

เครื่องแต่งกายละคร และการพัฒนา:

การแต่งกายขึ้นเครื่องละครในของกรมศิลป์ฯ

สำนักงานศิลปวัฒนธรรม
กรุงเทพฯ ๒๕๖๓

พระนคร

เครื่องแต่งกายละคร และการพัฒนา:

การแต่งกายขึ้นเครื่องละครในของกรมศิลปากร

กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่
พุทธศักราช ๒๕๔๗

เครื่องแต่งกายละคร และการพัฒนา :

การแต่งกายขึ้นเครื่องละครในของกรมศิลปากร

จำนวนหน้า ๔๖๘ หน้า
จำนวนพิมพ์ ๒,๐๐๐ เล่ม
หน่วยงาน กรมศิลปากร
พิมพ์ครั้งที่ ๑ พุทธศักราช ๒๕๔๗
ISBN 974-417-726-8

ที่ปรึกษา

นายอารักษ์ สังหิตกุล
นางกัลยา เพิ่มลาภ
นายการุณ สุทธิกุล
นางสาวปราณี สำราญวงศ์
นายสุเทพ วิริยะบุญ
นางสาววันทนี ม่วงบุญ
นางพัฒน์ พร้อมสมบัติ

อธิบดีกรมศิลปากร
รองอธิบดีกรมศิลปากร
ผู้อำนวยการสำนักการสังคีต
ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ไทย
นายช่างศิลปกรรม ๑๐ ชป.
นักวิชาการละครและดนตรี ๙ ชช.

คณะผู้วิจัย

นายชวลิต สุนทรานนท์	นายไพโรจน์ ทองคำสุก
นายลลิต อิศรางกูร ณ อยุธยา	นางสาววรรณพินี สุขสม
นางสุพรทิพย์ ศุภรกุล	นายสมรัตน์ ทองแท้
นางอัมไพวรรณ เดชะชาติ	นางบุญตา เขียนทองกุล

บรรณาธิการ

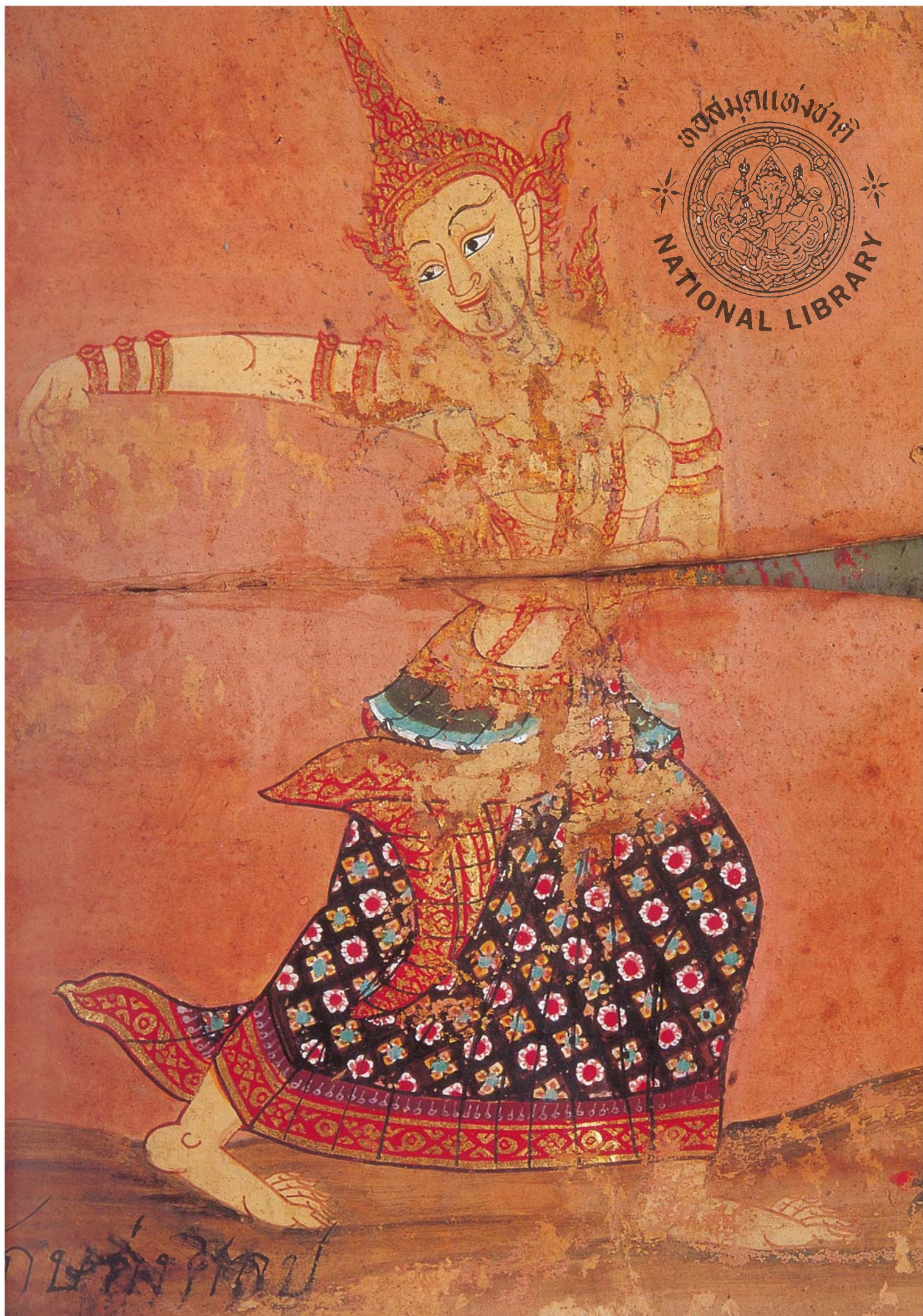
นายชวลิต สุนทรานนท์

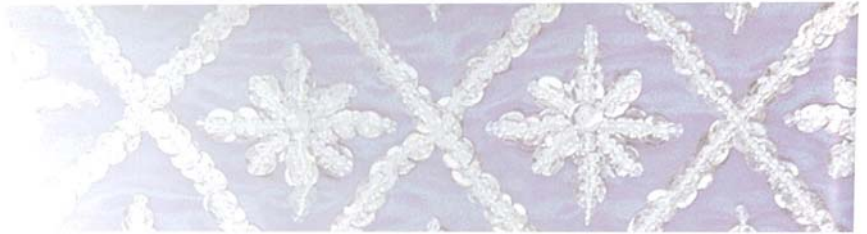
ผู้ช่วยบรรณาธิการ

นางอัมไพวรรณ เดชะชาติ

พิมพ์ที่

บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ จำกัด (๑๙๗๗)
โทร ๐-๒๗๔๓-๕๐๐๐

คำนำ

วิถีชีวิตของคนไทยในสังคมปัจจุบัน ได้พัฒนาเจริญก้าวหน้าไปตามยุคตามสมัย ขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ แต่โบราณ บางอย่างบางประเภทก็ยังคงดำรงอยู่เป็นเอกลักษณ์อันดีงาม แสดงให้เห็นถึงความเป็นชาติ ความเป็นประเทศอันมีรากฐานที่มั่นคง แต่ขนบประเพณีบางประการ ก็ได้ผันแปรเปลี่ยนไปตามสภาพความเป็นอยู่ และสิ่งแวดล้อม เช่นเดียวกับเครื่องแต่งกายละครไทย ในปัจจุบัน ซึ่งได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม และพัฒนาให้ทันสมัยขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการออกแบบ สี หรือการประดับลวดลาย จึงเป็นที่หวั่นเกรงว่าในอนาคตจะเปลี่ยนแปลง จนไม่เห็นเค้าเดิมของเครื่องแต่งกายละคร

“เครื่องแต่งกายละคร และการพัฒนา : การแต่งกายยืนเครื่องละครในของกรมศิลปากร” เป็นงานวิจัยซึ่งสำนักการสังคีต กรมศิลปากร โดยกลุ่มวิจัยและพัฒนางานสร้างสรรค์ ได้จัดทำขึ้นเป็นโครงการรวบรวม ค้นคว้า และวิจัย เรื่อง “เครื่องแต่งกายละคร และการพัฒนา : การแต่งกายยืนเครื่องละครในของกรมศิลปากร” ซึ่งได้รับมอบทุนวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา โดยมียัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของเครื่องแต่งกายละครไทย ตั้งแต่สมัยอยุธยา ถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ศึกษาวิวัฒนาการและการพัฒนาการแต่งกายยืนเครื่องละครในของกรมศิลปากร ศึกษารูปแบบการแต่งกายยืนเครื่องละครในที่เป็นแบบฉบับดั้งเดิมของกรมศิลปากร เพื่อเป็นข้อมูลในการศึกษาด้านนาฏศิลป์ไทยสืบต่อไปในอนาคต

การศึกษา ค้นคว้า และวิจัย เรื่อง “เครื่องแต่งกายละคร และการพัฒนา : การแต่งกายยืนเครื่องละครในของกรมศิลปากร” นี้ คณะผู้วิจัยได้ศึกษา เก็บบันทึกข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญ วิเคราะห์ และสังเคราะห์จากเอกสาร หลักฐาน หนังสือ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเครื่องแต่งกายละคร ตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงสมัยปัจจุบันอย่างละเอียด เพื่อให้มีความถูกต้อง เหมาะสม และชัดเจนมากที่สุด

สำนักการสังคีต กรมศิลปากร ได้ตระหนักถึงความสำคัญของงานวิจัย เรื่อง “เครื่องแต่งกายละคร และการพัฒนา : การแต่งกายยืนเครื่องละครในของกรมศิลปากร” จึงได้จัดพิมพ์เผยแพร่ให้สถานศึกษาและทุกหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานด้านศิลปวัฒนธรรม การศึกษา และการแสดงด้านนาฏศิลป์ไทย ได้นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างกว้างขวางต่อไป

กรมศิลปากร ขอขอบคุณคณะผู้วิจัย สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ และทุกท่านที่มีส่วนทำให้งานวิจัยเล่มนี้ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และหวังเป็นอย่างยิ่งว่างานวิจัยเรื่องนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและผู้สนใจในเรื่องเครื่องแต่งกายละครโดยทั่วกัน

(นายอาร์กซ์ สังหิตกุล)

อธิบดีกรมศิลปากร

บทคัดย่อ

สำนักการสังคีต : “เครื่องแต่งกายละครและการพัฒนา : การแต่งกายยืนเครื่องละครในของกรมศิลปากร”

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงบรรยายโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของเครื่องแต่งกายละครไทย ตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ วิวัฒนาการและการพัฒนาเครื่องแต่งกายละครในของกรมศิลปากร รูปแบบการแต่งกายยืนเครื่องละครในที่เป็นแบบฉบับของกรมศิลปากร เพื่อเป็นข้อมูลในการศึกษาด้านนาฏศิลป์ไทยสืบต่อไปในอนาคต

จากการศึกษา “เครื่องแต่งกายละครและการพัฒนา : การแต่งกายยืนเครื่องละครในของกรมศิลปากร” พบว่า การแต่งกายยืนเครื่องละครใน มีการพัฒนามาจากเครื่องต้นหรือเครื่องทรงของพระมหากษัตริย์ และวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปตามสถานะสภาพการณ์ของสังคม แต่ยังคงอนุรักษ์ไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของความเป็นมาตรฐานด้านนาฏศิลป์ไทย เพื่อใช้เป็นแบบแผนและแนวทางในการศึกษาค้นคว้าสืบต่อไป

Abstract

The Development in Thai Classical Dance and Drama Costumes: The Lakorn Nai¹ of the Fine Arts Department

Costumes of Thai classical dances are generally base on traditions and styles of attires for special occasion worn by the high ranking people. This style of dance costume is called "Yuen Khreung" which imitates the attires of kings or royalties, believed to be originated as early as the Ayutthaya period. Despite the imitation of the king's attire, forms and materials used in the Lakorn Nai costumes have been changed from time to time. This research is an attempt to study and catalog the development of costumes that have been performed by the Fine Arts Department which is known to be inherited for the royal dance trope.

¹ Lakorn (The Thai dance-drama)

The Thai dance-drama, when fully developed, has become divided into two kinds of plays, namely. "Lakorn Nok". and "Lakorn Nai" Lakorn Nok means "the dance-drama (of the people) outside (the royal palace)". Formerly only men acted in this kind of drama. Lakorn Nai means "the dance drama (current) inside (the court)". It came into existence later having been adapted by the king from the Lakorn Nok. Formerly only women in the palace acted in this kind of drama and the performances were given inside the royal palace. Later on, men were not restricted to Lakorn Nok women to Lakorn Nai. Again, Lakorn Nok and Lakorn Nai have borrowed the technical features of each other. But the borrowing are only in respected of minor technicalities. In the case of the major features, however, each kind of drama keeps its own individuality. Below an attempt is made to distinguish between some of the special feature of Lakorn Nok and Lakorn Nai, as far as can be done in words. In spite of the fact that a clear understanding of the subject can gained only by actual observation.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัย เรื่องเครื่องแต่งกายละคร และการพัฒนา : การแต่งกายขึ้นเครื่องละครในของ
กรมศิลปากรสำเร็จลงได้ด้วยดีด้วยความอนุเคราะห์ ให้คำปรึกษา แนะนำ ตรวจสอบแก้ไขข้อมูลทางวิชาการ
ของ นางสาวปราณี สำราญวงศ์ ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบัน
บัณฑิตพัฒนศิลป์ กรมศิลปากร นับเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการศึกษา ค้นคว้า และการอ้างอิง

นอกจากนี้ คณะผู้วิจัยยังได้รับความกรุณา และความอนุเคราะห์จากผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย
ผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมมนาเชิงวิชาการ เรื่อง วิวัฒนาการเครื่องแต่งกายละครของกรมศิลปากร อาทิ

นาวาอากาศเอกอาวุธ เงินชูกลิ่น ศิลปินแห่งชาติ
นายจักรพันธ์ โปษยกฤต ศิลปินแห่งชาติ
นายราชมพ โพิธิเวช ศิลปินแห่งชาติ
นางประทุม แก้วสุวรรณ
นางสินีนากู โพิธิเวช
นางชนานันท์ ช่างเรือน
นางสถาพร สันทอง
นางนฤมัย ไตรทองอยู่
นายจตุพร รัตนวราหะ
นางอิสสระ โพิธิเวช
นางบุณนาค ทรรทรานนท์
นายประเมษฐ์ บุญยะชัย
นายสุพัฒน์ นาคเสน

นางสุวรรณี ชลานุเคราะห์ ศิลปินแห่งชาติ
นางศิริวัฒน์ ดิษยนันทน์ ศิลปินแห่งชาติ
นางสาวนิตยา จามรมาน
นางสมสมร สืบพงศ์
นางสุนิษา บอดด์
นางประไพพรพรณ คุ้มชุม
นางรัตติยะ วิสสิตพงศ์
นางนพิตติ วัฒนประจักษ์
นายสมศรี น้อยทอง
นางรัชมา ศรีประจักษ์
นายสมศักดิ์ หักดี
นายวัลลภศิษฐ์ สดประเสริฐ
นายสุรัตน์ จงดา

ซึ่งมีผลทำให้งานวิจัยฉบับนี้ สำเร็จลงด้วยดี มีคุณค่าความสำคัญ และสารัตถประโยชน์
ต่อการแสดง การศึกษา รวมทั้งศิลปวัฒนธรรมอันล้ำค่าของชาติ ควรแก่การอนุรักษ์สืบต่อไป

คณะผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งใจ และประทับใจอย่างยิ่ง จึงขอถือโอกาสกราบขอบพระคุณทุก ๆ ท่าน
ไว้ ณ ที่นี้ด้วย

สารบัญ

คำนำ	๔
บทคัดย่อภาษาไทย	๕
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	๖
กิตติกรรมประกาศ	๗
 บทที่ ๑ บทนำ	 ๑๑
๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑๒
๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๑๓
๓. นิยามศัพท์เฉพาะ	๑๔
๔. ขอบเขตของการวิจัย	๑๔
๕. ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย	๑๔
๖. สรุปผลการวิจัย	๑๕
๗. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๕
 บทที่ ๒ ประวัติความเป็นมาของเครื่องแต่งกายละครไทย	 ๑๗
๒.๑ เครื่องแต่งกายละครไทยสมัยอยุธยา	๒๐
๒.๒ เครื่องแต่งกายละครไทยสมัยธนบุรี	๓๓
๒.๓ เครื่องแต่งกายละครไทยสมัยรัตนโกสินทร์	๓๖
 บทที่ ๓ วิวัฒนาการเครื่องแต่งกายละครในของกรมศิลปากร ปี พ.ศ. ๒๔๗๘ - ๒๕๔๗	 ๔๗
๓.๑ โรงละครอนศิลป์ (พ.ศ. ๒๔๗๘ - พ.ศ. ๒๕๐๓)	๑๐๐
๓.๒ โรงละครแห่งชาติ (พ.ศ. ๒๕๐๑ - พ.ศ. ๒๕๔๗)	๑๑๓

บทที่ ๔ รูปแบบและลักษณะเครื่องแต่งกายละครในของกรมศิลปากร	๑๖๓
๔.๑ ศิราภรณ์	๑๖๗
๔.๒ ถนิมพิมพาภรณ์	๑๙๗
๔.๓ พัสตราภรณ์	๒๑๐
๔.๔ การแต่งกายแบบขึ้นเครื่อง	๒๒๖
๔.๔.๑ ขั้นตอนการแต่งกาย	๒๔๘
๔.๔.๒ วิธีการแต่งกาย	๒๕๑
บทที่ ๕ สรุปผล อภิปราย และข้อเสนอแนะ	๒๗๗
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๒๗๙
๕.๒ อภิปรายผล	๒๘๓
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๒๘๓
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก. บทละคร เรื่องอิเหนา	๒๘๕
พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย	
ภาคผนวก ข. บทละคร เรื่องอุณรุท	๓๓๑
พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช	
ภาคผนวก ค. บทละครใน เรื่องอิเหนา	๓๔๗
บทละครใน เรื่องอุณรุท	
ภาคผนวก ง. เครื่องแต่งกายโนรา	๔๐๓
ภาคผนวก จ. เครื่องแต่งกายละครชาตรี	๔๒๓
ภาคผนวก ฉ. การประชุมสัมมนาเชิงวิชาการ	๔๕๕
“เรื่อง วิวัฒนาการเครื่องแต่งกายละครของกรมศิลปากร”	
บรรณานุกรม	๔๖๔
ประวัติคณะผู้วิจัย	๔๖๖

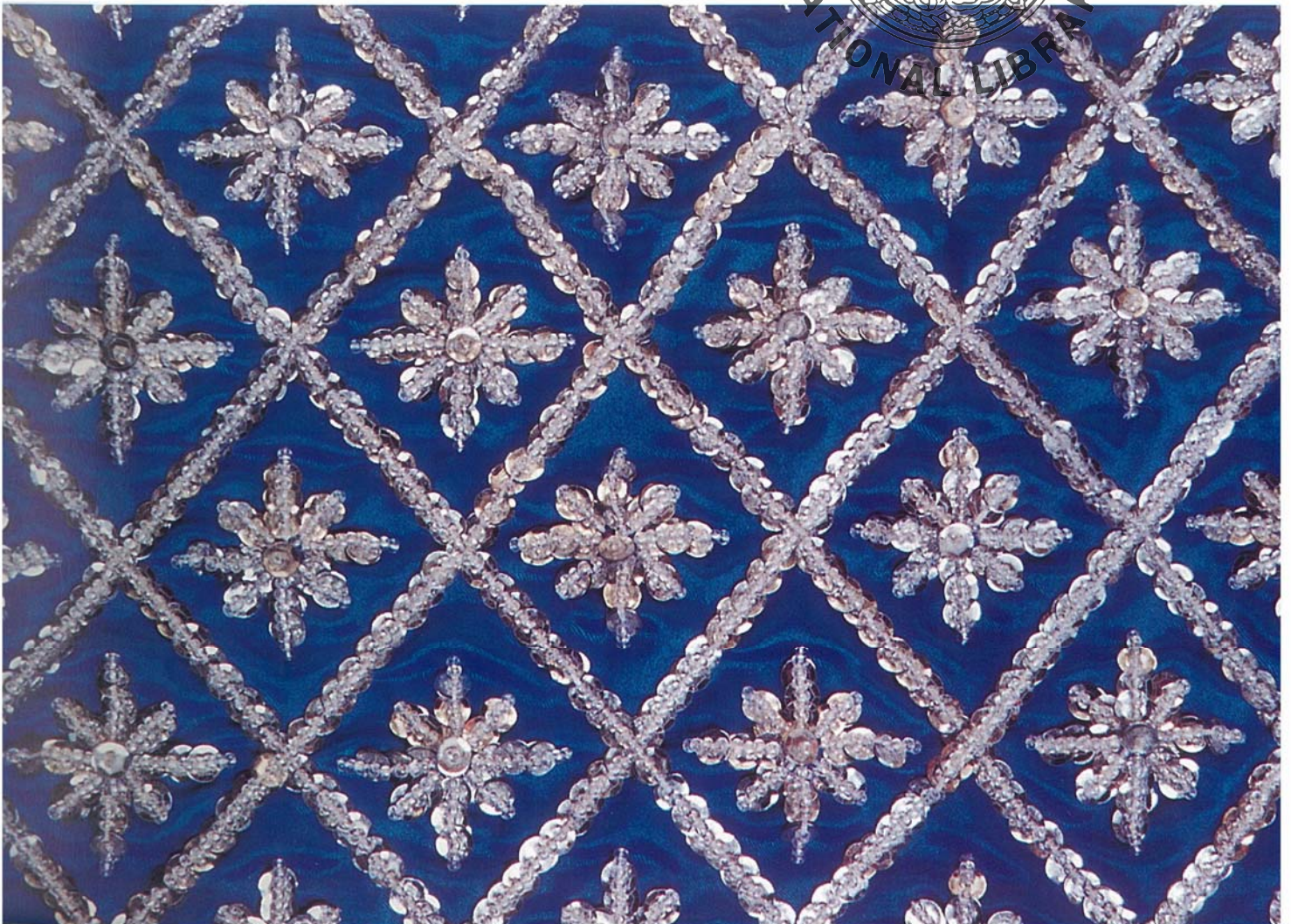

บทที่ ๑

บทนำ

๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การแสดงละครของไทย เป็นศิลปะการแสดงที่มีมาแต่โบราณ ได้รับการวิวัฒนาการขึ้นตามลำดับตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบัน มีรูปแบบการแสดง โดยเฉพาะและกำหนดเป็นจารีตในการแสดงที่ยึดถือปฏิบัติกันมาจนเป็นประเพณี ทำให้องค์ประกอบของการแสดงต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น กระบวนท่ารำ เครื่องแต่งกาย การบรรเลง และเพลงร้อง เป็นต้น ก็ได้ถูกกำหนดด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะในเรื่องของเครื่องแต่งกาย ซึ่งมีผู้กล่าวไว้ดังนี้

“เครื่องแต่งตัวโขน - ละครของไทยนับว่าเป็นศิลปะสร้างสรรค์ (Creative) ประเภทหนึ่ง ถ้าจะถือกันว่าศิลปะแห่งการเดินโขนและรำละครเป็นศิลปะแบบฉบับ (Classic) แล้ว เครื่องแต่งตัวโขนละครก็เป็นศิลปะแบบฉบับเหมือนกัน เพราะได้ประดิษฐ์คิดทำให้ประณีตขึ้นโดยลำดับจนถึงขั้นวิจิตรศิลป์”

นายธนิต อยู่โพธิ์ (๒๔๙๒ : ๕๔)

“ศิลปะเครื่องแต่งกายละครของไทย มีศิลปะที่ประณีตงดงามของลวดลาย นานาประเทศยกย่องว่าเป็นศิลปะชั้นสูงและชอบดูเครื่องแต่งกายละครของไทยมากกว่าเครื่องแต่งตัวของชาติอื่นๆ ถึงกับสะสมเครื่องแต่งกายละครไทยไว้เหมือนของโบราณของไทย”

(สุนนมาลย์ นิมนต์พันธ์, ๒๕๓๒ : ๒๒๖)

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ (๒๔๔๖ : ๒๓๕-๒๓๖) ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในตำนานละครอิเหนา ว่า “ชั้นเดิมทีเดียว ละครคงแต่งตัวอย่างสามัญ เป็นแต่เครื่องประดับในเวลาเล่น (ข้อนี้ละครโนราชาตริก็ยังคงใช้เอาผ้าขาวม้าห่มให้รู้ว่าทำบทเป็นผู้หญิงจนทุกวันนี้) ต่อเมื่อมีละครเล่นกันแพร่หลายแล้ว จึงมีผู้คิดประดิษฐ์เครื่องแต่งตัว (อย่างเช่นเครื่องแต่งกายโนราชาตริแต่ง) ขึ้นสำหรับแต่งตัวละครที่จะทำบทเป็นท้าวเป็นพระยา ในละครโรงหนึ่งก็เห็นจะแต่งแต่คนเดียว เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า “ตัวยืนเครื่อง” ความบ่งว่า ละครตัวอื่นมิได้ทรงเครื่อง ถ้าแต่งเครื่องแต่งตัวเป็นหลายอย่าง ก็คงเรียกต่างกันว่า ยืนเครื่องพระและยืนเครื่องนาง จะหาเรียกแต่ว่า “ยืนเครื่อง” เท่านั้นไม่”

๓. บททรงเครื่องของเจ้ากรุงพาม

เป็นบทแต่งกายของเจ้ากรุงพาม บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากรได้นำมาปรับปรุงใช้เป็นบทร่างลงสร้างเครื่องของตัวละครฝ่ายยักษ์ โดยบรรจุอยู่ในหลักสูตรนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ต่อมาได้นำมาบรรจุไว้ในหลักสูตรระดับปริญญาตรี

สำหรับเนื้อเรื่องในตอนนี้นี้กล่าวถึงเมื่อนางศุภลักษณ์ได้อุ้มสมพระอนุรุธให้นางอุษา ทำให้เจ้ากรุงพามผู้เป็นบิดาโกรธและจับพระอนุรุธมัดไว้ เมื่อท้าวบรมจักรกฤษณ์ พระอัยกาของพระอนุรุธทราบข่าวจึงมาช่วย ทำให้เจ้ากรุงพามต้องออกรบกับท้าวบรมจักรกฤษณ์ และก่อนออกรบในครั้งนี้เจ้ากรุงพามได้ลงสร้างเครื่องก่อน โดยเจ้ากรุงพามแต่งกายขึ้นเครื่องยักษ์ แขนยาวสีเขียว ถือศรและหอกเป็นอาวุธ ดังบทร้องว่า

ปีพาทย์ทำเพลงตันเข้าม่าน

ร้องเพลงลงสร้างโขน

ทรงสูคนธปณปฐมามาลย์	สนับเพลาเครือกำนวิหคหงส์
ภูษิตวิจิตรบรรจงทรง	รจเลขคุนวางฉลุลาย
ชายไหวชายแครงแย่งยุค	ฉลององค์ชมพูนุทเจดฉาย
ดาบทศทับทรวงรุ่งร่วงพราย	สังวาลสายรัดอกแกมสุวรรณ
ทองกรกุดันพาหุรัด	อัมรงค์สวมพระหัตถ์ฉายฉัน
ทรงมงกุฎแก้วแพรพรรณ	จับสรพาวุธไคลคลา

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอมาร

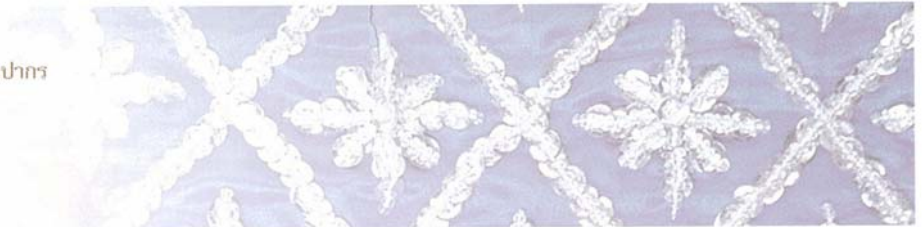
ในสมัยรัตนโกสินทร์การแสดงละครพัฒนาออกไปหลายรูปแบบและนิยมแสดงกันมากโดยเฉพาะในงานพิธีต่างๆ สมัยที่การละครรุ่งเรืองมาก ได้แก่ รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปัจจุบันการแสดงละครก็ยังคงอยู่คู่ประเทศไทย มีการจัดการแสดงในงานพระราชพิธี รัฐพิธี งานรับแขกเมือง และจัดการแสดงเพื่อประชาชน ณ โรงละครแห่งชาติ สังคีตศาลา ในโอกาสต่างๆ

ในด้านการแต่งตัวละครนั้นมีผู้สังเกตและวิจารณ์ว่าเปลี่ยนแปลงไป และเป็นที่ห่วงเกรงว่าในอนาคตจะเปลี่ยนแปลงจนไม่เห็นเค้าของเครื่องแต่งกายละครแบบมาตรฐานหรือเสียเอกลักษณ์ของละครไทยจนหมดสิ้น

สำนักการสังคีต โดยกลุ่มวิจัยและพัฒนางานแสดง ซึ่งมีหน้าที่สำคัญในการศึกษา ค้นคว้ารวบรวมหลักฐาน ข้อมูลเกี่ยวกับศิลปะด้านการแสดง เพื่อจัดทำเป็นเอกสารและตำราทางวิชาการ จึงจัดทำโครงการค้นคว้าเรื่องเครื่องแต่งกายละคร เพื่ออนุรักษ์รูปแบบการแต่งกายละครเพื่อให้เห็นถึงรูปแบบเดิม และการพัฒนาที่เปลี่ยนไปตามสมัย ซึ่งการพัฒนานั้น อาจจะมีทั้งดีและไม่ดี ทั้งนี้กลุ่มผู้จัดทำวิจัยมีความประสงค์ให้เอกสารการวิจัยนี้ เป็นตำราทางวิชาการ ที่ถูกต้อง ทั้งรูปแบบที่ควรอนุรักษ์และพัฒนา

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของเครื่องแต่งกายละครไทย ตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์
- ๒.๒ เพื่อศึกษาวิวัฒนาการเครื่องแต่งกายละครในของกรมศิลปากร
- ๒.๓ เพื่อศึกษารูปแบบและลักษณะเครื่องแต่งกายละครในที่เป็นแบบฉบับของกรมศิลปากร
- ๒.๔ เพื่อเป็นเอกสารข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาด้านนาฏศิลป์ไทยสืบต่อไปในอนาคต

๓. นิยามศัพท์เฉพาะ

ยืนเครื่อง (อดีต)	หมายถึง	คำเรียกเครื่องแต่งตัวของตัวพระ
ยืนเครื่องพระ (ปัจจุบัน)	หมายถึง	การแต่งตัวด้วยชุดพระ
ยืนเครื่องนาง (ปัจจุบัน)	หมายถึง	การแต่งตัวด้วยชุดนาง
ศิราภรณ์	หมายถึง	เครื่องประดับศีรษะทั้งของพระ และนางทั้งหมด
ถนิมพิมพาภรณ์	หมายถึง	เครื่องประดับกายทั้งของพระ และนางทั้งหมด
พัสดราภรณ์	หมายถึง	เครื่องนุ่งห่มที่เป็นผ้าทั้งของพระ และนางทั้งหมด
พระราชประดิษฐ์	หมายถึง	เครื่องแต่งกายที่เกิดขึ้นจากพระราชนิพนธ์ ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๖)
เครื่องต้น	หมายถึง	เครื่องแต่งตัวของพระเจ้าแผ่นดิน
รูปทรง	หมายถึง	รูปร่างทรวดทรง

๔. ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษาเฉพาะการแต่งกายยืนเครื่องละครในของกรมศิลปากร เรื่อง
พัสดราภรณ์ ศิราภรณ์ และถนิมพิมพาภรณ์

๕. ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย

๕.๑ ขั้นรวบรวมข้อมูล

๕.๑.๑ รวบรวมข้อมูลทางเอกสารต่างๆ จาก หนังสือ สิ่งตีพิมพ์
ต่างๆ แผ่นไมโครฟิล์ม จากสำนักหอสมุดแห่งชาติ สำนักวรรณกรรมและ
ประวัติศาสตร์ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร สถาบันวิทยาพัฒนา
หอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๕.๑.๒ รวบรวมข้อมูลด้านเครื่องแต่งกาย จากภาพถ่าย จาก
เครื่องแต่งกายเก่าในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ฝ้ายพัสดราภรณ์และ
เครื่องโรง กลุ่มจัดการแสดง สำนักการสังคีต

๕.๑.๓ รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ โดยการจัดประชุม
สัมมนา ผู้เชี่ยวชาญทางด้านนาฏศิลป์ไทย

๕.๑.๔ รวบรวมข้อมูลจากการสังเกตโดยการมีส่วนร่วมในการ
แต่งกายจากประสบการณ์ตรง

๕.๒ ขั้นศึกษาข้อมูล

๕.๒.๑ นำข้อมูล ข้อ ๕.๑.๑ มาจำแนกและจัดหมวดหมู่ แล้วจัดเรียงตามลำดับของยุคสมัย แล้วเรียบเรียงขึ้นใหม่

๕.๒.๒ นำข้อมูล ข้อ ๕.๑.๒ มาจำแนกและจัดหมวดหมู่ และแยกประเภท แล้วจัดเรียงตามลำดับของยุคสมัย

๕.๒.๓ นำข้อมูล ข้อ ๕.๑.๓ จากการสัมภาษณ์และการจัดประชุมสัมมนามาถอดแถบบันทึกเสียง และเรียบเรียงเป็นข้อมูลเพื่อใช้ในการวิเคราะห์ขั้นต่อไป

๕.๓ ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

๕.๓.๑ นำข้อมูลใน ข้อ ๕.๒.๑ มาดำเนินการวิเคราะห์และเรียบเรียง เปรียบพจนนาวิเคราะห์อย่างต่อเนื่อง

๕.๓.๒ นำข้อมูลใน ข้อ ๕.๒.๒ และข้อ ๕.๒.๓ มาศึกษาวิเคราะห์โดย

- เปรียบเทียบวิธีการแต่งกาย
- เปรียบเทียบขนาดของพัสดราภรณ์ ศิราภรณ์ และถนิมพิมพาภรณ์
- เปรียบเทียบเรื่องการใช้สีเครื่องแต่งกายของตัวละคร

๖. สรุปผลการวิจัย

๖.๑ นำเสนอผลการศึกษาในแบบพจนนาเชิงวิเคราะห์ โดยจัดเป็นหมวดหมู่ให้เห็นชัดเจนตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

๖.๒ อภิปรายและเสนอแนะ

๗. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๗.๑ ได้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของเครื่องแต่งกายละครไทย ตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์

๗.๒ ได้ทราบถึงรูปแบบและลักษณะเครื่องแต่งกายละครในที่เป็นแบบฉบับของกรมศิลปากร

๗.๓ ได้ทราบถึงวิวัฒนาการเครื่องแต่งกายละครใน ของกรมศิลปากร

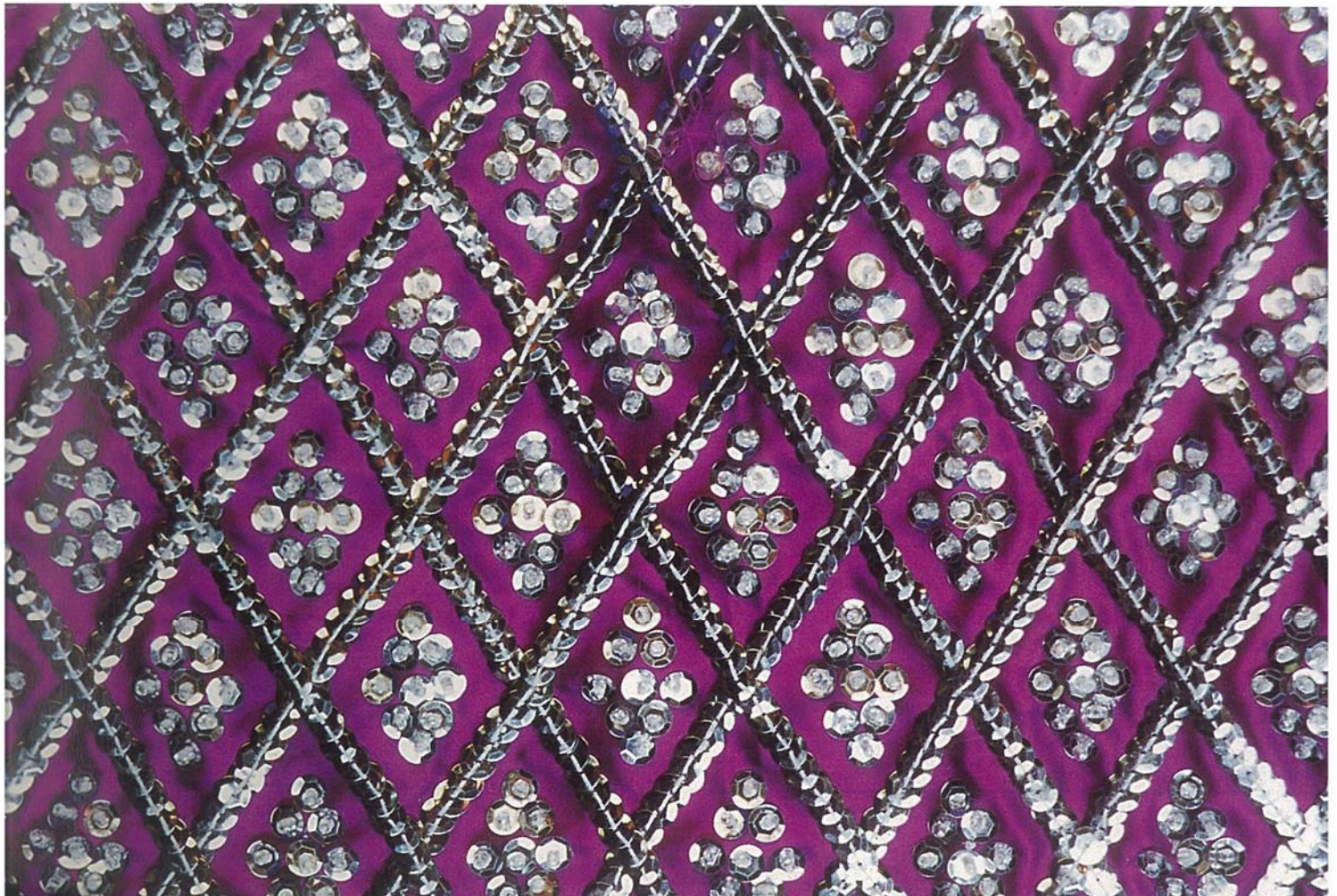
๗.๔ ได้เอกสารข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาต่อไป

บทที่ ๒

ประวัติความเป็นมา
ของเครื่องแต่งกายละครไทย

การแสดงนาฏศิลป์ของไทยมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ นิยมนำเรื่องราวที่เรียกว่า จักร ๆ วงศ์ ๆ ซึ่งมีตัวละครเป็นกษัตริย์และเทพเจ้าเป็นส่วนใหญ่ โดยผสมผสานกับนิยายพื้นบ้าน เพื่อให้ชาวบ้านเข้าใจและเกิดความสนุกสนาน เป็นที่นิยมแพร่หลายแสดงกันอยู่ทั่วไป การกำหนดให้ตัวละครเป็นกษัตริย์และเทพเจ้านั้น สิ่งสำคัญที่จะบ่งบอกถึงฐานันดรศักดิ์ และลักษณะเฉพาะของตัวละครได้ก็คือเครื่องแต่งตัวละครที่จะแต่งให้เป็น “กษัตริย์” หรือ “เทพเจ้า” นั่นเอง

เครื่องแต่งกายละครดังกล่าว ปรมาจารย์ทางช่างศิลป์และนาฏศิลป์ในอดีตได้ร่วมกันรังสรรค์ค้นคิดประดิษฐ์ไว้ และเรียกกันเป็นชื่อเฉพาะว่า “ยืนเครื่อง” ซึ่งหมายถึง การแต่งกายแบบกษัตริย์หรือเทวดาอย่างครบเครื่อง ซึ่งก็มีทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง เรียกว่า “ยืนเครื่องพระ” และ “ยืนเครื่องนาง”

ดังที่ทราบกันอยู่ว่าความสงบสุขและความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองจะนำมาซึ่งการพัฒนา นาฏศิลป์ไทยและเครื่องแต่งกาย ซึ่งเป็นของคู่กันมาแต่โบราณ เนื่องจากนาฏศิลป์เป็นศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับศิลปะหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการฟ้อนรำ การดนตรี การปั้น การวาด การปัก และการออกแบบ เป็นต้น

หลักฐานเกี่ยวกับเครื่องแต่งกายของละครไทย แต่โบราณมีเฉพาะในด้านโบราณคดี จากภาพประติมากรรมแกะสลักปูนปั้นและจิตรกรรมตามวัดและโบราณสถานต่าง ๆ ข้อความในศิลาจารึกต่าง ๆ ที่พอจะเป็นหลักฐานข้อมูลให้ค้นคว้าได้ “ชาวอาณาจักรทวารวดีและลพบุรี ซึ่งได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณที่เป็นประเทศไทยปัจจุบันนี้ได้รับวัฒนธรรมทางด้านการร้องรำจากอินเดียโดยตรง กล่าวคือมีครูบาอาจารย์ชาวอินเดียมาสั่งสอนให้หรือมิฉะนั้นชนชาวอาณาจักรนี้ก็เดินทางไปศึกษามาจากอินเดียแล้วนำมาสั่งสอนให้แก่คนอื่น” และอ้างถึงพงศาวดารล้านช้างว่า “พระยาแสนหลวง (ซึ่งคงเป็นกษัตริย์ไทยแต่ก่อน) เกรงว่าคนไทยจะไม่มีเครื่องเล่นขับรำ จึงให้ศรีคันทะ เทวดาลงมาบอกสอนแก่คนทั้งหลายให้เห็ดกลอง กรับ เจว่ง ปี่พาทย์ พิณพื้ เพลงกลอน ได้สอนให้ดนตรีทั้งมวญ และเล่าบอกครูอันขับพ็อน ช่อนนะ สังข์สว่าง ระเมง ระมาง ทั้งมวญถ้วนแล้ว ก็จึงเมื่อเล่า เมื่อไหวแก่พระยาแสนหลวง ชูประกาศหันแล” (ธนิตอยู่โพธิ์ สันนิษฐานจากหลักฐานทางโบราณคดี, นาฏศิลป์ไทย ๒๕๑๐/๙๕). นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงนาฏศิลป์กับอิทธิพลด้านวัฒนธรรม ดังนี้

“พัฒนาการทางดนตรีและนาฏศิลป์มีลักษณะเช่นเดียวกับศิลป-
วัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ที่มีทั้งเกิดจากอินเดียหรือจากแหล่งอารยธรรมอื่น ๆ
ภายนอกมาตั้งแต่ระยะแรก ๆ แต่ต่อมาเมื่อเกิดมีบ้านเมืองที่เป็นรัฐหรือ
อาณาจักรเพิ่มขึ้นตามภูมิภาคก็มีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างกัน
เช่น ในช่วงเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘ รัฐและบ้านเมืองในดินแดน
ไทยในภูมิภาคต่าง ๆ เช่น นครศรีธรรมราชในภาคใต้ลพบุรี และอุททองในภาคกลาง
สุโขทัยและล้านนาในภาคเหนือ รวมไปถึงล้านช้างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ทั้งหมดนี้คือความหลากหลายไม่ว่าจะเป็นเรื่องดนตรี นาฏศิลป์ และศิลป-
วัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ในดินแดนประเทศไทยก่อนที่จะมีการรวมตัวกันเป็น
ราชอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ และ ๒๑” (ศรีศักร
วัลลิโภดม นาฏศิลป์ของชาวสยาม, ๓)

แม้จะไม่มีหลักฐานที่ระบุไว้ชัดเจนถึงวิวัฒนาการของเครื่องแต่งกายละคร
ไทยในอดีตกาล แต่จากข้อมูลต่าง ๆ อาจสรุปได้ว่า

๑. เกิดจากการสร้างสรรค์ของศิลปิน ประติมากร และจิตรกรไทย
๒. เกิดจากความต้องการใช้เครื่องแต่งกาย เพื่อความสวยงามตาม
จินตนาการ
๓. เกิดจากการแลกเปลี่ยนหรือการเลือนไหลทางวัฒนธรรม ทำให้
มีการนำของใหม่เข้ามาใช้ เพื่อความเหมาะสมและสวยงาม

จากการศึกษาข้อมูลในอดีตที่ผ่านมา เมื่อประมวลเข้าด้วยกัน ก็พอ
จะสันนิษฐานได้ว่า เครื่องแต่งกายละครไทยดั้งเดิมมีวิวัฒนาการมาตั้งแต่
ในสมัยอยุธยาตอนต้นและได้รับอิทธิพลมาจากเครื่องต้น เครื่องทรงของ
พระมหากษัตริย์ “เครื่องแต่งตัวโขนละครเป็นของถ่ายแบบอย่างมาแต่งตัว
เครื่องยศศักดิ์ท้าวพระยา แต่ดัดด้าบรรพ์เป็นพื้น” (สมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ราชานุภาพ. ดำเนินละครอิเหนา. ๒๔๔๑, หน้า ๒๖) เครื่องแต่งกายในตอนต้น
นับเป็นรากฐานในการพัฒนาหรือการประดิษฐ์เครื่องแต่งกายละครไทยใน
ยุคต่อมา

๒.๑. เครื่องแต่งกายละครไทยสมัยอยุธยา (พ.ศ. ๑๙๘๓ - ๒๓๑๐)

ในสมัยอยุธยา การแสดงนาฏศิลป์ ปรากฏในพิธีกรรม ของราชสำนัก โดยเฉพาะในกฎมณเฑียรบาลสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (อู่ทอง) มีการบันทึกเมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๑ ได้กล่าวถึงการมหรสพนาฏนาชนิดไว้ในพิธีสมโภชต่างๆ อาทิ

พระราชพิธีสมโภชช้างสำคัญ
พระราชพิธีสนามใหญ่
พิธีอาสยร
พิธีจองเปรียง
พระราชพิธีเผด็จศึก

นอกจากพระราชพิธีดังกล่าวที่ปรากฏในกฎมณเฑียรบาล ยังปรากฏในพิธีที่มีความสำคัญต่อการแสดงนาฏศิลป์ ทำให้เห็นลักษณะเครื่องแต่งกายชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังนี้

“การพระราชพิธีอินทราภิเศกตั้งพระสุเมรุสูงเส้น ๕ วา ในกลางสนามนั้น พระอินทรวงนั้นบนพระสุเมรุ อธิษฐานยุคนธรสูงเส้นหนึ่ง กรวิกสูง ๑๕ วา เขาไกรลาสสูง ๑๐ วา ฉัตรทองชั้นใน ฉัตรนาคชั้นกลาง ฉัตรเงินชั้นนอก และนอกนั้นราชวัดฉัตรเบญจรงค์ฉัตรรูปเทพดาชั้นนอกฉัตรราชวัดรั้วไก่ ฉัตรกระดาดรูปยักษ์คนธรรมา รากษสยืนดินพระสุเมรุรูปคชสีห์สิงโต กีเลนเยี่ยงผา ช้างโคกระบือแลเสือนมมีรูปเทพดานั่งทุกเขาไกรลาสรูปพระอิศวรเป็นเจ้า แลนางอุมาภคินี ยอดพระสุเมรุ รูปพระอินทรรูปอยู่กลางพระสุเมรุ รูปพระนารายณ์บนทมสินีในดินพระสุเมรุ นาค ๗ ศีรษะ เกี้ยวพระสุเมรุบนนอกสนาม กำแพงโรงระหาดอกไม้มหาตไทบ่าเรอห์สนองพระโอรสธำรงจเลกเปนรูปอยู่ ๑๐๐ มหากเลกเปนเทพดา ๑๐๐ เปนพาลีศุคริมหาชมพูแลบริวารพานร ๑๐๓ ชักนาคดึกดำบรร อสุรชกหัวเทพดาชักหาง พานอยู่ปลายทางพระสุเมรุ เหลี่ยมหนึ่งทอง เหลี่ยมหนึ่งนาคเหลี่ยมหนึ่งแก้วเหลี่ยมหนึ่งเงิน เขายุคนธรทอง อธิษฐานนาค กรวิกเงิน ไกรลาสเงิน รอบสนามข้างนอกตั้งช้างม้า จัดตรงคพลนา ๑๐๐๐ ใส่ศิรเทศห่มเสื้อนุ่งแพรเคราพนา ๕๐๐๐ ใส่หมวกทองห่มเสื้อนุ่งแพร จำรวจ นา ๓๐๐๐ หมวกแพรเทศห่มเสื้อ นุ่งแพร นา ๒๕๐๐ ลงมาถึง นา ๑๒๐๐ ถีอดอกไม้เงินดอกไม้ทองตามตำแหน่งเข้าดอกดอกไม้ถวายบังคมพราหมณาจารย์ โยคีโศคิอาดาตบคิวนั่งในราชวัดวันแรกการ อธิภาศในวันที่ ๒ ราบอันก่อวัน ๓ สรางอันก่อวัน ๔ จบสมิทวัน ๕ ชักดึกดำบรรพวัน ๖ ตั้งน้ำสุรามฤตย ๓ ตุ่ม ตั้งช้าง ๓ ศีรษะเผือกอกุศุกราชครุฑ ราชนางคาราหน้าฉาน ตั้งเครื่องสรรพยุทธ เครื่องช้างแลเชือกบาศหอกไชยตั้งโตมรของ้าวขุนน้ำสุรามฤตยเทพดาผู้ชักดำบรร

ร้อยรูปพระอิศวร พระนารายณ์ พระอินทพระพิศสุวรรณมณีถือเครื่องสำหรับตาม
ทำเนียบเข้ามาถวาย พระพรวันคำรพ ๗ พรหมณาจารย์ถวายพระพรวันคำรพ
๘ ท้าวพญาถวายพรวันคำรพ ๙ ถวายช้างม้าจัดทรงค วันคำรพ ๑๐ ถวาย ๑๒
พระคลัง วัน ๑๑ ถวายส่วยสัตว์พทยากร วัน ๑๒ ถวายเมือง ๑๓ ถือน้ำสุรา มฤตย
วัน ๑๔ ยกบ้านนเทพดา วัน ๑๕ ยกวางวันท้าวพญา วัน ๑๖ ยกวางวันลูกขุน
วัน ๑๗ พระราชทานแก่พรหมณาจารย์ วัน ๑๘ ชัดกรรมพฤกษ วัน ๑๙
วัน ๒๐ วัน ๒๑ สามวันปรายเจียทอง สามวันเล่นการมหรสพเดือนหนึ่ง ดังรูป
พระอิศวรพระนารายณ์พระอินทพระพิศสุวรรณมณีตรงฐานสูงเส้นหนึ่ง มหาดเล็กเปนพานร ลอดออกแต่ใน หู ตา จมูก
ปาก ครั้นเสร็จการ เสด็จด้วยพระราชรถให้ทวนรอบเมืองจบการอินทราภิเศก”
จากข้อความดังกล่าว พบผู้แสดงแต่งเป็นอสูร ๑๐๐ คน แต่งเป็นเทวดา
๑๐๐ คน แต่งเป็นวานร ๑๐๐ คน มีผู้แสดงแต่งตัวเอกคือ พาลี สุกรีพ และมหา
ชมพู นอกนั้นยังมีผู้ร่วมพิธีเป็นขุนนางอีกมากมาย

การกำหนดเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเทวดา หรือแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับเทพเจ้า
เป็นเหตุให้ผู้คิดประดิษฐ์เครื่องแต่งตัวจำเป็นต้องทำตามอย่างเครื่องทรงกษัตริย์
ผู้เสมือนเป็นสมมติเทพโดยในชั้นแรก เลียนแบบชิ้นส่วนของ “เครื่องต้น” อันเป็น
เครื่องทรง ขององค์พระมหากษัตริย์ เครื่องแต่งกายของละครรำ ที่เลียนแบบก็คือ
“เครื่องพระ” หรือที่เรียกกันทั่วไปในสมัยโบราณว่า “ยืนเครื่อง” ซึ่งมีที่มาดังนี้

แต่เดิมในสมัยอยุธยา ละครโรงหนึ่งจะมีตัวละครที่สำคัญประมาณโรงละ
๓ ตัวคือ ตัวนายโรง ตัวนาง และตัวจำเວด ซึ่งมักจะเล่นเฉพาะแต่บางเรื่อง
บางตอน ที่เล่นได้พร้อมกันทั้ง ๓ ตัว โดยตัวนายโรงจะเป็น “ตัวเอก” ที่แต่งตัว
ด้วยเครื่องละครครบชุดอยู่คนเดียว เช่นถ้าเล่นเรื่องรถเสน นายโรงก็จะเป็นตัว
พระรถเสน ตัวนางเป็นนางเมรี ตัวจำเວดเป็นม้าของพระรถเสนหรือถ้าเล่น
เรื่องมโนห์รา นายโรงก็จะเป็นพระสุธน หรือไม่ว่าจะเล่นเรื่องใด นายโรงก็
จะเล่นเป็นตัวเอกที่แต่งเครื่องละครครบชุดอยู่คนเดียวเหมือนกัน จึงถูกเรียกว่า
“ตัวยืนเครื่อง” ส่วนเครื่องแต่งตัวละครที่นายโรงแต่ง หรือตัวยืนเครื่องใส่นั้น ก็
จะถูกเรียกว่า “ยืนเครื่อง” ดังที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรง
กล่าวไว้ว่า

“ในละครโรงหนึ่ง ก็เห็นจะแต่งแต่คนเดียว เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า
ตัวยืนเครื่อง ความบ่งว่าละครตัวอื่นมิได้แต่งเครื่อง หรือถ้ามีแต่งเครื่องเป็น
หลายอย่าง ก็คงเรียกให้ต่างกันว่า ยืนเครื่องพระและยืนเครื่องนาง ก็จะหาเรียก
แต่ว่ายืนเครื่องเท่านั้นไม่”

นอกจากนี้คำว่ายีนเครื่องยังหมายถึง ตัวผู้เล่นละครด้วย เช่นคำว่า “ยีนเครื่องรอง” หรือ “ยีนเครื่องเลว” ที่นอกจากจะหมายถึง ผู้ที่แต่งเครื่อง ละครชนิดที่ดั่งาม ชนิดรองลงไปจนถึงชนิดเลวแล้ว ยังหมายถึงว่าเป็นตัวละคร “ตัวรอง” ลงไปด้วย ดังที่ปรากฏใน “กฎหมายศักดินาพลเรือน” (พ.ศ. ๑๙๑๙) ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (พญัว) สมัยอยุธยาตอนต้น ซึ่งเอ่ยถึง ศักดินาของ “พนักงานละคร” ว่า

นายโรง	นา	๒๐๐
ยีนเครื่องรอง	นาคล	๑๐๐
นางเอก		
ยีนเครื่องเลว	นาคล	๘๐
นางเลว		

(กฎหมายศักดินาพลเรือนครั้งกรุงเก่า (ฉบับตราสามดวง), สมุดไทยข. ๒ หน้า ๒๕๒)

จากหลักฐานที่มีการใช้คำว่า “ยีนเครื่อง” เรียกพนักงานละครดังกล่าวนี้ อาจสันนิษฐานว่า “เครื่องแต่งตัวยีนเครื่อง” น่าจะต้องมีการประดิษฐ์ขึ้นมาก่อน จะถึงสมัยอยุธยา และต้องมีการใช้คำว่า “ยีนเครื่อง” จนเป็นที่เข้าใจกันแพร่หลายทั่วไปแล้ว เมื่อมาถึงสมัยอยุธยา จึงสามารถใช้เป็นคำเรียกชื่อพนักงานละคร ในกฎหมายได้

เครื่องแต่งตัวยีนเครื่อง ไม่ปรากฏหลักฐานให้ทราบได้ว่ามีลักษณะเป็นเช่นใด แต่เครื่องแต่งตัวยีนเครื่องที่เชื่อกันว่ามีขึ้นเป็นแบบแรก ในสมัยอยุธยามีลักษณะโดยประมาณ ตามที่ สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานไว้คือ

“นุ่งสนับเพลาเชิงกรอมถึงข้อเท้า นุ่งผ้าหยักรั้งจีบโจงไว้ทางหงส์ สวมเครื่องอาภรณ์กับตัวเปล่า ไม่ใส่เสื้อ และศีรษะสวมเทริดเป็นแบบเครื่องต้น ท้าวพระยาแต่ดึกดำบรรพ์ เหมือนรูปภาพครั้งกรุงเก่า มีรูปเทวดาที่จำหลักบานซุ้มพระเจดีย์วัดพระศรีสรรเพชญ์ ซึ่งอยู่ในอยุธยาพิพิธภัณฑสถาน และรูปเทวดาที่เขียนไว้หลังบานประตูพระอุโบสถวัดใหญ่เมืองเพชรบุรี เป็นต้น”

จากที่ สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงฯ ได้ทรงสันนิษฐานไว้นั้น หากจะยึดลักษณะของเครื่องแต่งตัวเทวดาในภาพจำหลักและภาพเขียนทั้ง ๒ แห่งดังกล่าวเป็นหลัก แล้วนำไปเปรียบเทียบ “เครื่องต้น” ตาม “ตำราเครื่องต้นเครื่องทรง” ฉบับที่เก่าที่สุดในสมัยอยุธยาตอนต้น จะเห็นได้ว่าตรงกันทั้งหมด คือไม่มี “เสื้อ” หรือ “ฉลองพระองค์” ทั้งใน “ตำราเครื่องต้นเครื่องทรง” และในรูปภาพทั้ง ๒ แห่ง

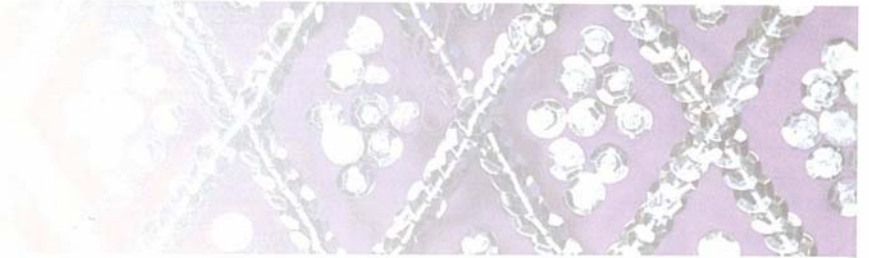

จะเห็นว่า ละครได้แบบอย่างในการสร้าง “เครื่องแต่งตัวยีนเครื่อง”
แทบทุกส่วนมาจากการเลียนแบบ “เครื่องต้น” แล้วดัดแปลงให้เหมาะแก่การใช้
เป็นเครื่องแต่งตัวของ “ละครรำ”

ภาพเทวดาที่จำหลักบานซุ้มพระเจดีย์ วัดพระศรีสรรเพชญ์ ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถาน
แห่งชาติ เจ้าสามพระยา จ.อยุธยา เป็นภาพที่สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงยกเป็นตัวอย่าง
ของเครื่องแต่งตัวท้าวพระยา ที่นายโรงละครโน้ตราชาดรีนำไปดัดแปลง ใช้เป็นเครื่องแต่งตัว
ยีนเครื่อง ในสมัยอยุธยาตอนต้น (ตัวอย่างที่ ๑)

ภาพเทวคาที่เขียนไว้หลังบานประตูพระอุโบสถ วัดใหญ่ จ.เพชรบุรี เป็นภาพที่ สมเด็จพระ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงยกเป็นตัวอย่างของเครื่องแต่งตัวท้าวพระยาแต่ดึกดำบรรพ์
ที่นายโรงละครโนห์ราชาตรี ดัดแปลงไปใช้เป็นเครื่องแต่งตัวยี่นเครื่อง ในสมัยอยุธยาตอนต้น
(ตัวอย่างที่ ๒)

ในการศึกษาเรื่อง “เครื่องต้น” ฉบับที่เก่าที่สุดที่มีอยู่ในกฎหมายเทียรบาล
ในสมัยอยุธยาซึ่งเรียกว่า “เครื่องราชูปโภค” (สมเด็จพระยาตำรา
ราชานุภาพ, “วินิจฉัยเรื่องเครื่องต้น”, วารสารศิลปากร, ปีที่ ๓ เล่มที่ ๕,
กุมภาพันธ์ ๒๔๙๓, หน้า ๗๖) ที่ควรจะต้องแปลความหมายดังนี้

สิ่งที่ ๔ “สะเอ้ง”

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.
๒๕๒๕ แปลว่า สายรัดเอว หรือเครื่องประดับ เอว
เรียกว่า “สะเอ้ง” ก็ได้

สิ่งที่ ๕ “ควงไค่”

คำว่า “ควงไค่” ไม่มีในพจนานุกรม ในบทความ
เรื่อง “วินิจฉัยเรื่องเครื่องต้น” นั้น สมเด็จพระ
พระยาตำราราชานุภาพ ทรงเทียบไว้กับ “รัดพระ
อุระทองคำ ๖ แผ่น” ใน “ตำราทรงเครื่องต้น”
สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (แบบมี ๑๓ สิ่ง)

แต่ผู้วิจัยมีความเห็นว่าน่าจะมีความหมาย
คล้ายกับ “ควงเชิง” (สิ่งที่ ๑๔) ซึ่งมีคำในวงเล็บ
ว่า (กำไลพระบาท) ดังนั้น “ควงไค่” จึงน่าจะ
เทียบได้กับคำว่า “กำไลพระกร” มากกว่า “พระ
รัดอุระ” โดยเฉพาะจำนวนและลักษณะนามก็ต่าง
กันคือ ๗ แถว และ ๖ แผ่น

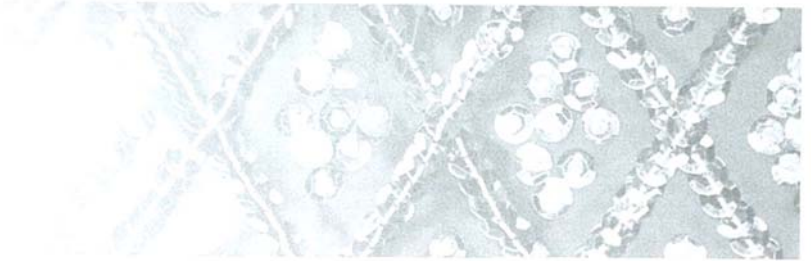
สิ่งที่ ๗ “ถนิมมัลลย์”

ถนิม แปลว่า เครื่องประดับ “ถนิมมัลลย์” น่าจะ
แปลว่าเครื่องประดับที่เป็นสายหรือพวงที่ต่อกัน
เป็นวงกลม ถ้าดูจากรูปเขียนก็น่าจะใกล้เคียงกับ
กรองคอ หรือสายสร้อยที่มีทับทรวงอยู่ด้วย

สิ่งที่ ๘ “อุตรา” }
สิ่งที่ ๙ “อุตริ” }

สมเด็จพระยาตำราฯ ได้ทรงเทียบ อุตรา และ
อุตริ ไว้กับชายไหว และชายแครง ในตำราทรง
เครื่องต้น สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (แบบ
มี ๑๓ สิ่ง)

สิ่งที่ ๑๑ “ขนองกั้งเกน” ขนองกั้งเกน ไม่มีคำแปลโดยตรง มีแต่ “ขนอง” เป็นคำมาจากภาษาเขมร แปลว่า “หลัง” ส่วนคำว่า “กั้งเกน” ไม่มีทั้งชื่อคำและคำแปลในพจนานุกรม แต่มีคำที่คล้ายกันคือ “กั้งก้า” แปลว่า “หยักร้าง” (นุ่งผ้า) ผู้วิจัยมีความเห็นว่า “กั้งเกน” น่าจะมีความหมายคล้าย “กั้งก้า” ได้เช่นเดียวกับ “สะเอ้ง” และ “สะอึ้ง”

ดังนั้น “ขนองกั้งเกน” จึงน่าจะแปลได้ว่าการนุ่งผ้าหยักร้างไปทางด้านหลัง ซึ่งน่าจะใกล้เคียงกับ “การนุ่งผ้าจีบโจงไว้ทางหงส์”

สิ่งที่ ๑๓ “รัตกัมพล” มีคำแปลในพจนานุกรมว่า ผ้าส่วนแดง

จากการเทียบเครื่องแต่งตัวยืนเครื่อง กับเครื่องต้นในสมัยอยุธยาตอนต้นนั้น จะเห็นได้ว่าเครื่องแต่งตัวยืนเครื่อง (หรือเครื่องแต่งตัวอย่างในภาพจำลองและภาพเขียน) ไม่มีชายไหว ชายแครง เหมือนของเครื่องต้น มีแต่ผ้าคาดเอวที่ปล่อยให้ชายผ้าห้อยยาวลงมาเท่านั้น นอกจากนี้ก็ไม่มี รัตกัมพล และรองพระบาท หรือรองเท้า เหมือนอย่างเครื่องต้นด้วย

ส่วนเครื่องประดับศีรษะของเครื่องต้นเรียกว่า “มงกุฏ” (พระมหามงกุฏ) แต่ของเครื่องแต่งตัวยืนเครื่องเรียกว่า “เทริด” ซึ่งลักษณะของมงกุฏในสมัยอยุธยานั้น จากการศึกษาทางด้านศิลปวัตถุ พบว่าส่วนใหญ่มงกุฏหรือเครื่องประดับศีรษะของเจ้านายฝ่ายชายมักเป็นทรงที่เรียกว่า “เทริด” ดังที่ท่าน เสฐียรโกเศศ ได้กล่าวไว้ว่า

“มงกุฏ ของเดิมเห็นจะเป็น เทริด นั่นเอง” (เสฐียรโกเศศ, วารสารศิลปากร, ปี ๑ เล่ม ๓ หน้า ๓๑)

เครื่องแต่งตัวยืนเครื่องในสมัยอยุธยาต่อมา มีการเปลี่ยนแปลงเฉพาะในเรื่องเครื่องประดับศีรษะ คือ มีการใช้ “ชฎา” แทน “เทริด” ดังที่ เมอซิเออ เดอลา ลูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศสที่เข้ามาในเมืองไทย (พ.ศ. ๒๒๓๐) สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙ - ๒๒๓๑) กล่าวไว้ว่า

“ปลายแหลมเกือบเหมือนยอดของพวกขุนนาง แต่ครอบลงมาข้างล่างจนปรกปลายหูและประดับอัญมณีกับตุ้มหูทำด้วยไม้ทาทองไว้ด้วย”

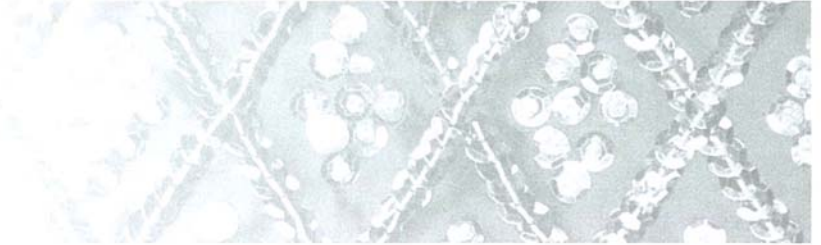

ตารางเปรียบเทียบ

“เครื่องแต่งตัวยืนเครื่อง” กับ “เครื่องต้น” สมัยอยุธยา ที่มีลักษณะใกล้เคียง

เครื่องต้น สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช			เครื่องแต่งตัวยืนเครื่อง
สิ่งที		แบบมี ๗ สิ่ง	
	พระมหาพิชัยมงกุฎ ดอกไม้พองมีกุ่มทลห้อย รัดพระอุระทองคำกุดัน ๖ แผ่น พระมหาสังวาล ทองพระกร - - ๑๐ ชายไหวประดับพลอย ๑๑ ชายแครงประดับพลอยห้อยหน้า ๑๒ พระธำมรงค์ - ไม่กล่าวถึงพระภูษา - ๑๓ ทองพระบาทลงยาราชาวดี	พระมาลาพระกลีบ ๕ ยอดสะดุ้ง - - - - - - ฉลองพระองค์สังเวียนยก รัดพระองค์เจียรระเบิด - - พระภูษาจีบโจง สนับเพลาเชิงงอน ๒ ชั้น อีก ๒ สิ่ง คือ พระแสงกันหยัน และพระฉาย	ขญา กรเจียรกร - รัดต้นแขน เครื่องประดับเอว สังวาล กำไลข้อมือ (อาจจะมิ) เสื้อ ผ้าคาดเอว (อาจจะเป็น) ชายผ้าคาด (อาจจะมิ) ห้อยหน้า แหวน กรองคอ, ทับทรวง ผ้าห่มจีบโจงทางหงส์ สนับเพลา กำไลข้อเท้า แบบมี ๑๓ สิ่ง แบบมี ๑๓ สิ่ง

จากการเปรียบเทียบเครื่องแต่งตัวยืนเครื่อง กับเครื่องต้นในสมัย สมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น หากพิจารณาถึงข้อที่กล่าวกันว่า ละครได้ เลียนแบบองค์ประกอบต่างๆ ของเครื่องต้น ไปดัดแปลงทำเป็นเครื่องแต่งตัว ยืนเครื่องแล้ว อาจเป็นไปได้ว่าละครเริ่มมีการใส่ “เสื้อ” และมี “ชายไหวชายแครง” (ตามอย่างเครื่องต้น) ใช้มาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลาง ก็อาจเป็นไปได้เพราะ ในสมัยนั้นได้ปรากฏว่ามี “ฉลองพระองค์” และ “ชายไหว ชายแครง” อยู่ใน รายชื่อองค์ประกอบเครื่องต้นแล้วด้วย

อนึ่งมีคำที่น่าสนใจในรายชื่อเครื่องต้น แบบมี ๑๓ สิ่งคือ สิ่งที่ ๑๓ “ชายแครงประดับพลอย” ที่มีคำว่า “ห้อยหน้า” กำกับมาด้วย ในขณะที่ “ชายไหว” ไม่มี จึงสันนิษฐานว่าการที่ละครใช้คำว่า “ห้อยหน้า” คงมาจากการเรียกแบบ ทับศัพท์ ในคำที่กำกับมากับ “ชายแครง” ซึ่งเจ้าพนักงานที่เกี่ยวข้องกับเครื่องต้น ในสมัยโบราณ คงบันทึกต่อท้ายไว้เพื่อป้องกันการใช้ “ชายแครง” ผิดที่นั่นเอง

ดังนั้น “ห้อยหน้า” จึงน่าจะหมายถึง “ชายแครง” แต่ในพจนานุกรมมี คำอธิบายว่า “ชายแครง คือผ้าห้อยทับหน้าขาทั้งสองข้าง” และ “ชายไหว คือ ผ้าห้อยซึ่งอยู่ระหว่างชายแครง” ซึ่งมีความหมายสลับกันกับ “ชายไหว ชายแครง” ของ “เครื่องต้น” แต่ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงประทาน คำอธิบายถึงความหมายของ ชายไหวชายแครงของละคร ไว้สอดคล้องกับ ความหมายของ ชายไหวชายแครงของเครื่องต้น ดังนี้

“นายโรงละครชาวแตงต๋ามีชายผ้าห้อยลงไปข้างหน้า และผ้าคาดสะเอวไว้ ชายยาว ทำราวตัวละคร ถือชายผ้าคาดยกขึ้นเสมอว่าทั้งสองข้าง พอเห็นก็นึก ทันทีว่าเป็นมูลของ “ชายไหว ชายแครง” ซึ่งเราได้เคยค้นกันมาก่อนและเห็น เป็นยุคมาด้วยกันแล้วว่า ผ้าห้อยหน้าละครไทยเดิมเป็นชายผ้าห้อยคือ ชายแครง ที่เรียกว่า จารบาด เป็นชายผ้าคาดคือ ชายไหว เหตุใดจึงเรียกว่าชายไหว มาจับ ได้ที่รูปภาพที่ทูลมานี้ว่า เพราะใช้ชายผ้าคาดกวัดไกวในกระบวนรำอันน่าจะเอา ปกติของคนคาดผ้า มักใช้ผ้าคาดในกิจการบางอย่างเช่น เชิดหน้า เชิดตัว เป็นต้น มาประดิษฐ์เป็นทำรำ แต่ละครไทยเราไม่ใช้กระบวนการรำอย่างนั้น จึงกลายเป็น ห้อยหน้า จารบาด รัตสะเอว” (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, สาส์น สมเด็จพระ)

ในสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ (พ.ศ. ๒๒๙๕ - ๒๓๐๑) ได้มีละคร
ผู้หญิงเกิดขึ้นในราชสำนักที่เรียกว่า “ละครใน” หลักฐานที่ปรากฏในวรรณคดี
เรื่อง ปุณณิวัตน์คำฉันท์ของพระมหามานะ วัดท่าทราย ที่กล่าวถึง งานสมโภช
พระพุทธบาทว่า

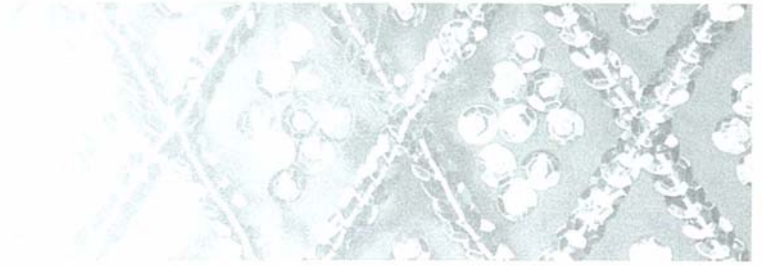

“ละครก็พื่อนร้อง	สุรศัพทขับขาน
ฉับฉ่ำที่ตำนาน	อนิรุทธกินรี
ฝ่ายพื่อนละครใน	บริรักษ์จักรี
โรงริมศิริมี	กลลบบแลชาย
ล้วนสรรสกรรจนา	อรอ่อนลออฉาย
ใครยลบอกยากาย	จิตรจรมเมอฝัน
ร้องเรื่องระเด่นโดย	บุษบาตุนาหงัน
พักพาคุหาบรร-	พตร่วมฤดีโลม”

ทำให้มีการดัดแปลงเครื่องแต่งตัวยืนเครื่อง ที่เดิมเป็นเครื่องแต่งตัวของ
“ละครนอก” ซึ่งเป็น “ละครผู้ชาย” ให้เหมาะแก่การแต่งตัวของผู้หญิง ซึ่งเป็น
“นางรำของหลวง” ดังที่สมเด็จพระยาตำราธิราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ว่า

“แบบเครื่องละครที่คิดใหม่แก้ไขให้ผิดกับแบบเก่า(เช่นที่ละครโนห์ราชาตรี
แต่ง) หลายอย่างเป็นต้นว่า ตัวยืนเครื่องให้นุ่งสนับเพลาชักเชิงขึ้นไปถึงเหนือน่อง
นุ่งผ้าก็ลดเชิงมาถึงเข้าไม่หยักรั้งอย่างแต่ก่อน และให้ใส่เสื้อตลอดจนปลายแขน
ไม่แต่งตัวเปล่าเหมือนอย่างละครโนห์ราชาตรี ส่วนเครื่องแต่งตัวนางนั้น นุ่งผ้าจีบ
กรอมถึงท้องน่อง และห่มผ้าแถบ (ลายทอง) สะพักสองบำพาดชายไปข้างหลังไว้
ชายเสมอน่อง

การที่ให้ยืนเครื่องละครใส่เสื้อนั้น คงเป็นเพราะจะแต่งตัวละครผู้หญิง
จะให้แต่งตัวเปล่าอย่างผู้ชายชั่ดอยู่จึงให้ใส่เสื้อ ถึงที่มีให้ยืนเครื่องนุ่งผ้าหยักรั้ง
ดังแต่ก่อน ก็คงเป็นเพราะเห็นว่าแลเห็นตลอดต้นขาน่าเกลียดด้วยเป็นหญิง”
(สมเด็จพระยาตำราธิราชานุภาพ ตำนานละครอิเหนา หน้า ๒๓ - ๒๕)

จากที่กล่าวมาแล้วว่า เครื่องแต่งตัวยืนเครื่องยุคแรก สมเด็จพระ
พระยาดำรงราชานุภาพ ทรงยกตัวอย่างไว้ว่ามีลักษณะเหมือนเครื่องแต่งตัว
เทวดาในภาพจำหลักและภาพเขียน แต่ “เครื่องแต่งตัวนาง” นั้น หากจะหา
ตัวอย่างเปรียบเทียบลักษณะอย่างเครื่องแต่งตัวยืนเครื่องบ้างจะไม่ค่อยพบ
เพราะภาพ “ตัวนาง” ในภาพจำหลักและภาพเขียนสมัยอยุธยา ส่วนใหญ่มี
ลักษณะเช่นเดียวกับภาพเทวดาหรือ “ตัวพระ” คือ “แต่งเครื่องอาภรณ์
ตัวเปล่า” เหมือนๆ กันหมด แต่ภาพตัวนางที่มีเครื่องแต่งตัวท่อนบนตัวนั้น
คือภาพ “นางรำในระบำหน้าซ่าง” จากเรื่องรามเกียรติ์ ตอนศึกพรหมาสี
เป็นภาพเขียนประเภทลายรดน้ำ บนฉากกันห้อง ศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลาย
(พ.ศ. ๒๒๔๖ - พ.ศ. ๒๓๑๐) ปัจจุบันตั้งแสดงอยู่ด้านหลังแท่นบนบันได
ประดิษฐานพระพุทธสิหิงค์ ในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
พระนคร

สำหรับผ้าสไบของนางรำในฉากลายรดน้ำนั้น มีลักษณะเหมือนผ้า
คล้องไหลบนตัวเปล่า ที่เห็นได้ชัดว่าเป็นผ้าคล้องไหลคือ ชายผ้าทั้งสองชายของ
นางรำตัวหนึ่งมีความยาวไม่เท่ากัน และสั้นแค่สะโพก ลักษณะการท่อบ่งชี้ว่า
คล้องไว้แค่หน้าอก ผืนผ้ายังบังหน้าอกไม่มิด ซึ่งลักษณะการท่ผ้าในภาพนี้
ตรงกับที่ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงมีพระวินิจฉัยร่วมกับ
สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ไว้ว่า

(สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, สำนัสมเด็จ)

“ที่ตรัสว่ามีรูปภาพที่เขียนนางฟ้าห่มผ้าสองบ่า นั้น หม่อมฉันนึกขึ้นว่า
แบบผ้าห่มนางละครก็มาแต่ผ้าห่มสองบ่า นั้นเอง เอาเพลาะเสียจึงแลเห็นเป็น
ผืนใหญ่ แต่ก็เห็นข้างหลังเท่านั้น ทางข้างหน้ายังเปิดแลเข้าไปเห็นถึงตัว ขอให้
ทรงพิจารณาเถิด”

(สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, สำนัสมเด็จ)

“เรื่องห่มสไบสะพักสองบ่าตามที่ตรัสอ้างถึงนางละครนั้นถูก การห่มสไบ
สะพักสองบ่าก็เป็นสองอย่าง เอาชายไว้ข้างหน้าอย่างหนึ่ง เอาไว้ข้างหลังอย่างหนึ่ง
แต่ประหลาดที่รูปเขียนไม่มี มีแต่หนึ่ง เว้นแต่ชายผ้าห่มนั้นสั้นเพียงสะโพก ที่จะ
เหมาะเขียนชายแต่เพียงนั้น”

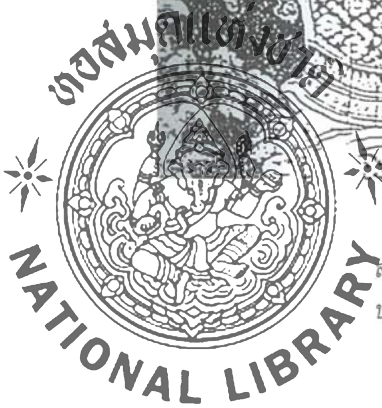

ภาพ “นางรำในระบำหน้าซ่าง” ในเรื่อง รามเกียรติ์ ตอน ศักพราหมณ์สตร์ บนฉาก
ลายรดน้ำ ศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลาย (พ.ศ. ๒๒๔๖ - ๒๓๑๐) ปัจจุบันตั้งแสดงอยู่หลังแท่น
บุษบกพระพุทธรูปองค์ในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ในภาพแสดงเครื่องแต่งตัวนางที่มีการใช้ “สไบสองชาย” ที่มาจาก “ผ้า
คล้องไหล่” มีการใช้ “เกี้ยวยอด” (ที่ใช้กับผมปัก) และ “มงกุฎกษัตริย์ทรงเทริด”

จากลักษณะเครื่องแต่งตัวนางรำทั้งสอง ในฉากลายรดน้ำนั้น พบว่า
มีการนุ่งผ้าจีบหน้านาง มีผ้าสไบ กรองคอ และมีเครื่องประดับกายต่าง ๆ เช่น จี๋นาง
สังวาล รัตตันแขน กำไลข้อมือ และเครื่องประดับเอว (ที่น่าจะเรียกว่า สะเอ็ง หรือ
สะอึ่ง ที่ได้กล่าวมาแล้วในเรื่องรายชื่อสิ่งต่าง ๆ ของเครื่องต้นสมัยอยุธยาตอนต้น)
ส่วนเครื่องประดับศีรษะมีทั้งแบบ “เกี้ยวยอด” ที่ใช้กับผมปักและ “มงกุฎกษัตริย์
ทรงเทริด”

จากที่ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงสันนิษฐานไว้ว่า “เครื่องแต่งตัวนาง” ของละครใน ซึ่งเป็นละครผู้หญิง มีการห่มผ้าแถบ (ลายทอง) สะพักสองบ่าพาดชายไปข้างหลัง ไว้ชายเสมอน่องนั้น เมื่อเทียบกับลักษณะเครื่องแต่งตัวนางรำในฉากลายรดน้ำแล้ว สันนิษฐานว่า แต่เดิม “ผ้าสไบ” ของเครื่องแต่งตัวนางของละครนอก ซึ่งเป็นละครผู้ชาย คงมีลักษณะเหมือนผ้าสไบของนางรำในฉากลายรดน้ำ คือมีลักษณะเป็น “ผ้าคล้องไหล่” พาดชายไปข้างหลัง แต่ชายผ้าสั้นแค่สะโพก ส่วนด้านหน้านั้นผืนผ้าบังหน้าอกไม่มีด แต่เมื่อตัวละครเป็นผู้ชายก็คงไม่เป็นปัญหาแต่อย่างใด แต่เมื่อต่อมาภายหลังที่มีละครผู้หญิง การห่มสไบแบบนั้นจึงไม่เหมาะสมไม่ควรกับตัวละครที่เป็นผู้หญิง โดยเฉพาะซึ่งเป็นนางรำของหลวง เพราะไม่รัดกุมมิดชิดและสุภาพพอ จึงได้มีการดัดแปลงเป็นการห่มแบบโอบพันจากด้านหลังมาทับไขว่กันที่ด้านหน้า แล้วพาดขึ้นบนบ่าทั้งสองข้างทิ้งชายไปข้างหลังไว้ชายเสมอน่องดังกล่าว

๒.๒ เครื่องแต่งกายละครไทยสมัยธนบุรี (พ.ศ. ๒๓๑๐ - ๒๓๒๕)

ในสมัยกรุงธนบุรีหรือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช บ้านเมืองเผชิญกับปัญหาความยากจนเนื่องจากเพิ่งเสร็จสิ้นจากสงคราม และถึงจะสามารถรวมตัวสร้างอาณาจักรได้แล้วก็ตาม ยังคงต้องทำสงครามเพื่อปราบปรามจลาจลตามหัวเมืองต่าง ๆ

นาฏศิลป์ไทยเกิดความสูญเสียอย่างมหาศาล หลังจากสงครามที่ไทยพ่ายแพ้และต้องเสียกรุงศรีอยุธยา ชาวไทยถูกกวาดต้อนไปเป็นเชลยศึกในครั้งนั้นจำนวนมาก และในเชลยศึกเหล่านั้นมีครูด้านนาฏศิลป์ไทยรวมอยู่ด้วยกันหลายท่าน

ในปี พ.ศ. ๒๓๑๒ พระเจ้ากรุงธนบุรีกรีธาทัพไปปราบเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งในขณะนั้นเจ้าเมืองตั้งตัวเป็นใหญ่ ไม่ขึ้นกับกรุงธนบุรี เมืองนครศรีธรรมราชแพ้ จึงนำตัวเจ้าพระยานคร (หนู) บุตร บิรवार และละครผู้หญิงขึ้นมากรุงธนบุรี เจ้าพระยานครมีหม่อมชื่อนทองเหนียว มีบุตร ๓ คน คือ คุณชุ่ม คุณปราง และคุณฉิม ภายหลังทั้ง ๓ คนเป็นครูฝึกหัดละครผู้หญิงของหลวงในราชสำนักธนบุรีอยู่นานถึง ๗ ปี คุณปราง และคุณฉิม ยังถวายตัวเป็นบาทบริจาริกาในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ต่อมาคุณฉิมได้เป็นพระสนมเอก มีพระเจ้าลูกเธอสองพระองค์ คือเจ้าทศพงษ์ ภายหลังเป็นพระพงษ์นรินทร์ และเจ้าทศภัย ภายหลังเป็นพระอินทรอภัย

การที่พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงมีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับเจ้าพระยานคร ทำให้นาฏศิลป์ไทยที่เกือบจะสูญหายไปกลับยังได้รับการฟื้นฟูอีกครั้ง เพราะว่าเมื่อใดที่มีการจัดพิธีสมโภช ก็จะมีละครของเจ้าพระยานครแสดงอยู่เป็นประจำ ดังความในจดหมายเหตุความทรงจำ กรมหลวงนรินทร์เทวีที่ทรงเล่าว่า

“ณ เดือนอ้าย ปีก่อ กลับไปตีเมืองศรีสัตนคนหุต...เจ้าฟ้ากษัตริย์ศึก เข้าเมืองได้ ณ วันจันทร์ เดือน ๑๐ ขึ้น ๓ ค่ำ เจ้าเมืองหนีได้พระแก้วพระบาง ณ วันเดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ ลุศักราช ๑๑๔๒ ปีชวด โทศก รับสั่งให้ช้างในลงเรือ ประพาस ๔ ลำ ช้างหน้า ๔ ลำ ให้เจ้านครแต่งประพาस ๒ ลำ ๖ ลำ ด้วยกันให้พร้อมลำแต่ตี ๑๑ เรือข้าราชการสวนเรือพระที่นั่งเจ้าคันทรงศ์ล่มหน้าวัดระฆัง.. ทราบว่าเรือที่นั่งพระองค์เจ้าคันทรงศ์ เรือข้าราชการสวนเรือเจ้าลุ่ม ที่เลี้ยงทั้ง ๔ รับเสด็จไว้ได้ กริ้วพันที่นั่งให้ลงพระราชอาญาคนละ ๑๐๐ ฝีพาย คนละ ๕๐ ขุนนางบรรดาตามเสด็จให้ลงพระราชอาญากรรยาแทนหัว ๆ จะได้แก่พระแก้ว

เสด็จกลับรับพระแก้วพระบางมาลงเรือประพาสดอกสร้อยสักรา มโหรีพิณ
พาทยละครโชนลงแพ ลอยเล่นมาตามกระแสชลมารค พยุหยาตรากระบวนเรือ
ประทับท่าวัดแจ้งเชิญพระแก้วขึ้นทรงพระยานุมาศแห่มา ณ โรงแก้วอยู่ที่
ท้องสนามพลับพลาเสด็จอยู่กลางละครผู้หญิง ละครผู้ชายอยู่คนละข้าง เงินโรง
ผู้หญิง ๑๐ ชั่ง เงินโรงผู้ชาย ๕ ชั่ง มี ๗ วันต้นกัลปพฤกษ์ ๔ ต้น ๆ ละ ๑ ชั่ง
บรรดาการมหรสพสมโภช พร้อมเครื่องเล่นดอกไม้พุ่มระหาเสริญวันละ
แจกทานแก่คนแก่...สมโภชถ้วนสัตตवार ให้มีละครผู้หญิงประชันกับละคร
เจ้านครวัน ๑ เงินโรง ๕ ชั่ง ละครหลวงแบ่งออกประชันกันเองโรงละ ๕ ชั่ง

จะเห็นได้ว่าการจัดการแสดงละครเกิดขึ้น และยังมีการประชันการแต่ง
ระหว่างละครผู้หญิงกับละครเจ้าพระยานครอีกด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ เครื่องแต่ง
กายละครคงต้องสวมใส่กันอย่างเต็มที่ เพื่อให้สวยงามกว่าคณะอื่น

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีความ
สนพระทัยในงานด้านนาฏศิลป์ไทยอย่างแท้จริง โดยดูจากข้อความที่กรมหลวง
นรินทรเทวีทรงกล่าวว่า

“พระยาสุรศรีให้หมื่นด้พระราชาคณะให้ถวายพระพร ให้ทรงบรรพชา
ชำระ พระเคราะห์เมือง ๓ เดือน ทรงพระสรวลตบพระเพลว่า เอหิภิกขุलयมา
ถึงแล้ว ให้เชิญพระกรรบิดออกไป เปลา ๓ โมงเช้า ทรงพระบรรพชา วันเดือน ๔
แรม ๑๒ ค่ำ อยู่ในราชสมบัติ ๑๔ ปี กับ ๔ เดือน ทรงผนวช ณ วันพุธ เดือน ๔
แรม ๑๕ ค่ำ พระยาสุรศรีขึ้นนั่งลงแจกเงินข้างใน กลับออกไปนอนอยู่ข้างหน้า
สั่งว่าจะให้ละครร้องอยู่ข้างในจะฟังแต่สำเนียง”

นอกจากนี้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ยังทรงโปรดรวบรวมและชำระ
บทละครนอกที่ชำรุดเสียหายไปเมื่อครั้งเสียกรุงขึ้นใหม่ คือ การเกษ คาวิ ไชยทัต
พิกุลทอง พิมพ์สุวรรณค์ พิณสุริยวงศ์ มโนห์รา โมงป่า มณีพิชัย สังข์ทอง
สังข์ศิลป์ชัย สุวรรณศิลป์ สุวรรณหงส์ ไสวัด ไกรทอง ไชยเชษฐ พระรถ
ศิลป์สุริยวงศ์ รวมทั้งทรงพระราชนิพนธ์บทละครสำหรับการแสดงละครหลวงคือ
รามเกียรติ์ ตอน หนุมานเข้าท้องนางวานริน วิรุฬจำบังล้ม ท้าวมาลีวราชว่าความ
ทศกัณฐ์ตั้งพิธีเผารูปเทวดา พุ่หอกกบิลพัสดุ์ หนุมานผูกผมทศกัณฐ์กับ
นางมณโฑ และปล่อยม้าอุปการและบุตรลพ

เครื่องแต่งกายที่ปรากฏในวรรณกรรมสมัยธนบุรีมีดังนี้

ทรงมงกุฎสังวาลเสร็จสรรพ	จับสะพักสะพายแล่งแสงศร (รามเกียรติ์ ธนบุรี น. ๑๔)
ทรงมงกุฎสังวาลตระการแก้ว	แล้วสะพักสะพายแล่งแสงศร (รามเกียรติ์ ธนบุรี น. ๓๗)
สอดสร้อยใส่ชฎาประดับเครื่อง เปล่งปลั่งดั่งดาวโรหิณี	เรือเรือรุ่งรัศมี สีกรรจรแก้วแพรวดา (รามเกียรติ์ ธนบุรี น. ๕๓)
ทรงมงกุฎสังวาลกรรเจียกเก็จ ตาบติศวิจรเจษฎา	เพชรระยับทรวงเลขา พาหุรัดตรัสใส่อำมรงค์
รัดพระองค์ทรงทองปลายพระกร	บทจรดั่งพระยาราชนางส์ (รามเกียรติ์ ธนบุรี น. ๘๗)

สนับเพลาองงามเนิด ภูสิตเลิศลายพราย ชายแครงชายไหววาบ ผ้าทิพย์
ทาบเถือกทอง แก้วกุ้งก่องแกมกาญจน์ สร้อยสังวาลวิไลเลิศ ทับทรวงเพชรเพชร
พราย อำมรงค์รายพาหุรัด มงกุฎจรสจรรยเรือ

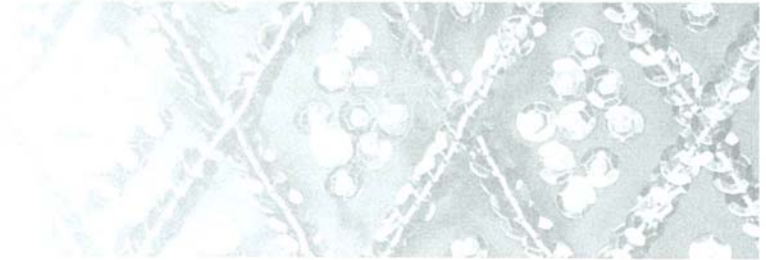
(ลิลิตเพชรมงกุฎ ธนบุรี น. ๑๕๙)

จากหลักฐานต่างๆ อาจสรุปได้ว่า การแสดงนาฏศิลป์ในสมัยกรุงธนบุรี
น่าจะทรงเครื่องละครอย่างงดงามเพื่อให้พระมหากษัตริย์ทรงพอพระทัย
นาฏศิลป์ได้รับการฟื้นฟูเป็นผลดีต่อเครื่องแต่งกาย ที่ได้รับการพัฒนา
ให้งดงามยิ่งขึ้นด้วย

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์มีข้อมูลในการศึกษาค้นคว้าเรื่องเครื่องแต่งตัว
ละคร ต่อมาคือ “บทละคร” โดยเฉพาะที่เรียกว่า “บททรงเครื่อง” ที่อยู่ในบท
ละครพระราชนิพนธ์ทั้งในรัชกาลที่ ๑ และในรัชกาลที่ ๒ รวมทั้งในรัชกาลที่ ๖
ด้วย

สำหรับบทละครพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑ นั้น ได้ทำการศึกษาจาก
เรื่องอุณรุท รามเกียรติ์ และอิเหนา เพราะทั้ง ๓ เรื่องนี้มี “บททรงเครื่อง” ที่
กล่าวถึงลักษณะของเครื่องแต่งตัวยืนเครื่องและเครื่องแต่งตัวนางของละครไว้
มากมายหลายบท แม้ว่าบางบทอาจจะเป็นการบรรยายลักษณะชิ้นส่วนของ
เครื่องแต่งตัวไปในลักษณะของ “เครื่องต้น” ของพระมหากษัตริย์ปนไปกับ
ลักษณะของ “เครื่องละคร” อยู่บ้างก็ตาม

๒.๓ เครื่องแต่งกายละครไทยสมัยรัตนโกสินทร์

สมัยรัชกาลที่ ๑ (พ.ศ. ๒๓๒๕ - พ.ศ. ๒๓๕๒)

ในสมัยรัชกาลที่ ๑ การละครได้รับความนิยมมากขึ้น จึงมีการแข่งขันกันในด้านต่าง ๆ รวมทั้งด้านเครื่องแต่งตัวละครด้วย แต่เนื่องจาก “เครื่องแต่งตัวยืนเครื่อง” และ “เครื่องแต่งตัวนาง” ได้มี “รูปแบบ” ที่เป็น “แบบฉบับ” มาตั้งแต่ครั้งสมัยอยุธยาได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้น เครื่องแต่งตัวละครในสมัยรัชกาลที่ ๑ จึงมีการปรับปรุงในลักษณะของการดัดแปลงและเพิ่มเติมบางสิ่งบางอย่างขึ้นเพื่อให้ได้รูปแบบที่แตกต่างไปจากเดิม โดยเฉพาะเครื่องประดับศีรษะที่มีแนบเพิ่มขึ้นจากเดิมหลายแบบ ทั้งนี้คงเป็นเพราะเพื่อให้ตัวละครได้ใช้ให้ตรงตาม “ฐานานุศักดิ์” ของตัวละครตามท้องเรื่องด้วย

การใช้เครื่องประดับศีรษะละคร ในสมัยรัชกาลที่ ๑

ในสมัยรัชกาลที่ ๑ มีการกล่าวถึงเครื่องประดับศีรษะละครแบบต่าง ๆ เช่น “บททรงเครื่อง” หลายแบบ คือ

ตัวพระ มี มงกุฏ, มงกุฎกาบ, และชฎาเดินหน

ตัวกุมาร มี เกี่ยวกับปิ่นปักผม

ตัวนาง มี เกี่ยวกับปิ่นปักผม, กระบังหน้ากับเกี้ยวรดมวย, มงกุฎ

และศิโรเพชญ์ ดังที่มีกล่าวไว้ในบทที่ว่า

(พระ) “มงกุฎสุรگانต์ดอกไม้วาง

ห้อยห่วงกุณฑลกรรเจียกจอน”

(อุณรุท ร.๑ น. ๓๕)

(นาง) “นางทรงทองกรอำมรงค์

ศิโรเพชญ์บรรจงเนติฉาย”

(อุณรุท ร.๑ น. ๔๐๘)

(พระ) “สวมใส่ชฎามหากลิณ

ห้อยอุบะประทีนกลิ่นส่ง”

(รามเกียรติ์ ร.๑ น. ๑๑๙๓)

(พระราม, นางสีดา)

“นารายณ์ทรงมงกุฎแก้วประพาฬ

เขาวมาลย์มงกุฎทับทิมพราย”

(รามเกียรติ์ ร.๑ น. ๒๘๘๑)

(พระ) “อันพระพรตพระสัตรุด

ทรงมหามงกุฎกาบสะบัด”

(รามเกียรติ์ ร.๑ น. ๒๙๙๓)

(นาง) “พระอำมรงค์แลมงกุฎ

ผูกผาดดั่งเทพอัปสร”

(อิเหนา ร.๑ น. ๑๐๓)

(พระ) “พระทรงมงกุฎแก้วแว้วฟ้า

แต่งอย่างเทวาในสวรรค์

(อิเหนา ร.๑ น. ๑๙๙)

จากรายชื่อเครื่องประดับศีรษะของตัวนาง ในบททรงเครื่องเหล่านี้ สันนิษฐานว่า “ศิโรเพชญ์” ที่กล่าวไว้ในเรื่อง “อุณรุท” ซึ่งแต่งขึ้นในตอนต้นรัชกาลที่ ๑ อาจจะหมายถึง “เกี้ยวยอด” ซึ่งมีอยู่ในรูปเขียนสมัยอยุธยาตอนปลาย ส่วน “มงกุฏ” ของตัวนางคงหมายถึง “มงกุฎกษัตริย์” แต่ “รัดเกล้าเปลว” ที่มีอยู่ในรูปเขียนสมัยอยุธยาตอนปลายด้วยนั้น ไม่ปรากฏในบททรงเครื่องพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑ เลย แต่สันนิษฐานว่าคงมีใช้อยู่แต่เนื่องจากเป็นเครื่องประดับศีรษะของ “ตัวนางรอง” เช่น นางศุภลักษณ์ ที่เลี้ยงนางอุษาในเรื่อง อุณรุท จึงไม่มีกล่าวไว้ในบททรงเครื่อง ดังเช่นเครื่องประดับศีรษะของ “ตัวนางเอก”

การใช้อินทรรูกับเสื่อแขนยาว ในสมัยรัชกาลที่ ๑

จากลักษณะ “เสื่อ” ของตัวยืนเครื่องในสมัยอยุธยาตอนปลาย ที่ได้กล่าวมาแล้วว่าเป็นการใส่เสื่อ ๒ ตัวซ้อนกัน เสื่อแขนยาวตัวในมาจาก “ฉลองพระองค์พระกรน้อย” ไม่มี “อินทรรู” เสื่อแขนสั้นตัวนอกมาจาก “ฉลองพระองค์ทรงประพาस” ซึ่งมี “กนกปลายแขน” ติดอยู่ด้วยและเสื่อแขนสั้นนั้นใช้ใส่ตัวเดียวได้ต่างจากเสื่อแขนยาวที่ต้องใส่ทับด้วยเสื่อแขนสั้นเสมอ

แต่ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ได้มีการกล่าวถึง การใส่เสื่อของตัวละครในบททรงเครื่องเป็น ๓ ลักษณะคือ ใส่เสื่อแขนยาวตัวเดียว ใส่ซ้อนกัน ๒ ตัว และใส่เสื่อแขนสั้นตัวเดียว ดังในบทที่มีว่า

“ฉลององค์ทรงประพาसเครื่องรอง ทับทรงทรงรองสังวาลวรรณ”
(อุณรุท ร.๑ น. ๔๓๒)

“ฉลององค์ทรงประพาसองงาม สังเวียนงามไปด้วยทับทิมพราย”
(รามเกียรติ์ ร.๑ น. ๒๘๐๒)

นอกจากนี้ ยังมีการกล่าวถึง “อินทรรู” อีกด้วย แต่สันนิษฐานว่าอินทรรู น่าจะเป็นของที่เกิดขึ้นในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ ๑ เพราะไม่มีปรากฏอยู่ในบททรงเครื่องของ “รามเกียรติ์” ซึ่งแต่งตอนกลางรัชกาล แต่มีปรากฏอยู่ในบททรงเครื่องเรื่อง “อิเหนา” ซึ่งแต่งหลังเรื่องรามเกียรติ์ เช่น บทที่มีว่า

“อินทรรูชูช่วงดวงพลาม ทับทรงแวววามตาบทศ”
(อิเหนา ร.๑)

และสำหรับที่มาของ “อินทรี” ของเสื้อละครนั้น สมเด็จพระเจ้าฟ้า
กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงมีพระวินิจฉัยไว้ว่า

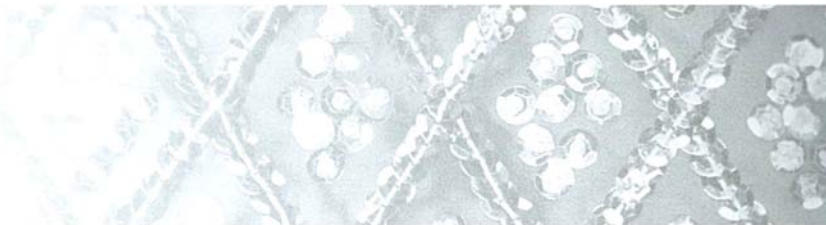
“อินทรีละคร ก็คือ ปลายแขนเสื้อกั๊ก (เสื้อตัวนอก) นั่นเอง”

(สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, สำนัสมเด็จ, เล่มที่ ๒๔,
หน้า ๑๖๓)

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ในสมัยรัชกาลที่ ๑ นั้น “เสื้อ” ของละคร มีทั้ง
๒ แบบแล้ว คือ แบบแขนสั้นติดกนกปลายแขน และแบบแขนยาวติดอินทรี

ภาพจำลองไม้ปิดทองประดับกระจก ตัวละคร “ตัวพระ” และ “ตัวนาง”
ศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

อธิกรณ์ ๕ บท บทนี้ไว้เพื่อไว้ระงับการผิดเพี้ยนของพระธรรมวินัย
 จึ่งมีพระวินัยบัญญัติลงโทษอาชญา ๒๕ ประการอาชญา ๑๖ ประการ
 ๑. ฆาตกรรม ๒. ฆ่าสัตว์ ๓. ฆ่าคน ๔. ฆ่าภรรยา ๕. ฆ่าบุตร ๖. ฆ่า
 ๗. ฆ่าบิดา ๘. ฆ่ามารดา ๙. ฆ่าพระสงฆ์ ๑๐. ฆ่าพระราชา ๑๑. ฆ่า
 ๑๒. ฆ่าพระบิดา ๑๓. ฆ่าพระมารดา ๑๔. ฆ่าพระอาจารย์ ๑๕. ฆ่า
 ๑๖. ฆ่าพระอริยสงฆ์ ๑๗. ฆ่าพระอริยสงฆ์ ๑๘. ฆ่าพระอริยสงฆ์
 ๑๙. ฆ่าพระอริยสงฆ์ ๒๐. ฆ่าพระอริยสงฆ์ ๒๑. ฆ่าพระอริยสงฆ์
 ๒๒. ฆ่าพระอริยสงฆ์ ๒๓. ฆ่าพระอริยสงฆ์ ๒๔. ฆ่าพระอริยสงฆ์
 ๒๕. ฆ่าพระอริยสงฆ์

๑ ปีศาจใช้วิธีนี้หลอมนักประดาน้ำให้จมน้ำตาย

ชุดตัวอักษรนี้เก็บพยางค์ที่กรอกคด มีเนื้อจะดัดข้อคิดเพื่อเตือนใจคนบาปให้
 กำนัลกับพระบิดา ของข้อคิดจะดม ดิฉัน ขอฝาก จดไว้ ไม่รู้ ก็นึกถึง ๑๐ ข้างนี้

“ហេតុអ្វីបានជាប្រពន្ធកំហុសបែបនេះ?”

[illegible]

(ក្រប .៧ ១.៤ ប្រែប្រួល)

“บัดนี้เดวิดมัจฉิภาตย์พินิจ

បទបទប្បញ្ញត្តិប្រកាសនេះ។”

(ក្រសួង អ.វ. ព័ត៌មានកម្ពុជា)

"พระคุณยอดพระโพธิญาณ"

ថេត្តក្សត្រិយ៍ប្រែប្រួលទាញមុខស្រស់ស្អាត។

(ឧប.ស្ន. ១.៩ រាជវង្ស)

"เรารู้ผิดบรมนพเฝ้าคิดทศกัณฐคชด ปรตพรตพรตพรตพรตพรตพรต"

(๗๘๑ .ม. ๑.๕ ภูมิพล)

การมีโรค “อกริดใจ” มีส่วนเกี่ยวข้องกับระดับไขมันในเลือดที่ผิดปกติ

จึงไม่บิดาอธิปไตยจะดบอัครคณากรณ "มัจฉอัครคณา" กบฏกรณอธะเรษกรณคณากรณ

๑. ศึกษาวิจัยแล้วพบ “ผู้ลี้ภัย” มติให้พลเมืองมีสิทธิร่วมตัดสินใจกำหนดอนาคต

ដើម្បី “បង្កើតនូវបរិយាកាសបង្កើន” គួរតែរៀបចំការងារ ១ ក្នុងការបង្កើន

พลเอกพระพรพจน์เดชภุระภพ ภานุเมธ "มัจฉาวิเศษ" บัณฑิตตรีทิพย์บรมครู

ศูนย์นิเมศน์ "เขตเกษตรอินทรีย์ภาคใต้" มหาวิทยาลัยทักษิณ วิทยาเขตสงขลา

ผลจกอดจ ในพวมิชิตะจะด - มชวิจักักพิมชิมคผู้แฉเบระนิจากชากรชะดมเบรมาค

ដោយសារតែការប្រកួតប្រជែងគ្នា ក្រុមហ៊ុនទាំងនេះបានប្រើប្រាស់បច្ចេកវិទ្យាថ្មីៗ ដើម្បីកាត់បន្ថយតម្លៃផលិតផលរបស់ខ្លួន ដើម្បីទទួលបានភាពជោគជ័យក្នុងផ្សារ។

[illegible][illegible]

“เจ้าต่างกรมและข้าทูลละอองธุลีพระบาท ผู้รักษาเมือง ผู้รั้งกรมการ
ช่างโขน ช่างละคร ทุกวันนี้ แต่งยืนเครื่อง แต่งนาง ย่อมท่ามกฏ ขญา ชายไหว
ชายแครง กรรเจียรจกรดอกไม้ทัด นุ่งโจงโจ้วทางหงส์ ต้องอย่างเครื่องต้นอยู่ ไม่
ควรหนักหนา กำหนดให้แต่งตัวยืนเครื่อง นุ่งผ้าตูปีก ผ้าจีบโจงอย่างโขนก็ตาม
แต่งตัวนางแต่รัดเกล้าอย่าให้มีกรรเจียรจกรดอกไม้ทัด” (กฎหมายตราสามดวง
เล่ม ๕ หน้า ๒๘๒ - ๒๘๓)

จากพระราชกำหนดในเรื่องเครื่องแต่งตัวละครดังกล่าว อาจเป็นข้อ
สันนิษฐานได้ใหม่ว่า เครื่องแต่งตัวยืนเครื่องของ “ละครรำ” ในสมัยอยุธยา
อาจไม่ได้มีการนุ่งผ้าแบบจีบโจง โจ้วทางหงส์มาก่อนก็เป็นได้ แต่ต่อมาถึงใน
ต้นๆ แห่งสมัยรัตนโกสินทร์จึงได้มีการนุ่งผ้าแบบจีบโจงโจ้วทางหงส์ตามอย่าง
“เครื่องต้น” ขึ้น

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก อาจทรงเล็งเห็นว่าเป็นการ
ไม่สมควร จึงทรงออกพระราชกำหนดให้ตัวยืนเครื่อง “นุ่งผ้าตูปีก ผ้าจีบโจง
อย่างโขน” ซึ่งคงจะทรงหมายถึงการนุ่งผ้าตูปีกจีบโจงกันแบน อย่างที่ตัวยักษ์
และตัวลิงนุ่ง ก็อาจเป็นได้

แต่อย่างไรก็ตาม ในบทละครพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑ ก็ได้มีการ
กล่าวถึง การนุ่งผ้าแบบจีบโจงโจ้วทางหงส์ของตัวละครไว้อย่างชัดเจน เช่นใน
บททรงเครื่องที่มีว่า

“พระพี่เลี้ยงเคียงเข้าช่วยแต่ง จัดแจงจีบโจงทางหงส์”
(อิเหนา ร.๑)

ดังนั้น การประกาศห้ามไม่ให้ละครนุ่งผ้าจีบโจงโจ้วทางหงส์ในสมัยรัชกาล
ที่ ๑ นั้น คงเป็นการห้ามเฉพาะ “ละครเจ้านาย” และ “ละครนอก” ทั่วๆ ไป ส่วน
“ละครใน” อาจได้รับการยกเว้นเป็นพิเศษ เพราะละครในเป็น “ละครผู้หญิง
ของหลวง” ที่มีได้แต่พระมหากษัตริย์ และละครในก็ต้องเล่นและแต่งตัวตามบท
ที่เป็นบทละครพระราชนิพนธ์เท่านั้นด้วย

สำหรับ “ชายไหวชายแครง” ที่มีข้อห้ามมิให้ทำใช้ด้วยนั้น คงหมายถึง
ชายไหวชายแครงที่ช่างเครื่องละครทำขึ้นตามลักษณะที่มีบรรยายไว้ใน “บททรง
เครื่อง” คงไม่ได้หมายถึง ชายไหวชายแครงที่เป็นผ้าห้อยข้างและผ้าห้อยหน้า
๓ ผืน อย่างที่เคยใช้กันมาตั้งแต่สมัยอยุธยา

โดยทั่วไปแล้วละครมักเรียกชื่อชิ้นส่วนของเครื่องแต่งตัวละครตามชื่อ
ชิ้นส่วนของ “เครื่องต้น” เช่น เรียกกางเกงที่นุ่งขึ้นในว่า “สนับเพลา” เรียกผ้า
คาดเอวว่า “เจียรระบาด” ดังนั้น จึงเรียกชายผ้าของผ้าคาดเอว หรือผ้าห้อยข้างว่า
“ชายไหว” และเรียกผ้าห้อยหน้าว่า “ชายแครง” ดังเช่นที่ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ
พระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงพระอธิบายไว้ว่า

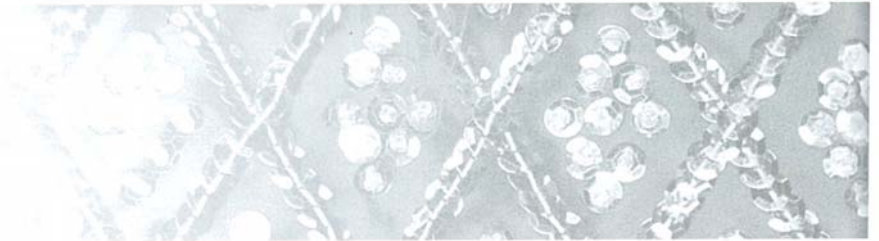
“ผ้าห้อยหน้าละครไทย เดิมเป็นชายผ้าสั้นๆ คือชายแครง
ที่เรียกว่า จารบาด เป็นชายผ้าคาด คือชายไหว”
(สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ พระยานริศรานุวัดติวงศ์, สำนึกสมเด็จ)

แต่ชายไหวชายแครงที่กล่าวไว้ในบททรงเครื่องนั้น มีลักษณะเป็นเครื่อง
ประดับที่ทำด้วยทองคำฝังเพชรพลอย และมักกล่าวไว้ว่ามีรูปร่างเป็น “ช่อคนก”
ดังในบทที่มีว่า

“ชายแครงเครื่องพันรัดต้นแก้ว	วาวแววชายไหวปลายสะบัด” (อุณรุท น. ๒๕๙)
“ชายแครงฉลุเป็นเครื่องชด	ชายไหวมรดกทับทิมคู่อมรินทร์” (รามเกียรติ์ ร.๑ น. ๒๕๙)
“ชายไหวไหวพริ้งงามตรู	งามเอี่ยมเทียบคู่อมรินทร์”
“ชายแครงแข่งเพชรอำไพ	อำพนวิไลเจดฉิน” (อิเหนา ร.๑ น. ๕๐)

ลักษณะของชายไหวชายแครงในบททรงเครื่องต่างๆ นั้น เป็นลักษณะของ
ชายไหวชายแครงที่เป็น “เครื่องต้น” ของพระมหากษัตริย์ ดังนั้นจึงถูกห้าม
มิให้ละครทำขึ้นใช้ แต่ทั้งนี้คงไม่ได้หมายรวมถึง ชายไหวชายแครงที่เป็นผ้า ซึ่ง
มิได้มาแต่เดิมในสมัยกรุงศรีอยุธยาแล้วด้วย

ภาพจำลองบนบานพระทวารเทวราชมเหศวร ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยไอสุรยพิมาน
ในพระบรมมหาราชวัง ศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ (ตอนต้น ช่วงต่อกับตอนกลาง)

ในภาพแสดงเครื่องแต่งตัวพระ ที่เห็นการนุ่งผ้าจับใจไว้ทางหงส์ ใช้
“ชายไหว ชายแครง” ที่เป็นแบบช่อกนก

สำหรับข้อกำหนดที่ให้มีการใส่ “มงกุฏ” และ “รัดเกล้า” โดยไม่ให้มี “กรรเจียกจร” และ “ดอกไม้ทัด” นั้น น่าจะมีที่มาจากเดิมที่ “มงกุฏ” และ “กรรเจียกจร” ที่เป็น “เครื่องต้น” นั้นไม่ได้เป็นของที่ติดกันอย่างที่เห็นกันอยู่ทุกวันนี้ หากแต่เป็นของที่แยกจากกันเป็นคนละชิ้นส่วน ผู้ที่จะใช้ได้ครบทั้ง ๒ ส่วนในเวลาเดียวกันได้คือ พระมหากษัตริย์ พระองค์เดียวเท่านั้น หากโปรดให้เจ้านายองค์อื่นๆ ใส่ “ขญา” (มงกุฏ ใช้ได้เฉพาะพระมหากษัตริย์) ในบางโอกาสนั้นจะไม่มี การได้ “ทัดกรรเจียก” ด้วย นอกจากจะได้รับพระบรมราชานุญาตเป็นกรณีพิเศษอีกชั้นหนึ่งเท่านั้น ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระราชออรรถาธิบายไว้ในหนังสือ “พระราชวิจารณ์ เรื่อง จดหมายความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี” ตอนหนึ่งที่มีความว่า

“พระพงษ์นรินทรโอรสเจ้ากรุงธนบุรีมีบรรดาศักดิ์รองเสนาบดี เช่นแต่ สรรสนานก็ขึ้นข้างต่อเสนาบดีที่โปรดให้สวมพระขญาเบี่ยงและทัดกรรเจียกนั้นก็คือ ขญาพระกลีบหรือขญาเดินหน แต่ความจริงขญากับกรรเจียกไม่เกี่ยวข้องแก่กัน ขญาเดินหนไม่จำเป็นต้องทัดกรรเจียกด้วย เหตุฉะนั้น เจ้านายตามพระบรมศพ หรือชกศพเมื่อสวมขญาเบี่ยงจึงไม่ได้ทัดกรรเจียกการที่โปรดให้ทัดกรรเจียกเช่นนี้ ตัวข้าพเจ้าและท่านกลางจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงษ์ โยงไปรยพระศพ กรมสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี สวมขญาเบี่ยงแต่โปรดให้ทัดกรรเจียกเป็นพิเศษอย่างเดียวกันแบบนี้”

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว)

นอกจากนี้ในบททรงเครื่องของบทละครพระราชานิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑ ก็ยังมีกล่าวให้รู้ว่า “มงกุฏ” และ “กรรเจียกจร” เป็นเครื่องประดับศีรษะ ที่ไม่ติดเป็นอันเดียวกัน ดังบทที่ว่า

“มงกุฎทิพธารทัดกรรเจียกจอน ขัดพระขรรค์ฤทธิรอนไพริน

(อุณรุท ร.๑ น. ๖๐)

ดังนั้นการที่ละครใส่ “มงกุฏ” หรือ “รัดเกล้า” ที่มี “กรรเจียกจร” พร้อมกันทั้ง ๒ อย่างนั้น ย่อมเป็นการไม่สมควร พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงทรงออกพระราชกำหนดให้ใส่แต่เพียงตัวมงกุฏหรือตัวรัดเกล้าเท่านั้น ห้ามมิให้ใส่กรรเจียกจรด้วย

ส่วน “ดอกไม้ทัด” ที่ได้มีข้อห้ามไว้ในพระราชกำหนดด้วยนั้น คงไม่ได้หมายถึงดอกไม้ทัดที่เป็นดอกไม้สด แต่น่าจะหมายถึง “ดอกไม้เพชร” ซึ่งเป็นดอกไม้ประดิษฐ์ สำหรับประดับมงกุฎ ชฎา และรัดเกล้า ซึ่งส่วนมากจะทำติดไว้ที่ปลายข้าวของกรรเจียก (ปัจจุบันจะพบแต่กรรเจียกของรัดเกล้าเท่านั้นที่มีดอกไม้ทัดติดอยู่ด้วย) เมื่อทรงห้ามไม่ให้มีการทัดกรรเจียก จึงต้องห้ามมีดอกไม้ทัดไปด้วยพร้อมกัน

ส่วนสาเหตุที่ช่างเครื่องละครในสมัยรัชกาลที่ ๑ ได้สร้างเครื่องแต่งตัวขึ้นเครื่องและเครื่องแต่งตัวนาง จนมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับ “เครื่องต้น” มากนั้น อาจเป็นเพราะเข้าใจว่าสามารถสร้างเครื่องแต่งตัวละครให้ตรงกับที่กวีพรรณนาไว้ในบททรงเครื่องซึ่งเป็น “บทละคร” ได้ แต่ลักษณะของเครื่องแต่งตัวในบทละครจะมีลักษณะเป็น “เครื่องต้น” มากกว่า “เครื่องแต่งตัวละคร” ดังที่นายธนิต อยู่โพธิ์ ได้กล่าวไว้ว่า

“เครื่องแต่งองค์ทรงเครื่องที่พรรณนาไว้ในบทกลอนนั้น ๆ เป็นเครื่องต้น เครื่องทรงขององค์พระมหากษัตริย์ตามที่มีอยู่จริง ข้าบทยกลอนนั้น ๆ บางบทก็เป็นบทพระราชนิพนธ์ของพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นด้วยพระองค์เอง หรือเป็นบทนิพนธ์ของกวีในราชสำนัก ซึ่งเป็นผู้ที่รู้ได้เห็นเครื่องต้นเครื่องทรงเหล่านั้นมา”

(ธนิต อยู่โพธิ์ เครื่องแต่งตัวโขนละคร วารสารศิลปากร ปีที่ ๖ เล่มที่ ๕ หน้า ๕๖)

นอกจากนี้สาเหตุที่สำคัญ ที่ให้ช่างเครื่องละครในสมัยรัชกาลที่ ๑ สร้างเครื่องละครให้แตกต่างจากที่เคยสร้าง จนมีลักษณะคล้ายกับ “เครื่องต้น” นั้น ก็น่าจะมาจากการแข่งขันกันในการสร้างเครื่องแต่งตัว ระหว่างคณะละครต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนั่นเอง

สมัยรัชกาลที่ ๒ (พ.ศ. ๒๓๕๒ - พ.ศ. ๒๓๖๗)

ในสมัยรัชกาลที่ ๒ นั้น ละครต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นละครของเจ้านาย หรือละครของชาวบ้าน อาจจะลดการแข่งขันในการสร้างเครื่องแต่งตัวละคร โดยเฉพาะในส่วนที่มีรูปแบบที่ใกล้เคียงกับ “เครื่องต้น” ลงไปเป็นอันมาก เพราะประกาศห้ามว่าด้วยเครื่องแต่งตัวละครในสมัยรัชกาลที่ ๑ นั้น ยังคงมีผลใช้บังคับอยู่ต่อมาถึงในสมัยรัชกาลที่ ๒

การใช้เครื่องประดับศีรษะละคร ในสมัยรัชกาลที่ ๒

ในสมัยรัชกาลที่ ๒ ได้มีการประดิษฐ์เครื่องประดับศีรษะชนิดหนึ่งขึ้นใช้แทนผ้าโพกศีรษะเรียกว่า “ปันจุเหรีจ” ดังที่ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ว่า

“เครื่องแต่งศีรษะที่เรียกว่า ปันจุเหรีจ เป็นของที่ประดิษฐ์ขึ้นแต่งละครหลวง เมื่อรัชกาลที่ ๒ เดิมสำหรับแต่งปันหยิกกับอุมากรรมในเรื่องละครอิเหนา แทนผ้าคาดโพกศีรษะ”

(สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ดำเนินละครอิเหนา หน้า ๒๘)

คำว่า “ปันจุเหรีจ” นั้นเป็นคำภาษา “ชวา” แปลว่า “โจรป่า” และมีใช้อยู่เฉพาะแต่ในบทละครเรื่อง “อิเหนา” พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ เท่านั้น ในบทที่ว่ามีว่า

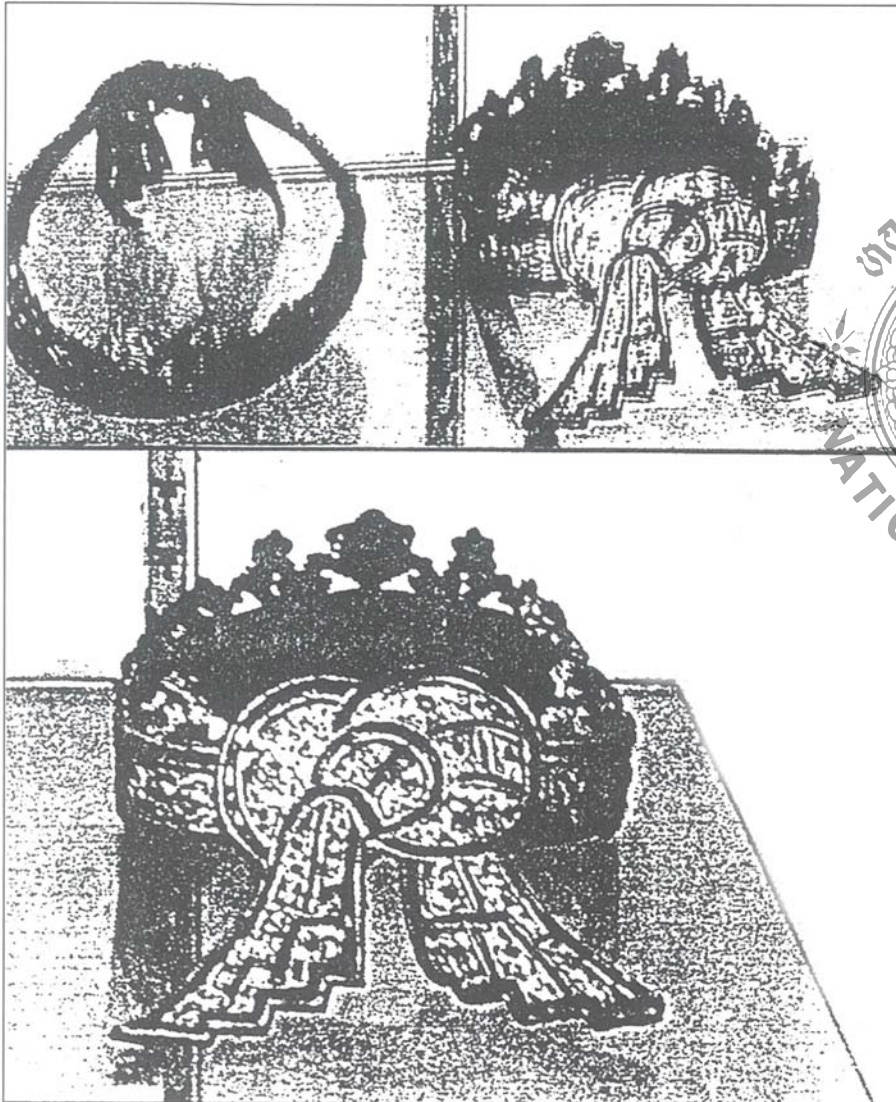
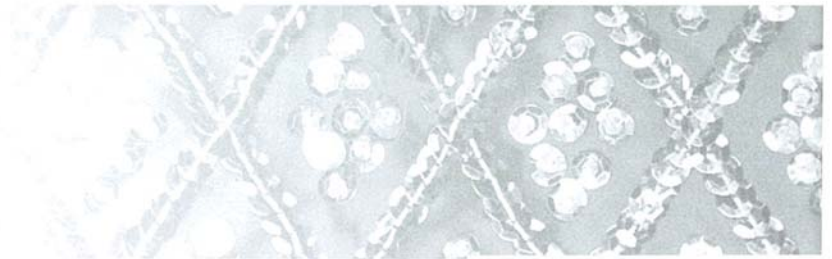
“ดาตสุวรรณพันโพกเศศา แต่งอย่างโจรป่าปันจุเหรีจ”
(อิเหนา ร.๒ น. ๕๙๕)

จากคำกลอนดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่า มีการบรรยายถึงการใช้เครื่องประดับศีรษะของตัวละครไว้ด้วยแล้วคือ โพกศีรษะด้วยผ้าคาดทอง ดังนั้นการใช้คำว่า “ปันจุเหรีจ” คู่กับคำว่า “โจรป่า” ก็อาจเป็นเพราะว่าปันจุเหรีจไม่ใช่คำภาษาไทย จึงต้องใช้ควบกับคำแปลภาษาไทยเพื่อให้เข้าใจในความหมายได้ทันที ซึ่งในตอนแรกที่แต่งบทละครนั้น กวีผู้แต่งยังคงจะไม่ได้หมายถึงว่า “ปันจุเหรีจ” จะเป็นชื่อของเครื่องประดับศีรษะชนิดหนึ่งทำนองเดียวกับ “มงกุฎ” หรือ “ชฎา”

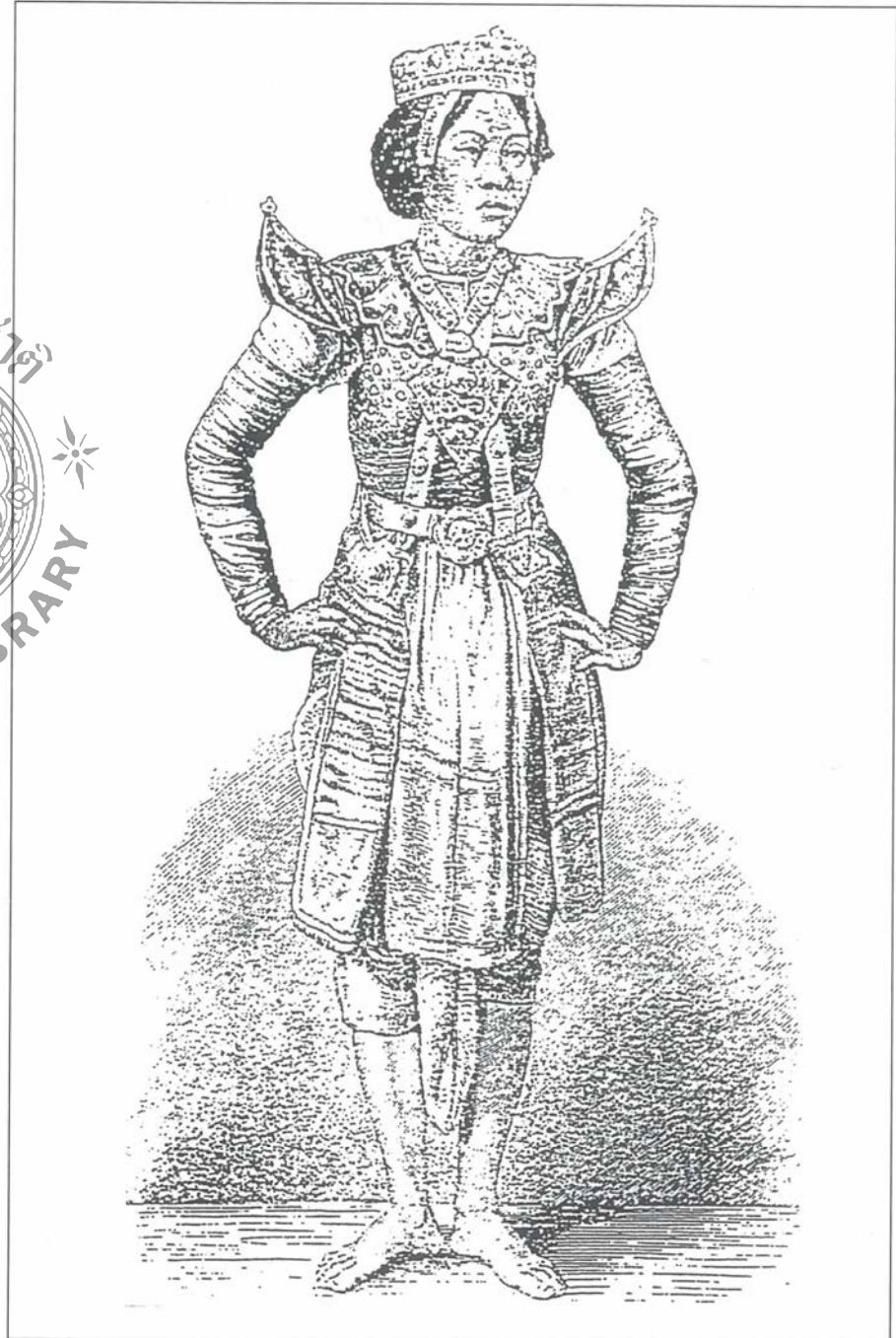
ต่อมาภายหลังผู้ประดิษฐ์เครื่องแต่งตัวละครอาจจะเห็นว่าการใช้ “ผ้าโพกศีรษะ” เป็นสิ่งที่ไม่คงทนถาวร และไม่เหมาะกับชุด “เครื่องแต่งตัวอินเครื่อง” จึงประดิษฐ์เครื่องประดับศีรษะที่มี “รูปแบบ” ที่ทำเลียนแบบ “ผ้าโพกศีรษะ” โดยใช้วัสดุอื่นที่คงทนแทนผ้าแต่ยังคงลักษณะของที่มา คือ รูป “ปมผูกผ้า” ไว้ให้เห็นอย่างเด่นชัดที่ด้านหลัง และเรียกเครื่องประดับศีรษะแบบนี้ว่า “ปันจุเหรีจ” ซึ่งหมายถึงเครื่องประดับศีรษะของตัว “โจรป่า” แต่ความหมายของปันจุเหรีจที่กล่าวไว้ในพจนานุกรมคือ “เครื่องรัดเกล้าที่ไม่มียอด”

จากการศึกษาพบว่า ลักษณะที่สำคัญของปันจุเหรีจที่สร้างในสมัยแรกๆ นั้นคือ ไม่มี “กรอบหน้า” และ “กรรเจียกจร” (เช่น ปันจุเหรีจของละครเจ้าพระยานครศรีธรรมราช) แต่เวลาใส่จะพบว่ามีการใช้ “สายรัดคาง” ด้วย

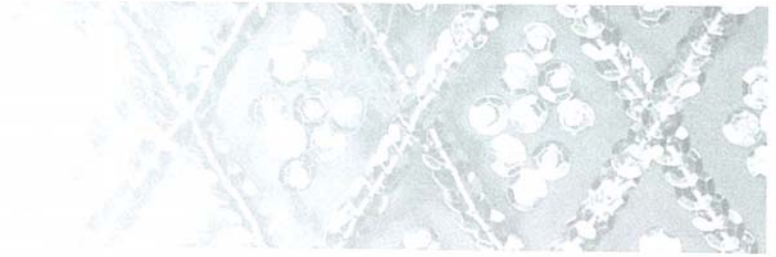

ภาพ “ปันจูเห็จ” ซึ่งเป็นเครื่องละครของเจ้าพระยามนทรศรีธรรมราช ที่สันนิษฐานว่าสร้าง
ในสมัยแรกเริ่ม ไม่มี “กรอบหน้า” และ “กรรเจียกจร” ปัจจุบันตั้งแสดงอยู่ใน พิพิธภัณฑ์สถาน
แห่งชาติ นครศรีธรรมราช

ภาพ “เครื่องแต่งตัวขึ้นเครื่อง” ของ “ละครผู้หญิง” ซึ่งตัวละครในภาพใส่ “ปันจุเหรีจ” ในแบบเริ่มแรกที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๒ ที่ไม่มี “กรอบหน้า” และ “กรรเจียกจร” แต่ที่เห็นคล้ายกรอบหน้านั้น สันนิษฐานว่าเป็นช่วงบนของ “สายรัดคาง”

จากภาพนี้อาจสันนิษฐานได้ว่าปันจุเหรีจที่ไม่มีกรอบหน้าและกรรเจียกจรถานั้น คงมีใช้ต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง เพราะภาพนี้เป็นภาพลายเส้นจากหนังสือพิมพ์ภาษาฝรั่งเศส ประมาณต้นสมัยรัชกาลที่ ๔

นอกจาก “บันจุเหรีจ” แล้ว เครื่องประดับศีรษะที่เข้าใจกันว่าเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๒ อีกอย่างหนึ่งคือ “กระบังหน้านาง” ดังที่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ในหนังสือตำนานละครอิเหนาว่า

“เข้าใจว่ากระบังหน้านางละครก็ทำนองจะประดิษฐ์ในคราวเดียวกันกับที่ประดิษฐ์บันจุเหรีจ สำหรับยืนเครื่องเป็นคู่กัน แต่ข้อนี้ไม่มีหลักฐานที่จะทราบได้แน่นอน”

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานละครอิเหนา, หน้า ๒๘)

แต่จากการศึกษาพบว่า “กระบังหน้านาง” เป็นเครื่องประดับศีรษะที่มีการกล่าวถึงอยู่ในบทละครพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑ มาก่อนแล้ว แต่ในสมัยรัชกาลที่ ๑ จะเรียกกระบังหน้าว่า “ขอบพักตร์” เช่นในบทที่ว่า

“ทรงรอบขอบพักตร์จำหลักลาย กระจิงรายรัดมวยบรรจงเกล้า”

(อิเหนา ร.๑ น. ๘๙)

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า “กระบังหน้านาง” ไม่ใช่ของที่ประดิษฐ์ขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๒ หากแต่มีมาแล้วตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ ๑ หรืออาจมีมาแล้วตั้งแต่ในสมัยอยุธยา โดยเป็นส่วนหนึ่งของ “เกี้ยวยอด”

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ในบททรงเครื่องสมัยรัชกาลที่ ๑ มีการกล่าวถึง “ศิโรเพฐน์” อันเป็นเครื่องประดับศีรษะฝ่ายนาง ที่อาจจะตรงกับ “เกี้ยวยอด” ซึ่งมีใช้มาตั้งแต่ในสมัยอยุธยาตอนปลายมาแล้วนั้น และสำหรับในบททรงเครื่องสมัยรัชกาลที่ ๒ ก็มีการกล่าวถึงศิโรเพฐน์เช่นกัน แต่เขียนว่า “ศิโรเพศ” (ในพจนานุกรมแปลว่า ศิระะ) เช่นในบทที่ว่า

“มเหสีกับพระบุตรนั้น ทรงศิโรเพศอันรจ”

(อิเหนา ร.๒ น. ๑๐๓๔)

หรือ “อำมรงค์รังแตนแหวนนอก ศิโรเพศมีดอกไม้ไหว”

(อิเหนา ร.๒ น. ๑๑๓๐)

หากพิจารณาถึงช่วงสมัยที่ต่อเนื่องกันแล้ว อาจสันนิษฐานได้ว่า “ศิโรเพศ” ในสมัยรัชกาลที่ ๒ ก็ยังคงอาจจะมีลักษณะเหมือนกับ “ศิโรเพฐน์” ในสมัยรัชกาลที่ ๑ อยู่ คือน่าจะมีรูปร่างลักษณะแบบเดียวกับ “เกี้ยวยอด” ตามที่พบในภาพเขียนสมัยอยุธยาตอนปลาย ทั้งนี้เพราะในภาพเขียนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ร.๑ - ร.๓) ก็ยังคงพบว่าเครื่องประดับศีรษะของตัวนางในภาพเขียนนั้นก็ยังมิมีแบบ “เกี้ยวยอด” อยู่ด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้ในบททรงเครื่องพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ ยังได้มีการกล่าวถึงเครื่องประดับศีรษะฝ่ายนางอีกอย่างหนึ่ง คือ “มงกุฎพระบุตร” เช่นในเรื่อง “อิเหนา” ที่มีบทว่า

“นางทรงมงกุฎพระบุตร

พระน้องไล่เกี่ยวมณิกรอบหน้า”

(อิเหนา ร.๒ น. ๑๑๔)

ในการแสดง “ละครใน” เรื่อง “อิเหนา” โดยทั่วไปมักพบว่า ตัวละครฝ่ายนางที่สำคัญจะใส่ “รัดเกล้า” โดย ตัวนางสูงศักดิ์จะใส่ “รัดเกล้ายอด” ตัวนางรองจะใส่ “รัดเกล้าเปลว” แต่ในบทละครเรื่อง “อิเหนา” พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ นั้น ไม่มีการกล่าวถึง “รัดเกล้า” ไว้ในที่ใดเลยตลอดทั้งเรื่อง นอกจาก “ศิโรเพศ” และ “มงกุฎพระบุตร” ดังกล่าว แต่ต่อมาภายหลังเมื่อมีบทละครพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ เรื่อง “รามเกียรติ์” เกิดขึ้น จึงพบว่ามีการกล่าวถึง “รัดเกล้า” อยู่ด้วย ดังในบทของ “นางสุวรรณกัญญา” ที่มีว่า

“ใส่รัดเกล้าสุวรรณพรรณราย อามรงค์เพชรพรายทั้งซ้ายขวา”

(รามเกียรติ์ ร.๒ น. ๕๙๗)

จากการศึกษาในบททรงเครื่องของเรื่อง “รามเกียรติ์” พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ นั้น นอกจากมี “รัดเกล้า” เป็นเครื่องประดับศีรษะของตัวละครฝ่ายนางแล้ว พบว่ายังมีการกล่าวถึง “ศิโรเพศ” อยู่อีกด้วยและที่สำคัญคือทั้ง “ศิโรเพศ” และ “รัดเกล้า” ได้ถูกกล่าวถึงว่าเป็นเครื่องประดับศีรษะของ “นางสีดา” ด้วยกันทั้งสองอย่าง เช่นในบททรงเครื่องพร้อมกันทั้งพระราม พระลักษมณ์ และนางสีดา คือ

“พระทรงมงกุฎแก้วเจียรไน

นางใส่ศิโรเพศนักษัตร

(รามเกียรติ์ ร.๒ น. ๖๔๕)

และในบททรงเครื่องพร้อมกันของพระราม และนางสีดา คือ

“อรไทใส่รัดเกล้าชมพูท

พระทรวงศ์ทรงมงกุฎแก้วมณี”

(รามเกียรติ์ ร.๒ น. ๘๔๘)

จากคำกลอนในบทละครพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ เรื่อง “อิเหนา” และเรื่อง “รามเกียรติ์” นั้นสันนิษฐานว่า “มงกุฎพระบุตร” ในเรื่องอิเหนาน่าจะหมายถึง “รัดเกล้า” ได้ แต่ “ศิโรเพศ” หรือ “ศิโรเพฐน์” ก็ตามนั้น อาจจะไม่ได้ทั้ง “เกี้ยวยอด” หรือ “รัดเกล้า” ก็ได้โดยเฉพาะในเรื่องรามเกียรติ์ แต่หากจะพิจารณาถึงการเป็น “ตัวนางสูงศักดิ์” ของทั้งนางบุษบาและนางสีดาแล้วนั้น ถ้าตัวละครทั้งสองตัวนี้ต้องใช้ “รัดเกล้า” แล้วก็น่าจะต้องเป็น “รัดเกล้ายอด” ดังนั้นจึงอาจสันนิษฐานได้ว่า “รัดเกล้ายอด” น่าจะมีมาตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ ๒ แล้วก็เป็นได้แต่ข้อสันนิษฐานนี้จะค้านกับที่ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ว่า

“รัดเกล้ายอด อีกอย่างหนึ่ง เป็นของประดิษฐ์ขึ้นในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อในรัชกาลที่ ๔”

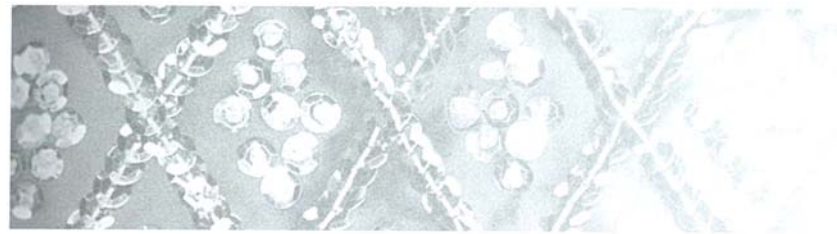
(สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานละครอิเหนา, หน้า ๒๘)

นอกจาก “เกี้ยวยอด” และ “รัดเกล้า” แล้วยังพบว่า “ชฎา” รวมอยู่ในเครื่องประดับศีรษะละครของฝ่ายนางในสมัยรัชกาลที่ ๒ ด้วย ดังที่มีกล่าวไว้ในบททรงเครื่องของนางมณฑาในเรื่องรามเกียรติ์ ตอนหุงน้ำทิพย์ว่า

“ทรงภูษาเนื้อดีสีเสือด	เขียนลายทองเทศฉลุฉลุ
สไบหน้าเจียรระบัดคาดเงินเงา	ผูกชฎาห่อเกล้าเม้าพิ ”
	(รามเกียรติ์ ร.๒ น. ๕๒๘)

ความหมายของ “ชฎา” นั้นโดยทั่วไปหมายถึงเครื่องประดับศีรษะที่มีปลายปิดหรือเอนไปทางด้านหลังเล็กน้อย ซึ่งส่วนมากจะเป็นเครื่องประดับศีรษะของตัวพระ มากกว่าจะเป็นของตัวนาง แต่จากการศึกษา ในภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์บนกำแพงระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พบว่าเครื่องแต่งตัวของนางมณฑาในตอนหุงน้ำทิพย์นั้นเป็นชุดขาว ตรงกับที่กล่าวไว้ในบทละคร ส่วนเครื่องประดับที่ศีรษะนั้นมีลักษณะตรงกับ “ยอดบวช” ซึ่งก็จัดเป็น “ชฎา” แบบหนึ่ง ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ชฎานางแบบ เช่น “ชฎายอดบวช” เป็นชฎาที่ใช้ได้ทั้งตัวพระและตัวนางที่แต่งชุดบวชหรือชุดขาว

การใช้วัสดุสำหรับปักเครื่องละคร ในสมัยรัชกาลที่ ๒

สำหรับการปักเสื้อผ้าเครื่องละครนั้น จากการศึกษาพบว่า มีการใช้วัสดุในการปักเพิ่มขึ้นจากที่มีการใช้ในสมัยรัชกาลที่ ๑ หลายชนิด คือ เลื่อม เงินดุม ปักแมงทับ ทองแล่ง และ ไหมทอง ซึ่งเป็นวัสดุที่ใช้ในการปักแบบ “หักทองขวาง” ดังในบทที่มีว่า

“ภูษายกกระหนกกลายชายกรวย	ฉลององค์ปักด้วยเลื่อมแลพราว”
“เจียรบาดคาดติดเงินดุม	ห้อยหน้าดาขุนชายแครง” (อิเหนา ร.๒ น. ๖๒๖)
“พีนางนุ่งเข้มขาบเขียวตอง	ห่มคาดทองปักปักแมงทับถม” (อิเหนา ร.๒ น. ๑๕๘)
“เจียรบาดคาดปักทองแล่ง	ทับทรวงห้อยพลอยแดงดูร่าม” (อิเหนา ร.๒ น. ๖๔๒)
“ฉลององค์ทรงข้าวบิณฑ์แย่งขอ	กรองคอหักทองขวางกวางดั่ง” (อิเหนา ร.๒ น. ๑๑๘๔)

จากการศึกษาอาจกล่าวได้ว่า ในสมัยรัชกาลที่ ๒ นิยมการปักเครื่องละครด้วยวิธี “หักทองขวาง” ค่อนข้างมาก จึงได้มีการกล่าวถึงชิ้นส่วนเครื่องแต่งตัวละครที่ปักด้วยวิธีนั้นหลายอย่าง อยู่ในบททรงเครื่องทั้งที่เป็นบทของ “ละครใน” และ “ละครนอก” เช่น ที่มีว่า

“ฉลององค์อินทรธนูหักทองขวาง”	(อิเหนา ร.๒ น. ๒๓๔)
“สอดสนับเพลาปักหักทองขวาง”	(อิเหนา ร.๒ น. ๔๔๒)
“กรองคอหักทองขวางกวางดั่ง”	(อิเหนา ร.๒ น. ๑๑๘๔)
“ชายแครงเครือปักหักทองขวาง”	(รามฯ น.๒ น. ๒๙๖)
“ใส่เกือกกำมะหยี่หักทองขวาง”	(คาวี ร.๒ น. ๕๕๐)

การปัก “หักทองขวาง” นั้นคือ วิธีการปักวิธีหนึ่งที่ใช้ไหมทองล้วนๆ ในการปัก โดยใช้วิธีวางไหมทองบนด้านหน้าของตัวลายโดยยึดด้วยเส้นด้ายจากทางด้านหลังของผืนผ้า แล้วหักเส้นไหมทองทาบไปทาบมาอย่างเป็นระเบียบตามแนวทแยง หรือเกือบเป็นแนวขวางอยู่บนด้านหน้าของตัวลายด้านเดียว จึงเรียกว่า “หักทองขวาง” ซึ่งวิธีการปักแบบนี้สันนิษฐานว่า ช่างปักไทยคงได้รับมาจากการปักของชาวจีนกวางตุ้ง จึงได้มีการกล่าวไว้ในบททรงเครื่องว่า “หักทองขวางกวางดั่ง”

สมัยรัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๖๗ - พ.ศ. ๒๓๙๔)

เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์แล้วนั้น ทรงให้เลิกโขนและละครของหลวงทั้งหมด และไม่ทรงให้มีการเล่นอีกตลอดรัชกาล ทั้งนี้เนื่องด้วยทรงรังเกียจการเล่นโขนและละครเป็นการส่วนพระองค์ เมื่อทรงทราบว่าผู้มีบรรดาศักดิ์ท่านใดหัดละครขึ้น ก็จะเป็นการละเล่นสำหรับบ้านเมืองมาแต่โบราณแล้ว แม้นในงานมหรสพของหลวงก็ยังต้องมีการเล่นละครอยู่ตามประเพณีเดิม จึงมิได้ทรงห้ามปรามโดยพระบรมราชานุญาต ตามที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงกล่าวไว้ว่า

“ข้อที่ทรงรังเกียจก็เฉพาะแต่การที่มีผู้บรรดาศักดิ์หัดละคร แต่ข้างผู้ที่หัดเล่นละครก็มีข้ออย่างหนึ่งว่า แบบแผนและบทละครซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ทรงไว้เป็นของประณีตบรรจงไม่มีเสมอเหมือนมาแต่ก่อน ถ้าทอดทิ้งเสียไม่มีใครฝึกหัดให้ละครเล่นรักษาไว้ แบบแผนละครหลวงก็จะสูญเสียไป”

(สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ดำเนินละครอิเหนา, หน้า ๑๕๗, ๑๕๘)

การผ่อนผันพระราชกำหนดเครื่องแต่งตัวขึ้นเครื่อง

เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงห้ามปรามที่มีละครเล่นกันทั่วไปนั้น สันนิษฐานว่าอาจจะทำให้เป็นเสมือนการผ่อนผันข้อห้ามในพระราชกำหนดว่าด้วยเครื่องแต่งตัวละครครั้งรัชกาลที่ ๑ ลงโดยปริยาย เพราะเมื่อแบบแผนและบทละครของหลวงครั้งรัชกาลที่ ๒ ยังได้ถูกนำมาใช้เป็นแบบแผนในการฝึกหัดรำ และใช้เล่นกันจนเป็นที่แพร่หลายแล้ว ย่อมเป็นไปได้ที่ละครเจ้านายและละครผู้มีบรรดาศักดิ์ จะต้องแต่งตัวกันอย่างงดงามด้วย ดังนั้นสิ่งที่ เป็นข้อห้ามบางอย่างในพระราชกำหนดว่าด้วยเครื่องแต่งตัวละครครั้งรัชกาลที่ ๑ นั้นก็อาจถูกนำกลับมาใช้แต่งกันได้ตามเดิม เช่น การนุ่งผ้าจีบโจ้วทางหงส์ การใช้กรรเจียกจร และดอกไม้ทัด ดังที่ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ว่า

“พระราชกำหนดนี้ ในรัชกาลหลังมาเห็นจะโปรดให้ผ่อนผันไม่ห้ามปราม กวดขันตั้งแต่แรก เครื่องแต่งตัวละครในกรุงเทพฯ ในชั้นหลังต่อมาจึงปรากฏ สิ่งที่ยกเว้นในพระราชกำหนดเป็นหลายอย่าง คือ จอนหูและดอกไม้ทัด เป็นต้น”

การดัดแปลงเครื่องแต่งตัวขึ้นเครื่องใช้ในละครพันทาง ในสมัยรัชกาลที่ ๓

ตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงรัชกาลที่ ๑ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้น ละครหลวงเล่นได้เฉพาะแต่ “ละครใน” ๓ เรื่องคือ อุณรุท รามเกียรติ์ และอุเทน แต่ในสมัยรัชกาลที่ ๒ ละครหลวงได้เล่น “ละครนอก” “แบบหลวง” ด้วย โดยเล่นจากบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ ทั้ง ๕ เรื่องคือ สังข์ทอง ไชยเชษฐ์ มณีพิชัย ไกรทอง คาวี และเล่นจากบทพระนิพนธ์ของ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (พระยศเดิมของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) อีก ๑ เรื่องคือ สังข์ศิลป์ชัย รวมเป็น ๖ เรื่อง

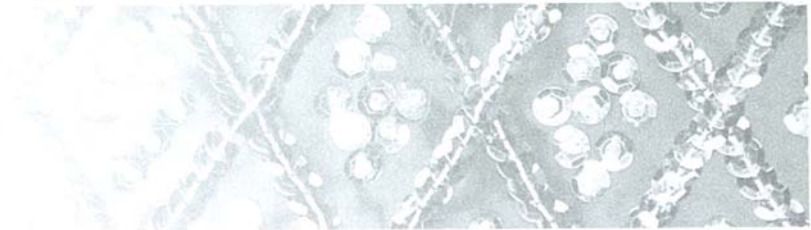
“ละครใน” และ “ละครนอก” ดังกล่าวนั้น ส่วนมากเป็นละครที่มีการแต่งตัวด้วยเครื่องแต่งตัวขึ้นเครื่องเหมือนกันหมด คงจะมีเรื่อง “ไกรทอง” เท่านั้นที่แต่งตัวแบบ “พันทาง”

เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ ๓ ละครเจ้านายและผู้มีบรรดาศักดิ์ได้แต่งบทละครนอกขึ้นเล่นอีกหลายเรื่อง เช่น บทละครนอกพระราชนิพนธ์ของกรมพระราชวังบวรมหาดิศัยดิพลเสพ (บางตอน) ในเรื่องกากี พระลอ ขุนช้างขุนแผน และบทละครนอกพระนิพนธ์ของกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ ในเรื่องสุวรรณหงส์ นางแก้วหน้าม้า นางกุลา

ละครนอกที่แต่งในรัชกาลที่ ๓ นั้น มีเรื่องสุวรรณหงส์ และนางแก้วหน้าม้า เท่านั้นที่มีการแต่งตัวแบบขึ้นเครื่อง ส่วนเรื่องกากี พระลอ ขุนช้างขุนแผน และเรื่องนางกุลานั้น คงจะมีการแต่งตัวแบบ “พันทาง” มากกว่าแต่งแบบขึ้นเครื่อง

แต่จากการศึกษาพบว่า ในละครที่มีการแต่งตัวแบบพันทาง ซึ่งเรียกกันภายหลังต่อมาว่า “ละครพันทาง” นั้น ได้มีการนำเอา “เครื่องแต่งตัวขึ้นเครื่อง” มาแต่งให้กับ “ตัวเอก” ของละครพันทางบางเรื่อง เช่น พระลอ ไกรทอง ขุนช้างขุนแผน ใส่ “มงกุฎ” ครบเครื่อง ส่วนตัวเอกที่ไม่ใช่ตัวละครสูงศักดิ์นั้นจะใส่ “ปันจูเหรีจ” เช่น ชาลวัน ไกรทอง ขุนแผน และพระไวย ดังที่ สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ ได้ทรงกล่าวไว้ว่า

“ครั้นภายหลังมาใช้ปันจูเหรีจแทนผ้าโพกผืนไปถึงตัวอื่นและเรื่องอื่นจนตัวไกรทองและขุนแผน พระไวย ละครก็มักใช้ใส่ปันจูเหรีจมาจนทุกวันนี้”

นอกจากจะนำเครื่องแต่งตัวขึ้นเครื่องทั้งชุดมาใช้แต่งกับ “ตัวเอก” แล้ว ยังได้มีการดัดแปลงและตัดทอนเครื่องแต่งตัวขึ้นเครื่องลงเป็นเครื่องแต่งตัวของ “ตัวรอง” บางตัวด้วย เช่นตัวพี่เลี้ยง นายแก้ว นายขวัญ ในเรื่องพระลอ ซึ่งยังคงเห็นเค้าของเครื่องแต่งตัวขึ้นเครื่องบางชิ้นบางอย่างได้ชัดเจน เช่นสนับเพลา ตัวเสื้อแขนสั้น (ที่ตัดกนกปลายแขนออก) กรองคอ และทับทรวง

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ได้มีการนำเอาเครื่องแต่งตัวขึ้นเครื่องมาใช้แต่งกับ “ตัวเอก” และดัดแปลงใช้แต่งกับ “ตัวรอง” ของ “ละครพันทาง” ตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นต้นมา

สมัยรัชกาลที่ ๔ (พ.ศ. ๒๓๙๔ - พ.ศ. ๒๔๑๑)

ในระยะต้นๆ ของสมัยรัชกาลที่ ๔ ยังคงไม่มี “ละครของหลวง” เพราะถูกยกเลิกไปตั้งแต่ในครั้งรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าเมื่อคราวมีงานพิธีสำคัญๆ เช่น คราวมี “ช้างเผือก” เชือกแรก (ชื่อพระวิมลรัตนกิริณี) มาสู่พระบารมี ก็ไม่มีละครหลวงเล่นในการสมโภช ครั้นเมื่อได้ช้างเผือกเชือกที่ ๒ (ชื่อพระวิสุทธิรัตนกิริณี) จึงโปรดให้รวบรวมตัวละคร ซึ่งสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี ได้ทรงเคยให้ครูละครฝึกเด็กผู้หญิงในพระบรมมหาราชวังไว้ แต่ยังมีทันได้ทรงให้แสดง พระองค์ก็สิ้นพระชนม์เสียก่อนนั้น มาฝึกหัดกันขึ้นใหม่เป็น “ละครหลวง” จนสามารถออกโรงเล่นได้ทันในงานสมโภชช้างเผือกทั้งสองเชือกดังกล่าวในปีชวด พ.ศ. ๒๓๙๗ ละครผู้หญิงของหลวงจึงกลับมาขึ้นใหม่ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

เมื่อ “ละครของหลวง” กลับมาขึ้นใหม่ในครั้งนั้น เจ้านายและขุนนางที่ได้ฝึกหัดละครตามแบบแผนละครหลวงสมัยรัชกาลที่ ๒ ไว้และได้เล่นกันมาตลอดรัชกาลที่ ๓ ต่างเกรงว่าจะเป็นการแข่งกับละครของหลวง จึงพากันหยุดเล่นละครของตนไปตามๆ กัน เมื่อความทราบถึงพระกรรมพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้มีประกาศว่าด้วยละครผู้หญิงขึ้น ดังมีเนื้อความบางตอนว่า

“ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้พระราชวงศานุวงศ์ และข้าราชการ ผู้ใหญ่ผู้น้อย ผู้ใดเล่นละครผู้ชาย ผู้หญิง ก็มีได้รังเกียจเลย ทรงเห็นว่ามิละครด้วยกันหลายรายดี บ้านเมืองจะได้ครึกครื้น จะได้เป็นเกียรติยศแผ่นดิน

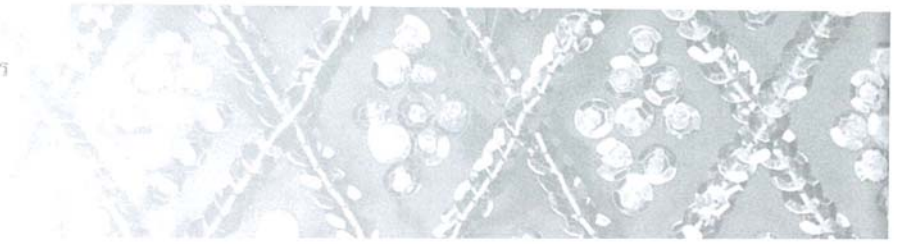
เดี๋ยวนี้ท่านทั้งปวงเห็นว่าจะครในหลวงมีขึ้น ก็หาไม่มีใครเล่นละครเหมือนอย่างแต่ก่อนไม่ คอยจะกลัวผิดและชอบอยู่ การอันนี้มีได้ทรงรังเกียจเลย ท่านทั้งปวงเคยเล่นอยู่แต่ก่อนอย่างไร ก็ให้เล่นไปเถิด ในหลวงมีการงานอะไรบ้าง ก็จะได้โปรดให้หาเข้ามาเล่นถวายทอดพระเนตรบ้าง จะได้พระราชทานเงินรางวัลให้บ้าง ผู้ใดจะเล่นก็เล่นเถิด ขอยกแต่รัดเกล้าอย่าง ๑ เครื่องแต่งตัวลงยาอย่าง ๑ พานทอง ทับทองเป็นเครื่องยศอย่าง ๑ เมื่อบททำขวัญยกแต่ แตรสังข์อย่าง ๑ แล้ว อย่าให้บุตรชายหญิงที่เขาไม่สมควรใจเข้ามาเป็นละคร ให้เขาได้รับความเดือดร้อนอย่างแต่ก่อนเถิด”

(สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานละครอิเหนา น. ๑๗๐ - ๑๗๑)

ภาพตัวละครของ “ละครในรุ่นเล็ก” ในช่วงต้นสมัยรัชกาลที่ ๔ ซึ่งสันนิษฐานว่า เป็นละครเด็กผู้หญิง ของสมเด็จพระนางโซมนัสฯ ซึ่งหัดไว้ก่อนสิ้นพระชนม์ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้รวบรวมฝึกหัดขึ้นเป็นละครผู้หญิงของหลวง และได้ออกโรงท่นเล่นในงานสมโภชช้างเผือก ๒ เชือก ในปีชวด พ.ศ. ๒๓๙๗

ในภาพแสดงให้เห็นว่าเครื่องแต่งตัวยืนเครื่องของตัวพระ ใช้ “ห้อยหน้า” แบบ “ผ้าทิพย์” ซึ่งไม่พบเห็นในปัจจุบันนี้

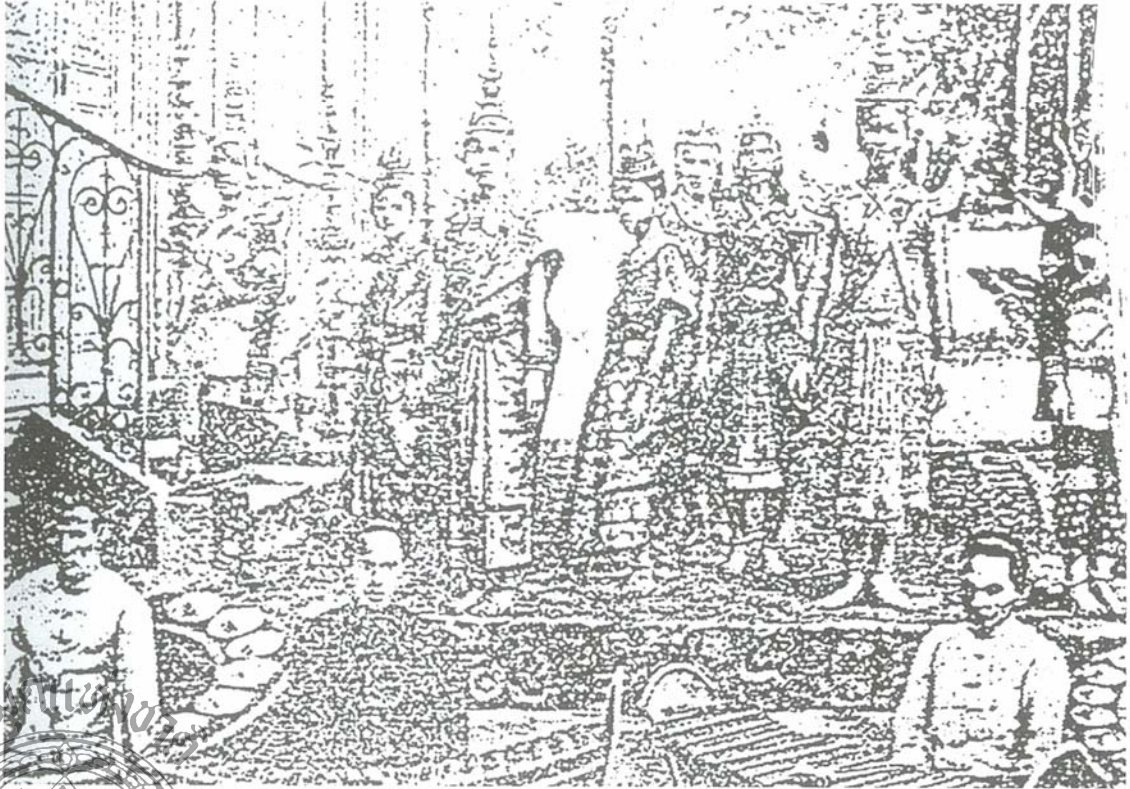
สาเหตุแห่งการห้ามใช้ “รัดเกล้ายอด” ในสมัยรัชกาลที่ ๔

ดังได้กล่าวมาแล้วในเรื่อง “การใช้เครื่องประดับศีรษะละครในสมัยรัชกาลที่ ๒” (หน้า ๔๓) ว่ามีการกล่าวถึง “รัดเกล้า” ในบททรงเครื่องเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ ว่าเป็นเครื่องประดับศีรษะชนิดหนึ่งของ “นางสีดา” ถึงแม้ว่าในบททรงเครื่องนั้นจะไม่ได้กล่าวว่าเป็นรัดเกล้ายอดหรือรัดเกล้าเปลวก็ตาม แต่หากพิจารณาถึงหลักการแต่งตัวของ “ตัวนางสูงศักดิ์” แล้ว รัดเกล้าที่นางสีดาใส่ก็ควรจะเป็น “รัดเกล้ายอด” จึงอาจสันนิษฐานได้ว่า รัดเกล้ายอดเหล่านั้นน่าจะเป็นของที่ประดิษฐ์ขึ้นใช้มาแล้วตั้งแต่ครั้งในสมัยรัชกาลที่ ๒

แต่จากการที่ สมเด็จพระปรมัยยิกานุภาพ ได้ทรงกล่าวไว้ว่า “รัดเกล้ายอดอีกอย่างหนึ่ง เป็นของประดิษฐ์ขึ้นในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อในรัชกาลที่ ๔” นั้นจึงเป็นที่เข้าใจกันว่า การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีประกาศห้ามละครใช้รัดเกล้ายอด เพราะเป็นของที่ประดิษฐ์ขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ แต่จากการศึกษาในด้านสาเหตุอื่นที่น่าจะมีความสำคัญมากกว่า จึงอาจสันนิษฐานได้ว่าน่าจะเนื่องมาจากเพราะ “รัดเกล้ายอด” มีลักษณะคล้ายคลึงกับ “พระเกี้ยวยอด” หรือ “จุลมงกุฏ” ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานให้เป็น “พระราชสัญลักษณ์” ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อให้ความหมายต่อเนื่องกับพระราชสัญลักษณ์ของพระองค์ที่เป็นรูป “พระมหามงกุฏ”

สาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ น่าจะเป็นเพราะรัดเกล้ายอดเป็นเครื่องประดับศีรษะของ “ตัวนาง” ซึ่งไม่เหมาะสมไม่ควรอย่างยิ่งที่นางละครจะใส่เครื่องประดับศีรษะที่มีรูปคล้ายกับตราพระราชสัญลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ จึงทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต้องทรงออกประกาศห้ามไว้ไม่ให้ละครใช้รัดเกล้ายอด ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังมีได้เสด็จขึ้นครองราชย์

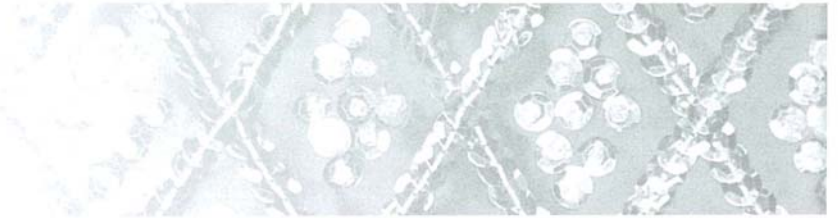

ภาพการแต่งเครื่องตัวเครื่อง ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่สันนิษฐานว่าอยู่ในพระราชกำหนดว่าด้วยเครื่องแต่งตัวละคร ที่ห้ามไม่ให้ทำเครื่องละครเหมือน “เครื่องคัน” ซึ่งเป็นประกาศห้ามที่มีอยู่ใน “กฎหมายตราสามดวง” ซึ่งออกในสมัยรัชกาลที่ ๑ และมีผลบังคับใช้อยู่จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ “ตัวนาง” ในรูปนี้ใส่แต่เพียงรัดเกล้าเปลว ไม่มี “กรรเจียกजर” ดังที่ห้ามในพระราชกำหนด (สันนิษฐานว่าภาพนี้อยู่ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ซึ่งเพิ่งจะเริ่มมีการถ่ายภาพ)

ที่มาของคำว่า “มงกุฎกษัตริย์”

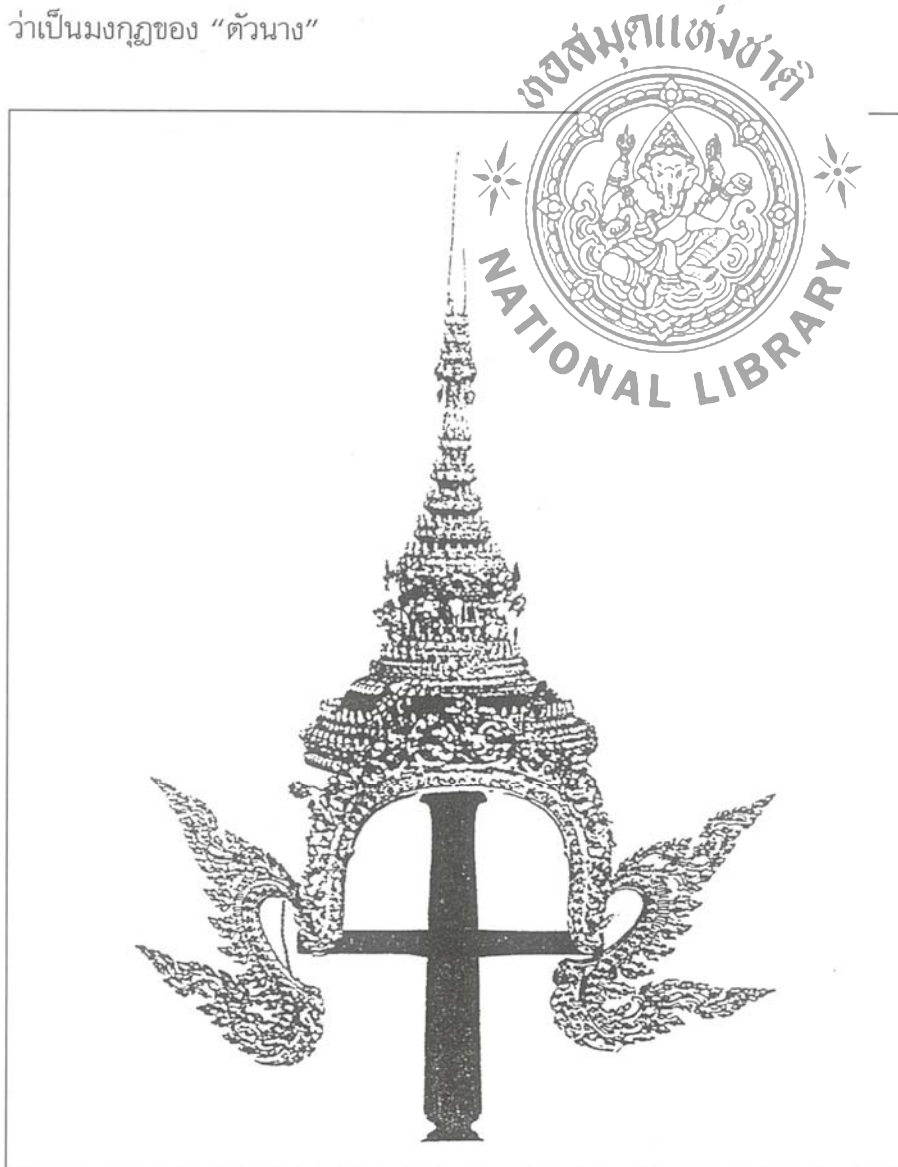
แต่ก่อนมาเป็นที่เข้าใจกันว่า มงกุฎกษัตริย์เป็นศิราภรณ์ของตัวนางที่ประดิษฐ์ขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ แต่จากการศึกษาพบว่า มีการกล่าวถึง “มงกุฎ” ว่าเป็นเครื่องประดับศีรษะชนิดหนึ่งในจำนวน ๔ ชนิด ของเครื่องประดับศีรษะของ “ตัวนาง” ที่ปรากฏในบททรงเครื่องของบทละครพระราชนิพนธ์ทั้งในรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๒ ซึ่งได้แก่ ศิโรเพชญ์ มงกุฎ มงกุฎพระบุตร และรัดเกล้า

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ศิโรเพชญ์ อาจหมายถึง “เกี้ยวยอด” และมงกุฎพระบุตร ก็อาจจะหมายถึง “รัดเกล้ายอด” เมื่อมีประกาศห้ามละครใช้ “รัดเกล้ายอด” แล้วเครื่องประดับศีรษะของตัวนางจึงคงมีอยู่ได้เพียง ๒ ชนิด คือ เกี้ยวยอด และมงกุฎ

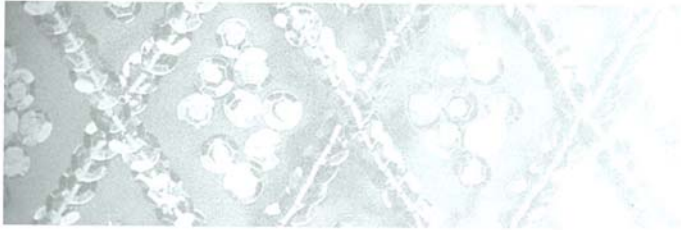

สำหรับ “มงกุฏ” นั้น จากการศึกษาในด้านศิลปวัตถุสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น พบว่าลักษณะของรูปแบบของเครื่องประดับศีรษะละครของ “ตัวนาง” ที่เรียกว่า “มงกุฏ” นั้น มีลักษณะรูปแบบเช่นเดียวกันกับ “มงกุฎกษัตริย์” ที่มีใช้กันอยู่ในทุกวันนี้ทุกประการ (ต่างกันตรงที่กรรเจียกจรที่ไม่ติดตายคงที่ แต่สามารถดัดให้รับกับหูของผู้ใส่ได้)

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า คำว่า “มงกุฎกษัตริย์” น่าจะเป็นเพียง “ชื่อ” ที่ได้เริ่มมีการบัญญัติขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ เพื่อใช้เรียก “มงกุฏ” ให้เข้าใจทันทีว่าเป็นมงกุฏของ “ตัวนาง”

ภาพ “มงกุฎกษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นประเภท “เครื่องชั๊กร” ซึ่งมีลักษณะแตกต่างจาก มงกุฎกษัตริย์สมัยปัจจุบัน ตรงกรรเจียกจรที่ไม่ติดให้คงที่ แต่สามารถปรับให้รับกับหูของผู้ใส่ได้ ปัจจุบันอยู่ในห้องประณีตศิลปรัตนโกสินทร์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

การห้ามใช้ “เครื่องละครลงยาราชาชาติ”

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ในสมัยรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่โปรดละคร ดังนั้นจึงไม่มีการเข้มงวดในพระราชกำหนดว่าด้วยเครื่องแต่งตัวละคร ที่มีมาแต่ในครั้งรัชกาลที่ ๑ เมื่อมาถึงในสมัยรัชกาลที่ ๔ จึงยังคงมีผู้ลักลอบทำเครื่องแต่งตัวละครตามอย่างละครของหลวงอยู่โดยเฉพาะเครื่องประดับลงยาราชาชาติ ที่ต้องทำด้วย “ทองคำ” จริงๆ ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงต้องทรงออกประกาศห้ามปรามไว้อีกครั้งหนึ่ง ดังที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ว่า

“ได้ยินว่าแต่ก่อนมาเคยห้ามมิให้ผู้อื่นทำ ษา และรัดเกล้าทองคำ ใส่ละครให้เหมือนกับละครของหลวง แต่ก็มีผู้ลักลอบทำให้ละครใส่ ทำนองความอันนี้จะทราบประจักษ์พระราชหฤทัยในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงประกาศห้ามแต่มิให้ผู้อื่นทำเครื่องละครลงยาราชาชาติ”
(สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานละครอิเหนา, หน้า ๒๘, ๒๙)

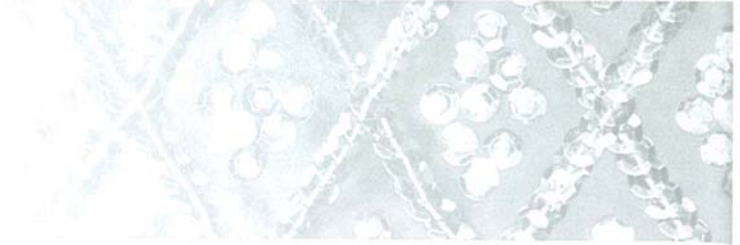
การเริ่มมีละครจำที่มิได้แต่งเครื่องละคร

นอกจาก “ละครของหลวง” แล้ว ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ยังมีละครของเจ้านายและผู้มีบรรดาศักดิ์ที่ฝึกหัดตัวละครไว้เล่นดูกันเองอีกพวกหนึ่ง ที่เรียกว่า “ละครกุ่มปณี” ที่ตัวละครมิได้แต่งเครื่อง หรือแต่งแต่น้อยในเวลาเล่นดังที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ว่า

“ในละครจำพวกที่หัดดูเล่นกันเองยังมีอีกพวกหนึ่งเรียกว่า “ละครกุ่มปณี” เจ้าของละครเป็นเจ้าบ้าง เป็นขุนนางบ้าง มีละครผู้หญิงแต่ที่เป็นตัวดีแห่งตัวละครสองตัว ผสมโรงเล่นกันตามวังเจ้า บ้านขุนนางที่เป็นสมาชิกกุ่มปณีนั่น จะเล่นที่ไหนก็กำหนดนัดกัน ครั้นถึงวันนัดผู้ที่เป็นเจ้าสำนักก็จัดโรงและหาปีพาทย์เตรียมไว้ สมาชิกต่างพาตัวละครกับสาวใช้ ซึ่งเป็นต้นบทและลูกคู่ไปประชุมกัน ๑ สำนักที่จะเล่นละคร ครั้นเลี้ยงดูกันแล้ว ก็ลงโรงมีละครต่อไป ตัวละครแต่งตัวแต่อย่างน้อยมิได้แต่งเครื่องละคร”

(สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานละครอิเหนา, หน้า ๑๘๖)

การที่ “ละครกุ่มปณี” เล่นโดยแต่งตัวแต่อย่างน้อยมิได้แต่งเครื่องนั้น อาจเป็นแนวทางให้พวกละครหลวง (ของสมัยรัชกาลที่ ๔) ที่เป็นรุ่นอาวุโสในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้ใช้เครื่องแต่งตัว “อย่างบางเบา” ในคราวรวมตัวกันเล่นสนองพระเดชพระคุณถวายแด่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการสมโภชเสด็จนิวัตกลับจากประเทศยุโรป ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปในตอนสมัยรัชกาลที่ ๕

สมัยรัชกาลที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๑๑ - พ.ศ. ๒๔๕๓)

เมื่อสิ้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว “ละครข้างนอก” ทั่วไปได้มีการละเมิดกฎข้อห้ามในประกาศว่าด้วยละครผู้หญิงครั้งรัชกาลที่ ๔ เช่น เรื่องการห้ามใส่รัดเกล้าหยอด กับเครื่องแต่งตัวลงยาราชาวดี รวมทั้งการทำชฎา และรัดเกล้าทองคำด้วย ดังที่ สมเด็จพระยาตำรากรมราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ว่า

“มีเรื่องเล่ากันมาว่า เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ทาละครสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์เข้าไปเล่นถวายทอดพระเนตร ท่านให้เทียววิงยิมชฎาละครโรงอื่นจนเกิดประหลาดใจกันว่าจะเป็นเพราะเหตุใด เหตุที่แท้นั้นเพราะท่านทำเครื่องทองคำแต่งพระเอกนางเอกของท่านใส่ ไม่กล้าจะแต่งเข้าไปเล่นถวายตัว จึงต้องยืมเครื่องละครโรงอื่น” (สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานละครอิเหนา, หน้า ๒๙)

ในตอนกลางสมัยรัชกาลที่ ๕ มีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง ตั้งแต่ธรรมเนียมต่างๆ ในวังจนถึงส่วนราชการ ตลอดจนความเป็นอยู่และวัฒนธรรม การแต่งกายของผู้คนพลเมือง ทั้งนี้เพราะได้มีการรับเอาอารยธรรมตะวันตก เข้ามาปรับใช้ในทุกกิจการทุกอย่าง แม้กระทั่งกิจการละคร เช่น มีการเล่นละครเป็นโรงเป็นวิกโดยเก็บเงินคนดู และมีการประดิษฐ์เครื่องแต่งตัวกันได้ตามใจชอบ ไม่มีการห้ามปรามใดๆ ดังที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ว่า

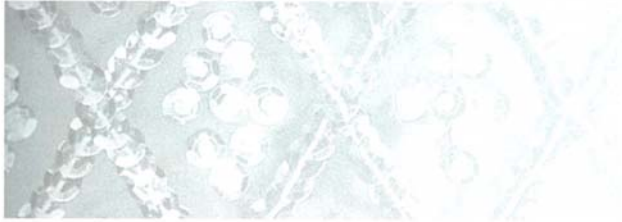
“การที่ทวงห้ามแบบอย่างเครื่องแต่งตัวละครหลวงมีมากเพียงรัชกาลที่ ๔ ครั้นถึงรัชกาลที่ ๕ ก็เลิกการห้ามปราม ละครจึงแต่งตัวกันตามใจชอบทั่วไป มีเจ้าของละครคิดแก้ไขเครื่องแต่งตัวละคร เปลี่ยนแปลงไปต่างๆ ตามอำเภอใจหลายอย่าง ดังเช่นทำเสื้อละครเป็นสีเดียวกัน ทั้งตัวเสื้อและแขนเสื้อ บางโรงก็ไม่ใช่อินทรี และทำแถบสายสะพายให้ตัวเสนาใส่แทนเครื่องอาภรณ์ยืนเครื่องอย่างเก่าก็มี และยังมีเครื่องแต่งตัวเป็นแขกฝรั่ง สำหรับเล่นเรื่องพระอภัยมณี เป็นต้น เครื่องแต่งตัวละครก็ห่างเหินจากแบบเดิมมาทุกที”

(สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานละครอิเหนา, หน้า ๒๙ - ๓๐)

“ละครในของหลวง” ใช้เครื่องแต่งตัว “อย่างเบาบาง”

เครื่องแต่งตัวละครที่ผิดแผกแตกต่างจากปกตินั้น เริ่มมีขึ้นครั้งแรกโดยพวกละครหลวงกล่าวคือใน พ.ศ. ๒๔๔๐ บรรดาท่านข้างในผู้มีบรรดาศักดิ์สูง เช่น เจ้าจอมมารดาต่างๆ ที่เป็นข้าราชการมาตั้งแต่ในครั้งรัชกาลที่ ๔ ได้รวมตัวกันกับพวกที่เคยเป็นละครหลวงสมัยรัชกาลที่ ๔ ซึ่งล้วนแต่เป็นผู้สูงอายุแล้วทั้งนั้น เล่น “ละครใน” เรื่อง “อิเหนา” เพื่อสนองพระเดชพระคุณถวายแด่องค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในงานสมโภชเสด็จนิวัตกลับจากประเทศยุโรป

ในการแสดงละครครั้งนั้น ตัวละครที่เป็นเสนาและนางกำนัล ก็ล้วนแต่ที่ได้เคยเป็นละครหลวงมาตั้งแต่ในครั้งรัชกาลที่ ๔ จึงมีอายุกันกว่า ๕๐ ปีแล้ว ขึ้นไปทั้งโรงดังนั้นในการแสดงคราวนั้นตัวละครจึงไม่ได้แต่งตัวยืนเครื่องตามปกติ แต่แต่งตัวด้วยเครื่องแต่งตัวอย่างเบาบาง อันเหมาะแก่วัยของตัวละครที่สมเด็จ พระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถพระราชทานให้ ดังที่ สมเด็จพระยาดำรง ราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ว่า

“ทรงรับเป็นพระราชธุระอุดหนุนให้การทั้งปวง ตลอดจนสร้างเครื่อง แต่งตัวละครพระราชทานใหม่ ให้บางเบาสำหรับผู้ที่สูงอายุ”

(สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานละครอิเหนา, หน้า ๒๐๐)

สำหรับเครื่องแต่งตัวที่ว่ามีลักษณะเป็นอย่างเบาบางนั้น สันนิษฐานว่า น่าจะมีลักษณะคล้ายกับเครื่องแต่งตัวของ “ละครกุมปณี” ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ที่ตัวละครแต่งตัวอย่างน้อยไม่ได้แต่งยืนเครื่อง (ดังได้กล่าวมาแล้ว)

ละครนอกของหลวง” ใช้เครื่องแต่งตัว “กึ่งยืนเครื่อง”

นอกจากการเล่น “ละครใน” ที่ไม่ได้แต่งตัวแบบยืนเครื่องแล้ว พวก ละครหลวงยังได้เล่น “ละครนอก” ที่ไม่ได้แต่งตัวแบบยืนเครื่องด้วย

ในอีก ๘ ปีต่อมา คือในปี พ.ศ. ๒๔๔๘ ได้มีการแสดงละครนอกเรื่อง “ควา” ในงานขึ้นพระตำหนักเรือนต้นในพระราชวังดุสิต ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริให้รวบรวมพวกละครเก่าที่ยังมีชีวิตอยู่มาเล่นในงานนั้น โดยโปรดให้พระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมขุนเสนีนารถ ทรงรวบรวมมาฝึกซ้อมในเวลาเสวยที่พระที่นั่งวิมานเมฆ ซึ่งเรียก กันว่า “ละครคนแก่”

“ละครคนแก่” ที่เล่นเรื่อง “ควา” นั้น ส่วนใหญ่ไม่ได้แต่งตัวยืนเครื่อง ยกเว้นตัว “พระควา” ตัวเดียวที่มีการแต่งตัวในลักษณะ “กึ่งยืนเครื่อง” (นางอมร ดรณรักษ์, วังหลวง หน้า ๑๒๐)

เครื่องแต่งตัวลักษณะ “กึ่งยืนเครื่อง” ของตัวพระควา (หรือตัวพระสังข์, หรืออาจเล่นทั้ง ๒ เรื่อง) นั้น มีลักษณะที่ดูโดยรวมแล้วคล้ายกับเครื่องแต่งตัว ยืนเครื่อง กล่าวคือ นุ่งสนับเพลา นุ่งผ้าคล้ายกับแบบจีบโจงกันแป้นที่ไม่มีหางหงส์ แต่มีผ้าปิดกันผืนใหญ่แทน ซึ่งผ้าปิดกันนั้นไม่ใช่ผ้าปักแบบผ้าปิดกันของยักษ์ หรือลิง แต่เป็นผ้าชนิดเดียวกับผ้านุ่ง ซึ่งสังเกตได้ว่าทำขึ้นเป็นอีกชิ้นหนึ่งต่างหาก ไม่ใช่ชายผ้าที่เป็นทางกระเบน และด้านหน้าก็เป็นลักษณะเดียวกันคือ ไม่มี ผ้าห้อยข้างมีแต่ผ้าห้อยหน้าขนาดใหญ่กว่าปกติ ทำด้วยผ้าชนิดเดียวกับผ้านุ่งและ ไม่มีการปักบริเวณที่ควรจะมีผ้าห้อยข้างนั้นใช้ประดับแทนด้วยสายดอกไม้ที่มีอุบะ ทั้ง ๒ ข้าง

ส่วนตัวเสื้อเป็นเสื้อแขนยาว ใช้กรองคอ ทับทรวง และสังวาลที่ทำด้วยดอกไม้ประดิษฐ์ ใส่เครื่องประดับที่ข้อมือมากขึ้นแต่ที่ข้อเท้าไม่ใช่เลย ส่วนเครื่องประดับศีรษะมีลักษณะเป็น “ทรงมงกุฎ” มีเกี้ยว ๓ ชั้น ไม่มีพวงอุบะ แต่ทัดดอกไม้ทั้ง ๒ ข้าง

ลักษณะเครื่องแต่งตัวยืนเครื่อง ในสมัยรัชกาลที่ ๕

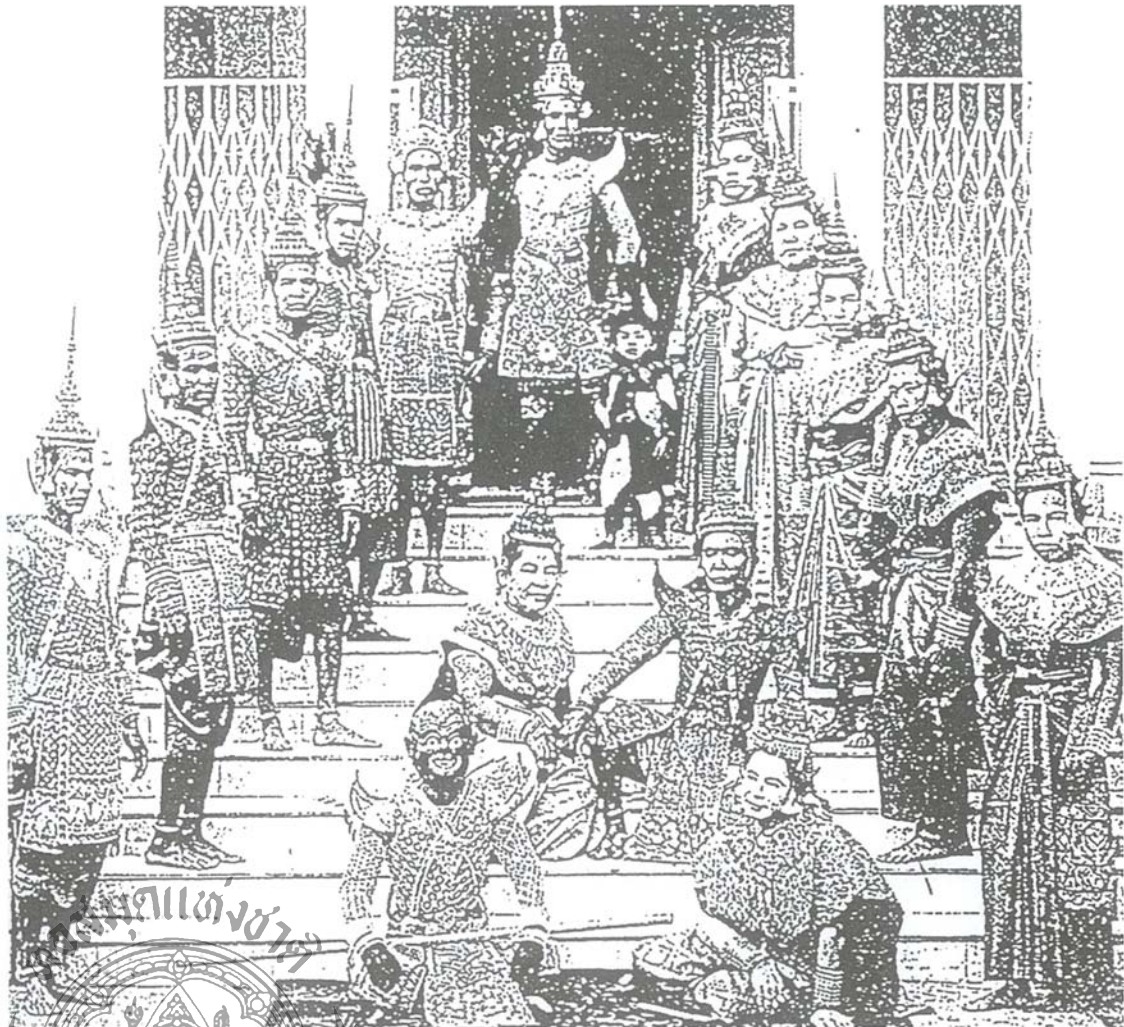
ดังได้กล่าวมาแล้วว่า พวกละครหลวงในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้มีการดัดแปลงเครื่องแต่งตัวยืนเครื่องที่ใช้ในการแสดง “ละครใน” และ “ละครนอก” แบบเฉพาะกิจมาบ้างแล้ว หากแต่การแต่งตัวของคณะละครต่างๆ ส่วนใหญ่ทั่วไปยังคงใช้เครื่องแต่งตัวยืนเครื่องแบบเดิมอยู่ ดังจะเห็นได้จากหลักฐานภาพถ่ายของ “ละครสมัคร” (สมัครเล่น) โรงหนึ่งที่เป็น “ละครผู้ชาย” ซึ่งเล่นละครนอกเรื่อง “สังข์ทอง” ที่มีการแต่งยืนเครื่องทั้งโรง

เครื่องแต่งตัวยืนเครื่องสมัยรัชกาลที่ ๕ นอกจากที่ปรากฏในรูปถ่ายของ “ละครสมัคร” นั้นแล้ว ยังคงมีชิ้นส่วนจริงของ “ชุดเจ้าเงาะ” ที่ถูกเก็บรักษาเป็นศิลปวัตถุอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ด้วย

จากลักษณะที่ปรากฏในรูปถ่ายและจากชิ้นส่วนของจริงนั้น อาจกล่าวได้ว่า ลักษณะเครื่องแต่งตัวยืนเครื่องในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีการปักด้วยดินและเลื่อม ไม่มีการทูนตัวลายให้นูนขึ้น ลักษณะของลวดลายเป็นลายค่อนข้างโปร่ง ประเภทยลายดอกไม้ บนตัวเสื้อจะเป็นการปักดอกลายขนาดเล็กตาข่ายไปทั่วตัว และนิยมใช้ลายเดียวกันนั้นปักตาข่ายไปทั่วรัดสะเอวและตอนบนของห้อยหน้าและห้อยข้าง ส่วนเชิงผ้าตอนล่างของห้อยหน้าห้อยข้างของตัวพระและเชิงผ้าห่มของตัวนาง มักนิยมออกแบบลวดลายเป็นรูปต่างๆ ไม่ซ้ำกัน เช่นราหูอมจันทร์ รูปกระถางต้นไม้รวมทั้งลายพุ่มข้าวบิณฑ์ซึ่งเรียกกันเป็นศัพท์ของช่างปักว่า “ตั้งพุ่ม”

สำหรับลักษณะเครื่องแต่งตัวนางนั้น ผ้าห่มนางยังคงมีลักษณะกว้างใหญ่อยู่ แต่มีการปักทั่วทั้งผืนด้วยดอกลายขนาดเล็ก ซึ่งมีทั้งแบบมีลายขอบริมผ้าและไม่มี ส่วนการนุ่งผ้าจีบของตัวนางจะเป็นแบบนุ่งกรอม สูงจากข้อเท้าเล็กน้อยไม่ถึงครึ่งหน้าแข้ง

ภาพเครื่องแต่งตัวในเครื่องชุดพระและนาง ของ “ละครสมัคร” ซึ่งเป็น “ละครผู้ชาย”
อันเนื่องมาจากสมโภชพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จนิวัตจากยุโรป เมื่อปี พ.ศ.
๒๔๔๐ ชุดเครื่องแต่งตัวของ “เจ้าเงาะ” มีประวัติว่า กรมหมื่นปราบปรปักษ์ โปรดให้ทำประทาน
พระยาศรีวราร (ภัสดา บุรณศิริ) แต่งเล่นเป็นเจ้าเงาะ พระนิมิตกรรมรักษา (นัคดา บุรณศิริ)
โปรดให้ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร เมื่อ ๒๔ ม.ค. ๒๔๗๒)

การใช้เครื่องแต่งตัวใน “ละครดึกดำบรรพ์” สมัยรัชกาลที่ ๕

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๒ เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ได้ร่วมกับ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ (พระยศขณะนั้น) เล่นละครไทยแบบโอเปร่าของฝรั่ง
ที่เรียกว่า “ละครดึกดำบรรพ์” (ตามชื่อของโรงละคร) เรื่องที่นำมาเล่นเป็นแบบ
ละครดึกดำบรรพ์ คือ สังข์ทอง คาวิ อิเหนา สังข์ศิลป์ชัย กรุงพาลนคมทวีป
มณีพิชัย สุรปนา และอุณรุท

จากรายชื่อของละครเรื่องต่างๆ ที่ถูกนำมาทำเป็น “ละครดึกดำบรรพ์” สันนิษฐานว่า เครื่องแต่งตัวของละครทุกเรื่องดังกล่าว น่าจะยังคงเป็นเครื่องแต่งตัวแบบยืนเครื่องอยู่อย่างเดิมที่เป็น “ละครรำ” ทั้งเรื่องที่เคยเล่นเป็นแบบ “ละครใน” และเรื่องที่เคยเล่นเป็นแบบ “ละครนอก” แต่อย่างไรก็ตามรูปแบบของเครื่องแต่งตัวละครดึกดำบรรพ์นั้น ท่านศาสตราจารย์ ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ได้ให้ความเห็นไว้ว่า

“ต้องตีความละครดึกดำบรรพ์ว่าเป็นละครที่มีแบบในการแต่งตัวหรือไม่ ถ้าจะถือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์เป็นหลัก ก็อาจสันนิษฐานว่า คงไม่สนพระทัยยึดแบบเครื่องแต่งตัวละครนัก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์บทละครดึกดำบรรพ์ค้างอยู่ ๒ เรื่องคือ ชุนช้างขุนแผน กับเวสสันดร ตามความเห็นของข้าพเจ้าคิดว่า ถ้าได้ทรงนำออกโรงน่าจะไม่ได้ตัวละครยืนเครื่อง”

(ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, นาฏศิลป์และดนตรีไทย หน้า ๑๖๓)

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า รูปแบบของเครื่องแต่งตัวละครดึกดำบรรพ์อาจขึ้นอยู่กับลักษณะของเรื่องที่เล่น หรือรูปแบบการแต่งตัวของละครรำเรื่องเดิมก่อนที่จะนำมาดัดแปลงทำเป็นละครดึกดำบรรพ์

การดัดแปลงเครื่องแต่งตัวยืนเครื่องของ “ละครผู้มีบรรดาศักดิ์”

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ มี “ละครผู้มีบรรดาศักดิ์” ที่มีชื่อเสียงอยู่ด้วยกันหลายโรง ซึ่งนอกจากจะแข่งขันกันในการแสดงแล้ว ยังแข่งขันกันในด้านเครื่องแต่งตัวละครด้วย บางโรงหรือบางคณะได้มีการดัดแปลงเครื่องแต่งตัวยืนเครื่องให้แปลกแตกต่างไปจากเดิม เพื่อให้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละคณะด้วย คณะละครที่มีเครื่องแต่งตัวยืนเครื่องแปลกไปจากเดิมอย่างเห็นได้ชัดเจน ได้แก่ คณะละครของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง และคณะละครของกรมพระนารายณ์ประพันธ์พงศ์ เป็นต้น

ลักษณะเครื่องแต่งตัวยืนเครื่องของ “ละครเจ้าพระยามหินทรฯ”

เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) เป็นท่านแรกที่คิดให้ละครไทยเล่นประจำโรง และมีการเก็บเงินคนดู โรงละครของท่านมีชื่อว่า “ปริงซ์เทียเตอร์” (PRINCE THEATRE) ซึ่งหมายความว่า เป็นโรงละครของพระองค์เจ้าที่เป็นหลานของท่าน แต่แรกเล่นเดือนละสัปดาห์จึงเรียกตามภาษาอังกฤษว่า “วิก” ภายหลังได้เพิ่มเล่นเดือนละสองสัปดาห์แต่คนทั่วไปก็ยังคงเรียกว่าวิกอยู่เช่นเดิม (สมเด็จพระยาธำรงราชานุภาพ, ตำนานละครอิเหนา, หน้า ๒๐๖)

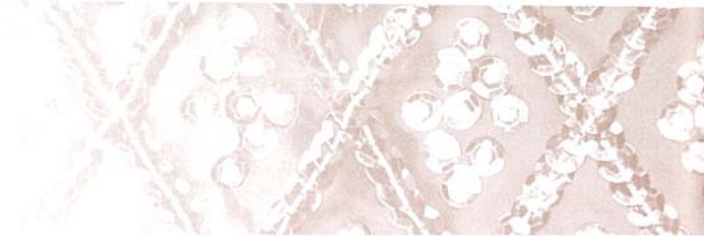
ละครโรงนี้แสดงทั้งแบบละครในและละครนอก ซึ่งแต่งตัวแบบยืนเครื่องทั้งโรง แต่จากการศึกษาจากภาพถ่ายสังเกตได้ว่า มีการดัดแปลงชิ้นส่วนของเครื่องนุ่งห่ม และมีการเพิ่มเติมเครื่องประดับบางอย่างโดยเฉพาะใน “เครื่องแต่งตัวนาง” คือ มีการดัดแปลงลักษณะของผ้า จากเดิมที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า (ซึ่งต้องจับกระทบ พับรวบมารวมไว้ที่กลางเอว) นั้น ถูกตัดให้เรียวยาวแหลมจากไหล่ลงมาถึงเอวโดยไม่ต้องใช้วิธีจับทบอย่างเดิม

ส่วนเครื่องประดับนั้น พบว่าทั้ง “ตัวพระ” และ “ตัวนาง” มีการติด “อินทรรฐู” อยู่ที่ริมปลายกรองคอบนไหล่ ตัวอินทรรฐูมีลักษณะเป็นเครื่องประดับโลหะแบบตัวเรือนโปร่ง ประดับพลอย มีรูปร่างเป็นช่อนก

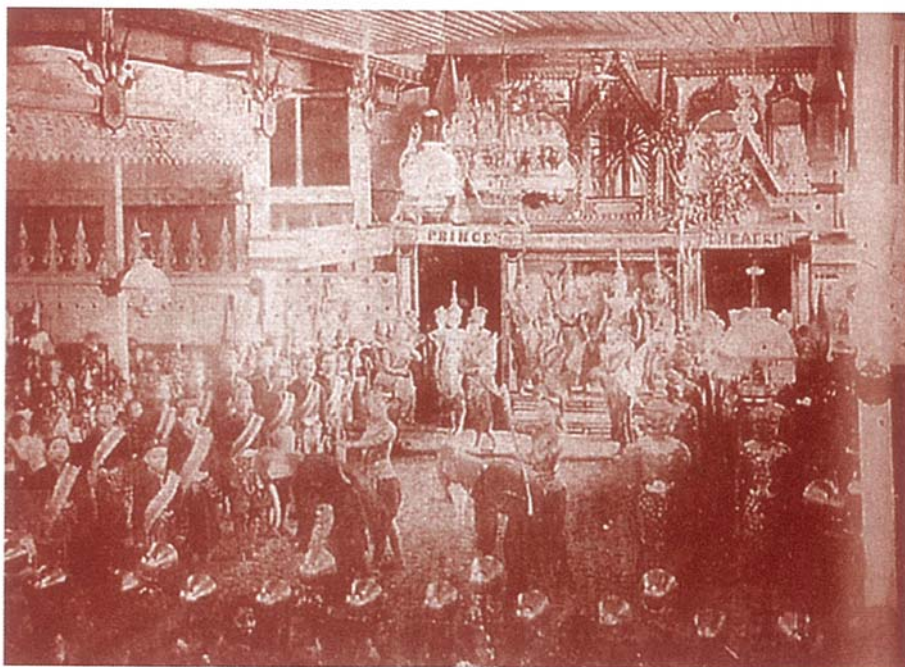
สำหรับเครื่องประดับศีรษะของละครเจ้าพระยามหินทรศักดิธำรงนั้นส่วนใหญ่จะเป็นแบบที่ทำด้วยโลหะ ตัวเรือนโปร่งบางทั้งอัน ประดับด้วยพลอย ก้นแหลม สีขาว แดง และเขียว ก้นพลอยด้านหลังไม่ฉาบปรอทเหมือนพลอยจริง สันนิษฐานว่าเป็นฝีมือช่างต่างประเทศ ซึ่งเครื่องประดับศีรษะของละครเจ้าพระยามหินทรฯ นั้น ปัจจุบันถูกเก็บรักษาเป็นศิลปวัตถุและตั้งแสดงอยู่ในพระที่นั่งทักษิณภูมิขุภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (ดูภาพหน้าต่อไป)

ภาพแสดงลักษณะเครื่องแต่งตัวยืนเครื่องของละครเจ้าพระยามหินทรศักดิธำรงที่ดัดแปลงรูปแบบของผ้าห่มนางจากเดิมที่เป็นชิ้นสี่เหลี่ยมผืนผ้า มาเป็นแบบตัดให้เรียวยาวแหลมมาจากไหล่ถึงเอว โดยไม่ต้องใช้วิธีจับทบเป็นมุมแบบเดิม นอกจากนี้ทั้งตัวพระและตัวนางยังประดับบ่าด้วยอินทรรฐู รูป “ช่อนก” ด้วย

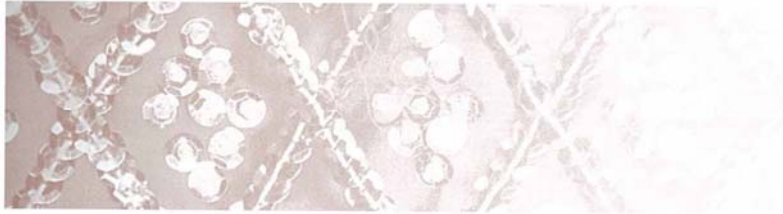

ภาพ มงกุฎพระ และ
มงกุฎกษัตริย์ ซึ่งสันนิษฐานว่า
เป็นเครื่องประดับศีรษะของละคร
เจ้าพระยามหินทรศักดิธำรง ใน
สมัยรัชกาลที่ ๕ ที่มีลักษณะตัว
เรือนโปร่งบางทั้งอัน ประดับด้วย
พลอยกันแหลมไม่ฉาบปรอท
ด้านหลังเหมือนพลอยจริง สีขาว
แดง เขียว ปัจจุบันถูกเก็บรักษา
เป็นศิลปวัตถุ และตั้งแสดงอยู่ใน
พระที่นั่งทักษิณภิมุข พิพิธภัณฑ์
สถานแห่งชาติ พระนคร

ภาพโรงละครปริงซ์เทียเตอร์ การแสดงภายในโรงละครปริงซ์เทียเตอร์ ของเจ้าพระยา
มหินทรศักดิธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) เดิมชื่อ Siamese Theatre ต่อมาเปลี่ยนเป็น Prince Theatre
โรงละครสูงสองชั้น เวทียกพื้นเล็กน้อย มีตั่งวางกลาง มีประตูสองข้างอย่างละครดั่งเดิม เวทียื่นออกมา
คนดูนั่งดูสามด้าน อาจมีที่นั่งชั้นบน เพราะภาพนี้ถ่ายจากมุมสูง มีผู้แสดงในภาพประมาณ ๔๐ คน
กลางเวทีเป็นตัวละครยืนเครื่อง ขาวเวทีแต่งคล้ายชุดขุนนางรัชกาลที่ ๕ ข้ายเวทีแต่งเครื่องยักษ์
สวมหัวโขน หน้าตั่งมีตัวละครแต่งกินรี ๕ คน แต่เป็นข้างและควาญข้าง ๒ คู่ อยู่หน้าเวที

(จากภาพ ภาพเก่าเล่าตำนาน โดย เอนก นาวิกมูล หน้าที่ ๒๒)

ลักษณะเครื่องแต่งตัวขึ้นเครื่องของ “ละครกรมพระนรา” คณะละครปริตาลัย

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้น ยังมีละครอีกโรงหนึ่งที่มีชื่อเสียงทั้งในด้านการแสดงและในด้านเครื่องแต่งตัว คือ ละครของกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ (พระยศขณะนั้น) ที่เดิมเล่นแบบ “ละครรำ” แต่ต่อมาเปลี่ยนเป็น “ละครร้อง” ที่เรียกว่า “ละครปริตาลัย”

(สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานละครอิเหนา, หน้า ๒๐๘)

ในด้าน “ละครรำ” นั้น ละครกรมพระนรา มีเครื่องแต่งตัวขึ้นเครื่องที่แปลกไปจากละครทั่วไป ซึ่งถือได้ว่าเป็นลักษณะเด่น ๓ อย่าง คือ การตัดแปลง “ห้อยข้าง” ของตัวพระให้เหมือนกับชายไหในภาพเขียน การเพิ่มเติม “ชายผ้า” ที่ผ้านุ่งของตัวนางให้เหมือนกับชายผ้าในภาพเขียน และการใช้ “เพชรหลา” และ “เพชรกันตด” ทำเครื่องประดับชนิดต่าง ๆ

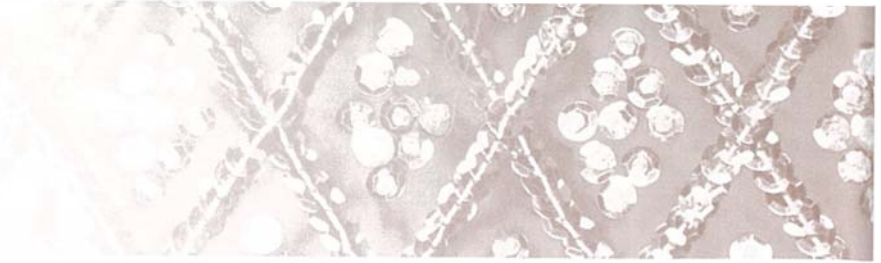
การตัดแปลง “ห้อยข้าง” ของตัวพระ ตามแบบภาพเขียน

จากการศึกษาจากภาพถ่ายสังเกตได้ว่า เครื่องแต่งตัวขึ้นเครื่องของ “ตัวพระ” ของละครกรมพระนรา ยังคงรักษารูปแบบและสัดส่วนของเครื่องแต่งตัวขึ้นเครื่องตามแบบแผนเดิมไว้เป็นอย่างมาก เช่น ตัวเสื้อแขนยาวก็ใช้สีและลวดลายที่ตัวเสื้อและแขนเสื้อต่างกัน โดยตัวเสื้อจะเป็นลายสีเหลี่ยมขนมเปียกปูนแต่ที่แขนเสื้อเป็นลายแถบตามขวาง อินทรธนูก็ติดในลักษณะครอบไหล่ เป็นต้น มีแต่ “ห้อยข้าง” เท่านั้นที่เปลี่ยนจากแบบสีเหลี่ยมผืนผ้าตรง ๆ เป็นแบบที่มีเส้นรอบนอกที่อ่อนโค้ง สะบัดพลิ้วตรงส่วนปลายเหมือน “ชายไห” ในภาพเขียนไทย

(ลักษณะของเส้นรอบนอกที่อ่อนโค้งและสะบัดพลิ้วตรงส่วนปลายนั้น ศัพท์ทางช่างเขียนภาพไทยเรียกว่า “คดกริช” หรือ “หางไหล” ซึ่งต่อมาจากนี้ไปผู้วิจิตรจะเรียกห้อยข้างที่มีลักษณะเหมือนชายไหในภาพเขียนไทยนั้นว่า “ห้อยข้างแบบหางไหล”)

จากการศึกษาชิ้นส่วนของเครื่องแต่งตัวที่เป็นศิลปวัตถุ หรือส่วนประกอบของศิลปวัตถุชนิดต่าง ๆ พบว่า “ห้อยข้างแบบหางไหล” ที่มีทำขึ้นมาใช้ก่อนละครของกรมพระนรา คือ ห้อยข้างแบบหางไหลของ “หุ่นไทย” (เฉพาะที่เป็นของตัวยักษ์และตัวลิงเท่านั้น) ของกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ ซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นก่อนปี พ.ศ. ๒๔๒๑ หรือในช่วง ๑๐ ปีแรก ของรัชกาลที่ ๕ แต่ละครของกรมพระนรา มีขึ้นในช่วงกลางก่อนข้างปลายสมัยรัชกาลที่ ๕ แล้ว (พ.ศ. ๒๔๔๐- พ.ศ. ๒๔๕๓)

ดังนั้น จึงอาจสันนิษฐานได้ว่า ละครกรมพระนราฯ อาจได้แนวความคิดในการทำ “ห้อยข้างแบบทางไหล” มาจาก ทั้งทางภาพเขียนและทางเครื่องแต่งตัวของหุ่นไทย นอกจากนี้ยังอาจจะได้ความคิดมาจากคำบรรยายในบททรงเครื่องเรื่อง “อิเหนา” ที่มีว่า “ชายไหวปลายสะบัดออกทั้งสองข้าง” (อิเหนาร.๒ หน้า ๑๐๗๑) ด้วยก็อาจเป็นได้

การเพิ่มเติม “ชายผ้า” ของผ้านุ่งนาง ตามแบบภาพเขียน

ในด้านเครื่องแต่งตัวของตัวนาง ของละครกรมพระนราฯ นั้น ได้มีการประดิษฐ์ “ชายผ้า” ที่เป็นผ้าปัก เข้ามาเป็นชิ้นส่วนตกแต่งเพิ่มเติมในบริเวณผ้านุ่ง ตามอย่างผ้านุ่งของตัวนางในภาพเขียนไทย

จากการศึกษาในด้านวิธีนุ่งผ้าจีบหน้านางชายพกเดียวแล้ว อาจกล่าวได้ว่าเป็นไปไม่ได้ที่เมื่อนุ่งผ้าจีบวิธีนี้แล้วจะเหลือชายผ้า ที่เป็นรูป “สามเหลี่ยมชายธง” ตามอย่างที่เห็นในรูปเขียนได้ เพราะชายผ้าในรูปเขียนจะอยู่ใต้รอบจีบหน้านาง ซึ่งถ้าหากเป็นการนุ่งผ้าจีบหน้านางจริงๆ แล้ว ชายผ้าที่จะเกิดเป็นสามเหลี่ยมชายธงอย่างในรูปเขียนได้ จะต้องเป็นชายผ้าของส่วนที่เป็นจีบหน้านาง ซึ่งจะต้องอยู่ข้างหน้าหรือข้างบนของรอยจีบหน้านาง ไม่ใช่อยู่ใต้รอยจีบอย่างในรูปเขียน ที่ดูคล้ายกับว่าเป็นชายผ้าของจีบด้านในที่ใช้ส่วนปลายบนเป็นชายพก ซึ่งในการนุ่งผ้าจริงๆ จะไม่สามารถทำให้เกิดเป็นชายผ้าที่แลบออกมาจากใต้รอยจีบได้เลย

ส่วนสาเหตุที่ในภาพเขียนมักมีชายผ้ารูปสามเหลี่ยมชายธงที่แตกต่างจากการนุ่งผ้าจริง เป็นเพราะเนื่องมาจากช่วงเขียนต้องการให้องค์ประกอบของตัวภาพมีความสมดุล ไม่ให้มีเนื้อที่ว่างเกินไป และชายผ้านั้นยังช่วยให้เห็นว่าผ้านั้นบางพลี ทำให้ตัวภาพดูมีชีวิตขึ้นด้วย

จากที่กล่าวมานี้ อาจสันนิษฐานได้ว่า “ชายผ้า” ของตัวนางของละครกรมพระนราฯ นั้น อาจได้แนวความคิดที่จะทำขึ้นเพื่อให้เข้าชุดกันกับ “ห้อยข้างแบบทางไหล” ของตัวพระ ซึ่งมีที่มาจากเครื่องแต่งตัวในภาพเขียนเช่นกัน ส่วนสาเหตุสำคัญที่คิดทำ “ชายผ้า” และ “ห้อยข้างแบบทางไหล” ให้เหมือนในภาพเขียนนั้น อาจเป็นเพราะต้องการให้เป็นเครื่องแต่งตัวขึ้นเครื่องที่หรูหราแปลกตากว่าของละครโรงอื่น

“ชายผ้า” ของผ้านุ่งนางนั้น นอกจากจะมีรูปทรงเหมือนในภาพเขียนแล้วยังมีการปักด้วยดินเลื่อมที่ละเอียดงดงามด้วย และเนื่องจากที่ส่วนชายผ้านี้มีการปักที่แตกต่างจากผืนผ้านุ่งจริงๆ จึงทำให้ช่างเครื่องละครรุ่นหลังต่อๆ มาไม่ทราบว่าเป็นสิ่งใดหรือมีที่มาจากไหน จึงเข้าใจผิดและพากันเรียกว่า

“ผ้าเช็ดหน้านาง” และคงเนื่องมาจากการปักนี้เองที่มีส่วนทำให้ “ชายผ้า” มีความหนา แข็งกระด้าง และมีน้ำหนักที่ไม่สัมพันธ์กันกับผ้านุ่งจริงๆ ทั้งอาจทำให้ไม่สะดวกในการร่ายรำด้วยก็ได้ จึงทำให้ไม่เป็นที่นิยม ต่อมาในละครรุ่นหลังๆ ซึ่งต่างกับ “ห้อยข้างแบบหางไหล” ที่ได้รับความนิยมนำมาใช้แต่งให้กับตัวละครสูงศักดิ์ใน “โขน” เช่น พระราม พระลักษมณ์ และตัวเทพเจ้าต่างๆ อยู่จนถึงปัจจุบัน

(อย่างไรก็ตาม “ชายผ้า” นี้ได้ถูกนำกลับมาใช้เป็นส่วนประกอบของเครื่องแต่งตัวนางอีกครั้งในช่วงประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๐ - พ.ศ. ๒๕๑๐) โดยคณะละครของโรงเรียนเฉลิมศาสตร์ศึกษาแต่ก็ไม่ใช่ที่นิยมแก่สถาบันหรือคณะละครอื่นใดอีกเช่นเคย)

การใช้ “เพชรทลา” และ “เพชรกันตด” ทำเครื่องประดับต่างๆ

เพชรเทียม ที่ละครกรมพระนราฯ นำมาใช้ทำเครื่องประดับต่างๆ นั้น จัดเป็นวัสดุชนิดใหม่ (ในรัชกาลที่ ๕) ที่ต้องสั่งเข้ามาจากต่างประเทศ มี ๒ ชนิดคือ ชนิดกันแหลมที่ติดอยู่เป็นแถวๆ บนแถบผ้าสีดำ เวลาซื้อขายกันจะวัดเป็นทลา เรียกว่า “เพชรทลา” ส่วนอีกชนิดหนึ่งเป็นชนิดกันแบน ซื้อขายกันแบบนับเม็ด หรือนับร้อย เรียกว่า “เพชรกันตด”

ละครกรมพระนราฯ ได้ใช้เพชรทลามาทำเป็นเครื่องประดับกายชนิดต่างๆ แทนเครื่องประดับกายเดิมที่ทำด้วยเครื่องขี้รักประดับกระจกเกรียบ หรือผ้าปัก เช่น กำไลแขน สังวาล ทับทรวง ตาบทิศ หัวปั้นแหลม ตลอดจน กรองคอ และอินทธนู นอกจากนี้ยังใช้เพชรกันตดทำมงกุฎและรัดเกล้าด้วย ทำให้เครื่องแต่งตัวขึ้นเครื่องทั้งพระและนางดูวาวาบเป็นอย่างมาก ดังที่ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงมีลายพระหัตถ์ประทานหม่อมเจ้าหญิงพิไลยเลขา ดิศกุล ว่า

“ตามที่เธอชมอาภรณ์ของชะวาวว่า ไม่เป็นก้อนเพชรอย่างของเรานั้น ความจริงเครื่องอาภรณ์ละครของเรา แต่ก่อนก็เป็นช่อเป็นดอกดี เพิ่งจะกลายมาเป็นก้อนเพชรไปเมื่อเร็วๆ นี้เอง เพราะการตื่นเพชรพาไป”

แต่อย่างไรก็ตามการใช้เพชรเทียมทั้ง ๒ ชนิด นี้ได้ก่อให้เกิดการสร้างเครื่องประดับขึ้นอีกประเภทหนึ่ง คือ เครื่องประดับที่สร้างด้วย “เครื่องเงิน” นอกจากนี้เคยมีมาแต่เดิมที่เป็นเครื่องประดับที่สร้างด้วย “เครื่องขี้รัก” ประเภทเดียว

ภาพเครื่องแต่งตัวชุดพระและนาง ของละครกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ (คณะปริดาไลย์)
ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ตอนปลาย ตัวพระ หม่อมช้อย วรวรรณ ณ อยุธยา

ลักษณะเด่นของเครื่องแต่งกาย

เครื่องแต่งกายตัวพระ

- สวมชฎาเพชร ซึ่งเป็นสิ่งแปลกใหม่ ในระยะนั้นแต่เดิมชฎาที่ใช้กันทั่วไปเรียกว่า ชฎาทอง (โครงกระดาดติดลายซีกปักทอง)
- สวมสังวาลแฝด
- สวมปลอกคอ (Collar) เป็นแผงเพชรซึ่งเรียกว่า เพชรแถว
- ทัดอุบะดอกไม้คนละข้าง โดยห้อยอุบะด้านขวาและทัดดอกไม้ด้านซ้าย
- สวมรองเท้าปัก น่าจะเป็นลักษณะเฉพาะของละครคณะนี้หรืออาจเป็นการสวมเพื่อการถ่ายภาพก็เป็นได้

เครื่องแต่งกายตัวนาง

- สวมรัดเกล้ายอดเพชร ปลายยอดเป็นพิชัยมงกุฏ
- ทัดอุบะดอกไม้คนละข้าง โดยห้อยอุบะด้านขวาและทัดดอกไม้ด้านซ้าย
- สวมปลอกคอ (Collar) เป็นแผงเพชรซึ่งเรียกว่า เพชรแถว
- สวมสะอึ่งหรือสร้อยตัว สะพายไหล่ขวาเฉียงมาซ้ายพร้อมตาบทิศ
- ผ้าสามเหลี่ยมปักลายแทรกอยู่ด้านซ้ายของผ้านุ่งซึ่งปัจจุบันไม่นิยมใช้แล้ว

การเริ่มใช้เครื่องประดับกายและเครื่องประดับศีรษะประเภท “เครื่องเงิน”

สืบเนื่องจากการที่ ละครกรมพระนราธิวาสราชนครินทร์ ได้ใช้เพชรทูลาและเพชรกันตัด มาทำเครื่องประดับต่างๆ นั้น ทำให้เกิดความนิยมเครื่องประดับที่ทำด้วยเพชร ทั้ง ๒ ชนิดนี้เป็นอย่างมาก จนอาจเรียกได้ว่าเป็น “ยุคตื่นเพชร”

จากการศึกษาพบว่าเครื่องประดับที่ทำด้วย “เพชรทูลา” มักจะเป็นเครื่องประดับประเภทที่อ่อนน้อมได้ เช่น สายสังวาล กำไลแผง (ชนิดทำด้วยผ้า) สายเข็มขัด เป็นต้น ทั้งนี้เพราะเพชรทูลานั้น มีลักษณะเป็นแถบผ้าอยู่ในตัวแล้ว จึงสะดวกที่จะนำมาใช้เป็นเครื่องประดับ ที่มีลักษณะเป็นเส้นหรือเป็นสายได้เลย แต่เครื่องประดับที่ทำด้วย “เพชรกันตัด” จะเป็นเครื่องประดับประเภทที่แข็ง เช่น ทับทรวง ตาบหลัง ตาบทิศ หัวบันเหน่ง กำไลแผง เป็นต้น ทั้งนี้ เพราะเพชรกันตัดนั้น ลักษณะเป็นเม็ดๆ ต้องทำตัวขึ้นเครื่องประดับด้วย “แผ่นเงินฉลุ” และมีการเป่าแล่นทำ “เรือน” สำหรับติดเพชรแต่ละเม็ด เครื่องประดับที่ทำด้วยเพชรกันตัด ซึ่งเรียกกันว่า “เครื่องเงิน” นั้น จึงมีความคงทนแข็งแรงและได้รับความนิยมมากกว่าเครื่องประดับที่ทำด้วยเพชรทูลา

นอกจากเครื่องประดับกายชนิดต่างๆ ที่ทำด้วย “เครื่องเงิน” แล้ว ยังพบว่ามีการทำเครื่องประดับศีรษะด้วยเครื่องเงินทั้งอันด้วยเช่นกัน แต่เนื่องจากเครื่องเงินนั้นไม่สามารถทำลวดลายให้ละเอียดได้ คงทำได้แต่ในลักษณะหยาบๆ อีกทั้งคงมีน้ำหนักมาก จึงไม่ค่อยพบ “มงกุฏ” หรือ “รัตเกล้า” ที่ทำด้วยเครื่องเงินทั้งอัน นอกจาก “ปิ่นจุเหรีจเงิน” และ “กระบังหน้าเงิน”

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้มีการทำเครื่องประดับกายและเครื่องประดับศีรษะด้วย “เครื่องเงิน” ประดับ “เพชรกันตด” อีกประเภทหนึ่ง นอกจากเครื่องประดับศีรษะตัวเรือน “โลหะ” ประดับ “เพชรกันแหลม” ของละครเจ้าพระยามหินทรฯ และเครื่องประดับประเภท “เครื่องซี้รัก” ที่ประดับด้วย “กระจกเกลียบ” ที่มีมาแต่ครั้งสมัยก่อนรัตนโกสินทร์แล้ว

การเริ่มใช้เครื่องประดับศีรษะประเภทลูกผสม

“เครื่องซี้รักประกอบเครื่องเงิน”

แม้ว่าเครื่องเงินจะเป็นเครื่องประดับที่เรียกว่าหยาบกว่าเครื่องซี้รัก แต่เนื่องจากเป็นโลหะจึงมีความคงทนกว่าซี้รัก อีกทั้งยังเป็นเครื่องประดับซึ่งใช้ “เพชร” (กันตด) เป็นเม็ดๆ ที่มีแสงวูบวาบกว่าเครื่องซี้รัก ซึ่งใช้ “กระจกเกลียบ” ที่มีแสงสะท้อนน้อยกว่า เครื่องเงินจึงเป็นที่นิยมใช้ทำเป็นเครื่องประดับกายต่างๆ ชนิด

จากความคงทนนี้เอง เครื่องเงินจึงได้รับความนิยมทำเป็นส่วนประกอบต่างๆ ของเครื่องประดับศีรษะ แทนของเดิมซึ่งเคยทำด้วยเครื่องซี้รักอีกด้วย ทำให้เครื่องประดับศีรษะในสมัยรัชกาลที่ ๕ เริ่มมีลักษณะเป็นเครื่องประดับศีรษะแบบลูกผสม คือ มีตัวเรือนของมงกุฏ ชฎา และรัตเกล้า ทำด้วยเครื่องซี้รัก แต่ส่วนประกอบต่างๆ เช่น กรอบหน้า กระบังหน้า (ของมงกุฏกษัตริย์) กรรเจียกจร ดอกไม้ทัด ดอกไม้ร้าน ดอกไม้ไหว ดอกไม้เพชร (ของมงกุฏพระ) ตลอดจนท้ายซ้อง (ของรัตเกล้า) ทำด้วยเครื่องเงิน

นอกจากความคงทนแล้วอาจกล่าวได้ว่า อีกสาเหตุที่เครื่องประดับศีรษะที่ทำด้วยเครื่องซี้รัก ได้มีการทำส่วนประกอบต่างๆ เป็นเครื่องเงิน ก็เป็นเพราะเครื่องเงินมีเพชรกันตดประดับ ทำให้มงกุฏ ชฎา และรัตเกล้า มีแสงสะท้อนวูบวาบมากขึ้นกว่าเดิมด้วยนั่นเอง

(จากที่กล่าวมานี้อาจใช้เป็นข้อสังเกตอายุของเครื่องประดับศีรษะละครเก่าๆ ได้ว่า เครื่องประดับศีรษะที่มีลักษณะเป็นลูกผสมเครื่องซี้รักและเครื่องเงินนั้น น่าจะเป็นเครื่องประดับศีรษะที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๕ ตอนปลายลงมาแล้วทั้งสิ้น แต่สำหรับ มงกุฏพระ และมงกุฏกษัตริย์ ที่มี “ลายท้าย” ทำด้วยเครื่อง

เงินด้วยนั้น อาจเป็นของที่ทำขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๙ ทั้งนี้เพราะลายท้ายของ มงกุฎหรือชฎาประดิษฐ์ขึ้นโดย นายชิต แก้วดวงใหญ่ ช่างศิราภรณ์เอกในสมัย รัชกาลที่ ๙)

สมัยรัชกาลที่ ๖ (พ.ศ. ๒๔๕๓ - พ.ศ. ๒๔๖๘)

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์ ในระยะแรกๆ นั้น ยังไม่มี “ละครของหลวง” ต่อเมื่อโปรดให้โอนข้าราชการกรม โขนและพิณพาทย์มหาดเล็กในรัชกาลที่ ๕ มาสังกัด “กรมมหรสพ” ที่ทรงตั้ง ขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ จึงได้มี “โขนและละครของหลวง” ตั้งแต่นั้นมา

โขนและละครของกรมมหรสพในรัชกาลที่ ๖ มีการแสดงและการแต่งตัว ที่แบ่งประเภทต่างๆ ได้หลายประเภท คือ ประเภทที่ ๑ โขนแบบดั้งเดิม ที่เล่น ตามบทโบราณและแต่งตัวแบบดั้งเดิม ประเภทที่ ๒ ละครรำที่เล่นตามบทพระราช นิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖ และแต่งตัวตามแบบ “พระราชประดิษฐ์” เช่นเรื่องรามเกียรติ์ ชุดเบิกโรง ตอนต่างๆ ได้แก่ พระคเณศเสียดา ฤๅษีเสียดา ลีดาหยา และเผาลงกา เป็นต้น ประเภทที่ ๓ ละครแบบใหม่ซึ่ง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์และทรงออกแบบเครื่องแต่งตัวขึ้นใหม่ตามท้องเรื่อง เช่น เรื่องพระร่วง ท้าวแสนปม และศกุนตลา เป็นต้น

นอกจากโขนและละครของกรมมหรสพแล้ว ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ยังมี ละครรำของผู้มีบรรดาศักดิ์ที่เล่นต่อเนื่องมาจากสมัยรัชกาลที่ ๕ อีกหลายโรง ด้วยกัน ซึ่งแต่ละโรงนั้นต่างก็มีรูปแบบของเครื่องแต่งตัวขึ้นเครื่องที่พิเศษเฉพาะ ของแต่ละโรงด้วย เช่น ละครเจ้าพระยามหินทรฯ ละครกรมพระนราฯ ดังที่ได้ กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้ยังมีละครที่แต่งตัวแปลกกว่าละครผู้ใด ที่เพิ่งเริ่มในสมัย รัชกาลที่ ๖ ด้วยคือ ละครเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ดังที่ สมเด็จพระ กรมพระยา ดำรงราชานุภาพ ทางกล่าวไว้ว่า

“เมื่อรัชกาลที่ ๕ ท่านเกรงพระเจ้าอยู่หัวจะไม่โปรด จึงเป็นแต่ทำครุมา หัดข้าหลวงให้รำละครดูเล่น ประสมกันเป็นละครสักสองสามตัวแต่ไม่ให้ไปเล่น ที่ไหน ได้ยินว่าเคยลอบไปเล่นถวาย สมเด็จพระ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทอดพระเนตรที่วังบูรพาแห่งเดียวจนถึงรัชกาลที่ ๖ ท่านจึงเล่นละครโดยเปิดเผย” (สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, “ประวัติเจ้าคุณพระประยูรวงศ์”, ประชุม บทละครดึกดำบรรพ์. หน้า ๖๗)

ลักษณะเครื่องแต่งตัวยีนเครื่อง “แบบดั้งเดิม” ในสมัยรัชกาลที่ ๖

จากการศึกษาจากภาพถ่ายการแต่งตัวยีนเครื่อง ทั้งในการเล่นโขนและละครของข้าราชการกรมมหรสพในรัชกาลที่ ๖ นั้น จะเห็นได้ว่าเครื่องแต่งกายยีนเครื่อง “แบบดั้งเดิม” ยังคงถือสัดส่วน และวิธีการแต่งแบบโบราณไว้มาก แต่หากจะเปรียบเทียบกับภาพถ่ายของ “ละครสมัคร” ในสมัยรัชกาลที่ ๕ แล้ว จะสังเกตได้ว่าการเปลี่ยนแปลงในด้านของ “วิธีการปัก” กล่าวคือ เครื่องแต่งตัวยีนเครื่องในสมัยรัชกาลที่ ๖ มีการปักแบบหุ่นตัวลายให้หุ่นขึ้นจนเห็นได้ชัดเจน ไม่ปักแบบแบนๆ เช่นในสมัยรัชกาลที่ ๕

ส่วนลวดลายที่ใช้ในชิ้นส่วนต่างๆ นั้น เทียบได้ว่ามีขนาดของตัวลายที่ใหญ่ขึ้น มีช่องไฟห่างขึ้นกว่าเดิม ลวดลายที่ใช้บนห้อยหน้าและห้อยข้างของตัวพระและบนผืนผ้าห่มนาง จะนิยมใช้ลวดลายประเภท “ลายกนก” ต่างจากในสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่นิยมลวดลายประเภทลายดอกไม้ หรือลายเลื่อมที่ดาษพราวไปทั่วผืน หรือลายที่มีรูปภาพประกอบกับลายกนก ส่วนลวดลายที่นิยมใช้กับตอนล่างของผ้าห้อยหน้าห้อยข้าง และตอนล่างของผืนผ้าห่มนางนั้น จะนิยมลวดลายประเภท “ลายกรวยเชิง” ต่างจากในสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่นิยมใช้ “ลายพุ่ม” หรือที่ตามศัพท์ช่างเรียกว่า “ตั้งพุ่ม” ดังกล่าว

ลักษณะเครื่องแต่งตัว “แบบพระราชประดิษฐ์” ในสมัยรัชกาลที่ ๖

นอกจาก “บท” แล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงประดิษฐ์ (น่าจะหมายถึงเพียงว่า ทรงออกแบบ) “เครื่องแต่งตัว” สำหรับละครที่ทรงพระราชนิพนธ์บทหรือทรงปรับปรุงบทขึ้นใหม่อีกด้วย ทั้งนี้คงเป็นเพราะทรงมีพระราชประสงค์จะให้เหมาะสมกับบทที่ทรงพระราชนิพนธ์หรือทรงปรับปรุงใหม่นั้นเอง

จากการศึกษาจากภาพถ่ายพบว่า เครื่องแต่งตัวที่เรียกว่า “แบบพระราชประดิษฐ์” สำหรับ “ละครรำ” ทั้งแบบของเครื่องนุ่งห่ม และแบบของเครื่องประดับศีรษะนั้น เป็นแบบที่ค่อนข้างใกล้เคียงกับความเป็นจริง เช่น ถ้าตัวละครมีบท “เดินดง” หรือ “ออกบวช” จะให้ตัวยีนเครื่องใส่เสื้อแขนสั้นห่มสไบชายเดียว แทนการใส่เสื้อแขนยาวที่ต้องมีการติด “อินทธนู” เครื่องประดับศีรษะก็ทรงออกแบบขึ้นใหม่แทนชฎายอดบวช คือให้มีลักษณะเป็นผ้าโพกศีรษะแบบฤๅษีจับจีบสำเร็จรูป ที่เรียกว่า “ชฎาบายศรี” หรือ “ชฎาดอกจำเริญ” (ใช้สำหรับ ฤๅษี นักพรต และคนธรรพ์)

(นิตยา จามรมาน, คู่มือการสอน-การแต่งกายและการแต่งหน้า ๒๕๔๑, หน้า ๒๖)

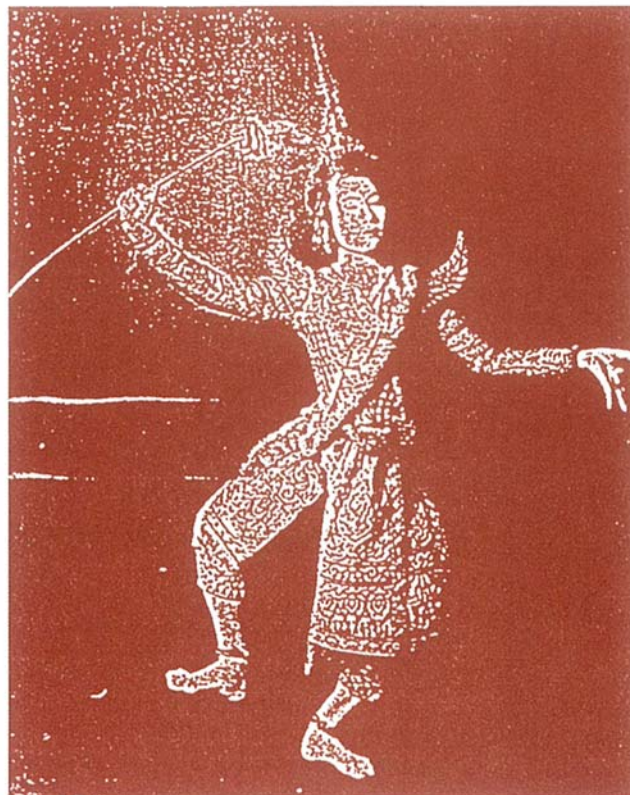

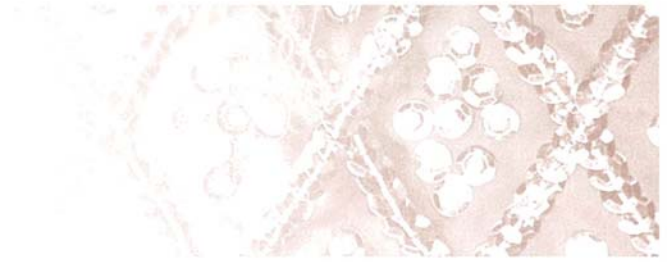
ส่วนเครื่องประดับศีรษะของละครแบบใหม่ที่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นใหม่ เช่น พระร่วง ท้าวแสนปม ศกุนตลา มัทนะพาธา สาวีตรี พระเกียรติรถ ธรรมาธรรมะสงคราม นั้น พบว่ามีเครื่องประดับศีรษะของตัวพระที่เรียกว่า “เทริดยอด” ซึ่งมีลักษณะคล้ายเทริดชาติรี แต่ยอดเตี้ยกว่า ลักษณะส่วนยอดเป็นรูปมุ่นมวยผมประดับอัญมณี มีกรอบพักตร์ และจอนหู

(นิธยา จามรมาน, คู่มือการสอน-การแต่งกายและการแต่งหน้า ๒๕๔๑ หน้า ๒๘)

นอกจากเครื่องนุ่งห่มและเครื่องประดับศีรษะที่เป็น “แบบพระราชประดิษฐ์” แล้วจากการเปรียบเทียบภาพถ่ายโขนและละครของหลวงในสมัยรัชกาลที่ ๖ นั้น ยังพบว่ามีอีกสิ่งหนึ่งที่จัดได้ว่าเป็น “ลักษณะพระราชนิยม” ที่มักจะต้องใช้ประดับในเวลาแต่งตัวยืนเครื่องด้วยเสมอ กล่าวคือ ในการแต่งตัวยืนเครื่องชุดพระ ทั้งในแบบดั้งเดิมหรือแบบพระราชประดิษฐ์ก็ดี ตัวพระโขนหรือตัวพระละครเหล่านั้น มักจะต้องสวม “พวงมาลัยดอกบานไม่รู้โรย” ในลักษณะคล้องสะพายเฉียงบนลำตัวท่อนบน ทับเครื่องแต่งตัวอีกทีหนึ่ง

ภาพเครื่องแต่งตัวยืนเครื่องแบบดั้งเดิมในสมัยรัชกาลที่ ๖ ซึ่งใช้วิธีการปักแบบทูลลายตัวให้นูน ในภาพจะเห็นได้ว่าตัวละครสวมพวงมาลัยดอกบานไม่รู้โรย ซึ่งเป็นลักษณะพระราชนิยมด้วย

วสันธุ์อุทัย

พระราชประดิษฐ์ในรัชกาลที่ ๖

อุทัยพระราม-พระลักษมณ์

(ตอนเดินดง-แบบเก่า)

สวามิตรอุทัย

พระราชประดิษฐ์ในรัชกาลที่ ๖

พระลักษมณ์อุทัย

พระราชประดิษฐ์ในรัชกาลที่ ๖

อุทัยทศกัณฐ์

พระราชประดิษฐ์ในรัชกาลที่ ๖

พระรามอุทัย

พระราชประดิษฐ์ในรัชกาลที่ ๖

รามปรศุ

พระราชประดิษฐ์ในรัชกาลที่ ๖

อุทัยหลววิช

(ตาตทอง)

รามสุร (ใช้สำหรับหน้าเขียน)

พระราชประดิษฐ์ในรัชกาลที่ ๖

ภาพเครื่องประดับศีรษะ “แบบพระราชประดิษฐ์” ในรัชกาลที่ ๖

ภาพพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแต่งเครื่องพระรามเดินดง
ซึ่งทรงออกแบบเครื่องแต่งกายที่เรียกว่า แบบพระราชประดิษฐ์

พระรามตามกวาง

ละม่อม เป็น พระราม สิ้งศรี เป็น กวางทอง

ภาพละครกรมศิลปากรสมัยรัชกาลที่ ๙ ช่วงที่ นายธนิต อยู่โพธิ์ เป็นอธิบดีกรมศิลปากร มีการแสดง "ละครใน" เรื่องรามเกียรติ์ ตอน พระรามตามกวาง ซึ่งตัวพระรามแต่งตัว "แบบพระราชประดิษฐ์" ในรัชกาลที่ ๖

ลักษณะเครื่องแต่งตัวยืนเครื่องของ “ละครเจ้าคุณพระประยูรวงศ์”

เครื่องแต่งตัวยืนเครื่องของละครเจ้าคุณพระประยูรวงศ์นั้น มีลักษณะพิเศษที่เรียกได้ว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะโรง เช่นเดียวกันกับเครื่องแต่งตัวยืนเครื่องของละครเจ้าพระยามหินทรฯ และของละครกรมพระนราฯ แต่เครื่องแต่งตัวยืนเครื่องของละครเจ้าคุณพระประยูรวงศ์มีลักษณะพิเศษที่เสื้อของตัวพระและเครื่องประดับของตัวนางตลอดจนการใช้เครื่องประดับศีรษะแบบโปร่ง

การใช้เสื้อแขนสั้น แบบ “ฉลองพระองค์ทรงประพาส” ของตัวพระ

เสื้อละครแบบแขนสั้นของตัวพระของละครเจ้าคุณพระประยูรวงศ์เป็นเสื้อที่แขนสั้นมากคือสั้นกว่าปกติที่ละครโรงอื่นใช้ โดยมีความสั้นของปลายแขนเสื้ออยู่ที่ระดับ ๑/๓ ของช่วงแขนตอนบนเท่านั้น โดยทั่วไปเสื้อละครแบบแขนสั้นจะมีความสั้นอยู่ระดับ ๒/๓ ของช่วงแขนตอนบน และที่สำคัญคือ “กนกปลายแขน” มีลักษณะค่อนข้างจะคล้ายไปทางรูปทรงของ “อินทรีธนู” มากกว่าจะเป็นรูปทรงกนกปลายแขนดังที่พบเห็นทั่วไป นอกจากนี้ยังมีการใช้ “พาดูรีด”ประดับที่ต้นแขนต่อจากปลายแขนเสื้อด้วย

จากการศึกษาเปรียบเทียบจาก พระบรมฉายาลักษณ์ “ทรงเครื่องต้น” ของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แล้วอาจกล่าวได้ว่า ละครเจ้าคุณพระประยูรวงศ์อาจได้แนวความคิดในการใช้เสื้อละครที่มีแขนสั้นมากๆ นี้มาจาก “ฉลองพระองค์ทรงประพาส” ซึ่งเป็นฉลองพระองค์แขนสั้นตัวนอก (ที่ใส่ทับ “ฉลองพระองค์พระกรน้อย” ซึ่งเป็นฉลองพระองค์แขนยาวตัวใน) ก็อาจจะเป็นไปได้ นอกจากนี้หากสังเกตกนกปลายแขนเสื้อของละครเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ที่มีลักษณะคล้ายไปทางอินทรีธนูดังกล่าวแล้ว สันนิษฐานว่า น่าจะมีมาจาก “นบพระอังกษา” ซึ่งเป็น “อินทรีธนู” ของเครื่องต้นด้วย

“นบพระอังชา” นี้ พระยาอนุমানราชชน ได้กราบทูลขอประทานความหมายจากสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ไว้ดังนี้

พระยาอนุमानราชชน

- “อินทรรณู สำหรับเครื่องต้น ก็เรียกว่าพระนบ ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าก็เขียนและแปลไม่ออก นบ มาจากภาษาอะไร ข้าพระพุทธเจ้าสอบถามใครก็ไม่ได้ความ

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศฯ -

“พระนบ เป็นชื่อเรียกที่ตัดคำสั้นเสียแล้วที่แท้เรียก นบพะอังชา ควรจะเขียน นพ หรือ นภ นั้นไม่ทราบ ถ้าเขียน นภ ที่จะหมายความว่า เชิดขึ้นบนฟ้า แต่น่าจะเป็น นพ ประดับด้วยพลอยสีต่างๆ เข้ากับรอยอินทรรณู อันคำ อินทรรณู นั้น หมายถึง รุ่งกินน้ำ คือมีหลายสี ไม่ได้หมายถึงสิ่งที่อยู่บนปากคน เช่น พนักพับพลา ก็เรียกว่า พนักอินทรรณู ไม่ใช่ของอยู่บนปากคนเลย”

แต่อย่างไรก็ตาม สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ก็ทรงมีพระวินิจฉัยเกี่ยวกับอินทรรณูของเสื้อละครไว้แล้วว่า “อินทรรณูละคร” ก็คือ ปลายแขนเสื้อกัก (เสื้อตัวนอก) นั่นเอง”

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า “อินทรรณูละคร” แบบที่ใช้กันทั่วไป กับ “กนกปลายแขน” แบบของเสื้อละครเจ้าคุณพระประยูรวงศ์นั้น ต่างก็น่าจะมีพัฒนาการทางรูปแบบมาจาก “พระนบ” หรือ “นบพะอังชา” ที่ติดปลายแขน “ฉลองพระองค์ทรงประพาส” (เสื้อแขนสั้นตัวนอก) ของชุดเครื่องต้นด้วยกัน ในทำนองว่า ยิ่งทำให้แขนเสื้อสั้นขึ้นไปเท่าใด ยิ่งต้องใช้พระนบที่มีขนาดใหญ่ตามลำดับขึ้นไปด้วยเท่านั้น จนเมื่อแขนสั้นก็กลายเป็นแขนกุด พระนบก็จะมีขนาดใหญ่และเลื่อนตำแหน่งจากต้นแขนไปครอบอยู่บนไหล่และเรียกว่าอินทรรณูไปในที่สุด

แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า อินทรรณูของเสื้อละครทั่วไปจะเป็นของที่เกิดขึ้นหลังกนกปลายแขนเสื้อของละคร “ทรงประพาส” ของละครเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ เพราะอินทรรณูละครมีใช้มาแล้วตั้งแต่ในช่วงปลายรัชสมัยรัชกาลที่ ๑ ดังได้กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้เสื้อแขนสั้นของละครที่ใช้กันอยู่ทุกวันนี้ก็ไม่ได้มีที่มาจากเสื้อละครทรงประพาสของละครเจ้าคุณประยูรวงศ์ตามที่เคยเข้าใจกันแต่อย่างใด หากแต่น่าจะมีใช้มาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายแล้ว

สำหรับสาเหตุที่เจ้าคุณพระประยูรวงศ์ มีความคิดที่ให้ละครใช้เสื้อที่มี
แขนสั้นมากๆ คล้ายกับ “ฉลองพระองค์ทรงประพาส” และมีกนกปลายแขนคล้าย
“นบพระองศา” ตลอดจนให้ละครตัวพระใส่ “พาทูร์ด” ตามอย่างชุด “เครื่องต้น”
ใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นั้น อาจเป็นเพราะท่านคุ้นเคยและ
มีความชอบในรูปแบบฉลองพระองค์ดังกล่าวเป็นอย่างมากก็ได้

ภาพเสื้อละครแขนสั้นแบบ “ทรงประพาส” ของละครเจ้าคุณพระประยูรวงศ์
ซึ่งมีกนกปลายแขน ที่มีรูปทรงคล้าย “นบพระองศา” ซึ่งเป็น “อินทราธนู” ในชุด “เครื่องต้น”

ภาพพระบรมฉายาลักษณ์ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในฉลองพระองค์ชุดเครื่องต้น ที่มี “นบพระองษา” หรือ “นบองษา” ซึ่งเป็น “อินทธนู” อยู่ที่ปลายแขนของ “ฉลองพระองค์ทรงประพาส” หรือฉลองพระองค์แขนสั้นตัวนอก (ฉลองพระองค์แขนยาวตัวในเรียกว่า “ฉลองพระองค์พระกรน้อย”) ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นต้นแบบของเสื้อละครแขนสั้น ของละครเจ้าคุณพระประยูรวงศ์

การเพิ่มเติมชิ้นส่วนเครื่องนุ่งห่มและเครื่องประดับตามแบบภาพเขียน ของตัวนาง

นอกจากการดัดแปลงรูปแบบแขนเสื้อและกนกปลายแขนเสื้อของตัวพระ แล้ว ละครของเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ยังได้เพิ่มเติมชิ้นส่วนเครื่องแต่งตัวบางอย่าง ที่ไม่มีใช้กับตัวนางละครทั่วไป เช่น รัดสะเเว ตาบทิศ และสังวาล (๒ สาย) นอกจากนี้ยังมีการให้ตัวนางใช้ “สไบชายเดี่ยว” ในชุดขึ้นเครื่องนางด้วย

สาเหตุที่ละครเจ้าคุณพระประยูรวงศ์นำเครื่องแต่งตัวที่โดยปกติจะเป็นของตัวพระมาใช้กับตัวนางนั้น สันนิษฐานว่า น่าจะเกิดจากการแข่งขันกับผู้มีบรรดาศักดิ์โรงอื่น ๆ ในด้านการสร้างเครื่องแต่งตัวให้แปลกตาแตกต่างกัน และเป็นเอกลักษณ์เฉพาะแต่ละโรงไม่ซ้ำกัน เช่น เมื่อละครกรมพระนราฯ ทำ “ชายผ้า” แต่งผ้านุ่งนาง ละครเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ก็ทำ “รัดสะเเว” ใช้กับผ้านุ่งนางบ้าง ละครกรมพระนราฯ ให้ตัวนางใส่สังวาล ๒ เส้น ไขว้กันได้ผ้าห่มนาง ละครเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ก็ให้ตัวนางใส่สังวาล ๒ เส้น เหมือนกัน ละครกรมพระนราฯ ติด “ตาบทิศ” ตำแหน่งที่ต่างกัน คือติดไว้ที่ข้างๆ รอยจีบนางนางทั้ง ๒ ข้าง โดยมีสังวาลอีกข้างละเส้นเป็นตัวยึดนำมาจากด้านหลังอีกทีหนึ่ง สายของสังวาล ๒ เส้นนี้จะทิ้งถ่วงย้อยต่ำกว่าระดับขอบล่างของรัดสะเเว และส่วนที่ถ่วงย้อยของสังวาลเส้นนี้จะเป็นตัวยึดให้ตัวตาบทิศที่มีรูปทรงแปลกๆ คล้ายปลอกหรือซองกริชนั้นทอดตัวตามแนวเฉียงได้

ถึงแม้จะกล่าวได้ว่าละครเจ้าคุณพระประยูรวงศ์สร้างเครื่องแต่งตัวนางให้แปลกตาเพื่อแข่งขันกับละครผู้มีบรรดาศักดิ์โรงอื่นก็ตาม แต่หากพิจารณาเปรียบเทียบระหว่างเครื่องแต่งตัวของนางละครเจ้าคุณพระประยูรวงศ์กับเครื่องแต่งตัวของละครกรมพระนราฯ ในส่วนที่เพิ่มเติมเข้ามาใหม่แล้ว จะพบว่า ต่างก็มีที่มาจากภาพเขียนเช่นเดียวกัน แต่สิ่งที่ละครกรมพระนราฯ ทำแล้ว ละครเจ้าคุณพระประยูรวงศ์จะไม่ทำซ้ำเช่น “ชายผ้า” เป็นต้น แต่เครื่องประดับบางอย่างที่ต้องมีเหมือนกัน ละครเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ก็จะเลี่ยงไปใช้ในรูปแบบที่มีรูปทรงไม่ซ้ำกัน เช่น “ตาบทิศ” ที่มีรูปทรงคล้ายปลอกหรือซองของกริชดังกล่าว

ภาพเครื่องแต่งตัวพระและนาง ของละครเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ในภาพตัวนางมีการใช้ “รัดสะเอว” และ “สังวาลคู่” แบบตัวพระ และที่สำคัญคือมีแถบคาดทับ “ตาบทศ” ที่มีรูปทรงคล้ายปลอกหรือของกริชด้วย

การใช้เครื่องประดับศีรษะประเภท “เครื่องเพชรลายโปร่ง”

ในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๖ ซึ่งอยู่ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๓ - พ.ศ. ๒๔๖๘ ตรงกับ ค.ศ. ๑๙๑๐ - ค.ศ. ๑๙๒๕ ของประเทศทางตะวันตก ซึ่งอยู่ในช่วงสมัยของศิลปะที่เรียกว่า “อาตเดโค” (ART DECO : ๑๙๐๐ - ๑๙๓๐) พอดี ศิลปะแบบอาตเดโคนั้นเน้นความเรียบง่าย แต่สะดุดตาด้วยเส้นสายและรูปทรงแบบเรขาคณิต ศิลปะแบบนี้ได้แพร่หลายเข้ามาในประเทศไทยในลักษณะของสิ่งของเครื่องใช้ รวมทั้งเสื้อผ้าและเครื่องประดับเพชรพลอยต่างๆ ซึ่งมีทั้งของจริงและของเทียมในสมัยนั้นเองที่ได้เริ่มมี “สมัยนิยม” ในการใช้เครื่องประดับแบบเพชรเทียมกับเสื้อผ้าเครื่องแต่งตัวประจำวัน (FASHION OF COSTUME JEWELRY) กันทั่วไปในกลุ่มชนชั้นสูงที่ชอบแต่งตัวนำสมัยในประเทศไทยด้วย

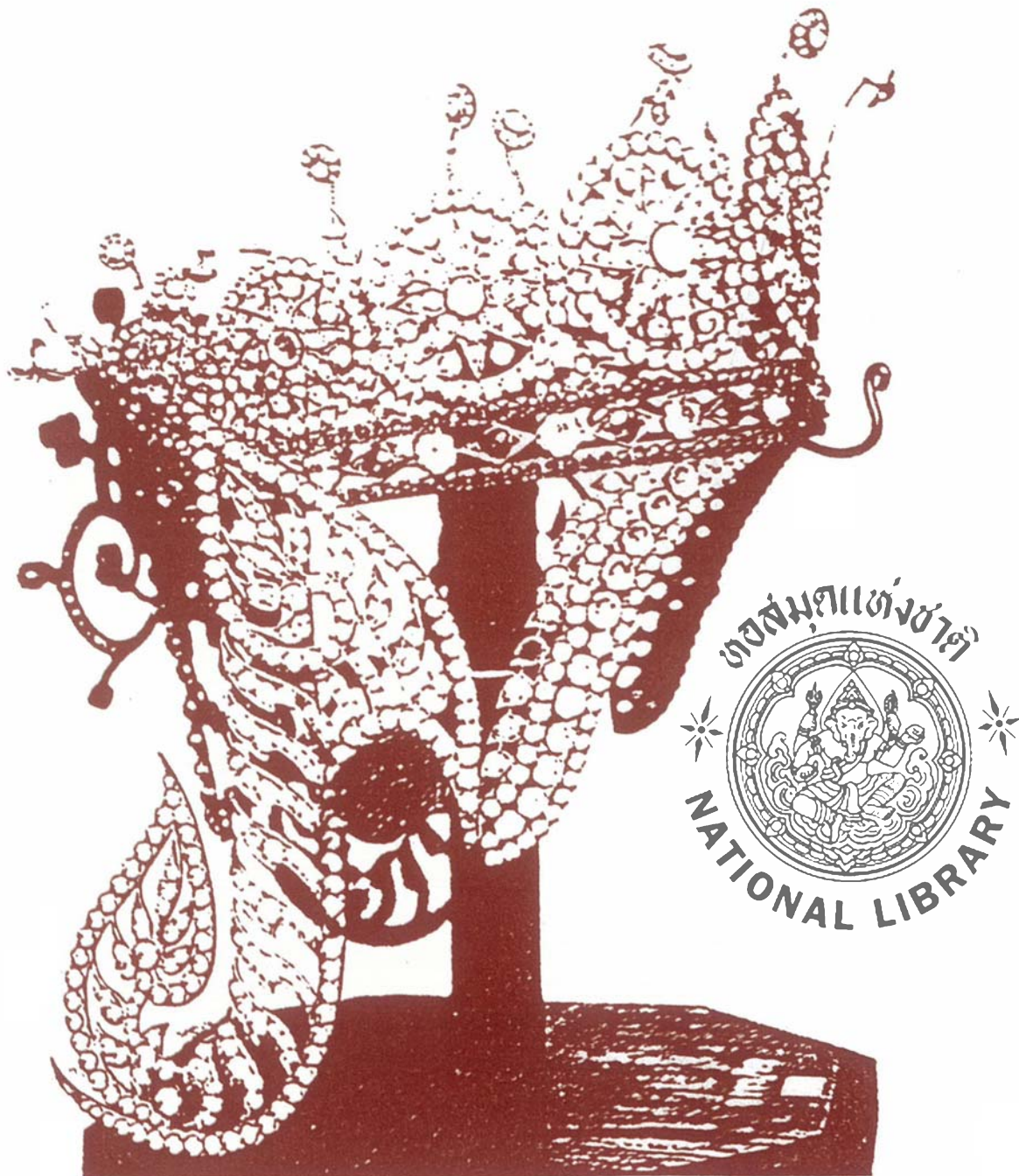
ในบรรดาเครื่องประดับเพชรเทียมชนิดต่างๆ นั้น มี “ที่คาดผม” ชนิดหนึ่งซึ่งมีรูปทรงแบบ “มงกุฎฝรั่ง” มีลักษณะโปร่งบางเบา เป็นลวดเส้นบางๆ ติดเพชรเทียมชนิดกันแหลมเป็นแถวตามเส้นลวดที่ขีดเป็นลวดลายอย่างง่าย ๆ เวลาใช้จะนิยมนำมาคาดบนหน้าผากมากกว่าจะตั้งบนศีรษะ จากลักษณะดังกล่าวนี้ สันนิษฐานว่า “ที่คาดผมทรงมงกุฎฝรั่ง” นี้อาจเป็นต้นแบบให้ละครเจ้าคุณพระประยูรวงศ์นำไปประดิษฐ์เป็น “ปิ่นจุเหรีจเพชร” ก็อาจเป็นได้ ทั้งนี้จากการศึกษาเปรียบเทียบลักษณะรูปทรงของปิ่นจุเหรีจที่มีมาแต่เดิมแล้ว จะเห็นได้ว่ามีลักษณะรูปทรงที่คล้าย “มงกุฎฝรั่ง” อยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะตอนบนเหนือกรอบหน้า นอกจากนี้หากพิจารณาลวดลายของ “ปิ่นจุเหรีจเพชร” ที่มีลักษณะค่อนข้างคล้ายลวดลายแบบเรขาคณิตประกอบลวดลายแบบฝรั่งแล้ว อาจกล่าวได้ว่าน่าจะมีที่มาจากลักษณะของ “ที่คาดผมทรงมงกุฎฝรั่ง” ศิลปะแบบ “อาตเดโค” นั่นเอง

สำหรับสาเหตุที่อาจสันนิษฐานว่า ละครเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ได้นำเอาลักษณะของเครื่องประดับที่เป็นศิลปะแบบอาตเดโคมาประยุกต์ทำเป็น “ปิ่นจุเหรีจเพชร” นั้น ก็เพราะในประวัติของท่านเจ้าคุณพระประยูรวงศ์นั้น สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ว่า

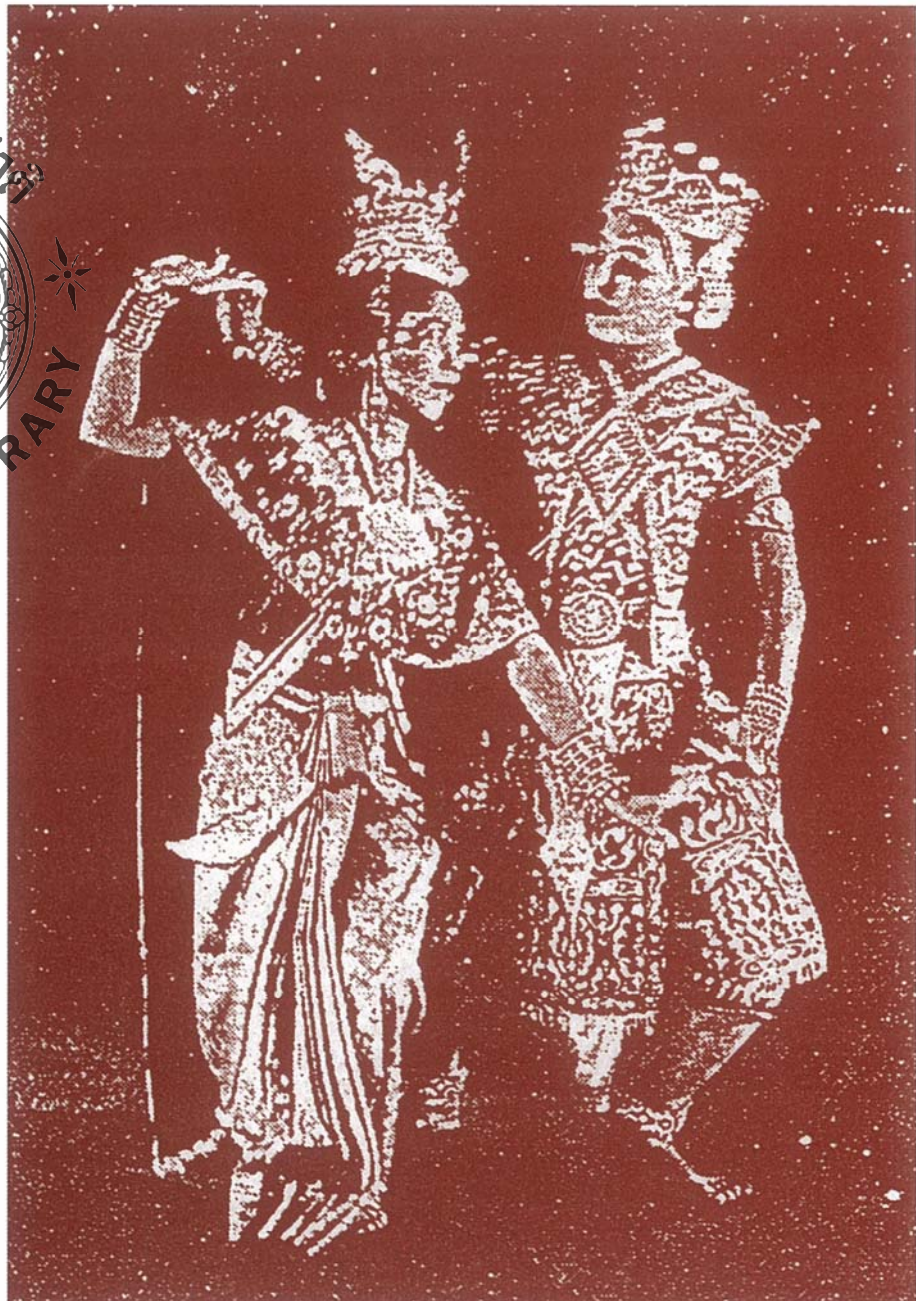
“สมัยนั้น (สมัย ร.๕) เจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ได้เป็นผู้นำแบบแต่งตัว “Leader of fashion” ของนางในอยู่นาน

นอกจาก “ปิ่นจุเหรีจเพชร” แล้ว ละครเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ยังได้ประดิษฐ์ “กระบังหน้าเพชร” ให้มีลักษณะที่เข้าคู่กันกับปิ่นจุเหรีจด้วย

“ปิ่นจุเหรีจเพชร” และ “กระบังหน้าเพชร” ลักษณะศิลปะแบบอาตเดโค ประยุกต์นี้ได้รับความนิยมและมีใช้มาจนถึงสมัยละครกรมศิลปากร โดยเฉพาะ “ปิ่นจุเหรีจเพชร” นั้นได้ถูกกำหนดให้เป็น เครื่องประดับศีรษะพิเศษเฉพาะ “อิเหนา” ตอนปลอมตัวเป็น “ปันหยี” และ “บุษบา” ตอนปลอมตัว “อุณณากรรณ” แต่ปัจจุบันจะไม่พบว่ามีมีการนำมาใช้อีก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะทั้งปิ่นจุเหรีจเพชรและกระบังหน้าเพชรเป็นของที่บอบบาง เมื่อแตกหักชำรุดก็ยากที่จะซ่อมแซมได้ง่าย เพราะต้องใช้วิธีซ่อมด้วยการเชื่อมโลหะจะทากาวติดปิดทองอย่างเครื่องชักรักไม่ได้

ภาพ “ปันจูเหรีจเพชร” ลักษณะศิลปะแบบ ART DECO ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นของ
ละครเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ปัจจุบันตั้งแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ภาพตัวละครของเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ที่ตัวพระสวม “ปันจุเหรีจเพชร” ใส่เสื้อแขนสั้น
แบบ “ทรงประพาส” (โปรดสังเกตลดลอยบนตัวเสื้อซึ่งแตกต่างจากทั่วไปที่มีกบเป็นลายเส้น
ตัดช่องสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนตรงกลางเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์) ตัวนางมี รัดสะเอว สักวาหลคู่ และตาบทิศ

ภาพตัวละครของเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ที่สวม "กระบังหน้าเพชร"
ซึ่งถูกประดิษฐ์ให้มีลักษณะเข้าคู่กับ "บันจู่เหรี้งเพชร"

ละครเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ มีการแต่งตัวแบบขึ้นเครื่องที่ต่างจากละครผู้อื่นอยู่มาก
ในภาพ “ต่วนางสูงศักดิ์” มีการทรมสไบชายเดียวแต่ใส่มงกุฎกษัตริย์

ละครเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ใช้เครื่องประดับแบบ “พระราชประดิษฐ์” ในรัชกาลที่ ๖ ด้วย

พระ - วง กาญจนวัจน
นาง - เสงี่ยม นาวิเสถียร

สมัยรัชกาลที่ ๗ (พ.ศ. ๒๔๖๘ - พ.ศ. ๒๔๗๕)

เนื่องจากการยุบกรมมหรสพพร้อมกับโรงเรียนพรานหลวง ซึ่งเป็นสถานศึกษาที่มีการสอนโขนละคร ในพระราชประสงค์ของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทำให้ความเจริญทางด้านนาฏศิลป์พร้อมทั้งพัฒนาการของการสร้างเครื่องแต่งตัวละคร มีอันต้องหยุดชะงักลงไปพร้อมๆ กันในช่วงระยะเวลาหนึ่งด้วย ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ในสมัยรัชกาลที่ ๗ นั้นนอกจากจะไม่ได้มีการดัดแปลงหรือสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ เกี่ยวกับเครื่องแต่งตัวขึ้นเครื่อง ยังไม่มีการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมอันเป็นพัสดุข้าวของเครื่องใช้ในการแสดงนาฏศิลป์โขนละครตลอดจนหุ่นหลวง ดังเช่นที่ นายธนิต อยู่โพธิ์ ได้กล่าวไว้ว่า

“ไม่มีใครเอาใจใส่ต่อพัสดุข้าวของเครื่องใช้ของหลวง คงปล่อยให้พวกคหบดี ยถากรรม จึงเป็นช่องทางแก่ผู้ถือโอกาสหยิบฉวยได้สะดวก ท่านผู้หนึ่งซึ่งมีความรักของที่มีค่าทางศิลปะแต่ไม่มีค่าทางวัตถุ เช่น หุ่นที่ขูดคว้านภายในกะโหลกจนบางคิและเขียนด้วยช่างฝีมือเยี่ยม ทำด้วยฝีมือประณีตงดงาม ถูกกองทิ้งไว้กลาดเกลื่อนจนพวกเด็ก ๆ เอาไปเตะกันเล่นต่างลูกยาง ไม่มีใครเก็บ ไม่มีใครห้าม เพราะต่างคนต่างรู้สึกว่ามันดำนานจ หมดหน้าที่ ใครก็ไม่ห้ามใครได้ ศิลปวัตถุฝีมือดี ๆ และพัสดุข้าวของเครื่องใช้ของหลวงจึงสูญสลายไปเสียในระบายนั้นมากมายเป็นที่น่าเสียดายยิ่ง”

กรมมหรสพได้ถูกรวบรวมเข้าอยู่ในสังกัดกระทรวงวัง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ ส่วนเครื่องโขนละครและสัมภาระทั้งปวง กรมมหรสพได้มอบให้แก่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

อย่างไรก็ตาม กรมมหรสพในสมัยรัชกาลที่ ๖ ได้กลับมีฐานะเป็นกองขึ้นอีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ ๗ เพราะสาเหตุที่ทางราชการมีความจำเป็นต้องจัดการแสดงต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง หรือในงานสำคัญต่างๆ ของทางราชการ แต่จากการศึกษาไม่พบหลักฐานที่แสดงว่า เครื่องแต่งตัวละครของกรมมหรสพกระทรวงวังในสมัยรัชกาลที่ ๗ (ช่วงที่พระยานุรักษ์ซึ่งกลับเข้ารับราชการอีกครั้งในปี พ.ศ. ๒๔๖๙ เป็นผู้กำกับกรม) ได้มาจากไหน หรือมีใครรับผิดชอบทำขึ้นใหม่ และมีลักษณะเป็นเช่นใด เพราะเครื่องโขนละครของเก่าได้มอบให้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและเลหลังจำหน่ายไปหมดแล้ว ทั้งนี้ทราบแต่เพียงว่า

“สมัยรัชกาลที่ ๗ ผู้เป็นช่างประดิษฐ์หัวโขนคือ นายจิตร พิมพโกวิท”
(ปัญญา นิตยสุวรรณ, นิทรรศการหัวโขน หน้า ๗)

ภาพเครื่องแต่งตัวนางของกรมศิลปากรในยุคแรก หม่อมครุฑวัน ศุภลักษณ์ ภัทรนาวิก
สันนิษฐานว่าเป็นเครื่องแต่งตัวที่ได้มาจากกรมมหรสพ

ภาพเครื่องแต่งตัวพระ - นางของกรมศิลปากรในยุคแรก สันนิษฐานว่าเป็นเครื่องแต่งตัวที่ได้มาจากกรมมหรสพ

พระ - อาคม สายาคม

นาง - อัจฉรา อยู่ปิยะ

เครื่องแต่งกายละครไทยมีการปรับเปลี่ยนไปในแต่ละยุคแต่ละสมัย ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายประการ เช่น

๑. ผู้อุปถัมภ์
๒. รสนิยมของผู้ชม
๓. ความรู้ของผู้ประดิษฐ์
๔. เงินทุนในการสนับสนุน
๕. รูปแบบการแสดง

ปัจจัยหลักทั้ง ๕ ข้อ นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงของเครื่องแต่งกาย ในแต่ละสมัย

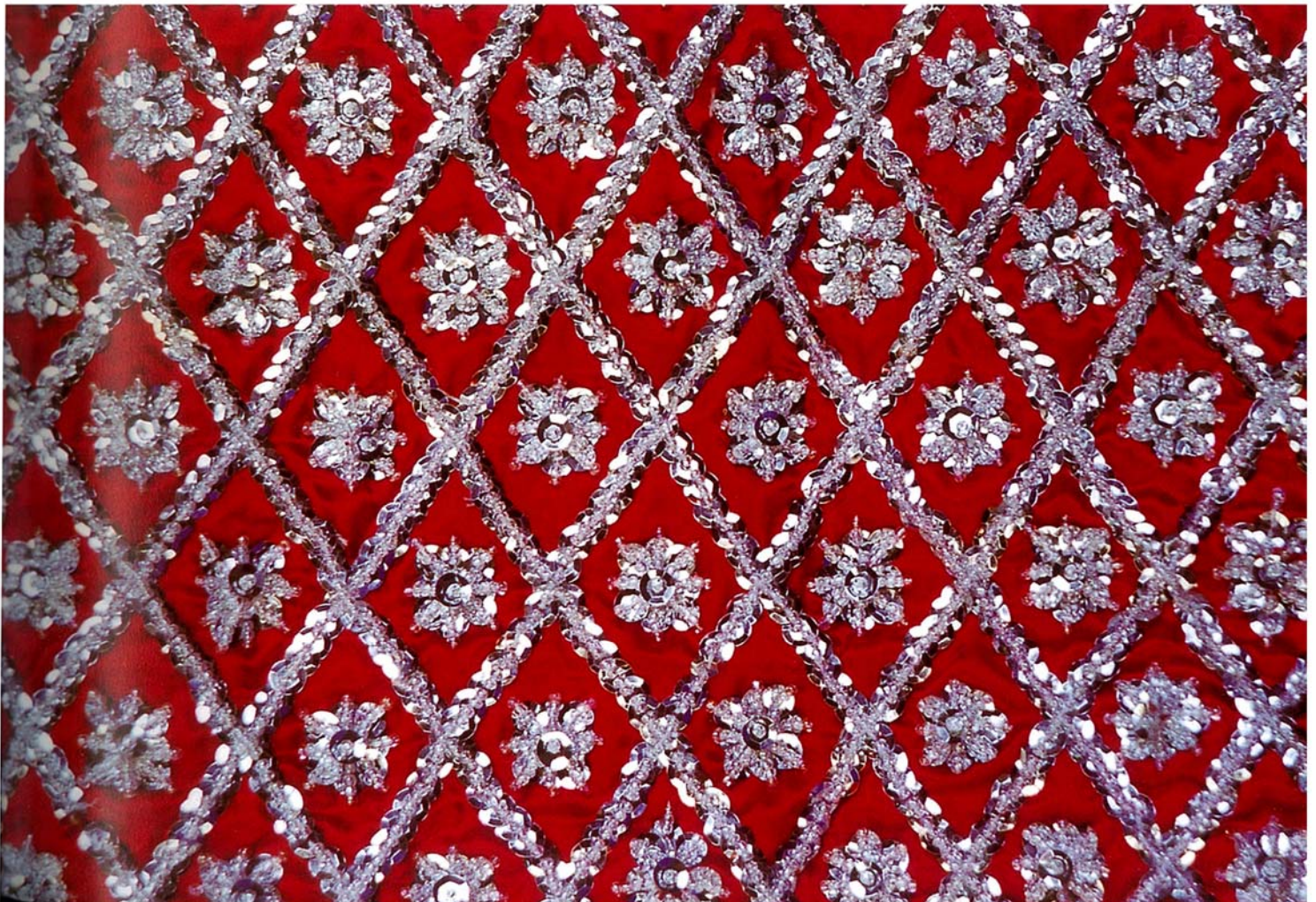

บทที่ ๓

วิวัฒนาการเครื่องแต่งกายละครใน
ของกรมศิลปากร ปี พ.ศ. ๒๔๗๘ - ๒๕๔๗

วิวัฒนาการเครื่องแต่งกายละครใน ของกรมศิลปากร พ.ศ. ๒๔๗๘ - ๒๕๔๗

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตแล้ว ศิลปินและนักแสดงละครในต่างก็คิดถึงผู้เคยเป็นข้าราชการในกรมมหรสพสมัยนั้น รู้สึกว่าหมดที่พึ่งและอนาคต บังเกิดเกล้าผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวตายไป เมื่อทางการจะยุบเลิกกรมมหรสพ บรรดาข้าราชการในกรมต่างก็เตรียมตัวอพยพออกจากที่พักของหลวง ซึ่งพระราชทานให้อยู่ ต่างก็เก็บรวบรวมแต่ข้าวของเครื่องใช้ส่วนตัว วิตกกังวลต่อไปจะอยู่ที่ไหนและจะทำมาหากินกันอย่างไร ใครมีญาติพี่น้อง มีบ้านช่องอยู่ภายนอก ก็อพยพออกไปพักพิงอยู่ได้ก่อน ผู้ที่ไม่มีก็จำเป็นต้องสืบเสาะแสวงหา และจำต้องพักอยู่ในที่เดิมไปก่อน ต่างรู้สึกเป็น “บ้านแตกสาแหรกขาด” ไปตามๆ กัน ไม่มีใครเอาใจใส่ต่อพัสดุข้าวของเครื่องใช้ของหลวง คงปล่อยทิ้งไว้ตามยถากรรมจึงเป็นช่องทางแก่ผู้ฉวยโอกาสหยิบฉวยได้สะดวก

ของที่มีค่าทางศิลปะ แต่ไม่มีค่าทางวัตถุ เช่น หัวหุ่นชุดคว้านภายในกะโหลกजनบางติและเขียนด้วยช่างฝีมือเยี่ยม ทำด้วยฝีมือประณีตงดงาม ก็ทอดทิ้งไว้เกลียดเกลื่อน จนพวกเด็กๆ เอาไปเตะกันเล่นอย่างลูกยาง ไม่มีใครเก็บ ไม่มีใครห้ามปราม เพราะต่างคนต่างรู้สึกว่าหมดอำนาจหมดหน้าที่ ใครก็ไม่ห้ามใครได้ ศิลปวัตถุฝีมือดี ๆ และพัสดุข้าวของเครื่องใช้ของหลวงจึงสูญสลายไปเสียในระยะนั้นมากมาย เป็นที่น่าเสียดายยิ่ง

ครั้นต่อมาเมื่อวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๘ ในสมัยรัชกาลที่ ๗ เสนาบดีสภาได้ประชุมปรึกษากันถึงเรื่องกรมมหรสพ มีพระราชปรารภว่า กรมมหรสพเคยเป็นกรมใหญ่ในสังกัดมหาดเล็กอันหนึ่ง ซึ่งต้องมีรายจ่ายเป็นเงินมากมาย ทรงพระราชดำริว่าเป็นการควรที่จะสงวนนาฏศิลป์ไทยอันเป็นศิลปะชั้นสูงอันหนึ่งของชาติ ถ้าหากว่าไม่เป็นเงินมากมาย ก็เต็มพระราชหฤทัยที่จะสละพระราชทรัพย์รักษาไว้ แต่ตามจำนวนที่เป็นอยู่บัดนี้ เหลือความสามารถของพระคลังข้างที่ที่จะรักษาไว้ได้ จึงทรงขอความเห็นที่ประชุม เมื่อได้ออกความเห็นกันแล้ว ในที่สุด ตกลงเป็นเลิกกรมมหรสพ ส่วนเครื่องโขนละคร ลัษณะทั้งปวง ให้กรมมหรสพมอบให้แก่พิพิธภัณฑสถาน ซึ่งจะได้พิจารณาต่อไปว่า สิ่งใดควรจะรักษาไว้หรือจะเลหลังออกเสียบ้าง ครั้นแล้วพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชดำรัสว่า ปี่พาทย์หลวงและดนตรีฝรั่ง จะทรงรับไว้ในพระราชสำนักต่อไป หลังจากนั้นมาอีกราว ๕ เดือน ก็ได้ประกาศรวมกรมมหาดเล็กและกรมมหรสพเข้าอยู่ในกระทรวงวัง เมื่อวันที่ ๒๔ กรกฎาคม

พ.ศ. ๒๔๖๙ ต่อมาเสนาบดีกระทรวงวังในสมัยนั้น ได้มีวิธีที่แยบคายแก้ไข เหตุการณ์เฉพาะหน้า โดยใช้วิธีปลดข้าราชการศิลปินเดิมในกรมมหรสพบ้าง ขอลดอัตราเงินเดือนลงเสียบ้าง เอาไปบรรจุไว้ในอัตราและตำแหน่งหน้าที่อื่นบ้าง จนรายจ่ายสมดุลย์กับงบประมาณของกระทรวงวัง เป็นวิธีที่ช่วยให้ทางราชการ ไม่ประสบกับปัญหาขาดดุลงบประมาณ และชั้นผู้น้อยบางคน ของกรมมหรสพก็ได้พอสมควร และตกต่ำก็ยังมีเชื้อสายสืบต่อมาไม่ขาดระยะเสียทีเดียว และต่อมาเมื่อเกิดความจำเป็นในราชการเกิดขึ้น ก็ได้บรรจุพระยานุรักษ์านุรักษ์ ซึ่งได้ออกจากราชการ ใน พ.ศ. ๒๔๖๙ กลับเข้ารับราชการในกระทรวงวังในปลาย พ.ศ. นั้นอีก และได้มีตำแหน่งราชการเป็นผู้กำกับกรมปีพาทย์และโขนหลวง และได้รวบรวม ศิลปินที่ฝักทิดกันขึ้นในสมัยกระทรวงวังนั้น ภายหลังได้ฝึกฝนตนเองจนปรากฏ เป็นศิลปินผู้มีฝีมือและได้เป็นครูฝึกหัดศิษย์ในกรมศิลปากรบัดนี้ ก็มีอยู่หลายคน

ครั้นต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ ได้มีการปรับปรุงกระทรวงวังกันอีกครั้งหนึ่ง คณะกรรมการปรับปรุงกระทรวงวังได้เสนอไปยังรัฐบาลให้โอนงานการช่าง กองวังนอกและกองมหรสพไปอยู่ในสังกัดของกรมศิลปากร เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ ข้าราชการศิลปินทางโขนละครดนตรีปีพาทย์และการช่าง จึง ย้ายสังกัดมาอยู่ในกรมศิลปากรแต่บัดนั้น

๓.๑ โรงละครอนคิลปากร

๓.๑.๑ กำเนิด

พ.ศ. ๒๔๗๗ กรมศิลปากรได้จัดตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ขึ้น แล้วจัดการแสดงละครเป็นปฐมฤกษ์เรื่อง “สมเด็จพระนเรศวรมหาราชประกาศอิสรภาพ” โดยสร้างโรงละครชั่วคราวที่สนามด้านขวาของพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย (นิทรรศการเชิดชูเกียรติ โหมด ว่องสวัสดิ์. ๒๕๓๐, หน้า ๑๕)

แต่ในหนังสืออภินิหารของกรมศิลปากร พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ กล่าวว่า “ราวหนึ่งปีภายหลังการฝึกซ้อมของนักเรียนก็ได้ผลพอจะออกโรงแสดงได้แต่อุปสรรคเรื่องโรงละครก็ตามมา เพราะไม่มีเงิน จึงใช้วิธีปลูกโรงไม้โดยใช้เอาผ้าเต็นท์มาซึ่งเป็นหลังคา ขอยืมเก้าอี้จากกระทรวงวัง” * เท่าที่จะขอยืมได้ และเริ่มการแสดงเรื่อง “เลือดสุพรรณ” เป็นเรื่องแรก

เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศร์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังในสมัยนั้น ได้มานั่งชมการแสดงละครเรื่องเลือดสุพรรณ ท่านได้เสนอให้กรมศิลปากร ตั้งงบประมาณสำหรับนำมาสร้างโรงละคร ซึ่งก็ได้รับมาเพียง ๖,๕๐๐ บาท กรมศิลปากรจึงได้ขออนุญาตกรมโยธาเทศบาล ก่อสร้างสถานที่ที่จะใช้เป็นหอประชุมภาคีสมาชิกราชบัณฑิตยสถานและไว้ใช้เป็นสถานที่แสดงละครของโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ด้วย โดยสร้างในบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ระหว่างพระที่นั่งศิวโมกขพิมานและกำแพงกันเขตโรงแสงสรรพาวุธ (เอกสารศิลปากรเรื่องขออนุญาตสร้างหอประชุมศิลปากร. ๒๔๗๗)

พ.ศ. ๒๔๘๐ กรมศิลปากรขออนุญาตกรมโยธาเทศบาลในสมัยนั้น ขอให้หอประชุมศิลปากรนี้เป็นสถานที่สำหรับแสดงมหรสพโดยเฉพาะ ยกเว้นการฉายภาพยนตร์ ต่อมาจึงเรียกหอประชุมนี้ว่า “โรงละครอนคิลปากร” โรงละครแห่งนี้ใช้เป็นสถานที่แสดงละครของกรมศิลปากรเรื่อยมา จนกระทั่งเกิดเพลิงไหม้ในปี พ.ศ. ๒๕๐๓

๓.๑.๒ ละครในที่แสดง

โรงละครอนคิลปากรในยุคแรกนั้นการแสดงส่วนใหญ่เป็นการแสดงละครจากบทประพันธ์ของพลตรี หลวงวิจิตรวาทการ ส่วนการแสดงโขนและละครรูปแบบดั้งเดิมปรากฏว่าเริ่มมีการแสดงในราวปี ๒๔๘๙ เป็นต้นมา ซึ่งมีทั้งการแสดงที่สร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่และการแสดงที่สืบทอดมาจากโบราณ ทั้งนี้ปรากฏว่าการแสดงละครในแสดงไม่มากนัก แต่ก็ยังคงมีหลักฐานพอสืบค้นได้ดังนี้

* เจ้าพระยาวรวงศาพิพัฒน์ (ม.ร.ว.เย็น อิศรเสนา) เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงขณะนั้น

พ.ศ. ๒๔๘๙ เรื่องอิเหนา ตอนเลี้ยงเทียน

พ.ศ. ๒๔๙๑ เรื่องอิเหนา ตอนตัดดอกไม้ถวายกริช

ประมาณ พ.ศ. ๒๔๙๒ - พ.ศ. ๒๔๙๓ เรื่องอิเหนา ตอนประสันตาค่อนก

ประมาณ พ.ศ. ๒๔๙๙ เรื่องอิเหนา ตอนลมหอบ

๓.๑.๓ เครื่องแต่งกายที่ใช้แสดง

มีหลักฐานยืนยันว่ากรมศิลปากรได้รับเครื่องแต่งกายโขนละครมาจากกรมทหสพตามคำสั่งกรมศิลปากร ที่ ๕๑ / ๒๔๗๘ รายงานของคณะกรรมการปรับปรุงกระทรวงวัง ข้อ ๔ กล่าวไว้ดังนี้

“อธิบดีกรมศิลปากรร้องขอในการโอนราชการดังกล่าวนั้น จำเป็นจะต้องโอนทรัพย์สินสมบัติเครื่องใช้ในราชการแผนกนั้นๆ ไปยังกรมศิลปากรด้วย คณะกรรมการเห็นว่าเป็นการสมควร แต่เรื่องทรัพย์สินบัญนี้อยู่ในหน้าที่ของคณะกรรมการพิจารณาทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ ซึ่งแนะนำให้อธิบดีกรมศิลปากรไปทำความตกลงกับคณะกรรมการพิจารณาทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ต่อไป อนึ่งคณะกรรมการนี้ ขอตั้งข้อสังเกตว่านอกจากเครื่องปีพาทย์ โขน และละคร อันจำเป็นสำหรับการทหสพแล้ว ยังมีทรัพย์สินสมบัติหลายอย่างที่ควรโอนไปให้กรมศิลปากรด้วย เช่น ส่วนมสิทกวันรวมทั้งโรงละครรถยนต์ที่ใช้รับส่งเจ้าหน้าที่โขนและละคร กับสถานที่ทำการแผนกช่างกองวังนอก เป็นต้น

คณะรัฐมนตรีได้ตอบไปยังประธานกรรมการปรับปรุงกระทรวงวังโดยหนังสือที่ จ. ๒๘๒๕ / ๒๔๗๘ ลงวันที่ ๓ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๘ กับได้แจ้งมติมายังรัฐมนตรีกระทรวงธรรมการ โดยหนังสือ ที่ ธ. ๓๐๓๖ / ๒๔๗๘ ลงวันที่ ๖ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๘ เห็นชอบตามรายงานนั้นและให้โอนมาให้กรมศิลปากรทั้งสิ้น...

๗. บรรดาทรัพย์สินเกี่ยวกับหมวดดุริยางค์ไทยและนาฏศิลป์ ให้คุณหญิงนฤกานุกรักษ์ และหลวงประดิษฐไพเราะ เป็นผู้ควบคุมดูแล

สั่งมา ณ วันที่ ๖ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๘

(ลงนาม) หลวงวิจิตรวาทการ

อธิบดี ”

(ศธ. ๐๗๐.๑.๑.๑ / ๕ [แผ่นที่ ๔๕, ๔๖] เรื่อง โอนงานจากสำนักพระราชวัง
พ.ศ. ๒๔๗๘ - ๒๔๘๑)

แต่ในจำนวนเครื่องต่างๆ ที่ได้รับโอนมานั้น มีบางส่วนชำรุดเสียหาย บางส่วนพอใช้การได้ดังรายงานเรื่องตรวจเครื่องโขนละคร ปีพายุและเครื่องอุปกรณ์ต่างๆ ที่พระพิพิธศรการ เขียนถึงหัวหน้าแผนกสารบรรณ เมื่อ ๖ กันยายน ๒๔๗๘ ดังนี้

“ผมขอชี้แจงตามความสังเกตดังต่อไปนี้

๑. แผนกศีรษะโขน มีติดจริง ๒ - ๓ ศีรษะเท่านั้น นอกนั้นชำรุดเสีย โดยมาก แต่ก็ยังพอซ่อมแซมใช้การได้

๒. เสื้อโขนละคร ที่ใหม่จริงๆ ไม่มีเลย มีแต่กลางเก่ากลางใหม่ ซักชำรุดพอใช้การได้และชำรุดใช้การไม่ได้มีเป็นจำนวนมาก

๓. ผ้าถุงโขนละคร ยังมีผ้าดี ๆ ใหม่ ๆ และค่อนข้างใหม่ ประมาณ ๗ ผืน นอกนั้นชำรุดแต่ยังพอใช้การได้และใช้การไม่ได้เป็นส่วนมาก

๔. เครื่องอุปกรณ์อื่นๆ เช่น กรองคอ สังวาล ทับทรวง รัดเอว เขียวบาด ห้อยหน้า ห้อยหลัง ฯลฯ เหล่านี้ เป็นเครื่องที่สร้างขึ้นคราวเดียวกันกับเสื้อที่กล่าวแล้วในข้อ ๒ ฉะนั้น ความเก่าหรือความใหม่หรือความชำรุดจึงเท่าๆ กัน แต่มีติดเย็บอยู่เครื่องหนึ่ง คือกรองคอ สังวาล ทับทรวง ฯลฯ สอบถามได้ความว่า เป็นของสั่งทำมาจากนอก (ต่างประเทศ) ครั้งรัชกาลที่ ๖ สำหรับเจ้าพระยา รามราชมพและพระยาอนิรุทธเทวาแต่งโดยเฉพาะ ๒ เครื่องๆ หนึ่งรักษาอยู่ที่แผนกโขนคือเครื่องที่ว่านี้ อีกเครื่องหนึ่งอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

นอกนั้นมีเครื่องเบ็ดเตล็ดอีกมากที่พอใช้การได้และใช้การไม่ได้ ในการตรวจสิ่งของคราวนี้ คุณหญิงนันทกานูรักษ์ ขุนวิจิตรนันทกานูและพนักงาน ณ ที่นั้นได้ช่วยเหลือและให้ความสะดวกเป็นอย่างดี”

(ศธ. ๐๗๐.๑.๑.๑ / ๔ [แผ่นที่ ๑ - ๓] เรื่องตรวจเครื่องโขน ละคร ปีพายุและเครื่องอุปกรณ์ต่างๆ

ที่นำมากล่าวข้างต้นก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า เครื่องแต่งกายโขนละครยังมีการสืบทอดมาจากโบราณอยู่ และคงมีอิทธิพลมาถึงการแสดงละครในของกรมศิลปากรในยุคโรงละครศิลปากรนี้ด้วย

จากบัญชีเครื่องราชพัสดุคุณท์ ที่มีอยู่ในคลังเครื่องโขน ละคร พอสามารถแสดงให้เห็นลักษณะของเครื่องแต่งกายที่ได้รับสืบทอดมา แต่ด้วยมีรายการเครื่องแต่งกายอยู่เป็นจำนวนมากที่ละปะปนกันทั้งโขนละคร และมีได้มีการระบุว่า เป็นเครื่องแต่งกายที่ใช้กับละครประเภทไหน จึงขอกรายการเครื่องแต่งกายละครที่พอสามารถสื่อให้เห็นได้ว่า เป็นต้นแบบให้กับเครื่องแต่งกายสำหรับใช้แสดงละครใน ต่อมาในชั้นหลัง ดังต่อไปนี้

บัญชีเครื่องราชพัสดุกรุภัณฑ์ ที่มีอยู่ในคลังเครื่องโขน ละคร ซึ่งได้รับมา
จากพระคลังในและของนอกบัญชีจากคลังใน

เครื่องแต่งกายตัวนาง

รายการ	จำนวนเดิม	จำนวน	ดี	ชำรุด	หมายเหตุ
ผ้าห่มนางสีระกำ	๑๕	๑๑	๑๑	-	หาย ๔ ผืน
ผ้าห่มนางชนิดพับเฉียง	๑	๑	๑	-	
ผ้าห่มนางสีเหลืองปัก	๒๖	๒๒	๑๖	๖	หาย ๔ ผืน
๔ ผ้าห่มนางคาดสีเหลือง	๑๓	๑๒	๑๒	-	หาย ๑ ผืน
๕ ผ้าห่มนางปักสีต่างๆ	๑๕	๑๕	-	๑๕	
๖ ผ้าห่มนางขาวปักเลื่อม	๒๑	๑๘	๑๘	-	หาย ๓ ผืน
๗ ผ้าห่มนางคาดสีขาว	๒๒	๒๑	-	๒๑	หาย ๑ ผืน
๘ ผ้าห่มนางคาดสีต่างๆ	๑๗	๑๗	๑๗	-	
๙ ผ้าห่มนางขาว	๑๓	๑๓	๑๓	-	

๒. จั๊นาง

ลำดับที่	รายการ	จำนวนเดิม	จำนวน	ดี	ชำรุด	หมายเหตุ
๑	จี๊ฟ้งพลอยขาวเรือนเงิน ขาวล้วน	๑๗	๑๗	๒๗	๒	
๒	จี๊ฟ้งพลอยขาวเรือนเงิน ใจเขียว	๓	๓			เครื่องโขน หลวงเพชรบูรณ์
๓	จี๊ฟ้งพลอยขาวเรือนเงิน ใจแดง	๙	๙			
๔	จี๊กุดันฝ้งพลอยเขียวแดงทองเหลือง	๔	๔	-	-	
๕	จี๊ทองแดงฝ้งพลอย	๑๙	๑๙	๑๙	-	
๖	จั๊นางเรือนเงินฝ้งโอปอเทียม	๓	๓	๓	-	

๓. เสื้อในนาง

ลำดับที่	รายการ	จำนวนเดิม	จำนวน	ดี	ชำรุด	หมายเหตุ
๑	เสื้อนางสีแดง	๔๕	๔๕	๔๕	-	
	เสื้อนางสีเหลือง	๓๙	๓๙	๓๓	๖	

๔. นวมนาง

ลำดับที่	รายการ	จำนวนเดิม	จำนวน	ดี	ชำรุด	หมายเหตุ
	นวมนางเงินฝักพลอยขาวและ เขียวแดงแซม	๑๑	๑๑	๑๑	-	เครื่องโซน หลวงเพชรบุรี
	นวมนางตัวดี สีต่าง ๆ ปักดินเงิน	๒๐	๑๘	๑๗	๓	หาย ๒ ชิ้น
๓	นวมนางกำนัล ปักดินเงิน อย่างเล็ก	๑๘	๑๓	๑๓	-	หาย ๕ ชิ้น
๔	นวมนางตัวดี อย่างเล็ก ปักดินเงิน	๒๑	๒๑	-	๒๑	

๕. รัตเกล้ายอด

ลำดับที่	รายการ	จำนวนเดิม	จำนวน	ดี	ชำรุด	หมายเหตุ
๑	รัตเกล้ายอด ประดับกระจก	๑๒	๑๒	-	๑๒	
๒	รัตเกล้ายอด ฝักพลอยขาว	๔	๔	-	๔	
๓	รัตเกล้ายอด ฝักพลอยลงยา	๑	๑	-	๑	

๖. รัตเกล้าเปลว

ลำดับที่	รายการ	จำนวนเดิม	จำนวน	ดี	ชำรุด	หมายเหตุ
๑	รัตเกล้าเปลว	๑๔	๑๔	-	๑๔	

๗. กระบังหน้า

ลำดับที่	รายการ	จำนวนเดิม	จำนวน	ดี	ชำรุด	หมายเหตุ
๑	กระบังหน้าซีกรักต์	๑๒	๑๒	-	๑๒	
๒	กระบังหน้า ประดับกระจก	๑๗	๑๗	-	๑๗	
๓	กระบังหน้า ฝักพลอยขาว	๑	๑	-	๑	

๘. มงกุฎกษัตริ์

ลำดับที่	รายการ	จำนวนเดิม	จำนวน	ดี	ชำรุด	หมายเหตุ
๑	มงกุฎกษัตริ์รุ่นใหม่ ประดับกระจก	๙	๙	-	๙	รัชกาลที่ ๗
๒	มงกุฎกษัตริ์รุ่นใหม่ ฝังพลอยขาว	๑	๑	-	๑	รัชกาลที่ ๗
๓	มงกุฎกษัตริ์รุ่นเก่า ประดับกระจก	๑๖	๑๖	-	๑๖	
๔	มงกุฎกษัตริ์รุ่นเก่า ฝังพลอยขาว	๒	๒	-	๒	

เครื่องแต่งกายตัวพระ

๑. สนับเพล

ลำดับที่	รายการ	จำนวนเดิม	จำนวน	ดี	ชำรุด	หมายเหตุ
๑	สนับเพลเสนา ปักเลื่อมทองแดง	๓๐	๓๐	๓๐	-	ทูลกระหม่อมฯ
๒	สนับเพลเสนา ปักดินเงิน	๕๔	๕๔	-	๕๔	
๓	สนับเพลตัวดี ปักดินเงิน	๖๑	๖๑	๖๑	-	

๒. กรองคอ

ลำดับที่	รายการ	จำนวนเดิม	จำนวน	ดี	ชำรุด	หมายเหตุ
๑	กรองคอ	๔๖	๔๔	๔๔	-	หาย ๒ ชิ้น
๒	กรองคอหักทองขวาง	๑๕	๑๕	๑๕	-	
๓	กรองคอทำจากนอกฝังพลอยขาว	๒	๒	๑	-	อยู่ที่พิพิธภัณฑ์ ๑ ชิ้น
๔	กรองคอตัวดีปักดินเงิน	๓๑	๒๘	๒๘	-	หาย ๓ ชิ้น
๕	กรองคอตัวดีปักดินเงิน	๑๗	๑๗	-	๑๗	
๖	กรองคอตัวดีปักดินเงิน	๔	๔	๔	-	สมัยรัชกาลที่ ๗
๗	กรองคอปักลูกปัด ประดับพลอยขาว	๘	๘	๘	-	สมัยรัชกาลที่ ๗
๘	กรองคอเสนาปักดินเงิน	๙๐	๙๐	-	๙๐	
๙	กรองคอปักเลื่อมทองแดง	๑๔	๑๔	-	๑๔	
๑๐	กรองคอปักเลื่อมทองแดง	๕๔	๕๔	-	๕๔	
๑๑	กรองคอดำปักเลื่อมทองแดง	๓	๓	-	๓	
๑๒	กรองคอตัวดี ปักดินเงิน	๓๑	๒๘	๒๘	-	หาย ๓ ชิ้น
๑๓	กรองคอตัวดี ปักดินเงิน	๑๗	๑๗	-	๑๗	

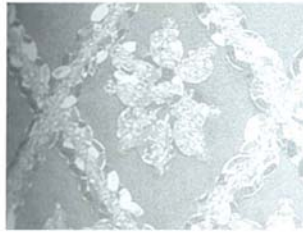
ลำดับที่	รายการ	จำนวนเดิม	จำนวน	ดี	ชำรุด	หมายเหตุ
๑๔	กรองคอตัวดี ปักดินเงิน ประดับพลอยขาว	๔	๔	๔	-	รัชกาลที่ ๗
๑๕	กรองคอ ปักลูกปัดประดับพลอยขาว	๘	๘	๘	-	รัชกาลที่ ๗
๑๖	กรองคอเสนา ปักดินเงิน	๙๑	๙๑	๙๑	-	
๑๗	กรองคอปักเลื่อมทองแดง	๑๔	๑๔	-	๑๔	
๑๘	กรองคอปักเลื่อมทองแดง	๕๔	๕๔	-	๕๔	
๑๙	กรองคอคำ ปักเลื่อมทองแดง	๓	๓	-	๓	

๓. อินทนู

ลำดับที่	รายการ	จำนวนเดิม	จำนวน	ดี	ชำรุด	หมายเหตุ
๑	อินทนู	๔๓	๔๓	๔๓	-	
๒	อินทนู ปักเลื่อมทองแดง	๓๕	๓๕	-	๓๕	วังเพ็ชรบุรี
๓	อินทนูใหญ่ ปักเลื่อมทองแดง	๒๒	๒๒	๒๒	-	
๔	อินทนูเล็ก ปักเลื่อมทองแดง	๑๓	๑๓	๑๓	-	
๕	อินทนู ปักลูกปัด	๑๑	๑๑	๑๑	-	วังเพ็ชรบุรี
๖	อินทนูใหญ่ ปักดินเงิน	๕๘	๕๘	๕๘	-	รัชกาลที่ ๗ (๘ คู่)
๗	อินทนูตัวดี ปักเลื่อมเงิน	๓๘	๓๘	๓๘	-	
๘	อินทนูฝัฟพลอยขาว	๒	๒	๒	-	

๔. รัตสะเภา

ลำดับที่	รายการ	จำนวนเดิม	จำนวน	ดี	ชำรุด	หมายเหตุ
๑	รัตสะเภา	๓๔	๓๗	-	๓๗	
๒	รัตสะเภา ปักดินเงิน	๖๑	๕๙	-	๕๙	ยังพอใช้ได้ หาย ๒ ชิ้น
๓	รัตสะเภาหักทองขวาง	๑๕	๑๕	๑๕	-	

๕. สั้วवाल

ลำดับที่	รายการ	จำนวนเดิม	จำนวน	ดี	ชำรุด	หมายเหตุ
๑	สั้ววาลย์ทับทรวงกุดั่นไม่มีสาย	๘	๘	-	๘	
๒	สั้ววาลย์ทับทรวงตะกั่วไม่มีสาย	๒๐	๒๐	-	๒๐	
๓	สั้ววาลย์ทองแดงปิดทอง ประดับกระຈก	๑	๑	-	๑	
๔	สั้ววาลย์ตะกั่ว	๓๒	๓๒	-	๓๒	
๕	สั้ววาลย์เรือนเงินฝัງพลอย	๔๖	๔๖	๔๒	๔	
๖	สั้ววาลย์ทำจากนอกฝัງพลอยขาว	๒	๒	๑	-	อยู่ที่พิพิธภัณฑ ๑ สาย
๗	สั้ววาลย์โอปอเทียม เรือนเงิน	๓	๓	๓	-	
๘	สั้ววาลย์ทองบุมีประจำยาม ๑๙ ดอก	๑	๑	-	-	หายคืนที่ ๑.๘.๘๐
๙	สั้ววาลย์ทองบุประจำยามทองแดง ๑๖ ดอก	๑	๑	๑	-	
๑๐	สั้ววาลย์พลอยเขียวแดง	๒๑	๒๑	๒๑	-	
๑๑	สั้ววาลย์พลอยเขียวแดงกุดั่น	๔	๔	๔	-	
๑๒	สายสั้ววาลย์ ปักเลื่อมทองแดง	๒๒	๒๒	๒๒	-	รัชกาลที่ ๗
๑๓	สั้ววาล เรือนเงิน ฝัງพลอยขาว	๑	๑	๑	-	

๖. ทับทรวง

ลำดับที่	รายการ	จำนวนเดิม	จำนวน	ดี	ชำรุด	หมายเหตุ
๑	ทับทรวงตะกั่ว	๑๕	๑๑	๑๑	-	หาย ๔ ฝัน
๒	ทับทรวงเรือนเงินฝัງพลอย	๔๖	๔๖	๔๔	๒	
๓	ทับทรวงทำจากนอกฝัງพลอยขาว	๒	๒	๑	-	อยู่ที่พิพิธภัณฑ ๑ อัน
๔	ทับทรวงเรือนเงินฝัງโอปอ	๓	๓	๓	-	
๕	ทับทรวงทองบุ มีประจำยาม สายละ ๓ ดอก	๒	๑	-	-	หาย ๑ สาย

ลำดับที่	รายการ	จำนวนเดิม	จำนวน	ดี	ชำรุด	หมายเหตุ
๖	ทับทรวงพลอยเขียวแดง	๒๑	๒๑	๒๑	-	
๗	ทับทรวงกุดั่น ผังพลอยเขียวแดง	๓	๓	๓	-	
๘	ทับทรวงกุดั่น ผังพลอยเขียวขาว	๑	๑	๑	-	
๙	ทับทรวง ปักเลื่อมทองแดง	๒๒	๒๒	๒๒	-	
๑๐	ทับทรวง เรือนเงินผังพลอยขาว	๑	๑	๑	-	

๗. ชายไหวชายแครง

ลำดับที่	รายการ	จำนวนเดิม	จำนวน	ดี	ชำรุด	หมายเหตุ
๑	ชายไหวชายแครงหักทองขวาง	๑๕	๑๕	๑๕	-	
๒	เครื่องชายไหวชายแครง คาดเหลืองปักเลื่อมเงิน	๒ สำหรับ	๒	๒	-	
๓	เครื่องชายไหวชายแครง สีเขียวเลื่อมทองแดง	๑ สำหรับ	๑	๑	-	

๘. ห้อยหน้า

ลำดับที่	รายการ	จำนวนเดิม	จำนวน	ดี	ชำรุด	หมายเหตุ
๑	ห้อยหน้าตัวดี ปักดินเงิน	๗๕	๗๕	-	๗๕	ยังพอใช้ได้

๙. เจียรระบาด

ลำดับที่	รายการ	จำนวนเดิม	จำนวน	ดี	ชำรุด	หมายเหตุ
๑	เจียรระบาด ปักดินเงิน	๖๕	๖๕	-	๖๕	ยังพอใช้ได้

๑๐. พาหุรัด

ลำดับที่	รายการ	จำนวนเดิม	จำนวน	ดี	ชำรุด	หมายเหตุ
๑	บานพับเงิน	๑	๑	๑	-	
๒	บานพับเงิน ผังพลอยขาว	๑	๑	๑	-	
๓	บานพับทองเหลือง ผังพลอยเขียว					
๔	คันแซนกะหนก ปักดินเงิน	๒	๒	๒	-	วังเพ็ชรบุรี
๕	บานพับ ปักดินเงิน		๖	๖	๖	-

๑๑. ชฎา

ลำดับที่	รายการ	จำนวนเดิม	จำนวน	ดี	ชำรุด	หมายเหตุ
๑	ชฎารุ่นเก่า	๓๔	๓๔	-	๓๔	
๒	ชฎารุ่นเก่า กรอบหน้าเงิน ฝังพลอยขาว	๑	๑	-	๑	
๓	ชฎารุ่นใหม่ ประดับกระจก	๘	๘	-	๘	รัชกาลที่ ๗
๔	ชฎารุ่นใหม่ ฝังพลอยขาว	๗	๗	-	๗	รัชกาลที่ ๗

๑๒. ปันจุเหรียญ

ลำดับที่	รายการ	จำนวนเดิม	จำนวน	ดี	ชำรุด	หมายเหตุ
๑	ปันจุเหรียญรัชกาลที่ ๑ ฝังพลอยขาว	๓	๓	-	๓	
๒	ปันจุเหรียญรัชกาลที่ ๑ ประดับกระจก	๓๙	๓๙	-	๓๙	
๓	ปันจุเหรียญเรือนเงิน ฝังพลอยขาว	๔	๔	๔	-	

๑๓. กริช

ลำดับที่	รายการ	จำนวนเดิม	จำนวน	ดี	ชำรุด	หมายเหตุ
๑	กริชไม้	๓๓	๓๓	๓๓	-	
๒	กริชด้ามงา ฝักทอง	๑	๑	๑	-	
๓	กริชด้ามกาไหล่ ฝักทอง	๒	๒	๒	-	
๔	กริชเงินชุบทอง	๑	๑	๑	-	
๕	กริชด้ามทอง ฝักไม้เลี่ยมทอง	๑	๑	๑	-	
๖	กริชเขาด้ามไม้ ฝักไม้	๒	๒	๒	-	
๗	กริชไม้ ด้ามและฝักไม้	๑	๑	๑	-	
๘	กริช ด้ามและฝักทองเหลือง กาไหล่ทอง	๖	๖	๖	-	

๑. กำไลแขง

ลำดับที่	รายการ	จำนวนเดิม	จำนวน	ดี	ชำรุด	หมายเหตุ
๑	กำไลแขง ผังพลอยขาว	๒	-	-	-	อยู่ที่พิพิธภัณฑ
๒	กำไลแขง ปักด้นเงิน	๗	๗	๗	-	
๓	กำไลแขง ปักทองแดง	๔	๔	๔	-	รัชกาลที่ ๗
๔	กำไลแขง ปักลูกปัด	๑๒	๙	๙	-	วังเพชรบูรณ์ หาย ๓ คู่
๕	กำไลแขงด้น ทองแดง	๙	๙	๙	-	วังเพชรบูรณ์

๒. กำไลข้อมือ

ลำดับที่	รายการ	จำนวนเดิม	จำนวน	ดี	ชำรุด	หมายเหตุ
๑	กำไลสรรวมขี้รักต์	๑๙	๑๙	๑๐	๙	
๒	กำไลสรรวมเรือนเงิน ผังพลอยทึบ	๒๕	๒๕	๒๓	๒	วังเพชรบูรณ์ ๕ คู่
๓	กำไลสรรวมเรือนเงิน ชนิดโปร่งผังพลอย	๑๑	๑๑	๑๑	-	
๔	กำไลสรรวมทองแดง ผังพลอยขาว	๘	๘	๖	๒	
๕	กำไลสรรวมเรือน เงินดุน	๑	๑	๑	-	
๖	กำไลสรรวมทองเหลือง	๒๑๒	๒๑๒	-	๒๑๒	วังเพชรบูรณ์

๓. กำไลตะขาบ

ลำดับที่	รายการ	จำนวนเดิม	จำนวน	ดี	ชำรุด	หมายเหตุ
๑	กำไลตะขาบ ทองแดงชุบทอง	๓๔	๓๔	๓๔	-	
๒	กำไลตะขาบ ทองเหลืองเล็ก	๕๘	๕๘	-	๕๘	

๔. ปะวะหล้า

ลำดับที่	รายการ	จำนวนเดิม	จำนวน	ดี	ชำรุด	หมายเหตุ
๑	ลูกปล้า	๑	๑	-	๑	

๕. แหวนรอบ

ลำดับที่	รายการ	จำนวนเดิม	จำนวน	ดี	ชำรุด	หมายเหตุ
๑	แหวนรอบ ทองเหลือง	๘๑	๘๑	-	๘๑	

๖. เข็มขัด

ลำดับที่	รายการ	จำนวนเดิม	จำนวน	ดี	ชำรุด	หมายเหตุ
๑	เข็มขัด หัวเรือนเงินฝังโอปอเทียม สายเทศ	๖	๖	๖	-	
๒	เข็มขัดเงิน สายถักชุปทอง หัวเรือนเงินฝังพลอยขาว	๒๙	๒๘	๒๘	-	หาย ๑ เส้น (ของวังเพชรบูรณ์ ๑๑ เส้น ของรัชกาล ที่ ๗ ๑๘ เส้น)
๓	เข็มขัด หัวเรือนเงินฝังพลอยขาว สายแถบกับหัวเข็มขัดทองเหลืองชุป	๓๖	๓๖	๓๖	-	วังเพชรบูรณ์
๔	เข็มขัดหัวเงินสลักคูน สายลูกไม้	๑๑	๑๑	๑๑	-	
๕	เข็มขัด หัวทองเหลืองชุปทอง สายลูกไม้และสายแถบ	๖๐	๖๐	๖๐	-	วังเพชรบูรณ์ ๓ เส้น
๖	เข็มขัด หัวทองเหลือง ฝังพลอยเขียวแดง สายแถบ	๒๗	๒๗	๒๗	-	
๗	หัวเข็มขัดแขก กุดั่น ทองเหลืองฝังพลอย	๑	๑	๑	-	

๗. กำไลเท้า

ลำดับที่	รายการ	จำนวนเดิม	จำนวน	ดี	ชำรุด	หมายเหตุ
๑	กำไลเท้าทองเหลือง	๑๑๗	๑๑๗	-	๑๑๗	
๒	กำไลเท้าทองเหลือง	-	-	-	-	ชำรุด ๑ ทับ

* หมายเหตุ สะกดคำตามต้นฉบับเดิม

จากรายการเครื่องแต่งกายที่ได้จากบัญชีเครื่องราชพัสดุครุภัณฑ์ พอมี
ข้อสังเกตได้ดังนี้

- ลวดลายที่ใช้ ได้แก่ ลายกุ้ด้น ลายโปร่ง ลายทึบ ลายประจำยาม เป็นต้น
- วัสดุที่ใช้ ได้แก่ การใช้เงินแท้ ใช้เงินชุบทอง ใช้ตะกั่ว ใช้ทองแดง
ใช้ทองเหลือง ใช้โอปอ ใช้โอปอเทียม การประกอบงา เขาสัตว์ ไม้ เงิน ทอง
กาไหลทอง เป็นต้น
- ขนาด มีใช้ให้ตรงตามลักษณะของผู้แสดง ได้แก่ ขนาดใหญ่ ขนาดเล็ก
เป็นต้น
- การประดับประดา ได้แก่ ด้วยเลื่อมเงิน ด้วยเลื่อมทอง ด้วยเงิน
ทองแดง ด้วยดิน ด้วยพลอยสีต่างๆ ด้วยลูกปัด เป็นต้น
- วิธีการ ได้แก่ การถัก การปัก การใช้เงินดุน การปิดทอง การประดับ
กระจุก การหักทองขวาง การฝังพลอย การปักดินประดับพลอย การปักลูกปัด
ประดับพลอย การทำด้วยขี้รัก การชุบ เป็นต้น
- มีแยกใช้เฉพาะตามประเภทของตัวละคร ได้แก่ ตัวดี นางตัวดี นางกำนัล
เสนา ใช้เฉพาะบุคคล เป็นต้น

นอกจากนี้ยังพอชี้ให้เห็นได้ว่ามีเครื่องแต่งกายบางชนิดสั่งทำมาจากต่างประเทศ และมีหลาย ๆ อย่างที่ได้สืบทอดมาจากจีน ละครในวังเพชรบูรณ์ จึง
พอกกล่าวได้ว่าเครื่องแต่งกายละครใน ที่ใช้แสดงบนเวทีโรงละครอนศิลปากร ใน
ราวปี พ.ศ. ๒๔๗๘ - ๒๕๐๓ นั้นได้สืบทอดกันมาจากกรมมหรสพ แต่ก็ต้องมีการ
ปรับเปลี่ยนไปบ้างตามสภาพการณ์ของยุคสมัย และอีกประการหนึ่งผู้ควบคุม
งานเครื่องแต่งกายในแต่ละช่วง ก็เป็นผู้ที่อยู่ร่วมสมัยกับการแต่งกายรูปแบบเดิม
ได้เคยพบ ได้เคยเห็น ได้เคยสัมผัส กันมาอย่างต่อเนื่องอาจจะมีการปรับเปลี่ยน
ไปตามสภาพการณ์ด้วยมีหลักฐานการอ้างอิงน้อย เช่นรูปภาพเครื่องแต่งกาย
การเสื่อมสภาพของวัสดุ เป็นต้น จึงพอเห็นได้ว่าเครื่องแต่งกายละครในนั้น
มีการพัฒนาไปจากเดิมเช่นกัน

ในราวปี พ.ศ. ๒๔๙๙ บริษัท S.Hurok ได้ติดต่อกระทรวงวัฒนธรรม
ขนานานาฏศิลป์ไทยของกรมศิลปากร ไปแสดงในสหรัฐอเมริกาและยุโรป ทาง
บริษัทได้ส่งนายพอล ไฟเกย์ เข้ามาประสานงานติดต่อ ได้แสดงความคิดเห็น
เกี่ยวกับเครื่องแต่งกายละครไทยไว้ว่า

“การแต่งกายแบบละครของเรานี้ เนื่องจากกำเนิดมาจากในวังดังกล่าวนอกจากนั้นเคยแสดงแต่เวทีเล็ก ๆ เครื่องแต่งกายจึงวิจิตรพิสดารและละเอียดลออมากเกินไป หากไปเข้าเวทีใหญ่ ๆ ในโรงละครยุโรปและอเมริกา เครื่องแต่งกายเหล่านี้จะหายไปกับฉากไม่มีอะไรเด่นชัดขึ้นมาให้ผู้ดูได้เห็น” (ธนิต อยู่โพธิ์. ความพยายามอันล้มเหลวในการนำนาฏศิลป์ไปสหรัฐอเมริกา หน้า ๓)

และนายธนิต อยู่โพธิ์ อธิบดีกรมศิลปากรในสมัยนั้น ได้แสดงความคิดเห็นและชี้แจงเกี่ยวกับเรื่องเครื่องแต่งกายละครไทย ตามลักษณะที่นายไฟเกย์ได้กล่าวถึง ดังนี้

“เรื่องเครื่องแต่งกายแบบละครของไทย ที่มีลวดลายวิจิตรพิสดารและละเอียดลออมากนั้น ทางเรารู้และพิจารณาปรารภกันมานานแล้ว ว่าควรแก้ไขอย่างไร มิใช่ความคิดเห็นของนายไฟเกย์เป็นของใหม่แจ่มแจ้งอันใดเลย เรื่องเครื่องแต่งตัวละครนี้ ก็เช่นเดียวกับเรื่องฉาก มิใช่เรื่องยากเย็นอันใดเลย เมื่อตกลงรายการแสดงกันแล้ว เราย่อมจะออกแบบลวดลายกันภายหลังได้ ทั้งค่าเครื่องแต่งกายละครนั้น ทางเราได้เสนอคณะรัฐมนตรีขออนุมัติสร้างไว้แล้ว ถ้าตกลงจัดไป ก็จะได้ติดต่อทางกระทรวงการคลังต่อไป” (ธนิต อยู่โพธิ์. ความพยายามอันล้มเหลวในการนำนาฏศิลป์ไปสหรัฐอเมริกา หน้า ๓๔)

จึงพอชี้ให้เห็นได้ว่าเครื่องแต่งกายละครในของกรมศิลปากรที่เคยใช้แสดงที่โรงละครอนุกูลศิลปการมีการพัฒนาและวิวัฒนาการ ไปตามสถานะและสภาพการณ์ของสังคมที่เป็นอยู่ แต่ก็ยังคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของความเป็นมาตรฐานนาฏศิลป์อันเป็นศิลปะประจำชาติไว้เป็นอย่างดี

๓.๒ โรงละครแห่งชาติ

โรงละครอนุกูลศิลปการได้ดัดแปลงจากหอประชุมศิลปการเดิม ซึ่งสร้างไว้เป็นเรือนไม้ ข้างพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน ในบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ให้เป็นโรงละครชั่วคราวและใช้เป็นสถานที่สำหรับใช้แสดงโขน ละคร ฟ้อนรำ และดนตรีมาเป็นเวลากว่า ๒๐ ปี ตลอดระยะเวลาดังกล่าวนี้น กรมศิลปากรมิได้นิ่งนอนใจพยายามติดต่อขอรับรองรัฐบาลทุกยุคทุกสมัย ขอให้จัดสร้างโรงละครถาวรเพื่อให้เป็นศรีสง่าแก่ชาติบ้านเมืองตลอดมา อีกประการหนึ่งตัวอาคารมีสภาพเป็นไม้มีสภาพชำรุดทรุดโทรมมาก ต้องมีการซ่อมแซมและปรับปรุงอยู่เสมอจนเมื่อวันพุธที่ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๓ ได้เกิดเพลิงไหม้ขึ้นที่โรงละครแห่งนี้ เป็นอันสิ้นสุดยุคของการแสดงบนเวทีโรงละครอนุกูลศิลปการ

๓.๒.๑ กำเนิด

รัฐบาลสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้เล็งเห็นความจำเป็นที่จะต้องมีโรงละครแห่งชาติ ทางราชการจึงได้ตั้งคณะกรรมการสร้างโรงละครแห่งชาติขึ้น โดยมีพลตรี หลวงวิจิตรวาทการ อดีตปลัดบัญชาการสำนักนายกรัฐมนตรีเป็นประธานกรรมการ นายธนิต อยู่โพธิ์ อธิบดีกรมศิลปากรเป็นรองประธานกรรมการ นายอิสระ วิวัฒนานนท์ เป็นสถาปนิก ดร.รชฏ กาญจนะวนิชย์ เป็นวิศวกร สถานที่ก่อสร้างคือ กระทรวงคมนาคมเดิม ซึ่งได้มีวิธวางศิลาฤกษ์เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๐๓ โดย ฯพณฯ ท่านจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นผู้เจิมศิลาฤกษ์ ก่อสร้าง และพลตรี หลวงวิจิตรวาทการ ประธานกรรมการเป็นผู้วางศิลาฤกษ์ โรงละครนี้สามารถบรรจุผู้ชมได้ ๑,๓๑๙ ที่นั่ง ชั้นบน ๔๒๖ ที่นั่ง ชั้นล่าง ๘๘๓ ที่นั่ง การก่อสร้างโรงละครแห่งชาติสำเร็จเรียบร้อยตามโครงการและประเทศไทยก็มีโรงละครแห่งชาติไว้เป็นศรีสง่าแก่เมืองไทย เปิดโรงละครแห่งชาติ เมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๕๐๘ และยกฐานะขึ้นเป็นกรมศิลปากรให้อยู่ในความดูแลรักษาของกรมศิลปากร ใช้เป็นที่แสดงละครใน ๒๕๐๘ และดนตรีประจำชาติ และเป็นศูนย์กลางการแสดงศิลปวิทยาการของชาติไทยและชนต่างชาติได้เข้าชมต่อศิลปวัฒนธรรมไทยสืบไป

๓.๒.๒ ละครในที่แสดง

ละครในที่ใช้แสดงบนเวทีโรงละครแห่งชาตินี้ ได้แสดงเป็นตอนยาว ใช้เวลาประมาณ ๒ - ๒.๓๐ ชม. และที่แสดงเป็นตอนสั้นๆ ร่วมกับการแสดงละครประเภทอื่นๆ ใช้เวลา ๓๐ นาที - ๑ ชม. ซึ่งมีอยู่หลายตอนด้วยกัน ดังนี้

- ละครในที่แสดงเป็นตอนยาว ได้แก่
 - พ.ศ. ๒๕๑๑ เรื่องอิเหนา ตอน คีตกะหมังกุหนิง
 - พ.ศ. ๒๕๓๕ เรื่องอิเหนา ตอน ลักคิตตัว เป็นต้น
- ละครในที่แสดงเป็นตอนสั้นๆ ได้แก่
 - พ.ศ. ๒๕๓๗ ละครในเรื่องอิเหนา ตอน ตัดดอกไม้ - ฉายกริช
ในงานสัปดาห์อนุรักษ์มรดกไทย
 - พ.ศ. ๒๕๔๒ ละครในเรื่องอิเหนา ตอน หย้าทรันตามนกยูง
รายการครูบุษนีย์ ๙๖ ปี หม่อมอาจารย์
(ท่านผู้หญิงแพ้ว สนิทวงศ์เสนี)
 - พ.ศ. ๒๕๔๒ ละครในเรื่องอิเหนา ตอน อิเหนาตัดดอกไม้
รายการครูบุษนีย์ ๙๖ ปี หม่อมอาจารย์
(ท่านผู้หญิงแพ้ว สนิทวงศ์เสนี)

พ.ศ. ๒๕๔๕ เรื่องอิเหนา ตอน สังข์ถ้ำ

ในรายการศรีสุชนาฏกรรม เดือน ธันวาคม

พ.ศ. ๒๕๔๖ การแสดงชุดอิเหนาชมดง (ต้นนก)

รายการเพลงวรรณคดีของเจ้าฟ้า กรมพระยานริศฯ

พ.ศ. ๒๕๔๖ ละครในเรื่องอิเหนา ตอน จรกาหลงรูปบุษบา

รายการศรีสุชนาฏกรรม เดือน พฤษภาคม

พ.ศ. ๒๕๔๖ ละครในเรื่องอุณรุท ตอน ศุภลักษณ์วาดรูป

รายการศรีสุชนาฏกรรม เดือน กรกฎาคม

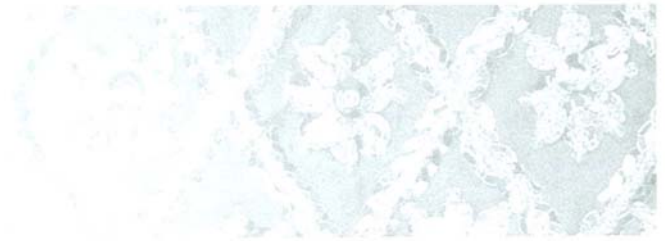
เป็นต้น

๓.๒.๓ เครื่องแต่งกายที่ใช้แสดง

เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าเครื่องแต่งกายละครในมีการสืบทอดกันมาโดยตลอด จะมีการพัฒนาหรือวิวัฒนาการก็เป็นไปตามยุคตามสมัยที่เกิดขึ้น โดยปกติเครื่องแต่งกายตัวละครที่เป็นตัวพระจะแต่งยืนเครื่องพระ แขนสั้น ตัวละครที่เป็นตัวนางจะแต่งยืนเครื่องนาง สีของเครื่องแต่งกายใช้ตามที่กำหนดสืบมาได้แก่ อิเหนาสีแดง สังคามาระดาสีเหลือง นางบุษบาสีแดงขลิบเขียว เป็นต้น ส่วนศิราภรณ์ที่ใช้ก็เป็นไปตามยศศักดิ์ของตัวละครต่างๆ ได้แก่อิเหนาสวมขฎา ปันหยีสวมปิ่นจุเหรีจ นางบุษบาสวมรดเกล้ายอด เป็นต้น

นับตั้งแต่การแสดงละครในเริ่มเข้ามาอยู่ในความรับผิดชอบของกรมศิลปากร ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๘ เป็นต้นมา ตลอดระยะเวลาประมาณ ๗๐ ปีนี้ เครื่องแต่งกายละครย่อมต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพการณ์เป็นธรรมดา ทั้งจากการอนุรักษ์และจากการปรับปรุง อันขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายๆ ด้าน เช่น งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ ฝีมือช่าง เป็นต้น แต่ทั้งหมดนี้เป็นไปอย่างมีระบบ มีประสิทธิภาพอย่างเหมาะสมตามที่ควรจะเป็น

การจัดสร้างเครื่องแต่งกายแต่เดิมไม่มีการแจกแจงรายละเอียด เครื่องแต่งกายบางชุดสามารถหมุนเวียนไปใช้กับอุปกรณ์อื่นๆ ได้ ดังนั้นหลักฐานที่จะให้เห็นลักษณะเครื่องแต่งกายอย่างระบุชัดหรือจำเพาะเจาะจงจึงไม่มี เข้าใจว่าคงใช้ระบบการสืบทอดจากต้นฉบับเดิมผสมผสานกับภูมิความรู้ของฝีมือช่างผู้ประดิษฐ์ก็เป็นได้ ในระยะหลังต่อมาการจัดสร้างเครื่องแต่งกายมีระบบการทำงานที่มีคุณภาพยิ่งขึ้น จึงมีหลักฐานระบุลักษณะ ตลอดจนรายละเอียดยของเครื่องแต่งกายที่ใช้ ดังจะเห็นได้จากรายการเครื่องแต่งกายในปัจจุบัน ซึ่งยกมาให้ดูพอสังเขปดังนี้

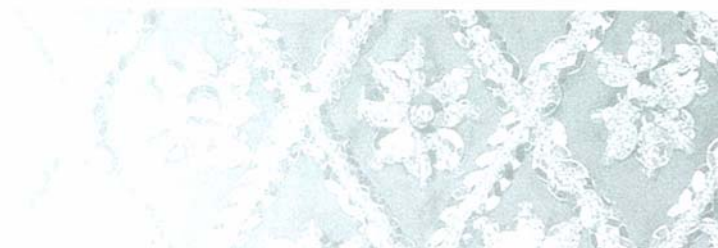

รายละเอียดครุภัณฑ์เครื่องแต่งกายโซน-ละคร ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๕

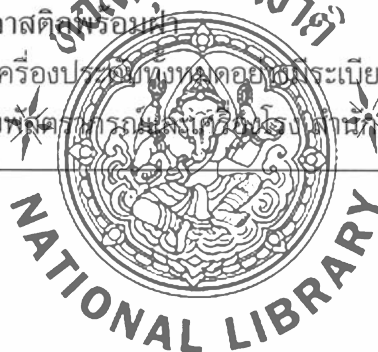
ชื่อครุภัณฑ์	รายละเอียด
ชุดพระสุรณ เครื่องประดับโลหะชุบเงิน จำนวน ๒ ชุด	เครื่องประดับหนึ่งชุดประกอบด้วย ๑. ทับทรวงพร้อมสาย เป็นโลหะสามชั้น ชุบเงินประดับเพชรตรงกลางฝังพลอยสีแดง สายเป็นเพชรสองแถวยาว ๒๘ นิ้ว ๒. สั้งवाल ใช้เพชร ๖ แถว สายสั่งवालถักใส่หนามเตยฝังเพชรเทียมรองด้วยผ้ากำมะหยี่สีดำจำนวนสองสายยาวสายละ ๑.๕ เมตร มีตาบทศประจายามทำด้วยโลหะชุบเงินประดับเพชรตรงกลางฝังพลอยสีแดง ๓. หัวเข็มขัดพร้อมสาย หัวโลหะชุบเงินประดับเพชรตรงกลางฝังพลอยสีแดง สายเข็มขัดโลหะชุบเงินยาวมาตรฐานยาวไม่ต่ำกว่า ๔๕ นิ้ว ๔. กัทไล่น่อง เป็นกัทไล่น่องที่ทำด้วยโลหะชุบเงินฝังเพชรเทียม ๕ แถว ๑ คู่ ขนเครื่องประดับ ๑ คู่ ๕. กำลึงข้อเท้า ทำด้วยโลหะหัวบัวชุบทองเงาขนาดใหญ่พิเศษ รอบวง ๑๑ นิ้ว ๖. ปะวะหล่ำ ทำด้วยลูกปัดสีแดงและโลหะชุบทอง (ลายเม็ดมะยม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑ ซม.) จำนวน ๑ คู่ ความยาว ๑๐ นิ้ว ๗. แหวนรอบ ทำด้วยโลหะชุบทองสำหรับข้อมือและข้อเท้า ขนาดยาว ๙ นิ้ว จำนวน ๑ คู่ ขนาดยาว ๑๑ นิ้ว จำนวน ๑ คู่ ๘. กล่องพลาสติกพร้อมฝา ขนาดใส่เครื่องประดับทั้งหมดอย่างมีระเบียบ จำนวน ๑ ใบ

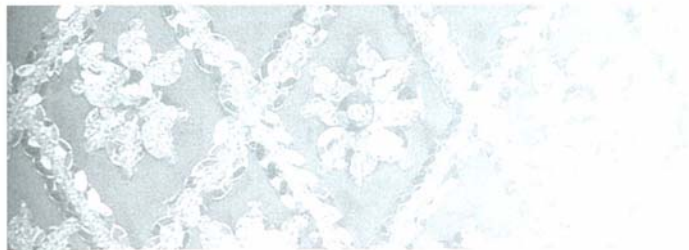

ชื่อครุภัณฑ์	รายละเอียด
ชุดนางบุษบา ชุดนางยี่นเครื่อง เครื่องประดับชุดเงิน จำนวน ๑ ชุด	๑. ผ้าห่ม ใช้ผ้าตัวอย่างตีสีเขียวขลิบแดง กว้าง ๒๗ นิ้ว ยาว ๖๓ นิ้ว ปักหนูลายกนก - เครือเถาวัลย์ด้วยดินซ้อ - ดิ้นโปร่ง ซับในด้วยผ้าตัวนสีเขียว ชายติดครุยดินเงิน ยาว ๑.๕ นิ้ว ๒. เสื้อใน ใช้ผ้าตัวอย่างตีสีเหลือง ตัดเข้ารูปเล็กน้อยคอกลม แขนกุด ผ่าหน้าตลอด ซับในด้วยผ้าโทเรสีเหลือง ๓. นวมนาง ใช้ผ้าตัวอย่างตีสีแดง ปักหนูลายกนกด้วยดินซ้อ - ดิ้นโปร่ง ประดับพลอยสี ซับในด้วยผ้าโทเรสีเหลือง รอบคอกว้าง ๑๘ นิ้ว ๔. ผ้านุ่ง ใช้ผ้ายกเนื้อหนาขนาดกว้าง ๓๖ x ๑๒๖ นิ้ว มีลายเชิง ๒ ข้าง สีแดง ๑ ข้าง มีลวดลายสีม่วง ขนาดกว้าง ๖ นิ้ว ยาว ๒.๕ เมตร เครื่องประดับชุดเงินประกอบด้วย ๑. จี๋นาง เป็นโลหะสามชั้นชุบเงิน ประดับเพชรตรงกลางฝังพลอยสีแดง สายทำด้วยโลหะดอก ชุบเงิน ขนาด ๑ ซม. ตรงกลางฝังเพชรเชื่อมต่อกันด้วยห่วงโลหะชุบเงิน ร้อยเป็นเส้น ยาว ๒๗ นิ้ว ๒. สะอึ่ง (สร้อยตัว) ทำด้วยโลหะชุบทองยาว ๕๗ นิ้ว ลายเม็ดมะยม ๓. หัวเข็มขัดพร้อมสาย หัวโลหะสามชั้นชุบทองประดับเพชรตรงกลางฝังพลอยสีแดง สายเข็มขัดโลหะชุบทองขนาดกว้าง ๒ นิ้ว ความยาว ๔๕ นิ้ว

ชื่อครุภัณฑ์	รายละเอียด
	๔. กำไลข้อมือ เป็นกำไลแฉ่ง ทำด้วยโลหะชุบเงินฝังเพชรเทียม ๔ แถว ๑ คู่ ขนาดรอบข้อมือ ๙ นิ้ว ๕. กำไลข้อเท้า ทำด้วยโลหะหัวบัวชุบทองเงาขนาดใหญ่พิเศษ รอบวง ๑๐ นิ้ว ๖. ปะวะหล่ำ ทำด้วยลูกปัดสีแดงและโลหะชุบทอง (ลายเม็ดมะยม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑ ซม.) จำนวน ๑ คู่ ความยาว ๑๐ นิ้ว ๗. แหวนรอบ ทำด้วยโลหะชุบทองสำหรับข้อมือและข้อเท้า ขนาดยาว ๙ นิ้ว จำนวน ๑ คู่ ขนาดยาว ๑ นิ้ว ๘. กล้องพลาสติกพร้อมฝา ขนาดใส่เครื่องประดับทั้งหมดอยู่ ๒ กระเป๋าย จำนวน ๑ ใบ (ดูแบบที่ฝ่ายศิลปกรรมละครในของกรมศิลปากรสังกัด)

รายละเอียดครุภัณฑ์เครื่องแต่งกายโขน-ละคร ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๕

ชื่อครุภัณฑ์	เครื่องแต่งกายหนึ่งชุดประกอบด้วย
- ชุดรัดเกล้ายอด จอนหู เกรดเอ พร้อมซ่องผมแท้ ๒ ชุด - ชุดรัดเกล้าเปลว จอนหู เกรดเอ พร้อมซ่องผมแท้ ๒ ชุด	คิราภรณ์ ทำด้วยกระดาษสา - ฟาง และหนังแท้ โครงรัดเกล้า เป็นวงกลมทำด้วยหวาย เส้นผ่าศูนย์กลาง ๔ - ๕ นิ้ว ลดหลั่นเป็นชั้นเป็นเชิง ตัวกนกกลึงรักปิดทองคำเปลวร้อยเปอร์เซ็นต์ประดับเพชรเทียม ขอบบนทำเป็นลายกนกรูปสามเหลี่ยมฉลุลายวิจิตร ลงรักปิดทองประดับเพชร (ทำเป็นดอกและเพชรตุ้งติ้ง) รอบขอบล่างติดโลหะชุบเงินประดับเพชร - มีจอนหูสองข้าง ทำด้วยหนังแท้และโลหะชุบเงิน / ทองเป็นตัวกนก โค้งรับกับใบหู มีห่วงโลหะชุบเล็กๆ เชื่อมติดเป็นระยะๆ ด้านบนสามห่วงสำหรับเสียบกัฟติดผมประดับเพชรเทียม (ทำเป็นดอก / ตัวกนกตุ้งติ้ง / ทอง) ตามแนวหลังจอน - มีท้ายซ่องหนึ่งอัน ทำด้วยโลหะชุบเงินเป็นรูปตัวกนกเส้นผ่าศูนย์กลาง ๒ นิ้วประดับเพชรเทียม ห่วงโลหะชุบเล็กๆ เชื่อมติดเป็นระยะๆ รอบขอบล่างติดโลหะชุบเงินสำหรับเสียบกัฟติดผมรอบท้ายซ่องประดับเพชรเทียม (ทำเป็นดอก / ตัวกนกตุ้งติ้ง / ทอง) พร้อมด้วย ๑. ใบพัดน้อยทำด้วยผ้า ๑ ชุด ๒. ลังอลูมิเนียม หนาพร้อมมือเปิด ๑ ชุด ๓. เป็นไม้ธรรมดามีแกนลวดสีเส้น ๑ อัน - วิกผม ใช้ผมเทียม ๑๖ นิ้ว ขอบบนแป้นผ้าวงกลมขนาดหนึ่งนิ้วซ้อนเป็นชั้นๆ ลักษณะปลายยอด - รัดเกล้ายอด ทำด้วยไม้กลึง ปลายยอดแหลม ลดหลั่นกันลงมาติดตัวกนกประดับเพชรตุ้งติ้งและทำลวดกากบาทที่รัดเกล้า เพื่อรองรับยอดรัดเกล้า พร้อมอุบะดอกไม้ทัด ๒ ชุด - รัดเกล้าเปลว ทำด้วยโลหะชุบเงิน รูปกนกเปลวสองชั้นประดับเพชรและเพชรตุ้งติ้ง พร้อมอุบะดอกไม้ทัด ๑ ชุด หมายเหตุ ต้องมีกล่องใส่รัดเกล้ายอดหรือรัดเกล้าเปลว (ดูแบบที่ฝ่ายพัสดุราภรณ์และเครื่องโรง สำนักการสังคีต)

ชื่อครุภัณฑ์	เครื่องแต่งกายหนึ่งชุดประกอบด้วย
กริชโลหะ ๖ อัน	กริช ใบกริชทำด้วยโลหะสีเงินเชื่อมต่อกับด้ามกริชทองเหลืองเนื้อดีแบบแกะสลักดลหันกันยาว ๗ นิ้ว หัวสลักเป็นรูปหงส์ ฝักหุ้มกริช ทำด้วยทองเหลืองเนื้อดี ชูบทอง ดีเป็นลายด้านในโปรงสำหรับสอดกริช พร้อมผ้าโอรอนสวรรค์สีแดงติดครุยดินสีเงินยาว ๑ นิ้ว ผูกไว้กับกริช (ดูแบบที่ฝ่ายฝ่ายพัสดราภรณ์และเครื่องโรงสำนักการสังคีต)

รายละเอียดครุภัณฑ์เครื่องแต่งกายโขน-ละคร ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๖

ชื่อครุภัณฑ์	เครื่องแต่งกายหนึ่งชุดประกอบด้วย
ชุดอิเหนา ไม่มีเครื่องประดับ ๑ ชุด	๑. เสื้อ ใช้ผ้าตัวนอย่างตีสี่แดง ๑ ตัว ตัดเป็นเสื้อสำเร็จรูปคอกลม แขนสั้น ขนาดของตัวเสื้อยาว ๒๖ นิ้ว รอบตัวกว้าง ๔๖ นิ้ว แขนหลังปักลายเต็มด้านกว้าง ๑๗ นิ้ว ด้านยาวกลางหลัง ๑๗ นิ้ว ด้านหน้าแบ่งลายสองข้าง ปักลายเต็มด้านกว้าง ๘.๕ นิ้ว กลางยาวหน้า ๒๓ นิ้ว แขนยาว ๙ นิ้ว ปักลาย ๘ นิ้ว รอบรักแร้ ๑๘ นิ้ว ต่อเป้าได้รักแร้ปักลายหนุน ตัวเสื้อและแขนปักลายหนุนลายกนกด้วย ดิ้นขอ - ดิ้นโปรง ชับในตัวเสื้อผ้าโทเรอย่างตีสี่เดียวกับตัวเสื้อ ๒. กรองคอ - กนกแขน ใช้ผ้าตัวนอย่างตีสี่เขียว ๑ ปักหนุนลายกนกด้วยดิ้นขอ - ดิ้นโปรง กรองคอมีขนาดวงในกว้าง ๑๘ นิ้ว กนกปลายแขนเสริมแผ่นหนังสังเคราะห์ ๑ คู่ ชับในตัวเสื้อผ้าโทเรอย่างตีสี่เดียวกัน ๓. ห้อยหน้า - ห้อยข้าง ใช้ผ้าตัวนอย่างตีสี่แดงขลิบเขียว ๑ ชุด ปักหนุนลายกนกด้วยดิ้นขอ - ดิ้นโปรง (ทุกชิ้นปักลายเต็มหน้าผ้า) ชับในตัวเสื้อผ้าโทเรอย่างตีสี่เหลือง ห้อยหน้ามีขนาดกว้าง ๙ นิ้ว ยาว ๑๙ นิ้ว มีกระเป๋าดัดชิบที่ชับใน ห้อยข้างมีขนาดกว้าง ๖ นิ้ว ยาว ๑๙ นิ้ว ชายด้านล่างของห้อยหน้าและห้อยข้างติดดิ้นครุยขนาด ๑.๕ นิ้ว ๔. รัดสะเอว ใช้ผ้าตัวนอย่างตีสี่แดงขลิบเขียว ๑ ชิ้น ปักหนุนลายกนกด้วยดิ้นขอ - ดิ้นโปรง ชับในตัวเสื้อผ้าโทเรอย่างตีสี่เดียวกัน ขนาดกว้าง ๘ นิ้ว ปักลายสูง ๖ นิ้ว ยาว ๕๐ นิ้ว ปักลาย ๔๒ นิ้ว ลักษณะโค้งตามรูปเอว

ชื่อครุภัณฑ์	เครื่องแต่งกายหนึ่งชุดประกอบด้วย
	๕. สนับเพลลา ใช้ผ้าโทเรอย่างดิสีแดง ๑ ตัว ตัดเป็นกางเกงขนาดรอบเอว ๕๘ นิ้ว ตัวยาวจากเอวถึงปลายขา ๔๒ นิ้ว เป๋ยาวจากเอวถึงเป้า ๒๐ นิ้ว ขาวยาวจากเป้าถึงปลายขา ๑๘ นิ้ว รอบปลายขากว้าง ๑๖ นิ้ว เป๋ากว้าง ๑๐ นิ้ว กลางเป้าผ่าตามยาว ๖ นิ้ว มีลั่นช้อนด้านใน ปลายขา ปักลายเชิงงอน ใช้ผ้าต่วนอย่างดิสีเขียว คาดขอบลาย ด้านบนด้วยผ้าต่วนสีเขียว ปักทูลนลายนกด้วยดินซ้อ-ดินโป่ง เนื้อลายปักต่อผ้าต่วนสีเดียวกับตัวเสื้อ เย็บติดกับกางเกง ซับในด้วยผ้าโทเรอย่างดิสีเดียวกัน พร้อมผ้าพอก ใช้ผ้าลายขนาดมาตรฐานยาว ๓.๒๕ เมตร จำนวน ๖ ผืน ๖. ผ้านุ่ง ใช้ผ้ายกเนื้อหนา ขนาดมาตรฐาน ๓๖ x ๑๒๖ นิ้ว มีลายเชิง ๒ ข้าง สีเขียว ๑ ผืน พร้อมผ้าคาดเอวสีขาวขนาดกว้าง ๔ นิ้ว ยาว ๒.๕ เมตร จำนวน ๑๒ ชิ้น

จากการศึกษาเรื่องเครื่องแต่งกายละครในของกรมศิลปากร ทั้งที่ได้จัดแสดงในโรงละครอนคิลปากร และโรงละครแห่งชาติ ตั้งแต่ปี ๒๔๘๙ - ๒๕๔๗ นั้น จะมีทั้งการแสดงในรูปแบบที่เป็นเรื่องราว เป็นตอนสั้นๆ และยังปรากฏว่ามีการนำทละครที่เป็นบททรงเครื่องว่าด้วยเรื่องราวของเครื่องแต่งกายของตัวละคร มาใช้ในการแสดงรำเดี่ยว เพื่อเป็นการอวดฝีมือของผู้แสดง อวดความงดงามของเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับ ซึ่งมีอยู่ด้วยกันหลายบท หลายตอน

ละครในเรื่องอิเหนา มีบททรงเครื่องของอิเหนา ปันหยี ท้าวกะหมิงกุหนิง นางศรีสา และนางวิยะดา

ละครในเรื่องอุณรุท มีบททรงเครื่องของอุณรุท อุณรุท นางอุษา และเจ้ากรุงพาล

ละครในเรื่องอิเหนา

กรมศิลปากรได้นำบทละครเรื่องอิเหนาพระราชานิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มาจัดแสดง รวมทั้งนำมาปรับปรุงให้เหมาะสมกับเวลาที่แสดง

- พ.ศ. ๒๔๙๒ จัดการแสดงละครในเรื่องอิเหนา ตอน ประสันตาค่อนก

ภาพการแสดงละครในเรื่องอิเหนา ตอน ประสันตาค่อนก

ประสันตาดังกายยืนเครื่องพระแสนสั้น

ประสันตาด - แจ่มศรี กาญจนินทุ

ภาพการแสดงละครในเรื่องอิเหนา ตอน ลานางจินตะหรา
 อิเหนาแต่งกายยีนเครื่องพระแสนัน ใส่ชฎาปล่อยผม
 นางจินตะหราแต่งกายยีนเครื่องนาง ท่มสไบสองชาย ใส่รัดเกล้ายอด
 อิเหนา - สุวรรณ ฆลานุเคราะห์ ศิลปินแห่งชาติ
 นางจินตะหรา - อัจฉรา อยู่ปิยะ

- พ.ศ. ๒๔๙๙ จัดการแสดงละครในเรื่องอิเหนา ตอน ลมทอบ

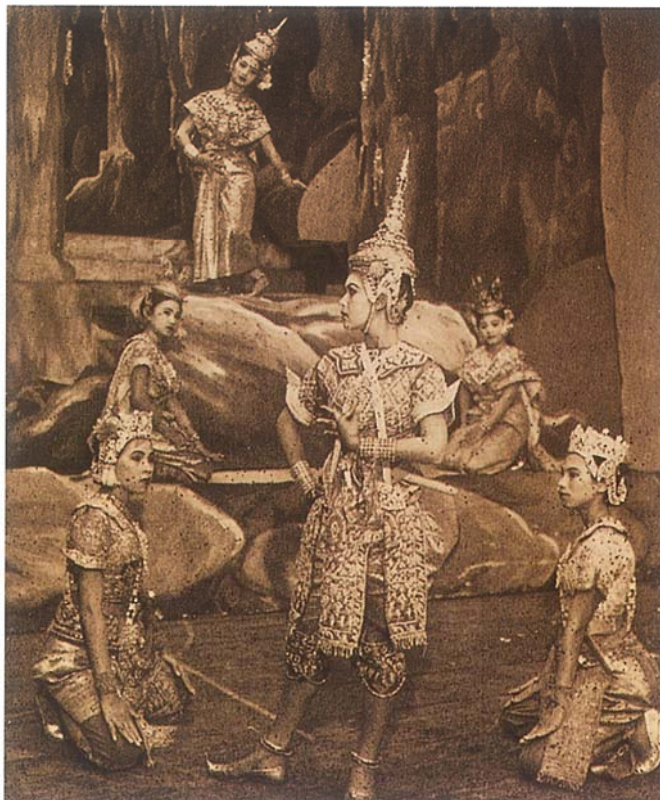

ภาพการแสดงละครในเรื่องอิเหนา ตอน ลมทอบ
ที่เลี้ยงแต่งกายขึ้นเครื่องพระแสน สิ้น ไล่ปันจุเร็จ

ภาพการแสดงละครในเรื่องอิเหนา ตอน ลมทอบ
นางบุษบาแต่งกายยีนเครื่องนาง ไล่รัดเกล้ายอด
นางบุษบา - บุนนาค ทรนทรานนท์

ภาพการแสดงละครใน
เรื่องอิเหนา ตอน ลมทอบ
อิเหนาแต่งกายยีนเครื่องพระเชนส์
ไล่ชฎา เก็บปลายผม สวมรองเท้า
อิเหนา - ทรงศรี เทวคุปต์
นางบุษบา - บุนนาค ทรนทรานนท์

- พ.ศ. ๒๕๑๑ จัดการแสดงละครในเรื่องอิเหนา ตอน ศีกะหมังกุหนิง

ภาพการแสดงละครในเรื่องอิเหนา ตอน ศีกะหมังกุหนิง แสดงการจัดกระบวนทัพที่โอ้อ่าของละครใน

อิเหนา - นงลักษณ์ เทพหัสดิน ณ อยุธยา
สุหรานากง - ประทุมพร ศิริศรี
กะทรัดตะปาตี - ดวงฤดี ภาพรพาสี
ระเด่นดาหยน - ธนินดา มณีฉาย
สังคามาระตา - พัทธรา บัวทอง

ท้าวกะหมังกุหนิง - อิงอร ศรีสัตบุษย์
ท้าวปาหยัง - กรรณิการ์ วงศ์สวัสดิ์
ท้าวปะหมัน - พิไล พราหมณ์พันธุ์
วิทยาสะก่า - วันทนีย์ ม่วงบุญ

ภาพการแสดงละครใน เรื่องอิเหนา ตอน หย้าทรนลักพานางเคนหลง
จัดแสดงเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑ ณ โรงละครแห่งชาติ

ท้าวดาหะ - รานี ชัยสงคราม
ปันหยี - นงลักษณ์ เทพหัสดิน ณ อยุธยา
หย้าทรน - วันทนี ม่วงบุญ
นางเคนหลง - ไบศรี แสงอนันต์
สังคามาระดา - พัสรา บัวทอง

ภาพรำทอกซัด เป็นตอนหนึ่งจากการแสดงละครใน เรื่องอิเหนา ตอน ศีกกะหมังกุหนิง
จัดแสดงเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑ ณ โรงละครแห่งชาติ

อิเหนา - ลัดดา ตั้งสุภาชัย
ท้าวกะหมังกุหนิง - อิงอร ศรีสัตบุษย์

- พ.ศ. ๒๕๒๔ จัดการแสดงละครในเรื่องอิเหนา ตอน ศีกะหมังกุหนิง

ภาพท้าวกะหมังกุหนิง - อิงอร ศรีสัตบุษย์

ภาพอิเหนา - นงลักษณ์ เทพหัสดิน ณ อยุธยา

การแต่งกายขึ้นเครื่องพระ ของ ท้าวกะหมังกุหนิง และอิเหนา

- พ.ศ. ๒๕๓๕ จัดแสดงละครในเรื่องอิเหนา ตอน ลักผิดตัว

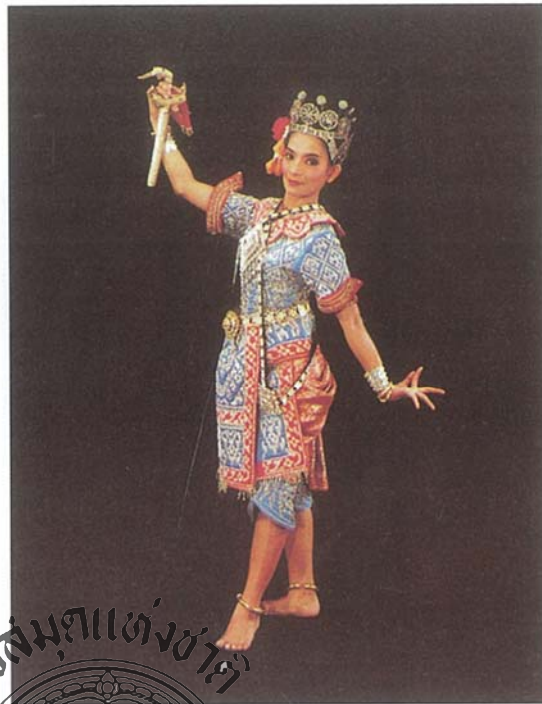

ภาพการแต่งกายในเครื่องพระ - นาง
จากละครในเรื่องอิเหนา ตอน ลักผิดตัว
ระเด่นคะราวัน - เสาวรักษ์ ยมะคุปต์
พี่เลี้ยง - สุพรทิพย์ ศุภรกุล, พรทิพย์ ทองคำ

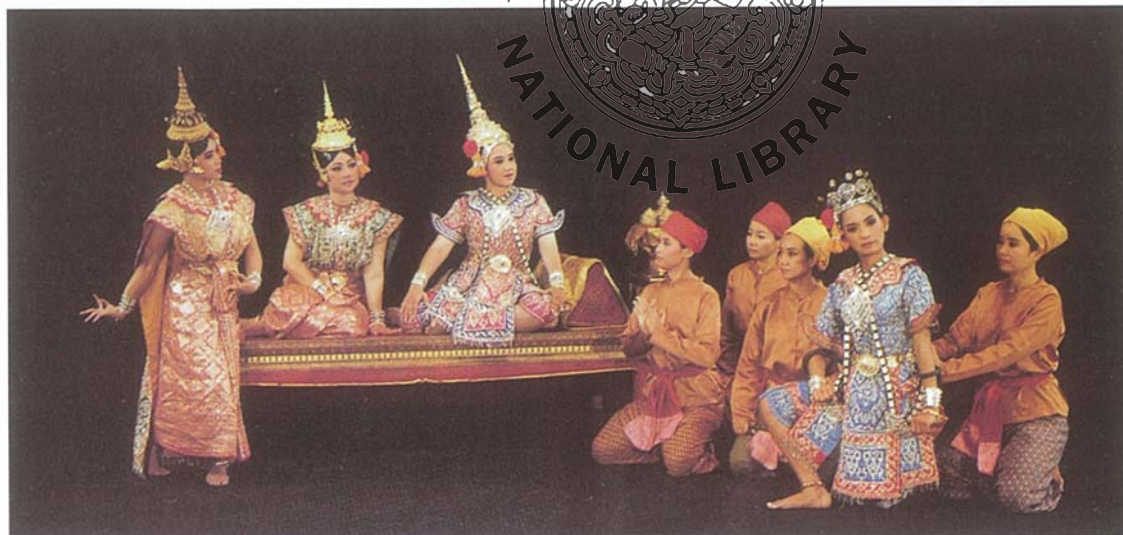
อิเหนา (ปลอมเป็นเทวดา) - วนิตา กรินชัย
แอม้ง (นางบุษบา) - วลัยพร กระทุ้มเขต

ภาพพระเด่นดะราทวัน - เสาวรักษ์ ยมะคุปต์

ภาพพระเด่นดะราทวัน - พัทธรา บัวทอง

ภาพการแต่งกายในเครื่องพระ - นาง จากละครในเรื่องอิเหนา ตอน ลักผิดตัว
ระตุมะงาดา ประโหมสุทรีและระเด่นดะราทวัน ทอดพระเนตรหย้าทวันทีสิ้นกโทษจับมาถวาย

ระตุมะงาดา - นงลักษณ์ เทพหัสดิน ณ อยุธยา

ประโหมสุทรี - ดวงฤดี ภาพรพาสี

ระเด่นดะราทวัน - เสาวรักษ์ ยมะคุปต์

หย้าทวัน - พัทธรา บัวทอง

- พ.ศ. ๒๕๒๖ การแสดงละครในเรื่องอิเหนา ตอน ประสันดาเชิดหนัง

ภาพแสดงการแต่งกายยีนเครื่องพระ - นาง จากละครในเรื่องอิเหนา ตอน ประสันดาเชิดหนัง

อิเหนา - อิงอร ศรีสัตบุษย์

แอหน่ง (นางบุษบา) - ดวงฤดี ภาพพรพาสี

- พ.ศ. ๒๕๓๖ การแสดงละครในเรื่องอิเหนา ตอน ตัดดอกไม้ - ฉายกริช

ภาพแสดงการแต่งกายขึ้นเครื่องพระ จากละครในเรื่องอิเหนา ตอน ตัดดอกไม้ - ฉายกริช
อิเหนา - วรณพินี สุขสม

นอกจากการแสดงที่เป็นเรื่องราวแล้ว กรมศิลปากรยังนิยมนำบท
ทรงเครื่องที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมมาจัดแสดง เพื่อให้เห็นความงดงามทั้ง
เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ รวมทั้งฝีมือของผู้แสดง ซึ่งในการแสดงละครใน
เรื่องอิเหนามีบทแต่งกายอยู่หลายบท อาทิ

๑. บททรงเครื่องของอิเหนาในตอนยกทัพเพื่อเดินทางไปเมืองหมันทยา

เป็นบททรงเครื่องอีกบทหนึ่งที่ตัดตอนออกมาจากบทละครเรื่องอิเหนา
พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยถูกบรรจุอยู่ใน
หลักสูตรนาฏศิลป์ชั้นสูง ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร คุณครูลมุล
ยมะคุปต์ เป็นผู้ถ่ายทอดทำรำ บททรงเครื่องในตอนนี้จะให้ความสำคัญกับอิเหนา
เพราะเป็นการรำเพื่อแต่งตัวสำหรับเข้าเฝ้าและทูลลาท้าวหมันทยาผู้เป็นพระบิดา
ของหญิงที่ตนรัก ดังนั้นจึงต้องมีการเลือกสรรเครื่องทรงที่งดงาม

เนื้อเรื่องในตอนนี้สืบเนื่องจาก เมื่ออิเหนาได้รับพระราชสาส์นจาก
ท้าวกูเรป็นให้ยกทัพไปเมืองดาหา เพื่อช่วยป้องกันข้าศึก เนื่องจากท้าว
กะหมังกุหนิงและจระกาดำยกทัพมาเพื่อชิงนางบุษบา อิเหนาจึงต้องจำยอมลา
นางจินตะหรา นางสการะวาตีและนางมหายารัศมีพร้อมด้วยท้าวหมันทยา เพื่อ
ออกเดินทางไปเมืองดาหา ก่อนที่จะออกเดินทางไปในั้น อิเหนาอาบน้ำแต่งตัว
เพื่อความเป็นสิริมงคลในการยกทัพไปครั้งนี้ อันแสดงให้เห็นถึงความพิถีพิถัน
ของอิเหนากับความสำคัญของการอาบน้ำแต่งตัว ซึ่งถือเป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบ
มาโดยมีการรำลงสรท่อนก่อนออกเดินทาง ดังบทร้องว่า

ปี่พาทย์ทำเพลงต้นเข้ามาน

ร้องเพลงลงสรท่อน

ทรงภูษาแย่งยกกระหนกกระหนาบ	ฉลององค์เข้มขาบคดกริช
ห้อยหน้าปักทองกรองดอกชิด	สังวาลวรรณวิจิตรจรัสเรือง
ทับทรวงพวงเพชรเม็ดแดง	ทองกรแก้วแดงประดับเนือง
ถำมรงค์จนาค่าเมือง	อร่ามเรืองเพชรรัตนตรัสไตร
ทรงมกุฎกรเจียรจรัสสุวรรณ	วาวแววแก้วกุดั่นดอกไม้ไหว
ห้อยอุบะบุหงามาลย์	เหน็บกริชฤทธิไกรแล้วไคลคลา

ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอ

บททรงเครื่องของอิเหนานี้ เป็นการแต่งกายของอิเหนาเพื่อออกเดินทาง
การแต่งกายจึงมีความสง่างามตามยศศักดิ์ของตัวละคร ซึ่งเป็นลักษณะ
ยืนเครื่องพระ ไล่เสื้อแขนยาวสีแดง ศีรษะสวมขญา

ภาพเครื่องแต่งกายของอิเหนา
อิเหนา - ชวัญใจ คงถาวร

๒. บททรงเครื่องของปันทิในตอนประสันตาค่อนก

เป็นบททรงเครื่องของอิเหนาในตอนประสันตาค่อนก ซึ่งเป็นบทพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าอภัยทศ กรมหลวงนครราชสีมา ทรงปรับปรุงขึ้นจากบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ และกรมศิลปากรได้นำออกแสดง ณ โรงละครศิลปากร เมื่อวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๒

เนื้อเรื่องในตอนนี้ เริ่มตั้งแต่อิเหนายู่ระหว่างบรรทมแต่บรรทมไม่หลับ เพราะกำลังปลานปลื้มที่มีโอกาสจะได้ไปพบนางจินตะหราผู้เป็นที่รัก ครั้นได้เวลาก็ทรงม้าเสด็จออกจากเมือง จนมาพักอยู่ ณ พลับพลาค่ายในป่าใหญ่ อิเหนาได้ปลอมตัวเป็นชาวป่า เปลี่ยนนามใหม่ว่ามีสาระปันทิ และสั่งให้พวกพลในกองทัพทุกคนปลอมตัวเป็นชาวป่าพร้อมกับเปลี่ยนชื่อ

วันหนึ่งประสันตาคิดถึงคนหนึ่งของอิเหนา คิดจะไปต่อนกเขาเล่น จึงแต่งตัวแล้วชักชวนบ่าวไพร่ของตน ถือเครื่องมือออกจากค่ายไปแต่เช้า ที่ยลัดเลาะสู่ต่อนกเขาไปตามราวป่าจนมาถึงพลับพลาของระตูปุศลิหยา ซึ่งขณะนั้นทหารยามของระตูปุศลิหยาตั้งกองล้อมวงทำหน้าที่ระวังค่าย เพื่อถวายความปลอดภัยให้แก่ชายของตน ประสันตากับพวกบ่าวไม่ทราบว่าเป็นค่ายของใครก็เข้าไปแอบดู พวกทหารของระตูปุศลิหยาเห็นเป็นคนแปลกหน้า ทำทางเป็นโจรไพร่ก็ขับไล่ แต่ประสันตากับพวกบ่าวไม่สนใจเชื่อฟังกลับถอดี จึงเกิดการต่อสู้กันถึงล้มตาย ระตูปุศลิหยาได้ยินเสียงอีกทีก็ยกกองออกมาดู ครั้นทราบเรื่องราวทั้งหมดและเห็นพวกพลของตนล้มตายก็โกรธ จึงสั่งให้ยกกองทัพไปปราบโจรป่า ประสันตากับพวกต่างก็พากันรีบหนีกลับมาค่าย แล้วเข้าเฝ้าปันทิกราบทูลเรื่องระตูปุศลิหยาจะยกกองทัพมารบ ปันทิให้สอบถามสาเหตุ ทราบว่าประสันตาคือคนก่อเรื่องทั้งหมดบรรดาข้าทหารต่างเห็นพ้องต้องกันให้ลงโทษประสันตา แต่ปันทิห้ามไว้พร้อมกับเตรียมยกกองทัพออกรบกับระตูปุศลิหยา โดยให้ประสันตาเป็นทัพหน้า

กองทัพทั้งสองได้ยกมาประจัญหน้ากัน ณ เชิงเขามะราปี พวกพลทั้งสองฝ่ายต่างเข้ารบกัน ทหารของฝ่ายระตูปุศลิหยาฝ่ายปันทิได้ ระตูปุศลิหยาจึงออกรบกับปันทิเอง แต่มีอาวุธความชำนาญและความเชี่ยวชาญในการรบของปันทิได้ ในที่สุดก็ถูกแทงด้วยทวนถึงแก่ความตาย ก่อนออกรบนี้จะมีบทของรำลงสรโชนซึ่งเป็นศิลปะของการรำแต่งองค์ทรงเครื่องอันงดงามของปันทิ

บทลงสรงโชนของปันทย

รอรอร

เมื่อนั้น

จรงสรงสรทรวงเครองมูธา

มธสาระปันทยสูกาธา

ตามดํารณรงคยงยุทธ

รอรเพลงลงสรงโชน

บรรงทรวงสอดสนบเพล

ฉลงองค้เกราะสวรธมกันอาวธ

ดาบทศทบทรวงดวทกุดัน

ล้งวาลประดับทบทมพราย

อํามรงค์คํามองรอรระยบ

ดํงเบนเชนชาวอรธว

ภูษาน่งทว่งเนอไมเลือนหลุด

เจียรบาดผาดผดพรธมราย

คาคเชมชดรดม้นกระสนสาย

ทอกรจําหลกลายลงยา

ดาบทบพันทอกศ

กุมกรชฤทธาสำหรับมธ

รอรอรอร

มาทรวงอาษามาทัน

ใหคลาเคลอนพลชนธบรลธ

พรหตถทว่งเหนยวรงสาย

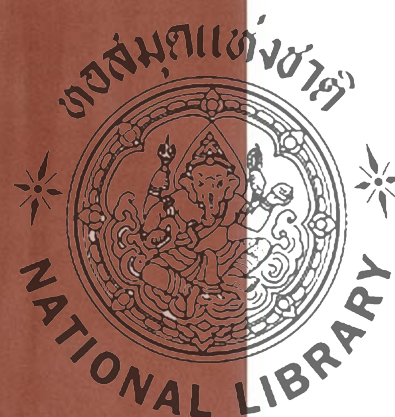
โทสนนอองออยกไป

ปพาทยทําเพลงแซกเจ้าเชน

บททรวงเครองของอธเอนานี้ เปนการดํงกายของอธเอนาหลังกบลงมดว
เปนจอรปาเพออกรบดงนั้น เครงดํงกายจรงมการเปลยนแปลงไปบํงเล็กลง
คธ ชฎาที่สวมศรษะจะช้ปนจุเทรจแทน มการใส่เลื่อเกราะเพระเปนการรําเพออ
กรบ (ดธในการแสดง เกราะทกเลวถงในบทรอง จะไมปรากฏอธในครง
ดํงกายที่ดวละครสวมอธ) และใส่เลื่อแซนสนแทนแซนยาว นอกนั้นคงเปนการดํง
กายยธครงพรธตามปกติ โดยช้ส้แดง

* เกราะ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นผ้าที่คาดทับบนตัวเสื้อที่ตัวละครสวม บริเวณรอบอก หรืออาจ
เป็นการใส่เสื้อตัวนอกแบบไม่มีแขนทับลงบนเสื้อตัวในอีกทีหนึ่ง ดังที่กล่าวไว้ในตำนานละคร
อธเอนา หน้า ๒๕-๒๖.

ภาพเครื่องแต่งกายของปิ่นทียี
ปิ่นทียี - วรณพินิ สุขสม

๓. บททรงเครื่องของสีกษัตริย์ในตอนศึกกะหมังกุหนิง

เป็นบททรงเครื่องของกษัตริย์ทั้งสองคือนตอนศึกกะหมังกุหนิง ประกอบด้วย ท้าวกะหมังกุหนิง ท้าวปาหยัง ท้าวประหมัน และวิหยาสะกำ ก่อนออกรบกับอิเหนา

กรมศิลปากรได้นำการแสดงละครในเรื่องอิเหนา ตอน ศีกกะหมังกุหนิง ซึ่งเป็นบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยออกแสดงเนื่องในงานฉลองวันเสด็จพระราชสมภพ ครบ ๒๐๐ ปี แห่งองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จัดแสดงเมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๑ ณ โรงละครแห่งชาติ

การแสดงครั้งนั้น ท่านผู้หญิงแผ้ว สนิทวงศ์เสนี เป็นผู้ถ่ายทอดกระบวนการทำให้แก่นาฏศิลปิน กรมศิลปากรดังนี้

๑. นางสาวสุนันทา บุญเกิด	แสดงเป็น	ท้าวกะหมังกุหนิง
๒. นางสาวรานี ชัยสงคราม	แสดงเป็น	ท้าวปาหยัง
๓. นางสาวรัชนิวรรณ พรธมโยธิน	แสดงเป็น	ท้าวประหมัน
๔. นางสาวกรรณิการ์ ปิ่นโมรา	แสดงเป็น	วิหยาสะกำ

เนื้อเรื่องในตอนนี้เริ่มตั้งแต่เมื่อท้าวกูเรปันทราบข่าวว่าท้าวกะหมังกุหนิงจะยกกองทัพเข้าตีเมืองดาหาก็มีพระราชดำริที่จะส่งกองทัพไปช่วยรบ แต่ขณะนั้นอิเหนากำลังหลงรักนางจินตะหราอยู่ในเมืองหมันทยา ท้าวกูเรปันจึงส่งพระราชสาส์นมาถึงอิเหนาสั่งให้ยกกองทัพออกไปรบกับท้าวกะหมังกุหนิงที่เมืองดาหา อิเหนาเมื่อได้รับพระราชสาส์นก็มิกล้าขัดพระราชบัญชา จึงรีบยกกองทัพไปเมืองดาหาทันที ก่อนไปอิเหนานำพระราชสาส์นมาให้จินตะหราอ่านและกล่าวอำลานาง ทั้งปลอบประโลมให้นางคลายความโศกเศร้า อิเหนาอดสังวาลมอบให้นางเก็บไว้ดูต่างหน้า นางจินตะหราถวายผ้าสไบเป็นของแลกเปลี่ยน แล้วอิเหนาก็ลานางจินตะหราเพื่อมายังตำหนักนางมหายารัศมีและนางสการะวาตี เมื่ออิเหนาลานางทั้งสามแล้วจึงออกจากตำหนักตรงไปที่ประชุมกองทัพตรวจตรากระบวนพลรบครบครันแล้ว ก็สั่งให้เคลื่อนกองทัพออกจากเมืองหมันทยา

ฝ่ายท้าวกะหมังกุหนิงซึ่งยกกองทัพมาตั้งพลับพลาพักไพร่พลประชิด
อยู่ชายแดนเมืองดาหา ครั้นถึงวันฤกษ์ดีที่กำหนดจะยกเข้าตีเมือง ก็ตรัสชวน
วิหยาสะก่าพระราชโอรสพร้อมด้วยระตูผู้เป็นพระอนุชาทั้งสองคือท้าวปาหยังและ
ท้าวประหมั่นออกรบ เมื่อท้าวกะหมังกุหนิงยกทัพมาถึงเมืองดาหา ก็ต้องพบกับ
กองทัพของเมืองต่างๆ มากมาย อันได้แก่ ทัพของอิเหนาซึ่งมีสังคามาระดา
ผู้เป็นอนุชาเสด็จมาด้วย กองทัพของเมืองกูเรปัน ซึ่งท้าวกูเรปันให้กะทรัดตะปาดิ
ยกมาสมทบกับอิเหนา กองทัพของเมืองสิงหัดล่ำหรี ซึ่งมีสุหรานากงคุม
กองทัพมา และกองทัพเมืองกาหลังซึ่งมีตำมะทองควบคุมมา ในตอนแรกท้าว
กะหมังกุหนิงคิดว่าเป็นกองทัพของจระกายกมา ครั้นเข้าไปได้ถามได้ความว่า
เป็นทัพของอิเหนาก็เกิดความกลัวด้วยรู้ถึงกิตติศัพท์ความเก่งกล้าสามารถ
ในเชิงรบของอิเหนา แต่เมื่อถูกอิเหนาแกล้งเจรจาเย้ยเย้าและขู่จนเกิดความโกรธ
วิหยาสะก่าผู้เป็นโอรสเห็นดังนั้นจึงชักม้าเข้ารบ สังคามาระดาขออาสาอิเหนา
เข้ารบแทนตัวต่อตัว และฆ่าวิหยาสะก่าตายด้วยทวน เมื่อท้าวกะหมังกุหนิงเห็น
โอรสถูกฆ่าตายจึงขับม้าออกรบ อิเหนาเข้ารบกับท้าวกะหมังกุหนิงด้วยหอกขัด
กระบี่ และกริช ซึ่งเป็นอาวุธที่เทวาประทานให้ และได้ใช้กริชดังกล่าวฆ่าท้าว
กะหมังกุหนิงถึงแก่ความตาย

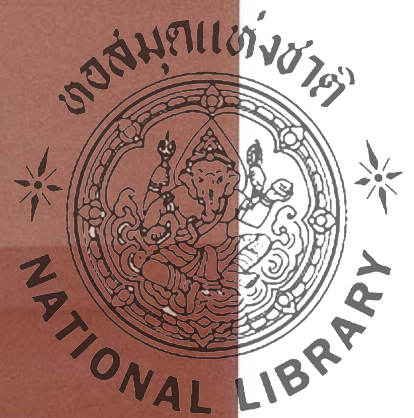
บทลงสรของสี่กษัตริย์

ร้องเพลงลงสรโทน

ลือคัทร้งน้ำพิธิสนาน	สุคนธารพรัตน์กลั่นบุหงา
ต่างใส่สนับเพลาจรณา	ทรงภูษาแยงยกกระหนกพัน
เกราะเพชรเก็จกรองฉล่ององค์	เจียรบาดบรรจงทรงกระสัน
คาดปั้นเหน่งพรรณรายสายสุวรรณ	สลักคั่นประจำยามอร่ามเรือง
ใส่สังวาลสำหรับรณรงค์	ทับทรวงทรงสายสร้อยห้อยเพื่อง
ดาบทศทัพบทิมแสงประเทือง	ทองกรประดับเนืองเนาวรัตน์
ทรงมหาธำมรงค์เรือนครุฑ	มกุฎกรเจียรจรัส
อุบะเพชรพวงผจงทรงทัด	สี่กษัตริย์ทรงกริชแล้วควลาไคล

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอ

เครื่องแต่งกายของทั้งสี่กษัตริย์จะแต่งกายยืนเครื่องพระ ใส่เสื้อแขนสั้น
ศิระสะวมชฎา

ภาพเครื่องแต่งกายของท้าวกะหมังกุหนิง
ท้าวกะหมังกุหนิง - วันทนี ม่วงบุญ

ภาพเครื่องแต่งกายของสี่กษัตริย์
ท้าวกะหมิงกุหนิง - เยาวลักษณ์ ปาลกะวงศ์
ท้าวปาหยัง - วนิดา กรินชัย
ท้าวปะหมัน - พรทิพย์ ทองคำ
วิหยาสะก่า - มณีรัตน์ บุญชู

ส่วนบทที่กล่าวถึงเครื่องแต่งกายของตัวละครฝ่ายนาง และนำมาใช้ในการแสดง คือ

๑. บททรงเครื่องของนางครุฑาตอนแบหลา

บททรงเครื่องของนางครุฑาในตอนครุฑาแบหลา กรมศิลปากรปรับปรุงมาจากบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

เนื้อเรื่องในตอนนี้ มีว่า หลังจากกระตุบศลิหนาทอกรบกับปันหยีและถูกปันหยีฆ่าตาย นางครุฑาทราบข่าว จึงให้นำพระโกศไปอัญเชิญกลับมา และนางก็เตรียมทรงเครื่องก่อนออกไปถวาย บังคมพระศพลามี โดยนางครุฑาทรงเครื่องในลักษณะยืนเครื่องนางสีชาว ศิระสวมกระบังหน้า ดังบทร้องว่า

ปี่พาทย์ทำเพลงชมตลาด

เมื่อนั้น
ครั้นทราบวาศพพระสามี

โฉมนางครุฑาสามารถศรี
เชิญมาถึงที่พระเมรุทอง

เพลงชมตลาด

จึงสรรสร้างทรงสำอองอินทรีย์
ขัดขม้นหนุนเนื่อนวลละออง
ทวิเศศกันไรใส่กรอบหน้า
กฤษณทลายพลอยเพชรค่าเมือง
บรรจงทรงภูษาสีเสียด
ทองกรสุรกานต์สังวาลาว
ธำมรงค์ทรงสอดนิ้วพระหัตถ์
ครั้นเสร็จเสด็จลีลา

วาริขำระรดหมดหมอง
ทรงสุคนธ์ปนทองอุไรเรือง
จรจินดาแววับประดับเนือง
อร่ามเรืองรุ่งร่วงดังดวงดาว
สไบปักทองเทศพื้นขาว
สะอึงแก้วแพรพรายพรายตา
เพชรรัตนพรรณรายทั้งซ้ายขวา
ลงจากพลับพลาพนาลัย

ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอ

ภาพเครื่องแต่งกายของนางครุสา
นางครุสา - นฤมล ณ นคร

๒. บททรงเครื่องของวิยะดา

เป็นบททรงเครื่องของตัวละครฝ่ายนาง อยู่ในการแสดงละครในเรื่องอิเหนาตอนลมหอบ ซึ่งเป็นบทพระราชินีในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เนื้อเรื่อง กล่าวถึงตอนที่อิเหนาลักนางบุษบาไป แล้วกลับมาแก้สงสัยในเมือง ครั้นเมื่อสิ้นสงสัยแล้วอิเหนาก็กลับมาพบบุษบา โดยพาน้องสาวคือวิยะดามาด้วย ก่อนออกเดินทางวิยะดาทรงเครื่องก่อนแล้วจึงเดินทางไปกับอิเหนา ดังบทร้องว่า

ปีพาทย์ทำเพลงต้นเข้ามา

ร้องชมตลาด

สระสรทรวงสุคนธ์ปนทอง	ผัดพัคตรีนวลละอองฟุ้งศรี
กันกวดกระหม่อมขุนเมพิ	เกี้ยวราชชาติดอกกลาดวน
กรอบพัคตรจำหลักลายกุดั่น	ห้อยอุบะปะกันหอมหวาน
ทรงภูษาช่อชายลายกระบวน	สไบสอดสีนวลขลิบสุวรรณ
บานพับประดับพระพาหา	ปะวะหล้าลงยาโมราคัน
ทองกรรปวาสุกริพัน	ทรงสังวาลวรรณวิเชียรชู
สร้อยประดับทับทิมสีประเทือง	ดาบจินดาค่าเมืองนครคู่
เข็มขัดประจำยามกำมปู	อามรงค์รูปงูเพชรเพรา

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอ

ภาพเครื่องแต่งกายของวิยะดา

การแต่งกายที่ใช้สำหรับตัวละคร ในเรื่องอิเหนาจากที่กล่าวข้างต้น จะเป็นการแต่งกายที่มีบทบรรยายถึงเครื่องแต่งกายที่มีอยู่ด้วยกันหลายแบบ โดยน่าจะจำแนกออกตามโอกาสที่ตัวละครสวมใส่ในแต่ละครั้ง เห็นได้จากทรงเครื่องใหม่ก่อนเข้าพิธี หรือก่อนออกรบ แต่อย่างไรก็ตามจะเห็นว่าตัวละครในเรื่องนิยมทรงเครื่องใหม่ทุกครั้งก่อนที่จะทำการใดๆ ดังนั้นเครื่องแต่งกายที่ใช้จึงต้องมีความวิจิตรบรรจงตามไปด้วยเช่นกัน

ละครในเรื่องอุณรุท

จากบทแต่งกายที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่องอุณรุท เมื่อกรมศิลปากรปรับปรุงบทและนำมาใช้ในการแสดง จะมีบทที่กล่าวถึงเครื่องแต่งกายของตัวละครฝ่ายพระอยู่ ๓ บทคือ

๑. บททรงเครื่องของอุณรุทในตอนอุ้มสม

กรมศิลปากรได้ปรับปรุงมาจากบทละครเรื่องอุณรุท พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

เนื้อเรื่องกล่าวถึงนางศุภลักษณ์นำรูปวาดของพระอุณรุทมาถวายนางอุษา ทำให้นางพอพระทัยจึงให้นางศุภลักษณ์ไปอุ้มสมพระอุณรุท นางศุภลักษณ์นำผอบมาถวายพระอุณรุทและเชิญพระอุณรุทเสด็จไปหานางอุษา ก่อนออกเดินทางพระอุณรุทได้ลงสร้างทรงเครื่องอย่างงดงาม โดยจะแต่งกายแบบขึ้นเครื่องพระ (นิยมใส่เสื้อแขนยาวสีเหลือง) ศิระสะวมชฎา ถือพระชรรค์เป็นอาวุธ ดังบทร้องว่า

ปีพาทย์ทำเพลงต้นเข้ม่าน

ร้องเพลงลงสร้างสุหร่าย

ชำระสระสนานสำราญองค์
ทรงสุคนธ์ปนปรุงสุมาลย์
ภูษาเครือกระหนกนกกลาย
ชายไหวชายแครงอลงกรณ์
สอดทรงมหาสังวาลแก้ว
ทองกรุดันดวงลอย
อัมรงค์เรือนเก็จเพชรแว
ทัดสุวรรณกรเจียกโมราราย

วารินกลิ่นส่งหอมหวาน
สนับเพลาดวงประพาพชิงอน
ช่อชายรูปราชไกรสร
ทับทรวงดวงซ้อนสลัปลอย
ดาบทศพรายแพรวเฟื่องห้อย
พาหุรัดรักร้อยทับทิมพราย
มงกุฎแก้วแวแสงวิเชียรฉาย
กฤษณพรายนพรัตน์อร่ามเรือง

ร้องเพลงเสมอ

งามทรงเพียงองค์อมเรศ
พระกรกุมพระชรรค์ค่าเมือง

ประไพเพชรศรีฉวีเหลือง
แล้วกรายทัดถ้อยเยื้องลีลามา

ปีพาทย์ทำเพลงรัว

ภาพเครื่องแต่งกายของอุณรุท
อุณรุท - ขวัญใจ คงถาวร

๒. บททรงเครื่องของอุณรุทและนางศรีสุตาในตอนชมไฟ

เป็นบทแต่งกายของพระอุณรุทกับนางศรีสุตา ตอนอุณรุทชมไฟ ซึ่ง
กรมศิลปากรปรับปรุงมาจากบทละครเรื่องอุณรุท บทพระราชนิพนธ์ในพระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

สำหรับเนื้อเรื่องในตอนนี้ กล่าวถึงพระอุณรุทมีพระประสงค์ที่จะออก
ไปชมไฟรพทุกษานในป่าจึงตรัสชวนนางศรีสุตาพระมเหสีให้เดินทางออกไปด้วยกัน
โดยก่อนออกเดินทางทั้งสองพระองค์ได้ทูลลาพระบิดา และพระมารดา ครั้นเมื่อ
พระราชทานอนุญาตแล้ว ก็ได้ทำการแต่งตัวก่อนออกเดินทาง โดยพระอุณรุท
แต่งกายขึ้นเครื่องพระชนยาวสีเหลือง นางศรีสุตาแต่งกายขึ้นเครื่องนาง ห่มสไบ
รัดเกล้ายอด ดั่งบทร้องว่า

ปี่พาทย์ทำเพลงชมตลาด

ดูใบเครื่องต้นสุคนธา

หอมหวานขับซาบนาสา

พระสวมสอดสนับเพลาเพราดา

นางนุ่งผ้าจกกลีบจีบประจง

พระนุ่งยกพื้นทองทองระยับ

นางช่วยจับไว้วางทางหงส์

พระสอดสวมคาดทองฉลององค์

นางโฉมยงทรงสะพักอำไพ

พระทรงเจียรระบาศคาดเข็มขัด

นางทรงผัดพัศตร์แลดั่งไข

พระทรงดาบทับทรวงดวงวิไล

นางทรงนวมสวมใส่สังวาลวรรณ

พระทรงทองกรแก้วแววไว

นางทรงใส่ถ้ำมรงค์รังสรรค์

พระสวมทรงมงกุฎพราัยพรรณ

นางรัดเกล้ากุดั่นดวงมณี

ร้องรำ

ครั้นเสร็จเสด็จยุยาตร

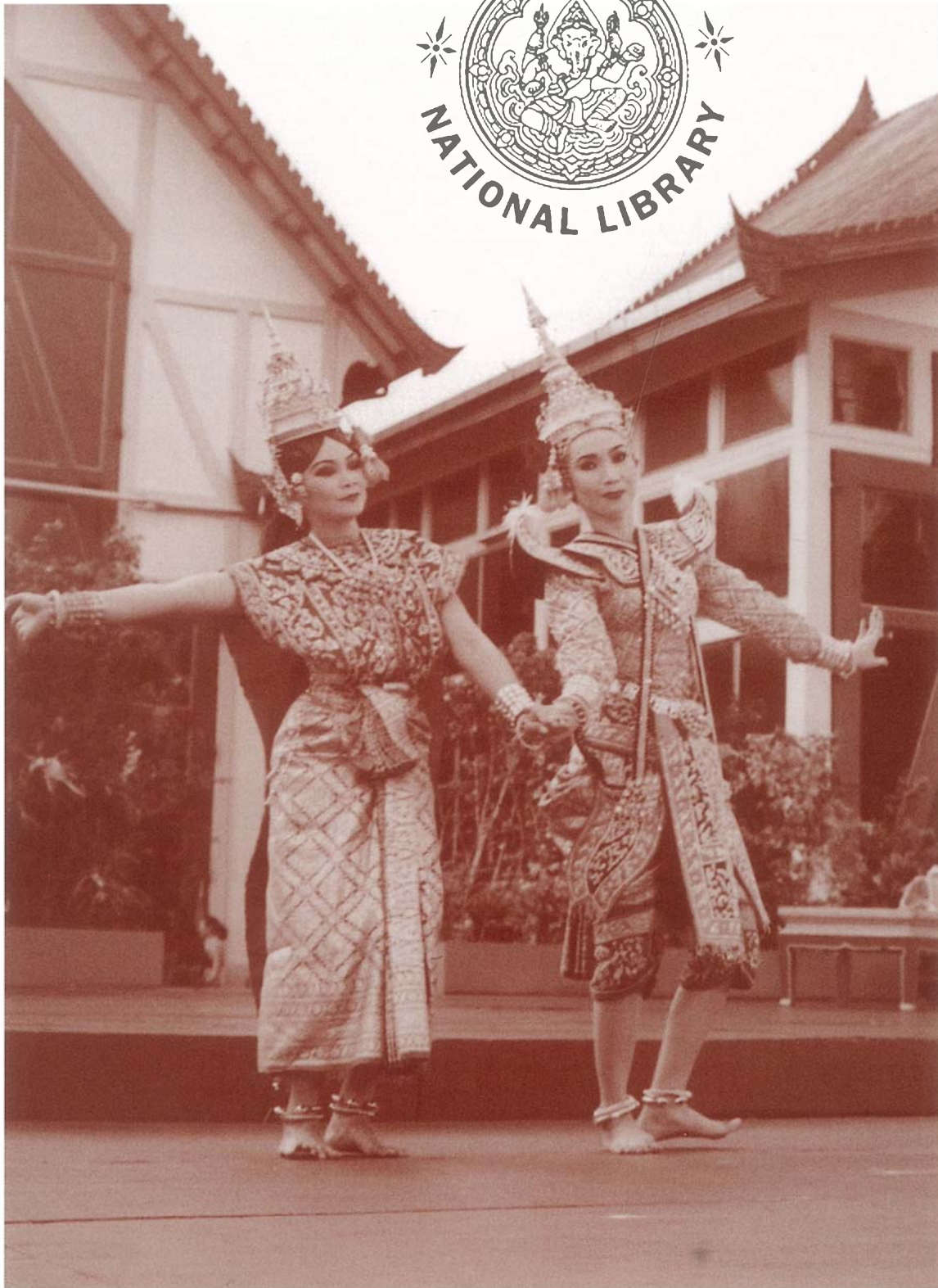
สององค์อัครราชเรืองศรี

ออกจากห้องสุวรรณรูจี

รีบเร่งไปที่หน้าพลับพลา

ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอ

ภาพเครื่องแต่งกายของอุณรุทและนางศรีสุตา

อุณรุท - วณิดา กรินชัย

นางศรีสุตา - สิริวรรณ อาจมั่งกร

๓. บททรงเครื่องของเจ้ากรุงพาด

เป็นบทแต่งกายของเจ้ากรุงพาด บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากรได้นำมาปรับปรุงใช้เป็นบทร่างลงทรงเครื่องของตัวละครฝ่ายยักษ์ โดยบรรจุอยู่ในหลักสูตรนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ต่อมาได้นำมาบรรจุไว้ในหลักสูตรระดับปริญญาตรี

สำหรับเนื้อเรื่องในตอนนี้นักกล่าวถึงเมื่อนางศุภลักษณ์ได้อุ้มสมพระอนุรุธมาให้นางอุษา ทำให้เจ้ากรุงพาดผู้เป็นบิดาโกรธและจับพระอนุรุธมัดไว้ เมื่อท้าวบรมจักรกฤษณ์ พระอัยกาของพระอนุรุธทราบข่าวจึงมาช่วย ทำให้เจ้ากรุงพาดต้องออกรบกับท้าวบรมจักรกฤษณ์ และก่อนออกรบในครั้งนี้เจ้ากรุงพาดได้ลงทรงเครื่องก่อน โดยเจ้ากรุงพาดแต่งกายยืนเครื่องยักษ์ แขนยาวสีเขียว ถือศรและหอกเป็นอาวุธ ดังบทร้องว่า

ปีพาทย์ทำเพลงตันเข้ามาน

ร้องเพลงลงทรงโขน

ทรงสูคนธปณปฐมาลย์

สนับเพลาเครือกำนวิคหงส์

ภูษิตวิจิตรบรรจงทรง

รจเลขคุณวงฉลุลาย

ชายไหวชายแครงแย่งยุค

ฉลององค์ชมพูทเห็ดฉาย

ดาบทศทัพบทรวงรุ่งร่วงพราย

สังวาลสายรัดอกแกมสุวรรณ

ทองกรุดันพาหุรัด

อามรงค์สวมพระหัตถ์ฉายฉัน

ทรงมงกุฎแก้วแพรพรรณ

จับสรพาวุธไคลคลา

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอมาร

ภาพเครื่องแต่งกายเจ้ากรุงพาด
เจ้ากรุงพาด - สมศักดิ์ ทัดติ

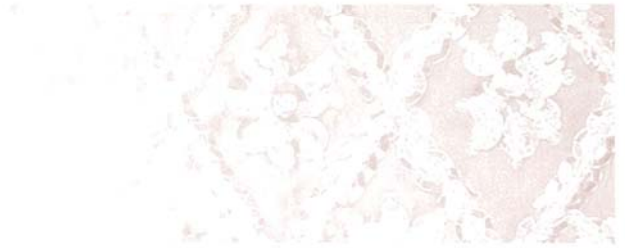
จากลักษณะเครื่องแต่งกายที่ได้กล่าวถึงมาทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นเครื่องแต่งกายที่ปรากฏอยู่ในบทวรรณกรรม หรือเครื่องแต่งกายที่ปรากฏอยู่ในการแสดง จะเห็นว่าเป็นการเลียนแบบเครื่องทรงของพระมหากษัตริย์ ซึ่งในครั้งแรกที่จัดแสดง น่าจะมีการนำของจริงมาใช้ แต่ในระยะต่อมาก็เกิดการประยุกต์ด้วยการนำวัสดุหรืออุปกรณ์ที่มีความคล้ายคลึงมาใช้ เพื่อเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายในการสร้างเครื่องแต่งกาย แต่ก็พยายามที่จะเลียนแบบให้เหมือนของจริงมากที่สุด

กล่าวได้ว่าเครื่องแต่งกายละครฝ่ายพระและฝ่ายนาง ที่กรมศิลปากรนำมาใช้แสดงในปัจจุบัน โดยศึกษาจากการแสดงละครในที่มีมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๙ - พ.ศ. ๒๕๔๗ จำแนกได้เป็น

เครื่องแต่งกายแบบขึ้นเครื่องพระ มีดังนี้

๑. กำไลเท้า เป็นเครื่องประดับสำหรับสวมข้อเท้า ทำด้วยทอง
๒. สนับเพลลา เป็นกางเกงขาเรียวยาวถึงน่อง ตอนบนใช้ผ้าขาวหรือผ้าดิบเย็บเป็นรูปกางเกง (ปัจจุบันนิยมใช้ผ้าสีเดียวกันกับส่วนล่าง) ตรงหัวเข่าถึงน่องมีผ้าสีต่อเป็นเชิงอีกท่อนหนึ่ง ปักด้วยด้นหรือเลื่อมเป็นลวดลายต่างๆ เชิงของสนับเพลลานั้นจะนิยมให้ปลายงอนขึ้น
๓. ผ้านุ่งหรือภูษา เป็นผ้ายกที่ใช้เส้นไหมหรือเส้นลวดทองหรือเงินทอ ยกให้เป็นดอก ให้เป็นลายนูนโดยนุ่งเป็นแบบโจงกระเบน มีทางหงส์
๔. เสื้อหรือฉลององค์ เป็นเสื้อแขนสั้นปักด้วยเลื่อมหรือด้นตลอดทั้งตัว และแขน
๕. เกราะหรือรดอก หรือรดพระอูระ หมายถึงเกราะที่ใส่เพื่อป้องกัน ศัสตราวุธ ใช้สำหรับใส่เวลาออกทำศึกสงครามเท่านั้น
๖. รัดสะเอวหรือรัดองค์ เป็นแผ่นผ้าที่คาดทับรอบสะโพกของตัวละคร เพื่อปกปิดให้เกิดความเรียบร้อยนิยมปักด้วยเลื่อมหรือด้นตลอดทั้งผืน
๗. ห้อยข้าง หรือ เจียรระบาด หรือชายแครง เป็นผ้าที่ห้อยลงตามหน้าขาทั้ง ๒ ข้าง นิยมปักด้วยเลื่อมและด้นเป็นลวดลายต่างๆ
๘. ห้อยหน้า หรือ ชายไหว เป็นแผ่นผ้าห้อยอยู่ระหว่างห้อยข้างทั้ง ๒ ผืน เป็นผ้าสีเดียวกับห้อยข้างและการปักลวดลายก็ต้องเหมือนกันกับห้อยข้างและรัดสะเอว
๙. เข็มขัด หรือ บั้นเหน่ง ใช้คาดทับห้อยหน้าและรัดสะเอว
๑๐. กรองคอ เป็นผ้าสีปักด้นหรือเลื่อม ใช้สวมทับลงบนเสื้อ นิยมทำขอบให้เป็นลายหยักแหลมๆ

๑๑. อินทรธนู เป็นแผ่นผ้าที่สวมอยู่บนหัวไหล่ทั้งสองข้าง ใช้สำหรับใส่กับเสื้อแขนยาว

๑๒. ทับทรวง เป็นเครื่องประดับคอ ลักษณะคล้ายสร้อยคอ โดยมีจีทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัดอยู่ระหว่างอก ริมทับทรวงตรงขอบด้านล่างจะมีเพชรหรือพลอยห้อยเป็นระยะ ๆ

๑๓. พาทูรด เป็นเครื่องประดับแขนใช้สำหรับใส่กับเสื้อแขนสั้น โดยจะติดอยู่ปลายแขนเสื้อเรียกว่า กนกแขน

๑๔. สังวาล เป็นสร้อยชนิดหนึ่งใช้คล้องสะพายแล่งสลับกันมี ๒ สาย เชื่อมด้วยตาบทิศให้ติดกันเป็นรูปกากบาท

๑๕. ตาบทิศ เป็นเครื่องประดับที่มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัดเย็บติดกับสังวาล เมื่อตัวละครใส่แล้วจะห้อยอยู่ตรงข้าง ๆ ตัวและกลางหลัง

๑๖. ชฎา เป็นเครื่องประดับศีรษะสำหรับตัวละครฝ่ายพระ มีปลายยอดแหลม (ถ้าตัวละครมีสถานภาพเป็นโจรป่าจะใส่ปิ่นจุเรีจแทนชฎา)

๑๗. ดอกไม้เพชร เป็นดอกไม้ที่ทำด้วยเพชรติดอยู่ทางด้านซ้ายของชฎา

๑๘. จอนหู หรือกรรเจียกจร เป็นเครื่องประดับติดอยู่กับปิ่นจุเรีจอยู่ด้านข้างใบหูทั้ง ๒ ข้าง ทำเป็นลวดลายกนก

๑๙. ดอกไม้ทัด เป็นดอกไม้สีแดง ติดอยู่เหนือใบหูข้างขวา

๒๐. อุบะ ห้อยต่อจากดอกไม้ทัดลงมา ปลายของอุบะนิยมให้อยู่ในระดับจมูกของตัวละคร

๒๑. ถ้ามรงค์ คือ แหวน

๒๒. ทองกร หรือกำไลแฉง เป็นเครื่องประดับที่สวมอยู่ที่ข้อมือทั้ง ๒ ข้างของตัวละคร ทำด้วยเงินประดับเพชรหรือพลอยสีขาว

๒๓. แหวนรอบ เป็นเครื่องประดับข้อมือทั้ง ๒ ข้าง

๒๔. ปะวะหล่ำ เป็นเครื่องประดับข้อมือทั้ง ๒ ข้าง มีลักษณะเป็นเม็ดกลม ๆ ร้อยต่อเนื่องกัน

เครื่องแต่งกายแบบขึ้นเครื่องนาง ประกอบด้วย

๑. กำไลเท้า เป็นเครื่องประดับสำหรับสวมข้อเท้า ทำด้วยทอง
๒. เสื้อในนาง เป็นเสื้อไม่มีแขน ใช้สวมเป็นตัวในก่อนท่อนผ้า
๓. ผ้านุ่งนาง ในวรรณคดี เรียกว่า ภูษา หรือ พระภูษา เป็นผ้ายกไหมเงินหรือทอง
๔. เข็มขัด หรือบันเหน่ง ใช้คาดทับผ้านุ่ง
๕. สะอึง(สร้อยตัว) เป็นสร้อยตัวใส่ก่อนท่อนผ้า
๖. ผ้าห่มนาง มีอยู่ ๒ แบบ คือ ห่มคลุมไหล่และห่มดอง
๗. นวมนาง ในวรรณคดีเรียกว่า กรองศอหรือสร้อยนวม ใส่ทับผ้าห่มนาง
๘. จี๋นาง หรือดาบทับ ในวรรณคดีเรียกทับทรวง
๙. พาหุรัด หรือรัดต้นแขน
๑๐. แหวนรอบเป็นโลหะบิดเป็นวงรอบข้อมือข้อเท้าลักษณะคล้ายสปริง
๑๑. ปะวะหล่ำ เป็นโลหะหรือแก้ว ร้อยเป็นพวงสวมข้อมือ
๑๒. กำไลตะขาบ เป็นโลหะโค้งวนบรรจงกันเรียกว่า ตะขาบแข็ง ถ้าเป็นโลหะที่ชักเป็นเส้นลวด แล้วถักเป็นลวดลายมีลักษณะเป็นสันรูปสามเหลี่ยมสำหรับสวมข้อมือ เรียกว่า ตะขาบอ่อน กำไลตะขาบ ปัจจุบันไม่ปรากฏในการแต่งกาย
๑๓. กำไลสวม ในวรรณคดีเรียกว่า ทองกร มีลักษณะคล้ายกำไลแพงของตัวพระ แต่มีขนาดย่อมกว่า
๑๔. ถ้ามรงค์ คือ แหวน
๑๕. มงกุฎ รัตเกล้ายอด รัตเกล้าเปลว กระบังหน้าใช้สวมศีรษะแต่งตามยศศักดิ์
๑๖. ดอกไม้ทัด เป็นดอกกุหลาบสีแดงติดอยู่ที่หูข้างซ้าย
๑๗. อุบะ ห้อยต่อจากดอกไม้ทัดลงมาปลายของอุบะนิยมให้อยู่ในระดับปลายจมูก

จากการศึกษาเอกสาร หลักฐานภาพถ่าย ประกอบการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ นาฏศิลป์ไทย สรุปได้ว่า การแต่งกายในการแสดงละครในของกรมศิลปากร ยังคงยึดรูปแบบดั้งเดิม ซึ่งเมื่อมีการจัดการแสดงในระยะเริ่มแรกก่อตั้ง กรมศิลปากร นั้น เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงก็ยังคงใช้เครื่องแต่งกายที่ โอนมาจากกรมมหรสพ ซึ่งสันนิษฐานว่ายังไม่มี การแบ่งหมวดหมู่ของเครื่อง แต่งกายอย่างชัดเจน จึงมีลักษณะการแต่งกายที่อาจเรียกได้ว่า “ใช้ของเท่าที่มีอยู่” ดังคำสัมภาษณ์นางสุวรรณณี ชลานุเคราะห์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ - ละครรำ) พ.ศ. ๒๕๓๓ ที่ว่า

“ระยะแรกที่โอนย้ายมาจากกรมมหรสพ เครื่องแต่งกายยังกระจัดกระจาย ไม่เป็นหมวดหมู่ ถ้าจะเล่นละครเจ้าหน้าที่เครื่องแต่งกายก็จะจัดเครื่องตามที่มีอยู่ เช่น สมัยครุฑาภิรัชสุหรานากง ก็แต่งเครื่องพระใส่ชายไหวชายแครงอย่างที่โซน เขาใช้กัน ปัจจุบันละครในก็ไม่ใช้ จะใช้ท่อยหน้า ท่อยข้างปกติ คิดว่าภายหลังคง มีการจัดระบบ แยกหมวดหมู่เฉพาะเครื่องพระโซน พระละคร”

ภาพการแสดงละครในเรื่อง อิเหนา ตอนประสันตาค่อนก
บันทยี - สุวรรณณี ชลานุเคราะห์ ศิลปินแห่งชาติ

ในระยะแรกที่มีการแสดงละครใน เรื่อง อิเหนา พบว่าตัวละครพระจะ
ใส่เสื้อปักแขนยาว ดังคำสัมภาษณ์ นางสาวชชาติ ชื่นศิริ ศิลปินแห่งชาติ สาขา
ศิลปะการแสดง (ละครร่ำ) พ.ศ. ๒๕๓๕ ที่ว่า

“สมัยแม่เล่นเป็นอิเหนา ครูให้แต่งเครื่องพระแขนยาว ประดับอินทรี
ที่ไหล่ ทั้งอิเหนา พี่เลี้ยง ปัจจุบันครูเห็นแต่งเครื่องพระแขนสั้นทั้งอิเหนาและพี่เลี้ยง
คงเป็นเพราะต้องการแบ่งเครื่องแต่งกายโซน ละคร ออกจากกันให้ชัดเจน”

ภาพการแสดงละครในเรื่องอิเหนา ตอนประสันดาต่อนก

อิเหนาแต่งกายขึ้นเครื่องพระแขนยาว

อิเหนา - นางสาวชชาติ ชื่นศิริ ศิลปินแห่งชาติ

ม้าทรง - ปราณี สำราญวงศ์

นางศิริวัฒน์ ดิษยนันทน์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) พ.ศ. ๒๕๔๑ กล่าวถึงการแต่งกายของละครในไว้ว่า “ในสมัยของจอมพล ป.พิบูลสงคราม ตัวละครที่แสดงจะใส่รองเท้า แม้กระทั่งลิงกับยักษ์ก็ต้องใส่รองเท้า เหมือนกับประชาชนทุกคนที่ต้องใส่หมวกออกจากบ้าน ส่วนเสื้อผ้าตอนนั้นยังเป็นของเดิมที่มีอยู่ มีทั้งเสื้อแขนสั้นและแขนยาว สียืนพื้นของพระเอก อิเหนาจะเป็นสีแดง อุณรุทสีเหลืองแขนยาวและในสมัยก่อนที่ครูแสดงเป็นอิเหนาตอนหย่าทรีนลักพานางเกนหลงจะใส่ปันจูเหรีจเพชรที่มีมาแต่สมัยรัชกาลที่ ๒”

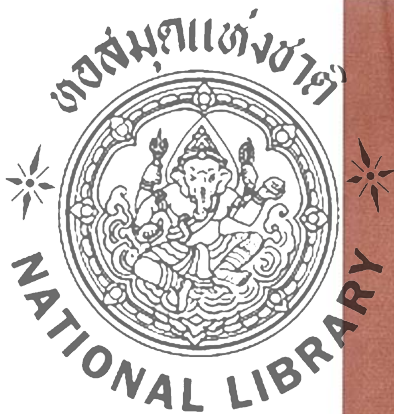
ภาพการแสดงละครในเรื่องอิเหนา ตอนหย่าทรีนลักพานางเกนหลง
อิเหนา - ศิริวัฒน์ ดิษยนันทน์ ศิลปินแห่งชาติ

นอกจากนี้ การแต่งกายของตัวละครเอกในการแสดงละครในเรื่อง อิเหนา ยังมีการกำหนดสีที่ใช้อย่างชัดเจน ดังคำสัมภาษณ์นางนพรัตน์ ท่วงในธรรม ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ที่ว่า

“สมัยที่ครูเล่นละคร เรื่อง อิเหนา ครูเล่นเป็นตัวบุษบา คุณแม่ลมุล อดีตผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ท่านให้แต่งเครื่องสีแดงทั้งอิเหนาและบุษบา พระให้สวมแขนยาว สำหรับผ้าห่มนางก็จะมี ความกว้าง ใหญ่ แต่จะมีลักษณะนี้ม ไม่กระด้างเหมือนปัจจุบัน”

นอกจากนี้ ท่านยังได้ให้ความรู้เกี่ยวกับการแต่งกาย ไว้ว่า “เคยมีการทดลองปรับวิธีการห่มผ้าห่มนาง โดยไม่เย็บติดกับเสื้อในนาง แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ ต้องกลับมาใช้วิธีแต่งแบบเดิม”

ภาพนางบุษบา - นพรัตน์ ท่วงในธรรม

อาจกล่าวได้ว่า ในระยะแรกเครื่องแต่งกายในการแสดงละครในของกรมศิลปากรนั้น ผู้แสดงจะแต่งกายขึ้นเครื่องพระขนยาวตามรูปแบบเครื่องแต่งกายที่ได้รับโอนมาจากกรมมหรสพ แม้จะมีลักษณะขององค์ประกอบเครื่องแต่งกายที่แตกต่างกันไปบ้าง แต่ก็ยังคงสืบทอดการแต่งกายรูปแบบดั้งเดิมมาอย่างต่อเนื่อง

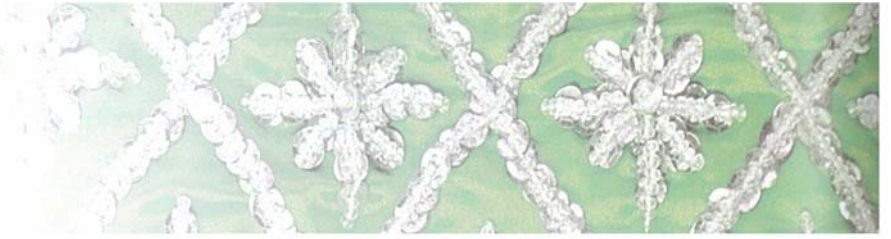
ที่ยกมานี้เพื่อชี้ให้เห็นลักษณะเครื่องแต่งกายของละครในที่ใช้แสดง ณ โรงละครแห่งชาติในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าจากแต่เดิมเครื่องแต่งกายที่อยู่ในความอุปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์นั้นมีความวิจิตรยิ่งกว่าลักษณะที่เป็นอยู่เดิวนี้อย่างเห็นได้ชัดในด้านรูปแบบ วัสดุ และการประดิษฐ์ เป็นเพราะด้วยเหตุผลหลายประการ ที่สำคัญด้านงบประมาณที่ไม่สามารถเอื้ออำนวยให้ได้เต็มที่ตามความต้องการและอีกประการหนึ่งสภาพการณ์ของความเป็นไปในสังคมแต่ละยุคแต่ละสมัย ก็มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงด้วยเช่นกัน จากการเสวนาเรื่องแต่งองค์ทรงเครื่องของกรมศิลปากร เมื่อวันพุธที่ ๗ เมษายน ๒๕๔๗ โดยนางสาวปราณี สำราญวงศ์ ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กรมศิลปากร ได้มีการพูดถึงการปรับเปลี่ยนเครื่องแต่งกายละครไทยไว้ดังนี้

“วัสดุ มีการพัฒนาตามลำดับงบประมาณมีไม่มากพอ ที่จะทำให้ละเอียดอ่อน ทำได้เพียงตัว สองตัว ถ้าเล่นทั้งโรงไม่ได้ ต้องลดชิ้นส่วนของวัสดุลงมาชุดใช้ซ้ำซาก วัสดุทั้งดงามไม่คงทน ลวดลายที่ปรากฏมีการพัฒนาตามลำดับสมัยหนึ่งนิยมใช้เลื่อม สมัยหนึ่งนิยมใช้ดิน”

จึงพอกล่าวได้ว่าเครื่องแต่งกายละครในที่กรมศิลปากรใช้อยู่ได้ดำเนินการตามแบบฉบับ จากของกรมมหรสพที่ได้เคยใช้อยู่ในอดีต ถึงแม้สภาพสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปเช่นใดกรมศิลปากรก็ยังคงสืบทอดและอนุรักษ์ไว้อย่างไม่ขาดสาย โดยกระทำการอย่างมีระบบและระเบียบยิ่งขึ้น นับเป็นประโยชน์อันดีต่ออนุชนรุ่นหลังจะได้สืบทอดเจตนาคิดอันนี้ที่บรรพบุรุษไทยได้เคยสร้างสรรค์ไว้

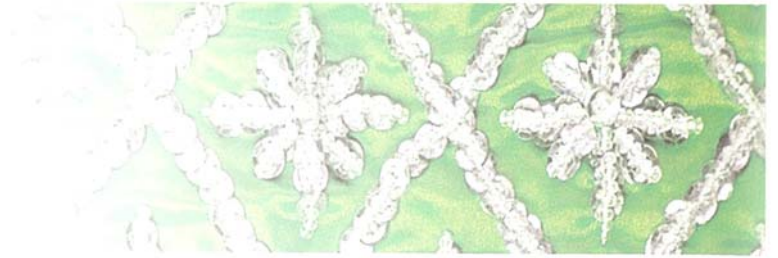

บทที่ ๕

รูปแบบและลักษณะเครื่องแต่งกายละครใน
ของกรมศิลปากร

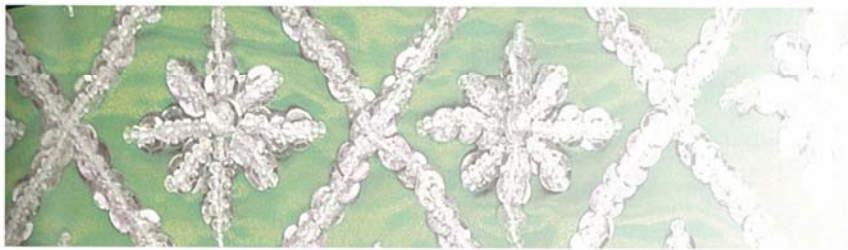
รูปแบบและลักษณะเครื่องแต่งกายละครใน ของกรมศิลปากร

เครื่องแต่งกายเป็นสิ่งจำเป็นของมนุษย์ที่ต้องใช้ในชีวิตประจำวัน ช่วยป้องกันอันตรายจากธรรมชาติและเสริมแต่งให้เกิดความสวยงาม พร้อมทั้งบ่งบอกถึงลักษณะเชื้อชาติของบุคคล รวมถึงแสดงศักดิ์และฐานะทางสังคม ทำให้ผู้พบเห็นสามารถรู้ได้จากเครื่องแต่งกายเหล่านี้

สำหรับการแสดงละครในเครื่องแต่งกายนับเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การแสดงมีความสวยงาม เพราะช่วยแสดงถึงฐานะและลักษณะของตัวละคร บ่งบอกให้ผู้ดูรู้ถึงลำดับศักดิ์และเชื้อชาติ ทำให้ผู้ชมได้เห็นภาพพจน์ที่เด่นชัดขึ้น โดยเครื่องแต่งกายที่ใช้จะเป็นเครื่องแต่งกายที่เลียนแบบมาจากเครื่องทรงของกษัตริย์ ที่มีลักษณะการแต่งกายในหลายรูปแบบ เห็นได้จากเครื่องทรงที่มีทั้งแบบทรงเครื่องต้น แบบทรงประพาส ซึ่งแต่ละชนิดแต่ละอย่างที่ได้กล่าวไปนั้นจะมีรายละเอียดที่แตกต่างกัน รายละเอียดเหล่านั้นจะเป็นเครื่องกำหนดโอกาสที่ใช้เพื่อให้เกิดความแตกต่าง อีกทั้งเครื่องแต่งกายหรือเครื่องทรงของพระมหากษัตริย์ยังเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงวัฒนธรรมความเป็นชาติได้เป็นอย่างดี คนไทยมีความพิถีพิถันและความละเอียดอ่อนเป็นผลงานการสร้างสรรคทางด้านหัตถศิลป์ที่ต้องใช้ฝีมือในการประดิษฐ์คิดค้น เพื่อให้เกิดความวิจิตรบรรจงมากที่สุด

กรมศิลปากรเริ่มดำเนินการก่อตั้งมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๔ ซึ่งในขณะนั้นรับโอนมาจากกรมมหรสพอีกทอดหนึ่ง ดังนั้นเครื่องแต่งกายโขน-ละครในยุคต้นหรือยุคเริ่มแรกก็จะเป็นแบบเดิมที่มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๖ ทั้งนี้จากการสืบค้นเรื่องเกี่ยวกับการละครของไทยเรา จะพบว่าในสมัยรัชกาลที่ ๖ เป็นยุคที่การละครไทยได้รับการฟื้นฟูและกลับมาเป็นที่นิยมอีกครั้งหนึ่ง เกิดคณะละครต่าง ๆ ขึ้นมากมายอาทิ ละครเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ละครกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

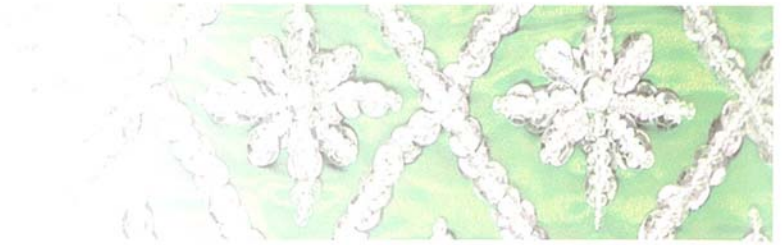

ลักษณะของเครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงจะเป็นเครื่องแต่งกายที่ได้รับอิทธิพลมาจากละครชาตรี ที่เรียกว่า “ยี่นเครื่อง” โดยการนำมาดัดแปลงแก้ไขใช้ทั้งละครหลวงและละครราษฎร์ เช่น การใส่เสื้อ “ที่ให้นยี่นเครื่องละครใส่เสื้อนั้นคงเป็นเพราะจะแต่งตัวละครผู้หญิงจะให้แต่งตัวเปล่าอย่างผู้ชายชดอยู่จึงให้ใส่เสื้อถึงที่มีให้นยี่นเครื่องนุ่งผ้าหยักรั้งดังแต่ก่อน ก็คงเป็นเพราะเห็นว่าแลเห็นตลอดต้นขาน่าเกลียดด้วยเป็นหญิง” (สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑, ตำนานละครอิเหนา, หน้า ๒๔) นอกจากนี้ เสื้อที่ใช้ใส่ในการแสดงละครในนั้นมีเค้าเงื่อนว่าถ่ายแบบมาจากจีน เช่นกัน

“เสื้อที่นยี่นเครื่องละครใส่นั้นมิใช่เป็นของคิดประดิษฐ์ขึ้นใหม่ที่แท้เอาแบบเสื้อจีนมาให้ละครแต่ง ซึ่งเห็นข้อความนี้เพราะเสื้อที่นยี่นเครื่องละครใส่ (แม้จนทุกวันนี้) ตัวเสื้อกับแขนเสื้อต่างกัน เช่น ตัวเสื้อเป็นสีเขียว แขนเสื้อเป็นสีแดง เป็นต้น ลักษณะเสื้ออย่างนี้มาแต่เสื้อเครื่องรอบอย่างโบราณ คือ ใส่เสื้อแขนยาวชั้นในตัว ๑ แล้วสวมเสื้อเกราะแขนสั้นชั้นนอกอีกตัว ๑ สีแขนกับสีตัวจึงต่างกัน เพราะเดิมเป็นเสื้อ ๒ ตัว เครื่องแต่งตัวจีนชั้นเดิมก็เห็นจะไม่ใส่เสื้อเป็นพื้น เสื้ออย่างนี้คงสำหรับแต่งแต่จีนตัวดี เช่น พระราม พระลักษมณ์ แต่งในเวลาออกรบ เป็นต้น ถ้าเป็นเสื้อคิดแบบใหม่สำหรับแต่งละครก็เห็นจะทำสีเดียวทั้งตัว (อย่างเช่นที่มักทำกันในชั้นหลังนี้) ไม่เอาแบบเสื้อรอบมาใช้ เครื่องจีนที่ละครเอามาใช้ยังมีอีกหลายสิ่ง ไม่แต่เสื้ออย่างเดียวเท่านั้น เหมือนเช่นผ้าแพงจีนที่คร่อมละครใช้เอาไว้ข้างตัวก็เป็นเค้าเงื่อนให้เห็นได้ว่าเอาของจีนมาใช้เมื่อหัดละครผู้หญิงยังเครื่องสวมศีรษะที่ละครแต่งยังเรียกว่า “หัวจีน” อยู่จนทุกวันนี้ ก็บ่งชี้ว่าเอาแบบอย่างของจีนมาใช้ เป็นหลักฐานชั้นหนึ่งว่า ละครในเกิดแต่ถ่ายแบบจีนมาเล่น” (สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑, ตำนานละครอิเหนา, หน้า ๒๓ - ๒๔)

แสดงให้เห็นว่าเครื่องแต่งกายของละครไทยนั้น จะแต่งกายยี่นเครื่องมาแต่สมัยอยุธยาตอนต้น (พ.ศ. ๑๘๙๓ - ๒๑๗๑) เพราะมีหลักฐานที่กล่าวถึงปรากฏอยู่ใน “กฎหมายศักดินาพลเรือน” ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (พญ.) (เนาวรัตน์ เทพศิริ, เครื่องแต่งตัวชุดพระและนางของละครรำ (พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๕๓๙), หน้า ๑๐๕) ดังได้กล่าวไว้ข้างต้น และก็จะเลียนแบบมาเป็นลำดับจากเครื่องแต่งกายของจีนมาสู่ละคร

การแต่งกายขึ้นเครื่องสมัยกรุงศรีอยุธยา ละครหลวงตัวพระจะแต่งเลียนแบบเครื่องต้นของกษัตริย์กล่าวคือ นุ่งสนับเพลาชักเชิงขึ้นไปถึงน่อง นุ่งผ้าตีปีกจีบโจ้วทางหงส์ไม่หยักกรั้ง ใส่เสื้อแขนยาวตลอดปลายแขน ประดับอินทรธนูที่หัวไหล่ สวมกรองคอ ทับทรวง สังวาล คาครดสะเอว ชายไหว ชายแครง เข็มขัด กำไลข้อมือ กำไลข้อเท้า เครื่องประดับศีรษะจะเป็นชฎา มีการกรรเจียกจร ดอกไม้เพชรและห้อยอุบะ ส่วนเครื่องประดับศีรษะที่ใช้ในการแสดงละครใน อันได้แก่ “บันจู่เห็จ” เป็นของที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ ๒ สำหรับอิเหนาใส่แทนผ้าคาดโพกศีรษะส่วนเสื้อที่ใช้ในการแสดงละครในสำหรับตัวพระ มีการนำเอาเสื้อแขนสั้นเข้ามาใช้ในการแสดงที่เรียกว่า “แบบทรงประพาส” มีกนกปลายแขนที่เรียกว่า “พระนบ” หรือ “นบอังสา” ตามแบบชุดเครื่องต้น ซึ่งได้รับความนิยมและใช้กันมาจนถึงปัจจุบัน

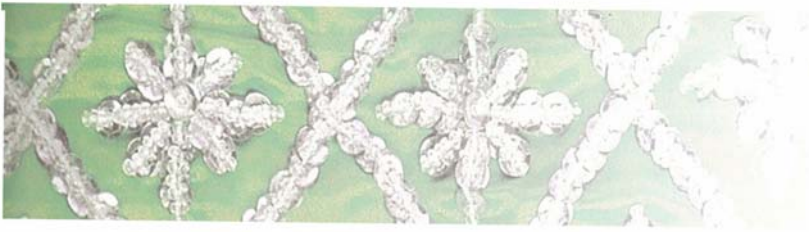
จากประวัติความเป็นมาของเครื่องแต่งกายละครไทยของกรมศิลปากร ที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ ๓ อาจกล่าวได้ว่า เครื่องแต่งกายละครไทยนั้น มีความเจริญรุ่งเรืองมากในสมัยรัชกาลที่ ๒ ซึ่งปรากฏอยู่ในวรรณกรรมที่สำคัญ คือ อิเหนา บทพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งวรรณคดีสโมสรยกย่องให้เป็นยอดแห่งบทละครว่า เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๙ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิจ ทรงยกย่องความดีเด่นของอิเหนาไว้ตอนหนึ่งว่า

“และที่เจนใจกันมากที่สุดคืออิเหนา พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒ ซึ่งมีเนื้อเรื่องแปลกออกไปอีกด้วย ทรงดัดแปลงร้อยกรองโดยเฉพาะให้ท่วงทึงงดงามดี เหมาะแก่การเล่นละคร ในเชิงรำก็ให้ทำที่จะรำได้แปลกๆ งามๆ ในเชิงจัดคุ่ม หมู่ละครนั้นก็ให้ทำที่จะจัดได้เป็นภาพงามใช้ในเชิงร้องก็ให้ทำที่จะจัดลู่ทางทำนอง ไพเราะเสนาะโสดร ในเชิงกลอนก็สละยเพราะพริ้งไม่มีที่เปรียบ อาจเล่นละครให้สมบูรณ์ครบองค์ห้าของละครนคได้ คือ

๑. ตัวละครนางงาม
๒. รำงาม
๓. ร้องเพราะ
๔. พิศนภพย์เพราะ
๕. กลอนเพราะ

ซึ่งสำเร็จเป็นทัศนานุตตริยะ และสวานานุตตริยะอย่างไพบูรณ์” (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิจ. อิเหนา. หน้า ก.) และจากบทพระราชนิพนธ์นี้ กรมศิลปากรได้นำมาใช้สำหรับแสดงในรูปแบบที่เรียกว่า “ละครใน” รวม ๒ เรื่อง คือ อิเหนาและอุณรุท

เครื่องแต่งกายละครในมืองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ ๓ ส่วนคือ

๑. ศิราภรณ์
๒. ถนิมพิมพาภรณ์
๓. พัสตราภรณ์

ทั้ง ๓ ส่วนนี้จะมีรูปแบบและลักษณะเฉพาะ รวมทั้งขั้นตอนและวิธีการในการแต่งกาย เพื่อให้เกิดความสวยงาม ดังจะกล่าวต่อไป

๔.๑ ศิราภรณ์

ศิราภรณ์ เป็นเครื่องประดับใช้สำหรับสวมศีรษะ เครื่องศิราภรณ์ที่ใช้สำหรับการแสดงละครใน คือ

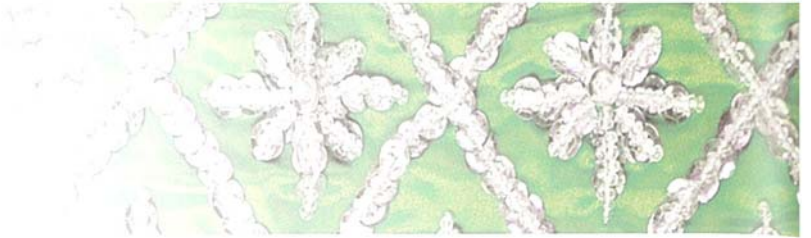
๑. ชฎา (สำหรับตัวพระ)
๒. รัดเกล้า (สำหรับตัวนาง)
 - รัดเกล้ายอด
 - รัดเกล้าเปลว
๓. ปันจุเหร็จ (สำหรับตัวพระ)
๔. หูกระต่าย (สำหรับตัวพระ)
๕. กระบังหน้า (เงินและทอง) หรือศิโรเพศ สำหรับตัวนาง

๑. ชฎา

เป็นชื่อเรียกเครื่องประดับศีรษะละครตัวพระ ความหมายของชฎา หมายถึง รก ยุ่ง ใช้เรียกผมที่ขัดขมวดมุ่นมวยสูง เครื่องศิราภรณ์ที่ละครนำมาใช้นั้น เป็นเครื่องศิราภรณ์ของพระมหากษัตริย์ ที่มีมาแต่สมัยโบราณ สมัยกรุงศรีอยุธยา ละครนำมาดัดแปลงแต่งใส่ กล่าวว่า

พระมหาพิชัยมงกุฏ เป็นราชกกุธภัณฑ์ ประเภทราชศิราภรณ์ คือ เครื่องประดับพระเศียรพระมหากษัตริย์ สร้างในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และสำหรับพระมหากษัตริย์ทรงสวมในงานพระราชพิธีสำคัญ เช่น บรมราชาภิเษก พระมหามงกุฎนี้ทำด้วยทองลงยาประดับเพชร เพชรเม็ดใหญ่ที่ประดับอยู่บนยอดนั้น มีชื่อว่า “พระมหาวิเชียรมณี” พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้พระราชสมบัติไปเที่ยวหาซื้อได้มาจากเมืองกาฬิคาตา ประเทศอินเดีย

“เรื่องนิพนธ์ นิราศร้าง

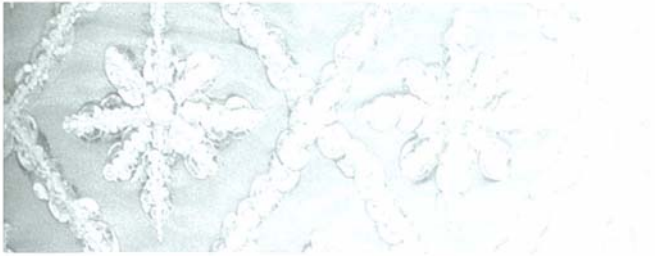
เนادنชโลธร
สุคลบุรีรัตน์
จดแจ้งแสดงไข
สืบเสาะแสวงแก้
ได้ดังประสงค์ตาม
กลับคืนนครเทพ
นบพาทยกุลถวายน
ทวยลวิมลขึ้น
สฤษฏ์ด้วยวิเชียรศรี
แสงพรายประกายมาศ
ช่วงรุ่งมลังมเลื่อง

ทุเรศทางทูลจาร
ละเลาะล่องประเทศไกล
โดยมนัสจำนงใน
พจน์เพื่อประสงค์ความ
วิเชียรแวสว่งวาม
มนะบาทก็สมหมาย
บุรีรัตนพรรณราย
จุลจอมธะเรศตรี
วรราชฤทัยเทวี
มกุฎแก้วเฉลิมเมือง
รัตนช่วงจำรัสเรือง
ประดุกเทพรังสรรค์”

โบราณถือนมกกุฎเท่ากับราชกกุฎภัณฑ์ อันเป็นราชสิริภรณ์เท่านั้น หาได้
ถือเป็นยอดแห่งความสำคัญ เช่น พระมหาเศวตฉัตรไม่แม้ในงานพระราชพิธี
ราชาภิเษก ก็เห็นแต่เจ้าพนักงานทูลถวายนพระมหากษัตริย์มิได้ทรงสวมดังใน
ยุคหลังๆ แต่ถึงรัชกาลที่ ๔ แห่งพระมหานครรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา ประเทศไทย
ได้มีการติดต่อกับประเทศทางตะวันตก ซึ่งมีประเพณีเกี่ยวกับมงกุฎอยู่
หลายประเทศ ฉะนั้น คติที่ถือว่ามงกุฎเป็นสิ่งสำคัญในจำนวนราชกกุฎภัณฑ์
จึงมาสู่ประเทศไทยในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระมหากษัตริย์จึงทรง
สวมพระมหามงกุฎและเป็นประเพณีมาจนทุกวันนี้ พระมหาพิชัยมงกุฎมีน้ำหนัก
๑.๓ ก.ก.

สิริภรณ์ในชั้นต้นไทยเราคงไว้ผมสูง โปกผ้า แล้วมีพวงดอกไม้สวมผม
ต่อมาเมื่อไว้ผมสั้นลง ก็ทำผ้าโปกให้เป็นรูปประจิมอย่างเดิม ซึ่งเรียกกันว่า
“ลอมพอก” ใช้สวมศีรษะแทนผ้าโปกแล้วเอาพวงดอกไม้ขึ้นไปสวมลอมพอก
เช่นที่เคยสวมผมมาแต่ก่อน เรียกพวงดอกไม้ว่า “มาลา” โดยเหตุที่โบราณ
เอามาลาไปสวมหมวกทำให้เป็นที่เข้าใจกันว่ามาลาแปลว่าหมวกแท้จริง คำว่า
มาลานั้นหมายถึงพวงดอกไม้ที่สวมรอบหมวก ปัจจุบันนี้การเอาดอกไม้
สดไปสวมลอมพอกและหมวกต้องทำกันบ่อยๆ จึงเปลี่ยนพวงดอกไม้เป็นทำ
ด้วยโลหะ เช่น เงินหรือทองอันถาวรอยู่ได้ขึ้นแทนพวงดอกไม้ โลหะที่สวม
ลอมพอกหรือสวมหมวกนั้นมาจากพวงดอกไม้ของเดิม ที่ร้อยเอาปลายทั้งสอง
เกี่ยวต่อกัน จึงเรียกย่อๆ ว่าเกี่ยว

ลอมพอกนั้น ต่อมาวิวัฒนาการทำด้วยโลหะ เช่น ทอง ทองลงยา จนถึง ทองลงยาประดับเพชร เรียกว่าชฎา ซึ่งแปลว่ายุงหรือรอก อันหมายถึง การไว้ผมโหยงอย่างเดิมหรืออย่างชฎานั้นเองพวงดอกไม้โลหะที่เรียกว่า เกี้ยว ซึ่งเคยสวมต่างหากแต่อย่างก่อน ก็เลยถูกทำให้เป็นของติดประจำอยู่คงที่ทีเดียว ฉะนั้นชฎาย่อมมีรูปเกี้ยว คือ มาลาหรือพวงดอกไม้ติดปรากฏประจำอยู่ ชฎา อันเป็นราชสิริภรณ์ ของพระมหากษัตริย์ มีดังนี้

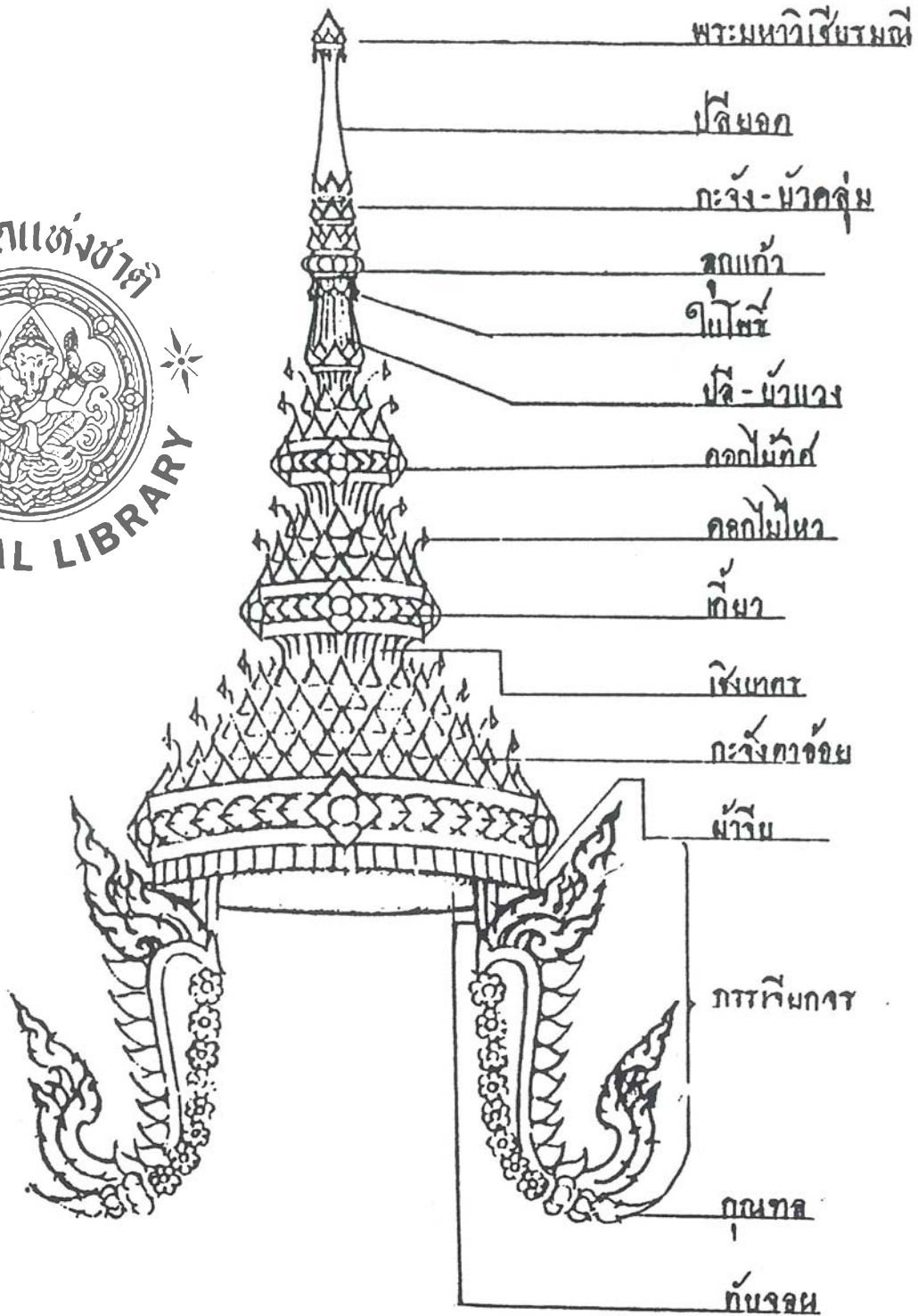
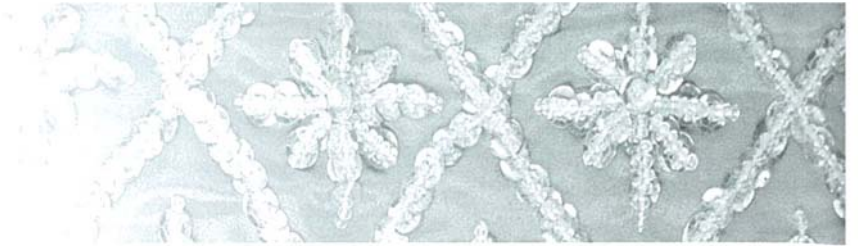
๑. ชฎาพระกลีบ สร้างในรัชกาลที่ ๑ ทำด้วยทองลงยาประดับเพชร เครื่องประกอบมีใบสันและกรรเจียก สำหรับพระมหากษัตริย์ทรงบางเวลา ก็ พระราชทานให้พระบรมวงศ์ทรง

๒. พระชฎาเดินหน สร้างในรัชกาลที่ ๑ ทำด้วยทองลงยาประดับเพชร เครื่องประกอบมีใบสันและกรรเจียก สำหรับพระมหากษัตริย์ทรงบางเวลา ก็ พระราชทานให้พระบรมวงศ์ทรง

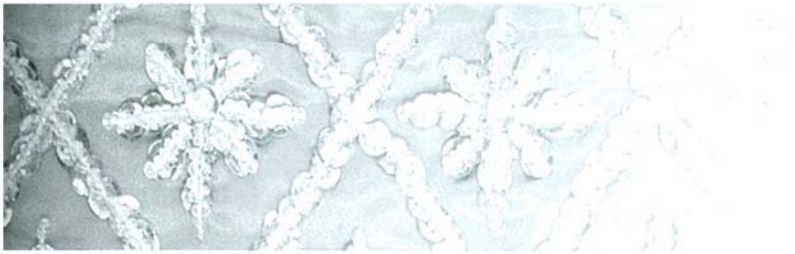
๓. พระชฎา ๕ ยอด คือที่เรียกกันเป็นสามัญว่า พระมหากฐินแต่ความจริงไม่ควรจะเรียกเช่นนั้น พระชฎานี้เป็นราชสิริภรณ์สำหรับพระมหากษัตริย์ ทรงและมักจะทรงในงานใหญ่ เช่นเวลาเสด็จพระราชดำเนินขบวนพยุหยาตราไป พระราชทานผ้าพระกฐิน จึงเป็นเหตุให้เรียกพระชฎาของคัมภีร์ว่า พระมหากฐิน นอกจากนี้บางครั้งก็เคยมีโปรดให้พระบรมวงศ์ทรง

พระชฎา ๕ ยอด ทำด้วยทองลงยา ประดับเพชร ปลายเป็น ๕ ยอด มี กรรเจียกและใบสันหรือปักขนวายุภักษ์ สร้างในรัชกาลที่ ๑ องค์หนึ่ง และ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามาลา กรม พระยาผู้ทรงดำรงตำแหน่งพระราชพิธีสวามี คือ สมุหพระราชพิธีอยู่ในสมัย รัชกาลนั้น เรียกว่า “พระมหาชมพู” เพราะลงยาสีชมพูทั้งองค์ ต่อมาได้สร้างใน รัชกาลที่ ๖ องค์หนึ่งและในรัชกาลที่ ๗ อีกองค์หนึ่ง พระชฎา ๕ ยอดองค์หนึ่ง มีน้ำหนักประมาณ ๓ ก.ก.

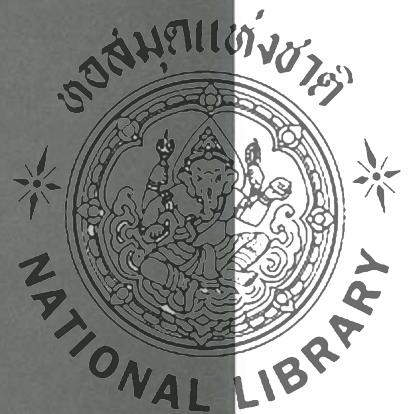
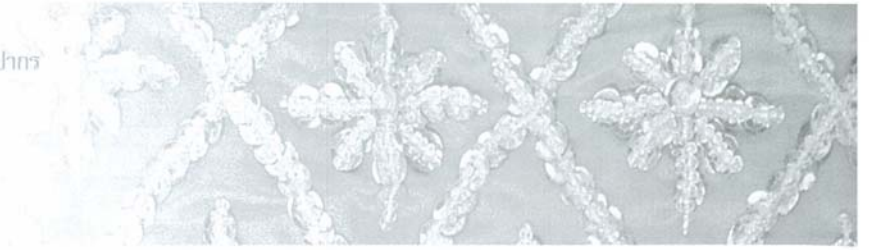

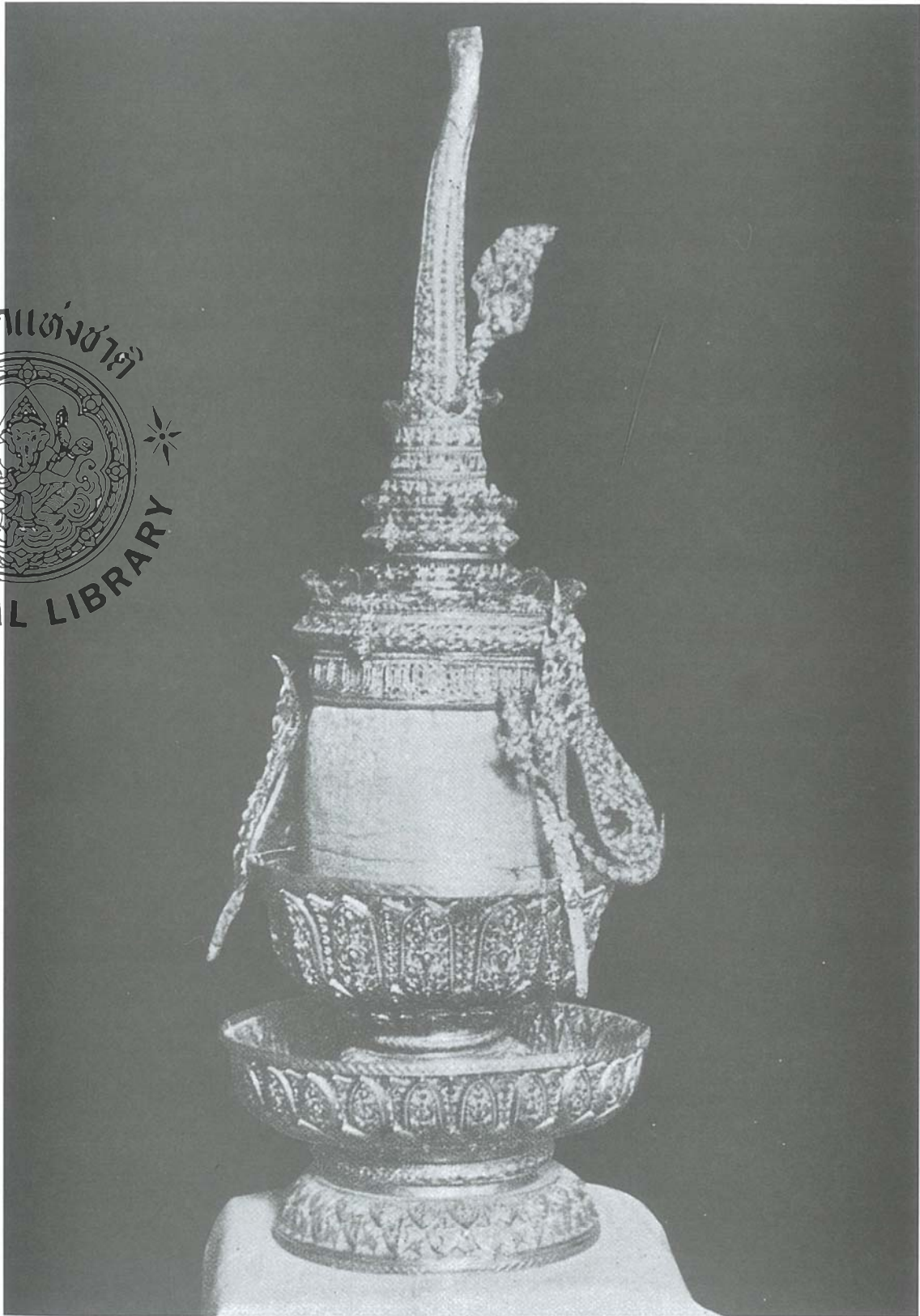
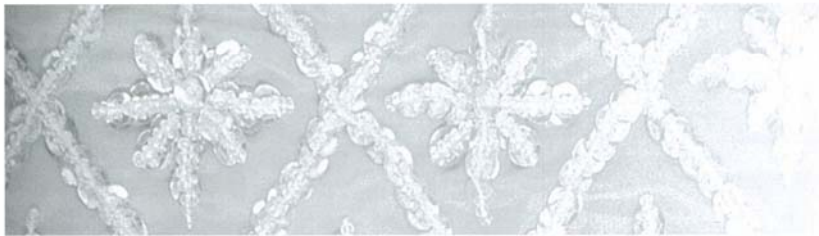
พระมหาพิชัยมงกุฎ

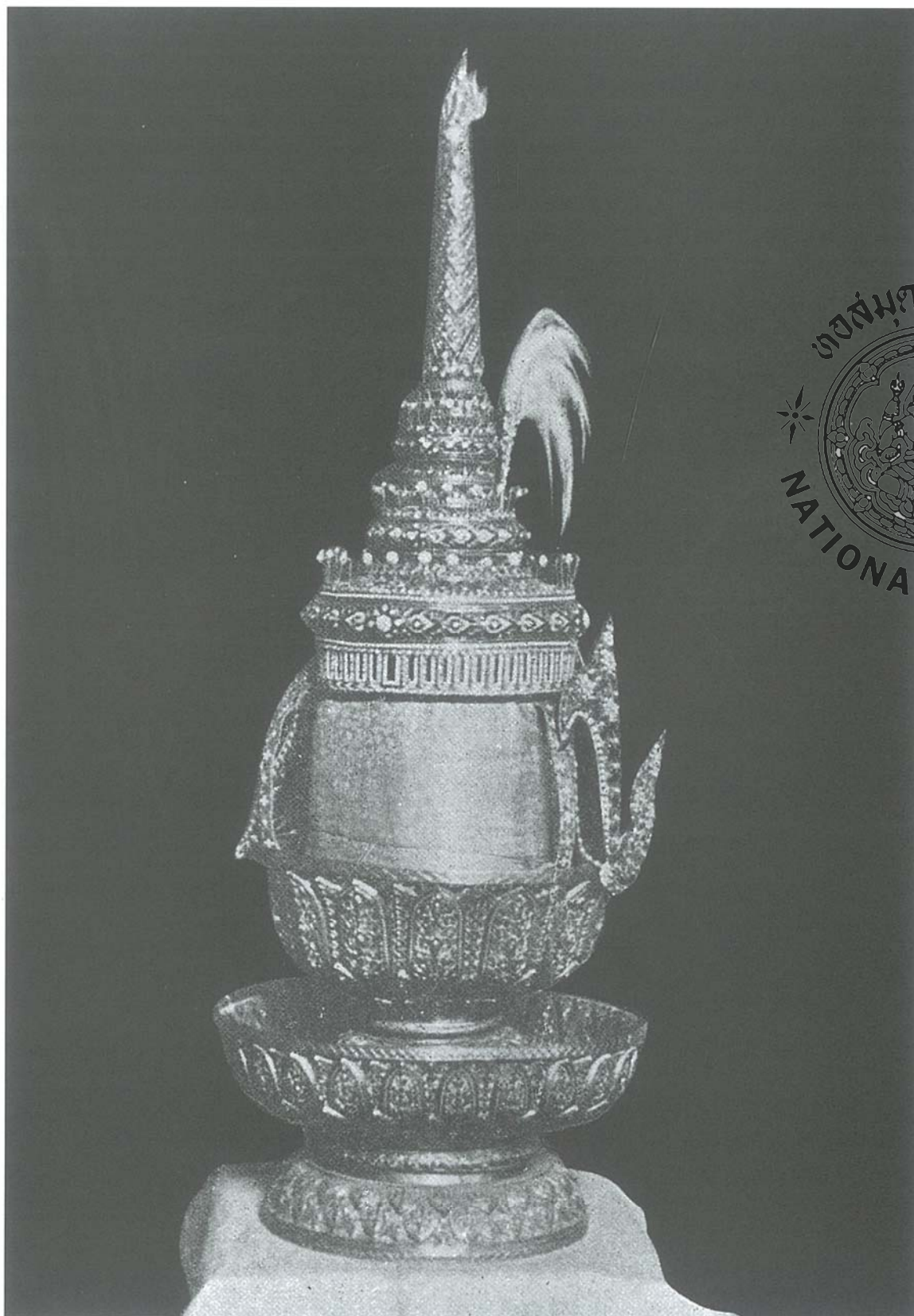
ภาพพระมหาพิชัยมงกุฏ

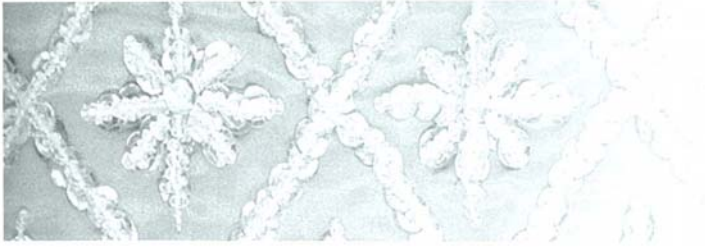
ภาพชฎาพระกลีบ

ภาพพระชฎาเดินหน

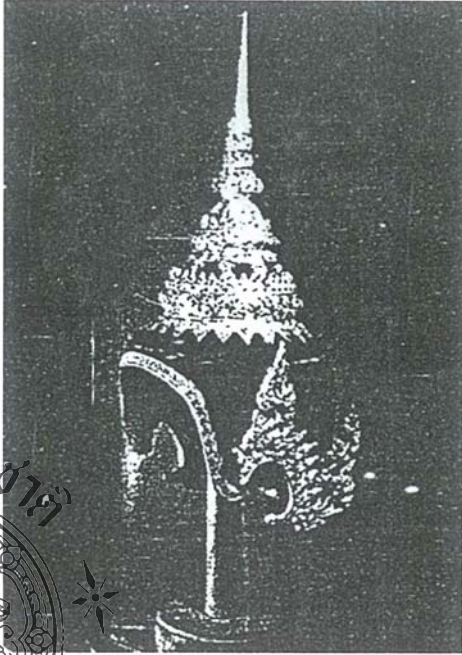
ภาพชฎาห้ายอด รัชกาลที่ ๖

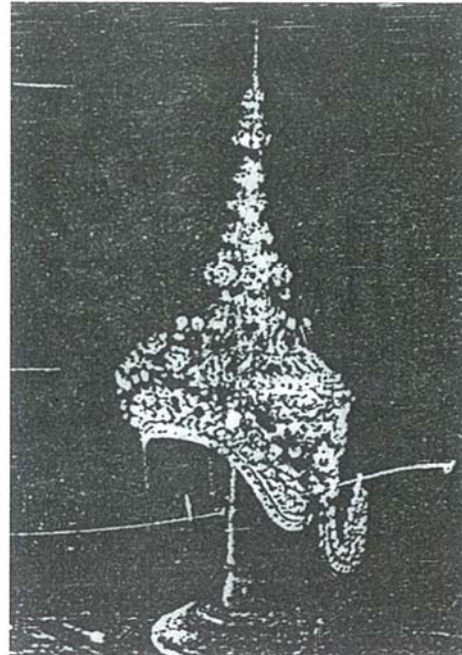
ศิราภรณ์ (นาง)

อยุธยา ยุคที่ ๓

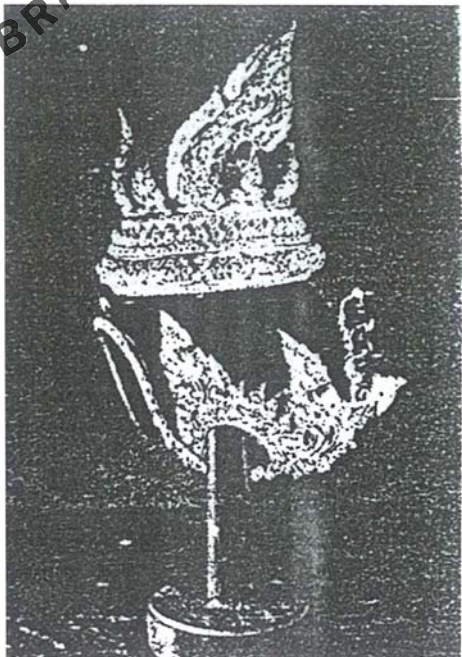
(พ.ศ. ๒๑๗๓ - ๒๒๗๕)

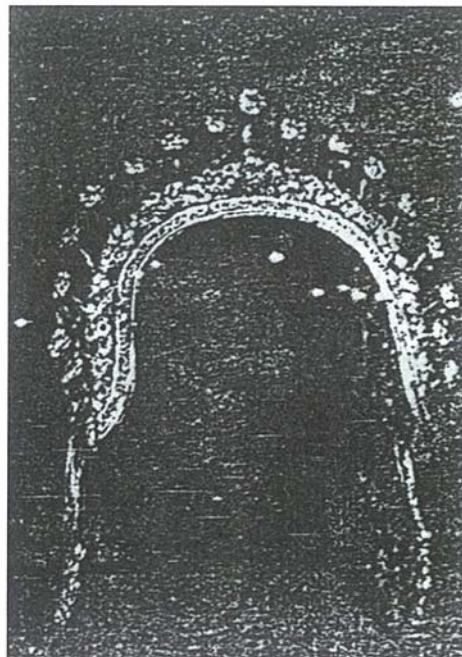
เกี้ยวยอด

มงกุฎกษัตริย์

รัดเกล้า

สุวรรณมาลา

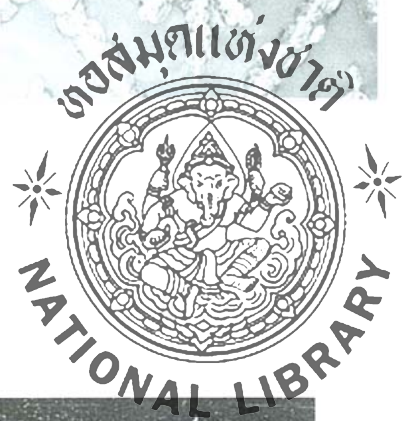

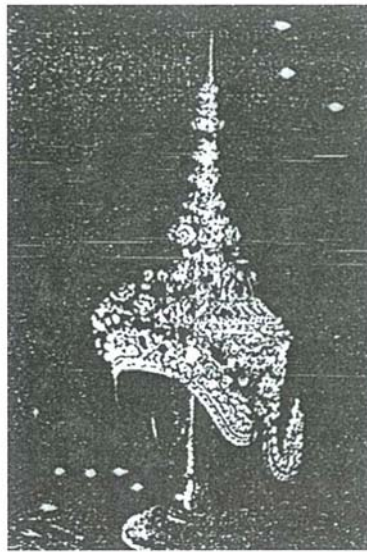
ศิริภรณ์ (นาง)

อยุธยา ยุคที่ ๔

(พ.ศ. ๒๒๗๕ - ๒๓๑๐)

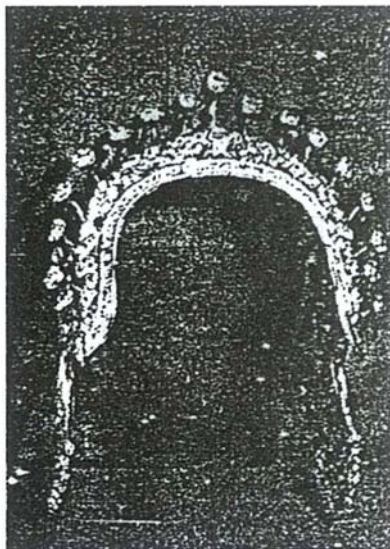
เกี้ยวยอด

มงกุฎกษัตริย์

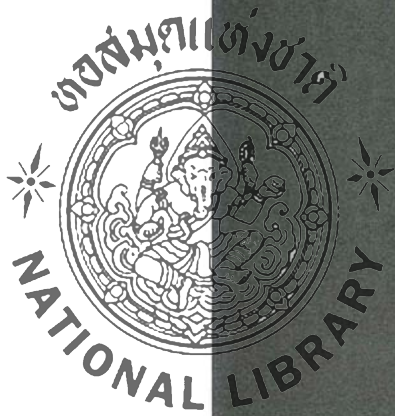
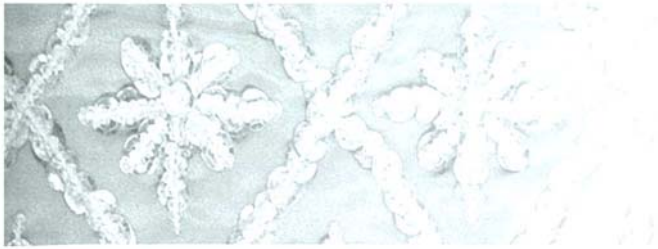
รัดเกล้าเปลว

กระบังหน้า

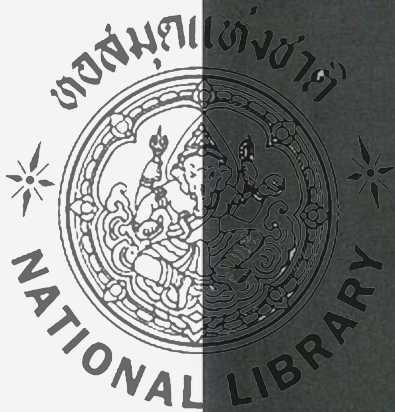
รัดเกล้า

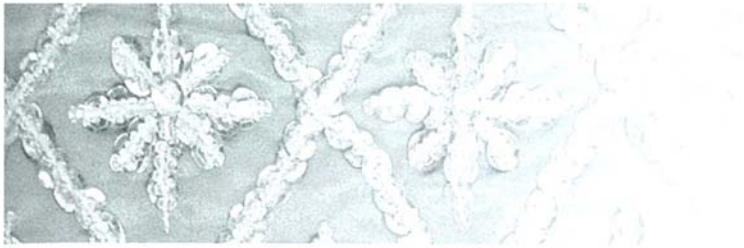

ภาพชฎา อยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ภาพชฎาปัจจุบัน ของสำนักการสังคีต

ชุดที่กรมศิลปากรใช้ในปัจจุบัน

ชุดพระ ที่ใช้ในปัจจุบันเป็นการประดิษฐ์ขึ้นโดยผสมผสานกันระหว่างเครื่องเงินและทอง สร้างเลียนแบบมหาพิชัยมงกุฎเพิ่มกรอบหน้าเงิน กรรเจียรกรเงินประดับเพชร ดอกไม้ล้าน* เงินประดับเพชรดอกไม้ไหวประดับเพชร ในส่วนประกอบที่เป็นองค์ชุดา ตกแต่งลายรักร้อย ลายผ้าจีบ กระจิงตาอ้อย เกี้ยว ดอกไม้ทิศตลอดจนถึงปลายปลียอด จะลงรัก ปิดทองและประดับด้วยเพชร และมี “ลายท่าย” หรือ “ท่ายชุดา” ทำด้วยเงินติดเพชร การเดิม “ลายท่าย” ที่ชุดานั้นเนื่องมาจากปัญหาที่เวลาใส่ชุดาหรือมงกุฎนั้นไม่พอดีกับศีรษะของผู้แสดงส่วนมากเมื่อสวมชุดาแล้วก็จะหลวมกว่าหรือใหญ่กว่า ผู้แสดงก็จะแก้ปัญหาด้วยการทำหมอนเล็กๆ ให้โค้งเข้ารูปรองรับชุดา เพื่อมิให้ตกลงมาถึงหน้าผาก ถ้ายังไม่พอดีไม่กระชับก็จะใช้ผ้าชั้นเล็กหรือผ้าเช็ดหน้า พับเหน็บไว้ที่ขอบล่างของ “เกี้ยวมาลา” ตรงกลางด้านหลังเพื่อให้สวมมงกุฎหรือชุดาได้กระชับพอดีกับศีรษะเมื่อออกแสดงก็จะเห็นผ้าเหน็บด้านหลังจึงเป็นที่มาของการคิดแก้ปัญหาของนายชิต แก้วดวงใหญ่ ซึ่งเป็นช่างศราภรณ์ ได้คิดประดิษฐ์ “ลายท่าย” หรือ “ท่ายชุดา” ขึ้นเพื่อให้เป็นเครื่องปกปิดการหนุนศีรษะ และตกแต่งด้วยลวดลายเงิน ผังเพชร มีสายรัดคางเพชรแถวเชื่อมต่อกับกรอบหน้าถึงคาง ทัดดอกไม้เพชรข้างจอนหูซ้าย และทัดอุบะดอกไม้ทัดข้างจอนหูขวา

๒. รัดเกล้า

เป็นเครื่องประดับศีรษะ สำหรับละครตัวนางที่ได้แบบอย่างมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ซึ่งสามารถพบหลักฐานได้จากภาพเขียนนั้น บทละครในสมัยนั้นปรากฏเครื่องศราภรณ์อยู่ ๓ แบบ คือ

๑. มงกุฎสตรี มีมาลากับปิ่น ระหว่างปิ่นกับมาลาบางทีมีสาแทรกยึดบางทีก็ไม่มี

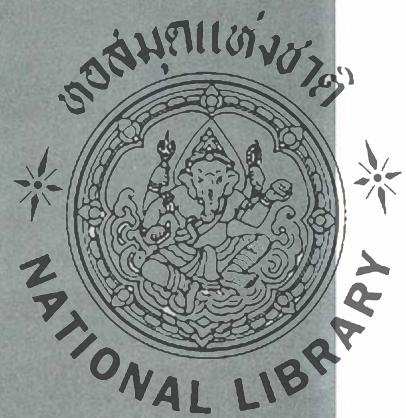
๒. รัดเกล้าก็คือมาลา ** นั่นเอง

๓. กระบังหน้า ก็คือ มาลาสดหรือมาลาทองพร้อมจอนหู

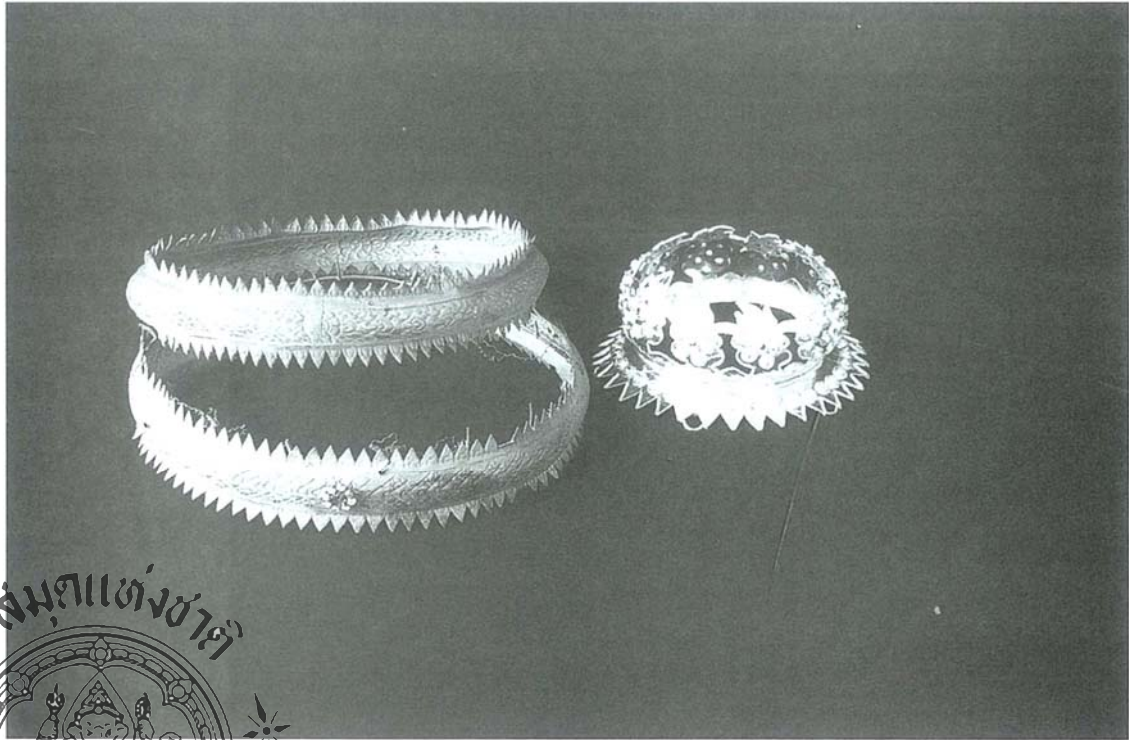
* ลวดเงิน ขดเป็นวงลดหลั่นตามลำดับ ประดับด้วยดอกไม้ไหวห้อยดั่งตั้ง ใช้วางประดับบนยอดชุดา

** มาลา เป็นพวงดอกไม้สดหรือดอกไม้ทองสวมศีรษะในทิวสนิมคลบางทีก็เรียก “เกี้ยว” ที่เรียกว่ากระบังหน้าก็คือนาลานั่นเอง แต่เขาทำเอียงไปเสีย ดังนั้น เพื่อให้เข้ากับวงหน้างามขึ้น แต่มีเพียงครึ่งท่อน เพราะมีจอนหูบัง (จากหนังสืองานพระราชทานเพลิงศพ พันตรี หลวงจบกระบวนยุทธ : สมภพ จันทรประภา)

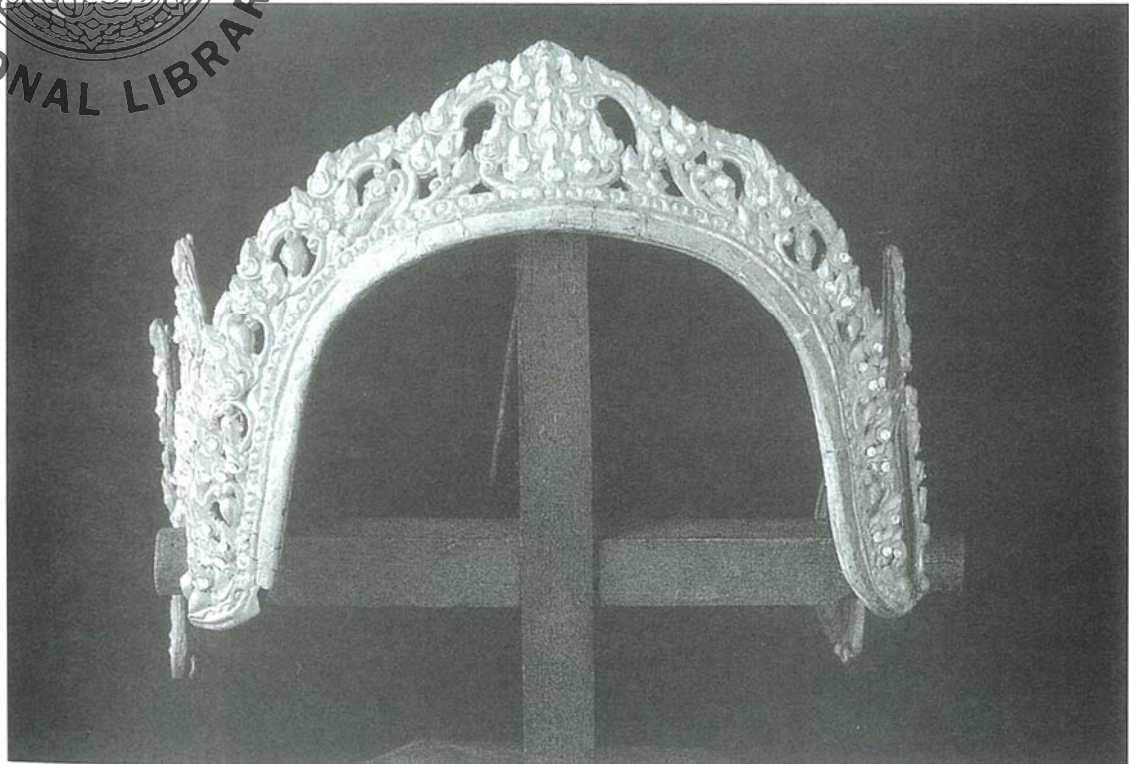

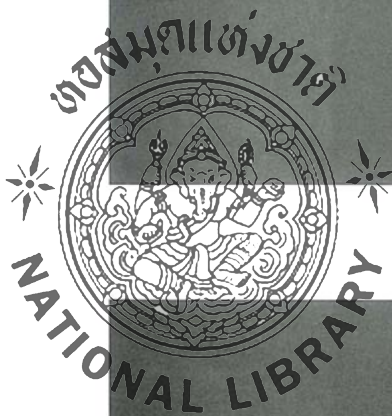
ภาพมงกุฎกษัตริย์

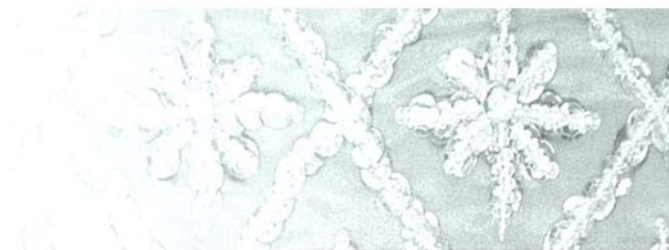

ภาพมालา

ภาพมอลาจอหนู หรือกระบังหน้า

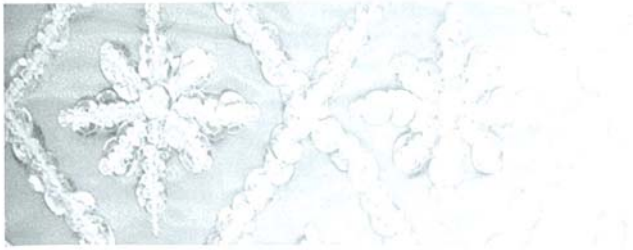
นอกจากศิราภรณ์ดังกล่าวข้างต้นแล้วยังปรากฏศิราภรณ์แบบใหม่อีก

๓ แบบ คือ

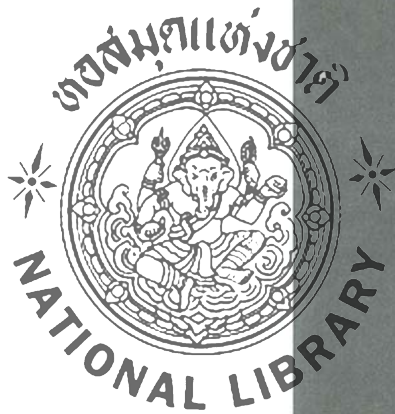
๑. เกี้ยวยอด เป็นเกี่ยวกับปิ่น เวลาสวมมงคลก็เป็นครบเครื่องมงกุฏ
 โดยประกอบด้วยมาลาเทียม

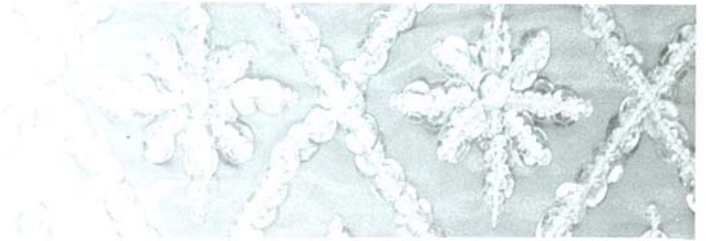
ภาพเกี้ยวยอด

๒. รัตเกล้ายอด ทำขึ้นในรัชกาลที่ ๔ เป็นมาลากับปิ่น

ภาพรัตเกล้ายอด

๓. ปันจุเหรียญอด เป็นของยี่เก็คิด ได้แก่โพกผ้าหุกระต่าย ปักปัน
ละครนิยมนำมาใช้

ภาพด้านหน้า ปันจุเหรียญอด

ภาพด้านหลัง ปิ่นจุฑาเรีจยอด

รัดเกล้า ที่สำหรับใช้ในการแสดงละครในกรมศิลปากรนั้นมี ๒ แบบ คือ

๑. รัดเกล้ายอด ซึ่งทำขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ รัดเกล้าประกอบด้วย

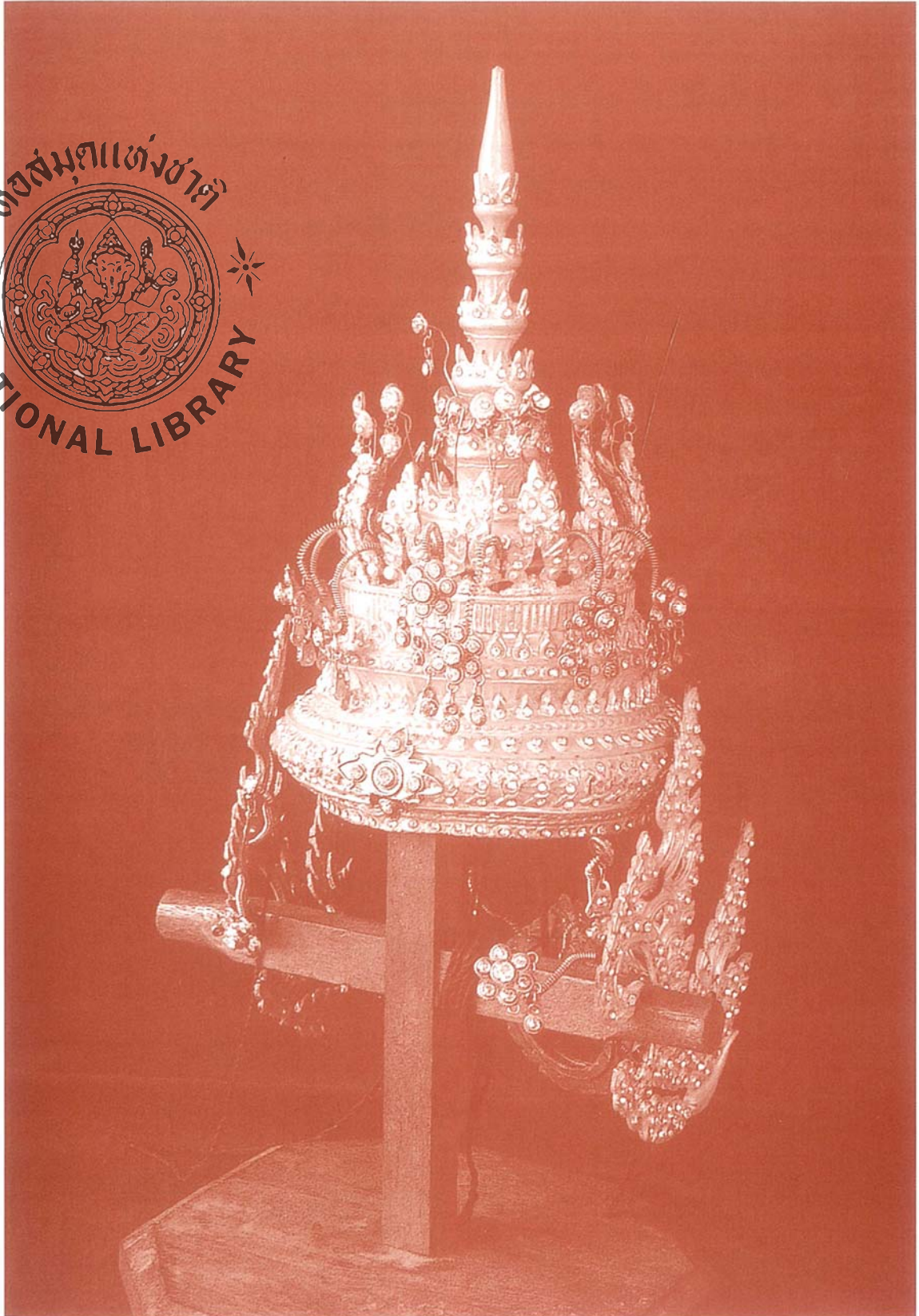
- ตัวรัดเกล้า คือ มาลา และสนองเกล้า* ประกอบเข้าด้วยกัน ประดับด้วยดอกไม้ทองปัจจุบัน ตัวมาลาจะขึ้นหุ่นโครงในเป็นทวยหรือกระดาดสา แต่งภายนอกด้วยตัวกระจกลงรักปิดทองประดับพลอยสี กระจกเพชร ปลายยอดใช้ไม้กลึงให้เป็นทรงแหลมแต่งลวดลาย ปิดทองประดับพลอย กระจก เพชร... ต่อมาลา และปลายยอด ด้าย ส้าแทรก

- จอนหู หรือกรรเจียกจร แต่งด้วยลวดลายลงรักปิดทองประดับพลอย กระจก และเพชร แต่งกุ่มทอลเป็นดอกไม้เพชร ทอยตุ้งติ่งประดับดอกไม้ไหว รัดท้ายซ่อง ทำด้วยหนังม้วนเป็นทรงกระบอกใช้รัดปลายหางม้า (ผมปล่อยยาวด้านหลัง) แต่งลวดลายด้วยรักปิดทองประดับพลอย กระจก และเพชรประดับดอกไม้ไหว รัดเกล้ายอด จะใช้กับตัวละครที่สูงศักดิ์ที่เป็นตัวนาง

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงออกแบบพระราชทานละครใน และทรงห้ามมิให้ผู้ใดนำแบบไปใช้

* สนองเกล้า จะใช้สำหรับพระสนม ลักษณะเป็นเกี้ยวที่มีส้าแทรกคลุมมวยผม

ภาพรดเกล้ายอด

๒. รัดเกล้าเปลว เป็นของเดิมที่มีมาก่อน ประกอบด้วยมาลา และ กนกเปลว

ตัวมาลาทำเช่นเดียวกับรัดเกล้ายอด แต่งลวดลายเพิ่มดอกไม้ไทรรอบ ตัวมาลา ลงรักปิดทอง ประดับ พลอย กระจกและเพชร เปลวประกอบด้วย ลวดลายลงรักปิดทอง ประดับเพชรพลอย กระจก บางครั้งปลายเปลวประดับ ด้วยเพชร พลอย และกระจก บางครั้งปลายเปลวจะประดับด้วยดอกไม้ไทร

จอนหู และรัดท้ายช่องจะใช้เหมือนกับรัดเกล้ายอด

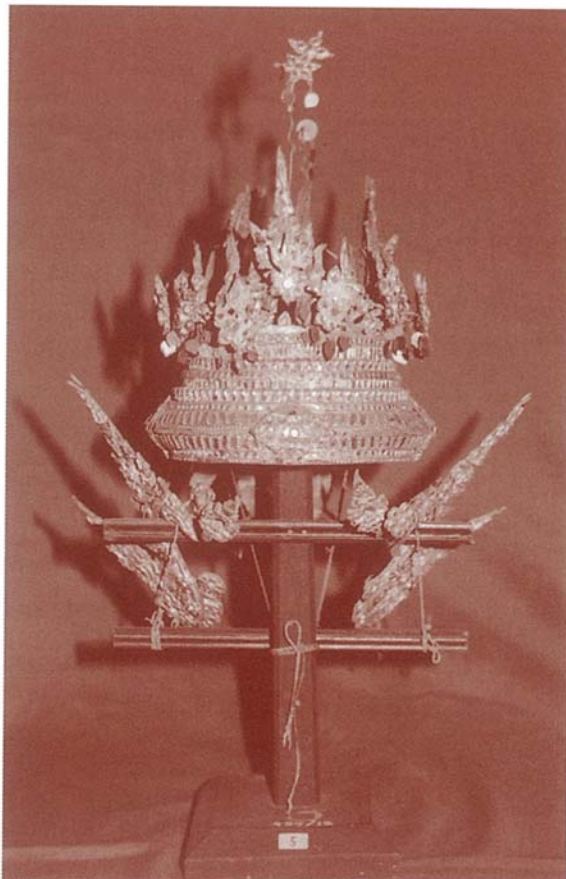
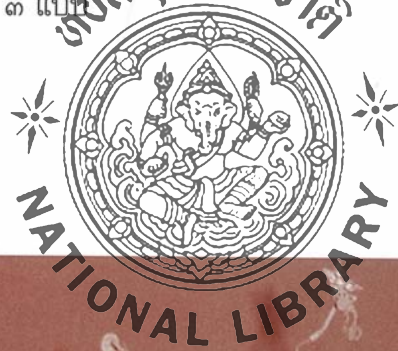
รัดเกล้าเปลว จะใช้กับตัวละครที่มีศักดิ์ ลดหย่อนลงมา

“รัดเกล้า” รัดเกล้าธรรมดาทำด้วยโลหะขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๕ ๑/๒” สูงกว่าเกี้ยว งามกว่าเกี้ยว มีกระจกโดยรอบมี ๓ แบบ

๑. รัดเกล้ากลม

๒. รัดเกล้าเปลว

๓. รัดเกล้ายอด

ภาพรัดเกล้าเปลว

ภาพรัดเกล้าเปลว

๓. ปันจุเหร็จ

ประดิษฐ์ขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๒ ใช้สำหรับละครหลวง แต่งเป็นปันหยิกกับ
อุณาकरण ในละครเรื่องอิเหนา แทนการโพกศีรษะ ปันจุเหร็จนี้พวกลิเกนิยม
ใช้กัน

ปันจุเหร็จที่กรมศิลปากร ใช้แต่งแสดงละครอิเหนา คือ

- ปันจุเหร็จเพชร
- ปันจุเหร็จขี้รัก

- ปันจุเหร็จเพชร จะทำโดยนำหนามเตยมาเชื่อมต่อกันบนโครงลวด
เป็นรูปตามต้องการแล้วจึงนำเพชรมาใส่หนามเตย แต่งด้วยลวดลายที่สวยงาม มี
ดอกไม้เพชรตัดหู กรรเจียกจร ล้วนแต่เป็นเพชร เมื่อเวลาแสดงจะมีพวงอุบะ
ดอกไม้ตัด ใส่ไว้ทางขวาของผู้แสดงเหมือนอย่างการตัดอุบะดอกไม้ เมื่อสวมชฎา

บางครั้ง จะขึ้นโครงด้วยเงินทำรูปร่าง เหมือนกับโครงปันจุเหร็จที่ทำด้วย
หนามเตย ประดับด้วยพลอยขาวกันดัด มีดอกไม้ไหว ดอกไหม้เพชร ตกแต่งให้
สวยงาม ด้านหลังของปันจุเหร็จ ทั้ง โครงเงิน โครงเพชร จะทำลวดลายคล้าย
รูปผูกผ้าโพกมีชายผ้าที่ทำเป็นเงินและเพชร ด้านหลังเป็นการออกแบบลวดลาย
ที่สวยงาม ให้คงไว้ซึ่งที่มาของ “ปมผูกผ้า”

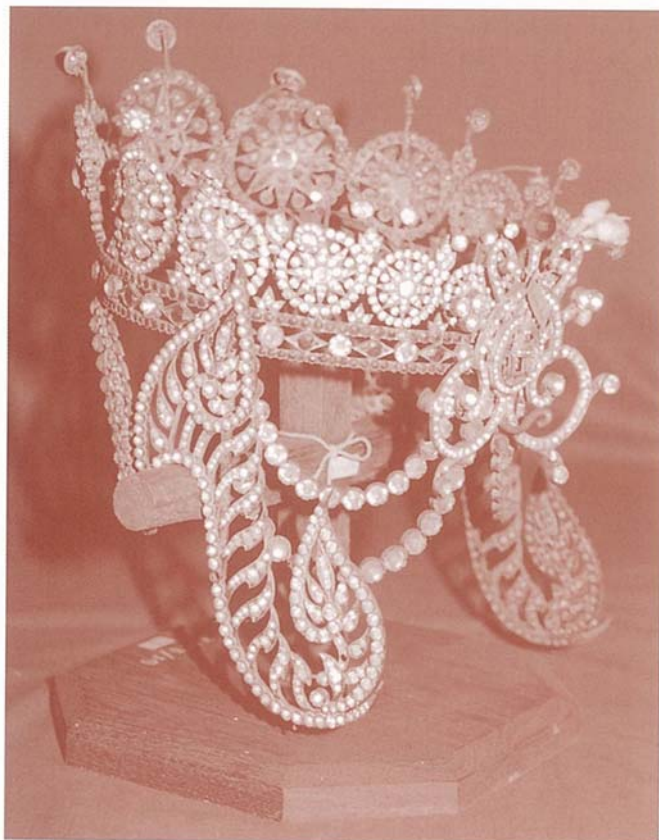
- ปันจุเหร็จขี้รัก มีรูปร่างทรงเหมือนกันกับปันจุเหร็จเพชรแต่ทำด้วย
โครงหนังติดลวดลายตัวกระจังด้วยรักและปิดทองประดับด้วยพลอย และเพชร
มีดอกไม้ไหว ดอกไหม้เพชร ปันจุเหร็จขี้รัก นิยมใช้กับตัวละครที่เป็นตัวรอง
ตัวที่เลี้ยงเวลาแสดง มีอุบะดอกไม้ตัดเช่นเดียวกันกับปันจุเหร็จเพชร

ปันจุเหร็จนี้ นอกจากจะใช้สำหรับการแสดงละครในแล้วยังใช้กับการ
แสดงทั่วๆ ไป เช่น ตัวชาลวันในเรื่องไกรทอง เป็นต้น

ภาพปิ่นจุฑเร็จเพชร ด้านหน้า

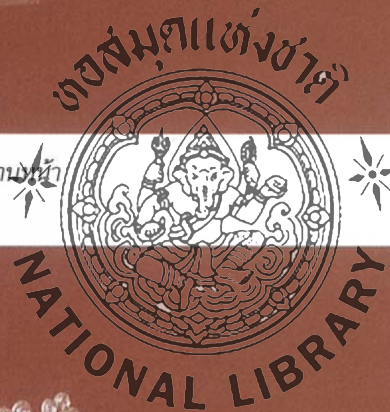
ภาพปิ่นจุฑเร็จเพชรด้านข้าง
กรรเจียกจรและท้ายดอกไม้เพชร
ตกแต่งแทนปมผ้าโพก

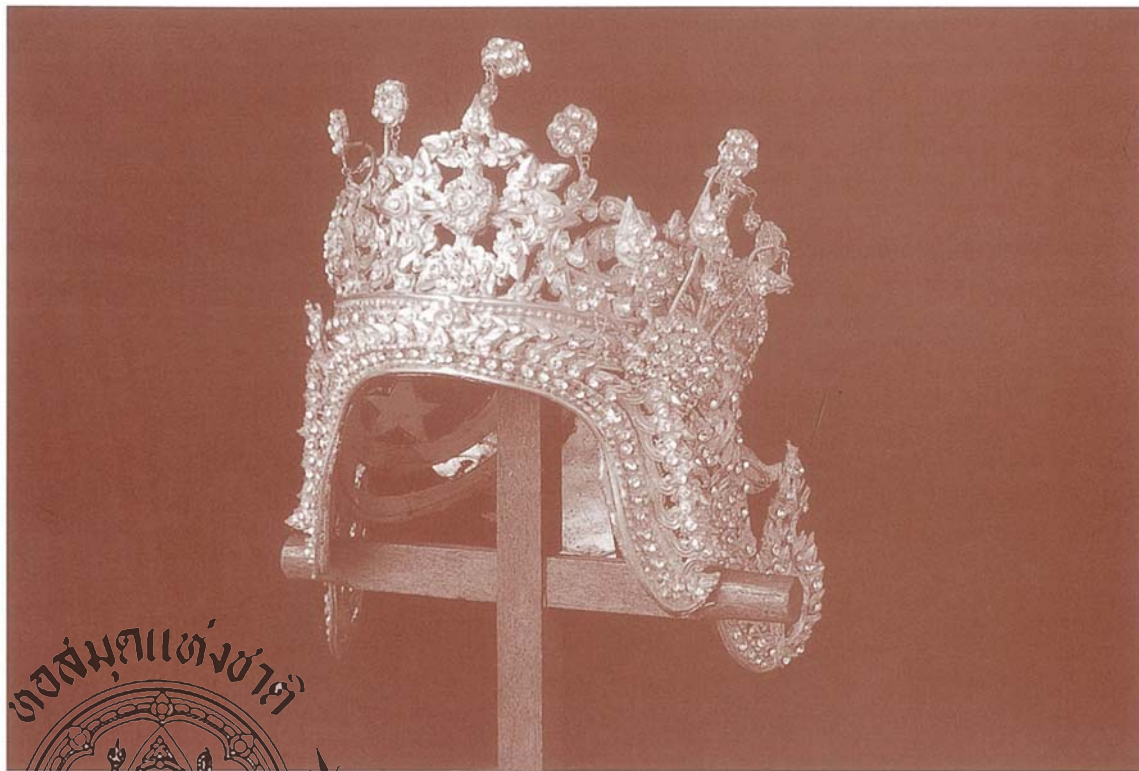
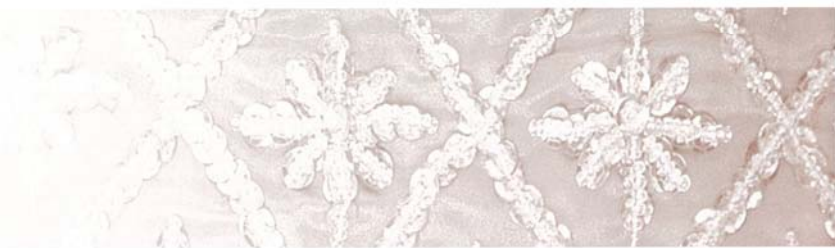

ภาพบันจุเหรียญเงิน ประดับเพชร ด้านหน้า

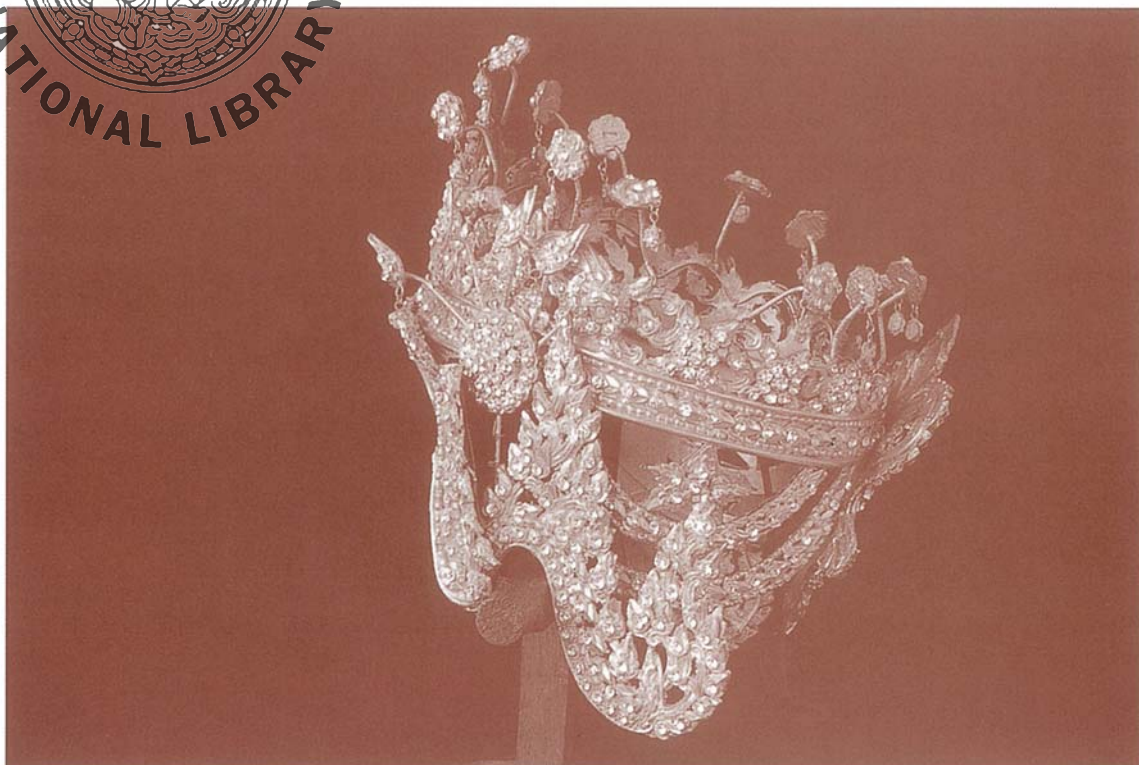
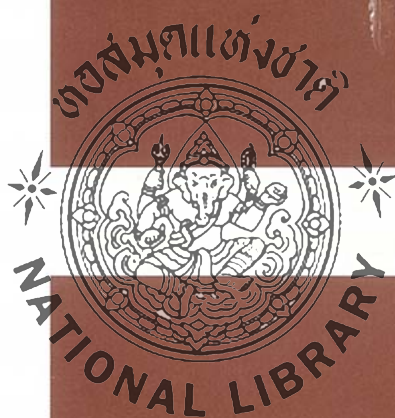

ภาพบันจุเหรียญเงิน ประดับเพชร ด้านข้าง

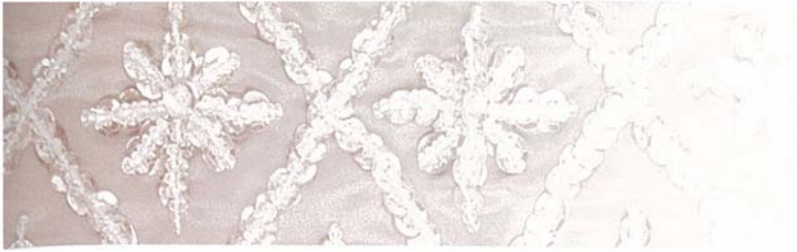

ภาพปิ่นจุฑาเหริงทอง (ซีร์ก) ด้านหน้า

ภาพปิ่นจุฑาเหริงทอง (ซีร์ก) ด้านข้าง

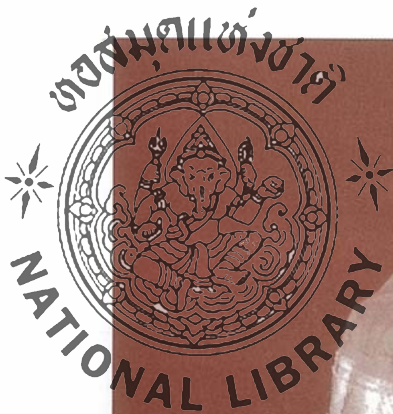

๔. หูกระต่าย

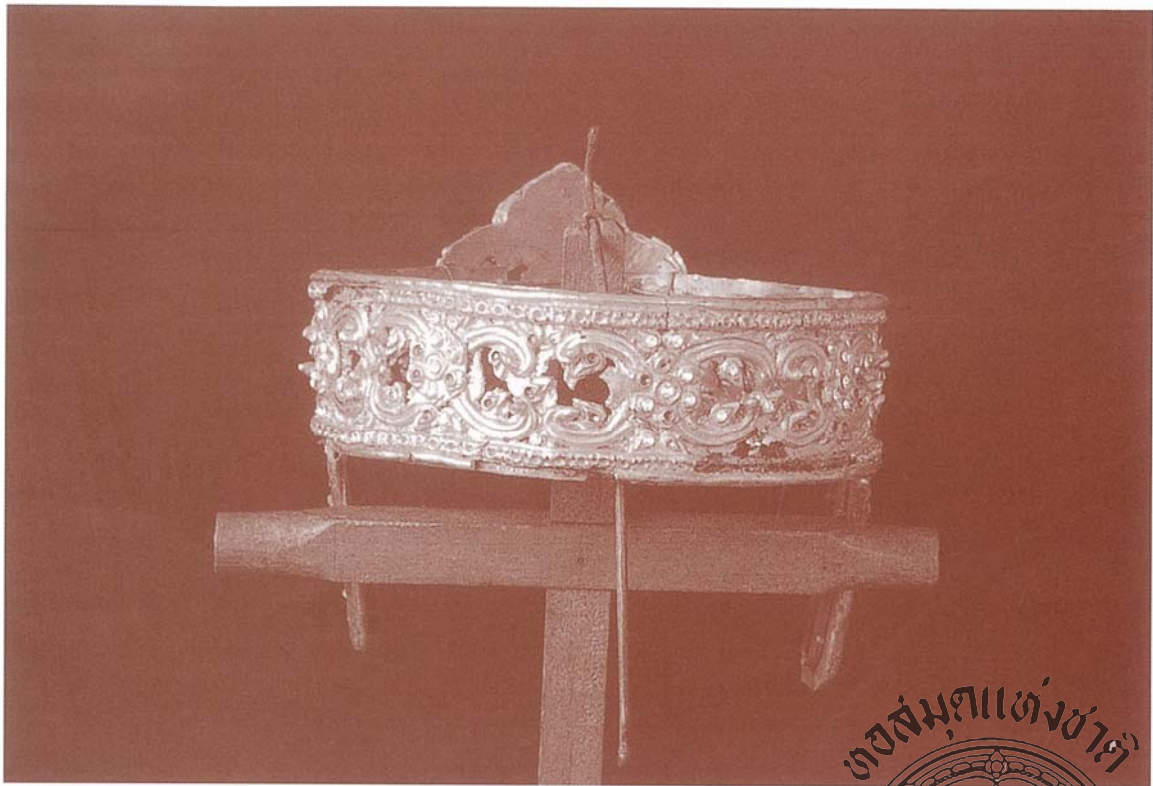
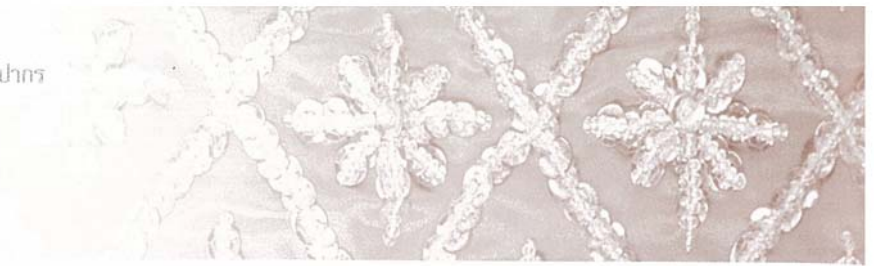
เป็นศิราภรณ์ที่ใช้สำหรับตัวพระ สำหรับหูกระต่ายที่ใช้กับละครนั้นมียังหูกระต่าย ที่เป็นหมวกใช้สำหรับทหารที่แต่งเครื่องทหารแดง (เข้มขาบ) ธรรมดา

หูกระต่ายอีกแบบจะมีลักษณะคล้ายบันจูเหรีจแต่ไม่มีจอนหุ้มปีกหูแทนด้านบน ไม่มีดอกไม้ไหม สันนิษฐานว่าน่าจะได้แบบอย่างมาจาก บันจูเหรีจ และหมวกหูกระต่ายนำมาประดิษฐ์ร่วมกัน ออกมาเป็นบันจูเหรีจแบบไม่มีจอนหุ้มแต่มีปีกหูแทนซึ่งใช้แทนการโพกผ้า ของตัวละครพวก “กิดาหยัน”

“หูกระต่ายซีริก” ที่กรมศิลปากรใช้สำหรับตัวกิดาหยันนั้นจะขึ้นโครงร่างด้วยหวาย ตัดหนังลายฉลุ ดัดให้เข้ากับโครงหวาย ยึดติดด้วยลวด แต่งลวดลายด้วยตัวกระจิง ลงรักปิดทองประดับเพชร เวลาใช้ไม่ต้องใส่อุบะดอกไม้ทัด

ภาพหูกระต่ายผ้า

ภาพทุกระด่ายซัรัก ด้านหน้า

ภาพทุกระด่ายซัรัก ด้านข้าง ด้านหลัง แต่งลายแทนปมผ้าโพก

๕. กระบังหน้า หรือศรีเพศหรือเคียรเกท

เป็นศิราภรณ์รอง มีใช้มาตั้งแต่สมัยอยุธยา ผู้ใช้กระบังหน้าจะเป็นลูกหลานที่เกิดจากนางสนมหรือหลานหลวงชั้นเอก

สุวรรณมาลาเป็นศิราภรณ์ที่เป็นต้นแบบของกระบังหน้าที่ใช้ในละครของกรมศิลปากร จะใช้สำหรับตัวนางพระกำนัลหรือนางสนม กระบังหน้าทำด้วยหนังฉลุลาย ติดตัวกระบังหน้ารักปิดทองมีกรเจียกร ทัดอุบะดอกไม้ที่จอนหูซ้าย กระบังหน้านี้นี้จะมีทั้งเงินประดับเพชรและหนังลงรักปิดทองประดับพลอย

กระบังหน้าเงินประดับเพชร ที่มีใช้ปัจจุบันจะใช้คู่กับรัดท้ายช่อง โดยรวบผมหางม้าไว้ด้านหลัง รัดหางม้านี้ด้วยรัดท้ายช่อง บางโอกาสก็จะมุ่นหางม้าเป็นมวยใส่เกี้ยวรัดมวยผมปักปิ่น ส่วนใหญ่จะใช้กับตัวละครที่มีบทเป็นตัวสำคัญของเรื่อง หรือเป็นตัวเอกของละคร เช่น นางค่อมจะใช้กระบังหน้าเงิน ตอนตัดดอกไม้ฉายกริช ในละครเรื่องอิเหนา นอกจากนี้จะใช้สำหรับตัวละครที่มีอายุน้อย เป็นพระธิดา เป็นโอรส เป็นต้น

การสวมกระบังหน้าจะใส่พอดีกับกรอบหน้า * ทัดอุบะดอกไม้ที่จอนหูซ้ายสำหรับตัวนาง และใช้สำหรับแต่งตัวพระ คือ สียะตราตอนเด็ก อุบะดอกไม้ทัดข้างขวา

ภาพสุวรรณมาลา

* การใส่กระบังหน้า จะใส่ให้กรอบกระบังชิดขอบ “ตีนผม” รัดจอนหูไว้ข้างหลังไม่ให้เห็นผมบนกรอบหน้า

ภาพกระบังหน้าเงิน

ภาพกระบังหน้าทอง

สุวรรณมาลาจะต่างกับกระบังหน้า ตรงสุวรรณมาลาไม่แต่งดอกไม้ไหว
กระบังหน้าเงิน และกระบังหน้าทอง จะมีดอกไม้ไหวแต่งรอบกรอบกระบัง

๔.๒ ถนิมพิมพารณ์

ถนิม หมายถึง เครื่องประดับ บางทีเรียกว่า “สนิม” เช่น “สร้อยถนิมพิมพารณ์” เครื่องประดับที่พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ใช้กันจะมีทั้งที่ได้มาจากต่างประเทศ และที่ไทยประดิษฐ์ขึ้น ส่วนใหญ่ จะเป็นเครื่องทองลงยา ประดับเพชรและพลอย สีต่างๆ ตามคติและความเชื่อในสมัยนั้น ในสมัยอยุธยามีความเชื่อเรื่องการประดับด้วยรัตนชาติ ๙ อย่าง นั้นเป็นของวิเศษ ที่ควรมิโดยเฉพาะ พระอัมรินทร์พรตน์ สังวาลนพรัตน์ ฯลฯ

เครื่องประดับในยุคต้นอยุธยาที่ปรากฏในกฎหมายเทียรบาลประกอบด้วย

มหามงกุฏ

มหากุณฑล

พาหุรัต

ถนิมมัลลย์

สร้อยมหาสังวาล

เสอ้ง

อุตริ อุตรา

พระอัมรงค์

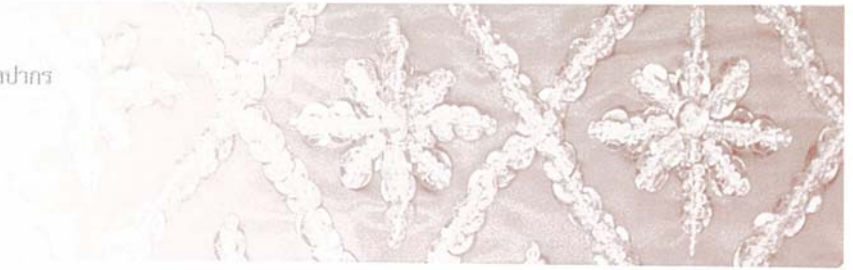
สนับเพลารัตกำพล

ควงเชิง

รองพระบาท

- มหามงกุฏ
เครื่องประดับใช้สำหรับสวมศีรษะซึ่งกล่าวไว้ในเรื่องศิราภรณ์
- กุณฑล
หมายถึง ตุ่มหู หรืออาจหมายถึง จรหูที่คู่กับกรรเจียกกี้ได้ในภาษาเขมร
จร หมายถึง ตุ่มหู และจะพบว่า กรรเจียกจรปัจจุบันจะทำติดไว้เลย
กับชฎา หรือกระบังหน้า
- พาหุรัต
หมายถึง เครื่องประดับแขนใช้แต่งรัดต้นแขน บริเวณกล้ามเนื้อ บางครั้ง
เรียกว่า “ทองต้นแขน”
- ถนิมมัลลย์
เป็นพวงดอกไม้ ใช้ห้อยที่อุระรอบพระศอ
- สร้อยมหาสังวาล
เป็นเครื่องประดับคล้องขนาบกับตัวจากไหล่พาดตัวมากับสะโพก เช่น
คล้องไหล่ซ้ายพาดมาด้านข้างของสะโพกขวา

- เสื้ออิง
สายรัดเอวมีเครื่องตกแต่งห้อยทั้งรอบ ๆ
- อุดรี อุดรา
เป็นกำไลเกลียว สวมข้อมือซ้ายและขวา มี ๗ แถว
- ถ้ามรงค์ คือแหวน
นิยมสวมทุกนิ้วพระหัตถ์สมัยรัตนโกสินทร์ สวมแปดนิ้ว เว้นนิ้ว
หัวแม่มือทั้ง ๒
- สนับเพลาธำทพล
คือกางเกงทำด้วยผ้าส่วนแดง
- คางเขน
คือกำไลข้อเท้า
- ร่องพระบาท หรือฉลอมพระบาท
คือรองเท้า

เรื่องของการนำอัญมณีมาตกแต่งเครื่องประดับเพื่อความสวยงามและ
คติความเชื่อ เพื่อสิริมงคล ตามสี ตามวัน แล้วยังนำอัญมณีมาใส่ในผ้าปัก มีทั้ง
ละออง ชัยไหว ชายแครงและฉลอมพระองค์ กรองศอ เป็นต้น

เครื่องประดับทุกชิ้นจะทำตัวเรือนด้วยทองเนื้อเก้า ซึ่งถือว่าเป็นทอง
ที่ดีที่สุด

เรื่องของการเชื่อในการสวมใส่อัญมณีนี้มีมาจนถึงปัจจุบันและมี
ปรากฏในละครเรื่อง สุวรรณหงส์ ตอนชมถ้ำ ดังบทที่ว่า

“รัตนคูหาภยสิทธิ์	ล้วนวิจิตรเนาวรัตน์จำรัสฉาย
แสงมณีสยามอร่ามพราย	เป็นเลื่อมรายแลสลักระยับตา
อันเพชรดีสีขาวรุ่งพราวเพริศ	สุดประเสริฐแสงสีวิเลขา
ใครประดับเพชรดีมีราคา	เรื่องเดชานุภาพด้วยดวงมณี
ทับทิมแท้แลดูแดงอร่าม	แสงแวววามแจ่มจรัสศรีศรี
กำจัดปวงโรคาพยาธิ	พูนทวีสินทรัพย์นับอนันต์
มรกตสดขจีสีเขียวขำ	แสงงามล้ำเลิศประเสริฐสรรพ
ประดับกันเขี้ยวงาสารพัน	คุ้มภัยอันตรายถ้วนมวลพาลา
อัญมณีสีเหลืองเรืองวิรุจน์	นี่คือบุษราคัมเลิศล้ำค่า
เป็นอาภรณ์พูนสวัสดิ์วัฒนา	ชนม์พรรษายืนดำรงคงนิรันดร์
แก้วโกเมนแดงก่าน้ำใสสด	แสงงามจรูญแสงสีสรรพ
ผู้ประดับรับเคารพอภิวันท์	ประชาชนนับถือเลื่องลือนาม

นิลกาลน้ำเงินกำล้าหมอกเมฆ
อำนวยสรรพสุขารมณภิราม
สีขาวหม่นหมอกมัวสลัวแสง
คลจจัดสัตรีรายพ่ายเคซา
แก้วเพทายพรายแสงสีแดงเรื่อ
นำสิริมงคลคลุชคชัย
แก้วไพฑูรย์ขุนฉวีสีไม้ไฟ
บันดาลชัยชนะหมู่ศัตรูร้าย

สีขาวผ่องเพชรดี
เขียวใสแสงมรกต
แดงแก้วโกเมนเอก
มุกดาหารหมอกมัว
สังวาลสายไพฑูรย์
อวยสวัสดิภาพล้วน

รุจิเรขรุ่งโรจน์โชติอร่าม
สิ่งดงามหลามหลังสะพร้งมา
บอกแสดงมุกดาหารตระการสง่า
อสรพิษนานาล่าหลีกไกล
พรรณอะเคื้อล่ายองผุดผ่องใส
กำจัดภัยพองอุปาทวให้คลาดคลาย
สังวาลไหมสาแทรกผ่านประสานสาย
แผ่กำจายเสน่ห์ติดจับจิตเอย

ทับทิมสีมณีแดง
เหลืองใสศดบุษราคัม
สีหมอกเมฆนิลกาล
แดงสลัวเพทาย
เจ็ดจำรูญนพรัตน์
ปวงพิบัติขจัดพัน

ผ่านร้ายกลายดี

จากเครื่องต้นเครื่องทรงของพระมหากษัตริย์ที่ประดับด้วยเครื่องถนิม
พิมพาภรณ์ ที่สวยงาม มาเป็นแบบอย่างการแต่งตัวตัวละครตั้งแต่สมัยอยุธยา
และมีปรากฏในวรรณกรรมที่กล่าวถึงการแต่งตัว ของตัวละครที่เป็นตัวกษัตริย์
พระมหาลี ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่อง อิเหนา เช่น

บทแต่งตัว อิเหนา

“ปั้นเหน่งเพชรลงยาราชาวดี
เฟื่องห้อยสร้อยสังวาลบานพับ
สอดใส่อำมรงค์เรือนครุฑ
เหน็บกริชฤทธิ์ไกรแล้วโคลคลา

บางบทกล่าวถึงชื่ออัญมณี เช่น

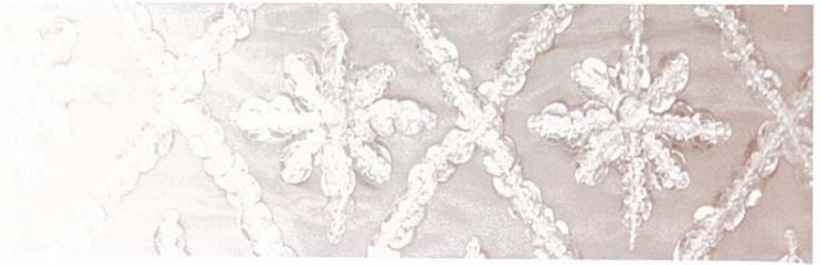
“ทองกรประดับทับทิมพราย
อำมรงค์เพชรรัตน์เรือนสุบรรณ

“ทับทรวงสังวาลประดับเพชร
ทองกรมุกดาตวงช่วงซัด

ทับทรวงดวงมณีสีสลับ
ทองกรแก้วประดับดวงจินดา
ทรงมงกุฎห้อยพวงบุปผา
เสด็จมาขึ้นทรงลินธพ”

เพทายทับทรวงดวงกุดั่น
ทรงมงกุฎแก้วกรรเจียกจอน”

น้ำหนักแต่ละเม็ดเจ็ดกระรัต
อำมรงค์เนาวรัตน์รจนา”

เครื่องประดับตัวพระ

เป็นเครื่องประดับเงินชุบประดับเพชรเป็นส่วนใหญ่ ยกเว้น กำไลข้อเท้า ใช้กำไลข้อเท้าหัวบัว สายเข็มขัด หัวเข็มขัด ชุบทอง

รายละเอียดเครื่องประดับตัวพระที่ใช้ในปัจจุบันหนึ่งชุด ประกอบด้วย

๑. ทับทรวงพร้อมสาย เป็นโลหะ ๓ ชั้น ชุบเงินประดับเพชรตรงกลาง ผังพลอยสีแดง สายเป็นเพชร ๒ แถว ยาว ๒๘ นิ้ว

๒. สั้งवाल เป็นสายเพชร ๖ แถว สายสั่งवालถักด้วยด้ายสีดำ ใส่หนามเตย ผังเพชรเทียมรองด้วยผ้ากำมะหยี่สีดำ จำนวน ๒ สาย ยาวสายละ ๑.๕ เมตร ประกอบติดกับ ตาบทิศ ประจำยาม ทำด้วยโลหะชุบเงิน ประดับเพชร ตรงกลาง ผังพลอยสีแดง

๓. หัวเข็มขัดพร้อมสาย หัวเข็มขัดแต่งลายทำด้วยโลหะ ๓ ชั้น ชุบเงินประดับเพชรตรงกลางหัวเข็มขัด ผังพลอยสีแดง สายเข็มขัดมี ๒ แบบ

- แบบลายทั่วไปเป็นลายดอกประจำยามเชื่อมต่อกัน ทำด้วยโลหะชุบทอง หัวเข็มขัดมีข้อเกี่ยว
- เข็มขัดถักลายทางมะพร้าวชุบทอง

ขนาดของเข็มขัดกว้างประมาณ ๑.๕๐ นิ้ว ความยาวประมาณ ๔๐ นิ้ว

๔. กำไลข้อมือ เป็นกำไลแผงทำด้วยโลหะชุบเงิน ผังเพชรเทียม ๖ แถว

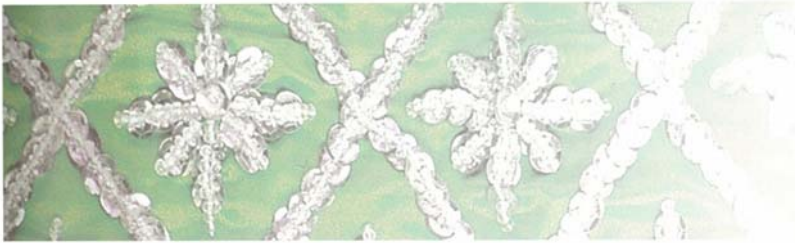
๑ คู่

๕. กำไลข้อเท้า ทำด้วยโลหะ หัวบัว ชุบทองเงามัน ๑ คู่

๖. ปะวะหล้า ทำด้วยลูกปัดสีแดงและโลหะชุบทอง (ลูกปัดเงินลายเม็ดมะยม)

๗. แหวนรอบ ทำด้วยโลหะชุบทอง เป็นลวดชดเหมือนสปริงโค้งเป็นวงรอบข้อมือ ข้อเท้า

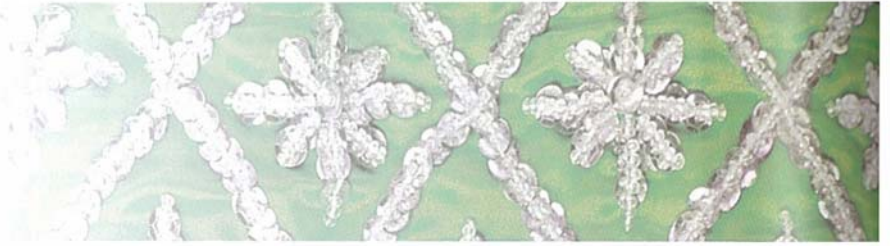

เครื่องประดับตัวพระ

ภาพเครื่องประดับตัวพระ ใช้กับตัวละครที่แสดงเป็นตัวเอกของเรื่อง

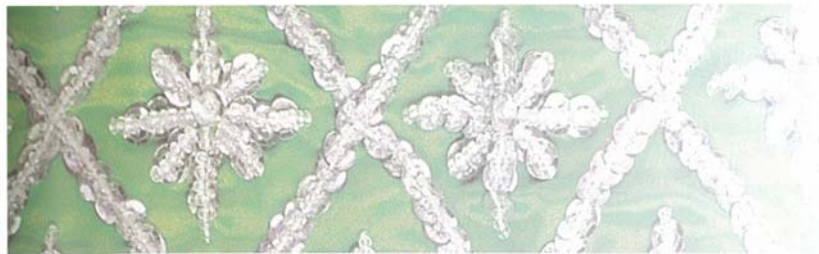

ภาพทับทรวง

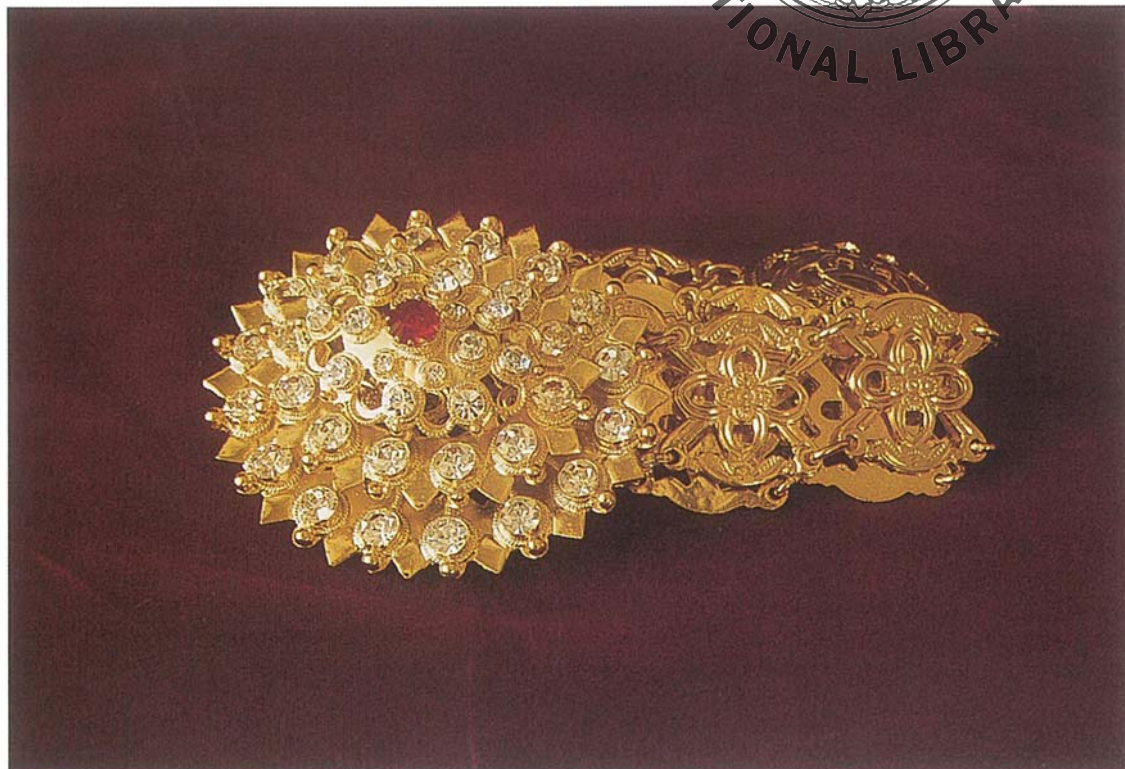

ภาพสังวาล

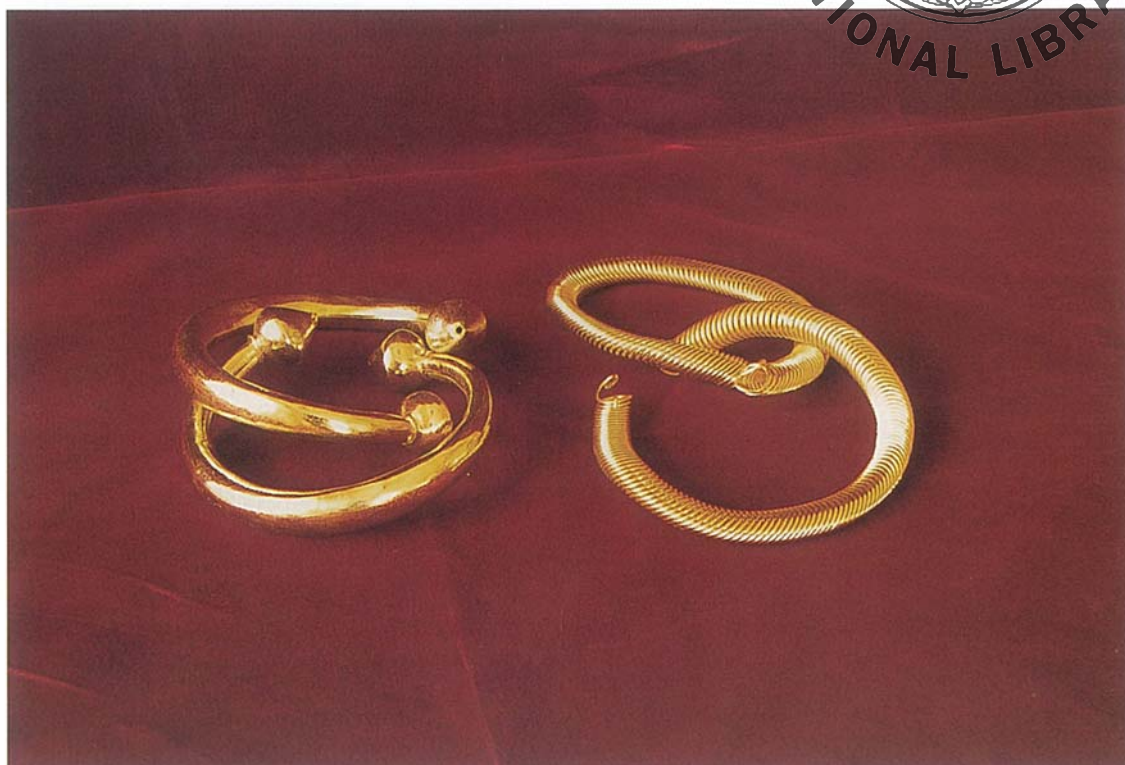
ภาพธำมรงค์ (แหวน)

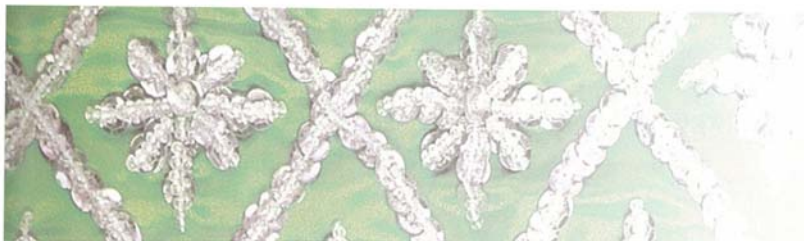
ภาพปั้นเท่ง (เข็มขัด)

ภาพกำไลข้อมือแผงเงินฝังเพชร ปะวะหล่ำ แหวน

ภาพกำไลข้อเท้าหัวบัว แหวนรอบ

เครื่องประดับสำหรับตัวนางประกอบด้วย

๑. จี๋นาง เป็นโลหะที่ทำเป็นชั้นลดหลั่นกัน ๓ ชั้น ชุบเงิน ประดับเพชรตรงกลางฝังพลอยสีแดง

สายสร้อยมี ๒ แบบคือ

- สายสร้อยโลหะเงินลายดอกฝังเพชรเชื่อมต่อกัน เป็นสายยาว ๒๗ นิ้ว
- สายสร้อยเพชร เป็นเพชรเรียงต่อกันเป็นสายโดยถักสายด้วยด้ายดำ ใส่หนามเตยฝังเพชรเรียงสองแถว รองสายด้วยผ้าสักหลาดสีดำ สายสร้อยเพชรนี้ยาว ๒๗ นิ้ว

๒. สะอึ่ง (สร้อยตัว) ทำด้วยลูกปัดโลหะชุบทองลายเม็ดมะยมยาว ๒๗ นิ้ว

๓. หัวเข็มขัดพร้อมสาย หัวเข็มขัด ทำด้วยโลหะลดหลั่นระดับ ๓ ชั้น ชุบทอง หัวเข็มขัดประดับเพชร ฝังพลอยแถวที่ปลายยอดหัวเข็มขัดตรงกลางสายเข็มขัด

- ทำด้วยโลหะลายดอกประจำยาม ชุบทองมีหัวเกี่ยว
- สายลายถักทางมะพร้าว ชุบทอง

ขนาดของสายเข็มขัด กว้างประมาณ ๑.๓ นิ้ว ยาวไม่ต่ำกว่า ๓๐ นิ้ว

๔. กำไลข้อมือ เป็นกำไลแฉ่งทำด้วยโลหะชุบเงิน ฝังเพชรเทียม ๔ แถว ๑ คู่

๕. กำไลข้อเท้า ทำด้วยโลหะหัวบัว ชุบทองเงาเงิน ๑ คู่

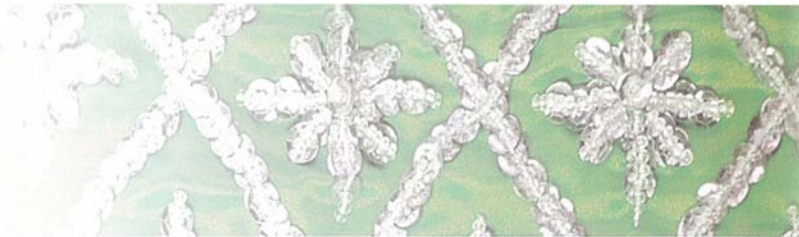
๖. ปะวะหล้า ทำด้วยลูกปัดสีแดงและลูกปัดโลหะชุบทอง เป็นลายเม็ดมะยม ร้อยสลับกัน เป็นสร้อยข้อมือ

๗. แหวนรอบ ทำด้วยโลหะชุบทอง เป็นลวดขดเป็นวงเรียงซ้อนกันเหมือนสปริง โค้งเป็นวงรอบข้อมือ ข้อเท้า

๘. ลูกไม้ปลายมือ เป็นสร้อยข้อมือ มีห้อยตุ้มด้วยดอกไม้ใบไม้ ปัจจุบันไม่นิยมใช้ จะใช้เฉพาะตัวละครที่มีบทบาทแต่งตัวและกล่าวถึงเท่านั้น

๙. ถ้ำมรงค์ จะใส่เฉพาะตัวละครที่แสดงเป็นตัวเอกของเรื่อง แต่ไม่ได้ใส่ครบทั้ง ๘ นิ้วอย่างโบราณ

การนำเพชรเทียม หรือ ที่เรียกกันว่า “เพชรหลา” และ “เพชรกันตัด” มาทำเครื่องประดับต่างๆ นั้น มีมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ ก่อนหน้านั้นเครื่องประดับส่วนใหญ่จะประดับกระจกและพลอยสีต่างๆ ซึ่งเพชรเทียมที่ปรากฏในละครของกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ นำมาใช้ทำเครื่องประดับต่างๆ นั้นจัดเป็นวัสดุชนิดใหม่ (ในสมัยรัชกาลที่ ๕) และสั่งเข้ามาจากต่างประเทศมี ๒ ชนิดคือ

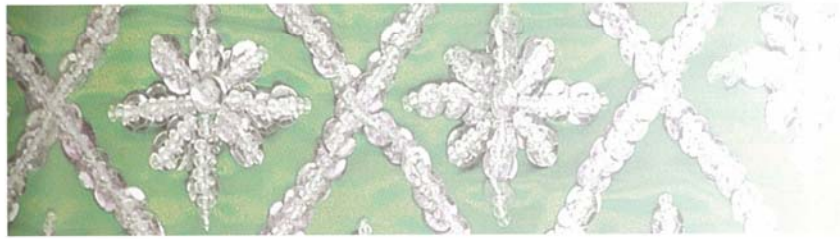
- เพชรเทียม ชนิดกันแหลมที่ติดอยู่เป็นแถวๆ บนแถบผ้าสีดำ เวลาซื้อขายกันจะวัดเป็นหลา จึงเรียกกันอีกอย่างว่า “เพชรหลา”
- เพชรกันตัด เพชรชนิดนี้มีลักษณะกันแบน ฉาบปรอทที่กันบางทีเรียกว่า “พลอยกระจก” ผลิตในประเทศแถบยุโรป เช่น เซคโค สโลวาเกีย และในเอเชีย เช่น เกาหลี เป็นต้น

เครื่องประดับตัวนาง

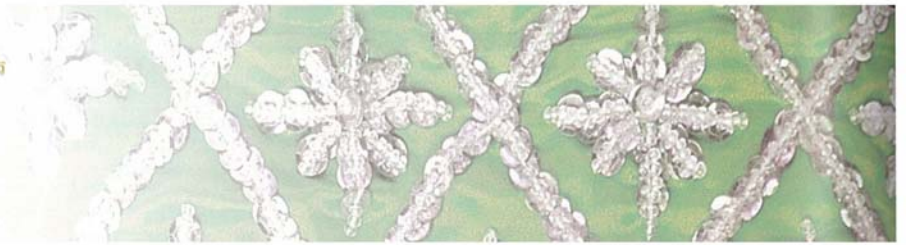
ภาพเครื่องประดับตัวนาง ใช้กับตัวละครที่แสดงเป็นตัวเอกของเรื่อง

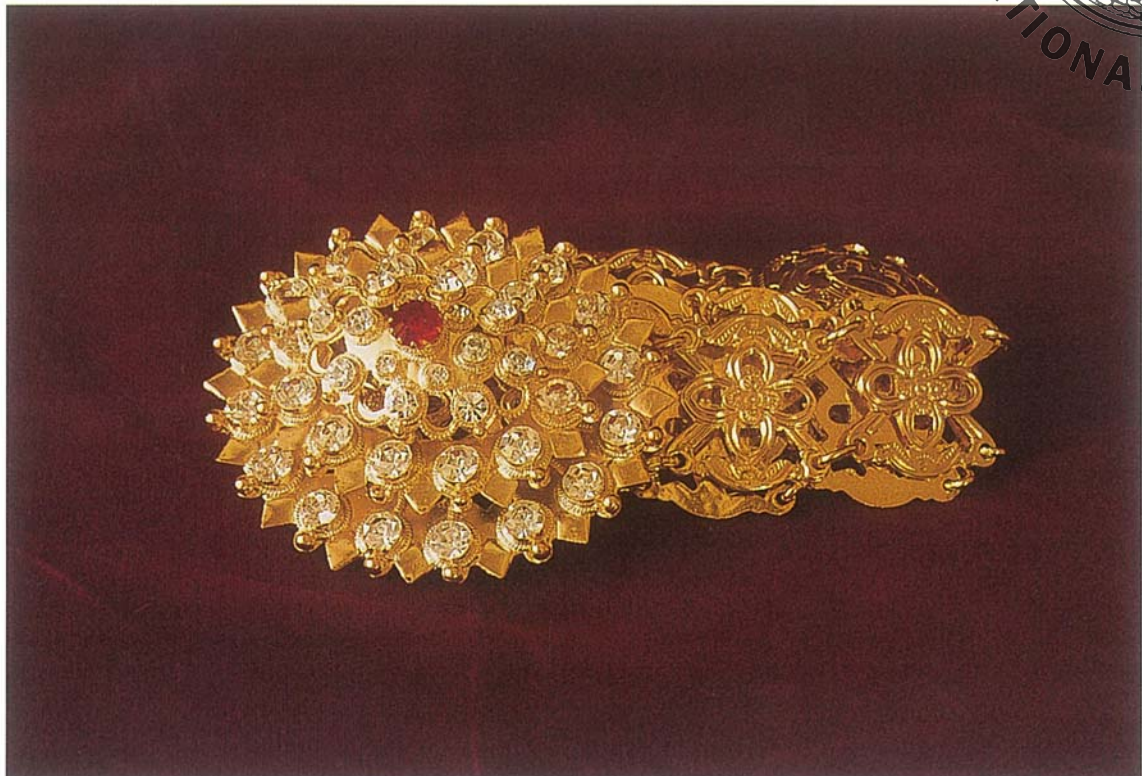
ภาพจิ้งนาง

ภาพสร้อยตัว (สะอึง)

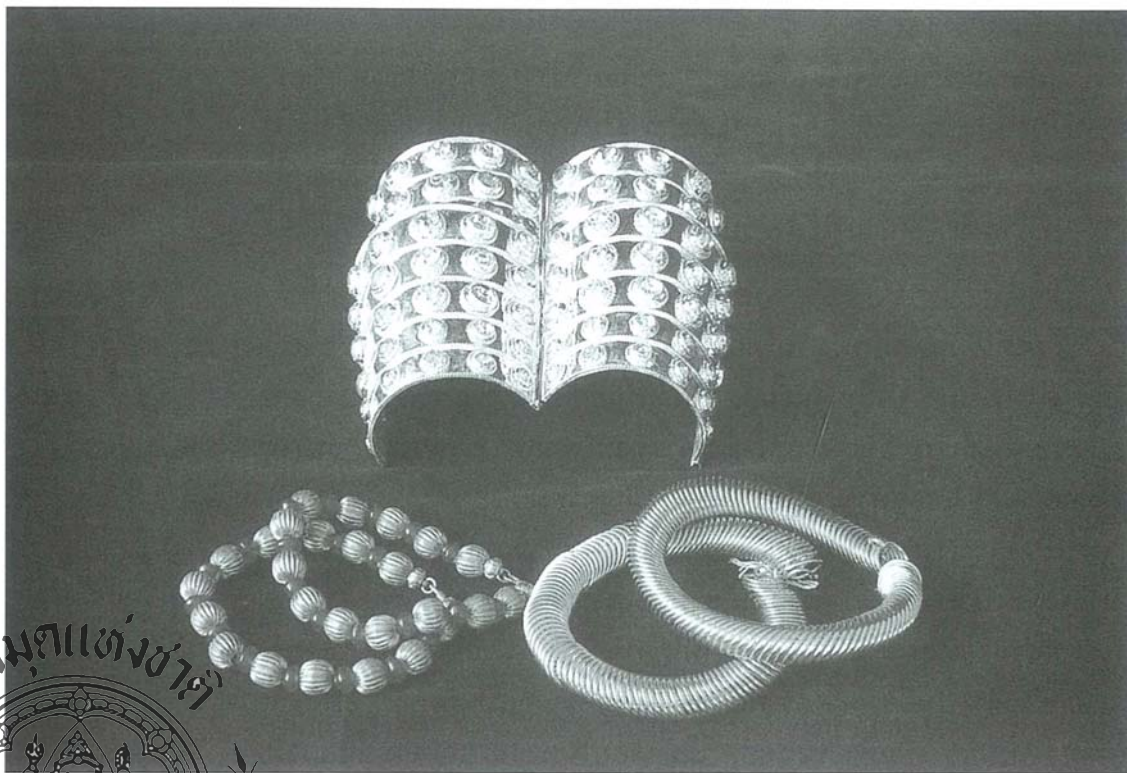
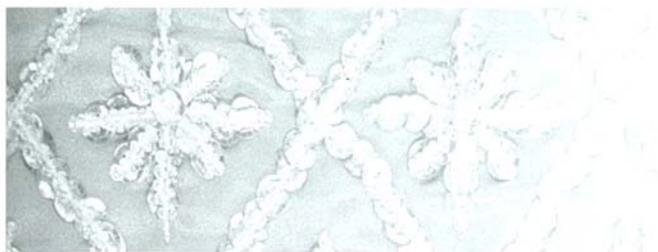

ภาพอำมรงค์ (แหวน)

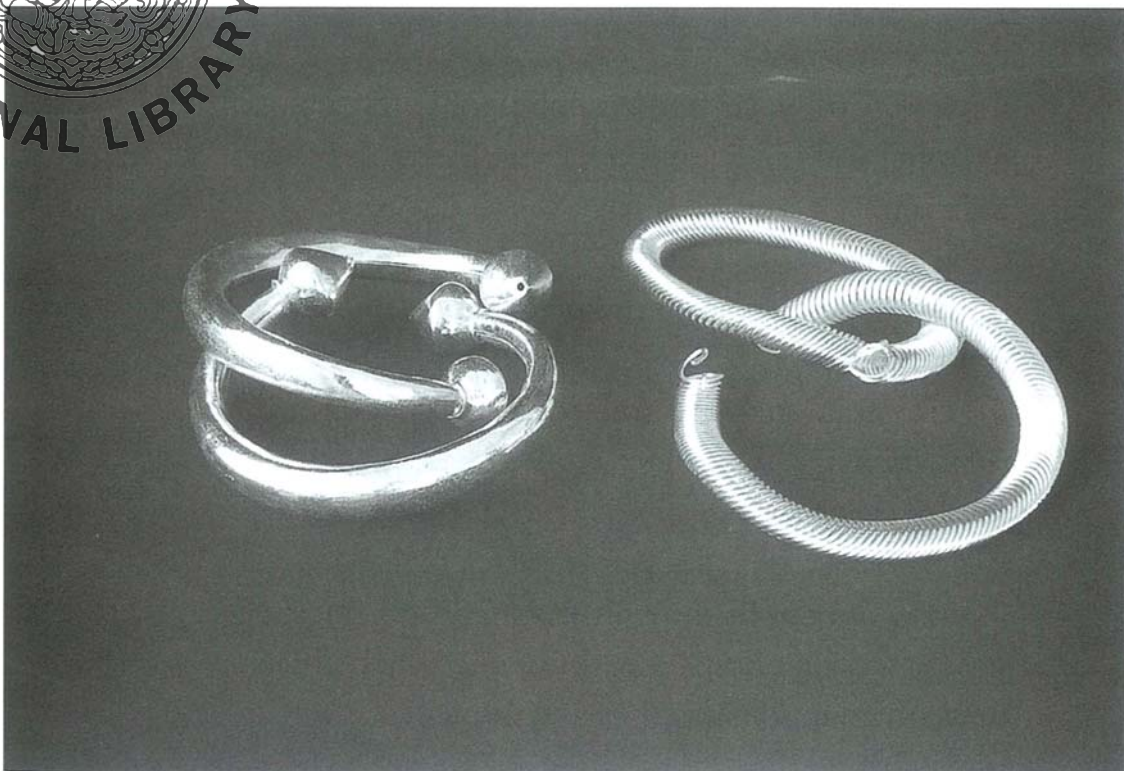

ภาพปั้นเหน่ง (เข็มขัด)

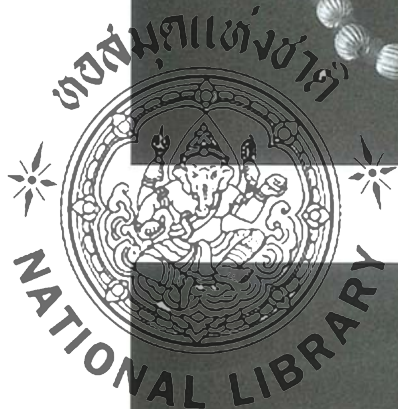

ภาพข้อมือแผงเงินฝังเพชร ปะวะหล่ำ แหวนรอบ

ภาพกำไลข้อเท้าหัวบัว แหวนรอบ

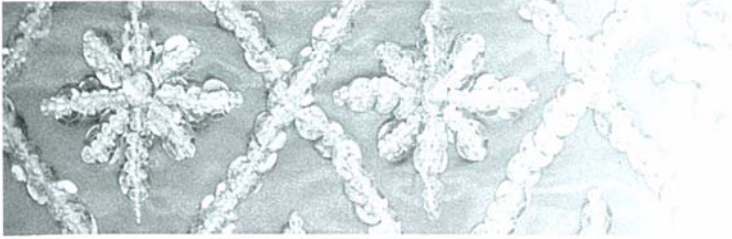
๔.๓ พัสตราภรณ์

การแต่งกายละครไทยที่เรียกว่า “ยี่นเครื่อง” เป็นเครื่องแต่งกายสมัยอยุธยาตอนปลาย นับแต่เครื่องทรงของพระมหากษัตริย์ลงมาจนถึงบริวาร ทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน จากการค้นคว้าของนายสมภพ จันทรประภา ปรากฏที่มาของชนิดผ้าต่าง ๆ ที่นำมาใช้สำหรับแต่งกายทั้งเครื่องทรงพระมหากษัตริย์และข้าราชการบริวาร

ผ้าที่ใช้กันเป็นสามัญในไทยคือผ้าฝ้ายทอเองตามพื้นบ้านและยังนิยมผ้าสั่งจากต่างประเทศ นำโดยคนชั้นสูง เพราะเป็นของดีมีค่าและงดงามแพรวพราว เช่น จากเปอร์เซีย อินเดีย จีน ซึ่งเครื่องแบบจากทางราชการมักจะทำจากประเทศอินเดีย โดยเฉพาะผ้าที่ใช้สำหรับตัดเป็นเครื่องแต่งกายนั้น จะได้จากผ้า “ครุชะราชภูรี” ทางตะวันตกของอินเดีย และผ้า “กุศหรวด” ทางตะวันออกของอินเดีย มีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามลักษณะของชื่อเมือง อาทิ ผ้าที่สั่งจากเมือง “สุริฐ” เรียก “ผ้าสุหรวด” ผ้าที่ได้จากเมือง “มาสุปัลมัตม” และเมือง “มาบุคัมมัตต” ในแคว้นกุศหรวด เรียก “ผ้ามัตราส” เป็นผ้าทอด้วยฝ้าย โทนชนสัตว์ เป็นริ้ว เป็นตา เป็นดอก มีทั้งดอกในตัวและยกดอก เนื้อผ้าทั้งละเอียดและหยาบ มีหลายสีสอดสลับและสีต่าง บางชนิดเป็นผ้าโปร่งเรียกตามเนื้อผ้าบาง บางชนิดเรียกตามชื่อเมือง ไม่มีกฎเกณฑ์ เช่น

- เรียกตามชนิดวัตถุดิบ
ผ้าฝ้าย (ด้าย) ผ้าไหม (แพร) ผ้าด้ายแกมไหม ผ้าทอง (ไหมแกมทอง) ผ้าขนสัตว์ ผ้าอัดลัด ผ้าเข็มخاب ผ้าไหมด ผ้าตาด ผ้าสักหลาด ผ้าเยียรบับ
- เรียกตามเนื้อผ้า
ผ้าโปร่ง (มุ้ง บุงหา) ผ้าเปลือกกระเทียม (บาง)
- เรียกตามลวดลาย
ผ้าริ้ว ผ้าริ้วมะลิเลื้อย ผ้าอัสวี ผ้ามัสตุ ผ้ายามะหวาด ผ้ายามะตะหนี่
- เรียกลายผ้าตา
ผ้าตาโอง ตาสมุก ตาเล็ดงา
- เรียกตามชื่อเมือง
ผ้ากุศราด ผ้าลายสุหรวด ผ้าลายฉัก ผ้าลายบ้ำดัด (ยับดัด) ผ้าลายฉิกวิลาศ ผ้าสลับตุ่น (มาสุลิปะตัม) ผ้ากำมะหยี่ “คัมเบย์” ผ้ามัสลิน (โมซูล) ผ้าปัตหล่า ผ้ากลันตัน ผ้าตริงกานู ผ้าตานี
- ไม่ทราบที่มา
ตัวน สำน ปูม ลาย

ผ้าบางชนิดที่ควรรู้จัก เพราะปัจจุบันยังพบบ้าง บางชนิดเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

- ผ้ากะแสง

ผ้ากะแสง หรือกรรแสง หมายถึงผ้าสไบ

- ผ้ากาสา

เป็นผ้าดิบเนื้อหยาบ ไม่ได้ย้อมผาด มีสีหม่นไม่ขาวทีเดียว คำว่า กาสา (Kassar) เป็นคำมลายู แปลว่าหยาบ และในกรมศุภรัตมีพนักงานที่มีชื่อเกี่ยวกับ กาสาด้วย เช่น พระศุภรัตนกาษายานุกิจ ขุนสุวรรณกาษา เป็นต้น

- ผ้ากรองทอง

เป็นผ้าที่ถักด้วยเส้นเงินหรือเส้นทอง ถักให้เป็นลวดลายต่อกันเป็นพื้น ส่วนมากนำมาทำเป็นผ้าทรงสะพัก โดยใช้ห่มทับลงไปบนผ้าสไบอีกทีหนึ่ง มักใช้แต่เฉพาะเจ้านายผู้ทรงชั้นสูง มีขนาดกว้างยาวเท่ากับผ้าสไบ ชายผ้าด้านกว้าง ถักปล่อยเป็นชายครุย

ผ้ากรองทองเมื่อต้องการให้มีความงดงามเพิ่มมากขึ้น มักจะนำปีกแมงทับ มาตัดเป็นชิ้นเล็กๆ เหมือนรูปใบไม้ และปักลงไปบนผ้ากรองทองในตำแหน่ง ที่คิดว่าจะสมมติเป็นลายใบไม้เพราะลายของผ้ากรองทองส่วนมากมีลักษณะคล้าย ลายดอกไม้อยู่แล้ว และจะเพิ่มความงามให้มากยิ่งขึ้นอีก ด้วยการปักไหมสีสดๆ ที่ตัดกับสีปีกแมงทับ เช่น สีแดง ลงไปบนตัวผ้ากรองทองนั้นเป็นระยะให้เหมาะกับลาย บางทีปักด้วยดินทองเป็นลายก้านแย่ง

- ผ้ากรอบ

เป็นชื่อผ้าชนิดหนึ่งในสมัยสุโขทัย แต่ไม่ทราบว่าเป็นผ้าชนิดใด

- ผ้ากุหลาบ

ผ้าสักหลาดสีเทาเจือแดงบางที่อมสีเหลืองใช้ตัดเป็นเสื้อของพวกเกณฑ์หัด

- ผ้ากุดไตหรือกุดไต

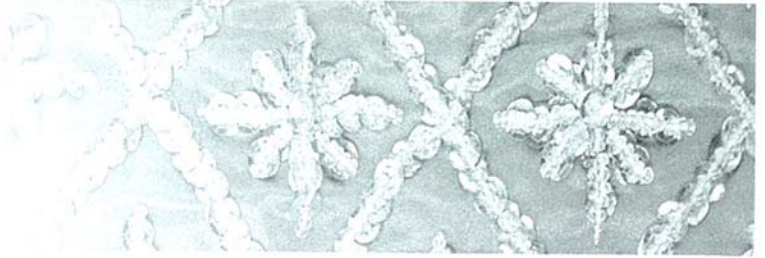
ภาษาฮินดูสถานีว่า Khurti แปลว่าเสื้อกั๊กทหาร ไม่ได้เป็นชื่อผ้า ในภาษาเปอร์เซียว่า กุรติ

- ผ้ากุศราข

เป็นผ้าเนื้อหยาบ ใช้เป็นทั้งผ้าห่มและผ้าห่มมีทั้งสีขาวและผ้าลาย ทั้ง นิยมนำไปใช้ห่อพระคัมภีร์เก็บใส่ตู้ลายรดน้ำอีกด้วย เป็นผ้าอันเดียวจากแคว้นคุชราข

ถ้าเป็นผ้าห่มอย่างเดิมก็มีเชิงมีชาย ถ้าเป็นผ้าห่มชนิดเลวไม่มีเชิงหรือชาย ชื่อผ้าเป็นการใช้เรียกชื่อเมืองที่ทำผ้าส่งมา

- ผ้าเกี้ยว

ผ้าคาดเอว มีทั้งผ้าลายพิมพ์ ผ้าไหม ฯลฯ

- ผ้ากำมะลัด หรือกำลัด

เป็นผ้าที่ทอด้วยขนสัตว์แกมไหม ภาษาตะวันตกกลางเรียกว่า Camlet

- ผ้ากำมะหยี่

ผ้าทอจากขนสัตว์ชนิดหนึ่ง มีหลายสี

- ผ้าขาวม้า

เดิมเรียก ผ้าก้ำม้า เป็นผ้าฝ้ายผืนยาวทอเป็นลายตาราง เป็นผ้าประจำตัวของผู้ชาย ใช้เป็นผ้าถุง ผ้าเช็ดตัว ผ้าเคียนพุง และผ้าพาดไหล่

- ผ้าเข็มซาบ

ผ้าทอด้วยไหมทอง คือ เอาเงินแผ่นบางกะไหล่ทอง แล้วทิ่มเส้นไหมกับไหมเล็กเป็นลายริ้ว เป็นลายทองกับลายพื้นเท่ากันและบางทีย้อมเงินแซมด้วย ในภาษาเปอร์เซียมีคำว่า Kimkhab แปลว่า ผ้าทองผ้าเข็มซาบเป็นริ้วเล็กทั้งผืนริ้ว มีขนาดกว้างตั้งแต่ ๑.๕ - ๓ เซนติเมตร มีทั้งริ้วเล็กทอหรือทอกับริ้วที่มีพื้นสีเข้มๆ เช่นสีน้ำเงินอมเขียว สีชมพูอมแดง แล้วยกดอกในริ้วด้วยลายเครือเถา แต่ละแนวริ้วเดินด้วยเส้นไหมสีทอง มีลักษณะลายคือผ้าเข็มซาบลายดอกสะเทิน ผ้าเข็มซาบลายก้านแย่ง และผ้าเข็มซาบริ้วขอ ในภาษาเปอร์เซียมีคำว่า Kimkhaw หมายถึง ผ้าไหมยกดอกหลายสี

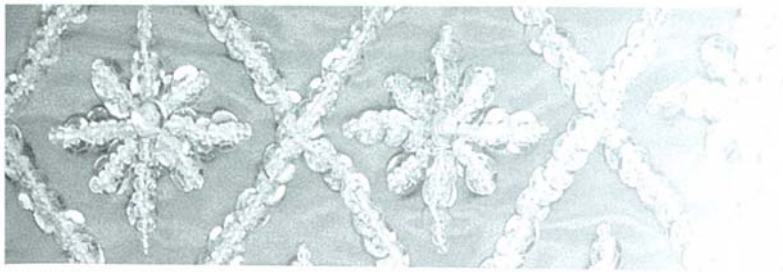
- ผ้าไหมพัสดร์

ผ้าทอจากป่านเปลือกไม้หรือฝ้ายเนื้อค่อนข้างละเอียด คงตรงกับผ้าลินินในสมัยนั้น มักใช้ปูลาด ทำม่าน บางทีพวกแขกใช้โพกศีรษะ

- ผ้าเขียนทอง

ผ้าพิมพ์อย่างดี เน้นลวดลาย เพิ่มความสวยงามด้วยการเขียนเส้นทองตามขอบลาย ลายผ้าเข้าใจว่าไทยจะออกแบบลายเองจึงเห็นเป็นลายตามกระบวนลายไทย ในผ้าผืนหนึ่งๆ จะแบ่งลายออกเป็นส่วนๆ คือ ท้องผ้า ขอบผ้า และเชิงผ้า ซึ่งมีองค์ประกอบของลายผ้าที่จัดวางไว้อย่างเหมาะสม เช่น ขอบสุดริมผ้าหรือชายผ้าใช้ลายกรวยเชิง ถัดเข้ามาเป็นลายดอกไม้หักลิบเถา ในแนวลายประจำยามก้ามปู ขนาบด้วยลายไขปลาแนวคู่ ส่วนท้องผ้าลายใบไม้เล็กๆ สีน้ำเงินตัดเส้นด้วยสีทองในแนวลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่งตลอดผืน หรือบางผืนแบ่งลายเชิงผ้าเป็นรูปเทพนมสลักับเทพรำแวดล้อมด้วยลายเปลวในแนวลายประจำยามก้ามปูขนาบด้วยลายเครือเถาเส้นคู่ส่วนท้องผ้าเขียนลายเทพรำก้านแย่ง ดังนั้นเป็นต้น ผ้าเขียนทองนี้ปรากฏหลักฐานในสมัยรัชกาลที่ ๑ และมีระเบียบว่าใช้ได้เฉพาะพระมหากษัตริย์ลงมาถึงชั้นพระองค์เจ้าโดยกำเนิดเท่านั้น

- ผ้าคารอง

เป็นผ้าทอจากใยไม้ พวกนักพรตสมัยก่อนนิยมใช้

- ผ้าจวน

เป็นผ้าแพรเปลาะเนื้อบางนิ่มชนิดหนึ่งจีนกลางเรียกว่า “จวน” มักจะเข้าใจสับสนกับผ้าหลิง ซึ่งมีลักษณะและเนื้อผ้าคล้ายกันผิดตรงที่ผ้าหลิงมีลายในตัวเป็นลายดอกไม้หรือลายคดกริช ถ้าเป็นผ้าจวนที่ทอในไทย จะทอด้วยไหมพื้นและมีไหมสีอื่นแซม เป็นริ้วอย่างคดกริชไปตามทางยาวของผืนผ้า

- ผ้าเจตตะคลี

ผ้าลายอย่างดิชนิดหนึ่ง

- ผ้าฉีก

จากภาษาเปอร์เซียว่า ชิต (Chit) ในภาษาฮินดู ชิต (Shit) แปลว่า ผ้าฝ้ายเป็นลายดอกหลาย ๆ สี ภาษาอังกฤษ ชินทซ์ (Chintz) เป็นผ้าลายชนิดหนึ่ง

- ผ้าชมพู

มีกล่าวถึงแต่ครั้งสุโขทัยและอยุธยา แต่ไม่อาจทราบได้ว่าเป็นผ้าชนิดใด

- ผ้าต่วน

เป็นผ้าแพรชนิดหนึ่ง เรียบไม่มีลวดลายเนื้อหนากว่า “จวน” จีนกลางเรียกว่า “ต่วน” คล้ายกับผ้าซาตินของยุโรปชนิดหนึ่ง

- ผ้าตามะกล่ำ

ผ้าฝ้ายลายเล็ก ๆ ใช้เป็นผ้านุ่ง

- ผ้าตาเล็ดงา

ผ้าฝ้ายสีคล้ำมีลายเล็ก ๆ ใช้เป็นผ้านุ่ง

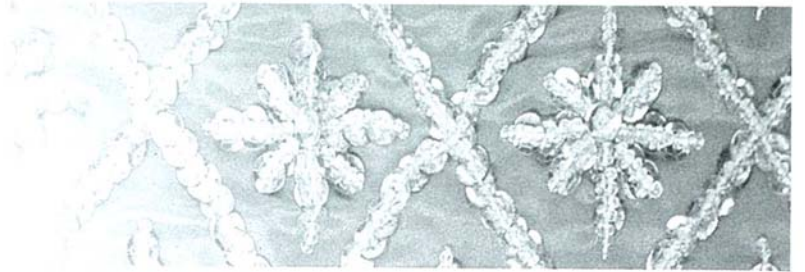
- ผ้าตาสมุก

ผ้าฝ้ายลายตารางเล็ก ๆ ใช้เป็นผ้านุ่ง

- ผ้าตาด

ผ้าทอด้วยทองแล่งกับไหมสี ทองแล่งหมายถึง แผ่นเงินกะไหล่ทอง ตัดแล่งออกเป็นเส้น อย่างเดียวกับเส้นดอก เมื่อทอไม่มีลวดลายใดๆ เป็นสีพื้นทองเรียกว่า “ตาดทอง” ในภาษาเปอร์เซียมีคำว่า Tash แปลว่า ผ้าทอง ผ้าตาดนี้ถ้าทอยกเป็นลวดลายก็มีชื่อเรียก ตามลายอีกด้วย เช่น ยกเป็นดอกสีเหลืองเรียกว่า “ตาดตาดักแตน” ยกดอกเป็นลายคดกริชเรียกว่า “ตาดคชกริช” ถ้าใช้ไหมทองทอกับเงินแล่งที่ไม่ได้กะไหล่ทองเรียกว่า “ตาดขาว” เพราะออกเป็นสีเงินแวววาว ต่อมามีการนำทองแดงมาแทนกะไหล่ทอง กะไหล่เงิน เป็นของทำเทียมของเดิมเรียกว่า “ตาดทองแดง” หรือ “ตาดเยอรมัน” และมีผ้าตาดที่ทอด้วยเงินเรียกว่า “ตาดเงิน” นอกจากนี้ยังมี “ตาดระกำไหม” ซึ่งมีผ้าตาดที่มีไหมมากกว่าแล่งทอง ไม่มีความแวววาวมากนัก และขอบผ้าทั้งสี่ด้านยกลาย

เป็นดอกสี่กลีบในตัวเรียงกันเป็นลายขนมเปียกปูนต่อเนื่องกัน แต่ละช่วงของลายจะเน้นระยะด้วยด้นเงิน ในการเพิ่มความงามของผ้าอาจปักเป็นลวดลายดอกไม้สี่กลีบด้วยไหมก็มี ด้วยด้นเงินด้นทองก็มี ทั้งตกแต่งลวดลายให้ดูเด่นขึ้น ด้วยสีเขียวของปักแมงทับ เป็นลายดอกไม้เล็ก ๆ หรือเป็นข้อ มักใช้ทำเป็นผ้าทรงสะพักในงานพิธีของพวกเจ้านายผู้หญิงชั้นสูง เรียกว่า ผ้าปักปักแมงทับขนาดของผืนผ้าก็เท่ากับผ้าสไบ การใช้ลวดลายปักประดับบนผ้าตาดนี้มีแบ่งลายเท่าที่ทราบคือ ชายผ้าแบ่งเป็นสองระยะ ชายผ้าลายสุดปักเป็นลายช่อดอกไม้เล็ก ๆ ๓ ดอกเรียงกัน ถัดมาเป็นลายดอกไม้เรียงกันทีละดอก แต่ละดอกมีลายใบไม้อยู่ทางด้านบนและด้านล่างด้านละ ๓ ใบ ต่อไปเป็นลายคั่นก่อนจะถึงตัวลายจริง ๆ เป็นลายช่อดอกไม้ช่อใหญ่ วางตำแหน่งดอกไม้ปักกันอย่างงดงาม ส่วนริมผ้าด้านยาวมีขอบกว้างประมาณ ๒ นิ้ว ปักลายเครือเถา ผ้าตาดนั้นนอกจากใช้ทำผ้าทรงสะพักของเจ้านายผู้หญิงแล้ว อาจใช้ตัดฉลองพระองค์ของเจ้านายผู้ชายได้ด้วย

- ผ้าเทพดำ

เป็นผ้าจากเปอร์เซีย เรียกว่า Taftah ภาษาอังกฤษ Taffeta เป็นผ้าบางเนื้อแข็ง ปัจจุบันยังมีผ้าชนิดนี้นำมาทำเป็นผ้าซับใน เนื้อผ้าคล้ายกับพวกผ้าแพร ของจีน

- ผ้านมสาว

เป็นผ้าไหมชนิดหนึ่ง มีทองแล่งทอเป็นเส้นยืนและเส้นพุ่งห่าง ๆ เอาสีทอให้พบให้โปร่งแหลมคล้ายขนมเทียมเรียงกันเป็นแถวตรงด้วยทองแล่งเป็นแสงแวววาว

- ผ้านุ่งหยา

เป็นผ้าลายชนิดหนึ่ง มีทั้งลายเชิงเป็นลายสี บางทีพิมพ์เป็นเชิงทองริ้ว คำนี้น่าจะมาจากภาษาเปอร์เซียว่า ลุงจี (Lungi) แปลว่าผ้าโสร่งที่ใช้พันไม่ได้เย็บ หรือหมายถึงผ้าโพกศีรษะเป็นริ้วมีเชิง

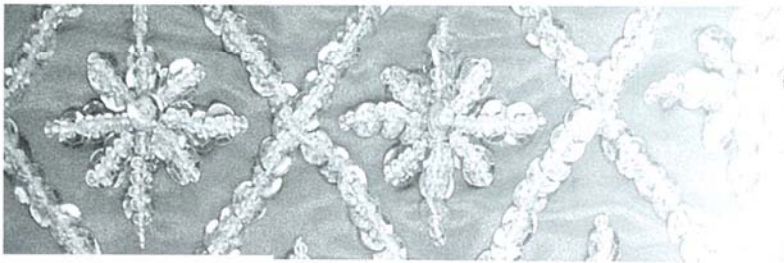
- ผ้าบัวปก

ผ้าฝ้ายเนื้อหยาบ ชาวบ้านใช้ โดยเฉพาะผู้หญิงใช้เป็นผ้านุ่ง

- ผ้าปักไหม

เป็นผ้าที่ใช้กันในบรรดาเจ้านายชั้นสูง มีทั้งผ้านุ่ง ผ้าห่มทรงสะพัก ซึ่งใช้ห่มทับสไบ บางครั้งทำเป็นผ้าปูลาด และผ้าห่อเครื่องทรง ส่วนมากใช้ผ้าไหมพื้นเนื้อดี ปักลวดลายด้วยไหมสีต่าง ๆ ทั้งผืน เป็นลายก้านขดแบบก้านขดใบเทศง่าย ๆ หรือลายดอกไม้หกกลีบด้วยลายกนกใบไม้ สลับกับลายดอกสี่กลีบ หรือลายประจำยามเล็ก ๆ เชิงผ้าใช้ลายประจำยามก้ามปูสลับกับลายดอกแปดกลีบสองชั้นบ้าง ทำเป็นลายกรวยเชิงช่อใบเทศชั้นเดียวบ้าง การปักไหมนี้ถ้าใช้ไหมสีทองมากก็เรียกว่า ผ้าปักไหมทอง

- ผ้าปิดท่อน้ำ หรือปิดตะท่อน้ำ

เป็นผ้าริ้วสีเขียวขาวสลับทอง ริ้วเขียวเป็นริ้วทึบ ตรงริ้วทองเป็นริ้วโปร่งทอด้วยวิธีซึ่งไหมเขียวชิดกัน ซึ่งไหมทองห่างกัน ริ้วทองเป็นริ้วทองแล่งทองมาจากเมืองปัตตาหลาในอินเดีย ภาษาอังกฤษเรียกว่า Pataila

- ผ้าปัสตุ

เป็นผ้าสักหลาดชนิดหนึ่ง เนื้อฟู คนไทยปัจจุบันเรียกว่า ผ้าเส็ด ภาษาอังกฤษเรียกว่า Serge

- ผ้าปุม

ประเทศที่ทอผ้าปุม มีประเทศไทย กัมพูชาและมาเลเซีย ด้วยเทคนิคมัดหมี่ ลายผ้าปุมเกิดจากการทอด้วยควบ คือเอาด้ายสีต่างกันทอไปตามอำนาจความลึกลับ จึงเกิดเป็นลายตามความคิด ผ้าปุมที่เห็นเป็นผ้าไหมทอมีลวดลายเด่นด้วยไหมสีต่างๆ แต่ส่วนมากเป็นพื้นผ้าปุม (เส้นยืน) เป็นสีแดง ตัวผ้าปุมแบ่งส่วนผ้าออกเป็นสองขอบผ้า เชิงผ้า กับท้องผ้า ชายริม (เชิง) ผ้าเป็นลายเชิงหรือลายกรวยเชิง ขอบผ้าด้านยาวเป็นลายก้านแย่งขนาดด้วยลายแนวเส้นแคบๆ ต่อด้วยลายกรวยเชิงสั้นๆ ท้องผ้าปุมเองมักทอหยักดอกลายเครือเถาทั้งผืน ลายในผ้าปุมนี้จะไม่เห็นเป็นลายดอกเด่นชัดอย่างลายปักหรือลายพิมพ์ แต่จะเห็นเป็นลายโครงร่างคร่าวๆ เท่านั้น เพื่อให้ทราบที่ใช้เค้าโครงของลายอะไร คำว่าสมปัก บ้างว่าเพี้ยนมาจากภาษาเขมร ที่ว่า สมปรต แปลว่า ผู้ชาย ปุม แปลว่า ลาย ผ้าสมปักปุม หมายถึง ผ้าลายของผู้ชาย

อย่างไรก็ดีผ้าปุมนี้เดิมเป็นผ้าของหลวงที่ใช้พระราชทานเป็นเครื่องยศขุนนาง เดิมไทยเรามีโรงไหมของหลวงทอผ้าสมปักปุม และสมปักเชิงกรวยพระราชทานให้ขุนนางเป็นผ้าเบี่ยงหวัดรายปี ทอด้วยไหมเปลาะ กลางผืนผ้าเป็นลายสีต่างๆ เชิงผ้ามีลายเป็นชั้นๆ แสดงถึงยศ ตำแหน่งของผู้ทอ มีสมปักปุมเป็นชนิดสูงสุด สมปักริ้วเป็นชนิดต่ำสุด ดังนั้นผ้าปุมคงหมายถึงเฉพาะผ้าสมปักปุมนั่นเอง ปัจจุบันเป็นผ้าหายากมาก

- ผ้าเปลือกไม้

เป็นผ้าที่ทอจากใยที่ทำจากเปลือกไม้ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และเข้าใจว่าคงจะใช้เรื่อยมา ครั้งรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ก็ทรงกล่าวถึงปรากฏในบทกลอนเรื่อง ดาหลัง หน้า ๔๘๗ ว่า “นุ่งผ้าเปลือกไม้ปะดาปา จึงวันทาบศีลพระมุนี” แสดงว่าผ้านี้ส่วนมากพวกนักพรตใช้นุ่งห่มคล้ายกับผ้าคากรอง

• ผ้าแพร

ผ้าแพรส่วนมากมาจากประเทศจีน มีหลายชนิดและเรียกชื่อต่างๆ กันตามลักษณะเนื้อดีเลวของผ้าบางชนิดเป็นผ้าแพรเรียบบางชนิดมีดอกกลดลายสวยงาม ส่วนมากเป็นลายดอกในตัว คำว่าแพรนี้ในกลุ่มคนไทย - ลาว ทางภาคเหนือ และภาคอีสานก็เรียกผ้าไหมพื้นเนื้อนี้มาใช้ทำผ้าสไบคล้องคอว่า ผ้าแพรเช่นกัน สำเนียงทางเหนือออกเสียงเป็นแฮ เช่น พระธาตุช่อแฮ ผ้าแพรมีชนิดต่างๆ ดังนี้ แพรลายทอง แพรดารากร แพรเคราพ แพรจั่วจว แพรต่วน แพรหนังกั๊ว แพรหงอนไก่เพลาะ แพรหงอนไก่เอ็ง เป็นต้น ลายของผ้าแพรมีลายริ้วมะลิเลื้อย ลายก้านแย่ง แพรลายดอกถั๊ว ลายดอกสะเทิน แพรดอกลาย แพรอริยา ลายมังกร ลายมังกรหนา ลายมังกรบาง ซึ่งเดิมใช้ได้เฉพาะเจ้านายและขุนนาง ต่อมาใช้เป็นผ้าพระราชทานบำเหน็จความชอบพิเศษ จากจดหมายเหตุจีนมีชื่อแพรต่างๆ ที่พระจักรพรรดิจีนทรงส่งมาเป็นเครื่องราชบรรณาการด้วย เช่น แพรหมั่งตั้งเผย จัดเป็นแพรชนิดดีที่สุดที่จัดส่งมาถวายพระเจ้าแผ่นดินไทย รองลงมา มี แพรกั๊ว แพรโล่ แพรบี้ แพรแซ่ ซึ่งใช้ในฤดูร้อน แพรตั้งซึ่งใช้ในฤดูหนาว แพรกิมจิงตั้ง แพรเซี่ยมตั้ง แพรกิมตั้ง แพรเฟือนกั๊ว แพรหลิน และแพรโปยซีตั้ง ล้วนเป็นชื่อที่ออกสำเนียงแต้จิ๋ว ซึ่งไม่ทราบว่ายตรงกับภาษาไทยว่าอย่างไรหรือจีนกลางเรียกว่าอย่างไร

• ผ้าม่วง

เป็นผ้าแพรไหมเนื้อละเอียดจีนเรียกหม่วงใช้เป็นเครื่องแบบของข้าราชการ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อโปรดให้ยกเลิกผ้าสมปักของขุนนางและข้าราชการ โดยโปรดให้ใช้ผ้าม่วงแทนซึ่งเป็นผ้าพื้นสีต่างๆ เดิมมีทอที่โรงไหมของหลวงและจากแถบนครราชสีมาหรือโคราช แต่กล่าวว่ามียี่สิบจุดผาด จึงโปรดให้สั่งทอมาจากจีนแทน ผ้าม่วงปรากฏว่าเลิกใช้เป็นเครื่องแบบข้าราชการเมื่อหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕

• ผ้ามะไลกั๊ว

ผ้าโสร่งเนื้อดีเป็นมัน ใช้ขัดด้วยซี่ผึ้งพวกผู้ชายอินเดียนิยมใช้ ชื่อจริงคือ มัลลิมัน กาส (Malliman Khas) มาจากเมืองพูลิคัท (Pulicat) ในประเทศอินเดีย ใกล้เมืองมัทราส

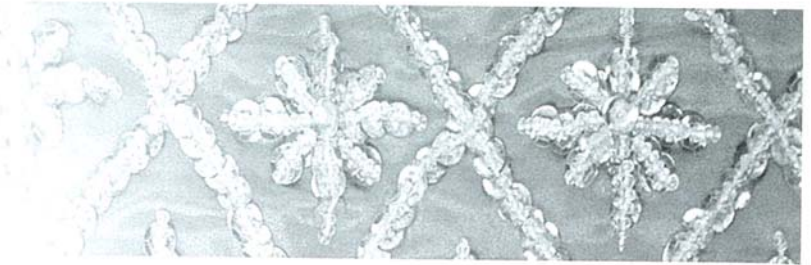
• ผ้ามัสทรวูหรือมัสทรวู

ผ้าไหมทองแล่งจัดเป็นผ้าเข้มขบชนิดหนึ่ง ทอด้วยไหม มีลักษณะเป็นผ้าลายริ้ว ซึ่งในริ้วมีลายสลับอกอีกทีหนึ่ง

• ผ้าแฝง

เป็นอีกชื่อหนึ่งของผ้าสมรด ใช้คาดเอวในงานพระเมรุของเจ้านายหรือขุนนาง

• ผ้ายก

คำว่า ยก มาจากการเรียกกระบวนทอ เวลาทอเส้นด้ายหรือไหมที่เชิดขึ้น เรียกว่า เส้นยก เส้นด้ายหรือไหมที่จมลงเรียกว่า เส้นจม แล้วพุ่งกระสวยไปในระหว่างกลาง ถ้าจะให้ เป็นลายเลือกยกเส้นจมขึ้นบ้าง บางเส้นก็เกิดลายยกขึ้น จึงเรียกว่า ผ้ายก มักมีเชิงผ้าเป็นลายกรวยเชิง หรืออาจมีลายอื่นๆ ได้ ส่วนตัวผ้าหรือท้องผ้ามักเป็นลายดอกซึ่งเด่นขึ้นด้วยไหมสีหรือแล่งทอง ใช้เฉพาะเป็นผ้านุ่งของเจ้านาย เรียกว่า ผ้าทรง ผ้ายกทองมีค่ามาก เพราะ ต้องใช้ฝีมือทอที่ประณีตมาก นอกจากนี้ยังมี “ยกทองล่องจวน” ว่าเป็นผ้าทอทองยกเป็นลาย แต่เชิงท้องขึ้นมาเป็นไหมสีเกลี้ยงสีเดียว

• ผ้ายันตานี

มาจากคำ Jamdanny หรือ Jamdani ในภาษาเปอร์เซีย แปลว่า (คนตอ) เนื้อดี อีกชนิดหนึ่งนั้น ได้แก่ ผ้ามัสลิน เนื้อดีมีลวดลายเป็นดอก

• ผ้าย่ำมะหวาด

คงมาจากคำว่า อุมดาหวาด ชื่อหมู่บ้านในเขตเมืองสุรัตในอินเดียที่ผลิตผ้านี้ เนื้อดีจากผ้าขาวเทศ ผิดจากผ้าลายธรรมดาที่ทำจากผ้าดิบ ผ้านี้มีพื้นขาวดอกม่วง กล่าวกันว่าพวกผู้ดีชอบใช้ เพราะฉะนั้นผ้าลายย่ำมะหวาดจึงมีราคาแพง ทำได้ด้วยการเอาผ้าขาวมาซัก เพื่อให้เนื้อแน่นแห้งแล้วจึงให้ตึงพิมพ์ลายลงไปให้เต็มผืน ย้อมให้เป็นสีต่างๆ แล้วขัดด้วยหอยเบือให้ขึ้นเงาเป็นมัน มีทั้งสีเขียวทอง สีแดงเลือดหมูและสีม่วง แต่ถ้ามาจากภาษาเปอร์เซียที่ว่าญามะฮวาร แปลว่า ผ้าขนสัตว์บางเป็นลายดอก หรือคือผ้าสำนนั่นเอง

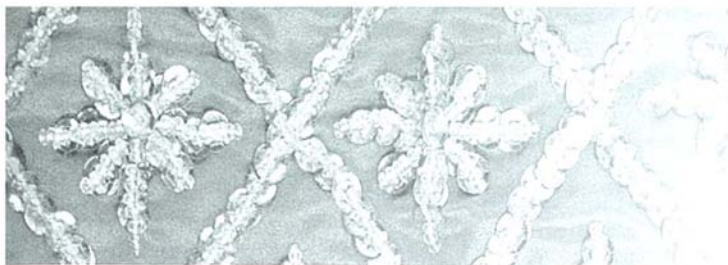
• ผ้าเยียรบับ

ผ้าที่ทอด้วยไหมสีควบกับไหมเงินไหมทองหรือแล่งเงินแล่งทอง ยกเป็นดอกถือเป็นทองมากมีพื้นไหมน้อย จัดเป็นผ้าที่ดีที่สุดในบรรดาผ้าที่ทอลักษณะเดียวกัน เช่น ผ้าเข้มخاب และผ้าอัคคัต ในระยะหลังนี้ผ้าเยียรบับปลอมทอด้วยไหมทองปลอมมีลักษณะเหมือนผ้าตาด ใช้ไม่นานก็ดำ ผ้าเยียรบับเดิมใช้เป็นผ้าทรง หรือตัดเป็นฉลองพระองค์และบางทีก็ทำเป็นผ้าปูลาด ฯลฯ

• ผ้ารัตกัมพล หรือผ้ากัมพล

ผ้าทอจากขนสัตว์มีสีแดงของอินเดีย เป็นผ้าหายาก ใช้เป็นผ้าโศกศิริชะแทนมงกุฎ หรือเป็นผ้าทรงสำหรับกษัตริย์ ชื่อผ้านี้มีปรากฏในปัญจราชาภิเษก กล่าวถึง เครื่องกฤตภัณฑ์สำหรับพระราชพิธีราชาภิเษกของพระเจ้าแผ่นดิน มีพระภูษารัตกัมพลด้วยอย่างหนึ่งในบรรดาของ ๕ อย่าง คือ พระมหามงกุฎ พระขรรค์ พระภูษารัตกัมพล พระเศวตฉัตร และเกือกทองประดับแก้ว (ฉลองพระบาท)

- **ผ้าลาย**

ถ้าหมายถึงผ้าที่มีลวดลายแล้ว กล่าวว่าเดิมมีกระบวนการทำอยู่ ๓ วิธี คือ

๑. ลายปัก เกิดจากการเย็บ เมื่อตรึงด้วยด้ายก่ายกันเป็นต้นกลาเห็นเป็นลายดอกสี่กลีบบ้าง หักกลีบบ้าง ต่อจากนั้นต่อลายกันใบเป็นลายดอกไม้

๒. ลายปุม เกิดจากทอด้วยหรือไหมควบ ด้วยการเอาด้ายหรือไหมสีต่าง ๆ กัน ตะบิดทอก่อให้เกิดลายตามความคิด

๓. ลายยก เกิดจากการผูกด้วย ๓ ตะกอ ไม่ตึงเสมอกัน พุ่งกระสวยทับไปเส้นหนึ่งหรือสองเส้น สามเส้นเกิดเป็นลาย เมื่อรู้จักบังคับการยกด้วยทั้ง ๓ ตะกอให้เป็นไปตามกฎ ต่อมาเกิดมีผ้าตีพิมพ์เป็นลายสวยงาม คล้ายผ้าปัก ผ้ายกแรก ๆ ลายไม่เหมือนผ้าไทย เพราะทอในอินเดีย ผู้นำมาขายคือแขกชาวอินเดียที่รับสั่งทำให้ตามที่คนไทยส่งลายไป จึงเกิดมีผ้าลายอย่างขึ้น ซึ่งเป็นผ้าที่พ่อค้าคนไทยเราเขียนลายส่งออกไปให้ทำ ผ้าลายอย่างนิยมใช้มาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา นิยมมุ่งทั้งผู้หญิงผู้ชาย และเป็นผ้าอย่างดี ราคาแพง ต่อมาเกิดผ้าลายนอกอย่างขึ้น ซึ่งเป็นผ้าที่แขกเขียนลายขึ้นเอง ไม่ถูกต้องตามกระบวนการลายไทยนัก คนไม่นิยมมุ่งจึงขายในราคาถูก คนสามัญจึงเริ่มซื้อนุ่งกัน และนิยมใช้มาถึงสมัยรัตนโกสินทร์

- **ผ้าเล็กทลก**

เป็นผ้าชนิดหนึ่งในสมัยกรุงสุโขทัย

- **ผ้าวิลาส**

ผ้าลายนอกอย่างชนิดหนึ่ง กล่าวว่าอังกฤษนำมาขาย หรือคือผ้าย่านะหวาดนั้นเอง มาจากภาษาเปอร์เซียว่า วิลลิต

- **ผ้าสนอบลาย**

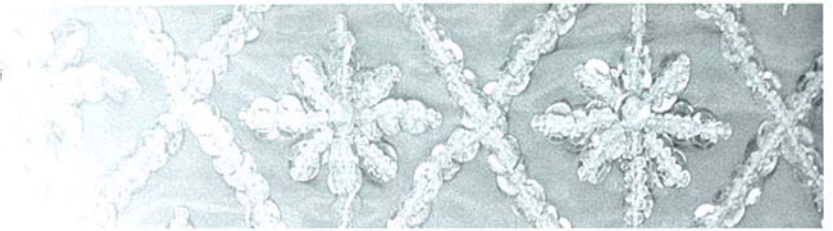
ไม่ทราบว่าเป็นผ้าชนิดใด ทราบแต่เพียงว่า สนอบ แปลว่า เสื่อ

- **ผ้าสมปัก**

ผ้านุ่งพระราชทานให้ขุนนางตามตำแหน่งใช้เป็นเครื่องแบบมาก่อนสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ จะใช้เฉพาะเวลาเข้าเฝ้าหรือในพระราชพิธี เป็นผ้าทอด้วยไหมเปลาะ ด้วยวิธีมัดหมึกกลางผืนผ้าเป็นสีและลายต่าง ๆ สมปักมีหลายชนิด ได้แก่ “สมปักปุม” ถือว่าเป็นชนิดดีที่สุด “สมปักล่องจวน” เป็นสมปักที่เป็นลายยาว เป็นสมปักชนิดท้องพื้น เข็มมีลาย นอกจากนี้มีสมปักลายและสมปักริ้ว ซึ่งเป็นผ้าสามัญที่บรรดาเจ้ากรมปลัดกรมขุนนางมีใช้ เป็นของขุนนางชั้นผู้ใหญ่

- **ผ้าสมรส หรือล่ำรด หรือสมรด** เป็นผ้าคาดเสื้อครุยในงานพระเมรุ หรือเรียกว่า ผ้าแฝง ทำด้วยไหมทองถักโปร่ง ๆ บาง ๆ คล้ายผ้ากรองทองแต่โปร่ง และบางกว่ามาก บางที หมายถึง ผ้าคาดเอวที่ทำด้วยผ้าตาตอง ปักดิน ปักปัก

แมงทับ เป็นลวดลายดอกไม้เครือเถา เดิมก่อนรัชกาลที่ ๕ เข้าใจว่าไม่มีการแต่งกายไว้ทุกชุดด้วยสีดำ ในงานพระเมรุใหญ่ๆ เจ้านายและขุนนางจึงนุ่งสมปักลายสีต่างๆ คาคเลื้อยครุย เรียกว่า ผ้าแฝง แต่ผู้มีหน้าที่แท้เสด็จต้องคาคเลื้อยครุยจริง เวลาเข้าริ้วขบวนก็เอามาสวม แต่ถ้าอยู่นอกริ้วจะถอดเนื้อครุยออกคาคเลื้อยครุยมีใช้อยู่ ๓ วิธี คือ เวลาอยู่ในหน้าที่เขาออกมาฉนวนคาคพุง แต่ถ้าสวมแขนเดียวอีกแขนหนึ่งพาดเฉียงบ่า แสดงว่าอยู่ในหน้าที่เข้ากรม

- ผ้าสักหลาด

ผ้าทอด้วยขนสัตว์ จัดเป็นผ้าดี ภาษาเปอร์เซียเรียกว่า Sakalat หมายถึงผ้าขนาดกว้างอย่างดีเนื้อหนา บ้างว่ามาจากคำ Scarlet ในภาษาอังกฤษ ซึ่งแปลว่า สีแดงเลือดนก

- ผ้าสังเวียน

ไม่อาจทราบได้ว่าเป็นผ้าชนิดใด ทราบแต่ว่านำมาทำผ้าถุง

- ผ้าสาหลู

ผ้าขาวบางเนื้อน้อยชนิดหนึ่ง ปัจจุบันมักนำมาเย็บเป็นถุง

- ผ้าสำลี

มีมาแต่ครั้งสุโขทัย ใช้สำหรับทำผ้าห่ม เข้าใจว่ามาจากเมืองไพสาลี ในอินเดีย

- ผ้าสำน

ผ้าขนสัตว์ ผ้าเปลือกไม้ ในภาษาเปอร์เซีย มีผ้า Shal ทอด้วยขนอูฐ ปนไหม ต่อมาทอด้วยขนแกะ หรือขนสัตว์ชนิดอื่นปนไหมหรือฝ้าย ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า Camlet ซึ่งเข้าใจว่าเป็นผ้ากำมะหลิดในภาษาไทย ซึ่งคงใช้เรียกแทนผ้าสำนจึงทำให้ชื่อผ้าสำนสูญไป

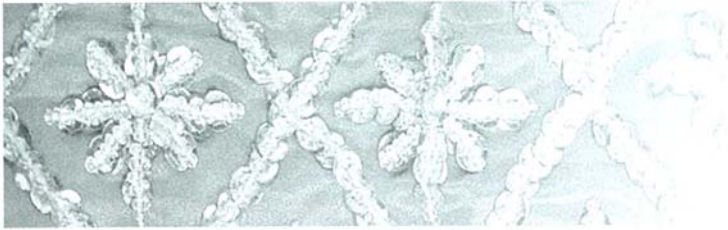
- ผ้าสุทริด

เป็นผ้าลายจากเมืองสุทริด แคว้นคุชราต ประเทศอินเดีย ซึ่งกล่าวว่าคล้ายผ้ากุศุทราตเดิม ซึ่งไม่มีส่งมาจำหน่ายในตลาดเมืองไทย จึงได้นิยมนำสุทริดแทนผ้าชนิดนี้จะพิมพ์ง่ายโดยทำเป็นงานในครัวเรือนตามบ้านคน โดยใช้ผู้หญิงและเด็กกดแม่พิมพ์ด้วยมือ โดยใช้ผ้าขาวของอังกฤษมาตัดให้ได้ขนาด ชักน้ำให้หมดเป้งและให้เนื้อแน่นก่อน แล้วนำผ้ามาวางชิงบนพื้นเรือน เอาหมึกทาบนแผ่นไม้พิมพ์ลายซึ่งมีขนาดเท่าฝ่ามือ พิมพ์กดลงกับผืนผ้าต่อๆ กันไปจนเต็มผืนแล้วจึงเอาไปย้อมเป็นสี ถ้าจะให้ดอกเป็นสีอื่นก็แต้มสีที่ต้องการ เมื่อย้อมเสร็จแล้วเอาหอยเบี้ยขัดซักเงาเหมือนกับการทำผ้ากุศุทราต

- ผ้าสุกุลพัลส์

เป็นผ้าขาวเนื้อละเอียดชนิดดีในสมัยสุโขทัย แต่ไม่อาจทราบได้ว่าเป็นผ้าชนิดใด หรือทอด้วยวัสดุอะไร

- ผ้าสุจนี้

เป็นผ้าสำหรับปูอาสนะ หรือที่นอน ทอด้วยขนสัตว์ก็มี ทอด้วยไหมก็มี
ประดับลวดลายปักตามขอบด้วยดินทองดินเงิน กล่าวว่าจะมาจากภาษามลายู
ว่า Suji คือ ผ้าปัก ถ้ามาจากภาษาเปอร์เซีย Suzani คือ ผ้าที่ใช้ปูเป็นพรม หรือ
ผ้าปักดอก

- ผ้าหนัง

เป็นผ้าชนิดหนึ่ง ใช้มาแต่สมัยกรุงสุโขทัย

- ผ้าทศวี หรืออศวี

มาจากศัพท์เปอร์เซียว่า Izar ซึ่งแปลว่า กางเกงขายาวหูดุ แต่ในภาษา
ไทย หมายถึง ผ้าแพรชนิดหนึ่งที่ส่งมาจากอินเดีย

- ผ้าหนังไก่

เป็นผ้าแพรชนิดหนึ่งที่ทอให้เนื้อผ้ามีลักษณะหย่นๆ เป็นผ้าที่นิยมใช้ใน
สมัยอยุธยา นำมาตัดเสื้อ หรือผ้าสไบ หรือผ้าคาดเอว ผ้าหนังไก่นี้มี ๒ ชนิด คือ
ผ้าหนังไก่ย่น และผ้าหนังไก่เอ้ง

- ผ้าทนามขุน

เป็นผ้าแพรชนิดหนึ่ง ลักษณะเป็นปมเล็กๆ ทั้งผืน ซึ่งยัดหย่น มักใช้
เป็นผ้าคาดเอวทับนอกเสื้อของพวกขุนนางและเจ้านาย

- ผ้าไหม

ผ้าอย่างดีทอด้วยเส้นใยไหม มีทั้งแบบเรียบสีพื้น ยกดอก และทอเป็น
ลวดลายต่างๆ ด้วยกรรมวิธีที่หลากหลาย เช่น ผ้ายก ผ้าพื้น ผ้าขิด ผ้ามัดหมี่ ผ้าจก

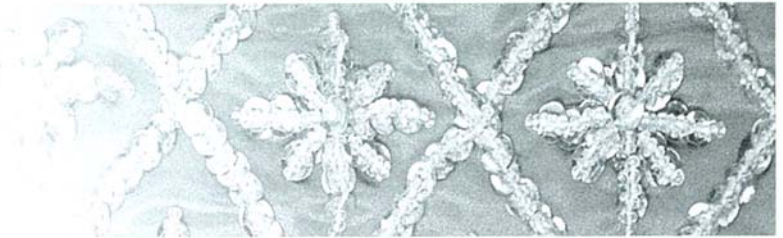
- ผ้าไหมด

ผ้าที่ใช้กระดาศทองดัดเป็นเส้นเหมือนเส้นทองแดง ทอกับไหมสีต่างๆ
ซึ่งชื่อของผ้ามักเรียกไปตามสีไหม เช่น ไหมดเหลือง ไหมดแดง ไหมดเขียว
ต่อมาได้มีการปรับเปลี่ยนทำอย่างใหม่ คือเอากระดาศทองพันเส้นไหมทอกับไหม
สีเป็นลายเหมือนผ้าแพรลายทอง ถ้าทำมาจากอินเดียเรียกไหมดเทศ ทำมาจาก
ญี่ปุ่นเรียกไหมดญี่ปุ่น ผ้าไหมดจึงมีหลักอยู่ตรงที่ทำด้วยกระดาศนั่นเอง

- ผ้าอัตตะลัด หรืออัตลัด

ผ้าชนิดเดียวกันกับผ้าเยียรบับและเข้มخاب คือทอด้วยไหมทองหรือไหม
เงิน หรือทองแดงกับไหมสี ยกเป็นลายต่างๆ เป็นดอกลอยห่างๆ เห็นพื้นผ้ามาก
ผ้าชนิดนี้นิยมนำมาตัดเป็นฉลองพระองค์ของเจ้านายและเลื้อของขุนนาง หรือนำ
มาทำเป็นผ้านุ่ง ผ้าปูลาด ภาษามลายูเรียกว่า อัตตะลัด แปลว่า แพร่ต่วน ซึ่ง
เป็นคนละความหมายกับผ้าอัตลัดที่คนไทยเข้าใจ

• ผ้าอุทุมพร

ไม่ทราบได้ว่าเป็นผ้าชนิดใด หรือทอด้วยวัสดุอะไร แต่ถือว่าเป็นผ้าที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้ในพระราชพิธีสำคัญ บ้างว่าเป็นผ้าที่ทอจากใยมะเดื่อ

ผ้าที่ปรากฏในวรรณกรรมไทย

จากบทวรรณกรรมที่ได้กล่าวถึงเครื่องแต่งกายของละครไทย โดยเฉพาะอิเหนาและอุณรุทนั้น อาจกล่าวได้ว่า ภาพที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรม สามารถเป็นหลักฐานในการศึกษา ค้นคว้า เรื่องราวที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่และขนบธรรมเนียมประเพณีด้านต่างๆ ของสังคมไทย รวมทั้งการศึกษาเรื่องเครื่องแต่งกายละครไทยที่มีมาแต่โบราณ จนพัฒนามาถึงปัจจุบัน ก็อาจศึกษาได้จากวรรณกรรมเช่นกัน

ผ้าที่ปรากฏในวรรณกรรมและมีผลต่อการนำมาใช้ในการแสดง สามารถแบ่งออกเป็น ๕ กลุ่ม ดังนี้

๑. ผ้าที่ใช้โลหะประกอบในการทอ ได้แก่ ผ้ากรองทอง ผ้าเข็มซาบ ผ้าตาด ผ่านมสาว ผ้าปัตทล้า ผ้าไหมด ผ้าเยียรบับ ผ้าอัตลัด
๒. ผ้าทอยก ได้แก่ ผ้ากุสุราช ผ้ายก
๓. ผ้าพิมพ์ลาย ได้แก่ ผ้าเขียนทอง ผ้ายันตานิ ผ้ามะหวาด
๔. ผ้าขนสัตว์ ได้แก่ ผ้ากำพล หรือ ผ้ารัตนกำพล
๕. ผ้าไหม ได้แก่ ผ้าปุม ผ้าแพร ผ้าม่วง ผ้าสมปัก

ผ้ากรองทอง

เป็นผ้าที่เกิดจากการนำเส้นลวดทองหรือไหมทองมาถักทอประกอบกันเป็นผืนผ้า ในบางครั้งเมื่อต้องการให้มีความงดงามมากขึ้น ก็มีการนำปักแมลงทับมาดัดเป็นชิ้นเล็กๆ คล้ายรูปใบไม้ แล้วนำมาปักลงไปบนผืนกรองทองในตำแหน่งที่จะให้เป็นลายใบไม้ แล้วปักไหมสีสดๆ ที่ตัดกับสีของปักแมลงทับลงไปเป็นระยะๆ พองาม บางครั้งอาจปักดินทองเป็นลายก้านแย่งยกลงไปด้วย

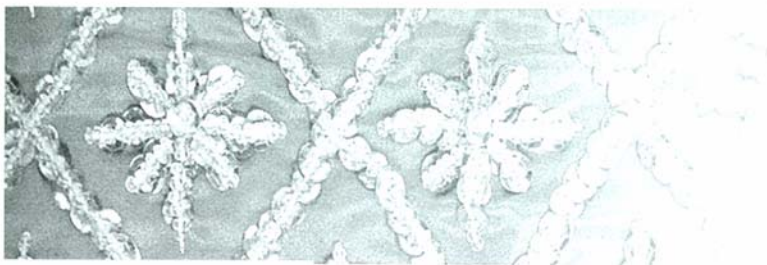
ผ้ากรองทองนี้มีปรากฏอยู่ในบทวรรณกรรมเรื่องอิเหนากล่าวไว้ว่า
สไบกรองทองแล่งแสงระยับ ตามประดับสร้อยนวมสวมใส่

ผ้าเข็มซาบ

เป็นผ้าที่ใช้ไหมทอควบกับทองแล่ง มีลักษณะเป็นริ้วตามยาว มียกดอกทั้งสีเดียวและหลายสี การทอจะใช้แผ่นเงินกาไหล่ทองมาแผ่บางๆ หุ้มเส้นไหมแล้วทอโดยสลับกับไหมธรรมดา

ผ้ามีสหรู เป็นผ้าเข็มซาบไหมที่มีลักษณะเป็นริ้ว ในริ้วจะมีลายสลักอีกทีหนึ่ง ผ้าชนิดนี้ชาวแขกเทศนำมาจำหน่ายในสมัยอยุธยาตอนปลาย และสมัย

รัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่เดิมใช้เป็นผ้าคาดเอวและใช้ตัดเสื้อผู้มีบรรดาศักดิ์ นอกจากนั้นยังนิยมใช้เป็นผ้าที่อยู่ในกลุ่มมงคลบรรณาการจากเจ้าเมืองประเทศราช

ผ้าเข็มขานนี้มีปรากฏอยู่ในบทวรรณกรรมเรื่องอิเหนา กล่าวไว้ว่า
พีนางนุ่งเข็มขานเขียวตอง ห่มคาดตองปักปักแมงทับถม
พระน้องนุ่งยกแย่งเทพประนม ทรงห่มริ้วทองรองขับ

ผ้าไหมพัลลภ

เป็นผ้าทอจากป่านเปลือกไม้หรือฝ้าย เนื้อค่อนข้างละเอียด
ผ้าไหมพัลลภนี้มีปรากฏอยู่ในบทวรรณกรรมเรื่องอิเหนา กล่าวไว้ว่า
สอดใส่สนับเพลาเนาห่มวง ไหมพัลลภพื้นม่วงกำนชด

ผ้าตาด

เป็นผ้าที่ทอด้วยไหมควบกับเงินแล่งทองจำนวนเท่าๆ กัน คำว่าทองแล่ง หมายถึงแผ่นเงินกะไหล่ทองที่ตัดแล่งออก เป็นอย่างเดียวกับเส้นตอกแล้วนำมาผสมสลับกับไหมสีต่างๆ ผ้าตาดมีหลายชนิด คือถ้าใช้ไหมสีทองก็จะเรียกว่า “ตาดทอง” สำหรับลวดลายที่ทอก็มีลักษณะต่างๆ กัน ถ้าทอเป็นลายดอกสี่เหลี่ยมก็เรียกว่า “ตาดตาดักแตน” ถ้าทอเป็นลายคชกริช ก็เรียกว่า “ตาดลายคชกริช” ดังปรากฏอยู่ในบทวรรณกรรมเรื่องอิเหนา กล่าวไว้ว่า

สอดใส่ฉลองพระองค์ตาด เจียรบาดอย่างเทศทองแสง

ผ้าตานี (ยันตานี)

เป็นผ้ามีสลิมมีลายเป็นดอก เนื้อดี จัดเป็นผ้าลายบางชนิดหนึ่ง นิยมใช้เป็นผ้าห่ม

ผ้าตานีนี้มีปรากฏอยู่ในบทวรรณกรรมเรื่องอิเหนา กล่าวไว้ว่า
นุ่งตานีอย่างนอกดอกไหม ห่มริ้วทองช่องไฟพื้นม่วง

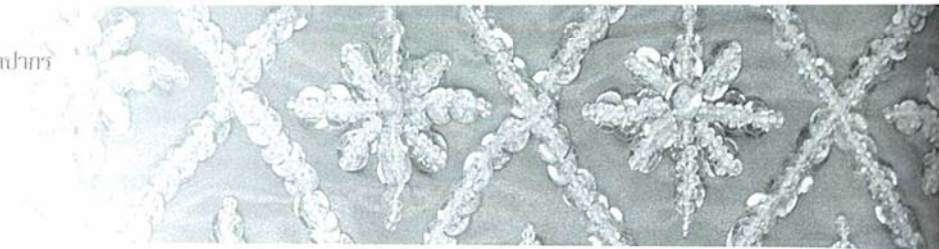
ผ้านมสาว

เป็นผ้าไหมที่ทองแล่ง มีเนื้อบางและเส้นพุ่ง แล้วเอาลวดเงินพับให้โปร่ง แลคมคล้ายขนมเทียน ตรงด้วยทองแท่งแลดูเป็น แสงพรราวคล้ายประดับเพชร สำหรับผ้านมสาวนี้มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ผ้าตาดเงินหนามขนุน”

ผ้าปัตทล่ำ

เป็นผ้าทอด้วยไหมทับทองแล่ง มีเนื้อบาง คำว่า “ปัตทล่ำ” คงมาจากคำว่า “Patola” หรือ “Pattala” ซึ่งเป็นชื่อเมืองในประเทศอินเดียที่มีชื่อเสียงในการทำแพรไหมชนิดหนึ่งเป็นอย่างกรองทอง ในเครื่องราชาภรณ์ก็ปรากฏคำว่า “ผ้ากรอบทองริ้วปัตทล่ำ”

ผ้าปุม

เป็นผ้าไหมทอลายที่ไม่เห็นเป็นลายเด่นชัดอย่างลายปัก ผ้าชนิดนี้นิยมใช้
เป็นผ้าหลวงพระราชทาน

ผ้าปุมมีปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่องอิเหนา กล่าวไว้ว่า

นักเลงเหล้าเจ้าชู้หนุ่มหนุ่ม คาคเข้มขัดนุ่งปุมเกี้ยวคอไก่
ทศนาถมท่มสีน้ำดอกไม้ม หวีผมดำเส้นใหญ่แยบคาย

ผ้าไหมด

เป็นผ้าที่ใช้กระดาดทองแล่งตัดให้เป็นเส้นๆ แล้วนำมาทอสลับกับไหมมี
หลายสี เรียกชื่อตามสีของไทย เช่น ไหมดแดง ไหมดเหลือง ไหมดเขียว ผ้าไหมด
นี้นิยมใช้ทำพระมาลา เครื่องสูง หรือบางครั้งใช้ตัดเสื้อของบรรดาเจ้านายและ
ผู้มีฐานะ และใช้เป็นผ้าพระราชทานให้แก่พวกแม่ทัพนายกองที่มีความชอบด้วย
ดั่งปรากฏอยู่ในบทวรรณกรรมเรื่องอิเหนา กล่าวไว้ว่า

ทรงภูษายกแยกอย่างนอก พื้นม่วงดวงดอกคันทยง
ไหมดเทศรีวทองฉลององค์ กระสันทรงเจียรระบัดคาคับ

เยียรบับ

บางทีเรียกว่าส้ารบับ คำนี้มาจาก “Zar” ซึ่งแปลว่าทอง และคำว่า “Baft”
ที่แปลว่าผ้าฝ้าย หรือผ้าไหม ดังนั้น คำว่า “ZarBaft” จึงหมายถึง ผ้าที่ทอด้วย
ดอกเงินหรือทอง เยียรบับหมายถึงผ้าที่ทอด้วยทองแล่งกับไหม แต่มีไหมน้อย
กว่าทองแล่ง ผ้าเยียรบับ มี ๒ ชนิด คือ

๑. เยียรบับมีเชิง ใช้เป็นผ้านุ่ง
๒. เยียรบับไม่มีเชิง ใช้ตัดเสื้อและทำเครื่องใช้

ผ้ายก

คำว่ายก มาจากการเรียกกระบวนทอ ยกดินทองขึ้นเป็นลวดลาย
ผ้ายกนี้มีปรากฏอยู่ในบทวรรณกรรมเรื่องอิเหนา กล่าวไว้ว่า
ให้โฉมยงทรงสุคนธาธาร พระกุมารทรงอุทรรับจับมังสา
นางนุ่งยกพื้นแดงแย่งนาคา พระน้องทรงภูษาสีต่างกัน

อิตตลัด

คำว่า “อิตตลัด” ในภาษามลายู แปลว่าแพรตัวน เป็นผ้าประเภทเดียวกับ
กับผ้าเยียรบับและผ้าเข้มขาบ แต่อิตตลัดจะเป็นผ้าชั้นสามที่มีคุณภาพต่ำกว่า ๒
ชนิดแรก เนื่องจากมีทองหรือเงินแล่งพัวพันกับเส้นไหมในการทอน้อยมาก ฝีมือก็
ไม่ปราณีต ดอกที่ยกก็ยกเพียงห่างๆ มองเห็นพื้นผ้ามากกว่าทอง ผ้าอิตตลัดมี
หลายชนิด คืออิตตลัดลายดอก และอิตตลัดลวดลายทอง ผ้าชนิดนี้นิยมตัดเป็น

เสื้อ ๒ แบบ คือ แบบไม่มีคอปกเรียกว่า เสื้อกระบอกและแบบเสื้อคลุม
ดังปรากฏอยู่ในบทวรรณกรรมเรื่องอิเหนา กล่าวไว้ว่า

สอดใส่สนับเพลาภูษาทรง

พี่เลี้ยงช่วยใจผจงจับจัด

ห้อยหน้าเจียรบัดศาครัด

ฉลององค์อัดดลัดลายสุพรรณ

ผ้าที่นำมาตัดเย็บเครื่องแต่งกายละครปัจจุบัน

ชนิดของผ้าที่นิยมนำมาตัดเครื่องแต่งกายละครแบบยืนเครื่อง ได้แก่

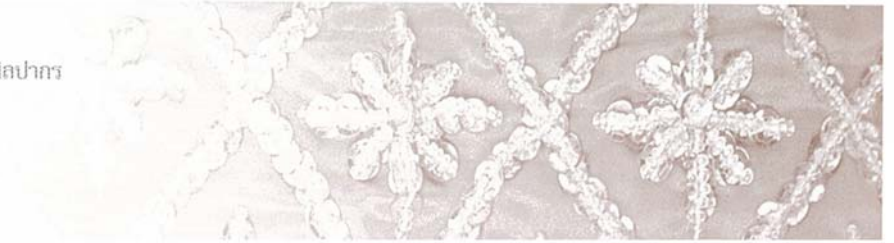
๑. ผ้าย่น ใช้ทำตัวเสื้อ สนับเพลา ผ้าห่ม ห้อยหน้า ห้อยข้าง รัดสะเอว
นวมคอนาง กรองคอพระ
๒. ผ้าย่นนำมาตกแต่งชายผ้า จะใช้กับชายผ้าห่ม ห้อยข้าง ห้อยหน้า
๓. ผ้าไหม จะใช้เฉพาะตัวเอก เช่น พระเอก นางเอก
๔. ผ้าไหม ใช้สำหรับตัดสนับเพลาและซับใน
๕. ผ้าย่น ใช้สำหรับรองผ้าปัก

ลักษณะของการปักลายบนผ้านี้ จะนำผ้าย่นกล้าวมาปักลายด้วยดินชื้อ
ดินโปรง และเลื่อม ลายที่นำมาปักส่วนใหญ่แล้ว เป็นลายไทย ประเภทลายกนก
และลายเถา สำหรับเครื่องแต่งกายยืนเครื่องละครในปัจจุบันนิยมปักลายบน
ส่วนลายเลื่อม ไม่ค่อยนิยม

ในปัจจุบัน ลายที่นำมาใช้ปักเป็นเครื่องละครใน บางลายมีใช้มาแต่เดิม
บางลายเขียนขึ้นใหม่ แต่ยังคงยึดแบบและวิธีการเขียนตามแบบเดิมอยู่ เพื่อให้
เกิดความหลากหลายและลดหลั่นกันตามฐานะของตัวละคร

นอกจากจะใช้สำหรับแต่งแสดงละครในแล้ว การแสดงโขนหรือละครนอก
ก็จะใช้เครื่องแต่งกายอย่างเดียวกัน โดยเฉพาะตัวเอกของโขน คือพระราม
พระลักษมณ์ ทศกัณฐ์ นางสีดา ฯลฯ จะนิยมปักลายบนส่วนตัวสืบแปดมงกุฎ
สิงพญา เสนายักษ์ หรือยักษ์ต่างเมือง นิยมใช้ลายเลื่อม

๔.๔ การแต่งกายแบบยีนเครื่อง

หมายถึงการแต่งกายชนิดเต็มรูปแบบ ซึ่งเป็นการแต่งกายเลียนแบบเครื่องทรงของพระมหากษัตริย์และบรมวงศ์ชั้นสูง ในโอกาสพิเศษ เช่น พิธีบรมราชาภิเษก พิธีโสกันต์

การแต่งกายละครไทย ได้รับรูปแบบและวิธีการนำมาใช้แต่งกายให้กับตัวโขน ละคร แต่ได้ลดค่าของวัสดุที่นำมาใช้ในการแต่ง ทั้งผ้าถุง เสื้อ เครื่องประดับต่างๆ จะเป็นเพียงของที่จำลองหรือเลียนแบบเท่านั้น จะไม่ใช่ของมีค่าในการตกแต่งเช่นทองคำแท้ เพชร พลอยที่เป็นของจริงเลย จะใช้แต่ของที่เลียนแบบเท่านั้น

การแต่งกายยีนเครื่องสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

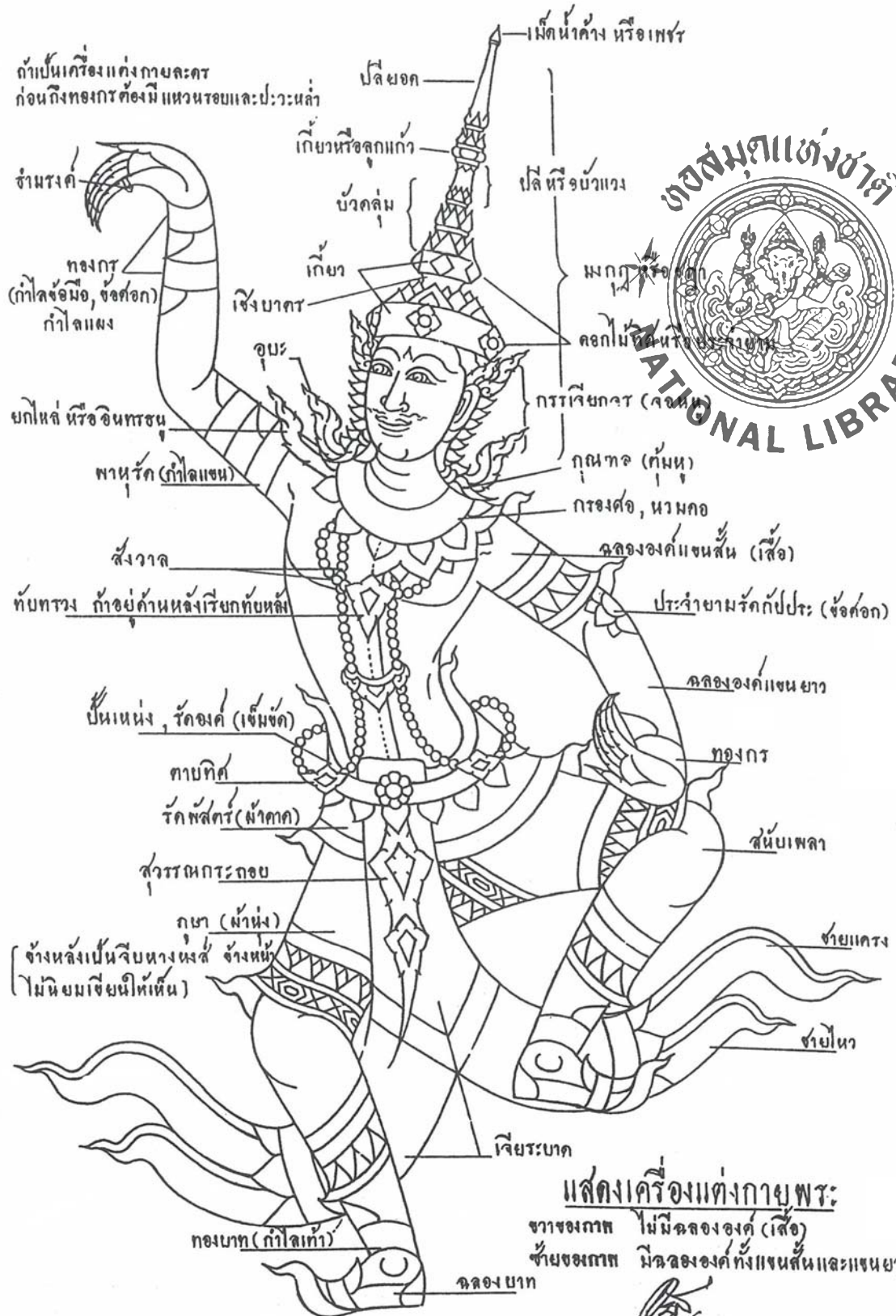
๑. การแต่งกายยีนเครื่องพระ
๒. การแต่งกายยีนเครื่องนาง

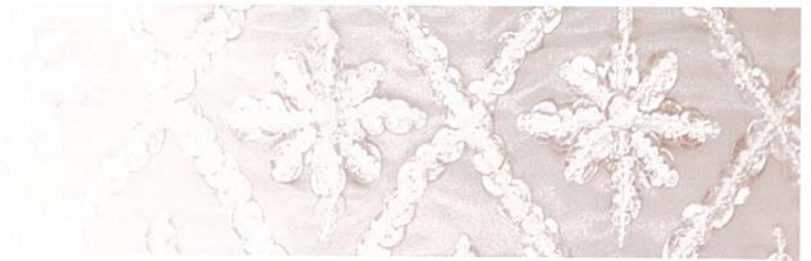

ภาพการแต่งกายยีนเครื่องพระ - นาง

พระ - วรณพินิ สุขสม

นาง - เสาวรักษ์ ยมะคุปต์

๑. การแต่งกายยืนเครื่องพระ ประกอบด้วย

เสื้อ (ฉลองพระองค์) ผ้าว่วน ตัดเป็นเสื้อสำเร็จรูปคอกลมแขนสั้น ขนาดของเสื้อตัวยาว ๒๔ นิ้ว รอบตัวกว้าง ๓๘-๔๐ แขนยาว ๘.๕ นิ้ว (หากเป็น แขนยาวจะเพิ่มความยาวเป็น ๒๓ นิ้ว) แบ่งตัวเสื้อเป็น ๓ ส่วน ส่วนหน้าแบ่งเป็น ๒ ชั้น ส่วนหลัง ๑ ชั้น แขนเสื้อ ๒ ชั้น เย็บประกอบตัวเสื้อและแขนเข้าด้วยกัน ตรงกลางผ่าหน้า ตัวเสื้อปักทูลลายกนกด้วยดินซ้อ ดิ้นโปร่ง ชับในด้วยผ้า โทเรอย่างดี สีตามตัวเสื้อ

สนับเพลา ผ้าโทเรสีเดียวกับเสื้อ ตัดเป็นกางเกงขนาดรอบเอวกว้าง ๕๖ นิ้ว ตัวยาวจากเอวถึงปลายขา ๓๖ นิ้ว ความยาวจากเอวถึงเป้า ๒๐ นิ้ว ขายาว จากเป้าถึงปลายขา ๑๖ นิ้ว รอบปลายขากว้าง ๑๖ นิ้ว ปลายขาให้ผ้าตัววนสลับ กับเสื้อ คาดขอบรายด้านบนด้วยผ้าตัววนตามสีขลิบริม ปักลายทูลลายกนกด้วยดินซ้อ ดิ้นโปร่ง ปลายขาตัดเป็นทรงเชิงงอนทางด้านหน้า ชับในด้วยผ้าโทเรสีเดียวกัน

ภูษาหรือผ้าถุง ผ้ายกเนื้อหนาจากอินเดีย ขนาดมาตรฐาน ๓๖ นิ้ว ๑๖๖ นิ้ว มีลายเชิงสองข้าง สีใช้ตามสีขลิบริม

ห้อยหน้า - ห้อยข้าง ผ้าว่วนสีเดียวกับเสื้อ ขลิบริมด้วยผ้าตัววนต่างสี ปักทูลลายกนกด้วยดินซ้อ ดิ้นโปร่ง (ปักลายเต็มหน้าผ้า) ชับในด้วยผ้าโทเร สีเดียวกัน ห้อยหน้าขนาดกว้าง ๙ นิ้ว ยาว ๑๙ นิ้ว ห้อยข้างมีขนาดกว้าง ๖ นิ้ว ยาว ๑๙ นิ้ว ชายด้านล่างของห้อยหน้าและห้อยข้างติดดินครุยขนาด ๑.๕ นิ้ว

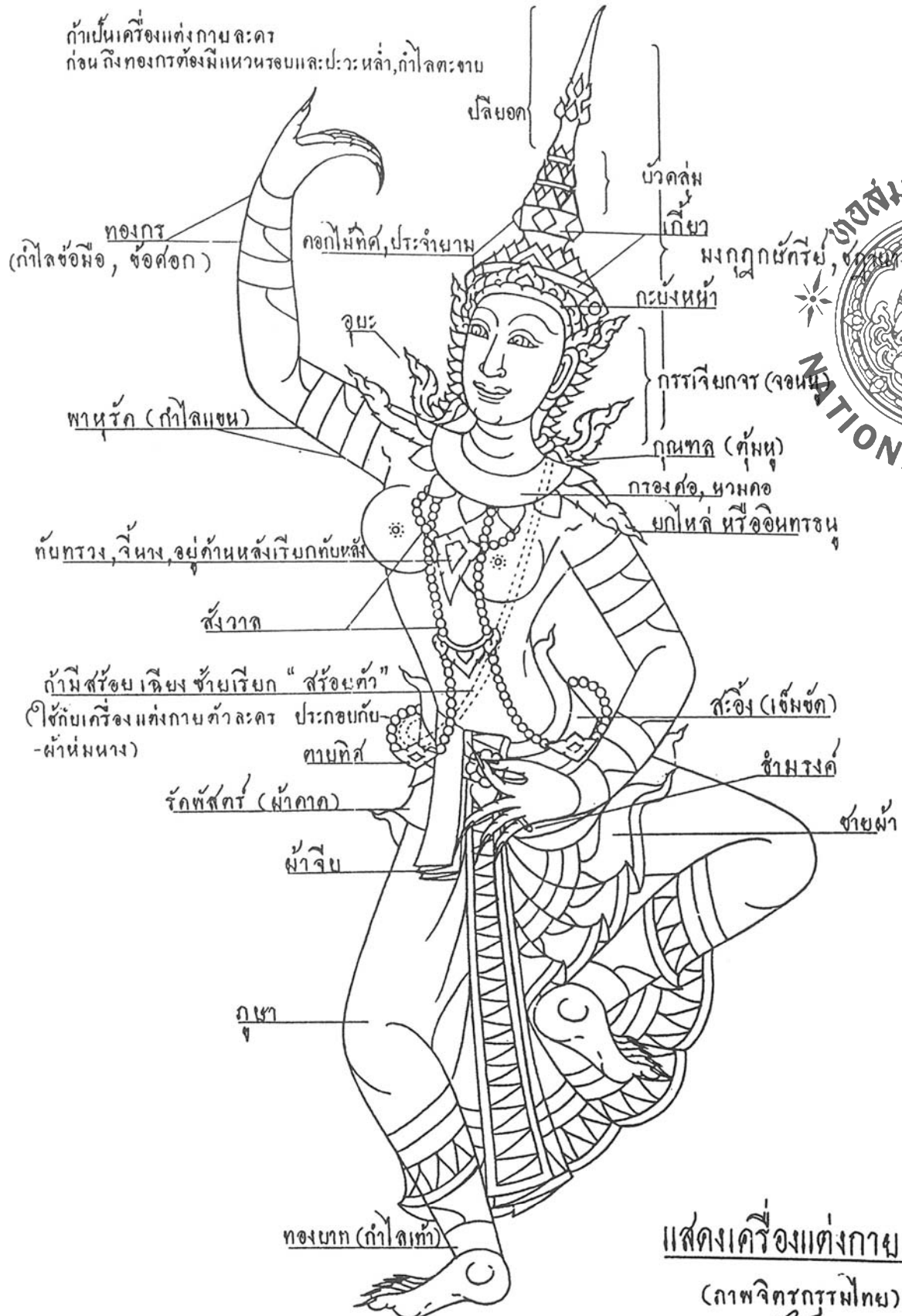
กรองคอ ผ้าว่วนสีตามขลิบ ปักทูลลายด้วยดินซ้อ ดิ้นโปร่ง และเลื่อม ขนาดกรองคอรอบวงใน ๑๘ นิ้ว รัศมี ๗ นิ้ว ชับในด้วยผ้าโทเรสีเดียวกัน

กนกแขนหรือพาดูริศ ผ้าว่วนสีตามขลิบ ปักทูลลายด้วยดินซ้อ ดิ้นโปร่ง และเลื่อม ชับในด้วยผ้าโทเรสีเดียวกัน

รัดสะเอว ผ้าว่วนสีตรงกับเสื้อ ขลิบขอบด้านล่างด้วยสีต่างกัน ปักทูลลายกนกด้วยดินซ้อ ดิ้นโปร่ง ชับในด้วยผ้าโทเรสีเดียวกัน ขนาดกว้าง ๘ นิ้ว ปักลายสูง ๖ นิ้ว ยาว ๔๖ นิ้ว ปักลาย ๔๒ นิ้ว ลักษณะโค้งตามรูปเอว

อินทธรณู ผ้าว่วนปักทูลลายกนกด้วยดินซ้อ ดิ้นโปร่ง ด้านในรองด้วย แผ่นหนังสังเคราะห์ ตรงปลายติดพู่เงิน - ทอง ชับในด้วยผ้าโทเร

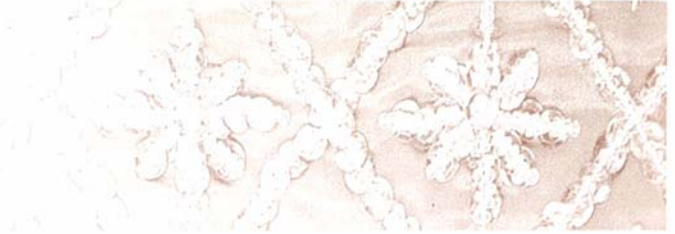

แสดงเครื่องแต่งกายนาง

(ภาพจิตรกรรมไทย)

๕

๒. การแต่งกายขึ้นเครื่องนาง ประกอบด้วย

เสื้อในนาง ผ้าว่วนอย่างตีสีเหลือง ตัดเข้ารูป คอกลม แขนกุด ผ่าหน้าตลอด
ซับในด้วยผ้าโทเรสีเหลือง

ผ้าห่มนาง มี ๒ ลักษณะ คือ ผ้าห่มนางแบบพื้นเดียว กับผ้าห่มนางแบบ
สองชาย

ผ้าห่มนางแบบพื้นเดียว ผ้าว่วน มีเส้นกลางผ้าห่ม โดยใช้ผ้าว่วนต่าง
สีกันกับพื้นผ้าห่มแต่งขลิบริม ปักหนูลายด้วยด้นข้อ ด้นโปร่งและเลื่อม ชายผ้าห่ม
ด้านหลังมีลายเชิงช่องกระจก ซับในด้วยผ้าโทเร ชายผ้าติดดินครุยเงิน

ผ้าห่มนางสองชาย ผ้าว่วน มีขลิบริม ขนาดกว้าง ๑๔ นิ้ว ยาว ๑๔๒ นิ้ว
ปักหนูลายกนกด้วยด้นข้อ ด้นโปร่ง ชายผ้าสองข้างมีลายเชิงกระจก ซับใน
ด้วยผ้าโทเรทั้งพื้น ชายผ้าติดดินครุยเงิน

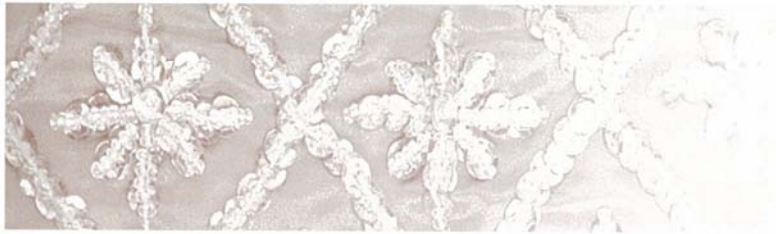
นวมนาง ผ้าว่วนสีเดียวกับสีขลิบ ปักหนูลายกนกด้วยด้นข้อ ด้นโปร่ง
เลื่อม ประดับพลอยสี ซับในด้วยผ้าโทเรสีเดียวกัน ขนาดนวมคอ วงในรอบวง
๑๘ นิ้ว รัศมี ๘ นิ้ว

ผ้านุ่ง ผ้ายกเนื้อหนาขนาดมาตรฐาน ๓๖ x ๑๒๖ นิ้ว มีเชิงสองข้าง
สีของผ้านุ่งตามสีขลิบริมของผ้าห่มนาง

ตัวอย่างสีที่ใช้ในปัจจุบัน

เครื่องแต่งกายตัวพระ			เครื่องแต่งกายตัวนาง		
สีเสื้อ	สีขลิบ	สีผ้านุ่ง	ผ้าห่มนาง	สีขลิบ	สีผ้านุ่ง
สีแดง	สีเขียวหรือน้ำเงิน	สีเขียวหรือน้ำเงิน	สีแดง	สีเขียวหรือน้ำเงิน	สีเขียวหรือน้ำเงิน
สีเขียว	สีแดง	สีแดง	สีเขียว	สีแดง	สีแดง
สีบานเย็น	สีฟ้าหรือน้ำเงิน	สีฟ้าหรือน้ำเงิน	สีบานเย็น	สีฟ้าหรือน้ำเงิน	สีฟ้าหรือน้ำเงิน
สีฟ้า	สีบานเย็น	สีบานเย็น	สีฟ้า	สีบานเย็น	สีบานเย็น
สีม่วง	สีเหลือง	สีเหลือง	สีม่วง	สีเหลือง	สีเหลือง
สีเหลือง	สีม่วง	สีม่วง	สีเหลือง	สีม่วง	สีม่วง
สีน้ำเงิน	สีแดง	สีแดง	สีน้ำเงิน	สีแดง	สีแดง

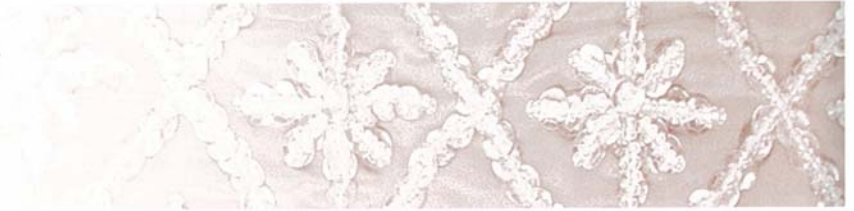

สีที่ใช้สำหรับเครื่องแต่งกายของตัวละครแบ่งออกได้ดังนี้

๑. แม่สีเป็นหลักโดยแต่งตามจารีตที่มีมาคือ แดง เขียว เหลือง จะใช้สำหรับตัวพระเอก นางเอก หรือตัวเอก ส่วนพระรอง นางรอง ใช้สีขั้นที่สอง คือ ชมพู ฟ้า เหลือง ตัวพ่อและแม่ ใช้สีหนัก คือน้ำเงิน เขียว ม่วง
๒. แต่งตามบท ขึ้นอยู่กับบทและตอนที่จัดแสดงในแต่ละครั้ง ซึ่งในการแสดงบางตอนก็จะกล่าวถึงเครื่องแต่งกายของตัวละครด้วย เช่นอิเหนาตอนประสันดาต่อนก จะกล่าวถึงเครื่องแต่งกายของปันหยีในเพลงลงสรงโทน
๓. แต่งตามสีกายของตัวละคร เช่น พระรามสีเขียว พระลักษมณ์สีเหลือง สังข์ทองแต่งสีเหลืองทอง
๔. แต่งตามชื่อของตัวละคร เช่น สุวรรณหงส์ ศรีสุวรรณ ปันทอง เป็นต้น

การเลือกลดลายในการสร้างเครื่องละครลายที่นิยมนำมาใช้ปักเครื่องละคร
เรียกโดยรวมตามวิธีการทำ แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ลายหนูน

๒. ลายเลื่อม (หรือลายป่า)

๑. ลายหนูน เป็น “ลายไทย” ที่เขียนขึ้นใช้สำหรับงานปักลดลาย ที่เขียนจะ
ไม่เชื่อมต่อดลอดลาย จะแบ่งลายเป็นตัว ให้ง่ายต่อการปัก และสวยงาม ลายที่
นิยมนำมาปัก เช่น ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายหน้าสิงห์ ลายกนกเปลว ลายประจำยาม
ลายดอก ลายเถา ช่างเขียนลายจะต้องผูกลายให้เข้ากับแบบของเครื่องละคร เช่น
เสื้อ สนับเพลลา ห้อยหน้า ห้อยข้าง อินทรีธนู กรองคอ รัดสะเอว สุวรรณกระดอง
ผ้าท่มนาง ซึ่งมีรูปแบบแตกต่างกัน ผู้เขียนลายต้องใช้ความสามารถในการ
ผูกลายให้ดูสวยงาม และสะดวกในการปัก

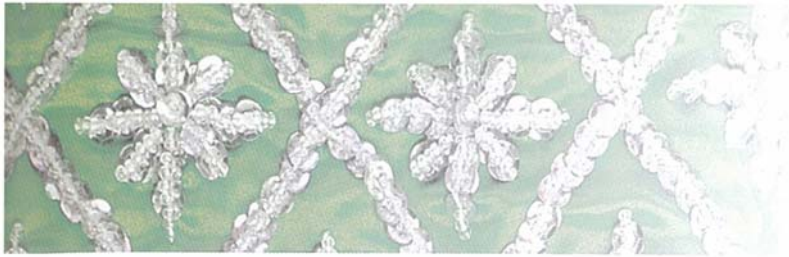
วิธีที่นิยมใช้ในการปักลายหนูน คือ การปักทึบ เติมนเกลียว

- ชิงสะติง ด้วยผ้า ที่ต้องการปัก ลอกลายลงบนผ้าหรือกระดาษลอกลาย
เนาลายกับผ้าที่ต้องการปัก
- ล้อมลายด้วยด้นข้อ ดัดด้นข้อตามลายที่ลอกไว้บนผ้า
- หนูนลายภายในลายที่ล้อมด้นข้อไว้ให้หนูนสูงเป็นหลังเต่า ด้วยด้าย
ที่ทำมาจากฝ้าย
- ปักด้นโปรง หรือด้นมัน ด้นด้าน ให้เหมาะสมกับลาย
- แต่งลายให้ดูสวยงามยิ่งขึ้น ด้วยเลื่อม ลูกปัด เพชร พลอย เป็นต้น

๒. ลายเลื่อม หรือลายป่า นิยมเขียนเป็นลายเถา หรือลายดอกไม้ ใบไม้ วัสดุที่
นำมาใช้ในการปักลายเลื่อม ได้แก่ ไหม ด้น เลื่อม ลูกปัด เพชร พลอย ปักแมลงทับ
วิธีที่นิยมปักคือ ปักเดินเส้น ปักลูกโซ่ ปักทึบด้วยไหมสีต่างๆ บางครั้งมีการ
สอดลายด้วยผ้าตัดแบบเป็นลายดอกไม้ ฝีเสื้อ ต้นหญ้า ดอกบัว ใบบัว เป็นต้น

วิธีและขั้นตอนในการปัก ผู้ปักจะต้องดูลายเป็น สามารถถ่ายทอดงาน
ปักให้ออกมาเหมือนงานเขียนได้สวยงาม

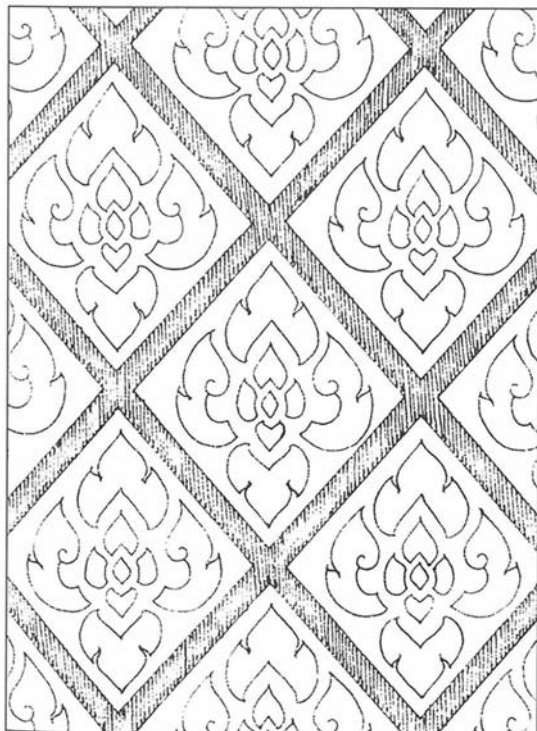

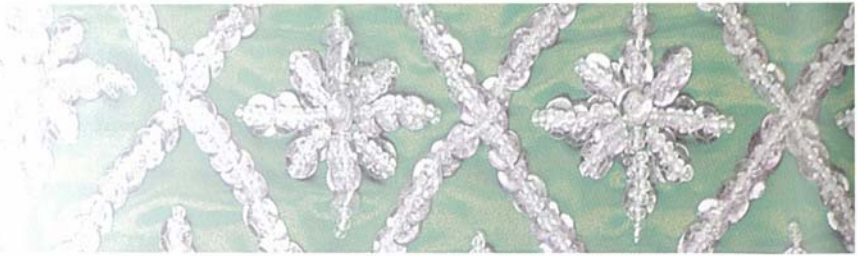
ซื้อลายที่นำมาประกอบการประดิษฐ์ลาย เพื่อสำหรับใช้ปักเครื่องแต่งกายละคร

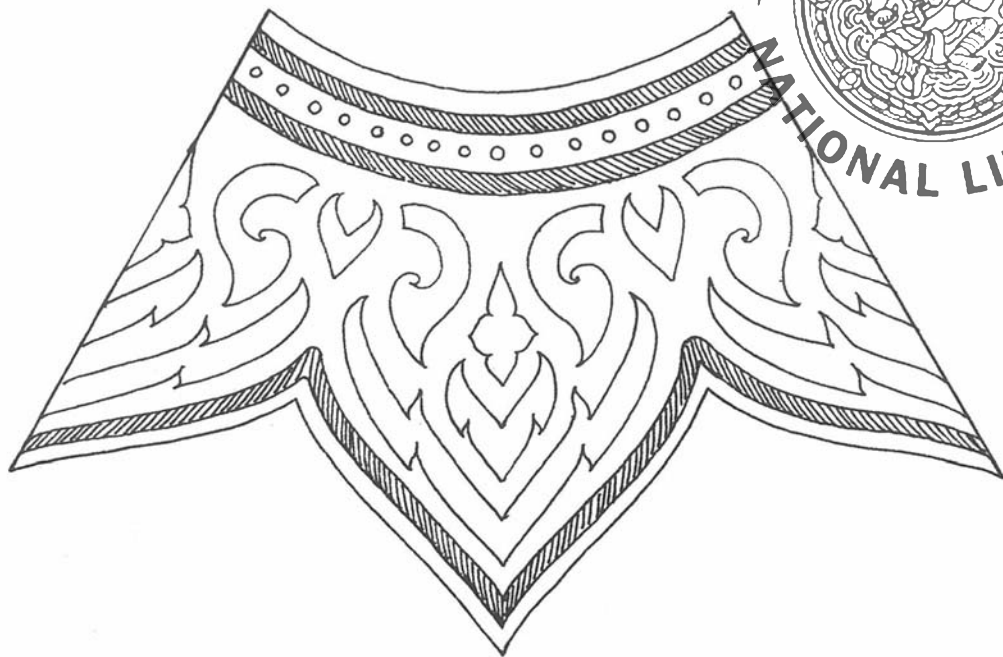
ภาพเสื้อตัวพระ (แขนสั้น)

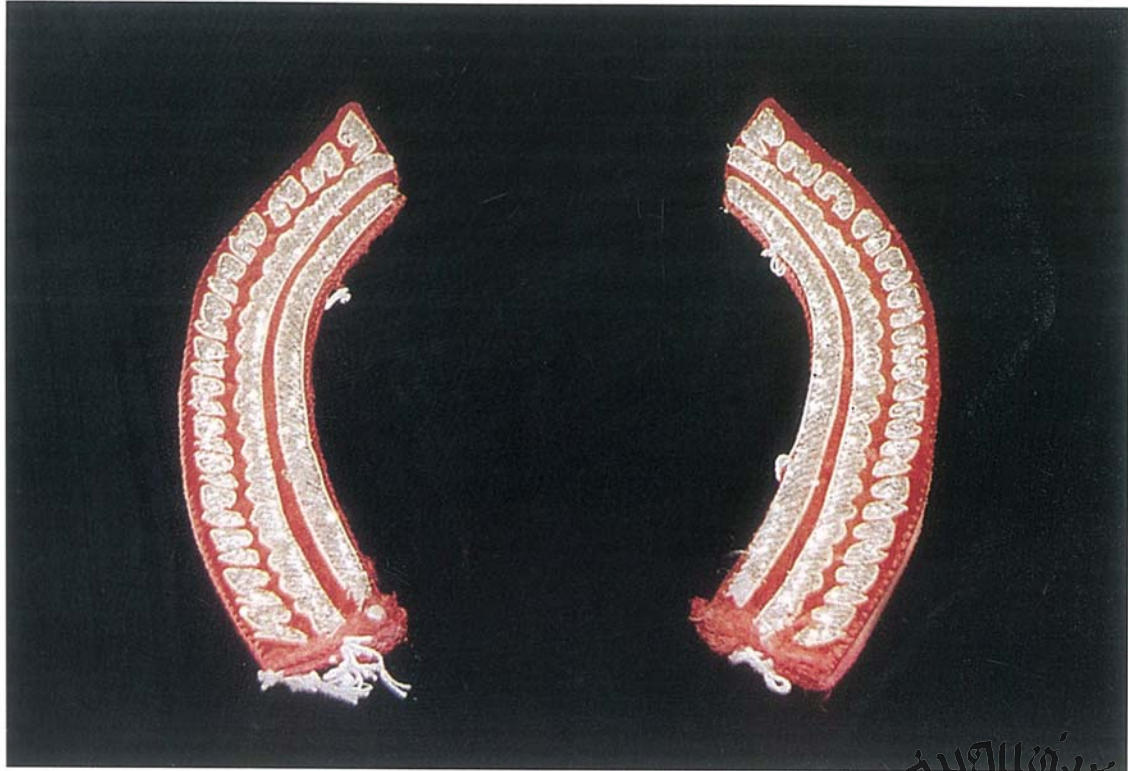
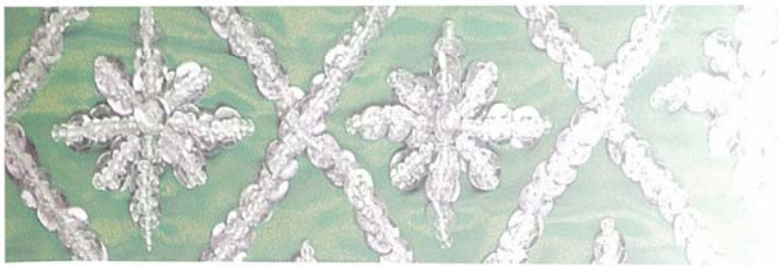
ลายกระจังตาอ้อย เป็นลายที่นิยม เพราะ
สามารถปักลายบนด้วยดินสอด และดินโป่ง
ได้สวยงาม ไม่ยากต่อการปัก เป็นลายที่ใช้
สำหรับตัวพระ

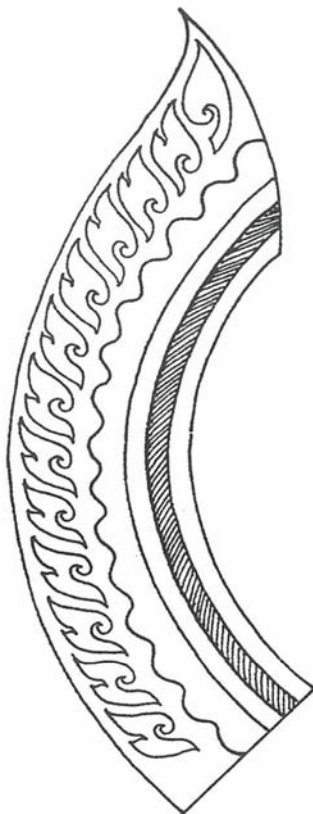
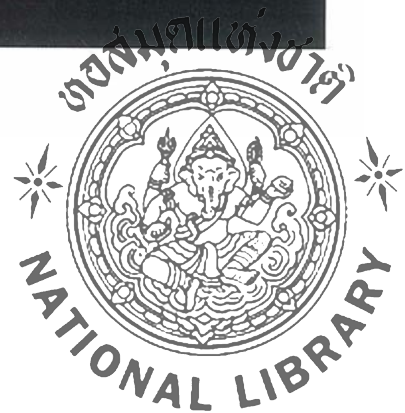
ภาพกรองคอตัวพระ

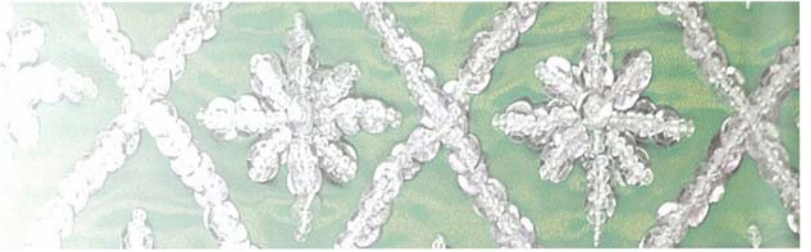
ลายกรองคอตัวพระ เขียนจากตัวกระจังประกอบให้เข้ากับโครงสร้างของกรองคอ นิยม
ปักด้วยด้นข้อและด้นโป่ง และเลื่อมเงิน

ภาพพารัต หรือ กนกปลายแขน

ใช้แต่งปลายแขนเสื้อ ลายที่ใช้แต่งพารัต หรือ กนก
ปลายแขน เป็นลายแข่งสิงห์เรียงกัน และเดินด้วยด้าย
เกลียวด้น เลื่อ ๑ ตัว จะต้องใช้พารัต ๑ คู่ จะใช้เฉพาะ
เลื่อพระแขนสั้นเท่านั้น

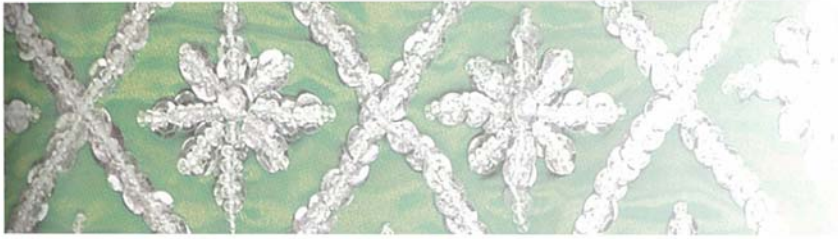
ภาพอินทรธนู

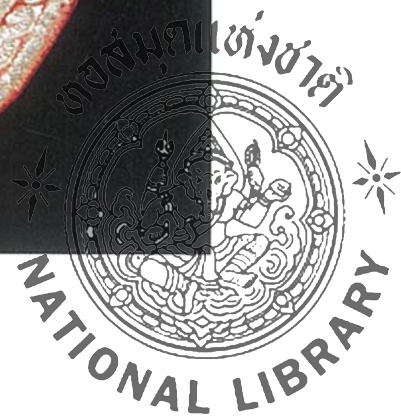
อินทรธนูเป็นเครื่องประดับใช้แต่งที่ไหล่ทั้ง ๒ ข้าง ตัวอินทรธนูเขียนลายกนกเปลว แต่งริมด้วยลายกนก* และลายประจายามลูกโซ่ ปักลายหนุนด้วยด้นข้อ และด้นโปร่ง แต่งปลายอินทรธนูด้วยพู่เงิน

* บางครั้งจะเขียน เป็นกระหนก

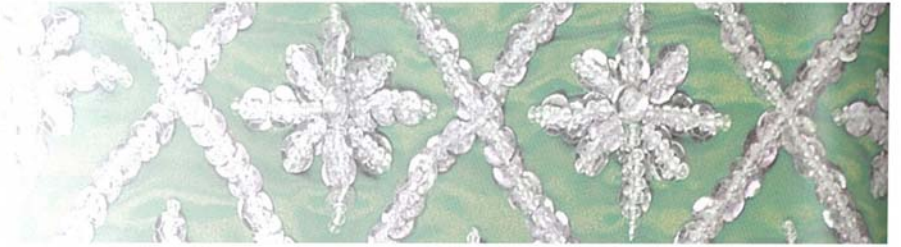

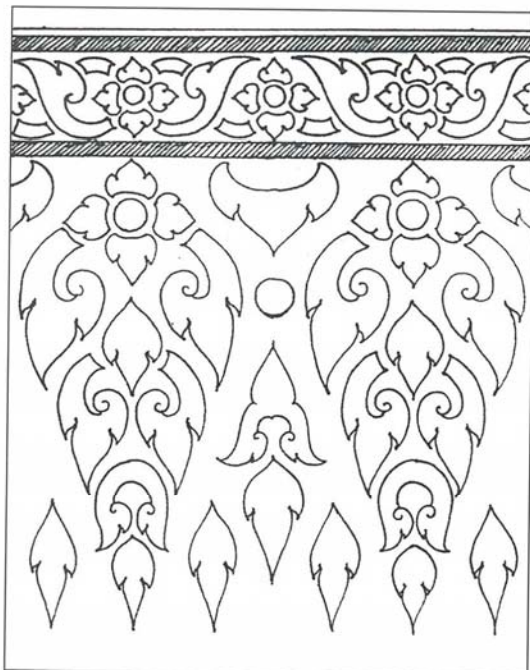
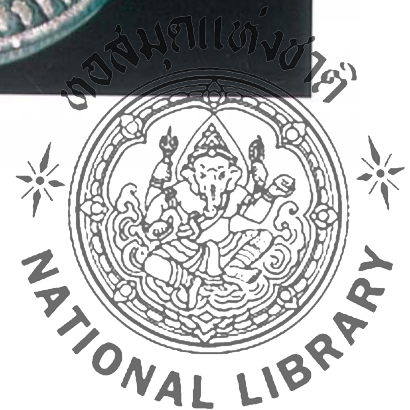
ภาพอินทรธนู

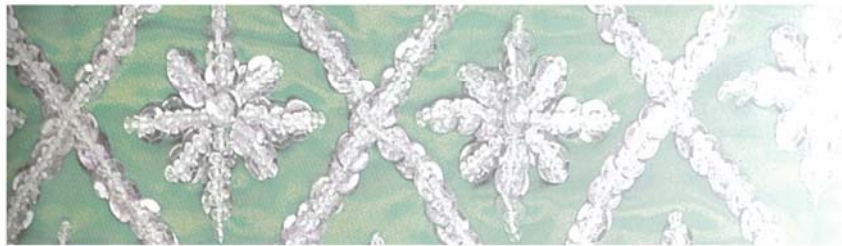
อินทรธนู แต่งลายด้วยตัวลายกระจัง เขียนลายตามโครงสร้างของอินทรธนู แต่งลายริมด้วยลายกนก เขียนเรียงกันและปักลายด้วยดินสอด่ ดินโปรง แต่งขอบด้วยการเดินเกลียวดินโปรง ปลายแต่งด้วยพู่สีเงิน

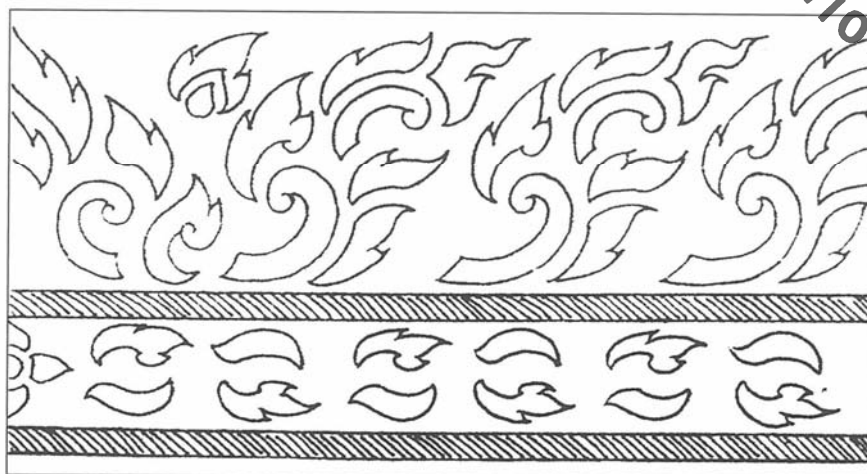
ภาพสนับเพลาตัวพระ

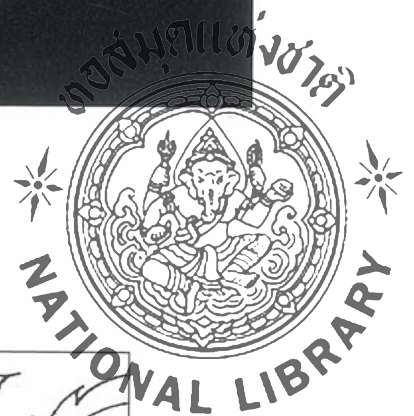
ประกอบด้วยลายประจำยาม, ลายกนก
เขียนเป็นกรวยเชิง แต่งลายขลิบริมด้วยลาย
ประจำยามก้ามปู ปักด้วยดินซ้อ ดิ้นโปร่ง

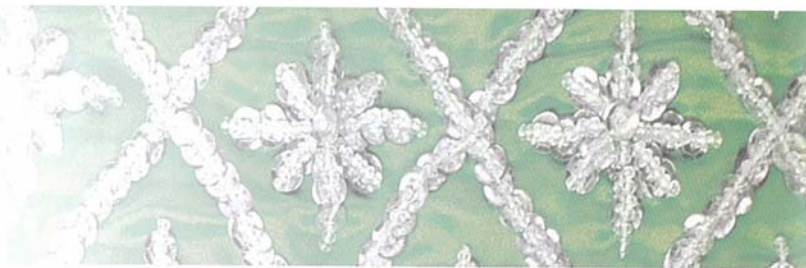

ภาพรัดสะเอดตัวพระ

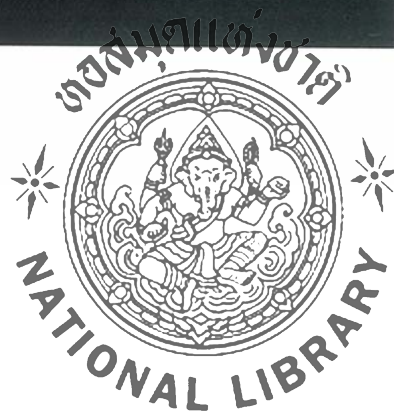
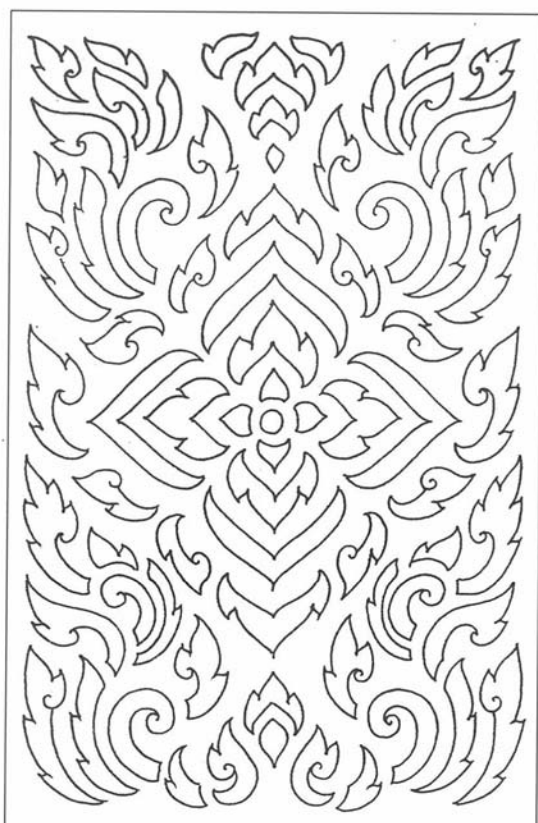

ประกอบด้วยลายตัวกระจังและกนกเทศทางโต ตัดขอบด้วยผ้าต่างสีเป็นลายขลิบริม ด้วยลายกนก ปักหุ่นลายด้วยดินซ้อและดินโป่ง แต่งริมด้วยการปักเกลียวด้วยดินโป่ง

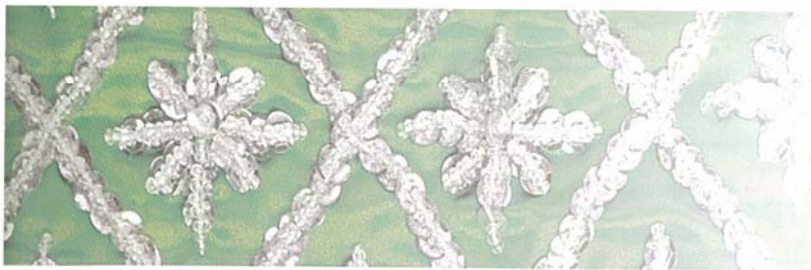

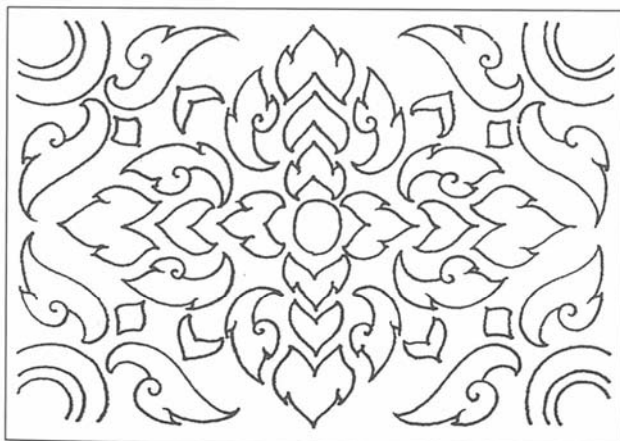
ภาพท่อยหน้าตัวพระ

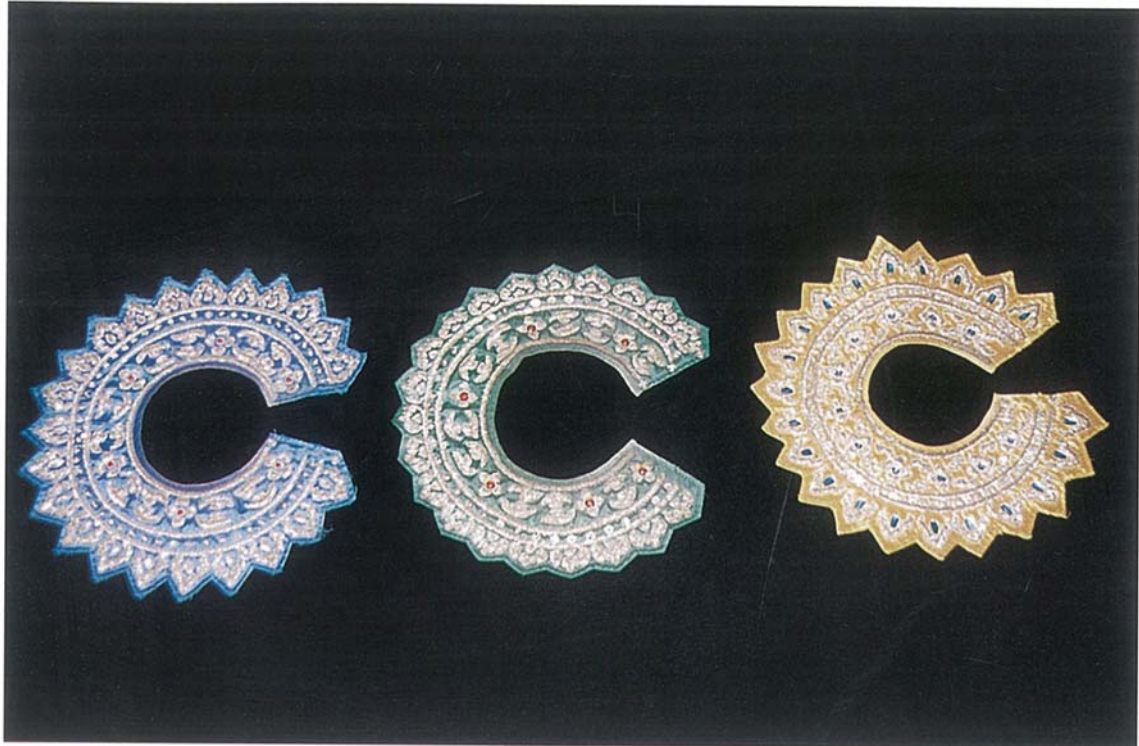
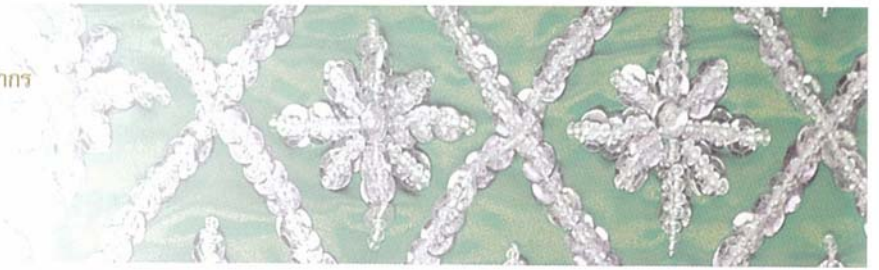
เขียนด้วยลายประจำยามแต่งด้วย
ลายกนก เขียนประกอบกันเป็นลายกนกเทศ
ทางโต ปักหุ่นด้วยดินซ้อ ดินโปรง ชาย
ท่อยหน้าติดดินครุยเงิน

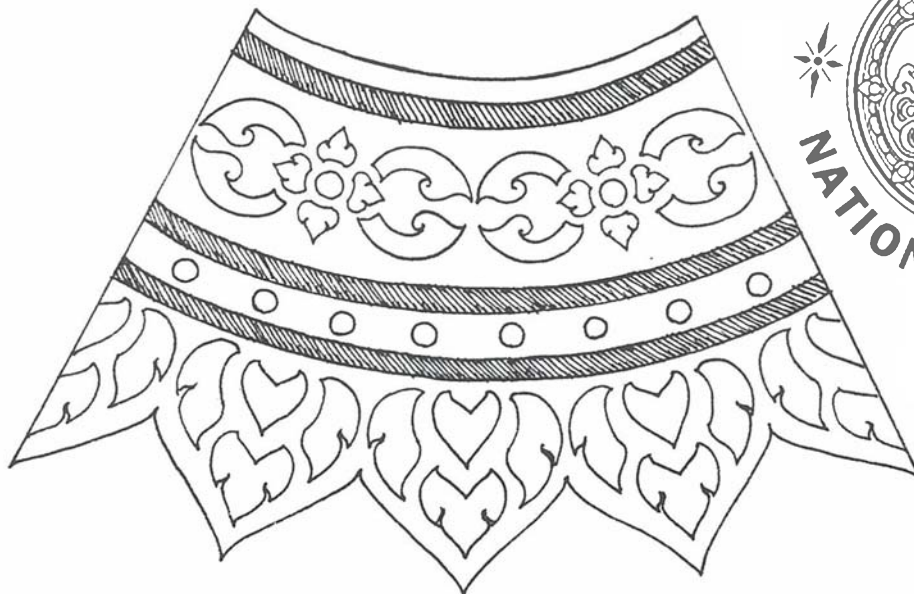
ภาพห้อยข้างตัวพระ

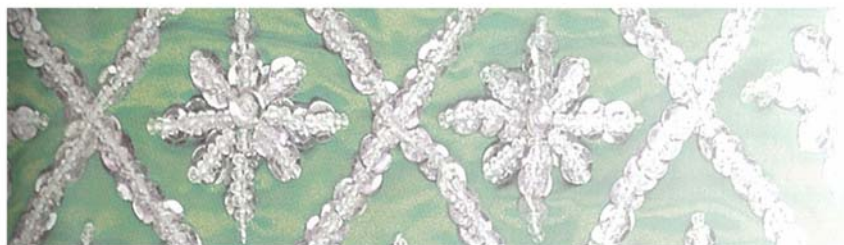
ห้อยข้างใช้คู่กับห้อยหน้า ลายห้อยข้างส่วนใหญ่เป็นลายเดียวกับห้อยหน้า โดยแบ่งครึ่ง
เส้นกลางห้อยหน้าเป็นสองข้าง ปักเช่นเดียวกันกับห้อยหน้า
ลายประจำยามเป็นลายแต่งช่องกระจกของห้อยหน้าและห้อยข้าง

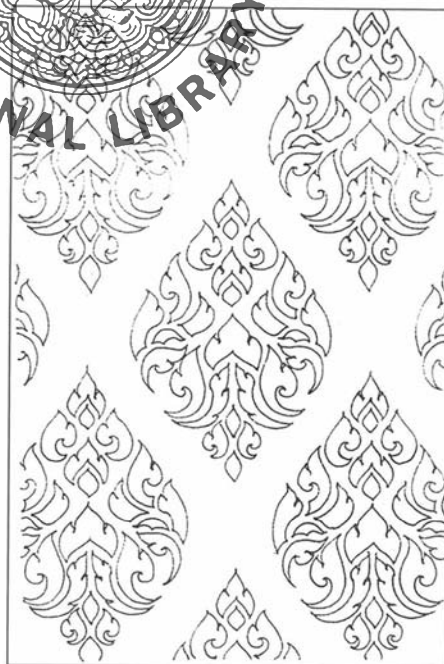
ภาพกรองคอตัวนาง หรือนวมนาง

กรองคองนางหรือนวมนาง ตัดเป็นรูปทรงกลมขอบวงตัดเป็นลายหยัก เขียนลายประจำยาม
ก้ามปู และลายกระจิง ตัวกนกปักหนุนด้วยดินซ้อ ดินโปรง แซมด้วยพลอยสี แบ่งเส้นลายด้วย
เกลียวดินโปรง

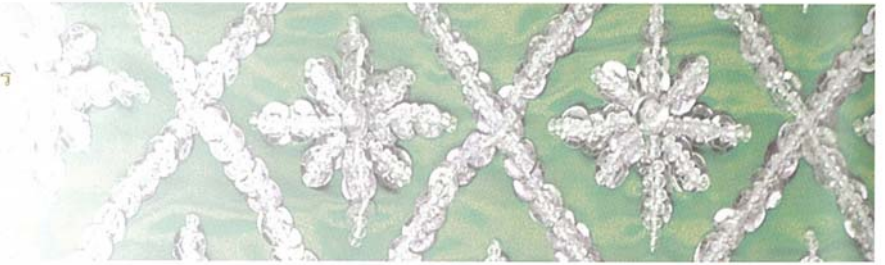

ภาพผ้าหม่นนาง (ใช้สำหรับนางยักษ์)

พุ่มข้าวบิณฑ์

ผ้าหม่นนาง ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ เชิงเป็นลายหน้าสิงห์โค้งมน แต่งลายขลิบด้วยลายประจำยามลูกโซ่
ปักหนูนด้วยดินซ้อ ดินโปรงสีเงิน

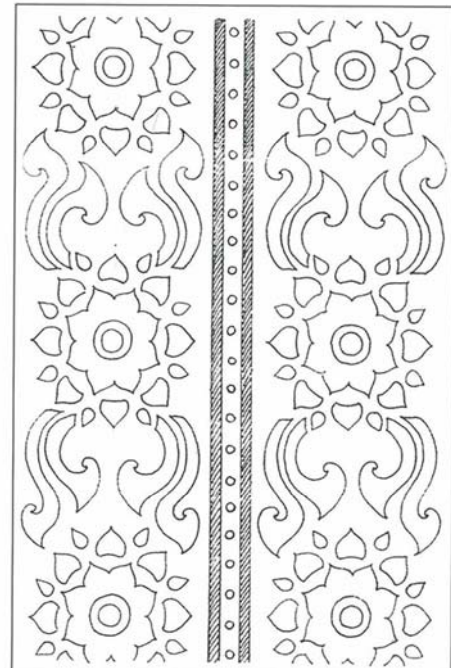
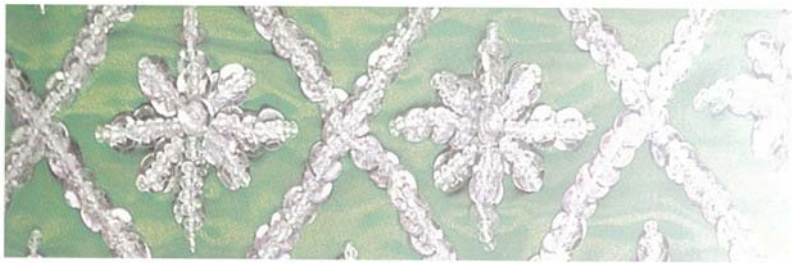

ภาพผ้าท่มนาง

กนกเทศทางโต

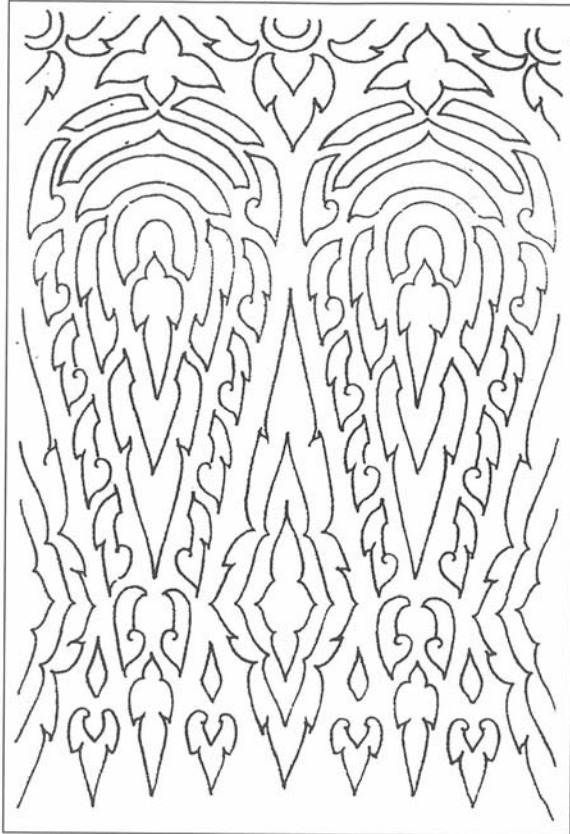
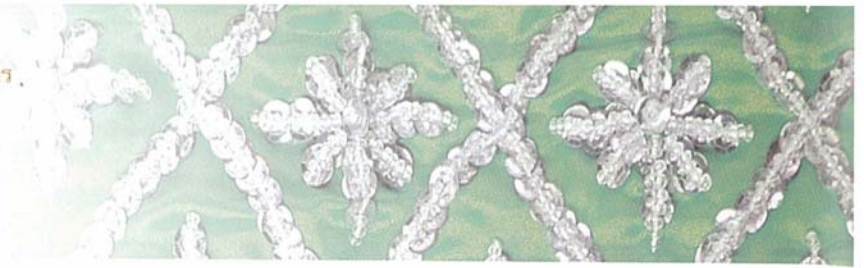
ผ้าท่มนาง ลายเถากนกเทศทางโต แบ่งลายคั่นด้วยลายประจำยาม ขลิบริมผ้าด้วย
ลายหน้ากระดานแข่งสิงห์ ปักหนูลายด้วยด้นซ้อ ด้นโปร่ง และเลื่อมแต่งริมด้วยเกลียวด้นโปร่ง
แต่งชายผ้าท่มด้วยลายกรวยเชิงติดดินครุยเงินที่ชายผ้าท่ม

ภาพผ้าหม่นนาง

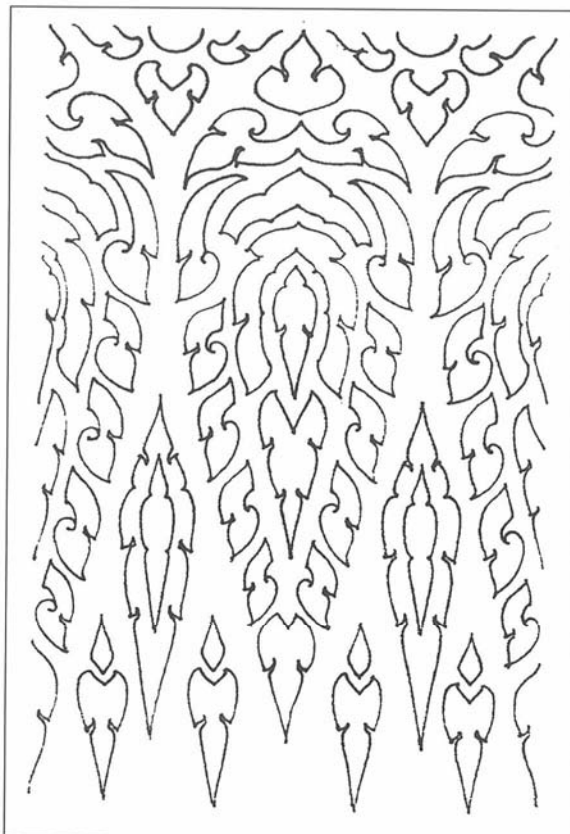
ผ้าหม่นนางลายดอกลอยกำมปู ขลิบริมด้วยลายประจำยามก้านไขว้ ปักหนูนด้วยดินซ้อ ดินโปรง
และเลื่อม แต่งลายเชิงด้วยลายกรวยเชิง ติดดินครุยเงินที่ชายผ้าหม่น

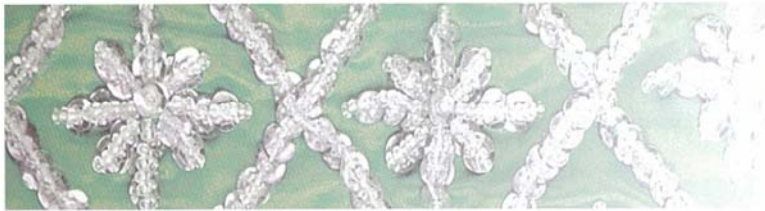
ลายเชิงชายผ้าหม่นนาง

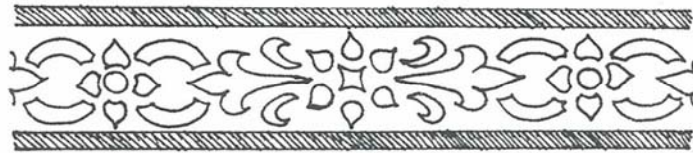
ลายกรวยเชิง แต่งชายผ้าหม่นให้เป็น
ลายชายเชิงผ้าที่สวยงาม ทั้งผ้าหม่นชายเดี่ยว,
สองชาย และผ้าหม่นแบบหม่นคลุม

จะสังเกตได้ว่าการเขียนลายสำหรับ
ปักนั้นจะไม่นิยมเขียนลายต่อเนื่องกัน จะตัด
เป็นตัว เพื่อสะดวกต่อการปัก และเมื่อใช้แสดง
บนเวทีจะเห็นได้ชัดเจนและงดงาม

ลายประกอบขลิบริมผ้าหม่นาง

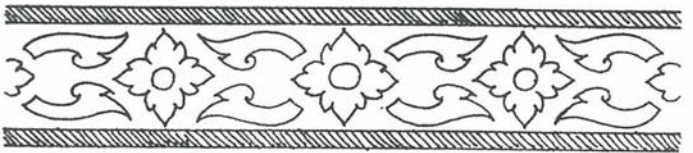
ลายหน้ากระดานประจำยามลูกโซ่

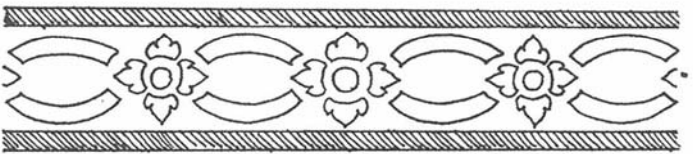
ลายหน้ากระดานประจำยาม

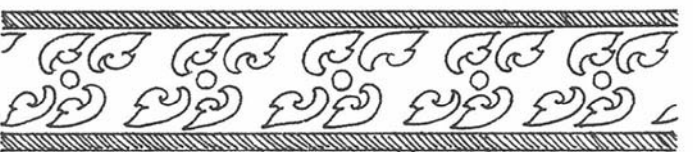
ลายหน้ากระดานประจำยามไขว้

ลายหน้ากระดานประจำยามก้ามปู

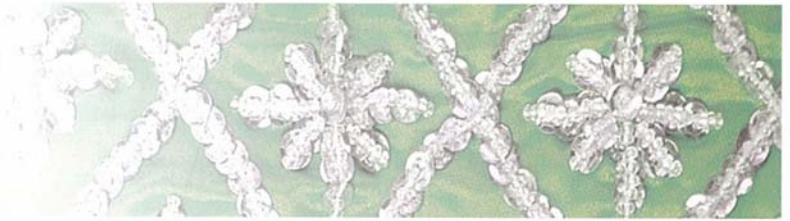

ลายหน้ากระดานประจำยามลูกโซ่

ลายหน้ากระดานแข่งสิงห์

๔.๔.๑ ขั้นตอนการแต่งกาย

การแต่งกาย ยีนเครื่องพระนางที่กรมศิลปากรใช้ปฏิบัตินั้น ผู้แต่งจะต้องมีความชำนาญในการแต่งเป็นอย่างดี เพราะการแต่งเพื่อให้ผู้แสดงสามารถทำได้สะดวกสบายตัวและสวยงาม ทั้งผู้แต่งและผู้แสดงจะต้องเข้าใจและรู้วิธีขั้นตอนเดียวกัน

ขั้นตอนการแต่งกาย

๑. การเตรียมความพร้อม

- ๑.๑ การเตรียมความพร้อมของผู้แต่ง
- ๑.๒ การเตรียมความพร้อมสำหรับผู้แสดง

๒. การแต่งกาย

๑. การเตรียมความพร้อม

๑.๑ การเตรียมความพร้อมของผู้แต่ง ผู้แต่งจะต้องเตรียมอุปกรณ์การแต่งกายให้พร้อม ตรวจสอบความสมบูรณ์ของเครื่องแต่ละชุด ว่าครบตามรูปแบบที่ต้องการหรือไม่ สีของชุดตรงกันทุกชิ้น ให้เป็นชุดเดียวกัน

การตรวจสอบสภาพความพร้อมของชุดที่จะใช้แต่ง ช่วยให้ผู้แต่งสะดวกและรวดเร็วในการแต่ง ทั้งเสื้อผ้า เครื่องประดับ

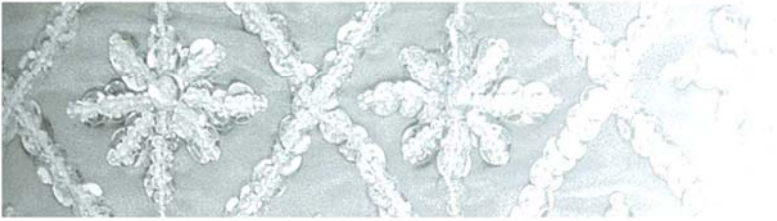
อุปกรณ์การแต่งกายยีนเครื่อง

๑. ด้ายเย็บผ้าเบอร์ ๘
๒. เข็มเย็บผ้ากันทองขนาด ๒ " No. B ๗๐๔๐/๐ $\frac{๓}{๔}$
๓. มีด, กรรไกร
๔. ผ้ารัดเอว ทำด้วยผ้าดิบ ขนาดกว้าง ๕ นิ้ว ยาว ๑.๕๐ เมตร
๕. หนังกาย

การเตรียมอุปกรณ์

ด้าย-เข็ม เป็นอุปกรณ์ชิ้นสำคัญ เนื่องจากเครื่องแต่งกายละครเป็นเสื้อผ้าที่สำเร็จรูป เมื่อผู้แสดงสวมใส่จะต้องเย็บกลึงให้พอดีกับตัวผู้แสดง การร้อยด้ายเข็มต้องร้อยให้ยาวพอกับการเย็บเสื้กับรัดสะเอวต่อกันโดยไม่ต้องตัดต่อด้าย ขนาดของความยาวด้ายที่ใช้จะอยู่ระหว่าง ๑.๕๐ เมตร ถึง ๑.๗๕ เมตร ตามรูปร่างของผู้แสดง ที่มีช่วงตัวยาวสั้นต่างกัน

๑.๒ การเตรียมความพร้อมสำหรับผู้แสดง

ก่อนการแต่งกายผู้แสดงต้องทำธุระส่วนตัวให้เรียบร้อย เพราะการแต่งเครื่องไม่สะดวกในการเข้าห้องน้ำ สิ่งที่คุณแสดงจะต้องเตรียมพร้อมมาก่อน คือ ต้องสวมเสื้อตัวในและกางเกงขาสั้น ประโยชน์ของการสวมเสื้อตัวในเพื่อช่วยซับเหงื่อของผู้แสดงเองและช่วยกันไม่ให้เกิดอาการระคายเคืองต่อผิวหนังที่ต้องสัมผัสกับเครื่องละคร (เพราะเสื้อละคร ๑ ตัว อาจใช้ร่วมกับผู้แสดงคนอื่น ๒ คน หรืออาจจะมากกว่า)

ดังนั้นผู้แสดงจะต้องเตรียมความพร้อมของร่างกาย เพื่อป้องกันอุบัติเหตุ และปัญหาที่อาจเกิดขึ้นระหว่างช่วงเวลาการแสดง

๒. การแต่งกาย

๒.๑ การแต่งกายละครพระ

การแต่งกายละครพระจะเริ่มตั้งแต่ช่วงล่าง ลำดับแรกที่ต้องสวมใส่จะเป็น พัสตราภรณ์ ได้แก่ สนับเพลลา ผ้านุ่ง เสื้อ จากนั้นจึงจะใส่เครื่องถนิมพิมาภรณ์ อันได้แก่ ทับทรวง สังวาล เข็มขัด กำไลแขน กำไลข้อเท้า เมื่อเรียบร้อยแล้ว ขั้นตอนสุดท้ายจึงจะสวมศิริภรณ์ ได้แก่ ชฎา ปันจุเหรีจ

ลำดับในการแต่งกายละครพระ

๑. ใส่ข้อเท้า หากเป็นตัวละครที่มียศน้อย เป็นกิดาหยัน ใส่ข้อเท้าที่เป็นผ้า จะต้องเย็บข้อเท้าก่อน ซึ่งส่วนใหญ่ผู้แสดงจะเย็บข้อเท้าเอง (เพราะตามจารีตแต่ดั้งเดิมถือว่าเท้าเป็นของต่ำผู้แสดงควรจะทำเอง) หากเป็นข้อเท้าโลหะหัตถ์บัว ก็ใส่เป็นขั้นตอนสุดท้าย

๒. สนับเพลลา คือกางเกงเชิงนอน ผู้แสดงจะสวมสนับเพลลา หันปลายเชิงนอนออกด้านหน้า

๓. ผ้าพอก ส่วนใหญ่จะใช้กับนักแสดงที่เป็นผู้ชาย สำหรับผู้แสดงผู้หญิง ไม่นิยม

๔. ภูเขา หรือ ผ้านุ่ง จะนุ่งทับสนับเพลลา

๕. ห้อยข้าง ใส่ทับผ้านุ่งอยู่ด้านหน้า

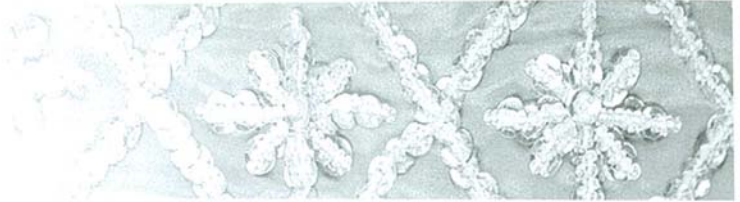
๖. ฉลององค์ คือเสื้อ กิ่งเสื้อให้พอดีตัว

๗. กรองคอ หรือกรองคอ สวมทับคอเสื้อ

๘. รัดสะเอว จะเป็นผ้าคาดทับ ชายเสื้อและขอบเอวเก็บชายเสื้อไว้ได้ รัดสะเอว

๙. ห้อยหน้า ใส่ทับปมเชือกที่ผูกนุ่งและรัดสะเอว บังปมเชือกให้เรียบร้อย และสวยงาม

หลังจากแต่งเครื่องพัสดราภรณ์ แล้วก็จะเป็นการใส่เครื่องถนิมพิมาภรณ์ อันได้แก่

๑. เข็มขัดพร้อมหัวหรือปิ่นหนึ่ง ขาดทับขอบรัดสะเอวให้หัวเข็มขัด อยู่ตรงกลาง

๒. ทับทรวง ทับ กรองคอ

๓. สั้งवाल ดาบทิศ ซึ่งจะติดอยู่กับสังवाल

๔. กำไลข้อมือ หรือกำไลแฉง ปะวะหล่ำ แหวนรอบ

๕. กำไลข้อเท้า ที่ทำด้วยโลหะห้าวบัว พร้อมแหวนรอบ

ลำดับสุดท้ายของการแต่งกายละครตัวพระ คือการสวมเครื่องศีรษะ ตัวพระในละครในได้แก่ มงกุฎ ปันจุเหรีจและทูกะต่าย

๑. เก็บผมเรียบร้อย รวบตึงเกล้าสูงมุ่นมวยไว้กลางศีรษะ

๒. สวมชฎา รัดสายรัดคาง และจรรหุ

๓. ห้อยอุบะ ทัดดอกไม้ทัดข้างหูขวาปลายชายอุบะอยู่ระดับกลางหน้า

ของผู้แสดง หากเป็นบันจุเหรีจผมจะปล่อยยาว นิยมม้วนผมเป็นทรงเกวียนออก ปัจจุบันจะใส่วิกผมดัดม้วนเป็นลอนสวมบันจุเหรีจทัดอุบะดอกไม้ทัดข้างหูขวา

ส่วนทูกะต่ายทั้งซีก และทูกะต่ายผ้าจะเก็บผมมวยแ่งศีรษะ แล้วจึงสวม ทูกะต่าย ไม่มีอุบะและดอกไม้ทัด

๒.๒ การแต่งกายละครนาง

การแต่งกายละครนาง ไม่ยุ่งยากเท่ากับละครพระ ขั้นตอนในการแต่งจะ เหมือนกันคือสวมใส่พัสดราภรณ์ ถนิมพิมาภรณ์ และศิราภรณ์ ตามลำดับคือ

เครื่องพัสดราภรณ์

๑. ข้อเท้าผ้า ใช้สำหรับนางกำนัล

๒. เสื้อในนาง เย็บกลึงให้พอดีตัว

๓. ผ้าห่มนาง

๔. ผ้านุ่งนางหรือภูษา นุ่งหน้านางห้อยชายพกทับชายผ้าห่มด้านหน้า

๕. นวมนาง

เครื่องถนิมพิมาภรณ์

๑. เข็มขัด หรือปิ่นหนึ่ง

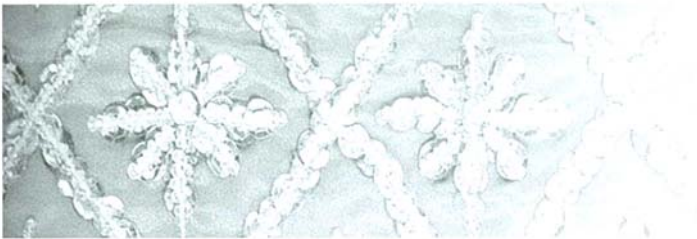
๒. จี๋นาง

๓. ปะวะหล่ำ กำไลแฉง แหวนรอบ

๔. กำไลข้อเท้า แหวนรอบ

ลำดับสุดท้ายคือสวมเครื่องศิราภรณ์ สำหรับตัวนางที่ใช้ในละครใน ได้แก่ รัดเกล้ายอด รัดเกล้าเปลว กระบังหน้า

ขั้นตอนการใส่รัดเกล้า

๑. กรัดผมด้านหน้าแยกเป็นม่าน ๒ ข้าง
๒. รวบผมไว้ข้างหลัง
๓. ใส่จอนหู
๔. ใส่รัดเกล้า
๕. รัดท้ายข้อ
๖. ดัดอุบะดอกไม้ทัดไว้ข้างหูซ้าย

การใส่กระบังหน้า

กระบังหน้าทั้งเงินและทอง จะรวบผมไว้ท้ายทอย ใส่กระบังหน้าให้ครอบคลุมติดกับต้นผม ทัดอุบะดอกไม้ไว้ด้านซ้าย สำหรับกระบังหน้าเงิน ส่วนใหญ่จะมี รัดท้ายข้อ รัดหางม้า หรือบางครั้งจะมุ่นมวย สำหรับตัวละครบางตัว

๔.๔.๒ วิธีการแต่งกาย

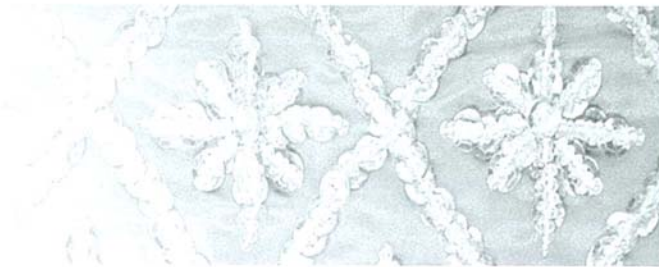
การแต่งกายละครจำเป็นเรื่องที่ต้องใช้ผู้ชำนาญเฉพาะด้านวิธีการแต่งกายเครื่องละครนั้น ผู้แต่งต้องมีความละเอียดอ่อนและเข้าใจหาวิธีในการแต่ง เพื่อให้ผู้แสดงไม่รู้สึกอึดอัดจนเกินไป โดยเฉพาะเรื่องของการเย็บเสื้อ ผู้แต่งจะต้องมีประสบการณ์และเข้าใจลวดลายที่ปักอยู่บนตัวเสื้อ เมื่อเย็บเข้าหากัน ลายเสื้อจะต่อกันได้ลายที่สวยงาม

วิธีการแต่งกายตามขั้นตอนของตัวพระ

- การนุ่งสนับเพลา

ลักษณะของสนับเพลาจะเป็นกางเกงปลายขารัด เอวปล่อยเหมือนกางเกงจีน การนุ่งสนับเพลา จะต้องจับขอบเอวกางเกงรวบเข้ามาที่เอว คาดเชือกเส้นเล็กผูกไว้พอกอยู่ หรือจะรวบเข้ามาเคียนผูกเป็นปมไว้ที่เอวตามแต่ความถนัดของผู้แต่ง สนับเพลานั้นก่อนนุ่งผ้าจะนุ่งให้หย่อนกว่าระดับที่ต้องการแต่งเล็กน้อย เชิงสนับเพลาอยู่ระดับน่อง เมื่อนุ่งผ้าเรียบร้อยแล้วจึงค่อยดึงที่ขอบเอวสนับเพลาให้สูงขึ้น ให้ลายเชิงสนับเพลาคลุมเข้าพอดิเข้า เรียกกันว่า “ชักเชิงสนับเพลาขึ้น” แล้วจัด “ปลายงอน” ที่เชิงสนับเพลาอยู่ตรงกลางน่องพอดิ

ระดับของสนับเพลาที่แต่งแล้วดูสวย อยู่ที่เชิงสนับเพลาคลุมเข้าพอดิ ด้านหลังก็จะอยู่เหนือน่องเล็กน้อยเวลาดึงชักเชิงขึ้นผู้แสดงจะต้องลองนั่งดูเพื่อแน่ใจว่า ไม่ดึงสนับเพลาขึ้นสูงเกินไป การดึงสนับเพลาจะต้องระวังให้เชิงสนับเพลาทั้งสองข้างเท่ากัน

- การนุ่งผ้า

สำหรับการนุ่งผ้าตัวพระละครใน มีการนุ่งอยู่ ๒ แบบ คือ

๑. นุ่งจีบโจงทางหงส์ หรือเรียกว่า “ตีปีกจีบโจงไว้ทางหงส์”

๒. นุ่งกันแป้น

๑. วิธีการนุ่งจีบโจงทางหงส์ หรือ “ตีปีกจีบโจงไว้ทางหงส์”

นุ่งผ้าจะต้องเตรียมจีบผ้าทางหงส์เสียก่อน

วิธีการจีบผ้าทางหงส์

- จับชายผ้ายกพับเข้าหากันทั้ง ๒ ข้าง จับชายเสมอกัน
- พับเก็บซ่อนริมผ้า จับจีบทบซ้อนกันให้จีบกว้างประมาณ ๑ นิ้ว
- จับจีบ ๖ จีบ กรีดรีดรอยจีบเสมอกัน เย็บตรึงปลายจีบด้านใน

วัดจากด้านล่างปลายจีบขึ้นมาประมาณ ๒ คืบ หรือประมาณ ๑๕ นิ้ว ทั้งนุ่งนัยอยู่กับความยาวช่วงตัวของนักแสดง เย็บตรึงทางหงส์ซ่อนเงื่อนไว้ด้านใน

- วิธีนุ่งจีบโจงทางหงส์ดังกล่าวผู้แสดงและผู้แต่งจะต้องเข้าใจวิธีการนุ่งผ้าทางเดียวกัน การนุ่งผ้าที่สวยงามนั้นจะต้องอาศัยความร่วมมือกันทั้งผู้แต่งและผู้แสดง เมื่อผู้แสดงนุ่งสนับเพลา ขั้นตอนต่อไปก็คือการนุ่งผ้ายก แต่ถ้าผู้แสดงเป็นผู้ชายก็จะนุ่งผ้าพอกด้วย เพื่อเสริมให้ดูสะโพกผาย จับจีบปีกได้สวยงาม

ผู้แต่งจะให้ผู้แสดงนุ่งผ้ายกโดยจับผ้าด้านที่จีบไว้ด้านบน จีบผ้าต่อให้ถึงชายพก ผู้แสดงจะต้องช่วยจับผ้าจีบที่ชายพกให้อยู่ระดับหน้าท้องต่ำกว่าสะดือจะช่วยดูช่วงตัวของนักแสดงไม่ล้น ได้สัดส่วนที่สวยงาม

ผู้แสดงหันหลังยืนกางขาออก เพื่อให้ผู้แต่งจับจีบด้านหลัง โดยจับจีบแรกจากชายด้านล่างช่วงจีบแรกที่จับวัดจากชายผ้าขึ้นมาประมาณคืบกว่าเล็กน้อย ถ้าผู้แสดงตัวสูงต้องจับจีบให้ได้ระดับความสูงของผู้แสดง ซึ่งผู้แต่งต้องอาศัยวิจารณญาณและความชำนาญในการคำนวณผ้าจีบให้พอดีกับผู้แสดง จับจีบซ้อนกัน ๓ จีบ เย็บจีบทั้ง ๓ ตรึงไว้กึ่งกลางกัน แนวสะโพกล่าง

จับจีบปีกจีบโจง โดยจับจีบแนวแรกจากจีบชั้นใน โดยยึดแนวจีบจากจีบที่ตรึงไว้ด้านหลัง ยกจีบข้างสะโพกด้านหน้าไล่จับถึงแนวจีบทางหงส์ด้านหน้า ยกจีบด้านหน้าขึ้นผู้แสดงต้องเข้าใจวิธีช่วยจับจีบที่จับยกขึ้นมาที่ละจีบทั้ง ๒ ข้าง จนครบทุกจีบ ทั้ง ๓ จีบ

ขั้นตอนต่อไปผู้แสดงหันหน้าเข้าหาผู้แต่ง ผู้แต่งจะไล่จับจีบด้านหน้าใหม่อีกครั้ง ผู้แสดงจะต้องจับจีบปีกให้แน่น ยกจีบที่จับไว้จีบหน้าแยกจากจีบทางหงส์ ผู้แต่งจะเก็บผ้าส่วนเกินด้านข้างระหว่างจับปีกและชายพกรวบขึ้นไว้ที่ชายพก ผู้แสดงจะต้องรวบจับผ้าปีกและผ้าส่วนเกินไว้ด้วยกันทั้ง ๒ ข้าง ตามลำดับ

นุ่งโจงทางหงส์โดยจับชายผ้าที่จับจับทางหงส์ไว้โจงไปด้านหลัง คาดเอวด้วยเชือกรัดเอวที่ทำด้วยผ้าดิบ ขนาดกว้าง ๕ นิ้ว คาดทับทางผ้าโจง อ้อมมาด้านหน้าทับจับปีกตรงหน้าขาถึงชายพก ผู้แสดงจะต้องช่วยจับโดยปล่อยมือที่จับจับไว้ใช้ผ้าคาดเอวคาดทับแทนและจับกุดผ้าคาดเอวที่จับที่จับปีกไว้ให้แน่น ผู้แต่งจะมัดเชือก และแต่งปีกให้เสมอกันทั้ง ๒ ข้าง การแต่งปีกผ้านุ่งนี้ เรียกว่า “ตีปีก” (ปัจจุบันไม่เรียกกัน)

แต่งทางหงส์โดยผู้แสดงย่อเข้าทำเหลี่ยมด้านหลังให้ตรง กางขาห่างจากกัน ผู้แต่งจะไล่เก็บผ้าจับจัดจับผ้าให้แนบกับบริเวณเนินสะโพกด้านหลัง โดยจะผูกเย็บตรงจับอยู่ระดับแนวสะโพกล่าง (เมื่อเวลาปล่อยจับทางหงส์จะได้ไม่จุกอืดกัน) ปล่อยชายผ้าที่จับจับไว้ ๒ คืบ ด้านหน้าทั้งชายห้อยตกลงมาเป็น “ทางหงส์” ม้วนขอบริมผ้าด้านในใต้หว่างขาเก็บให้เรียบร้อย กระชับตัว รูดผ้าที่ม้วนเหลือรวบไว้ด้านหน้า มัดรวมกับผ้าที่รวบเก็บไว้เดิม วิธีการมัดจะมัดเชือกด้านใต้ผ้าที่รวบไว้กดทับผ้าชายพกที่รวบไว้ลงมัดซ้ำ โดยใช้เชือกมัดเอวเส้นเดียวกัน จับทางหงส์ให้อยู่ในระดับที่สวยงามไม่ควรเกินครึ่งของเชิงสนับเพลา นำห้อยข้างมาใส่ ชายของห้อยข้างเท่ากับชายของผ้านุ่งประมาณหัวเข่า ฉีกทางผ้ายกที่โจงไว้ออกเป็นสองข้าง คาดเชือกทับ ผูกเชือกด้านหน้าโดยคาดทับห้อยข้างทั้งสองข้าง

๒. วิธีนุ่งผ้าแบบกันแป้น ขั้นตอนและวิธีการนุ่งคล้ายกับการนุ่งทางหงส์ แต่บางขั้นตอนไม่ต้องใช้

- การนุ่งผ้าแบบกันแป้น ผู้แสดงใส่สนับเพลา นุ่งผ้ายก ผู้แต่งจับผ้ายกให้ชายผ้ายกเท่ากัน ตัวผู้แสดงจะอยู่กึ่งกลางผ้ายก จับผ้าเข้าหาชายพก

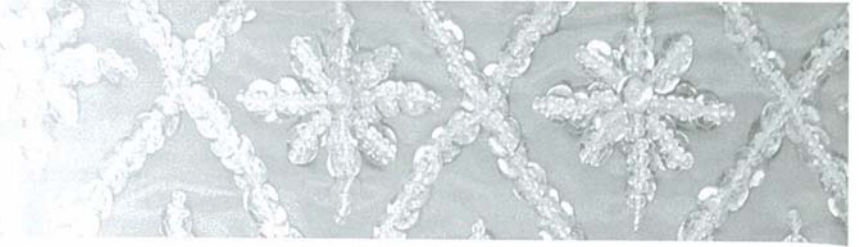
- จับจับหลัง ลักษณะและวิธีการจับผ้าจะเหมือนกันกับวิธีการนุ่งทางหงส์ ตรงจับหลังทั้ง ๓ จับ

- ตีปีก จับจับข้าง ทำเช่นเดียวกับการแต่งทางหงส์ทั้ง ๒ ข้าง ผู้แสดงจับผ้ายกรวบไว้ที่ตำแหน่งเดียวกันกับทางหงส์ตรงหน้าท้องต่ำกว่าสะดือ

- จับจับนุ่งโจง จับจับหน้าที่รวบชายผ้าด้านล่างโจงไปข้างหลังคาดเชือกทับ แต่งปีกและเก็บผ้าด้านหน้ารวบให้เรียบร้อย จัดจับโจงและชายผ้าให้เท่ากันทั้ง ๒ ข้าง โดยให้ผู้แสดงยืนกางขาย่อเหลี่ยมเข้า จับผ้าเข้ารูปพอดีตัวผู้แสดง ผู้แสดงยืนยึดเข้าตรงจัดแต่งผ้าให้เรียบร้อย ผูกเชือกมัดผ้ายกให้แน่น ใส่ห้อยข้าง ฉีกทาง คาดผ้าทับทาง ผู้แสดงดึงสนับเพลาให้เท่ากัน อยู่ในระดับที่สวยงาม

- การใส่เสื้อหรือฉลององค์ เสื้อตัวพระสำหรับเล่นละครในมีทั้งแขนยาวและแขนสั้น

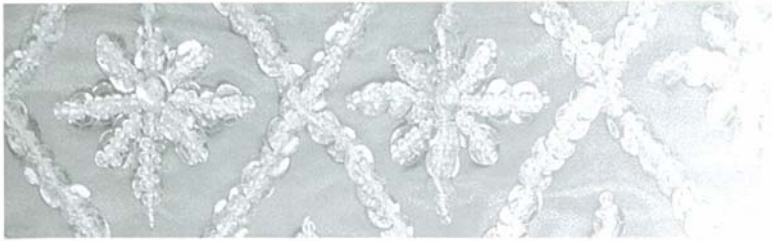
- เลื้อยแขนยาว หากเลื้อยตัวใหญ่ก็จะเนาด้านหลังให้เข้ารูบ เย็บด้านหน้า
ความสำคัญของการใส่เลื้อย หากผู้แต่งเย็บเลื้อยแน่นเกินไป เช่น รัดล้นปีแน่ม
ผู้แสดงอึดอัด หายใจไม่สะดวกก็จะเป็นอุปสรรคต่อการแสดง

วิธีการเย็บเลื้อยให้เข้ารูบดูสวยงามเมื่อสวมเลื้อยผู้แต่งและผู้แสดงต้อง
ขยับเลื้อยให้พอดีกับรูปร่างจัดแต่งช่วงแขนหัวไหล่ให้พอดี ดึงเลื้อยด้านหน้าให้เข้า
หากัน เมื่อได้ขนาดแล้วจึงพับริมผ้าทั้ง ๒ ข้างเข้าข้างใน ลงมือเย็บเลื้อย ขั้นตอนนี้
สำคัญ ผู้แต่งต้องมีความชำนาญในการคำนวณฝีเข็มที่เย็บลงไปให้ลาย ๒ ซีก
ตรงกัน โดยวิธีเย็บที่เรียกว่า “รักร้อย” จะเริ่มเย็บตั้งแต่กลางหน้าอก และค่อยๆ
เย็บเข้ารูบ ตั้งแต่ใต้อกลงมาถึงเอวแล้วผ่อนฝีเข็มตามรูปร่างจนถึงสะโพก
โดยการเย็บ พอเคล้าๆ ขั้นตอนต่อไปคือการดึงด้ายรักร้อย ให้กระชับ ผู้แต่งจะ
ดึงสาวด้ายทีละเส้น จากใต้อกลงมาถึงสะโพก การดึงด้าย ให้ลายเลื้อยทั้ง ๒ ข้าง
มาชนกัน สนิทพอดีไม่ควรเห็นเส้นด้ายที่เย็บ จึงจะเป็นการเย็บเลื้อยที่จัดว่า
ผู้แต่งมีฝีมือ ซึ่งต้องใช้ผู้แต่งที่มีประสบการณ์และความชำนาญจึงแต่งได้เนียน
และสวยงาม เรียกว่า “รัดเครื่อง” ด้ายที่เหลือจากการดึงให้เข้ารูบยังคงเก็บไว้
สำหรับเย็บรัดสะเอว ใส่กรองคอโดยเย็บไว้ข้างหน้า

- การใส่รัดสะเอว เมื่อเย็บเลื้อยเรียบร้อย ผู้แสดงจะหันหลังให้ผู้แต่ง
พับเก็บชายเลื้อยด้านหลังไล่มาด้านหน้า ใส่รัดสะเอวคาดทับชายเลื้อยที่เก็บพับไว้
วางรัดสะเอวอยู่ระดับสะโพก ชายผ้าด้านบนของรัดสะเอวจะอยู่ต่ำกว่าเอวจริง
เล็กน้อย ส่วนชายด้านล่างของรัดสะเอวจะอยู่บริเวณสะโพกบน วางลายผ้าตรงกลาง
ให้ตรงกับจีบทางกระเบนที่ด้านหลัง อ้อมชายผ้ารัดสะเอวทั้ง ๒ ข้างมาด้านหน้า
วางชายผ้ารัดสะเอวไขว้กัน รวมไว้กับชายพกผ้ายกที่ผูกรวบไว้รัดให้แน่นด้วยเชือก
ที่ติดมากับรัดสะเอว จากนั้นใช้ด้ายเข็มที่เย็บเลื้อยค้ำไว้ เย็บเก็บรัดสะเอวต่อ
ให้เรียบเนียนเข้ารูบ ดึงด้ายเก็บชายรัดสะเอวทั้ง ๒ ข้างโยงเข้าหากันให้แน่น
ให้รัดสะเอวแนบเนียนไปกับผ้ายกด้านหลังตรงชายรัดสะเอวไว้กับจีบทางกระเบน
(ประโยชน์ก็คือผู้แสดงบั้นรัดสะเอวก็จะได้ไม่ถลอกขึ้นให้เห็นเชือกผ้าดิบที่รัดไว้)

- การใส่ห้อยหน้า จะใส่ห้อยหน้าทับบมชายผ้าที่นุ่งทั้งหมดที่รวบไว้
ด้านหน้า การใส่ห้อยหน้า จะรวบชายด้านบนให้อยู่ระดับหน้าท้องพอดีกับชาย
ผ้ารัดสะเอวด้านบนที่เย็บมาชนกัน ทั้งชายห้อยหน้าลงอยู่ประมาณหัวเข่าของ
ผู้แสดง การใส่ห้อยหน้าห้อยข้างจะต้องสัมพันธ์กันคือห้อยหน้าจะอยู่ระหว่าง
กลางของห้อยข้าง และมีความยาวกว่าห้อยข้าง เมื่อวัดชายห้อยหน้าและห้อยข้าง
ชายห้อยข้างจะสูงกว่าห้อยหน้าประมาณ ๑ นิ้ว หรือดูจากชายครุย ให้ริมขอบ
ผ้าห้อยหน้าเท่าริมชายครุยของห้อยข้าง

- ขั้นตอนต่อไปคือการเย็บแขนเสื้อ สาเหตุที่เย็บแขนเสื้อเป็นขั้นตอนสุดท้ายเนื่องจากผู้แสดงจะต้องช่วยผู้แต่งจับผ้าในการแต่ง ผู้แสดงจะเหยียดแขนตึง ผู้แต่งช่วยดึงแขนเสื้อให้พอดี และเย็บใต้ท้องแขนไล่ลงมาจนจรดข้อมือทั้ง ๒ ข้าง หากเป็นเสื้อแขนสั้นเย็บมาเรียบร้อยแล้วจะต้องใส่พาหุรัดที่ปลายแขนเสื้อ ส่วนมากจะเรียกว่า “กนกแขน”

- ขั้นตอนสุดท้ายของการใส่เสื้อ คือการติดอินทราหนู หรือ การตั้งอินทราหนู การวางอินทราหนูนั้น จะใช้กรอบไหล่ทั้ง ๒ ข้าง ซึ่งการวางอินทราหนูนี้ ขึ้นอยู่กับรูปร่างของผู้แสดงและความเหมาะสมที่จะทำให้ผู้แสดงดูมีบุคลิกที่สง่างามยิ่งขึ้น รวมทั้งการเลือกแบบของอินทราหนูที่นำมาติดด้วย การตั้งอินทราหนูจะต้องอยู่ในแนวเส้นบ่าให้เส้นกลางหลังของตัวอินทราหนูเป็นเส้นที่ต่อจากความลาดเอียงของบ่าผู้แสดง แล้วโค้งงอนขึ้น ไม่หักงอให้ปลายของ อินทราหนูเข็ดขึ้น ตั้งงอนเฉียงในมุมไม่ต่ำหรือไม่เกิน ๔๕° จากระดับแนวนอน บนบ่าของผู้แสดง โดยให้ปลายพู่ของอินทราหนูโน้มเอียงมาด้านหน้าตามรูปลำคอของผู้แสดง เมื่อมองดูด้านข้างและที่สำคัญอินทราหนู จะต้องไม่ขีดหน้า ของผู้แสดงเมื่อเวลารำและเอียงคอ ปลายพู่อินทราหนูจะต้องไม่ปิดหน้าผู้แสดง ซึ่งจะเป็นอุปสรรคในการแสดง ขนาดของอินทราหนูจะต้องเลือกให้เหมาะสมกับตัวผู้แสดงไม่ใหญ่และเล็กจนเกินไป

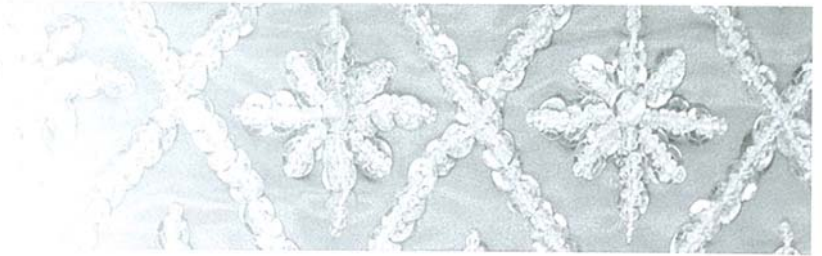
- การติดกนกปลายแขน จะติดก่อนหรือหลังใส่เสื้อ ส่วนมากจะติดก่อนใส่เสื้อ เพราะสะดวกในการเย็บ การเลือกกนกปลายแขนต้องดูขนาดของแขนเสื้อให้พอดี เพื่อไม่ให้มีส่วนเกินของกนกแขนอยู่ใต้แขนเสื้อ การติดกนกปลายแขนนี้จะต้องคำนึงถึงแขนของผู้แสดง หากแขนเสื้อสั้นหรือยาวเกินไปจะต้องเก็บแขนเสื้อให้พอดีตัวผู้แสดงแล้วจึงติดกนกแขนเสื้อทับปลายแขนเสื้อให้เรียบเนียนเป็นชิ้นเดียวกัน และแขนทั้ง ๒ ข้างจะต้องเท่ากัน เมื่อใส่เสื้อจะอยู่ระดับเดียวกัน

ขั้นตอนต่อไปคือการใส่เครื่องถนิมพิมาภรณ์ ซึ่งจะใช้เป็นโลหะทั้งหมดทั้งชุดเงินและชุดทอง

เครื่องถนิมพิมาภรณ์ มีขั้นตอนการใส่ดังนี้

- เริ่มตั้งแต่ข้อเท้า (ทองบาท) แหวนรอบ ซึ่งมักจะใส่หลังนุ่งสนับเพลา
- เข็มขัด คาดเข็มขัดทับขอบรัดสะเอวให้หัวเข็มขัดอยู่ตรงกลาง ขายบน

ห้อยหน้า

- วิธีการใส่ทับทรวง ทับทรวงจะใส่ไว้ระหว่างอกจัดให้วางทับกรองคอ ตรงขอบลายของกรองคอ ที่เป็นรอยหยักปลายแหลมด้านบนของทับทรวงจะตรงกับรอยหยักของกรองคอ ตรึงสายสร้อยให้ติดกับทับทรวง เก็บชายสายสร้อยทับทรวงซ่อนไว้

- วิธีการใส่สังวาล สังวาลมี ๒ สาย สวมสังวาลโดยไขว้สายทั้ง ๒ ทับเหนือทับทรวง สายสังวาลที่ใช้จะเป็นสายที่ตรึงติด “ตาบหลัง” “ตาบทิศ” สายสังวาลนี้จะมีขนาดสั้นยาวขึ้นอยู่กับการแสดง การติดตาบทิศเข้ากับสายสังวาลนั้น สายสังวาลด้านหน้าจะยาวกว่าสายสังวาลด้านหลัง การใส่สังวาลให้สวย จะต้องวาง “ตาบหลัง” ให้อยู่ต่ำกว่ากรองคอเล็กน้อย ระดับความยาวของสังวาลเมื่อใส่แล้วจะอยู่ไม่เกินขอบชายล่างของรัดสะเอวตำแหน่งของตาบทิศจะอยู่เหนือห้อยหน้าและห้อยข้าง ทับอยู่บนรัดสะเอว

- วิธีการใส่ข้อมือ

“กำไลแฝง” (ทองกร) ใส่ทับแขนเสื้อ สำหรับเสื้อแขนยาว รัดให้แนบแขนเสื้อตรึงไว้ด้วยด้าย โดยให้วงกำไลแฝงด้านใหญ่อยู่ด้านบนและวงกำไลแฝงด้านเล็กอยู่ข้างล่างของข้อมือ เก็บแขนเสื้อทั้งหมดให้อยู่ใต้กำไลแฝง

“แหวนรอบ” ใส่ต่อจากกำไลแฝงอยู่ที่ปลายข้อมือ

“ปะวะหล้า” ใส่ต่อจากแหวนรอบอยู่ที่ปลายข้อมือ

“ลูกไม้ปลายมือ” ใส่สุดท้ายติดข้อมือ ปัจจุบันไม่ได้ใช้

- ถ้ามรงค์ ใส่ได้ทั้งชายและขวา

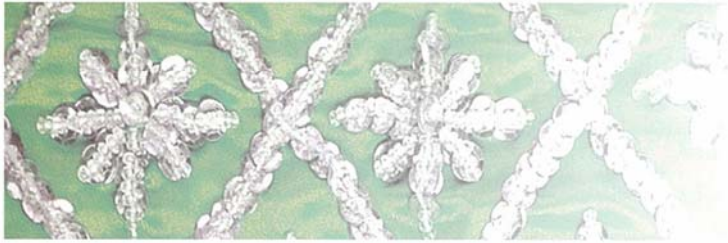
- เครื่องศรุกรณ์ จะใช้สวมก่อนการแสดง

วิธีการแต่งกายละครในตัวนาง

- การใส่เสื้อในนาง ผู้แสดงควรเลือกขนาดของเสื้อที่พอดีตัว ข้อควรระวังคือวงแขนเสื้อที่คว้านแขนได้รัดแน่นต้องไม่กว้างเมื่อยกแขนจะพอดีกับวงแขนและไม่รั้ง เพราะจะทำให้วงทำรำไม่งาม เสื้อในนางเป็นเสื้อผ่าหน้า จะต้องเย็บเข้ารูป โดยเก็บพับขอบเสื้อทั้ง ๒ ข้างใช้วิธีการเย็บ แบบรกร้อย เป็นแนวจากด้านบนของเสื้อต่อเนื่องจนถึงชายเสื้อที่ยาวคลุมสะโพก ดึงด้ายรกร้อยให้ตัวเสื้อกระชับเข้ารูป ตรึงเก็บปลายด้ายแล้วตัดออก

- การห่มผ้าห่มนาง เนื่องจากชายผ้าห่มนางด้านหน้าจะเย็บไว้แล้ว การห่มจะห่มคลุมจากด้านหลังตลบมาข้างหน้าผู้แสดงจะต้องจับปลายด้านหน้าของผ้าห่มให้อยู่ระดับชายพก ผู้แต่งจัดแต่งผ้าห่มให้ลายเส้นกลางผ้าห่มอยู่กลางหลังพอดี ตรึงผ้าห่มเข้ากับเสื้อในด้านหลังบริเวณท้ายทอย ด้านล่างขอบคอเสื้อในนาง

ตรึงแนวผ้าหน้าบริเวณคอเสื้อ ใส่รูนวมนางหรือกรองคอ เย็บรอยต่อ
รูนวมยาวเป็นเส้นตรงเดียวกันกับรอยต่อของผ้าห่มนาง

วิธีการห่มผ้าห่มนางนั้น ปัจจุบันผู้แต่งจะห่มตามรูปร่างของผู้แสดง
ที่มีความหนาบางไม่เท่ากัน วิธีการห่มจึงที่แตกต่างกันออกไป ขนาดของความ
กว้างยาวของผ้าห่มขึ้นอยู่กับขนาดของผู้แสดง ผู้แต่งจะต้องเลือกขนาด
ของผ้าห่มให้ดูเหมาะสม สำหรับการแสดงละครของกรมศิลปากร ปัจจุบันคงใช้
ขนาดของผ้าห่มที่มีมาตรฐาน กว้าง-ยาว ขนาดเดียวกัน แต่การแต่งจะปรับวิธี
การแต่งให้เหมาะกับนักแสดงโดยเฉพาะการจับจีบนมห่มผ้า จะมีวิธีการจับจีบที่
ต่างกัน คือ

๑. การจับผ้าห่มทาบพับเป็นมุม
๒. การห่มแบบพับเข้าข้างทั้งหมด
๓. การห่มแบบเก็บจับจีบหาสันกลางอก

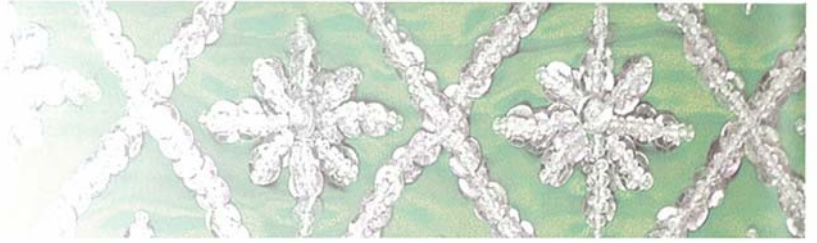
๑. การจับผ้าห่มทาบพับเป็นมุม คือจับปลายมุมชายผ้าด้านในพับทบ
ชนกับมุมชายผ้าด้านนอกจับมุมด้านหน้าตรงรอยพับด้านบนให้เป็นทรงมุมแหลม
เป็นหน้าอก เย็บตรึงชายผ้าห่มกับเสื้อในนางดังชายผ้าให้ต่ำกว่าเอว

๒. การห่มแบบพับเข้าข้าง คือ จับมุมปลายชายผ้าด้านนอกเป็นมุมแหลม
และจับชายผ้าด้านในให้เส้นกลางของชายผ้าที่เย็บไว้อยู่ใต้อกหรือราวนม
อยู่ตรงกลางอกพอดี ตรึงด้วยด้ายและพับมุมด้านนอกลงไว้ที่ชายพก การห่ม
แบบนี้จะเป็นทรง ๓ เหลี่ยม โดยมีฐานอยู่ประมาณใต้อกมุมปลายจะอยู่ที่ชายพก
วิธีนี้จะไม่เห็นทรงของหน้าอก เพราะจะดูแบนราบ

๓. การห่มแบบเก็บจับจีบหาสันกลางอก คือวิธีการจะคล้ายกับวิธีการ
ห่มแบบพับเข้าข้าง โดยการเย็บตรึงชายผ้าห่มด้านในพับลายขอบลง ตรึงด้วย
เหนื่อลายขอบผ้า จะเห็นริมขอบผ้าพลิกหงายออก จับแนวจีบด้านล่าง ตรึงชาย
ผ้าห่ม เข้าหาสันกลางของผ้าพับจับจีบทบรวมไว้ที่ชายพกตรึงไว้ด้วย ด้ายให้ต่ำ
กว่าเอวบริเวณหน้าท้อง เย็บตรึงให้ติดกับเสื้อในนาง

- ใส่กรองคอทับผ้าห่มนางตรึงด้วยด้าย โดยให้รอยต่ออยู่ด้านหน้า

วิธีนุ่งผ้าหน้านาง

การนุ่งผ้าจับหน้านางแบบชายพกเดียว

ขั้นตอนการนุ่งผ้า

๑. ขั้นตอนการเตรียมผ้า จับชายพก จับผ้านุ่งด้านในโดยหงายผ้านุ่งด้านในปูราบกับพื้น จับจีบที่มุมชายผ้าทางขวาให้จับกว้างประมาณ $๑ \frac{๑}{๒}$ นิ้ว จับจีบซ้อนกันประมาณ ๑๒ จีบ หรือจีบจนหมดหน้าผ้า ความยาวประมาณ ๑ คืบกว่า หรือประมาณ ๖ - ๗ นิ้ว จับชายผ้าด้านบนค่อยๆ ลดจีบลงให้ได้ประมาณ ๑ คืบ แล้วจึงใช้ด้ายมัดรวบชายพกจับปลายจีบให้เสมอกัน ตรึงไว้ด้วยด้ายผูกเงื่อนกระตุก (การจับชายพก ทำได้ทั้ง ๒ ข้าง ซึ่งขึ้นอยู่กับวิธีการห่มผ้า สำหรับขั้นตอนการนุ่งผ้าหน้านางที่ใช้ประจำสำหรับการแสดงละครในนั้น จะจับทางขวาเสมอ) เมื่อเวลานุ่งจะป้ายจีบชายพกจากซ้ายไปขวาและป้ายทับจีบหน้านางทางขวาไปซ้าย จีบชายพกจะห้อยอยู่ทางด้านขวาของผู้แสดง)

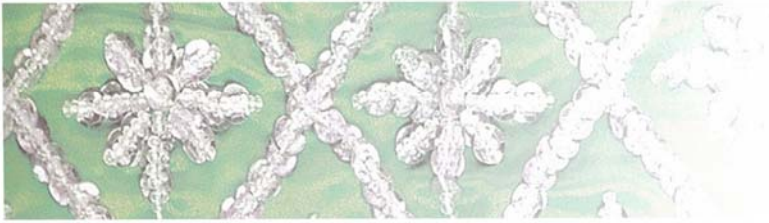
๒. การนุ่งผ้าหน้านาง

ผู้แต่งจะจับจีบชายพกหาบไว้ที่เอวโดยให้จับอยู่ด้านขวาพลิกจีบด้านในเสมอกันเข้าหาตัวผู้แสดง โดยชายผ้าที่เหลืออ้อมไปด้านหลัง ผู้แสดงจะต้องช่วยจับให้แน่น เมื่อโอบผ้าซ้อนไว้ตัวในแล้วจับชายผ้าด้านที่เหลือโอบอ้อมจากด้านซ้ายของผู้แสดงทับชายผ้าที่โอบไว้ครั้งแรก อ้อมมาด้านขวาจับขอบริมผ้าด้านบนแนบเอว เหน็บไว้ตรงกลางทับชายผ้าหน้านาง ดึงชายพกให้ห้อยออกมาเท่ารอยที่มัดไว้ (๑ คืบ) ดึงชายผ้านุ่งด้านล่างให้คลุมน่อง

จับจีบผ้าเข้าหาลำตัว ให้หน้านางกว้างประมาณ $๑ \frac{๓}{๔}$ นิ้ว ใช้นิ้วมือไล่ลำดับจับจีบให้เสมอ จับจีบชายผ้านุ่งให้เสมอกันกับชายผ้าที่โอบ ผู้แสดงใช้เข้าหนีบผ้าที่จับจีบช่วงล่างเสมอกัน ไล่จีบช่วงบนจากเข้าไปถึงชายพกเก็บจีบสะโพก ๒ ข้าง เหน็บปลายจีบช่วงบนเข้ากับเอว ใช้เชือกผ้าดิบคาดเอว รัดให้แน่นพอสมควร

จัดแต่งจีบหน้านาง ตรึงไว้ด้วยด้าย เพื่อจีบไม่แตกแยกจากกันเวลาแสดง

การประดับนิมิตพิกุล

- จี๋นาง ใส่ทับกรองคอ ตัวจี้อยู่ระดับอกทับชายของกรองคอ
- เข็มขัด คาดทับเชือกรัดผ้าถุง หากเป็นนางกะตริย์จะไม่คาดเข็มขัดทับชายพก และคาดเข็มขัดทับชายพกกับนางกำนัล และนางตัวที่มีฐานันดรต่ำศักดิ์

- ซ้อมมือ

ใส่กำไลแขน

แหวนรอบ

ปะวะหล้า

- สร้อยสะอึง

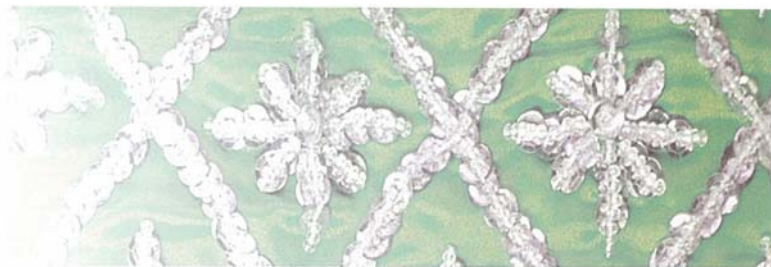
- กำมรงค์

- กำไลข้อเท้า

สวมเครื่องศิราภรณ์

รัดเกล้า กระบังหน้า

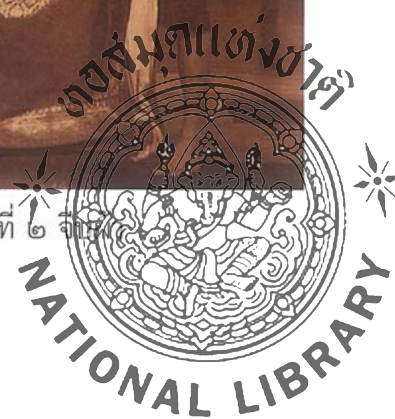
ภาพวิธีการแต่งกายขึ้นเครื่องพระ

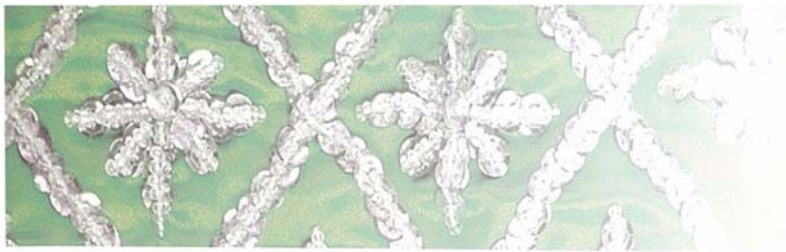

ภาพที่ ๑ ใส่สนับเพลา

ภาพที่ ๒ จัดเครื่อง

ภาพวิธีการแต่งกายขึ้นเครื่องพระ

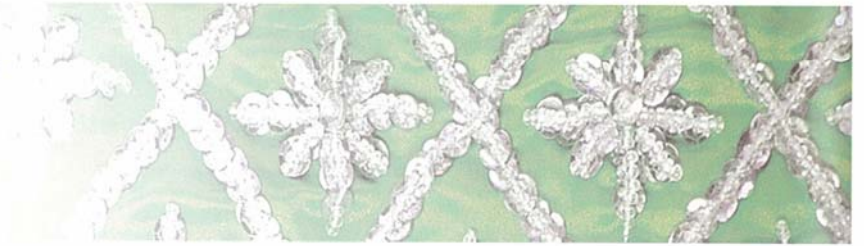

ภาพที่ ๓ นุ่งผ้ายก

ภาพที่ ๔ จับจีบหลัง

ภาพวิธีการแต่งกายขึ้นเครื่องพระ

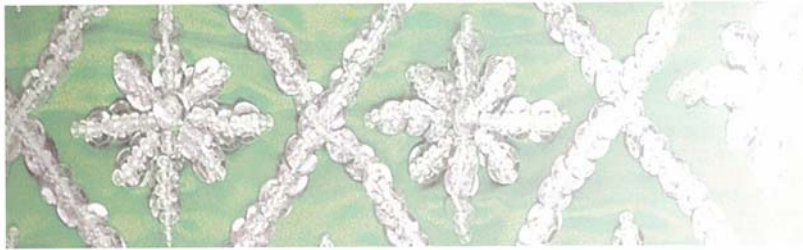

ภาพที่ ๕ ตีปีกจับข้าง

ภาพที่ ๖ ตีปีกจับข้าง

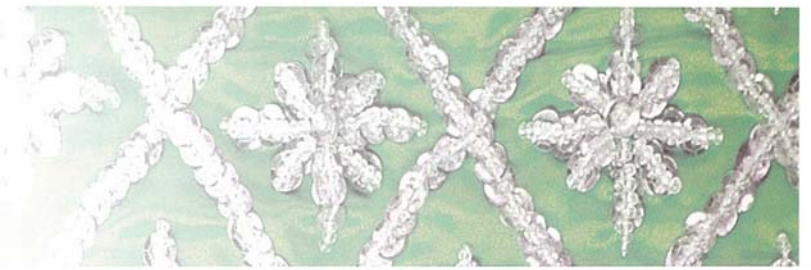
ภาพวิธีการแต่งกายขึ้นเครื่องพระ

ภาพที่ ๗ รวบจีบหน้า

ภาพที่ ๘ โจงผ้าจีบ

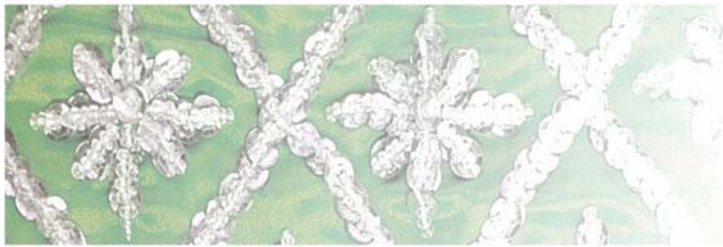
ภาพวิธีการแต่งกายขึ้นเครื่องพระ

ภาพที่ ๙ ปล่อยางหงส์

ภาพที่ ๑๐ คาดเชือกทับผ้ายก

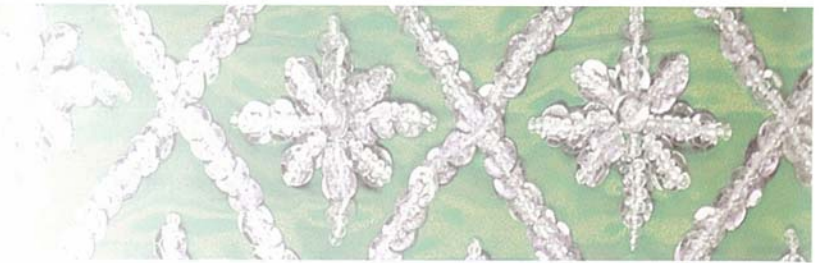
ภาพวิธีการแต่งกายขึ้นเครื่องพระ

ภาพที่ ๑๑ ใส่ห้อยข้าง

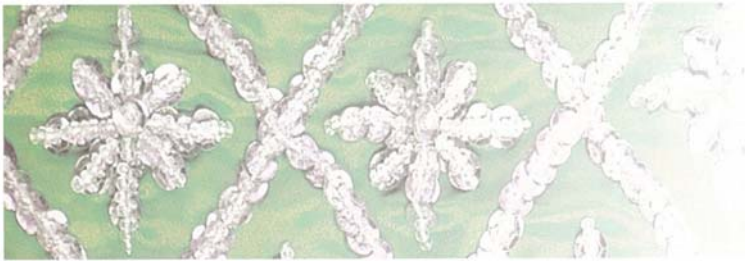
ภาพที่ ๑๒ ฉลององค์ หรือ เสือ

ภาพที่ ๑๓ เย็บเสื้อให้เข้ารูป

ภาพที่ ๑๔ ใส่รัดสะเอว และข้อเท้า

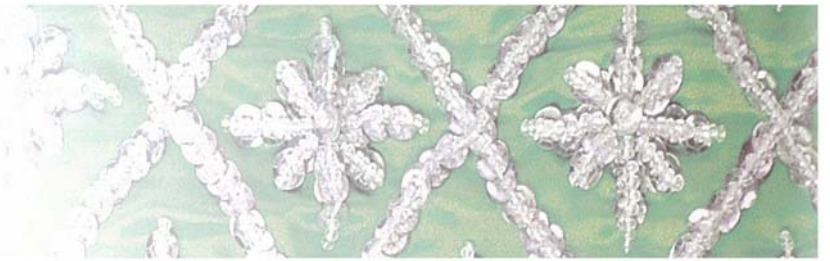
ภาพวิธีการแต่งกายขึ้นเครื่องพระ

ภาพที่ ๑๕ ใส่ห้อยหน้า

ภาพที่ ๑๖ ใส่กรองคอ ทับทรวง

ภาพการแต่งกายขึ้นเครื่องพระ

ภาพที่ ๑๗ ติดพาทูร์ดที่ปลายแขนเสื้อ

ภาพที่ ๑๘ สวมสังวาล

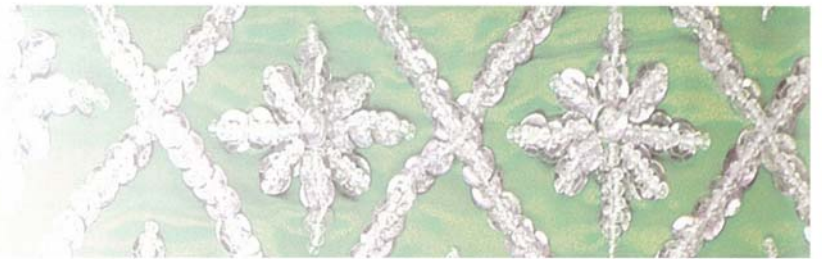
ภาพการแต่งกายยืนเครื่องนาง (ผ้าห่มนางสองชาย)

ภาพที่ ๑ เย็บเสื้อในนาง

ภาพที่ ๒ นุ่งผ้ายกจับหน้านาง

ภาพการแต่งกายขึ้นเครื่องนาง (ผ้าห่มนางสองชาย)

ภาพที่ ๓ จีบชายพก

ภาพที่ ๔ เก็บเหน็บผ้าหน้านาง

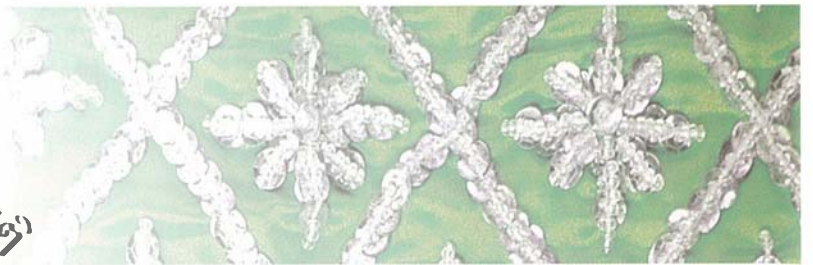
ภาพการแต่งกายยืนเครื่องนาง (ผ้าห่มนางสองชาย)

ภาพที่ ๕ คาดเชือกทับผ้ายก

ภาพที่ ๖ ห่มผ้านาง

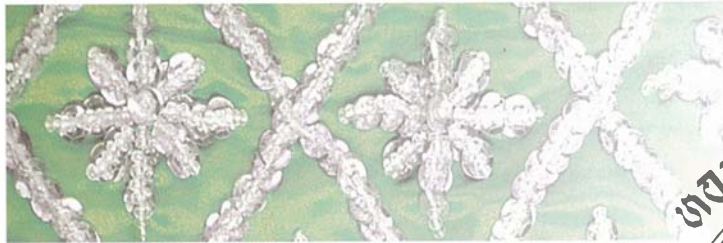
ภาพการแต่งกายยืนเครื่องนาง (ผ้าห่มนางสองชาย)

ภาพที่ ๗ เย็บกลึงผ้าห่ม

ภาพที่ ๘ จัดแต่งผ้าห่ม

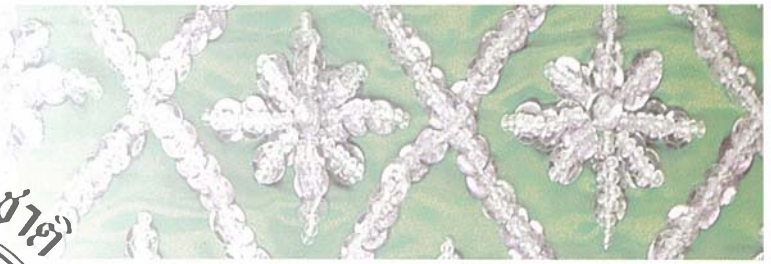
ภาพการแต่งกายขึ้นเครื่องนาง (ผ้าห่มนางสองชาย)

ภาพที่ ๙ ใส่νωมนาง จี๋นาง

ภาพที่ ๑๐ ใส่ข้อเท้า ข้อมือ

ภาพการแต่งกายขึ้นเครื่องนาง (ผ้าห่มนางสองชาย)

ภาพที่ ๑๑ ใส่ข้อเท้า ข้อมือ

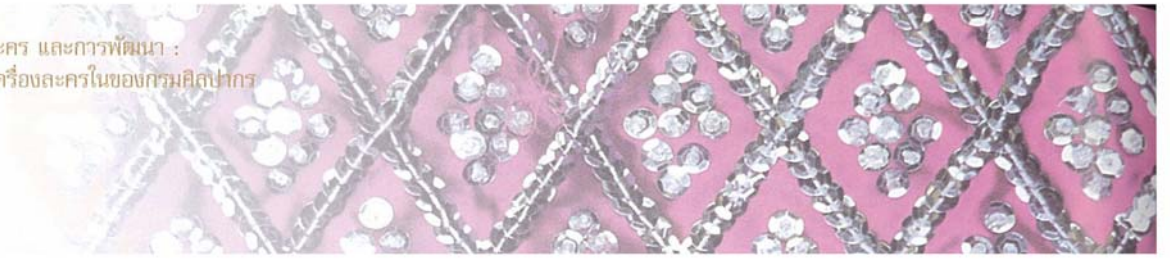

ภาพที่ ๑๒ การแต่งกายขึ้นเครื่องนางเต็มตัว

กรมศิลปากร
NATIONAL LIBRARY

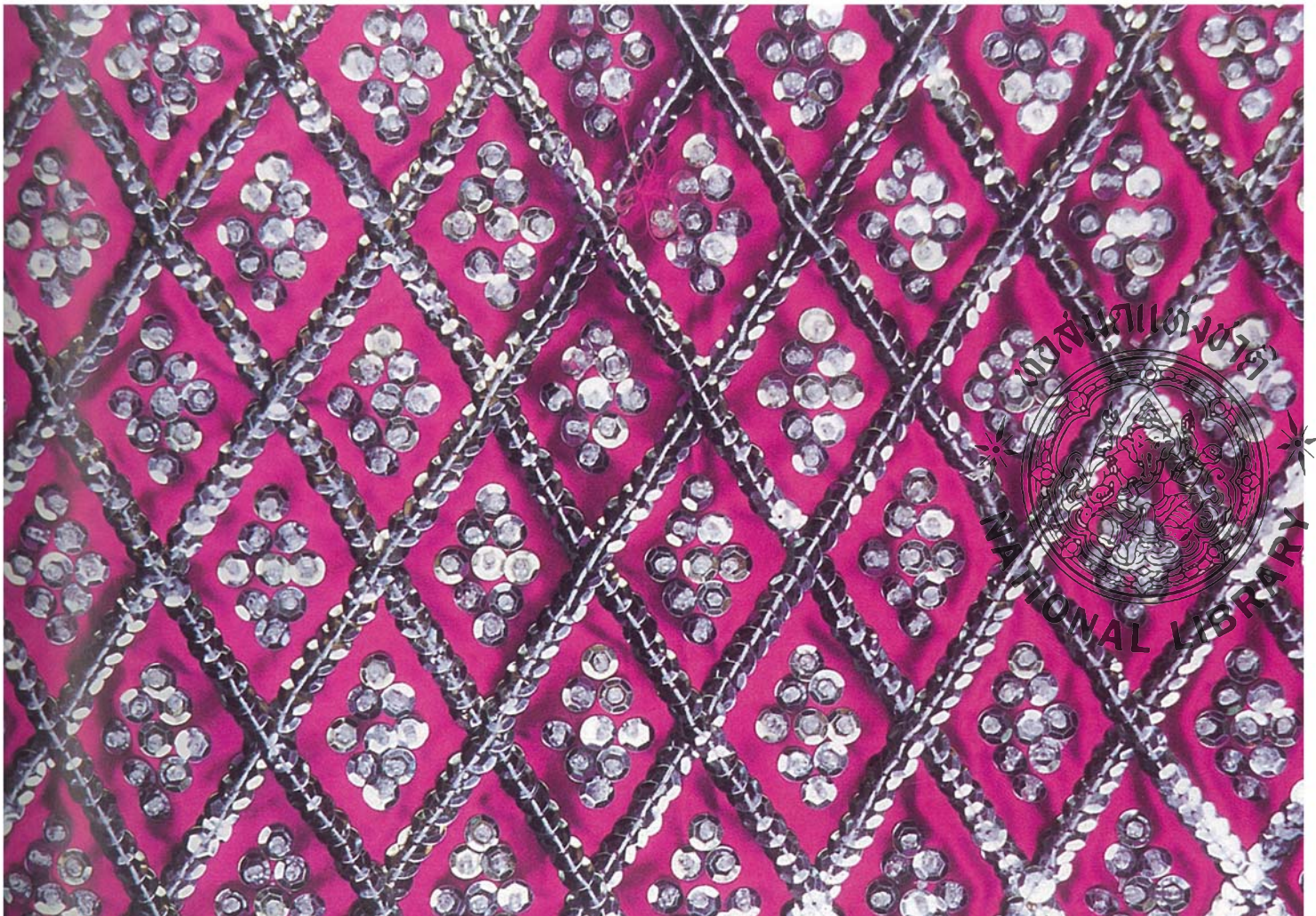
๒๖๐

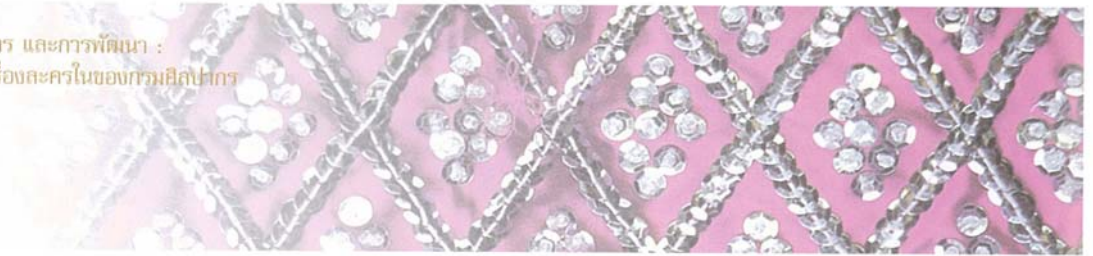

บทที่ ๕

สรุปพล อภิปราย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงบรรยายมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

๑. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของเครื่องแต่งกายละครไทย ตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์
๒. เพื่อศึกษาวิวัฒนาการเครื่องแต่งกายละครในของกรมศิลปากร
๓. เพื่อศึกษารูปแบบและลักษณะเครื่องแต่งกายละครในที่เป็นแบบฉบับของกรมศิลปากร
๔. เพื่อเป็นเอกสารข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาด้านนาฏศิลป์ไทยสืบต่อไปในอนาคต

ศึกษาเฉพาะการแต่งกายยืนเครื่องของคณะศิลปากร เรื่อง
พัสดราภรณ์ ศิราภรณ์ และถนิมพิมพาภรณ์

๑. รวบรวมข้อมูลทางเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเครื่องแต่งกาย ตั้งแต่พิมพ์ แผ่นไมโครฟิล์ม จากสำนักหอสมุดแห่งชาติ กลุ่มวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร สถาบันวิทยาพัฒนาหอสมุดกลางแห่งประเทศไทย
๒. ศึกษา และรวบรวมข้อมูลด้านเครื่องแต่งกาย จากภาพถ่ายเครื่องแต่งกายเก่าในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และจากฝ่ายพัสดุราภรณ์และเครื่องโรง กลุ่มจัดการแสดง สำนักการสังคีต
๓. รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ บรรยายและเสวนาผู้เชี่ยวชาญทางด้านนาฏศิลป์ไทย ในการประชุมสัมมนาเชิงวิชาการ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ ผลการวิเคราะห์ประวัติความเป็นมาของเครื่องแต่งกายละครไทย มีดังนี้

เครื่องแต่งกายละครไทย เป็นเครื่องแต่งกายที่มีการเลียนแบบมาจากเครื่องต้น หรือเครื่องทรงของพระมหากษัตริย์ ที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ธนบุรี รัตนโกสินทร์ จนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย นับได้ว่าเป็นยุคทองของการละครไทย ทั้งนี้สืบเนื่องจากพระมหากษัตริย์ทรงสนพระทัยในด้านวรรณคดีและการละคร ทรงพระราชนิพนธ์บทละครโปรดให้ครูละครฝึกหัด และฝึกซ้อม เพื่อเป็นเครื่องบันเทิงภายในราชสำนัก โดยบทพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนาได้รับการยกย่องจากวรรณคดีสโมสรว่าเป็นยอดแห่งบทละครว่า อันเป็นการแสดงถึงพระปรีชาสามารถของพระองค์

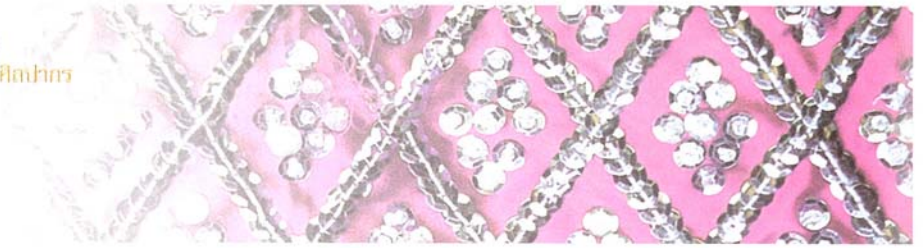
การละครไทยได้รับความนิยม และถ่ายทอดสืบต่อกันมาตามลำดับ เมื่อมีละครเกิดขึ้นในราชสำนัก เครื่องแต่งกายละครก็ย่อมมีความวิจิตรงดงามตามไปด้วย และเมื่อละครแพร่หลายออกไปตามยุคตามสมัย โดยสิ่งที่ดีอยู่แล้วก็คงอนุรักษ์ไว้ (เครื่องแต่งกายละครในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์มีการประดิษฐ์ คิดค้น และตกแต่งให้อลังการขึ้นตามลำดับตามประเพณีของเรื่อง

สมัยอยุธยา พ.ศ. ๑๘๗๑ - ๒๓๑๐

เครื่องแต่งกายละครในสมัยนี้ ไม่ปรากฏให้เห็นชัดเจนนัก แต่มีคำว่ายืนเครื่อง และคำต่างๆ ที่เกี่ยวกับเครื่องแต่งกายละครหลายคำ จึงสันนิษฐานได้ว่าเครื่องแต่งกายละครได้แบบอย่างมาจากเครื่องทรงของพระมหากษัตริย์

สมัยธนบุรี พ.ศ. ๒๓๑๐ - ๒๓๒๕

เครื่องแต่งกายละครในสมัยนี้ ไม่ปรากฏให้เห็นมากนัก เนื่องจากอยู่ในภาวะสงครามปราบจลาจลตามหัวเมือง แต่อย่างไรก็ตามเมื่อนาฏศิลป์ได้รับการฟื้นฟู ย่อมเป็นผลดีต่อเครื่องแต่งกายที่จะได้รับการพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น

สมัยรัตนโกสินทร์

รัชกาลที่ ๑ พ.ศ. ๒๓๑๕ - ๒๓๕๒

เครื่องแต่งกายละครในสมัยนี้ เนื่องจากรูปแบบของเครื่องแต่งกายมีแบบฉบับมาแต่สมัยอยุธยา ดังนั้นจึงยึดรูปแบบเดิมแต่เพิ่มเติมบางสิ่งบางอย่างเพื่อความแปลกใหม่โดยเฉพาะเครื่องประดับศีรษะนอกจากนี้มีการใช้ อินทธนู กับเสื้อแขนยาวเนื่องด้วยการประดิษฐ์เครื่องแต่งกายละครใกล้เคียงกับเครื่องต้นมาก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงทรงออกพระราชกำหนดห้ามมิให้สร้างเครื่องแต่งตัวโขนละครให้มีลักษณะคล้ายคลึงกับเครื่องต้นเป็นอันขาด

รัชกาลที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๕๒ - ๒๓๖๗

ปรากฏเครื่องประดับศีรษะชนิดหนึ่ง เรียกว่า ปันจุเหรีจ นอกจากนี้มีวิธีการปักเครื่องแต่งกายเฉพาะที่เรียกว่า “หักทองขาว” เกิดขึ้นมาก

รัชกาลที่ ๓ พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๓๙๔

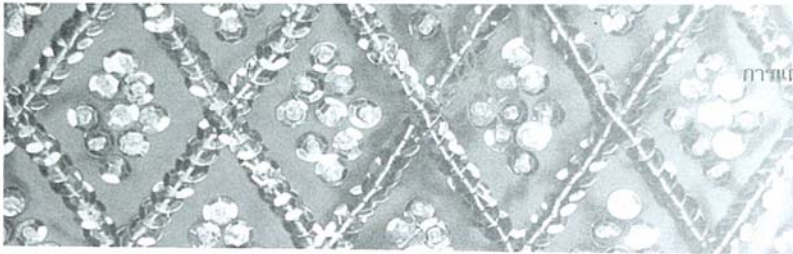
ในรัชสมัยนี้โปรดเกล้าฯ ให้เลิกการแต่งโขนละครของหลวง ทำให้เกิดการผ่อนผันข้อห้ามในพระราชกำหนดว่าด้วยเครื่องแต่งตัวละคร ครั้นรัชกาลที่ ๑ นอกจากนี้ยังมีการปรับเครื่องประดับเครื่องแต่งกาย ละคร เพื่อให้เกิดความแตกต่างระหว่างตัวเอกกับตัวรอง

รัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๑๑

ฟื้นฟูละครหลวงให้กลับมีขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง โดยประกาศห้ามละครใช้รัดเกล้ายอด และประกาศห้ามมิให้ทำเครื่องละครลงยาราชาวดี

รัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๕๓

ปรากฏการแสดงให้เห็นวิกเก็บเงินค่าเข้าชม มีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับเครื่องละครอยู่หลายอย่าง การปักลายของเครื่องแต่งกายละครด้วยดินและเลื่อม ไม่มีการท่อนตัวลายให้สูงขึ้น ลักษณะของลวดลายเป็นลายค่อนข้างโปร่งประเภทลายดอกไม้ สำหรับเครื่องประดับมีการใช้เพชรทาลาและเพชรกันตัด การใช้เครื่องเงินผสมกับเครื่องซักรัก ทำให้เครื่องละครคงทนด้วยเหตุนี้เครื่องเงินจึงได้รับความนิยม

รัชกาลที่ ๖ พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๖๘

มีการก่อตั้งกรมมหรสพ การแสดงนาฏศิลป์ได้รับการส่งเสริม เครื่องแต่งตัวละคร แบ่งได้เป็น ๓ ประเภท ได้แก่

๑. แบบดั้งเดิม
๒. แบบพระราชประดิษฐ์
๓. แบบตามท้องเรื่อง

จึงเกิดเครื่องประดับศีรษะประเภทเครื่องลายเพชรโปร่ง เช่น ปันจุเหร็จขึ้น

รัชกาลที่ ๗ พ.ศ. ๒๔๖๘ - ๒๔๗๕

เครื่องโขน-ละคร ขำรดทรุดโทรมไม่ได้รับการบูรณะหรือสร้างเพิ่มเติม แต่อย่างไรก็ตามในเวลาต่อมาก็ได้รับการสร้างเพิ่มเติม ช่างผู้ประดิษฐ์หัวโขน ได้แก่ นายวิจิตร พิมพ์โกวิท

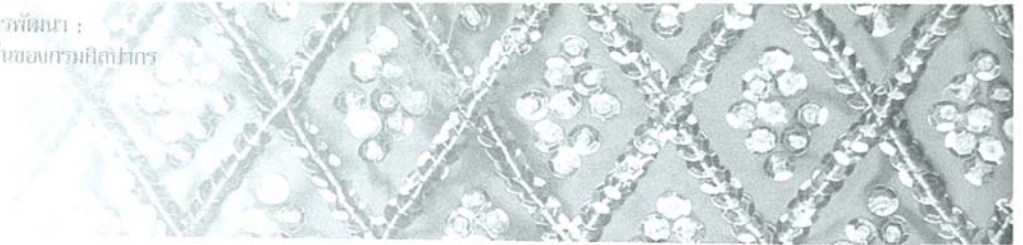
๕.๑.๒ ผลการวิเคราะห์รูปแบบการเครื่องแต่งกายละครในของกรมศิลปากร มีดังนี้

สำหรับการแสดงละครโขน และละครในของกรมศิลปากรได้รับการสืบทอดมาตั้งแต่ครั้งเป็นกรมมหรสพแล้วเริ่มจัดแสดงครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๙ โดยจัดแสดงละครในเรื่องอิเหนาและรามเกียรติ์ที่โรงละครศิลปากร ซึ่งการแสดงในครั้งนั้น ลักษณะเครื่องแต่งกายยังคงเป็นแบบเดิม ครั้นต่อมากรมศิลปากรมีความพร้อมทั้งในด้านงบประมาณและบุคลากร จึงทำให้การจัดแสดงละคร เพิ่มความสวยงามตระการตาขึ้น เช่น เรื่องฉาก แสง สี เสียง อุปกรณ์ประกอบการแสดง รวมทั้งเครื่องแต่งกาย ซึ่งมีการพัฒนาให้เกิดความสวยงาม ความคล่องตัวในขณะแสดง และขนาดกะทัดรัดเหมาะสม โดยพยายามรักษารูปแบบเดิมของเครื่องแต่งกายละครในไว้

๕.๑.๓ ผลการวิเคราะห์รูปแบบและลักษณะเครื่องแต่งกายละครในของกรมศิลปากร

รูปแบบและลักษณะเครื่องแต่งกายละครในของกรมศิลปากร แบ่งเป็น ๓ ส่วน คือ

๑. ศิราภรณ์
๒. ถนิมพิมพารณ์
๓. พัสตราภรณ์

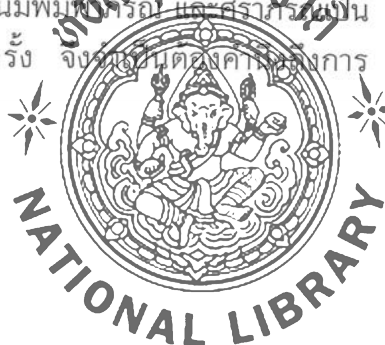
๑. ศิราภรณ์ เป็นเครื่องประดับใช้สำหรับสวมศีรษะ เครื่องศิราภรณ์
ที่ใช้สำหรับแสดงละครใน ได้แก่

- ๑.๑ ชฎา
- ๑.๒ รัดเกล้า
- ๑.๓ ปันจุற்றิจ
- ๑.๔ กระบังหน้า
- ๑.๕ หูกระต่าย

๒. ถนิมพิมพาภรณ์ เป็นเครื่องประดับที่ได้มาจากต่างประเทศ การ
ประดิษฐ์ส่วนใหญ่จะเป็นเครื่องทองลงยาประดับเพชร และพลอยสีต่างๆ ตาม
คติความเชื่อในสมัยโบราณ

๓. พัสตราภรณ์ เป็นเครื่องแต่งกาย ทำด้วยผ้าชนิดต่างๆ อาทิ ผ้าอัดลัด
ผ้าเข็มخاب ผ้ากรองทอง ผ้ามัสรู และผ้าตาด เป็นต้น

ส่วนขั้นตอนและวิธีการแต่งกายมีลักษณะเฉพาะที่สืบทอดกันมาแต่
โบราณ ไม่ว่าจะเป็นวิธีการนุ่งผ้า สวมเครื่องถนิมพิมพาภรณ์ และศิราภรณ์เป็น
ลำดับสุดท้าย ดังนั้นการแสดงละครแต่ละครั้ง จึงจำเป็นต้องมีการ
แบ่งเวลาไว้สำหรับการแต่งกายด้วย

๕.๒ อภิปรายผล

จากผลการวิจัยดังกล่าว มีประเด็นน่าสนใจที่จะนำมาอภิปราย ดังนี้

๕.๒.๑ วิวัฒนาการเครื่องแต่งกายละครในของกรมศิลปากร

จากการศึกษาค้นคว้าเรื่องวิวัฒนาการเครื่องแต่งกายละครในของกรมศิลปากร พบว่า

๑. เครื่องแต่งกายละครในของกรมศิลปากร มีวิวัฒนาการ ไปตามสถานะ และสภาพการณ์ของสังคมแต่ยังคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของความเป็นมาตรฐานด้านนาฏศิลป์ อันเป็นศิลปะประจำชาติ

๒. งบประมาณเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ส่งผลต่อการพัฒนาเครื่องแต่งกายละครไทย ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากการเสวนา เรื่องแต่งองค์ทรงเครื่องของกรมศิลปากร เมื่อวันที่ ๗ เมษายน ๒๕๕๗ ได้มีการพูดถึงการปรับเปลี่ยนเครื่องแต่งกายละครไทย โดยนางสาวปราณี สำราญวงศ์ ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กรมศิลปากร กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

“วัสดุ มีการพัฒนาตามลำดับ งบประมาณที่ไม่มากพอจะทำให้ละเอียดอ่อน ทำได้เพียงตัวสองตัว อันไหนใครไม่ได้ ต้องลดชิ้นส่วนของวัสดุลงมา ชุดใช้ซ้ำๆ วัสดุที่ขาดมาไม่คงอยู่ วัสดุใหม่ก็มา มีการพัฒนาตามลำดับ สมัยหนึ่งนิยมใช้เลื่อม สมัยหนึ่งใช้ผ้าไหม”

๓. เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงละครในของกรมศิลปากร ในปัจจุบันเป็นเครื่องแต่งกายที่เลียนแบบมาจากของเดิมที่มีมาตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ควรมีการวิจัยเรื่องการแสดงละครไทยประเภทต่างๆ

๕.๓.๒ ควรมีการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลด้านการแสดงประเภทต่างๆ ของกรมศิลปากร อย่างเป็นระบบ

๕.๓.๓ ควรมีการศึกษาค้นคว้า รวบรวม และบันทึกทำรำที่เป็นมาตรฐานจากการแสดงชุดต่างๆ ในรูปแบบของ VCD

๕.๓.๔ ควรมีการศึกษาค้นคว้า รวบรวมบทโขน ละคร ประเภทต่างๆ ที่ใช้ประกอบการแสดงของกรมศิลปากร

ภาคผนวก ก.

บทละคร เรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์
ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

บทละครเรื่องอิเหนา
พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
ว่าด้วยการแต่งกายของตัวละคร

บทละครเรื่องอิเหนาที่กรมศิลปากร นำมาใช้สำหรับแสดงจะเป็นบท
พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจากการศึกษาบทที่เกี่ยว
กับการแต่งกายของตัวละครในเรื่องอิเหนา ปรากฏว่ามีทั้งการแต่งกายของ
ตัวละครฝ่ายพระและนาง เป็นบททรงเครื่องของตัวละครรวม ๘๖ บท โดยจะ
ยกมากล่าวให้เห็นลักษณะการแต่งกายที่ปรากฏอยู่เรียงลำดับตามเหตุการณ์ดังนี้

บทที่ ๑

ท้าวสุเรนมีพระราชประสงค์ให้อิเหนาไปงานศพของพระอัยกี
ยังเมืองหมันทยา แทนพระมารดาซึ่งกำลังทรงพระครรภ์ ครั้นรุ่งเช้าอิเหนาจึง
ทรงเครื่องก่อนออกเดินทาง ดังบทที่ว่า

โทน

ลูปไล่สุคนธาอำวงศ์
สอดใส่สนับเพลาพलग
ฉลององค์โหมคม่วงร่วงระยับ
เจียรบาดดาตทองแล่งลั่น
กรองศอสังเวียนวิเชียรช่วง
ตาบุดันประดับขับช้อน
อำมรงค์เพชรแพรวแววับ
เหน็บกริชฤทธิรอนสำหรับยุทธ์

น้ำมันจันทน์บรรจงทรงพระสาธ
ทรงภูษาแย่งอย่างลายกระบวน
อบอุหรัับจับกลืนหอมทวน
เข็มขัดคาดค่าควรพระนคร
ทับทรวงสังวาลห้อยสร้อยอ่อน
ทองกรแก้วคู่ชมพูนุท
กรรเจียกปรับรับทรงมงกุฎ
งามดั่งเทพบุตรบทจร

อิเหนา หน้า ๓๗

บทที่ ๒

อิเหนาเดินทางมาถึงเมืองหมันทยา ก่อนจะเข้าเมืองได้ทรงเครื่องใหม่
ดังบทที่ว่า

ลงสรองสุทร้าย

ทรงสุคนธ์ปันทองชมพูนุท

พระฉายตั้งคั่นฉ่องส่องเงา
ทรงภูษายกแย่งอย่างนอก
โหมดเทศรีวทองฉลององค์
ปั้นเหน่งเพชรลงยาราชาวดี
เฟื้องห้อยสร้อยสังวาลพานพับ
สอดใส่อำมรงค์เรือนครุฑ
เหน็บกริชฤทธิไกรแล้วไคลคลา

นวลละอองพ้องผุดดังเข้าอุณโธ
สอดใส่สนับเพลาแพรวแววับ
พินม่วงดวงดอกละออง
กระสันทรพญาร่วงลงดัดขยับ
ทับทรวงดวงมณีสีสลับ
ทองกรแก้วประดับตรึงดา
ทรงมงกุฎห้อยพวงบุปผา
เสด็จมาขึ้นทรงสินธพ

อิเหนา หน้า ๔๑

บทที่ ๓

อิเหนาเสด็จมาถึงเมืองหมันทยาเพื่อเคารพศพพระอัยกี ท้าวหมันทยาให้ทูลเชิญประไหมสุหรี และจินตะหราเข้าเฝ้า ก่อนเข้าเฝ้าทั้งสองได้ทรงเครื่องใหม่ดังบทที่ว่า

ชมตลาด

สองกษัตริย์ขัดสีฉวีวรรณ
ทรงอุทรจับกลืนอบอาว
กวดเกล้าเปล้าปลายพระฉายส่อง
ทรงภูษายกแย่งแพลงพลัว
สร้อยสะอึงส่วงาลบานพับ
ทองกรแก้วมณีเจียรไน
ทรงมงกุฎสำหรับพระธิดา
พริ้งพร้อมสุรางค์นางอนงค์

นางกำนัลตั้งสุคนธ์คอยถวาย
น้ำกุหลาบละลายกรายกริดนิ้ว
ผัดพัคตรีนวลละอองฟ่องผิว
ห่อรีวทองทับขับใน
ตาบประดับมรกตสดใส
สอดใส่เนาวรัตน์อำมรงค์
ห้อยอุบะบุหงาตันหยง
สององค์เสด็จไคลคลา

อิเหนา หน้า ๔๖

บทที่ ๔

รุ่งเช้าของวันทำพิธีศพของพระอัยกี ท้าวหมันทยาได้ทรงเครื่องก่อนเข้าร่วมพิธี ดังบทที่ว่า

โทน

ทรงสุคนธ์รวรินกลิ่นเกลา
ทรงภูษาพื้นขาวเขียวสุวรรณ
ฉลององค์โหมดเทศทองอร่าม
เจียรระบาดคาดเงินเงาเงื้อง
กรองศอสั่งเวียนวิเชียรช่วง
ทองกรจำหลักเป็นรกร้อย
กรรเจียกแก้วแพรวพรายทั้งซ้ายขวา
ห้อยอุบะตันหยงส่งกลิ่นฟุ้ง

สอดใส่สนับเพลาลายกระดี่
กรวยเชิงสามชั้นนวลระยิบ
อินทร์ธนูคูงามฮาโล่
ปั้นเหน่งลายประไพระยิบ
ตาบทศัฏฐ์ทรวงทองห้อย
อำมรงค์เพชรพลอยรันท
ทรงชฎาห้ายอดสอดสะดุ้ง
ครันรุ่งก็เสด็จจรจรล

อิเหนา หน้า ๕๓

บทที่ ๕

อิเหนาได้รับพระราชสาส์นจากท้าวกูเรปันให้กลับเมือง เพราะพระมารดา
กำลังใกล้จะมีพระประสูติกาล อิเหนาจึงเตรียมยกทัพกลับเมือง ก่อนกลับตอน
รุ่งเช้าอิเหนาทรงเครื่องก่อนออกเดินทาง ดังบทที่ว่า

โทน

น้ำใสไขฝักปทุมทอง
ทรงสุคนธ์ปิ่นสุวรรณกำภู
สอดใส่สนับเพลาเนาห่วง
ฉลององค์อินทร์ธนูสะบัดคด
เจียรบาดดาตสุวรรณาวัว
ดาบทิศทับทรวงดวงจินดา
อัมรงค์ลงยาประดับเพชร
ทรงมหาภูฏกรรเจียกจอน

ผินผันหันขนองเข้ารองสู้
หอมระรื่นชื่นชุกกลิ่นชะมด
โคมพัดถักพินม่วงกำนชด
คุมประดับมรกตรจนา
กรองศอซ้อนสลับทับอังสา
พาพาพาหุรัดทองกร
แต่ละเม็ดยอดใหญ่เท่าบัวอ่อน
กรายกรกุ่มกริชรล

อิเหนา หน้า ๙๖

บทที่ ๖

อิเหนากลับมาอยู่เมืองกูเรปันก็เกิดความคิดถึงนางจินตะหรา ออกอุบาย
ขอไปประพาสป่า พอได้ฤกษ์ราวสามยามเศษ อิเหนาทรงเครื่องก่อนออกเดินทาง
ดังบทที่ว่า

โทน

ไขสุหร่ายวารินกลิ่นเกลี้ยง
ทรงสุคนธ์ปิ่นทองรองพาน
สอดใส่สนับเพลาพื้นดาด
ภูษายกแย่งครุฑทูลงค์
เจียรบาดดาตสุวรรณพรรณราย
ทับทรวงดวงกุดั่นดอกซ้อน
อัมรงค์ค่าเมืองเรืองระยับ
เหน็บกริชเทวแล้วคลาไคล

สถิตนั่งเหนือเตียงสร้อยสน
กลิ่นสุมัลย์ดลอบอบ
ปกรูปสิทธราชเหมยหงส์
ฉลององค์อินทร์ธนูงาม
คาดปิ่นแห่งเพชรสายสะพาย
ทองกรแก้วมณีเจียรระยับ
มงกุฎเก็จเพชรประดับดอกไม
มาทรงมนมัยในเที่ยงคืน

อิเหนา หน้า ๑๑๓

บทที่ ๗

อิเหนาออกประพาสป่าได้ปลอมตัวเป็นโจรป่าชื่อ มิสารปันหยี และเมื่อ
ประสันตาออกไปเที่ยวต่อนกได้เกิดทะเลาะวิวาทกับทหารของระตูบุคลีนา จน
เป็นเหตุให้ระตูบุคลีนา ยกทัพมารบกับปันหยี ก่อนออกรบปันหยีได้เปลี่ยน
เครื่องทรงก่อน ดังบทที่ว่า

โทน

บรรจงทรงสอดสนับเพลา
ฉลององค์เกราะสุวรรณกันอาวุธ
ดาบทิศทับทรวงดวงกุดั่น
สังวาลประดับทับทิมพราย
อำมรงค์ค่าเมืองเรืองระยับ
แต่งเป็นเช่นชาวอริยวา

ภูษานุ่งห่มวงเนาไม่เลื่อนหลุด
เจียรบาดผาดผุดพรรณราย
คาดเข็มขัดรัดมั้นกระสันสาย
ทองกรจำหลักลายลงยา
ดาบพับพันโพกเกศา
กุมกริชฤทธาสำหรับมือ

อิเหนา หน้า ๑๒๙

บทที่ ๘

ระตูบุคลีนาต้องออกรบกับปันหยี จึงทรงเครื่อง ก่อนยกทัพออกไปรบ
ดังบทที่ว่า

โทน

จึงเข้าที่ชำระสระสนาน
พระฉายตั้งเตียงทองรองรับ
ภูษายกแย่งครุฑกษัตริย์
ฉลององค์ทรงใส่เกราะสุวรรณ
ห้อยหน้าเจียรบาดคาดทับ
ใส่สังวาลรณรงค์ยงยุทธ์
สอดทรงอำมรงค์เรือนสุบรรณ
เหน็บกริชฤทธิไกรโคลคลา

สุคนธ์ธารกลืนกลบอบอุหรับ
สอดใส่สนับเพลาพลัน
จัดกลีบจีบประจงทรงกระสัน
สำหรับกันศัสตราอาวุธ
ปั้นเหน่งสายบานพับประดับบุษย์
ทองกรชมพูนุทจรณา
มงกุฎกรรเจียรจรรชัยขวา
เสด็จมาห้องสุวรรณเทวี

อิเหนา หน้า ๑๓๐

บทที่ ๙

ปันหยีรับชนะระตูบุศลินาแล้ว ระตูปันจะรากันและระตูปักมาหัน
ก็ยอมแพ้แก่อิเหนาและยกพระธิดาทั้งสองคือนางมาหยารัศมีและนางสการะวาทิ
ให้แก่ปันหยี ก่อนที่จะออกเดินทางไปหาปันหยีนั่น พระธิดาทั้งสองได้ทรงเครื่อง
ก่อน ดังบทที่ว่า

ชมตลาด

ให้โฉมยงทรงสุคนธาธาร
นางนุ่งยกพื้นแดงแย่งนาคา
นางห่มตาดสุวรรณบรรจง
พีนางต่างใส่สังวาลวรรณ
นางทรงพาหุรัตรัสไตร
พระพี่ใส่ไพฑูรย์อำมรงค์
นางทรงมงกุฎพระบุตรี
พี่เลี้ยงสาวศรีมีอักษมา

พระกุมารทองอุหรับจับมังสา
พระน้องทรงภูษาสีต่างกัน
พระน้องฉลององค์ทรงกระบัง
พระน้องนั้นประดับทับทรวงทอง
พระน้องใส่ทองกรก่องศอก
พระน้องทรงมรกตรจนา
พระน้องใส่เกี้ยวมณีกรอบหน้า
ช่วยแต่งกายให้บังอร

อิเหนา หน้า ๑๔๓

บทที่ ๑๐

ปันหยีฆ่าระตูบุศลินาตายแล้ว ทหารได้เชิญพระศพกลับเข้าเมือง
นางครุสาทราบข่าวว่าพระศพของพระสวามีมาถึงที่พระเมรุทอง จึงทรงเครื่องใหม่
ดังบทที่ว่า

ชมตลาด

จึงสระสรงทรงสำอางอินทรีย์
ขัดขมิ้นหนูนเนียนวลละออง
หวีเกศกันไรใส่กรอบหน้า
กุณฑลห้อยพลอยเพชรค่าเมือง
บรรจงทรงภูษาสีเสวาด
ทองกรสุรกานต์สังวาลวาว
อำมรงค์ทรงสอดนิ้วพระหัตถ์
ครั้นเสร็จเสด็จลีลา

วาริชำระหมดหมอง
ทรงสุคนธ์ปนทองอุไรเรือง
จอนจินดาแววับประดับเนือง
อร่ามเรืองรุ่งร่วดั่งดวงดาว
สไบปักทองเทศพื้นขาว
สะอึงแก้วแพรพรายพรายตา
เพชรรัตน์พรรณรายทั้งซ้ายขวา
ลงจากพลับพลาพนาลัย

อิเหนา หน้า ๑๕๐

บทที่ ๑๑

นางมาหยาธรีศรีและนางสการะวาตีมาถึงพลับพลาของบันทึ ก่อนที่จะ
เข้าเฝ้าบันทึทั้งสองธิดาได้ทรงเครื่องใหม่ ดังบทที่ว่า

ชมตลาด

ลুবไล์สุคนธ์ปนทอง
ทรงน้ำมันกันไรไปปลิว
พีนางนุ่งเข็มขาบเขียวตอง
พระน่องนุ่งยกแย่งเทพประนม
สร้อยนวมสวมใส่พระอังสา
สะอึงสายสังวาลบานพับ
อัมรงค์เรือนรูปนาคี
สัพพังพวงควงทันกลเม็ด

ผัดพักตร์นวลละอองผ่องผิว

วาดคิ้ววงค้อมพร้อมเพราด

ห่มตาดทองปักปีกแมงทับ

ทรงห่มริ้วทองรองขับ

ดาบจินดาควงมณีสีสลับ

ทองกรแก้วแววับประดับ

ทรงมงกุฎพระบุตรีตรัส

แล้วเสด็จย่างเยื้องจรจร

อิเหนา หน้า ๑๕๘

บทที่ ๑๒

ครั้นอิเหนาฆ่าระตูปุสลิหนาทาย ได้ยกทัพเดินทางต่อไปยังเมืองหมันทยา
เพื่อไปหานางจินตะหรา ก่อนที่จะเดินทางเข้าเมือง อิเหนาได้ทรงเครื่องก่อนออก
เดินทาง ดังบทที่ว่า

โทน

ไซสหัสธาราวาริน

พนักงานเชิญพานภูษาทรง

ลুবไล์ผัดผ่องส่องพระฉาย

กิดาหยันร่วมฤทัยไฉ่

สอดใส่สนับเพลาภูษาทรง

ห้อยหน้าเจียรระบัดคาคา

ทองกรประดับทับทิมพราย

อัมรงค์เพชรรัตน์เรือนสุบรรณ

น้ำดอกไม้เทศประทีนกลิ้ง

พระผลัดขลุบสรองทรงสำ

กริดกรายบรรจงทรงพระ

หมอบเมียงเคียงข้างอยู่

ที่เลี้ยงช่วยโจงผจงจับ

ฉลององค์อัครลลิตลาย

เพท่ายทับทรวงดวงกุด

ทรงมงกุฎแก้วกรรเจีย

อิเหนา หน้า ๑๖๙

บทที่ ๑๓

เมื่อปั้นหยีได้นางมาหยารัศมีและนางสการะวาตีแล้ว ก็มีรับสั่งให้
สองนางไปเฝ้านางจินตะหรา ทั้งสองจึงทรงเครื่องก่อน ดังบทที่ว่า

ชมตลาด

ว่าพลางทางชวนอนุชา
รวยรินด้วยกลิ่นน้ำดอกไม้
ทรงพระสำอางสอยเส้นเกศา
นุ่งลายเขียวสุวรรณบรรจง
สไบกรองทองแล่งแสงระยับ
ทองกรเนาวรัตน์ตรัสไตร
สัพเพชพรรณรายลายกุดั่น
อำมรงค์รังแตนแหวนงู

มาสระสรงคงคาเย็น
ลูบไล้สุคนธ์อาอังก
ผัดผิวพักตรานวลหง
เข็มขัดรัดทองคำไฟ
ดาบประดับสร้อยงามสง่า
สังวาลแก้วแววไวไวยรุ
ห้อยอุบะปะกันเป็นพวงพ
โฉมตรูทรงมงกุฎพระบุตรี

อิเหนา หน้า ๒๐๖

บทที่ ๑๔

ฝ่ายระตูลจก เมื่อต้องการจะหาคู่ ให้ช่างเขียนไปลอบวาดรูปนางที่มี
ความงดงาม ๒ เมือง คือ นางจินดาสำหรับธิดาเมืองสิงห์สำหรับ และนางบุษบา
ธิดาเมืองคาหา

นางจินดาสำหรับได้ชวนมะเดหวิออกประพาสชมอุทยาน ก่อนออกเดินทาง
ทั้งสองได้ทรงเครื่องใหม่ ดังบทที่ว่า

ชมตลาด

วาริรดเย็นฉ่ำสำราญ
พระฉายตั้งเตียงสุวรรณตรงบัณฺชร
ทรงยกทองทองซำระกำใหม่
เข็มขัดเพชรพรรณรายสายซึก
สอดทรงสังวาลบานพับ
ดาบกุดั่นพลอยประดับระยับตา
ทองกรงูพันบรรจง
ทรงมงกุฎธิดาคำเมือง

ทรงเครื่องสุคนธ์ธารปรุรงเกสร
บังอรทรงปรัดผัดพักตร์
สไบหน้าเจียรระบัดคาดปัก
ประจายามจำหลักลงยา
สร้อยนวมสวมทับพระอังสา
ลั่นจินดาแววามอร่ามเรือง
อำมรงค์เรือนเก็จเพชรน้ำเหลือง
แล้วอย่างเอื้องจากแท่นรุจี

อิเหนา หน้า ๒๒๔

บทที่ ๑๕

ฝ่ายเมืองคาหามะเดหิเห็นนางบุษบาเศร้าสร้อยและไม่ได้ออกชมสวนมา
เป็นเวลานาน จึงชวนนางบุษบาไปชมสวน ทั้งสองได้ทรงเครื่องใหม่ก่อนออก
เดินทาง ดังบทที่ว่า

ชมตลาด

พนักงานไซสุหร่ายดังสายฝน
ทรงสุคนธ์เกสรสารภี
พระบุตรไม้ปรีดผัดพักตร์
ทรงภูษาแย่งกระหนกยกทอง
เข็มขัดเพชรพรรณรายสายประสาน
สร้อยนวมเนาวรัตน์ใบพัดราย
ทองกรแก้วกุดั่นบรรจง
ทรงมงกุฎสำหรับพระธิดา

พี่เลี้ยงนฤมลช่วยขัดสี
จับผิวอินทรีย์นวลละออง
ด้วยนงลักษณ์กำสรดศรีทนต์
สไบตาดครุยกรองท่งสองหน้า
ใส่สังวาลไพฑูรย์จำรัสฉาย
ตาบประดับเพทายลายสงฆา
อำมรงค์เลิศล้ำนควรรค่า
แล้วไคลคลามาเกยรุจี

อิเหนา หน้า ๒๒๗

บทที่ ๑๖

มะเดหิชวนนางบุษบาไปที่ตำหนักอุทยาน และก่อนกลับนางบุษบาได้
ทรงเครื่องใหม่ ดังบทที่ว่า

ชมตลาด

ขึ้นบนเตียงทองในท้องสง
ทรงเครื่องน้ำดอกไม้อัสนีพาน
ทรงปรีดผัดพักตร์ปลั่งเปล่ง
ภูษายกพื้นทองทองพราย
สไบทรงสอดขั้วสีทับทิม
สังวาลวรรณคันจินดาคุณลอย
ทองกรแก้วกุดั่นบรรจง
ใส่มงกุฎประดับทับทิมล้วน

ลำอังก้องคังคังสวาริสนาน
สุคนธ์ธำมรงค์ประทีนกลิ่นกาย
ดั่งดวงจันทร์วันเพ็ญบุรณฉาย
เข็มขัดสายประจำยามงามพลอย
เพชรพริ้มริมขลิบครุฑห้อย
ทรงสร้อยอย่างนอกดอกกลาดวน
อำมรงค์นพรัตน์จัดถ้วน
แล้วลงจากปราสาทสวนเสด็จมา

อิเหนา หน้า ๒๓๐

บทที่ ๑๗

จรรกาได้เห็นรูปนางบุษบาที่ไม่ได้ทรงเครื่องก็เกิดหลงรัก และต้องการ
นางมาเป็นคู่ครอง จึงตั้งใจที่จะเดินทางไปหาท้าวล่าสำผู้เป็นพี่ เพื่อขอความ
ช่วยเหลือ ครั้นรุ่งเช้าจรรกาทรงเครื่องก่อนออกเดินทาง ดังบทที่ว่า

โทน

นางไนไขบทุมวาริ
ทรงสุคนธ์จันทน์ปรงจรงใจ
สอดใส่สนับเพลาภูษาทรง
ห้อยหน้าลายทองแสงแพรบาง
ปั้นเหน่งถมยาราชาชาติ
ตาบทิศติดสายสังวาลวรรณ
สอดทรงอำมรงค์มีค่า
พวงอุบะตันหยงทรงทัด

ขัดสีฉวีกายให้ผ่องใส
ลุบไล้ปรายประอุระพางค์
ฉลององค์อินทรธนูหักทอชวาท
เจียรระบาदनอกอย่างกระสนกพัน
ทับทรวงดวงมณีเจิดฉฉน
ทองกรแก้วกุดั่นพาหุรัด
ใส่ชฎาจีบจอนงอนสะบัด
เสด็จจากแท่นรัตนินไปเกยทอง

อิเหนา หน้า ๒๓๔

บทที่ ๑๘

วิหยาสะกำโอรสของท้าวกะหมังกุหนิง มีความประสงค์จะออกประพาสป่า
วิหยาสะกำทรงเครื่องใหม่ในตอนรุ่งเช้าก่อนจะเข้าไปทูลลาพระบิดา ดังบทที่ว่า

โทน

ทรงสุคนธ์ปันทองชมพูนุท
สอดใส่สนับเพลาเพราดา
ฉลององค์โหมดเทศทองพราย
ห้อยหน้าเจียรระบาตาดสุวรรณ
ตาบทิศไพฑูรย์จำรูญเรือง
ทองกรจำหลักเป็นรักร้อย
บรรจงทรงชฎาดอกไม้ทัด
ถือเช็ดหน้าเหน็บกริชกริดกราย

นวลละอองผ่องผุดดังเลขา
ภูษาแย่งยกกระหนกพัน
ปั้นเหน่งเพชรพรรณรายสายกระสน
ทับทรวงดวงกุดั่นประดับพลอย
สังวาลวรรณค่าเมืองเฟื่องห้อย
อำมรงค์เพชรพริ้วพรรณพราย
กรรเจียกจอนจำรัสเรืองฉาย
ผืนผายขึ้นเฝ้าพระบิดุรงค์

อิเหนา หน้า ๒๔๗

บทที่ ๑๙

ทางกูเรปันสั่งให้กะหัดตะปาดิพระโอรสยกทัพไปช่วยอิเหนาที่รบกับท้าว
กะหมิงกูหนิง พอรุ่งเช้าก่อนออกเดินทาง กะหัดตะปาดิได้ทรงเครื่องใหม่ ดัง
บทที่ว่า

โขน

รดชำระมลทินอินทรี

ลูบไล้เสาวคนธ์ธารทอง
ภูษายกพื้นคำอำไพ
เจียรบาดคาคัดหน่วงเนา
ตบทิศทับทรวงห่วงห้อย
ทองกรแก้วกึ่งพริ้งพราย
ทรงชฎามาลัยดอกไม้ทัด
เหน็บพระแสงกันหย่นกัลเม็ด

มูรธาวาริภิเชกสรอง

บรรจงสอดขับสนับเพลา
สอดใส่ฉลององค์ทรงวันเสาร์
ปั้นเหน่งเพชรเพริศเพราพรรณราย
สวมสร้อยสังวาลประสานสาย
อำมรงค์เรือนรายพลายเพชร
กรรเจียกจอนจรัสตรัสเตร็จ
แล้วเสด็จขึ้นเฝ้าพระบิดา

อิเหนา หน้า ๒๗๖

บทที่ ๒๐

สุทรานากง พระโอรสของท้าวสิงหัดสำหรับ ก็ได้ยกทัพออกเดินทาง
มาช่วยอิเหนา ครั้นอรุณรุ่งได้ทรงเครื่องก่อนออกเดินทาง ดังบทที่ว่า

โขน

สระสรองสุคนธ์ปันทอง

สอดใส่สนับเพลาเพราตา
ฉลององค์ไหม้ดม่วงดวงระยับ
ปั้นเหน่งลงยาราชาวดี
สังวาลเพชรพรรณรายสายสร้อย
ทองกรพุกามแก้วแววไว
ทรงชฎาประดับเพชรตรึงตรัส
ถือเช็ดหน้าเหน็บกริชขุทอิรงค์

ชมพูนุทผุดผ่องมังสา

ภูษาเชิงกรวยรุจี
เจียรบาดคาคัดทับสลบสี
ทับทรวงดวงมณีเจียรระโน
เฟื้องห้อยพลอยแดงแสงใส
สอดใส่เนาวรัตน์อำมรงค์
ห้อยทัดพวงสุวรรณตันหยง
มาทรงมโนมัยชัยชาญ

อิเหนา หน้า ๒๗๗

บทที่ ๒๑

ท้าวดาหาไม่ยอมยกนางบุษบาให้กับวิหยาสะก่า ก็เป็นเหตุให้
ท้าวกะหมิงกุหนิงโกรธ ครั้นรุ่งเช้าก็ตรัสชวนวิหยาสะก่าพระโอรสพร้อมด้วย
ท้าวปาหยังและท้าวประหมันพระอนุชา ทรงเครื่องก่อนออกเดินทาง เพื่อยกทัพ
ไปเมืองดาหา ดังบทที่ว่า

โทน

สื่อศีลชำระสระสนาน
สุคนธากลิ่นฟุ้งจรุงใจ
ภูษายกแย่งครุฑขงค์
ผ้าทิพย์ขลิบลับซับซ้อน
ทับทรวงสังวาลประดับเพชร
ทองกรมุกดาดวงช่วงซัด
ทรงใส่ชฎาแก้วแพรวพราว
เหน็บกริชฤทธิไกรแล้วโคลคลา

สำราญสรรพางค์ผ่องใส
ต่างใส่สนับเพลาเชิงงอน
ฉลององค์ตาดโหมคม่วงอ่อน
บันเหน่งค่าพระนครคาครัด
น้ำหนักแต่ละเม็ดเจ็ดกะรัต
อำมรงค์เนาวรัตน์รจนา
กรรเจียกท่อยพลอยรายซ้ายขวา
เสด็จไปเกยชालาหน้าพระลาน

อิเหนา หน้า ๒๘๒

บทที่ ๒๒

ขณะที่อิเหนาอยู่กับนางจินตะหราที่เมืองหมันหย้า ท้าวกูเรปันได้มี
พระราชสาส์นให้อิเหนายกทัพไปช่วยท้าวดาหารบ อันสืบเนื่องมาจากอิเหนา
ไม่ยอมแต่งงานกับนางบุษบา เป็นเหตุให้เกิดการแย่งชิงกันระหว่างจระกากับ
วิหยาสะก่าที่กำลังจะยกทัพมายังเมืองดาหา ท้าวกูเรปันจึงสั่งให้อิเหนายกทัพ
ไปป้องกันเมืองดาหา อิเหนาจำต้องลาท้าวหมันหย้าและนางจินตะหราเพื่อเดินทาง
ไปเมืองดาหา ก่อนออกเดินทางอิเหนาได้ลงสรอง ซึ่งเป็นการทรงเครื่องก่อน
เสด็จเข้าในมณฑลพิธีที่มีราชครูเป็นผู้ถวายน้ำสรง ดังบทที่ว่า

โทน

ทรงภูษาแย่งยกกระหนกกระหนาบ
ท่อยหน้าปักทองกรองดอกขีด
ทับทรวงพวงเพชรเม็ดแดง
อำมรงค์จนาอำเมือง
ทรงมงกุฎกรรเจียกจอนสุวรรณ
ท่อยอุบะบุหงามาลย์

ฉลององค์เข็มขบคดกริช
สังวาลวรรณจิตรจำรัสเรือง
ทองกรแก้วแดงประดับเนือง
อร่ามเรืองเพชรรัตนไตร
วาวแววแก้วกุดั่นดอกไม้ไหว
เหน็บกริชฤทธิไกรแล้วโคลคลา

อิเหนา หน้า ๓๑๓

บทที่ ๒๓

ท้าวกะหมังกุหนิงยกทัพมาถึงชายแดนเมืองดาหากี้ตั้งทัพ เพื่อรอกบ
กับจระก ครั้นถึงรุ่งเช้าก็ตรัสชวนพระโอรสและอนุชาทั้ง ๒ องค์ ทรงเครื่องก่อน
ยกทัพออกไปรบ ดังบทที่ว่า

โขน

สื่องค์สรนน้ำพิธิสนาน

ต่างใส่สนับเพลาจรณา

เกราะเพชรเก็กรองฉล่ององค์

คาดปั้นเหน่งพรรณรายสายสุวรรณ

ใส่สังวาลสำหรับรณรงค์

ดาบทิศทับทิมแสงประเทือง

ทรงมหาอำมรงค์เรือนครุฑ

อุบะเพชรพวงผจงทรงทัด

สุคนธ์ธารประทีนกลิ่นบุษ

ทรงภูษาแยงยกกระหนกพน

เจียรบาตบรรจงทรงเครื่อง

สลักคั่นประจำยามอร่ามเริ่ม

ทับทรวงทรงสายสร้อยทอง

ทองกรประดับเนืองเนาวรัตน์

มงกุฎกรเจียกจอนจำรัส

สีกษัตริย์เหน็บกริชแล้วคลาไคล

อิเหนา หน้า ๓๒๓

บทที่ ๒๔

อิเหนายกทัพมาถึงเมืองดาหากี้ได้พบกับทัพของกะหริดตะปาดิ สุหรานากง
สังคามาระดา และระเด่นดาหยนที่ยกมาเพื่อช่วยรบกับท้าวกะหมังกุหนิง ครั้นได้
ฤกษ์ดีอิเหนาจึงชวนสีกษัตริย์ทรงเครื่องก่อนจะออกรบ ดังบทที่ว่า

โขน

ทำองค์ชำระสระสนาน

บรรจงทรงทาพระสุคนธ์

สอดใส่สนับเพลาภูษาทรง

เจียรบาตคาดรัศมี

ทรงมหาสังวาลพิชัยยุทธ์

ทองกรแก้วพุกามวามวับ

ทรงมงกุฎกฤษณทนต์ดรัสเต็ร็จ

เหน็บกริชฤทธิไกรแล้วคลาคลา

กิดาหยันถวายนครเครื่องต้น

ปรุงปนเกสรสุมาลี

ฉล่ององค์ไหมดาดต่างสี

ปั้นเหน่งเพชรพลอยมณีหนุนขับ

ชมพูนุทเฟื่องห้อยพลอยประดับ

อำมรงค์รุ่งระยับจับตา

อุบะเพชรแพรวพรายพระเวหา

เสด็จมายังเกยแก้วมณี

อิเหนา หน้า ๓๒๖

บทที่ ๒๕

ฝ่ายจรรกาเมื่อรู้ว่าท้าวกะหมังกุหนิงยกทัพไปเมืองดาหาเพราะต้องการ
จะชิงนางบุษบาให้กับวิหยาสะก่าพระโอรส ครั้นรุ่งเช้าเมื่อได้พิชัยยุทธจรรกา
จึงทรงเครื่องใหม่ก่อนยกทัพออกเดินทางไปเมืองดาหา ดังบทที่ว่า

โทน

ขัดสีสารพางค์สำอางองค์
ผัดพักตร์รูปไล่ไปมา
ไล่สนับเพลาทรงภูษา
ฉลององค์ทรงกระสนอินทรี
ห้อยหน้าผ้าทิพย์ขลิบลูวรรณ
ทองกรากบึงยี่งอง
ทรงชฎาเดินหนกมลทอลทอง
ห้อยอุบะบรรจงทรงทัด

บรรจงทรงสุคนธ์โอ้อ่า
ให้กลบผิวพักตราพระภูมิ
งามวิจิตรรจนาระบายสี
ซึ่งพวงพีให้เห็นเป็นทรงคันทน์
ทับทรวงดวงกุดั่นดอกคันทน์
อำมรงค์ร่วงรุ่งพาหุรัด
เรื่องรองดอกไม้ไหวสะบัด
พระหัตถ์กุมกริชแล้วจรรจรัส

อิเหนา หน้า ๓๔๘

บทที่ ๒๖

เมื่อเสร็จศึกกะหมังกุหนิง อิเหนาต้องการจะกลับเมืองหมันทยาเพราะ
คิดถึงนางจินตะหรา ครั้นพอเวลาบ่ายอิเหนาก็ทรงเครื่อง ก่อนเข้าเฝ้าท้าวดาหา
เพื่อทูลลากลับเมือง ดังบทที่ว่า

โทน

ทรงสุคนธ์รวรินกลิ่นเกลา
ภูษิตวิจิตรบรรจงทรง
อินทรีธนูติดต้นพระพาหา
ผ้าทิพย์ขลิบริมทับทิมแทน
ตาบประดับทรวงสายสร้อย
ทองกรวี่เชิรช่วงคังดวงดาว
ทรงมงกุฎกรรเจียกจอนจรัส
ห้อยอุบะลมชายปลายปลิว

สนับเพลาเชิงกระหนกวิหคหงส์
ฉลององค์คันทน์รังแตน
ริ้วทองปัดทล่ำปลายแขน
ชายไหวห้าวแหวนสังวาลาว
เฟื้องห้อยพลอยแดงเขียวขาว
อำมรงค์เพชรพราวไปทุกนิ้ว
ผัดพักตร์นวลละอองผ่องผิว
ดูดังจะเลื่อนลิวลอยฟ้า

อิเหนา หน้า ๓๕๒

บทที่ ๒๗

อิเหนาเข้าเฝ้าท้าวดาหาและให้นางบุษบาออกมาไหว้ แต่เมื่อนางบุษบา
ไม่ยอมออกมา มะเดหิจึงไปตามนางบุษบาถึงโนที่ไสยาสน์ให้นางทรงเครื่องใหม่
ก่อนที่จะออกมาเฝ้าท้าวดาหา ดังบทที่ว่า

ชมตลาด

ให้ทรงภูษายกพื้นทอง
สอดสัทับทิมขับโน
ตาบประดับดอกดวงพวงเพชร
เข็มขัดรัดรอบเอวองค์
ทรงประดับพิศตรปลั่งเปล่ง
ทรงมงกุฎสำหรับพระบุตร

ห่มสไบคาดทองผ่องใส
แล้วใส่สร้อยสะอึงสังข์
ทองกรแก้วกาบเก็จก่อ่ง
อำมรงค์เพชรเรืองรุจี
ดั่งบุหลันวันเพ็ญผ่องศรี
เสร็จแล้วเทวีไม่ลืลา

อิเหนา หน้า ๓๕๗

บทที่ ๒๘

ท้าวลาลำได้รับสาส์นจากจรรกาไหยกทัพไปช่วยท้าวดาหา เพราะมีศิกมา
ประชิดติดกรุง รุ่งเช้าท้าวลาลำจึงทรงเครื่องก่อนที่จะยกทัพไปเมืองดาหา
ดังบทที่ว่า

โทน

ลูปไล่สุคนธ์ป่นปรุง
สอดสนับเพลาทรงอลงการ
ภูษายกทองทองแย่ง
ผ้าทิพย์ชายแครงแกว่งไกว
ทับทรวงพวงเพชรพาทูร์ด
ทรงสังวาลแก้วแพรพราย
สอดใส่อำมรงค์มั่งกุญ
กุมกริชขลุทธานาคาเมือง

คันธรสเฟื่องฟุ้งหอมหวาน
ปักทองเกี่ยวก้านกระหนกใน
ฉลององค์โหมดแดงดอกไหม
ซ่าโบะอำไพพรรณราย
ทองกรจำรัสเรืองฉาย
เฟื่องห้อยพลอยรายอร่ามเรือง
ประดับบุษราคัมน้ำเหลือง
ย่างเยื้องมาขึ้นรถทรง

อิเหนา หน้า ๓๘๕

บทที่ ๒๙

เมื่อเสร็จศึกแล้ว ท้าวดาหามีรับสั่งให้ไปใช้บนที่เขาวลิศมาหราชพร้อมกัน
ทั้งหมด รุ่งเช้าก่อนเดินทาง ท้าวดาหาได้ทรงเครื่องใหม่ดังบทที่ว่า

โทน

ให้พนักงานไขสร้อยทอง
ลำอององค์ทรงเครื่องพระสุคนธ์
สอดใส่สนับเพลาพื้นตาด
ภูษาโจงจีบจับซบซ้อน
ชายไหวชายแครงแพรงสะบัด
ทับทรวงดาบทศิวจิตรจริง
ทรงมหามงกุฎกรรเจียกแก้ว
ห้อยอุบะเพชรพรายขายเม็ด

เป็นละอองต้องกายดังสายฝน
ปรุปรุนอำพันจันทน์ขจร
ปักเป็นรูปราศไกรสร
ฉลององค์ทรงอนงามพริบ
พาหุรัตทองกรกากับ
อำมรงค์ยังล้วนพลอยเพชร
เพริศแพร้วดอกไม้ทศตรัสเตร็จ
กุมกริชแล้วเสด็จจรลี

อิเหนา หน้า ๓๙๒

บทที่ ๓๐

ระหว่างไปใช้บนที่เขาวลิศมาหราช พอเวลาบ่าย ท้าวดาหา ได้เปลี่ยน
เครื่องทรงอีกครั้งหนึ่ง ดังบทที่ว่า

โทน

ลำอององค์ทรงสุคนธ์ปนทอง
นางในรำเพยพัชนี
ภูษาเขียนทองท้องม่วง
ฉลององค์ตาดเงินงามเงา
ทองกรแก้วกระหนาบกาบเก็จ
ดาบทศัทพ์ทิมศรีประเทือง
ทรงมงกุฎกรรเจียกจอนสุวรรณ
พวงอุบะตันหยงทรงทัด

ให้ทูลเนื้อผิวดมประไพศรี
ภูมียสอดทรงสนับเพลา
ดอกดวงเชิงช่อฉลุเฉลา
ชายแครงแสงเนาวรัตน์เรือง
สังวาลเพชรแวววับประดับเนือง
อำมรงค์ค่าเมืองเรืองรัตน์
แก้วกุดั่นดอกไม้ไหวสะบัด
กุมกริชกรายหัตถ์จรลี

อิเหนา หน้า ๔๐๔

บทที่ ๓๑

อิเหนาได้เข้าเฝ้าท้าวดาหาและได้พบนางบุษบาจึงเกิดหลงรักและ
ไม่ยอมกลับเมือง ครั้นท้าวดาหาจะไปไชบนที่เขาวลิศมาหรา อิเหนาได้ตามเสด็จ
ด้วย ก่อนที่ท้าวดาหาจะเสด็จมาถึง อิเหนาเปลี่ยนเครื่องทรงพร้อมด้วย
สุหรานากง กะหรีดตะปาดิ สังคามาระตา ระตุลาลำและจรงกา ดังบทที่ว่า

โทน

ต่างองค์ทรงชำระสระสนาน
หอมหวลอวลอบตลบไป
ภูษาทรงลายอย่างต่างสีกัน
ต่างใส่ฉลององค์ลงกรณ
ชายไหวสุวรรณกุณฑลวง
ทองกรเนาวรัตน์จรัสราย
ต่างทรงมงกุฎชฎาแก้ว
ห้อยอุบะเหน็บกริชฤทธา

สุคนธ์ธารปนทองผ่อง
สอดใส่สนับเพลาเชิงอน
น้ำเงินตองทองพันม้วน
อินทร์ธนูงามอันสะบัด
ทับทรวงสังวาลประสาธน์
อำมรงค์เพชรพรายเพรา
กรรเจียกจอนเพร็ดเพร็ด
มาคอยทำรับเสด็จพระทรง

อิเหนา หน้า ๔๒๘

บทที่ ๓๒

ท้าวดาหาเสด็จไปไชบนจนครบเจ็ดวันเจ็ดคืน ก็ให้ยกพลกลับเมืองดาหา
ก่อนออกเดินทางกลับ ท้าวดาหาได้ทรงเครื่องใหม่ก่อนออกเดินทาง ดังบทที่ว่า

โทน

พนักงานถวายพานภูษาพลัด
วาริโปรยปรายกระจายลง
ปรุงปนพคุณหนุนผิวกัดกร
ภูษายกอย่างนอกดอกกลาง
ฉลององค์คาดปักปักแมงทับ
ทับทรวงพวงเพชรเม็ดแดง
อำมรงค์ทรงถั้วนิ้วพระหัตถ์
กรรเจียกจอนห้อยอุบะบุปผาพวง

ไซสหัสธาราโสรจสรอง
แล้วทรงเครื่องต้นพระลำอาง
สอดสนับเพลาปักหักทองขวาง
ไว้ทางหงส์ห้อยชายแครง
สร้อยสังวาลบานพับระยับแสง
ทองกรแก้วแดงกุณฑลวง
มงกุฎเก็จเพชรจรัสรุ่งเรือง
ถือเช็ดหน้าสีม่วงโมริ

อิเหนา หน้า ๔๔๒

บทที่ ๓๓

ท้าวดาหาเตรียมการอภิเษกบุษบาภิจักรกาเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ก็ได้ส่งสาส์น
เชิญท้าวกูเรปันให้มาร่วมในพิธีอภิเษก ท้าวกูเรปันได้ทรงเครื่องก่อนออกเดิน
ทางไปเมืองดาหา ดังบทที่ว่า

โขน

เสร็จสร้างแล้วทรงพระสุคนธ์
สอดสนับเพลาไว้ทองพราย
ทรงภูษาพื้นม่วงดวงดอก
ฉลององค์คาดเงินงามจริง
สร้อยสังวาลบานพับเพชรพวง
ทองกรแก้วร่ำมุกามแกม
ทัดกรรเจียกแก้วแววฟ้า
ห้อยอุบะตันหยงส่งกลิ่นฟุ้ง

พนักงานเครื่องต้นตั้งถาว
เชิงอนงามปลายสะบัดพร
รูปเทพนมอนกรลึงห
ชายไหวไหวกิ่งกรรพ
ทับทรวงจำหลักลายปลายน
แววแวมอำมรงค์ร
ทรงชฎาห้ายอดสอดสร
กุมกริชเรื่องรุ่งฤทธิรอน

อิเหนา หน้า ๔๕๓

บทที่ ๓๔

อิเหนาเมื่อทราบว่าจะมีพิธีอภิเษกนางบุษบาภิจักรกาก็เกิดความหึงหวง
และคิดวางแผนที่จะลักพานางบุษบาไปในวันแต่งงาน ใช้ให้สังคามาระดาไป
แต่งถ้าไว้รอท่า โดยก่อนวันแต่งงานอิเหนาวางอุบายว่าตนเองจะออกไปเที่ยวป่า
และจะกลับมาหลังเสร็จงานพิธี ก่อนออกเดินทางในเวลาประมาณยามสอง
อิเหนาได้ทรงเครื่องก่อน ดังบทที่ว่า

โขน

ทรงขันสุวรรณดักวารีรด
เสด็จทรงสุคนธ์กลิ่นขจร
ภูษาลายชายช่อสามชั้น
ห้อยหน้าคาดทองฉลององค์
ทองกรพาทูร์ดรัสเตร็จ
ทับทรวงดวงกุดั่นจินดาแดง
ทรงอำมรงค์เพชรมงกุฎแก้ว
กุมกริชฤทธิไกรใช้น้อย

น้ำดอกไม้ไสสดเกสร
สนับเพลาเชิงอนงามทรง
เขียนสุวรรณไว้วางทางหงส์
เจียรบาดบรรจงครุยเครง
สังวาลเพชรประดับระยับแสง
คาบทิศพิศเพลงงามพลอย
กรรเจียกจอนพรายแพรวอุบะห้อย
แล้วคลาดคล้อยมาขึ้นมโนมัย

อิเหนา หน้า ๔๕๔

บทที่ ๓๕

อิเหนาวางแผนให้เผาเมืองดาหาในวันอภิเษกของนางบุษบากับจรกา ใน
 เวลากลางวันก็ปลอมตัวเป็นจรกาเข้ามาลักพานางบุษบาไปโดยไม่มีใครรู้ ก่อน
 อิเหนาจะปลอมตัวเป็นจรกาได้เปลี่ยนเครื่องทรงก่อน ดังบทที่ว่า

โทน

จึงเข้าที่สรองสนานสำราญสกันธ
 สนับเพลาชั่งอนซอนสามชั้น
 ทรงภูษาสุวรรณชั้นนอก
 ฉลององค์สอดสวมนมใน
 ไม่ทรงเครื่องประดับสำหรับทรง
 ทรงแต่เครื่องระตูดำซ้ำ

ทรงสุคนธรสังสรค์
 ผ้าพอกทองพรรณอำไพ
 พันม่วงดวงดอกกระถาง
 ให้กายใหญ่เท่าท้าวจรกา
 ตามวงศ์อัสยเดหวา
 กุมกริชฤทธาจรลี

อิเหนา หน้า ๕๐๗

บทที่ ๓๖

อิเหนากลับไปแก้สงสัยในเมืองเรียบร้อยแล้ว ก็ทูลลาท้าวดาหาออก
 ประพาสนา นางวิยะดาร์องขอติดตามอิเหนา ประหมสุทริจึงให้อิเหนาพา
 นางวิยะดาไปด้วย พี่เลี้ยงได้ช่วยกันแต่งองค์ทรงเครื่องใหม่ ดังบทที่ว่า

ชมตลาด

สระสรองทรงสุคนธปันทอง
 กันกวดกระหมวดมุ่นเมาพี
 กรอบพัศตร์จำหลักลายกุศัน
 ทรงภูษาช่อชายลายกระบวน
 บานพับประดับพระพาหา
 ทองกรรปูวาสุกรีพัน
 สร้อยประดับทับทิมสีประเทือง
 เข็มขัดประจำยามกำมปู

ผัดพัศตร์นวลละอองผ่องศรี
 เกี้ยวราชาวดีดอกลำดวน
 ห้อยอุบะปะกันหอมหวาน
 สไบสอดส้นนวลขลิบสุวรรณ
 ปะวะหล่ำลงยาโมราคัน
 ทรงสังวาลวรรณวิเชียรชู
 ตาบจินดาค่าเมืองควรรคู่
 อัมรงค์รูปงูเพชรเพรา

อิเหนา หน้า ๕๕๔

บทที่ ๓๗

อิเหนาลักพานางบุษบาไปไว้ในถ้ำและก็กลับมาแก้สงสัยในเมืองดาหุฝ่าย
องค์ปะตาระกาหลาเกิดพิโรธอิเหนาที่ทำการเช่นนั้น จึงบันดาลให้เกิดพายุหอบ
ระเทนางบุษบาไปตกที่ชายป่าแถบเมืองปะมอดัน และเปลี่ยนชื่อให้นางใหม่ว่า
อุณาวรรณ กล่าวฝ่ายเจ้าเมืองปะมอดันไม่มีพระโอรสและพระธิดา
เมื่อเสด็จออกประพาสป่าได้มาพบอุณากรรมทำให้นึกเอ็นดู รับอุณากรรมเป็น
บุตรบุญธรรมโดยก่อนที่ท้าวปะมอดันจะออกประพาสป่าในเวลารุ่งเช้าได้
ทรงเครื่องก่อน ดังบทที่ว่า

โขน

สั่งให้ไขท่อนพุ่มทอง
ทรงสุคนธ์ปิ่นกลิ่นสุมาลย์
สอดใส่สนับเพลาเพราะพราย
ภูษาทรงประจงใจรวรัด
ห้อยหน้าเจียรระเบิดตาดสุวรรณ
ตาบทิตทับทิมริมรอง
ทองกรพาทูร์ดรัสเตร็จ
มงกุฎแก้วกรเจียกจอนสุวรรณ

นำกุหลาบอาบละอองเซ็นชาน
นางในอยู่จนรำเพยพัด
เชิงอนงามลายปลายสะบัด
ฉลององค์อิตลัดลายทอง
ทับทรวงดวงกุดันเป็นชั้นช่อง
สังวาลสอดสายคล้องเกี่ยวกัน
ทรงอำมรงค์เพชรเจดฉัน
ห้อยอุบะปะกันแล้วคลาไคล

อิเหนา หน้า ๕๖๕

บทที่ ๓๘

อิเหนาทราบข่าวว่านางบุษบาหายไปจากถ้ำ เกิดความโศกเศร้าเสียใจ
ได้ออกติดตามจนเดินทางมาถึงเมืองมะละกา และจะเข้าเมืองมะละกาอิเหนา
ได้ทรงเครื่องก่อน ดังบทที่ว่า

โขน

ทรงสุคนธ์ปิ่นปรุ่งกลิ่นเกลา
ทรงภูษายกแย่งนาคิน
เจียรระเบิดตาดปักอย่างนอก
ทับทรวงจำหลักลายพรายเพรา
ทองกรแก้วคู่ชมพูท
อำมรงค์จนาค่าเมือง
ตาดสุวรรณพันโพกเกศา
ทรงอุบะเพชรพรายกระจายเม็ด

สนับเพลาเชิงช่อเจดฉิน
ฉลององค์ติดอินทร์ธนูเนา
มะลิเลื้อยลอยดอกฉลุเงลา
งามเงาเนาวรัตน์จำรัสเรือง
ประดับบุษราคัมน้ำเหลือง
อร่ามเรืองเฟื่องห้อยพลอยเพชร
แต่งอย่างโจรป่าป็นจุเหร็จ
แล้วเสด็จมาทรงอัสดร

อิเหนา หน้า ๕๙๕

บทที่ ๓๙

ปันหยีและสังคามาระตาเดินทางมาถึงเมืองมะละกา เมื่อเข้าเฝ้าท้าว
มะละกาแล้ว ก็ลาท้าวมะละกาเพื่อออกเดินทางตามหานางบุษบาต่อไป ฝ่าย
นางหวนยิหว่า บุตรของตำมะหงง เห็นปันหยีก็เกิดความพิสมัย พอพลบค่ำ
ก็ทรงเครื่องเพื่อจะไปหาปันหยี ดังบทที่ว่า

ชมตลาด

ทาแป้งแต่งกายอายออบ
ลูปได้น้ำดอกไม้เทศา
กันกวดกระหมวดมวยรวรับ
สะอึ้งเอาจพรณรายสายสอดวง
นุ่งตานี้อย่างนอกดอกไหม
สอดสีขับในหงอนไก่อดวง
ใส่แหวนรังแตนเพชรเม็ดแดง
ต่างหูห้อยพลอยเพชรอำไพ

จันทน์ปรงฟุ้งตลบกลิ่นบุหงา
ส่องกระจกผัดหน้านวลผจง
สีขี้ผึ้งเสริจสรพกันชนง
ห้อยอุบะตันหยงฟูพวง
หมักริ้วทองช่องไฟพื้นม่วง
ทิท้วงไว้วางเหมือนนางนง
แววับจับแสงแซไข
งามวิไลพิศเพียงขวัญตา

อิเหนา หน้า ๖๐๑

บทที่ ๔๐

อุณากรรณเข้ามาอยู่ที่เมืองปะมอดัน ก็มีจิตคิดถึงอิเหนา องค์ปะตา-
ระกาทลาคิดความสงสาร จึงแจ้งแก่อุณากรรณว่าอิเหนาได้ออกติดตามหานาง
เช่นกัน และให้อุณากรรณเดินทางไปทางทิศบูรพาเพื่อจะได้พบกับอิเหนา
อุณากรรณจึงทูลลาท้าวปะมอดันเพื่อออกเดินทาง แต่ก่อนออกเดินทางในเวลาเช้า
อุณากรรณได้ทรงเครื่องก่อน ดังบทที่ว่า

โทน

ทรงสุคนธ์ปนทองศรีประเทือง
ผัดพักตร์ผิวพรรณดั่งจันทร์
ทรงภูษาไว้วางทางหงส์
ฉลององค์ไหมดตองทองพราย
เจียรบาดตาดติดครุยทอง
สังวาลแวแก้วประดับทับทรวง
ทับทิมอำมรงค์ทรงเบื้องซ้าย
ทรงห้อยสร้อยสนจำปา

ให้ท่อนเนื้อเรื่องเหลือองอ่อน
เสยเส้นผมงอนงามปลาย
พี่เลี้ยงช่วยบรรจงใจถวาย
ห้อยหน้ารื้อรายดอกดวง
ชำโบะกรองช่องไฟพื้นม่วง
ทองกรกุดันดวงจินดา
แพรพรายเพชรรัตนพระหัตถ์ขวา
เหน็บกริชเทวแล้วคลาไคล

อิเหนา หน้า ๖๑๕

บทที่ ๔๑

อิเหนาตามมาพบนางนุชบาที่ปลอมตัวเป็นชายชื่อว่าอุณากรรม
และไม่ต้องการให้อิเหนาทราบหรือจับได้ พี่เลี้ยงจึงออกอุบายให้อุณากรรม
เข้าเกี้ยวนางกุสุมา เพื่อให้อิเหนาคิดว่าอุณากรรมเป็นชาย อุณากรรมจึง
ทรงเครื่องก่อนไปพบนางกุสุมา ดังบทที่ว่า

ชมตลาด

ลำอององค์ทรงเครื่องสุคนธ์ธาร
ทรงประดับผัดผิวกักตรา
ทรงภูษาลายทองท้องม่วง
ฉลององค์อินทร์ธนูจี้
ทองกราบเก็จเพชรรัตน์
อุบะนุหงาห้อยร้อยกรอง

น้ำกุหลาบซาบซ่านมิ่งสุ
ดังจันทร์ทรางกลดหมื่นศรี
ดอกดวงโกสมสำหรับ
ชำโบนะสีทับทิมริมชลีบทอง
อำมรงค์ทรงหัตถ์ทั้งสอง
สอดฉลองพระบาทยาตรา

อิเหนา หน้า ๖๒๒

บทที่ ๔๒

ระหว่างเดินทาง อุณากรรมสามารถบชนะเมืองต่างๆ มากมาย จนถึง
เมืองกาหลัง อุณากรรมไม่ยอมรบด้วย แต่ต้องการจะเข้าเฝ้าท้าวกาหลัง
เพราะเหตุว่าท้าวกาหลังเป็นวงศ์เทวัญ และก่อนที่อุณากรรมจะเข้าเฝ้า
ท้าวกาหลังในเวลาเช้า ได้ทรงเครื่องก่อน ดังบทที่ว่า

โทน

ให้พี่เลี้ยงเคียงไขปทุมทอง
ทรงสุคนธ์กลิ่นตลบอบอวล
สอดใส่สนับเพลาพื้นตาด
ทรงภูษาเข้มซาบเขียวทอง
เจียรবাদตาดปักทองแล่ง
ปั้นเหน่งสายรายดอกประจายาม
อำมรงค์ทรงสอดนิ้วพระหัตถ์
ห้อยอุบะนุหงางามตรู

วาริโรยโปรยต้องไม่ขาดสาย
ส่องพระฉายผัดพักตร์นวลละออง
ปักรูปสิงทราษผาดผยอง
ใส่ฉลององค์ไหมค่น้ำเงินงาม
ทับทรวงห้อยพลอยแดงดูอร่าม
สังวาลแก้วแวววามวิเชียรชู
พาหุรัดทองกรแก้วคู่
ถือเช็ดหน้าชมพูใจ

อิเหนา หน้า ๖๔๒

บทที่ ๔๓

อุณากรรณเข้าเมืองกาหลง ท้าวกาหลงก็รับเลี้ยงอุณากรรณ เป็นบุตร
บุญธรรม ข้างฝ่ายนางมะลาหราบุตรของตะหมัง เห็นอุณากรรณก็เกิดความรักใคร่
พอพลบค่ำก็แอบทรงเครื่อง เพื่อเข้าหาอุณากรรณ ดังบทที่ว่า

ชมตลาด

จึงอาบนํ้าขัดสิวาริรด
ลูปไล่นํ้าดอกไม้กระแจะจันทร์
ผัดหน้านวลละอองฟุ้งผิว
หอมกลิ่นคันธสรวยรวย
ห่มขับในเนื้อดีสีทับทิม
สร้อยนวมสวมสอดสังวาลวรรณ
สะอึงเอวทองคำประจำยาม
สวมกำไลใส่แหวนนพรัตน์

ให้หมดราคะเป็นสีกัน

ใส่นํ้ามันกันกวาดกระดาน
สีซัฟ้งวาดคิ้วสละสลวย
นุ่งผ้าลายขายกรวยตามขี้น
คาดปักหน้ารีดเชือก
ตาบประดับทับทิมเครื่อง
แก้วพุกามฝังรอยสายฝน
แล้วถือพัดตามจิวา

อิเหนา หน้า ๕๕๑

บทที่ ๔๔

อิเหนาออกติดตามหานางบุษบา ได้ปลอมตัวเป็นโจรป่าชื่อว่า ปันหยิ
ยาทยา จนไปพบอุณากรรณที่เมืองกาหลง อิเหนาสั่งจัดเตรียมไพร่พลเพื่อเดิน
ทางเข้าเมืองกาหลง และทรงเครื่องก่อน ดังบทที่ว่า

ชมตลาด

ไขสุหร่ายโปรยปรายดังสายฝน
ทรงสูคนธปณปรุ่งจรงใจ
ตั้งพระฉายส่องทรงทิวสุวรรณ
แล้วกรายกรณาดนวยระทวยทรง

ต้องสกันธชานเซ็นเย็นใส
นํ้าดอกไม้เทศหาอ่าองค์
สาบเสยเกศกันกวาดขนง
เสด็จลงไปดูโยธา

อิเหนา หน้า ๖๖๔

บทที่ ๔๕

อิเหนาเข้าเฝ้าท้าวกาหลัง ก่อนเข้าเฝ้าได้ทรงเครื่องก่อน ดังบทที่ว่า
โทน

บรรจงทรงสอดสนับเพลา

ภูษาแยงยกกระหนกใน
สอดใส่ฉลองพระองค์ตาด
ห้อยหน้าชำโบะครุยแครง
ตาบทศัทับทรวงดวงกุดัน
อัมรงค์รายริมทับทิมเม็ด
ตาดสุวรรณพินโพกเกศา
ถือเช็ดหน้าเหน็บกริชฤทธิรงค์

ปักเนาปักแมงทับสลับไหม

กรวยเชิงอำไพพื้นแดง
เจียรระบาคอย่างเทศทองแล้ง
ปั้นเหน่งถมยาแดงประดับเพชร
สังวาลวรรณเนาวรัตน์ตรัสเตว
ทองกรข้างละเจ็ดเส้นทรง
ห้อยอุบะบุหงาดันหยง
แล้วเสด็จมาทรงอัสดร

อิเหนา หน้า ๖๖๔

บทที่ ๔๖

ระตูจะมาทราได้สู้ขอธิดาของท้าวกาหลังเพื่อมาเป็นมเหสีแต่ท้าวกาหลัง
ไม่ยอมยกให้ โดยอ้างว่าธิดาของตนมีคู่คณาหงันแล้วเป็นวงศ์เทวัญเหมือนกัน
ระตูจะมาทราจึงขอให้พี่ชายของตน คือท้าวปะกาหลังยกทัพมาเพื่อเตรียมตัวไป
ชิงชัยยังเมืองกาหลัง ครั้นรุ่งเช้ามืดก่อนเดินทางท้าวปะกาหลังได้ทรงเครื่องก่อน
ดังบทที่ว่า

โทน

น้ำใส่ไขท้อปทุมทอง

ทรงสูคนธ์เฟื่องฟุ้งปรุขะมด
สอดใส่สนับเพลาเพราพราย
ทรงภูษาช่อชายเชิงกรวย
ฉลององค์ไหมดเหลืองเรืองระยับ
ตาบทศกมยาราชาวดี
ทองกรแก้วกุดันบรรจง
ทรงขญาเดินทนต์กมลทัด

โปรยปรายอายละอองดอกไม้สด

หอมกลิ่นคันธรสสรวายราย
เชิงอนงามลายปลายสลวย
แยงครุฑนุคฉวยวาสุกรี
เจียรระบาคตาดทับสลับสี
ทับทรวงดวงมณีเนาวรัตน์
อัมรงค์ค่าเมืองเรืองจำรัส
กุมกริชกรายหัตถ์จรรจรัส

อิเหนา หน้า ๗๐๖

บทที่ ๔๗

ทัพของระตูจะมาทรา และระตูกะปาหลันมาประชิดเมืองกาหลัง ปันหยี
และอุณากรรมจึงต้องออกรบเพื่อป้องกันเมืองกาหลัง ครั้นรุ่งเช้าก่อนออกรบ
ปันหยีได้ทรงเครื่องก่อน ดังบทที่ว่า

โทน

เข้าที่สรองสนานสำราญสกันธ
สอดใส่สนับเพลาอลงการ
ฉลององค์อย่างนอกดอกใหม่
ห้อยหน้าเจียรระบาดคาคัท
ปั้นเหม่งเพชรบานพับประจำยาม
ทับทรวงดวงกุดันบรรจง
แต่งอย่างปันจุเหรีจโจรป่า
ถือเช็ดหน้าเหน็บกริชฤทธิ์เรือง

ทรงสุคนธ์ปนปรุกฤษณา
ภูษายกแย่งแสงระยับ
สอดใส่เกราะเกล็ดเพชรระยับ
ทรงสังวาลสำหรับรณรงค์
ทองกรแก้วพุกามก่องก่ง
อำมรงค์จนาอำเมือง
ห้อยอุบะบุหงาฟุ้งเฟื่อง
แล้วย่างเยื้องมาทรงมนมัย

อิเหนา หน้า ๗๑๑

บทที่ ๔๘

อุณากรรมต้องยกทัพออกเดินทางไปกับปันหยี ก็ได้ทรงเครื่องก่อน
เช่นกัน ดังบทที่ว่า

โทน

ไขสุหร่ายวารินกลืนเกลี้ยง
ทรงสุคนธ์ดลอบอินทรีย์
สอดใส่สนับเพลาเนาหน่ง
ฉลององค์โหมคตองพรายตา
ทรงสังวาลเนาวรัตน์ศรีไตร
ทับทรวงดวงวิเชียรซ้อนชั้น
อำมรงค์ทรงสอดทั้งซ้ายขวา
ห้อยอุบะเหน็บกริชฤทธิ์

ทั้งสองพี่เลี้ยงช่วยขัดสี
น้ำดอกไม้มาลีละลายทา
ภูษาลายลอยดวงดอกลุหงา
ห้อยหน้าเจียรระบาดตาดสุวรรณ
ปั้นเหม่งเพชรพรรณรายสายกระสัน
ทองกรแก้วกุดันจินดาดี
ถือเช็ดหน้าชมพูนุสี
แล้วจรลีมาทรงอาชา

อิเหนา หน้า ๗๑๒

บทที่ ๔๙

ระดูจะมาทราและระดูปะกาหลัน เมื่อได้มาพบกันในเวลาเช้าจึงเปลี่ยน
เครื่องทรงก่อนที่จะยกทัพออกรบกับปันหยีและอุณากรรณ ดังบทที่ว่า

โทน

ไขสุหร่ายปรายละอองดั่งองค์
ทรงสุคนธ์ดลอบบมาลี
ต่างสอดสนับเพลาภูษาทรง
ฉลององค์เกราะนวมสวมรัด
ทับทรวงสังวาลวรรณพรรณราย
ทองกรจำหลักลายล้ำยอง
ต่างทรงมงกุฎกุดันดวง
เหน็บกริชฤทธิ์ไกรแล้วไคลคลา

พนักงานน้ำสรองชดสี
นางอยู่งานพัชนีรำเพยพัด
ไว้วางทางหงส์บรรจงจัด
เจียรบาดชาตีสุทรดริ้วทอง
ปั้นเหน่งเพชรถักสายสยสอง
อำมรงค์เรืองรองรจนา
ห้อยอุบะเพชรพวงบุปผา
เสด็จมาเกยแก้วแววไว

อิเหนา หน้า ๗๑๖

บทที่ ๕๐

เมื่อทำการรบเสร็จเรียบร้อยแล้ว อุณากรรณได้ทรงเครื่องก่อนยกทัพ
กลับเข้าเมืองกาหลัน ดังบทที่ว่า

โทน

ทรงสุคนธ์กลิ่นเกลาเอาใจ
ส่องพระฉายผัดผิวพักตรา
สอดใส่สนับเพลาภูษาทรง
ใครเห็นเป็นที่แลเล็ง
เหน็บกริชเทวัญแล้วผันผาย
ลงจากที่ประทับพลับพลา

น้ำกุหลาบลูบไล้มังสา
โสภาเพียงจันทร์เมื่อวันเพ็ญ
ฉลององค์อร่ามรัตครัดเคร่ง
พิศเพ่งเพียงหนึ่งจะบาดตา
พระหัตถ์ซ้ายนั้นถือเช็ดหน้า
ขึ้นทรงอาชาฉับพลัน

อิเหนา หน้า ๗๓๒

บทที่ ๕๑

ท้าวกาหลังสั่งให้จัดพิธีสมโภชพระราชธิดา ก่อนเข้าสู่พิธีมะเดหวีได้พา
พระราชธิดาไปทรงเครื่องก่อน ดังบทที่ว่า

ชมตลาด

ให้สระสรงสนานสำราญกาย
พี่เลี้ยงเข้าขัดสันทม
ลูกกบองคัมมะเดหวี
ให้โหมยทรงภูษาพันตอง
เข็มขัดรัดองค์ทรงสะพัก
เฟื่องห้อยสร้อยสุวรรณแววไว
ทองกรแก้วกุดันบรรจง
บรรจงทรงมงกุฎพระบุตรี

วาริโปรยปรายดังสายฝน
แล้วให้ทรงสุคนธ์ปนทอง
ผัดพักตร์พระบุตรีทั้งทอง
เกี้ยวทองแย่งยกกระพริบ
คาดปักปักแมงทับสลัปใหม่
มะเดหวีช่วยใส่ให้เทวี
อำมรงค์ค่าเมืองเรืองศรี
ห้อยพวงมาลีต่างกัน

อิเหนา หน้า ๗๓๗

บทที่ ๕๒

ท้าวกาหลังประกอบพิธีสระสนานคือ พิธีแห่ขบวนช้าง ซึ่งบันทยิและ
อุณากรรณต้องเข้าร่วมพิธีในครั้งนี้ด้วย ครั้นรุ่งเช้าบันทยิได้ทรงเครื่องก่อน
ร่วมพิธี ดังบทที่ว่า

โขน

ทรงสุคนธ์รวยรินกลิ่นเกลา
ภูษาเขียนสุวรรณกระสันต์ทรง
ห้อยหน้าขำโบะครุยแครง
ปั้นเหน่งเพชรพรรณรายสายบานพับ
ทองกรแก้วกุดันบรรจง
ทรงห้อยสร้อยสนจำปา

สอดใส่สนับเพลาองระหง
ฉลององค์คาดปักปักแมงทับ
เจียรบาดทองแล่งเลื่อมสลัป
ตาบประดับทับทรวงดวงจินดา
อำมรงค์เพชรพรายทั้งซ้ายขวา
แล้วลีลามายเกยภิรมย์

อิเหนา หน้า ๗๖๖

บทที่ ๕๓

อุณากรรณก็ได้ทรงเครื่องใหม่เช่นกัน ดังบทที่ว่า

ชมตลาด

น้ำกุหลาบอาบอบตลบกลิ่น
ทรงอุหรีบจับเนื่อนวลละออง
สอดใส่สนับเพลาองสะบัด
ฉลององค์พื้นตาดเพียงบาดตา
ทองกรแก้วมณีนครประเทือง
ห้อยอุบะบุหงาปะกัน

วารินชำระรดหมดหมอง
ผัดพักตร์ผิวง่องโสภา
บรรจงทรงพิพัฒน์ภูษา
ห้อยหน้าผ้าทิพย์ขลิบสุวรรณ
ธำมรงค์ค่าเมืองเรืองฉิน
แล้วจรจรลมาเกยกุญชร

อิเหนา หน้า ๗๖๗

บทที่ ๕๔

ท้าวดาหได้ทำพิธีโสกันต์ให้สียะตรา ก่อนเข้าพิธีสียะตราได้ทรงเครื่องใหม่
ดังบทที่ว่า

ชมตลาด

ซัดสืมลทินวารินรด
ลูบไล้เครื่องต้นสุคนธ์ธาร
มะเดหิเข้าผัดพระพักตร์ให้
กันกวดกระหมวดมุ่นเมาฬี
ให้สอดสนับเพลาเพชรพราย
ทรงภูษาพื้นขาวโหมพัตถ์
สร้อยนวมตาบประดับบานพับเพชร
ทองกรแก้วรอบรูปบุษงค์

น้ำดอกไม้นิสสดสรสนาน
นางอยู่งานรำเพยพชนี้
นวลละอองอำไพพ้องศรี
ใส่เกี้ยวแก้วมณีนาวรัตน์
เชิงอนงามลายปลายสะบัด
พี่เลี้ยงช่วยจับจับโจงผจง
สังวาลแววแก้วเก็จก่องก่ง
ธำมรงค์เพชรเรืองรุจี

อิเหนา หน้า ๘๐๑

บทที่ ๕๕

เมื่อเข้าสู่พิธีมูรธาภิเษกแล้วบรมวงศ์เทวัญได้จุ่งกระสียะตราขึ้นบุษบกเพื่อ
ทรงเครื่องในพิธีสงฆ์หน้าพระมูรธาภิเษก ดังบทที่ว่า

ชมตลาด

ครั้นถึงบุษบกบนยอดเขา

ฉลององค์อินทร์ธนูรจนา

บ้างใส่คุมกุดันกระสนรัด

บ้างถวายชายแครงแต่งพระองค์

พระวงศาใส่หมามงกุฎให้

กรรเจียกจรจินดาค่าเมือง

จึงให้ทรงสนับเพลาภูเขา

ชาวภูษามาลาช่วยสอดทรง

บ้างจับจัดไว้วางทางหงส์

อำมรงค์พาหุรัดจำรัสเรือง

แล้วผัดพักตร์อำไพผิวเหลือง

ทรงเครื่องอย่างกษัตริย์ครบครัน

อิเหนา หน้า ๘๐๓

บทที่ ๕๖

สียะตรามีความคิดถึงนางบุษบาพระพี่นาง ทูลลาท้าวดาหาเพื่อขอยก
ประพาสป่า ครั้นรุ่งเช้าก่อนเดินทางสียะตราได้ทรงเครื่องก่อน ดังบทที่ว่า

โชน

บรรจงทรงสำอองโอ้อ่า

ใส่สนับเพลาปักเทพประนม

ทรงภูษายกกระหนกกระหนาบ

เจียรบาดคาดสุวรรณพรรณราย

พาหุรัดรจนาจินดาควง

อำมรงค์ซ้ายขวาคำนับร้อย

พระหัตถ์ขวากรีดกรายปลายผ

ไหมถมทองทับสลับลาย

ฉลององค์เข็มขาบของถวาย

ปั้นเหน่งสายบานพับประดับพลอย

ตาบประดับทับทรวงสายสร้อย

มงกุฎกรเจียกห้อยสร้อยสนทรง

อิเหนา หน้า ๘๐๔

บทที่ ๕๗

สียะตราออกประพาสป่าเพราะต้องการจะติดตามหาอิเหนาและนางบุษบา จึงปลอมตัวเป็นชาวป่า ชื่อ ย่าหรีนวิไลศมาหรา เดินทางมาจนถึงเมืองกาหลัง และได้เข้าเฝ้าท้าวกาหลัง ก่อนจะเดินทางไปเฝ้าท้าวกาหลัง ย่าหรีนได้ทรงเครื่องก่อน ดังบทที่ว่า

โทน

เย็นฉ่ำน้ำดอกไม้ไซสุร่าย
ทรงเครื่องสุคนธ์ธารใส่พานรอง
สอดใส่สนับเพลาพื้นตาด
ภูษายกพื้นแดงแย่งครุฑ
ฉลององค์ทรงอย่างปิ่นจุเหรีจ
ตาบประดับทับทรวงสังวาล
เฟื่องทอยสร้อยสุวรรณบรรจง
เหน็บกริชฤทธิไกรดอกไม้ทัด

วาริโรยโปรยปรายตกต้อง
กระจะเจือเนื้อทองชมพูพูน
ปักรูปสีทราชมหาศุค
ทรงข้าวบิณฑ์ลายบุษบาบาน
ปั้นเหน่งเพชรพรรณรายสายปิ่น
ทองกรแก้วประพาพาทูรด
อำมรงค์เพชรน้ำตะกั่วตัด
แล้วมาทรงกันฐัศวีสรร

อิเหนา หน้า ๘๑๖

บทที่ ๕๘

นางคาราหวันบุตรของระตูมะงาดาแอบหลงรักหย้าหรีน พอพลบค่ำจึงปรึกษาพี่เลี้ยงทั้งสอง เพื่อวางแผนเข้าไปหาหย้าหรีน นางคาราหวันทรงเครื่องใหม่ ดังบทที่ว่า

ชมตลาด

จึงสรรเสริญคงคาสุธารส
จันทน์เจียนพคุณทนนวล
ทรงประดับพิศตรพิวผ่อง
ทรงภูษาปลอมแปลงแต่งกาย
ท่มสไบใส่กลิ่นอายอบ
ใส่อำมรงค์เพชรพรายพรรณ

น้ำดอกไม้ใสสดหอมหวาน
สุคนธ์อาบอวลละอองอาย
จับแสงเทียนทองส่องพระฉาย
นุ่งลายพื้นทองทองพัน
หอมตลบเฟื่องฟุ้งดอกปะหนัน
แล้วแย้มบัพฐช่อมองมา

อิเหนา หน้า ๘๘๑

บทที่ ๕๙

อุณากรรณออกจากเมืองกาหลงแล้ว ได้ไปบวชโดยใช้ชื่อว่า แอหน่ง ครั้นปันหยีได้แจ้งข่าวเรื่องแอหน่ง จึงคิดที่จะไปสืบเสาะดูว่าแอหน่งเป็นใคร เพราะประสันตามาพูดว่าแอหน่งนี้คล้ายกับนางบุษยามาก จึงออกอุบายให้ปันหยีปลอมองค์เป็นเทวดาเพื่อเข้าไปหาแอหน่ง ครั้นเวลาค่ำปันหยีจึงทรงเครื่องอย่างเทวดา ดังบทที่ว่า

โทน

ครั้นค่ำแต่งองค์อลังการ

สอดใส่สนับเพลาปักสุวรรณ
พระพี่เลี้ยงเคียงเข้าช่วยแต่ง
อัดลัดลายทองฉลององค์
ดาบทศทัพบรวงดวงกุดั่น
ธำมรงค์จนาจินดาดี
ทรงชฎาล้วนแก้วแพรพราย
ห้อยอุบะบุหงาปะกัน

ทำเทียมเทวากระยาหัน
ยกทองท้องพันภูษาทรง
จัดแจงจีบโจงทางหงส์
ปั้นเหน่งลงลายยาราชาวดี
สังวาลวรรณแววับสลัสน์
ทรงกรแก้วมณีกระหนกพัน
สอดสายรัดคางผูกกระสัน
เหน็บกริชเทวัญอันศักดิ์ดา

อิเหนา หน้า ๘๙๖

บทที่ ๖๐

เมื่อปันหยีคิดว่านางแอหน่งเป็นเมียอุณากรรณ ประสันตาคิดจะเล่นหนังทอดอบนางแอหน่ง อีกทั้งปันหยียังแอบขโมยกริชไป ทำให้นางเสียใจจึงคิดจะฆ่าตัวตาย ก่อนจะทำพิธีได้สั่งให้พี่เลี้ยงจัดเครื่องสนานและเครื่องทรงมาให้ ดังบทที่ว่า

ชมตลาด

สระสาธเกศาเกล้าเมาลี
ทั้งสองพี่เลี้ยงผู้ร่วมใจ
นพคุณหนุนเนื้อเจือจันทน์ปรุง
ลูปไล่อุหรับจับผิวพรรณ
ทรงภูษาคารองเปลือกไม้
สอดใส่ธำรงค์จนา

สรงสุธาวารีเย็นใส
มารับใช้ช่วยสัจฉิวิวรรณ
น้ำกุหลาบเพื่องฟุ้งกลิ่นกลั่น
ดั่งนางในสวรรค์ชั้นฟ้า
หม่นสไบชำโบะของเชษฐา
ซึ่งเปลี่ยนไว้เมื่อจะลาไปธานี

อิเหนา หน้า ๙๒๕

บทที่ ๖๑

ก่อนที่ย้าหรั้นจะเข้าเมืองกาหลงได้พบกับระเด่นดาหวัน ธิดาของ
ระตูมะงาดา จนเกิดความรักต่อกัน เป็นเหตุให้นางหนีตามย้าหรั้นมาถึงเมือง
กาหลง ระตูมะงาดาโกรธ จึงออกติดตามพระธิดาเพื่อชิงตัวกลับ ครั้นรุ่งเช้าก่อน
ออกเดินทางไปเมืองกาหลงได้ทรงเครื่องก่อน ดังบทที่ว่า

โทน

ไขสุหร่ายปรายปรอยเป็นฝอยฝน	ทรงสุคนธ์ปิ่นทองรองฉวี
สอดใส่สนับเพลาธุจี	ทรงภูษาเจ็ดสีพื้นแดง
ฉลององค์คาคาม่วงดวงดอก	ชายไหวลายนอกระยับแสง
คาดปั้นเหน่งเพชรเท่าเม็ดแดง	ชายแครงแกว่งระยับจับตา
สอดใส่สังวาลวิเชียรช่วง	ตาบทิศทับทรวงมีค่า
ทองกรอ่อนนงทรงนาคา	อ้อมรวงคัลยาระย้าเพชร
ทรงมหามงกุฎบุษย์น้ำเหลือง	กรรเจียกแก้วแววประเทืองตรัสตรึง
ห้อยบุหงาเหน็บกันหย่นกัลเม็ด	ทรงเสริจเสด็จจรลี

อิเหนา หน้า ๔๕๑

บทที่ ๖๒

เมื่อระตูมะงาดายกทัพมาถึงเมืองกาหลงเพื่อขอตัวย้าหรั้น ย้าหรั้น
กับปันหยีหาเกรงกลัวไม่ จึงอาสาออกรบกับระตูมะงาดา ก่อนออกเดินทาง
ทั้งสองได้ทรงเครื่องใหม่ ดังบทที่ว่า

โทน

ต่างองค์ชำระสระสนาน	สุคนธ์ธารเฟื่องฟุ้งจรงกลั่น
สนับเพลาเป็นรูปนาคินทร์	ภูษาทรงธงข้าวบิณฑ์ต่างกัน
ต่างทรงสะอึงรัตบรรจง	ฉลององค์พื้นทองเจดฉั่น
สังวาลเพชรเม็ดใหญ่พรายพรรณ	พาหุรัดकुदनทองกร
ต่างสอดอ้อมรวงคัลค่าเมือง	แสงประเทืองจรัสประภัสสร
ห้อยอุบะบุหงากรรเจียกจอน	จับกริชฤทธิรอนอันศักดิ์ดา
ถือเช็ดหน้าชมพูชู่ใจ	งามวิไลดังเทพเลขา
แต่ปันหยีนั้นคอยเวลา	ฝ่ายย้าหรั้นขึ้นม้าพาชี

อิเหนา หน้า ๔๕๒

บทที่ ๖๓

เมื่อท้าวล่าสำกทัพมาตีเมืองประมอดัน อีเหนาทราบเหตุจึงให้
สังคามาระตายุกทัพไปช่วยและก่อนที่สังคามาระตาวillออกเดินทางได้
ทรงเครื่องก่อน ดังบทที่ว่า

ลงสร

ชำระสระสรงธรราส
ทรงสูคนธ์ปนทองหอมประทิน
สอดใส่ฉลองพระองค์คาด
ปั้นเหน่งเพชรแต่ละเม็ดเท่าเม็ดแดง
ตาบทศัพบทรวงดวงกุดัน
อำมรงค์ลั่นจินดาค่าเมือง
กรรเจียกแก้วแววับประดับสี
ถือเช็ดหน้าเหน็บกริชอันเพริศพราย

มะลิสดเฟื่องฟุ้งจรงกลัน
ภูษาทรงข้าวบิณฑ์พันแดง
เจียรบาดคอกกรักปักทองแดง
ส่องแสงแววามอร่ามเรือง
สังวาลวรรณทองกรประดับเนือง
ทรงมงกุฎบุษย์เหลืองประดับลาย
ห้อยอุบะมณีเจิดฉาย
นาครกริดกรายมาเกยชัย

อีเหนา หน้า ๙๘๘

บทที่ ๖๔

ฝ่ายเมืองประมอดัน เมื่อท้าวล่าสำกทัพมาเพื่อขอบุตรธิดาที่เป็นเชลย
ของอุณากรณคิน แต่ท้าวประมอดันไม่ยอมคินให้ อีกทั้งยังส่งข้าวแจ้งปันหยี
เมื่อปันหยีให้สังคามาระตายุกทัพไปช่วยท้าวประมอดัน สังคามาระตารบชนะและ
ได้เข้าเฝ้าท้าวประมอดัน ก่อนเข้าเฝ้าได้ทรงเครื่องใหม่ก่อน ดังบทที่ว่า

โทน

สรงสหัสธาราวาริน
กิดาหยันนั้นถวายเป็นอยู่
ห้อยหน้าผ้าทิพย์ขลิบคาด
ฉลององค์ปักทองกรองสุวรรณ
ทรงสังวาลบานพับประดับเพชร
อำมรงค์ลงยาเรือนครุฑ
ห้อยอุบะบุปผาจำปาสด
ถือเช็ดหน้าสีทับทิมริมกรอง

ทรงสูคนธ์ปนกลิ่นหอมหวาน
ทรงภูษาเครือกำนกระหนกพัน
เจียรบาดคาดปั้นเหน่งสายกระสน
ทับทรวงดวงกุดันชมพูท
ทองกรข้างละเจ็ดประดับบุษย์
โพกคาดผาดผุยด้วยแสงทอง
เหน็บกริชคมกรดไม่มีสอง
เสด็จออกจากห้องพลับพลาพลัน

อีเหนา หน้า ๙๘๘

บทที่ ๖๕

เมื่อทั้งสี่พี่น้อง คือ อิเหนา บุษบา สียะตรา และวียะดา ได้พบกันที่เมืองกาหลัง หย้าหรัน (สียะตรา) ได้ส่งสาส์นทูลท้าวดาหา และท้าวกูเรปันให้ทรงทราบ ท้าวดาหาจึงเตรียมยกทัพไปเมืองกาหลังทันที ครั้นรุ่งเช้าก่อนออกเดินทาง ท้าวดาหาและมเหสีทั้ง ๕ ได้ทรงเครื่องใหม่ ดังบทที่ว่า

โทน

ต่างองค์ทรงสุคนธ์ปนทอง
พระทรงสนับเพลาพัสดรา
พระทรงชายแครงชายไหว
พระทรงฉลององค์อร่ามเรือง
พระทรงสังวาลบวร
พระทรงพาหุรัดบรรจง
พระทรงมงกุฎเพชรแพรว
ห้านางทรงอุบะมณี
งามดังอสัญแดหวา
แล้วพากันเสด็จบทธ

นวลละอองรินรวยด้วยบุปผา
นางทรงภูษาค่าเมือง
นาลทรงสไบตาดสีเหลือง
นางทรงสร้อยเพ็ญยรรยง
นางทรงทองกรแสงส่ง
นางทรงอามรงค์จุ
นางทรงกรรเจียกแก้วจำรัส
พระภูมิทรงกริชฤทธิ์รอน
ปรีดด้วยสุรางค์นางอัปสร
กรายกรมาขึ้นรถชัย

อิเหนา หน้า ๑๐๑๖

บทที่ ๖๖

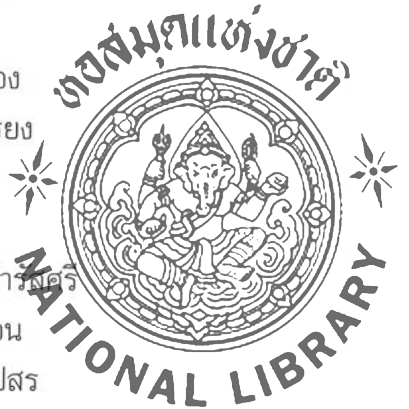
ข้างฝ่ายท้าวกูเรปันเมื่อได้รับพระราชสาส์นก็ชวนมเหสีทั้ง ๕ ทรงเครื่องใหม่ในเวลารุ่งเช้าก่อนออกเดินทางไปเมืองกาหลัง ดังบทที่ว่า

โทน

ต่างชำระสระสนานกายา
สอctrongสนับเพลาโอฬาร
ซ่าโปะครุยแครงอำไพ
ฉลององค์เลื่อมลายพรายพรรณ
พาหุรัดทองกรยรรยง
สององค์ทรงมงกุฎดอกไม้พวง
ห้านางทรงศิโรเพศแพรว
ทักอุบะเพชรพวงรจนา
สองกษัตริย์ทรงกริชฤทธิ์ไกร
เสด็จจากปราสาททั้งเจ็ดองค์

สุคนธาตลบหอมหวาน
ภูษาดระการพันสุวรรณ
ทรงสไบต่างสีเจดณัน
สร้อยสังวาลกุดั่นจินดาดวง
ต่างสอctrongอามรงค์โชติช่วง
กรรเจียกแก้วรุ่งเรืองพรายดา
กฤษณกลแ้วมณีมีค่า
ถือเช็ดหน้าต่างสีบรรจง
งามดังเทพไทศรรโลงส์
ผู้องค์ตามเสด็จจรลี

อิเหนา หน้า ๑๐๑๘

บทที่ ๖๗

ท้าวกูเรปันและท้าวดาหาเสด็จมาถึงเมืองกาหลัง ท้าวกาหลังจึงชวนมเหสี
ทั้ง ๕ ทรงเครื่องก่อนออกไปรับท้าวกูเรปันและท้าวดาหาเข้าเมือง ดังบทที่ว่า
โทน

ต่างองค์ชำระสระสนาน
สนับเพลมาเป็นรูปนาคินทร์
ชำโปะครุยแครงช่อช้อย
ฉลององค์ทรงข้าวบิณฑ์พื้นดำ
พาหุรัดทองกรณฉลุลาย
ต่างองค์ทรงมงกุฎศิโรเพศ
ถือเช็ดหน้ากรายกริชฤทธิรอน

สุคนธารเพื่องฟุ้งจรงกลิ่น
ภูษาลายรูปกีนรีรำ
สะอึ่งห้อยมรกตเขียวขำ
รัดองค์ทรงประจำพรรณราย
พรายพรายอำมรงค์ลงกรณ์
งามดังเทเวศร์อดิศร
บทจรมาชั้นคชา

อิเหนา หน้า ๑๐๒๔

บทที่ ๖๘

ท้าวกาหลังมาทูลเชิญท้าวกูเรปันและท้าวดาหาให้เสด็จเข้าเมืองกาหลัง
ก่อนเข้าเมืองทั้งหมดทรงเครื่องใหม่อีกครั้งหนึ่ง ดังบทที่ว่า

โทน

ต่างองค์ชำระสระสนาน
ต่างทรงภูษิตรงจนา
ต่างทรงฉลององค์แลสไบ
ต่างสอดพาหุรัดแสงประเทือง
ต่างทรงอำมรงค์มีค่า
มเหสีกับพระบุตรนั้น
อิเหนากูเรปันโอรสา
ทรงเครื่องอย่างกษัตริย์ธิบดี
หกลองค์ทรงกริชฤทธิ
แล้วเสด็จยุรยาตรนาคกราย

สุคนธธารี้นรยด้วยบุหงา
สะอึ่งแก้วแววฟ้าอร่ามเรือง
สังวาลตาบวิไลเลื่อมเหลืออง
ทองกรกบเพื่องพรายพรรณ
ทรงมงกุฎชฎาเจดฉัน
ทรงศิโรเพศอันรูจี
กับระเด่นสียะตราเรืองศรี
ห้อยอุบะมณีพรรณราย
ถือเช็ดหน้าต่างสีเจดฉาย
มาขึ้นรถแพรวพรายทันใด

อิเหนา หน้า ๑๐๓๔

บทที่ ๖๙

เมื่อสามกษัตริย์ได้พบกันที่เมืองกาหลงเรียบร้อยแล้ว จึงส่งสาสน์เชิญ
ท้าวสิงห์หัตสำหรับกับสุหรานากงมาร่วมพิธีอภิเษก ครั้นรุ่งเช้าท้าวสิงห์หัตสำหรับกับ
ชวนสุหรานากงพระโอรสให้ทรงเครื่อง ก่อนออกเดินทางไปเมืองกาหลง ดังบทที่ว่า

โทน

ต่างชำระสระสนานวาริน
สวดไล่สนับเพลาเพราดา
เจียรบาดาคาดทับระยับแสง
ต่างสวมสวดไล่ฉลององค์
ทองกรบานพับตาบทศ
ต่างองค์ทรงมหาชฎา
ถือเช็ดหน้าเสดสีโกสย
เสด็จมาขึ้นเกยเรือรอรอง

ทรงสุคนธ์ปนกลิ่นบุปผา
ทรงภูษาแย่งครุฑจับภุชงค์
ปั้นเหน่งถมยาแดงงามระหง
สังวาลวรรณบรรจงรจนา
อำมรงค์วิจิตรเลขา
กรรเจียกจรรจายชวากุณทลทอง
เหน็บกริชฤทธิไกรไม่มีสอง
เสียดประโคนฆ้องกลองนีนัน

อิเหนา หน้า ๑๐๔๐

บทที่ ๗๐

ก่อนที่จะมีพิธีอภิเษกระหว่างอิเหนากับบุษบา ท้าวกุเรปันได้ส่งพระราช
สาสน์ไปเชิญท้าวปะมอดันให้มาร่วมพิธีในครั้งนี้ และได้เชิญท้าวหมันยาให้พา
นางจินตะหรามามาเข้าร่วมพิธีอภิเษกด้วยเช่นกัน ครั้นรุ่งเช้าท้าวหมันยาจึงได้ชวน
ประไหมสุหรี นางจินตะหรา นางมาถยารัศมีและนางสการะวาตีให้ทรงเครื่อง
ก่อนออกเดินทาง ดังบทที่ว่า

โทน

ต่างชำระสระสนานทั้งห้าองค์
พระสวดสนับเพลาธุจิ
นางทรงภูษาอำไพ
พระทรงฉลององค์แพรวพราย
นางทรงสร้อยสนตาประดับ
พระทรงตาบทศสังวาลวรรณ
นางทรงทองกรบรรจง
พระทรงมงกุฎแก้วแว้วฟ้า
นางทรงศิโรเพศทั้งสี่
พระทรงกริชแล้วพากันคลาไคล

ทรงสุคนธ์ปนทองผ่องศรี
รัดองค์มณีพรรณราย
ทรงสไบต่างสีเจิดฉาย
ชายไหวไหวปลายทองพรรณ
เพชรระยับจับแสงสุริย์ฉนำ
กุดั่นดวงเป็นรูปเทรา
ต่างสวดอำมรงค์มีค่า
กรรเจียกจรรจนาเรืองอุไร
ห้อยอุบะมณีศรีไส
ต่างไปขึ้นรถมัทนนาน

อิเหนา หน้า ๑๐๕๓

บทที่ ๗๑

ท้าวหมันหยาดพานางจินตะทรามาถึงชายแดนเขตเมืองกาหลัง
ท้าวเกรป่นมีรับสั่งให้อิเหนาไปรับท้าวหมันหยาดเข้าเมือง ก่อนออกเดินทาง
อิเหนาได้ทรงเครื่องก่อน ดังบทที่ว่า

โทน

พนักงานเชิญพานงาช้างถวาย
ไว้ทางหงส์ทรงเจียรระบาตรัด
ทับทรวงดวงกุดั่นดอกประดับ
อำมรงค์เรือนฝรั่งฝังพลอย
ครั้งนี้เป็นทีจะออกหน้า
จะได้ลือชื่อไว้ให้ครั้นครอง
ทรงมงกุฎทำไหมใส่กรรเจียก
เหน็บกริชกรายกรจรรจรัล

สนับเพลาเพราพรายปลายสะบัด
คาดเข็มขัดใจเพชรเม็ดไม่น้อย
ทรงบานพับสลับลีลาสร้อย
ระย้าย้อยได้มณีมีทิบเพลง
ไปวาดชาวหมันหยาดให้เหมาะสม
ว่านกลองของดีมีอศรรย
ถือผ้าเปียกชุบน้ำกุหลาบกลั่น
เสด็จขึ้นเกยสุวรรณทนต์ไค

อิเหนา หน้า ๑๐๕๗

บทที่ ๗๒

ส่วนระตูปะมอดัน เมื่อได้รับพระราชสาส์นก็เตรียมตัวออกเดินทาง
มายังเมืองกาหลัง เพื่อเข้าร่วมพิธีอภิเษกในครั้งนี้ด้วย โดยในเวลาเช้าก่อนออก
เดินทางได้ทรงเครื่องก่อน ดังบทที่ว่า

โทน

น้ำใส่ไขห่อปทุมทอง
ทรงกระจะเจือบุหงาเป็นอาจณ
สอดใส่สนับเพลาเชิงงอน
ไว้ทางวางกลีบจับจง
ห้อยหน้าซ่าโบะโขมพัตถ์
เจียรระบาตาดปักกรุยกรอง
ตาบทศทับทรวงดวงระยับ
ทองประดับเพชรเม็ดไม่น้อย
ทรงชฎาเดินหนกุนทลทัด
ถือเช็ดหน้าเหน็บกริชฤทธิไกร

โปรยปรายอายละอองกระแสนินธุ์
หอมประทีนกลิ่นเกลาน้ำทรง
ภูษารูปกนินรงามระหง
ฉลององค์เข็มขาบร้าวทอง
ชายไหวปลายสะบัดออกทั้งสอง
ปั้นหม่งปรุฉลุช่องฝังพลอย
สังวาลบานพับสายสร้อย
อำมรงค์สอดก้อยแก้วประไพ
กรรเจียกจรงอนสะบัดดอกไม้ไหว
เสด็จขึ้นเกยชัยคชาธาร

อิเหนา หน้า ๑๐๗๑

บทที่ ๗๓

ก่อนเริ่มพิธีอภิเษก ษัตริย์ทั้ง ๒๙ พระองค์ทรงเครื่อง ก่อนที่จะเสด็จ
เข้าไปยังมณฑลพิธีในเวลาเช้า ดังบทที่ว่า

โทน

ทั้งยี่สิบเก้าองค์สรลง
พระทรงสนับเพลาธุจี
พระทรงสะอึงแก้วสุรกานต์
พระทรงฉลององค์พรรณพราย
พระทรงทับทรวงตาบทิศ
พระทรงพาหุรัดอำไพ
พระทรงมหาอำมรงค์
สื่อนักทรงมงกุฎกรรเจียกจอน
ระเด่นทั้งยี่สิบเก้าองค์
ดั่งเทเวศร์กับเทวธิดา

ทรงสุคนธ์ปันทองผ่องศรี
พระบุตรทรงภูษาพรรณราย
นางทรงสังวาลเจิดฉาย
พระธิดาทั้งหลายทรงสไบ
นางทรงสร้อยวิจิตรแสงไส
ทราวม้วยสอดทรงทองกร
นางทรงศิโรเพชญ์ประภัสสร
ดวงสมรทรงกมลจรณา
ต่างทรงอุบะบุหงา
ครั้นเสร็จเสด็จมาบังคมคัล

อิเหนา หน้า ๑๐๙๒

บทที่ ๗๔

หลังจากที่อิเหนาถูกประโหมสุหริดาหาต่อว่าเรื่องนางจินตะหรา อิเหนา
จึงไปหานางจินตะหราครั้งที่สอง อิเหนาทรงเครื่องก่อนที่จะไปหานางจินตะหรา
ดังบทที่ว่า

ชมตลาด

ทรงกระแจะเจือจันทน์คันธรส
ทรงภูษาฉีกวิลาสชาติดอกดี
ทรงบุหรี่ใส่จันทน์ประจจุต
เสด็จออกจากห้องพระบรรทม

แป้งสดหอมฟุ้งจรงศรี
พวงมาลีสวมมัทธน์ทักทายคม
แล้ววางชุดลงไว้ในพานถม
หวังชมจินตะหราพลาญคลาไคล

อิเหนา หน้า ๑๑๐๓

บทที่ ๗๕

เมื่อเสร็จพิธีอภิเษกแล้ว ท้าวกาหลังได้เชิญท้าวกูเรปัน ท้าวดาหาและ
ท้าวสิงหัดสำหรีไปประพาสป่ายังเขาปันจะหระ เพื่อใช้บนและบวงสรวง
ตามจารีตประเพณี ครั้นรุ่งเช้าก่อนออกเดินทาง สี่กษัตริย์จึงได้ทรงเครื่องก่อน
ดังบทที่ว่า

โทน

ต่างชำระสระสนานสำราญสกันธ
สอดใส่สนับเพลาอย่างดี
สอดทรงฉลององค์ไหมดาด
ตาบทศสร้อยสนสังวาลวรรณ
ต่างทรงอำมรงค์เรือนครุฑ
อุบะทำด้วยเพชรเม็ดไม่น้อย

ทรงสุคนธ์ปิ่นทองผ่องศรี
ภูษาทรงนุ่งยี่สัต่างกัน
เจียรระเบิดปิ่นหนึ่งสายกระสัน
ทองกรกุดันฝังพลอย
กฤษณมวงกุฎกรรเจียกห้อย
เหน็บกริชสายสร้อยกระสันองค์

อิเหนา หน้า ๑๑๑๑

บทที่ ๗๖

เมื่อเดินทางมาถึงเขาปันจะหระแล้ว ก่อนที่จะทำการบวงสรวงใช้บนที่เขานี้
สี่กษัตริย์ปัดทราภักได้ทรงเครื่องอีกครั้งหนึ่งในเวลารุ่งเช้า ดังบทที่ว่า

โทน

ต่างชำระสระสงรงชลธาร
สนับเพลาปักเป็นรูปนาคินทร์
ห้อยหน้าผ้าทิพย์ชลิตาด
ปิ่นหนึ่งลายลงยาราคาแพง
ตาบทศทับทรวงดวงระยับ
ทองกรแก้วกุดันพรรณราย
ทรงมหามงกุฎกฤษณมวง
ห้อยอุบะบุหงาปะกัน

ทรงสุคนธ์หอมหวานตระการกลิ่น
ภูษาทรงข้าวบิณฑ์พื้นแดง
เจียรระเบิดคาคับระยับแสง
ฉลององค์ก้านแย่งติดเลื่อมลาย
สังวาลบานพับกระสันสาย
อำมรงค์เพทายเรือนสุวรรณ
กรรเจียกทั้งสองสายกระสัน
เหน็บกริชเทวัญอันศักดิ์

อิเหนา หน้า ๑๑๑๘

บทที่ ๗๗

วิยะดาไม่ได้พบอิเหนาเป็นเวลาหลายวันจึงคิดไปหา ก่อนไปได้
ทรงเครื่องใหม่ ดังบทที่ว่า

ชมตลาด

ทรงชำระขัดสีวาริรด
ทรงสุคนธ์ปนทองบางตะพาน
ทรงปรัดผัดพักตร์ผ่องใส
สีซีผั่งวาดคิ้วขำคม
ห่มสีทับทิมพริ้มเพรา
สังวาลบานพับสลักกัน
อ้อมรวงครึ่งแดนแหวนนอก
ห้อยอุบะบุหงามาลย์

น้ำดอกไม้ไสสดหอมหวาน
นางอยู่งานพັນวีลัม
น้ำมันจันทน์กันโรไล่ผม
ทรงภูษาเทพประนมเขียนสุวรรณ
สร้อยนวมปักเนาไหมมัน
ทองกรกุดันอำไพ
ศิโรเพฐน์มีดอกไม้ไหว
แล้วเสด็จคลาไคลออกมา

อิเหนา หน้า ๑๑๓

บทที่ ๗๘

หลังพิธีอภิเษกอิเหนารู้ว่านางจินตะหรายังโกรธแค้นตนอยู่ และไม่ได้
เสด็จไปหานางเลย ท้าวหมั่นหย้าและประไหมสุหรีจึงตรัสสอนนางจินตะหาไม่ให้
โกรธแค้นอิเหนา ข้างฝ่ายอิเหนา เมื่อประไหมสุหรีมาเตือนเรื่องของนางจินตะหา
ก็เกิดความสงสาร จึงขอลานางบุษบาเพื่อไปหานางจินตะหานางบุษบาก็ไม่ขัดข้อง
ครั้นเวลาค่ำอิเหนาทรงเครื่องใหม่ก่อนเข้าหานางจินตะหา ดังบทที่ว่า

โทน

ไขสุทราลัยสายชลดังฝนตก
เสด็จสร่งมาทรงสุคนธ์ธาร
พระฉายตั้งเทียนทองส่องสว่าง
พวงมัลลย์บุหงาแลยาดม
พระบรรจงทรงทิวพระเกศา
เลือกฉายอย่างภูษาเอามาทรง
ห่มแพรเพลาะคำร่าอบ
พวงมัลลย์ใส่กรพระภูมี

อาบอุทกธารากระยาसनาน
พนักงานพັນวีลัม
เครื่องสำอางจัดไว้ในพานถม
สำหรับชมก็วางไว้ข้างองค์
ผัดพักตราพอคอรนวลง
รัดพระองค์ลงยาราชาวดี
หอมคลบฟุ้งไปทั้งในที่
เทนิบกริชฤทธิของเทวา

อิเหนา หน้า ๑๑๕๐

บทที่ ๗๙

หลังจากที่ทนางได้กลับไปแล้ว (นางจินตะหราจะไปไหว้นางบุษบา) นาง
จินตะหราจึงทรงเครื่องใหม่เพื่อไปปราสาทนางบุษบา ดังบทที่ว่า

ชมตลาด

ดูใบไม้ชดสีวิวรรณ
ภูษาทรงนุ่งห่มสีจำปา
สอดสังวาลบานพับประดับพลอย
แล้วนาครกรกกริดกรายพรายเพรา

ทรงสุคนธ์ปิ่นสุคนธ์บุปผา
สไบม่วงดวงชาจินเจา
อำมรงค์ทรงก้อยทองเนื้อเก้ง
ชวนเหล่าสนมในโคลคลา

อิเหนา หน้า ๑๑๕๙

บทที่ ๘๐

เมื่อจัดการเรื่องราวทุกอย่างเรียบร้อยแล้ว ท้าวทุเรปันพร้อมด้วยทัต
ดาทาและท้าวสิงหัดสำหรับท้าวกาหลังกลับเมือง ก่อนเสด็จกลับเขตรีย
ทั้ง ๓ องค์ได้ทรงเครื่องก่อนออกเดินทาง ดังบทที่ว่า

โทน

ต่างองค์ทรงสหัสขัตติ
พนักงานถวายพานพระสุคนธ์
พระสอดทรงสนับเพลาเพราผจง
ชั้นนอกดอกกระเจาฉายเครือ
ห้อยหน้าผ้าทิพย์ขลิบสุวรรณ
ปั้นเหน่งแก้วแววับจับสีทอง
ต่างองค์สอดทรงสังวาลวรรณ
ทองกรฝังพลอยพร้อยเพราดา
กรรเจียรจรงอนงามอร่ามแว
ห้อยอุบะตันหยงทรงทัด

วาริเย็นฉ่ำดั่งน้ำฝน
ปรุงปนพคุณทนนเนื่อ
ฉลององค์ชั้นในใส่กันเทื่อ
เรียกว่าเสื้อทรงประพาสตาตบถอง
รัดพระองค์ทรงกระสันเป็นลายสอง
ฉลิกฉลุปรุช่องลงยา
ทับทรวงดวงกุดันมีค่า
ทรงชฎาห้ายอดสอดสายรัด
ล้วนแล้วฝังเพชรไตรจรัส
สามกษัตริย์ประทับแท่นบัลลังก์

อิเหนา หน้า ๑๑๖๙

บทที่ ๘๑

หลังจากที่อิเหนาประทานนางกุสุมาให้กับสังคามาระตาแล้ว นางกุสุมาก็ตั้งใจจะไปทูลลานางบุษบา ก่อนไปนางกุสุมาทรงเครื่องใหม่ ดังบทที่ว่า

ชมตลาด

ลู่บไล้สุคนธ์ปนปรุง
ผัดพักตร์นวลละอองดังทองทา
ห่มสไบน้ำเงินงามด
เข็มขัดเพชรประจำยามอร่ามพลอย
ทองกรปะวะหล้าอำมรงค์
ตุ้มหูห้อยพลอยแดงแสงระยับ

หอมฟุ้งรินรสนาสา
ทรงภูษาพื้นแดงแย่งดอกกลาย
สืดเลื่อมสลับจับแสงสร้อย
สะอึงห้อยสร้อยสังวาลบานพับ
สอดทรงมงกุฎเก็จเพชรประดับ
เสร็จสรรพจับพัดด้ามจิวจันทน์

อิเหนา หน้า ๑๑๗๗

บทที่ ๘๒

หลังจากที่อิเหนาได้ส่งระตูทั้งหลายกลับไปดูแลบ้านเมืองของตน รวมทั้งสังคามาระตาด้วย เพราะเห็นว่าสังคามาระตาจะได้ปกครองบ้านเมืองต่อ ครั้นรุ่งเช้าก่อนออกเดินทางสังคามาระตาได้ทรงเครื่อง ดังบทที่ว่า

โทน

ไขท่อนพุ่มทองต้องกาย
ทรงกระแจะจรงปรุงปน
จับประจงสอดทรงสนับเพลา
ทรงภูษาอย่างใหม่ลายกระบวน
ฉลององค์ทรงข้าวบิณฑ์แย่งขอ
เข็มขัดแก้วแวววับจับสีรุ้ง
ตาบทศัทป์ทรวงพวงเพชร
ทองกรแก้วเก้าเนาวรัตน์
ชฎาใหม่ได้ประทานวานขึ้นนี้
กรรเจียกจรงอนจำหลักลายลง

เย็นสบายกายาดังท่าฝน
หอมระคนกลิ่นกล้วยยั่วชวน
ปักเนาทองแร่พื้นแพรต่วน
เจียรระบัดคาคควรค่ากรุง
กรองศอหักทองขวางวางคั่ง
สายรัดทองหุงเนื้อแปดขีด
แต่ละเม็ดเนื่อน้ำตะกั่วตัด
นิ้วพระหัตถ์สอดใส่อำมรงค์
ล้วนมณีแวววามงามระหง
ห้อยอุบะตันหยงส่งกลิ่นไกล

อิเหนา หน้า ๑๑๘๔

บทที่ ๘๓

สังคามาระดาเดินทางกลับมาถึงเมืองปัทมาหังน พระบิดาจึงจัดพิธีอภิเษกสังคามาระดาและได้ส่งพระราชสาส์นไปเชิญท้าวปันจะรากัน ผู้เป็นพระเชษฐาให้มาร่วมพิธี ครั้นรุ่งเช้าท้าวปันจะรากันได้ทรงเครื่องก่อนออกเดินทางมาเมืองปัทมาหังน ดังบทที่ว่า

โทน

ทรงสุคนธ์ปนปรุจจุฉิว
สนับเพลาปักเนาเป็นนาคินทร์
สอดใส่ฉลององค์ทรงประพาस
เข็มขัดสายประจำยามอร่ามตา
ทับทรวงดวงดอกกลายกุดัน
สอดทรงทองกรม้งกรลาย
ทรงมงกุฎบุษย์เหลืองประเทืองแสง
เหน็บกริชติดพันกัลเม็ด

พิมเสนใส่แก้ส่วงกลั่น
ภูษาแย่งครุฑบินจับนาคา
เจียรระบาดตาดสีมีค่า
ลงยาฝัองพลอยพร้อยพราย
ดาบทิศเวียนวันกระสันสาย
อามรงค์เรือนรายริมเพชร
กรรเจียกพลิกแพลงกาบเก็จ
สรรพเสร็จเสด็จมาหน้าพระลาน

อิเหนา หน้า ๑๑๙๐

บทที่ ๘๔

ในขณะเดียวกัน ท้าวปัทมาหังนก็ได้ส่งพระราชสาส์นทูลเชิญท้าวล่าสำให้มาร่วมพิธีอภิเษกในครั้งนี้ด้วย ครั้นรุ่งเช้าท้าวล่าสำได้ทรงเครื่องก่อนออกเดินทาง ดังบทที่ว่า

โทน

ทรงชั้นลงยาราชาวดี
แล้วลูปไล่สุคนธาอ่องค์
ทรงภูษาเขียนสุวรรณกระสันรัด
ผ้าทิพย์ขลิบตาดเลื่อมลาย
สอดทรงฉลององค์พินม่วง
ทองกรเก้ารอบล่ายอง
ทรงชฎาคอกดวงพวงเพชรห้อย
เหน็บกันหยันกัลเม็ดเสร็จแล้ว

ดักวารีชำระสระสรอง
สอดทรงสนับเพลาเพราพราย
คาดเข็มขัดประจำยามติดสามสาย
เจียรระบาดชาติบุ๋มป่ายลายทอง
ดอกดวงสดสีไม่มีหมอง
ทับทรวงแสงส่องสังวาลแวว
กฤษณทัดจัดพลอยเป็นถ้องแถว
คลาดแคล้วออกมาข้างหน้านั้น

อิเหนา หน้า ๑๑๙๔

บทที่ ๘๕

ก่อนเริ่มพิธีอภิเษกระหว่างสังคามาระตากับนางกุสุมาสังคามาระตาได้ทรง
เครื่องก่อนเข้าพิธี ดังบทที่ว่า

โทน

เสด็จเหนือแท่นสุวรรณบัลลังก์
ล้าอององค์สรองชลสุคนธา
ฉลององค์ทรงรัตครัดเคร่ง
ผ้าทิพย์ชลบทองรองขับ
กับประดับทับทรวงดวงแก้ว
ทองกรเก็จเพชรกระจ่างพร่างพร้อย
แล้วทรงพระมหามงกุฏ
กรรเจียกซ้อนจอนแก้วแพรพราว

พราหมณ์ถวายน้ำสังข์ซ้ายขวา
ทรงภูษาค่าเมืองเรืองระยับ
คาดปั้นเหน่งเปล่งเม็ดเพชรประดับ
สวมสังวาลบานพับสลัปลอย
พราวแพร้วแว้ววังดังห้อย
เรียบร้อยอำมรงค์วาว
ประดับบุษราคัมน้ำขาว
งามราวกับเทวัญขึ้นฟ้า

อิเหนา หน้า ๑๒๐๑

บทที่ ๘๖

เมื่อถึงพิธีอภิเษกระหว่างสังคามาระตากับนางกุสุมา สังคามาระตาและ
นางกุสุมาได้ทรงเครื่องใหม่ ดังบทที่ว่า

ชมตลาด

ลูปไล่สุคนธ์ปันทอง

ทรงล้าอองสาธเกล้าเมาลี
นุ่งภูษาค่าเมืองเครื่องใหม่
คาดเข็มขัดรัตสะอึงโอบพัน
สอดสังวาลบานพับขับซ้อน
สร้อยนวมสวมพระศออรไท
อำมรงค์ทรงพระหัตถ์ตรัสเตร็จ
แล้วพี่เลี้ยงเคียงคลอจรรลี

สี่พี่เลี้ยงเคียงประคองขัตติ
ผัดฉวีวรรณเปล่งดังเพ็งจันทร์
ห่มสไบใยบัวคุมคัน
พลอยकुदनดวงแก้วแวไว
ทองกรแก้วกระจ่างสว่างไสว
แล้วสอดใส่มงกุฎพระบุตรี
ทับทิมเพชรพรรณรายหลายสี
มาเฝ้าพระชนนีที่ห้องใน

อิเหนา หน้า ๑๒๐๒

ภาคผนวก ข.

บทละคร เรื่องอุณรุท พระราชนิพนธ์
ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

บทที่ ๑

กล่าวถึงท้าวกรุงพาณ (ยักษ์) เจ้าเมืองรัตนา ต้องการที่จะออกไปเที่ยว
ในป่าหิมพานต์ สั่งให้จัดเตรียมไพร่พล เพื่อยกทัพออกไปและท้าวกรุงพาณ
ได้ทรงเครื่องใหม่ก่อนออกเดินทาง ดังบทที่ว่า

โขน

ปทุมแก้วโปรยปรายสายสินธุ์	ชำระกายมลทินธุลีผิง
ลูปไล่เครื่องต้นสุคนธ์ทรง	สนับเพลาเครือหงส์ลงกรณ์
ภูษาพื้นทองทองพราย	ฉลุลายรูปราชไกรสร
ชายแครงชายไหวกระหนกอน	ฉลององค์เครือช่อนพื้นสุวรรณ
ดาบทศทัพบรวงดวงประพาพ	สังวาลมรกตทับทิมคั่น
รัดอกแก้วกาญจน์ประกอบกัน	ทองกรกุดันพาหุรัด
อำมรงค์เรือนเก็จเพชรเหลือง	อร่ามเรืองทั้งสิบนิ้วพระหัตถ์
ทรงมงกุฎแก้วดอกไม้ทัด	กรรเจียกจอนเนวรัตน์กมลธาร
ยี่สิบกรกุ่มสรพรพาวุธ	ลำแดงฤทธิรุทรกำลังหาญ
เสด็จจากแท่นแก้วอลงการ	พญามารไปขึ้นพิชัยรถ

อุณรุท หน้า ๓

บทที่ ๒

ข้างฝ่ายท้าวกำพลนาคเจ้าเมืองบาดาล ผู้เป็นสหพบุรุษท้าวกรุงพาณ
เมื่อไม่ได้พบท้าวกรุงพาณมาเป็นเวลานานจึงคิดที่จะไปเยี่ยมเยียน จึงให้จัดทัพ
เพื่อยกไปเมืองรัตนา ก่อนเดินทางท้าวกำพลนาคได้ทรงเครื่องใหม่ ดังบทที่ว่า

โขน

ให้ไขท่อนแก้วปทุมทอง	เป็นละอองเรืองไฟระยารยับ
ทรงสุคนธ์ปันทิพสุมามาล	สนับเพลาแก้วกนกกร พนมทอง
ภูษาพื้นทองทองผุด	ชายไหวประดับบุษราคัมสร
ชายแครงช่อแก้วลงกรณ์	ฉลององค์เครือช่อนสุพรรณพราย
ดาบทศทัพบรวงดวงกุดัน	สังวาลวรรณมรกตสามสาย
เพื่องห้อยพลอยประดับทับทิมราย	ทองกรนาคกลายพาหุรัด
ทรงพระอำมรงค์เรือนเก็จ	มงกุฎเพชรรุ่งเรืองดวงจรัส
ห้อยพวงมาลัยดอกไม้ทัด	กรรเจียกจอนเนวรัตน์รุจี
จับพระขรรค์แก้วแววฟ้า	งามสง่าดั่งองค์ไกลย์
เสด็จจากปราสาทมณี	จรลิมารขึ้นอัสดร

อุณรุท หน้า ๑๖

บทที่ ๓

ท้าวบรมจักรกฤษณ์เสด็จประพาสป่า ก่อนเดินทางได้ทรงเครื่องใหม่
ดังบทที่ว่า

โทน

ไขสุทร้ายสายสินธุวเรศ
ต่างชำระสระสงวาทรงสุคนธ์
พระทรงสนับเพลากระหนกอน
นางทรงภูษิตเครือครุฑ
พระทรงชายไหวชายแครง
นางทรงสไบคาดทองพราย
ต่างทรงสร้อยสนสังวาลวรรณ
ตาบทิศพลอยประดับทับทรวง
อำมรงค์รายพลอยบัมราช
ห้อยห่วงกุณฑลกรรเจียกจอน
ทรงพระแสงขรรค์อันฤทธิ์
กับองค์พระอุมาวิลาวัณย์

จากฝักปทุมเมศเป็นฝอยฝน
ปรุงปนพมาศชมพูท
ภูษาเชิงมังกรเล่นสมุทร
แย่งยุศรูปวาสกริกราย
ฉลององค์ทองแล่งฉานฉาย
ประดับถันพรรณรายมุกดาดวง
สะอึงแกวกุดันโชติช่วง
พาหุรัดรุ่งร่วงทองกร
มงกุฎเพชรโอภาสประภัสสร
ดอกไม้ทศอรชรประดับกรรม
งามคล้ายพระศุภรังสรรค์
ตามกันมาขึ้นรถทรง

อุณรุท หน้า ๒๓

บทที่ ๔

หลังจากที่นางจันทมาลิมเหสีของท้าวบรมจักรกฤษณ์ได้พาพระโอรส
ออกมา ประทานชื่อให้ว่าพระไกรสูท ท้าวบรมจักรกฤษณ์ก็พาพระโอรส
เพื่อไปเฝ้าพระนารอทฤาษีผู้เป็นอาจารย์ ดังบทที่ว่า

โทน

พนักงานไขทอสุทร้ายทอง
ทรงสุคนธ์ปนปรุ่งสุมาลย์
ภูษาทองพรรณอุทมพร
ชายไหวชายแครงชมพูท
สร้อยสนสังวาลสะอึงแก้ว
เฟื้องห้อยพลอยบุษราคัม
พาหุรัดทองกรมังกรกลาย
มงกุฎสุรگانต์ดอกไม้พวง
จับพระขรรค์แก้วฤทธิ์รงค์
อย่างเยื้องยุรยาตรานคร

น้ำทิพเป็นละอองพรมพวย
สนับเพลาเครือขันทองประดับ
ชื่อเชิงมังกรเล่นสมุทร
ฉลององค์แย่งยุศกนิรันดร
แล้วด้วยมรกตเขียวขำ
ประจำยามตาบทิศทับทรวง
อำมรงค์เพชรพรายรุ่งร่วง
ห้อยห่วงกุณฑลกรรเจียกจอน
อาจองค์พระยาไกรสร
บทจรมายังเกยลา

อุณรุท หน้า ๓๕

บทที่ ๕

ท้าวบรมจักรกฤษณ์มีรับสั่งให้จัดพิธีอภิเษกพระไกรสรครองเมืองนครกา
ก่อนเข้าพิธีพระไกรสรได้ทรงเครื่องใหม่ ดังบทที่ว่า

จึงเสด็จเข้าที่สรงชล	ทรงสุคนธ์ธารทิพเกสร
ทรงสอดสนับเพลาเชิงอน	อุทุมพรภูษาค่าเมือง
ชายไทรชายแครงเครือมณี	ทับทรวงจับสัณวี่เหลือง
ดาบทศทักทิมอร่ามเรือง	สอดสร้อยห้อยเฟื่องสุพรรณพราย
รัดองค์กุดั่นประดับบุษย์	สังวาลชมพูนุทสามสาย
พาหุรัดทองกรมังกรกลาย	อัมรงค์เพชรพรายอลงการ
ทรงพระมหามงกุฎแก้ว	กรรเจียกจอนแล้วด้วยมุกดาหาร
ห้อยห่วงพวงทิพสุมามาลัย	งามดั่งมัมวานเสด็จมา

อุณรุท หน้า ๔๖

บทที่ ๖

หลังจากที่ท้าวบรมจักรกฤษณ์มาลาไกรสรกับนางรัตนา เพื่อไปอยู่ ณ
เขานิพนธ์ ก่อนออกเดินทางได้ทรงเครื่องใหม่ ดังบทที่ว่า

พนักงานไขท่อนพุ่มทอง	วาริเป็นละอองฝอยฝน
ทรงสุคนธ์ธารทิพเสาวคนธ์	เครื่องต้นบรมจักรพรรดิ
สอดทรงสนับเพลาขาวขจิต	เชิงอนขาวลิตปลายสะบัด
ภูษาเครือก้านกาญจน์รัตน์	พื้นขาวแจ่มจัดจลลลาย
ชายแครงชายไทรสุวรรณวาม	กระหนกเปลวองงามวิเชียร
ฉล่ององค์ทรงเศวตสุพรรณพราย	ทับทรวงสร้อยสายสังวาลวาม
ดาบทศเฟื่องห้อยมุกดาหาร	สะอึงเพชรแก้วประพาฬสัณวี่
พาหุรัดนพรัตน์บุษย์คัพ	มังกรแก้วเกี่ยวกันเป็นทอง
ทรงมหาอัมรงค์ประดับเพชร	เรือนเกียกบาแก้วเกสร
มงกุฎทิพธารัตถกรเจียกจอน	ขัดพระขรรค์ฤทธิ์รอนไพร
งามองค์งามทรงวิภูษิต	งามวิลาสขวลิตดั่งโกสินทร์
เสด็จจากอาสน์แก้วมณีนิล	ลินลามายเกยอลงการ

อุณรุท หน้า ๖๐

บทที่ ๗

ข้างฝ่ายพระอินทร์ เมื่อมีนางจะต้องพราจากนางสุจิตรา เหล็กก็ให้บังเกิด
ความเร่าร้อน คิดจะไปสร่งน้ำให้สำราญกาย ดังบทที่ว่า

โทน

ชำระองค์สร่งสินธุวาเรศ
ทรงสูคนธ์ปนทิพสุพรรณพราย
ทรงสอดสนับเพลาประดับพลอย
ทรงภูษาทิพเทวศรี
ชายไหวไหวพรายชายแครง
สะอึงแก้วคู่สนัดลิตทรง
ตาบทิศทักทรวงดวงกุดั่น
ทองกรพาทูรดลายภูกาม
ทรงมงกุฎแก้วเทวราช
ห้อยสุวรรณมัลลย์ไพฑูรย์ราย

ท่อนทองปทุมเมศกระแสนาย
นางสวรรค์วิกรายพัชนี
ลายลอยเครือกำนัมนิศรี
พื้นเขียวขจีจับองค์
เพชรแดงประดับกระหนกหงส์
ฉลององค์เครือมาศสังเวียนวาม
สังวาลวรรณเพชรเหลืองเรืองอร่าม
อำมรงค์เพชรพลามดั่งเพลิงพราย
กรรเจียกจอนนพมาศวิเชียรฉาย
จับพระขรรค์เพชรกรายลีลา

อุณรุท หน้า ๖๗

บทที่ ๘

หลังจากที่พระอินทร์สร่งน้ำเสร็จก็กลับมาหานางสุจิตรา แล้วร้ายเวทย์
เปิดทวารที่ปิดไว้ ทำให้ท้าวกรุงพามที่แอบอยู่เห็น และคิดว่าจะกลับมาลอบเข้าหา
นางสุจิตราอีก ครั้นต่อมาท้าวตรีเนตรก็มีประสงค์ที่จะออกไปประพาสป่า
ก่อนไปได้สร่งน้ำและทรงเครื่องใหม่ ดังบทที่ว่า

โทน

เทเวศไชท่อนพุ่มทอง
ลูปไล่เครื่องทิพเสาวคนธ์
สอดสนับเพลาพลอยประดับดวง
ทรงทิพภูษิตเครือลดดา
ชายไหวชายแครงทับทิมสุวรรณค์
ฉลององค์เครือมาศสังเวียนกรอง
ตาบทิศทองกรเทราพด
อำมรงค์เรือนเก็จเพชรพวง
ทัดกรรเจียกจอนทั้งซ้ายขวา
ทรงพระแสงขรรค์แก้วสุรกันต์

น้ำทิพเป็นละอองฝอยฝน
กลั่นกลั้วพระสกันธ์กายา
เชิงอนเพชรรุ่งร่วงทักทาย
กำนัลลายเลขาเขียนทอง
คู่ท้าวเทวัญในชั้นสอง
สังวาลไพฑูรย์รองทับทรวง
พาทูรดมรงค์โชติช่วง
มงกุฎแก้วแววดวงกมลธาร
ห้อยสุวรรณมัลลามุกดาหาร
มาขึ้นคชาธารเอราวัณ

อุณรุท หน้า ๗๑

บทที่ ๙

ท้าวอุทุมพรราชมีมเหสีชื่อนางอุบลเกษร มีพระธิดาชื่อนางศรีสุตา ทั้งสองต้องการให้นางศรีสุตาอภิเษกกับพระอนุรุธโอรสของท้าวไกรสูท จึงให้จัดเครื่องบรรณาการพร้อมพระธิดาไปถวาย ก่อนไปนางศรีสุตาได้ทรงเครื่องใหม่ ดังบทที่ว่า

ชมตลาด

ชำระสระสงวารี

ดูใบไม้เครื่องต้นสุคนธ์ทรง
ภูษาศรีไวยกามา
สไบคาดเครือร่วงดวงทอง
สะอึงแก้วประพาพพานพับ
สังวาลมรกตวิไลวรรณ
ทองกรเป็นรูปมังกรกราย
มงกุฎแก้วมัลลยดอกไม้พวง
งามสิริงามโฉมประโลมโลก
เป็นเอกองค์คู่วงศ์พระสีกร

ขัดสีมลินธุลีผิง

ผจงผัดพักตร์นวลละออง
ลายเลิศประหลาดไม่มีสอง
สอดสีม่วงกรองกระหนกพัน
ทับทรวงสร้อยขับประดับถัน
พาหุรัดกุดั่นมุกดาดวง
อำมรงค์เพชรพรายรุ่งร่วง
สอดห่วงสุวรรณกรเจียกจอน
งามทรงสร้างโคกสุดสมร
ดั่งอัปสรหยาดฟ้ามาธাত্রี

อนุรุธ หน้า ๘๙

บทที่ ๑๐

เมื่อนางศรีสุตาไปถึงยังเมืองนครกา เพื่อจะเข้าพิธีอภิเษกกับพระอนุรุธ พระพี่เลี้ยงจึงช่วยกันแต่งองค์ทรงเครื่องใหม่ให้นาง ดังบทที่ว่า

ชมตลาด

บ้างเข้าชำระสระ

บ้างผัดพักตร์ผิวงดงาม
นางช่วยสอดสังวาลมาศ
ประดับถันสร้อยขับทับทรวง
ทองกรรัตนพาหุรัด
ทรงมงกุฎแก้วแววาม
งามทรงดั่งองค์พระลักษมี
งามสรรพสารพางค์นวลละออง

ทรงสุคนธ์ธารกลั่นบุปผา

ให้ทรงภูษาลดาดวง
สไบคาดเครือยักกระหนกร่วง
สะอึงองค์เพชรพวงประจาย
อำมรงค์เพชรจำรัสเรืองอร่าม
กรเจียกจอนงอนงามมัลลยทอง
นางในธณิไม่มีสอง
ดั่งล่องฟ้าลงมาสุธาธาร

อนุรุธ หน้า ๙๖

บทที่ ๑๑

ก่อนที่จะเข้าพิธีอภิเษก ท้าวไกรสูทให้พระอุณรุทลงสรงทรงเครื่อง
ดังบทที่ว่า

โทน

ชำระสรงสนานสำราญกาย
ลู่ไ้รดเร้าเสาวคนธ์
สอดไส้สนับเพลาพลอยประพาพ
ชายไหวชายแครงสะอึงอังก์
ตาบทศทองกรม้งกรพัสตร์
อำมรงค์เพชรรายเรือนสุบรรณ
ห้อยพวงสุวรรณมาลัย
งามองค์เพียงอัมรินทร์

ปทุมทองโปรยปรายดังสายฝน
เพียงเครื่องต้นทิพท้าวโกสิตทรง
ภูษาเครื่องกำนกระหนกหงส์
ทับทรวงสวมทรงสังวาลวรรณ
พาหุรัดมรกตทับทิมคั่น
มงกุฎแก้วทศกรรเจียกจอน
แก้มแกมแซมใส่เป็นเกสร
กรายกรมาเฝ้าพระบิดา

อุณรุท หน้า ๑๐๒

บทที่ ๑๒

นางศรีสุตาก็ได้ลงสรงทรงเครื่องก่อนเข้าพิธีเช่นกัน ดังบทที่ว่า

ชมตลาด

พระพี่เลี้ยงเข้าขัดสีสรง

บ้างผัดพักตร์เพียงแวนแก้วกาญจน์
สไบคาดเครือร่วงดวงลอย
สะอึงแก้วทับทรวงสังวาลวรรณ
อำมรงค์เพชรรายพรายแพรว
ห้อยพวงมาลัยดอกไม้มัด

ลำอางองค์ทรงสุคนธ์หอมหวาน
ทรงภูษากำนกระหนกพัน
สวมสร้อยนวมขับประดับถัน
ทองการนาคพันพาหุรัด
มงกุฎแก้วคู่ทรงนางกษัตริย์
งามสิริศรีสวัสดิ์เพียงนางฟ้า

อุณรุท หน้า ๑๐๓

บทที่ ๑๓

ท้าวกรุงพานกับนางไวยกา อยู่ด้วยกันเป็นเวลานานไม่มีบุตรธิดา จึง
คิดที่จะไปขออนางอุษามาเลี้ยงเป็นพระธิดา ก่อนออกเดินทางทรงเครื่องใหม่
ดังบทที่ว่า

โขน

ปทุมทองโปรยละอองดังฝอยฝน ลำราญรีนขึ้นชลกระแสนสาย
ทรงสุคนธ์ปันทิพสุพรรณพราย สนับเพลาลอยรายเชิงอนงาม
ภูษาทองประสาณก้านกระหนก แเย้งกลายร่วงดวงอร่าม
ชายแครงชายไหวสุวรรณวาม ฉลององค์ทรงงามสังเวียนวรรณ
ตาบทิศทบทรวงมุกดาหาร สะอึงแก้วสังวาลดวงกุดัน
ทองกรม้งกรเกี่ยวกัน ท้าวรัตนาคพันชิงดวง
อัมรงค์เครื่องเก็จเพชรพลาหม งามทุกในแววามรุ่งเรือง
ห้อยกมลทลัดดอกไม้พวง กราโองกจลนซ้อนดวงทบทิมพราย
จับพระขรรค์แก้วแว้วฟ้า งามในแว้วจโถมฉาย
เสด็จจากห้องสุวรรณพรรณราย งามยิ่งเป็นพิชัยรถ

อุณรุท หน้า ๑๑๖

บทที่ ๑๔

เมื่อนางอุษาได้มาเป็นพระธิดาของท้าวกรุงพานกับนางไวยกาแล้ว
ก็สร้างปราสาทให้อยู่ ครั้นรุ่งเช้าก่อนที่จะพาเข้าไปในปราสาท ได้บรรจงแต่งองค์
พระธิดา ดังบทที่ว่า

ฝ่ายพระชนนิงคราญ	กับนางพนังงานซ้ายขวา
เข้าล้อมองค์สรองสีพระกายา	ให้ทรงสุคนธากำจรใจ
บ้างเข้าผัดพัศตร์ผุดผ่อง	ดั่งทองทิพมาศสุกใส
กระหมวดมุ่นโมลิอำไพ	สวมใส่เกี่ยวแก้วลงกรณ์
ปักจุทามณีนมุกดาหาร	แซมสุวรรณกุสุมาลย์เกสร
ให้ทรงภูษาลายเครือกนิษฐ	สะอึงองค์สายซ้อนประจำยาม
ตาบทิศทบทรวงดวงกุดัน	สังวาลวรรณเพชรเหลือเรืองอร่าม
พาหุรัดทองกรม้งกรงาม	อัมรงค์เพชรพลาหมพรายตา
ห้อยพวงสุวรรณมาลัย	กรรเจียกจลนซ้อนใส่ซ้ายขวา
งามเพียงองค์เทพธิดา	ลอยฟ้าลงมายังธานี

อุณรุท หน้า ๑๓๐

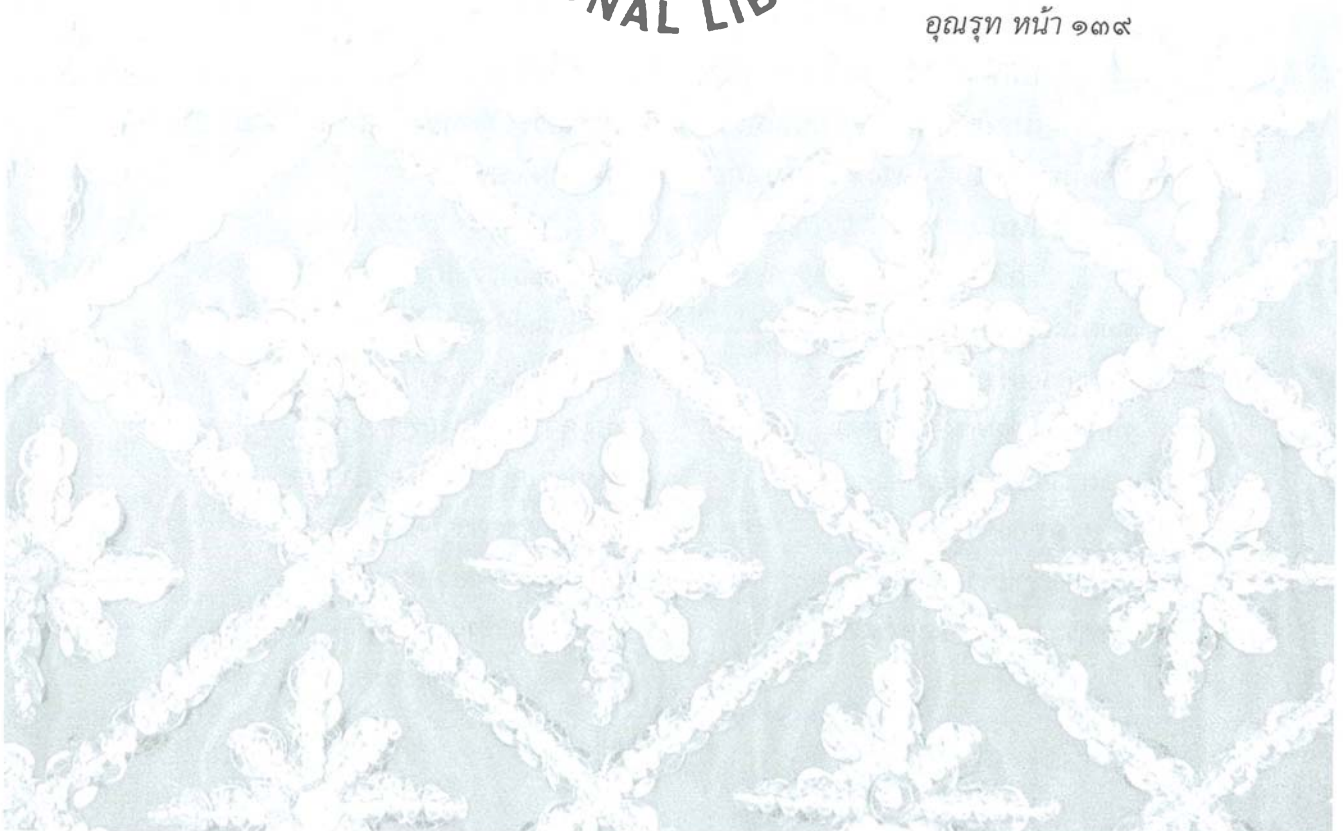
บทที่ ๑๕

ฝ่ายอุณรุทกับนางศรีสุตาชวนกันออกประพาสป่า เพื่อชมพรรณพฤกษา
สามวันจึงเสด็จกลับวัง พระบิดาก็นุญาต ก่อนออกเดินทางในเวลาเช้า
ได้ลงทรงเครื่อง ดังบทที่ว่า

โขน

สองกษัตริย์ขัดสีธูลิกาย	ปทุมทองโปรยปรายกระแสนินธุ์
ชำระรดหมดหมอมลทิน	สุคนธ์ธารเกลากลิ่นขยาจร
พระสอไล่สนับเพลาภูษาทรง	เครื่องสัศคาก้านเกสร
นางทรงภูษิตอรชร	เครื่องกระหนกกินนรกรกราย
พระทรงชายไหวสุวรรณวาม	ชายแครงเรื่องอร่ามวิเชียรฉาย
นางทรงสะอั่งแก้วแพรวพราย	มุกดาสดสายสังวาลวรรณ
พระทรงทับทรวงตาบทศ	นางทรงสร้อยประติษฐ์ประดับถัน
ต่างทรงทองกรม้งกรพัน	พระโอษฐ์มุกดาดวง
อำมรงค์เรือนแก้วเพชรเพริศ	นางโอษฐ์มุกดาสรกานต์รุ่งร่วง
กฤษณทองทัดดอกไม้พวง	สร้อยทองสุวรรณมัลลย์
งามสองสุริยวงศ์ทรงอาภรณ์	เครื่องกระหนกเคียงแซไข
ประดับด้วยอนงค์กำนัลใน	เสด็จพร้อมกันไปขึ้นรถ

อุณรุท หน้า ๑๓๙

บทที่ ๑๖

หลังจากที่นางศุภลักษณ์วาดรูปพระอุณรุทไปถวายนางอุษาแล้ว นางอุษาก็มอบแหวนกับสไบใส่ผอบให้นางศุภลักษณ์นำไปถวายพระอุณรุท และทูลเชิญพระอุณรุทให้เสด็จมา พระอุณรุทหลงสรทรวงเครื่องก่อนออกเดินทางมากับนางศุภลักษณ์ ดังบทที่ว่า

โขน

ชำระสระสนานสำราญองค์	วารินกลิ่นส่งหอมหวาน
ทรงสูคนธปณปรงสุมามาลย์	สนับเพลาดวงประพาฬชิงอน
ภูษาเครือกระหนกนกนกลาย	ช่อชายรูปราชไกรสร
ชายไหวชายแครงอลงกรณ์	ทับทรวงดวงซ้อนสลัปลอย
สอดทรงมหาสังวาลแก้ว	ดาบทศพรายแพรวเพื่องห้อย
ทองกรกุดั่นดวงลอย	พาดำพรายทาบติมพราย
อ้อมรงค์เรือนเก็จเพชรแวว	มอญแก้วแวแสงวิเชียรฉาย
ทศสุวรรณกรเจียกโมราราย	อ้อมคอกพรายพัตน์อร่ามเรือง
งามทรงเพียงองค์อมเรศ	สไบสอดสร้อยมณีเปลือง
พระกรกุมพระขรรค์ค่าเมือง	มอญสร้อยพาดยงเยื้องลีลาศมา

อุณรุท หน้า ๒๐๒

บทที่ ๑๗

เมื่อท้าวบรมจักรกฤษณ์ทราบข่าวว่า พระอุณรุทถูกท้าวกรุงพาณทำร้าย ก็คิดที่จะมาช่วย จึงทรงเครื่องใหม่ก่อนออกเดินทาง ดังบทที่ว่า

โขน

ขัดสีอินทรีธูลีผิง	ทรงสูคนธธาทิพนุปลา
สอดใส่สนับเพลาอลงการ	ภูษาคู่ทรงจักรพรรดิ
ชายแครงเครือพันกุดั่นแก้ว	วาวแววชายไหวปลายสะบัด
ทับทรวงรายดวงเนวรัตน์	ดาบทศจรัสทาบติมพราย
สอดสายสังวาลมรกต	สะอึงองค์เครือชดวิเชียรฉาย
พาหุรัดทองกรมังกกราย	อ้อมรงค์เพชรพรายอรชร
ทรงมงกุฎแก้วอลงการ	ห้อยพวงกุสุมาลย์เกสร
ขัดพระขรรค์เพชรฤทธิรอน	บทจรมาเกยรัตนมา

อุณรุท หน้า ๒๕๙

บทที่ ๑๘

ฝ่ายท้าวกรุงพาณเมื่อรู้ว่าพระอุณรุทมาอยู่กับนางอุษากีโกรธ สั่งให้
จัดทัพเพื่อยกทัพไปจับพระอุณรุท ก่อนไปได้ลงทรงเครื่อง ดังบทที่ว่า

สุหร่ายโรยโปรยปรายสายวาริริน	ทรงสุคนธ์กล้วยกลั่นหอมหวาน
สอดใส่สนับเพลาพลอยประพาพ	ภูษาลายก้านกระหนกพัน
ชายไหวชายแครงโมราร่วง	เกราะเกร็ดเพชรพวงมุกดาคน
ฉลององค์ทรงประพาพพันสุวรรณ	รัดองค์คู่กันประจายาม
ดาบทิศทับทรวงดวงผลึก	สังวาลศีกสามสายเรืองอร่าม
ทองกรพาทูรัดรายพุกาม	อำมรงค์เพชรพลามพรายตา
ลิบเคียรสอดทรงมงกุฎแก้ว	ดอกไม้ทัดวาวแววชายขวา
ยี่สิบกรกุมเทพสตรีรา	งามสง่าดั่งองค์เวสสุวัณ

อุณรุท หน้า ๒๗๑

บทที่ ๑๙

หลังจากพระอุณรุทมาท้าวกรุงพาณจัดทัพเสร็จแล้ว ท้าวทศมุข
ขึ้นครองกรุงรัตนาทน ก่อนเข้าพิธีอภิเษกกับนางอุษากีโกรธ ดังบทที่ว่า

ปทุมทองโปรยละอองวาริริน	ประดับองค์ด้วยดอกไม้สี
มัวหมองผ่องสิ้นทั้งอินทรี	ประดับองค์ด้วยดอกไม้สี
สอดใส่สนับเพลาพรอยพราย	ภูษาเสศลายกระหนกหงส์
ชายไหวชายแครงเครือภุซงค์	สังวาลทรงทับทรวงชมพูนุท
ดาบทิศทองกรมังก์พัน	พาทูรัดคู่กันประดับบุษย์
อำมรงค์เพชรพรายเรือนครุฑ	ทรงมหามงกุฎแก้วกาญจน์
ทศกรเจียกจอนวิเชียรช่วง	ห้อยพวงมาลัยมุกดาหาร
งามเพียงเทพบุตรพรหมาน	มาสถานที่เฝ้าพระภูมิ

อุณรุท หน้า ๓๑๒

บทที่ ๒๐

หลังจากพิธีราชาภิเษกเสร็จแล้ว พระอนุรุธก็พานางอุษากลับเมืองนรنگา ก่อนกลับทั้งสองได้ลงสรangkoonไปทูลลาพระอัยกา (พระฤษีที่เลี้ยงนางอุษาไว้) ดังบทที่ว่า

ชำระกายสายสินธุ์ปทุมทอง
ทรงสุคนธ์ปิ่นสุวรรณอันโอฬาร
พระสอดใส่สนับเพลาเครื่องหงส์
นางทรงผ้าทิพอุทุมพร
พระทรงชายไหวชายแครงแก้ว
นางทรงสะพักกรรทองพราย
พระสุริยวงศ์ทรงประดับทับทรวง
นางทรงสร้อยสนสังวาลวรรณ
ต่างทรงทองกรพาทูร์ด
มงกุฎแก้วมรกตดวงลอย
ห้อยสุวรรณมาลัยดอกไม้มาศ
พร้อมพี่เลี้ยงกำนัลกลยา

ใสเซ็นเป็นละอองหอมหวาน
รวรินกลิ่นชานขจร
ภูษาทรงลอยลายเชิงไกรสร
เครื่องกำนัลนรกรกราย
ล้วนแล้วด้วยดวงวิเชียรฉาย
สะอึงองค์เลิศลายกระหนกพัน
ตาบทิสร้งร่วงดวงกุดั่น
ประดับถันแวววาวอร่ามพลอย
อำมรงค์เพชรจำรัสตั้งทึงห้อย
คัลมณีนั่งคอยด้วยมุกดา

โอภาสพริ้งพราวฉาย

ดุจฉายาแสงระอุ

อุณรุท หน้า ๓๒๒

บทที่ ๒๑

เมื่อเดินทางมาถึงเมืองนรنگา พระอนุรุธกับนางอุษาก็ได้เตรียมความพร้อมก่อนจะเข้าเมือง แล้วพระอนุรุธก็พานางอุษากลับเมืองนรنگา ดังบทที่ว่า

โทน

สองกษัตริย์ขัดสีธูลิกาย
ลูบไล้เครื่องทิพย์เสาวคนธ์
พระสอดใส่สนับเพลาภูษาทรง
ชายไหวชายแครงอลงการ
นางทรงภูษิตลอยลาย
ทรงสะพักกรรเครื่องลดาดวง
ต่างทรงทองกรพาทูร์ด
มงกุฎแก้วแวววาวรุ่งฟุ้งพลา
เสร็จแล้วตามกันยุรยาตร
ลงจากสุวรรณพลับพลา

ปทุมทองโปรยปรายดังสายฝน
ปรุงปนนพมาศสุมามาลัย
เครื่องหงส์พื้นทองทองประสาน
สังวาลตาบทิศทับทรวง
รูปกนิกรกรายพินม่วง
ประดับถันเพชรพวงสังวาลวาม
อำมรงค์เพชรจำรัสเรืองอร่าม
กรรเจียกจอนงอนงามพรายตา
พร้อมมอญคัสนมนาฏซ้ายขวา
เสด็จมายังเกยรูจี

อุณรุท หน้า ๓๔๓

บทที่ ๒๒

เมื่อพระอุณรุทกลับเมืองนครกาแล้ว ท้าวไกรสุทต้องการจัดพิธีอภิเษก
ให้กับทั้งสามคือ พระอุณรุท นางศรีสุตา และนางอุษา จึงได้ลงสรงทรงเครื่อง
ก่อนเข้าพิธี ดังบทที่ว่า

โทน

สระสนานสุคนธรวยริน
พระทรงภูษิตวิจิตรตา
สองนางทรงทิพภูษา
พระทรงสังวาลวรรณอำไพ
สองนางทรงสร้อยสะอึงมาศ
พระทรงพาหุรัดรจนา
นางทรงทองกรอำมรงค์
สามองค์ทรงเครื่องแพรวพราว

ส่งกลิ่นด้วยทิพบุปผา
ชายไทรจนาตรัสไตร
สไบสีโสภาคแจ่มใส
ทับทรวงวิไลลงการ
ดาบทศโอบาสเลขา
มหามงกุฎแก้วแพรวพราว
ศิโรเพฐน์บรรจงเจิดฉาย
ดั่งผันผายลงจากวิมานมา
อุณรุท หน้า ๓๖๔

บทที่ ๒๓

เมื่อท้าวไกรสุทมีรับสั่งให้พระอุณรุทไปคล้องนางศรีสุตาและนางอุษา ทั้งสอง
ออกไปคล้องช้าง ก่อนไปได้ลงสรงทรงเครื่องไปให้พระอุณรุท

โทน

ไซสหัสธาราอำองค์
ผ่องศรีสนับเพลาเรืองอุไร
แพรวพราวชายแครงแสงระยับ
เจ็ดช่วงทับสังวาลวรรณ
โอพาร์ทองกรพาหุรัด
แสงฉายอำมรงค์อลงการ
จินดาควงร่วงรุ่งมงกุฎเก็จ
สลัปลักรรเจียกแก้วมณี

ออกเยี่ยมทองสุคนธ์ผ่องใส
เรื่องรอบไปโสมแพรวพรรณ
ระยาบจับชายไหวเจิดฉั่น
สังเวียนสร้อยกุดั่นโอพาร
พาหุเรื่องจรัสแสงฉาน
อลงกตชัชวาลจินดาดี
มงกุฎกาบเพชรประดับสลัปลี
ห้อยพวงมาลีวิไลวรรณ

อุณรุท หน้า ๓๗๓

บทที่ ๒๔

ภายหลังที่พระอุณรุทได้กินรีท่านาง ก็กล่าวถึงวิรุณเมศผู้เป็นใหญ่
ในหมู่วิชาวร เมื่อจะออกประพาสาได้ลงสรทรงเครื่อง ดังบทที่ว่า

แล้วนุ่งผ้าหนังสือราช	ประหลาดลายงามคล้ายดาบส
เกาบินประดับสำหรับยศ	อลงกตคาครดสะเอวงาม
ทรงมหาสังวาลเมฆพัท	จำรัสเลื่อมพร้อยพรายอร่าม
กายสิทธิ์ติดตาบาวบวม	ประจำยามนิลพัทสีดำ
ทองกรสวมสอดนาคคต	คชสิทธิ์พาหุรัดเขียวขำ
ปรอทร้อยแปดเป็นประจำ	สวมใส่กำยาทั้งอินทรี
แล้วทรงชฎาหอเกล้า	เพริศพรรณพรัดนรังสี
กุมพระขรรค์แก้วโมลี	ซีกกรายตรวจโยธา

อุณรุท หน้า ๔๑๑

บทที่ ๒๕

หลังจากที่พี่เลี้ยงเห็นพระอุณรุทอยู่กับนางกินรีทั้งห้า ก็เกรงว่าจะหลง
นางเหมือนที่หลงนางอุษา จึงออกอุบายทูลให้พระอุณรุท ออกไปคล้องช้าง
เพื่อเป็นศรีแก่พระนคร พระอุณรุทได้ลงสรทรงเครื่องใหม่ ดังบทที่ว่า

โทน	สุคนธ์ธำมรงค์ขลุ่ย
เข้าที่ชำระสระสนาน	ภูมพินิจไชยธำ
สนับเพลาเชิงรูปนาคน	คู่ทวยจักรพรรดิ
ชายแครงชายไทวนาวรัตน์	ทับทรวงบริวารรองสวาลวรัตน์
ฉลององค์ทรงประพาสาเครื่องรอง	ประดับดวงมรกตแก้วมุกดา
ตาบทิศรดองค์เครื่องชด	อำมรงค์เรือนสุบรรณทับทิมพราย
พาหุรัดทองกรมังก์พัน	ดอกไม้ทศอรชรวิเชียรฉาย
ทรงมหามงกุฎกรเจียกจอน	กรายกรมาขึ้นคเชนตรา
จับพระแสงขอแก้วแพรวพราย	

อุณรุท หน้า ๔๓๒

บทที่ ๒๖

พระอุณรุท คล่องช้างได้สำเร็จแล้ว ได้ลงสรงทรงเครื่อง ดังบทที่ว่า

ชมตลาด

เมื่อนั้น

โสรจสรนํ้าทิพมนตรา

ตาบทิศัทบทรวงอลงกร

ทองกรพาหุรัดจำหลักลาย

จุมเจิมพระวิลาสวิไลลักษณ์

ดั่งบรมพรหมเมศฤทธิรอน

พระอุณรุทสุริยวงศ์นาถา

แล้วทรงภูษาพรรณราย

สอคมหาสังวาลสามสาย

มงกุฎแก้วแพรวพรายกรรเจียกจอน

ผ่องพักตร์จรัสประภัสสร

อันเชจรมมาจากชั้นฟ้า

อุณรุท หน้า ๔๓๕

ภาคผนวก ค.

บทละครใน เรื่องอิเหนา

บทละครใน เรื่องอุณรุท

บทละครเรื่อง อิเหนา *

ตอนศึกกะหมังกูหนิง

พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

จัดแสดงเนื่องในโอกาสครบ ๒๐๐ ปี

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ณ โรงละครแห่งชาติ

วันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๑

หม่อมแก้ว สนิทวงศ์เสนี จัดทำบท

- ฉาก ๑ ดำหนักของอิเหนาในเมืองหมันทยา -

- อิเหนาประทับอยู่บนแท่นพร้อมกับตำมะทอง และพี่เลี้ยงเสนาหมอบเฝ้า -

- ปี่พาทย์ทำเพลง วา -

- เปิดม่านเทพนม -

- คะหมังเมืองกูเรป็น นำพระราชสารมาถวาย -

- ร้องเพลงซ้ำปี -

เมื่อนั้น

พระโคมยวงวอ์สลุแดทวา

คลี่สารสมเด็จพระบิดา

พลาททอดทศนาทันใด

- ร้องเพลงเอกบท -

ในลักษณะนั้นว่าปัจจามิตร

มาตั้งติดมาหากกรุงใหญ่

จงเร่งรีบรื้อพลสกลไกร

ไปช่วยชิงชัยให้พ้นภัย

- อ่าน -

ถึงไม่เลียงบุษบาเห็นว่าชั่ว

แต่เขารู้ว่าตัวนี้เสีย

อันองค์ท้าวดาหาธิบติ

นั้นมิใช่หรือจริงใจ

มาตรแม้นเสียเมืองดาหา

จะพลอยอายุขัยให้สั้น

ซึ่งเกิดศึกสาเหตุเพทภัย

ก็เพราะใคร่ความดีใจ

ครั้งหนึ่งก็ให้เสียวาจา

อายุชาวดาหาอันจากร

ครั้งนี้เร่งคิดดูจงนัก

จะซ้ำให้เสียศักดิ์กิตติ

แม้นมียกพลไกรไปช่วย

ถึงเราช่วยก็อย่ามาดูผี

อย่าดูทั้งเปลวอัคคี

แต่วันนี้ขาดกันจนบรรลัย

* สะกดคำตามต้นฉบับเดิม

- ร้องร่าย -

ครั้นอ่านสารเสร็จสิ้นพระทรงฤทธิ์
บุษบาจะงามสักเพียงไร
หลงรักรูปนางแต่อย่างนั้น
แม้งามเหมือนจินตะทราวาตี
แล้วว่าแก้ตะหมิงเสนา
มิให้เสียวงศาสุรารักษ์

ถอนฤทัยคิดแล้วสงสัย
จึงต้องใจระตูทุกบุรี
จะพากันมาม้วยไม่พอที่
ถึงจะเสียชีวิก็ควรนักร
เราจะยกโยธาไปโหมหัก
ดลสักเจ็ดวันจะยกไป

- ร้องร่าย -

บัดนั้น
ทูลว่าข้านักรพระภูวนัย
เชิญเสด็จคลาไคลไปก่อน
อันข้าศึกซึ่งยกมาต่อตี

ตะหมิงบังคมประนมไหว้
เกลือกไปไม่ทันจะเสียที
แล้วจึงค่อยผันผ่อนมารุงศรี
ปานนี้จะประชิดติดกรุงไกร

- ร้องเพลงนกกะจอกทอง -

เมื่อนั้น
สุดที่จะบิดเบือนเลื่อนวันไป

พระสุริยวงศ์เทวอักษณาลัย
ด้วยเกรงในปิตุเรศตรัสมา

- ร้องเพลงพม่าจ้อยชั้นเดียว -

ความกลัวความรักสลักทรวง
แต่เรรวนทวนนึกตรึกตรา
จึงดำรัสตรัสสั่งตำมะหงง
ม้ารถคชสารชาญชัย
เลือกสรรโยธางสามารถ
แต่ป็นดิงก็ให้ถึงทันคว้น
เราจะตัดศึกใหญ่ให้ย้อย่น
แม้ไพร่หนนี้มีอกลางแปลง
ถูกษ์รุ่มพรั่งนี้จะยกไป
สั่งเสร็จเสด็จไคลคลา

ให้เป็นท่วงทนต์หลังกังวลหน้า
พระราชาสะทอนถอนใจ
เร่งเตรียมจัดดุรงค์ทัพใหญ่
บริบรัดจัดไว้ให้ครุฑใหญ่
ที่อยู่คงอาจองชั้น
เข้าโรมรุกบกับทันแต่
ด้วยกำลังวังดาลเร่ง
เห็นหักได้ไม่แคล้วด้วยรบ
ซึ่งช่วยช่วยกันดาหัก
ไปปราสาทจินตะทราวาตี

- ปี่พาทย์ทำเพลงเร็ว - ลา

- ปี่ดม่านแดง -

- อิเหนารำหน้าม่านแดง -

- จาก ๒ คำหนักฝ่ายใน -
- จินตะหรานั่งอยู่บนเตียง -
- นางกำนัลหมอบเฝ้าถวายอยู่งาน -
- เปิดม่าน -
- อิเหนาออกเวทีบน -
- ร้องเพลงแขกต้อยหม้อ -

ครั้นถึงห้องสุวรรณบรรจง
ทอดถอนฤทัยพลางทวงพาที
บัดนี้คะหมิงเสนา
เป็นเหตุด้วยดาหาเวียงชัย
ให้พี่กริชาทพขันธ
จะريبยกพหลมนตรี
อยู่จงดี้เถิดพี่จะลำน้อง
เสร็จศึกวันใดจะไคลคลา

เข้านั่งแนบแอบองค์นางโฉมศรี
ภูมิแจ้งความแก่ทรมวย
ถือสารพระบิดามาให้
เกิดการศึกใหญ่ไพร
ไปช่วยป้องกันกรุงศรี
พรุ่งนี้ให้ทันพระบัญชา
อย่าหม่นหมองเศร้าสร้อยละห้อยหา
กลับมาสู่สมภิรมย์รัก

- ร้องร่าย -

เมื่อนั้น
ฟังตรัสชัดแค้นฤทัยนัก
แล้วตอบถ้อยน้อยฤาพระทรงฤทธิ์
ล้วนกล่าวแกล้งแสร้งเสเล่หลม
พระจะไปดาหาปราบข้าศึก
ด้วยสงครามในจิตยังติดพัน
ไทนพระผ่านฟ้าสัญญาน้อง
ไม่นิราศแรมร้างทางไกล
พระวajan่าเชื่อเป็นพินนิก
พาชื่อสุจริตคิดสำคัญ
มิรู้มาอาภัพกลับกลาย
ยังสมคำสัญญาที่พาที

จินตะหราวาติมีศักดิ์
สะบัดพัทตร์ผินหลังไม่บังคม
ช่างประดิดฐคิตความพองามสม
คดคมแยบคายหลายชั้น
ฤาจักถึงคู่ตุนาหงัน
จึงบิดผันพจนาไม่อาส
จะปกป้องครองความพินนิก
จนบรรลัษย์มอดม้วยไปด้วย
จึงหลงรักภักดีไม่เคยคิด
หมายมั่นว่าเมตตปรานี
จะหลีกเลียงเบี่ยงบ่อนาถพินนิก
ก็ร้อยปีพระจะกลับคืนมา

- ร้องเพลงไอโอม -

เมื่อนั้น
โอมนางพลางกล่าววาจา
ซึ่งสัญญาว่าไว้กับนวลน้อง
มิได้แกลังกลอกกลับอภิปราย

พระสุริยวงศ์เทวฤๅณสัณหา
จงผินมาพาทีด้วยพี่ชาย
ว่าจะครองไมตรีไม่หนีหน่าย
อย่าสงกว่าจะวายคล้ายรัก

- ร้องเพลงสารถิขึ้นเดียว -

จะจำจากโฉมเฉลาเยาวเรศ
ข้อความงามแคลงกินแทนงัก
สมเด็จพระบิดาให้หาพี่
ถึงสองครั้งที่ขับรับสั่งไว้
บัดนี้เกิดศึกก็สุดคิด
สารามีมาเป็นพะยาน

เพราะเกรงเดชปิตรรงค์ทรงศักดิ์
ด้วยเจ้าไม่ประจักษ์ที่จริงใจ
ใช่แต่ครั้งนี้นั้นหาไม่
ยังมีได้บอกเจ้าให้แจ้งการ
จนจิตที่จะขัดพระบรรหาร
พระย่นสารให้นางทศนา

- ร้องร่าย -

เมื่อนั้น
ค่อนให้ไม่แลดูสารา

โฉมยงองค์ระเด่นจินตะหรา
กลยาคังคั่นแน่นใจ

- ร้องเพลงแขกมอญบางช้าง ๒ ชั้น -

โอ้อวนิจจาความรัก
ตั้งแต่จะเชียวเป็นเกลียวไป
สตรีใดในพิภพจบนแดน
ด้วยไฝรักให้เกินพักตรา
โอ้อวน่าเสียดายตัวนัก
จะออกชื่อฤๅชั่วไปทั่วทิศ

พึงประจักษ์ดังสายน้ำไหล
ที่ไหนเลยจะไหลคืนมา
ไม่มีใครได้คั่นเหมือนอกข้า
จะมีแต่เวทนาเป็นเนืองนิตย์
เพราะเชื่องล้นหลงรักจึงซ้ำจิต
เมื่อพลั้งคิดผิดแล้วจะโทษใคร

- ปี่พาทย์ทำเพลงโลมสิงห์โต -

- อิเหนาย่นสารให้จินตะหราดู - จินตะหารับไปอ่านและทำท่าเข้าใจ -

- ร้องเพลงโลมสิงห์โต -

เมื่อนั้น
รับขวัญกลยาแล้วว่าไป

พระทรงโฉมประโลมพดุมยุ
ที่จะลืมลืมลใจโยมิ

- ร้องร่าย -

เป็นเวรกรรมจึงจำจาก
กับนางสการะวาทิ
นางไกลปิตรามาตรงค
ถ้าพลั้งผิดสิ่งไรได้เมตตา
ว่าพลงทางเปลื้องสังวาลทรง
จงเจ้าเอาเครื่องประดับนี้

ขอฝากมาหยารัศมี
ด้วยทราวมวยไรที่พึงท
โฉมยงอย่าเคียดขี้ทั้งส
อย่าถือโทษโกรธาเทวี
ให้องค์จินตะหามารศรี
ไว้ดูต่างพักตร์ที่จะขอลา

- ร้องรำ -

เมื่อนั้น
ได้ฟังพระราชบัญชา
แล้วทูลว่าพระองค์อย่าสงสัย
จะรักใครในสองนางนั้น
ว่าพลางนางเปลื้องสไบทรง
เกลือกจะลืมน้ำมันสัณญา

โฉมยงองค์ระเด่นจินตะหรา
กัลยานอบนบอภิวันท์
น้องมิได้รังเกียจเด็ดฉันท
เหมือนพี่น้องร่วมครรรักษ์กันมา
ถวายองค์ทรงเดชเชษฐา
ได้เห็นผ้าเป็นเพื่อนเตือนฤทัย

- ร้องรำ -

เมื่อนั้น
เห็นนางค่อยสร้างศอกาลัย
บัดนี้พี่ขออำลา
ว่าพลางผันผายกรายกร

ระเด่นมนตรีศรีใส
ภูวนัยตรัสบอกบังอร
ไปสั่งสองสุตาดวงสมร
บทจรไปห้องสองนารี

- ปี่พาทย์ทำเพลงเข้ม่าน -

- อิเหนาลงรำเวทีล่าง -

จาก ๓ คำหนักฝ่ายใน (ใช้จากม่านทั้ง)

- นางมาทยารัศมีกับนางสการะวาตินั่งอยู่ด้วยกัน -

- ปี่พาทย์ทำเพลงนกจาก -

- เป็ดม่าน -

- อิเหนาออก -

- ร้องเพลงนกจาก -

นั่งแนบแอบองค์กัลยา
เชยปรางนางสการะวาตี
ค่อยอยู่เถิดน้องอย่าหมองไหม้
อย่ากรรแสงศอกาอาวรณ์
จงรู้จักอดออมถนอมจิต
สั่งเสร็จเสด็จจรจรล

ประคองชมมาทยารัศมี
ตรัสสั่งสองศรีด้วยสุนทร
พี่จะลาทราวม้วยไปก่อน
เป็นกรรมจำจรรจากัน
สิ่งใดอย่าได้คิดเด็ดฉันท
ขึ้นเฝ้าทรงธรรมเจ้าธานี

- ปี่พาทย์ทำเพลงฉิ่ง -

- ปิดม่าน -

- เปิดม่านทั้งเป็นฉากริมกำแพงเมืองมีเกยประทับข้าง -

- เหล่าทหารพร้อมอยู่แล้ว -

- อิเหนาทรงเครื่องสีแดงออก-

- ร้องเพลงรื้อร้าย -

ขึ้นเกยภิรมย์ที่ประทับ
พร้อมด้วยหมู่อำมาตย์มาตยา
พอได้ศุภฤกษ์ก็ลั่นฆ้อง
บุโรหิตพ่นไม้ข่มนาม
ทัพหน้าทัพหลวงทัพหลัง
ทหารโบกธงทองกระบี่ครุฑ
ชีพ้อก็เบิกโขลงทวาร
เสด็จทรงช้างที่นั่งหลังคา

ผันพักตร์สู่พ่ายพิทศา
โหราธิบดีชี้พราหมณ์
ประโคมครึกกึกก้องท้องสนาม
ทำตามตำราพิชัยยุทธ์
พร้อมพรังตั้งให้อึงอุตม์
ฝรั่งจุดปืนใหญ่ให้สัญญา
จอมอ่านอาคมคาถา
คลาเคลื่อนโยธาทุกหมวดกอง

ข้างเอยข้างที่นั่ง

งามสรรพสรรพางค์ทางบังคลง
สองหูพู่ห้อยพร้อยแพรว
ปฤตระพองพรรณรายชายสุวรรณ
ประดับด้วยภิรมชุมสาย
ม้าอาสาแข่งนอกล้วนหอกขัด
ชนิดหอกชนิดดาบโล่หัตถ์
สนั่นเสียงปี่กลองฆ้องกระแด
เสียงช้างเสียงม้าโกลาหล
กองหลังรั้งท้ายคุมลำเลียง

ยอดพองหลังดีไม่มีสอง
พองพองจำหลักลายพรายพรรณ
งกกลั่วแววาวดาวกุดัน
ลูกชนกจักกรันริงรัด
ธงฉานธงชามยุรฉัตร
เบียดเสียดเยียดยัดอัดแอ
คับคั่งองทวนกระบวนแท้
สังข์แตรแซ่เสนาเพราะเพรียง
เสียงคนอิงอ้อบันภาเสียง
รับรันชนเสบียงตามไป

- ปี่พาทย์ทำเพลงเชิด -

- ปิดม่าน -

- ฉาก ๔ ท้องบรรทม -

- เปิดม่าน -

- ท้าวกะหมังกุหนิงกับอนุชาและโอรสประทับบนเตียง -

- ปี่พาทย์ทำเพลงสาร์กาเขมร -

- ร้องเพลงสาร์กาเขมร -

เมื่อนั้น
ครั้นแสงทองส่องพื้นปฐพี
จึงชวนสองระคูอนุชา
บทจรจากอาสน์อำไพ

ท้าวกะหมังกุหนิงเรื่องศรี
พระตื่นจากที่บรรทมใน
กับโอรสาพิศมัย
เสด็จไปที่สรงคงคา

- ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอ -

- ร้องเพลงเสมอ -

สื่อองค์สร้งน้ำพิธสนม
ต่างไล่สนับเพลารจนา
เกราะเพชรเก็กรองฉล่อง
คาดปั้นเหน่งพรรณรายสวย
ไล่สังวาลย์สำหรับรณรงค์
ดาบทศทัพบิมแสงประเทือง
ทรงมหาอำมรงค์เรือนครุฑ
อุบะเพชรพวงผจงทรงทัด

สุคนธารพรัตน์กลั่นบุหงา
ทรงภูษาแยงยกกระหนกพัน
ด้วยมืบาตบรรจงทรงกระลั่น
สลักคั่นประจำยามอร่ามเรือง
ที่ประรางทรงสายสร้อยห้อยเฟื่อง
ทองกรประดับเนืองเนาวรัตน์
ทรงมงกุฎกรรเจียรจรัส
สักขัตริย์ทรงกริชแล้วคลาไคล

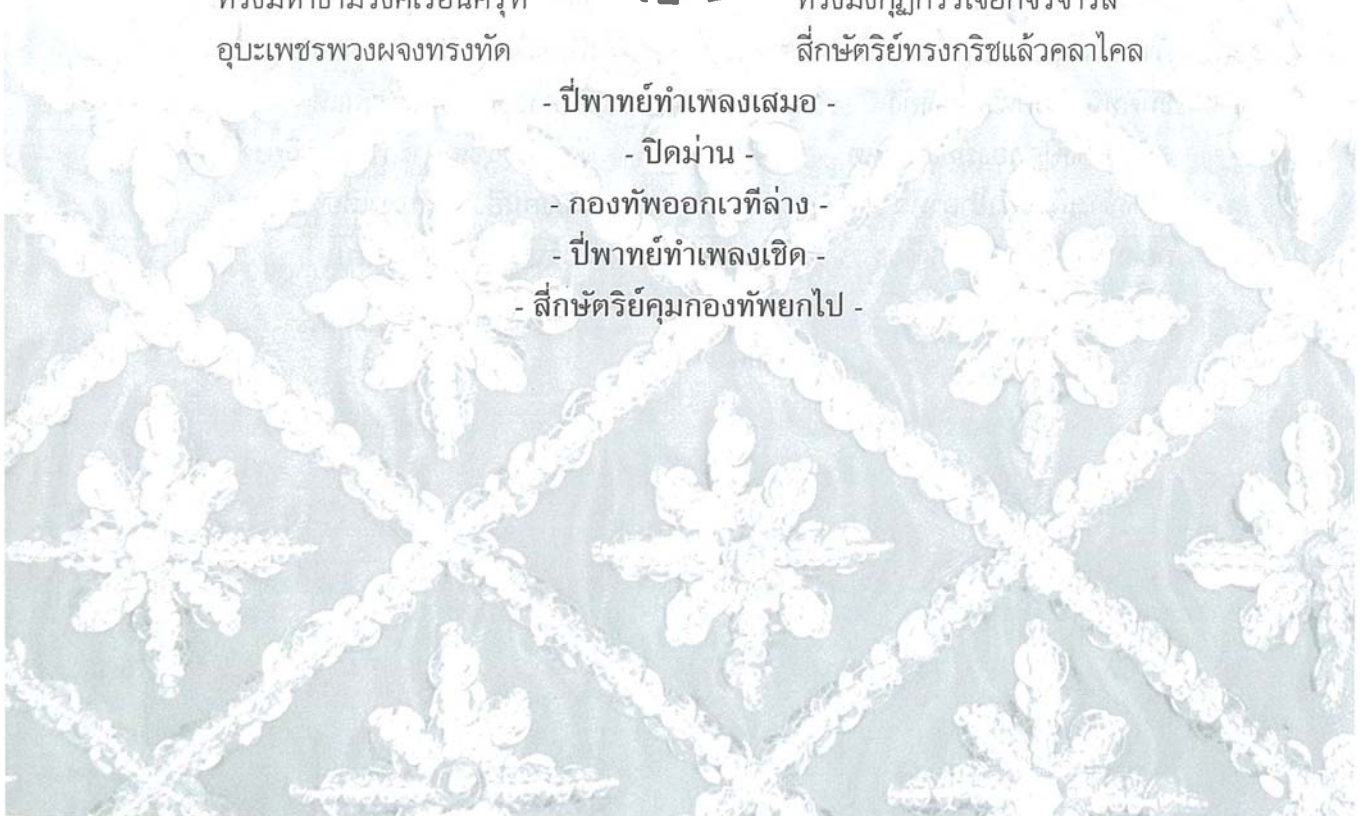
- ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอ -

- ปิดม่าน -

- กองทัพออกเวทีล่าง -

- ปี่พาทย์ทำเพลงเชิด -

- สักขัตริย์คุมกองทัพยกไป -

ฉาก ๕ สนามรบ

- กองทัพทั้งสองออกปะทะกันทั้งเวทีบนและเวทีล่าง -
- ร้องเพลงถอยหลังเข้าคลอง -

เมื่อนั้น
เห็นทัพมาตั้งมั่นกันเมืองไว้
จึงตรัสเรียกโอรสยศยง
ต่างรับกระตะพาชี
แล้วมีสีหนาทโองการ
จงเร่งเข้าตีทัพให้อัปปรา

ท้าวกะหมังกุหนิงเป็นใหญ่
พลไกรเพียบพื้นปักพิ
กับองค์อนุชาทั้งสองศรี
ออกยืนที่ประจำกองโยธา
ประกาศสั่งทวยหาญกองหน้า
หักเอาดาหาวาในวินนี้

- ร้องรำย -

บัดนั้น
ก็เร่งพลเร่งพวกราช
บ้างเป่าชุดจุดยิงปืนใหญ่
นายกองแกว่งดาบาวบว้ย

คะหมังรับสั่งไล่เกศ
เข้าต่อสู้หักโหมโจมตี
ด้วยศรขย่มทกนกลับ
ด้วยพลพุ่งเข้าชิงชัย

- ร้องเพลงในเพลงขึ้นเคียว -

เมื่อนั้น
เห็นพวกพลไพร่ตีประจัญ
พระกรวีโรธหนักดังอัคคี
โรมรุกรบูกไปแต่ลำพัง

มีดาบระดาแข็งขัน
โยธายืนหยุดยั้ง
แกว่งกระบี่ซัดม้าที่นั่ง
ไล่หลังพวกพลเข้ารณรงค์

- ร้องเพลงแขกไทโร -

เมื่อนั้น
กับระเด่นทั้งสามสุริยวงศ์
เห็นลังคามาระตากล้านัก
มิไฉไลใจในที่ทำสงคราม

ระเด่นมนตรีสูงส่ง
ต่างองค์ผันแปรแลตาม
ยังอ่อนคักคักหักศอกไม่เกรงขาม
ต่างซัดม้าตามไปทันใด

- ร้องเพลงต้นเพลงจึงขึ้นเคียว -

เมื่อนั้น
เห็นระเด่นทั้งสี่จึงถามไป

ท้าวกะหมังกุหนิงเป็นใหญ่
เจ้าผู้ใดที่ชื่อจรรกา

- ร้องเพลงแขกหนึ่ง -

เมื่อนั้น
ยัมพลาทางตอบวาจา
จะสังหารผลาญพวกปัจจามิตร
ซึ่งท่านถามหาจรกานัน

ระเด่นมนตรีใจกล้า
เรายกมาแต่กรุงกูเรปัน
ที่มาติดดาหาเขตชั้นที่
มิได้มาด้วยกันในกองนี้

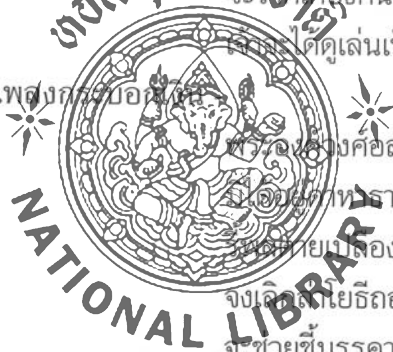
- ร้องร่าย -

เมื่อนั้น
รู้ว่าระเด่นมนตรี
แต่มานะตอบไปด้วยใจหาญ
แต่ละองค์ทรงโฉมโสภา
ได้เห็นก็เป็นที่น่าเสียดาย
ไม่ควรคู่สู้รบกับเรา
อนึ่งตัวเจ้ากับเรานี้
ให้จรกามาเกิดจะชิงชัย

ท้าวกะหมิงกุหนิงเรืองศรี
ภูมิกรันคร้ามขามวิญญาน
เจ้าผู้วงศ์วานอัสสุยา
ชั้นชาอายุก็ยิ่งเยาว์
จะพากันมาตายเสียเปล่าเปล่า
ครันจะฆ่าเสียเล่าก็อาใจ
จะฆ่าก็ดูถูกกันก็หาไม่
จะฆ่าก็ดูเล่นเป็นขวัญตา

- ร้องเพลงกบฏบอกให้รู้ -

เมื่อนั้น
จึงตอบว่าอันตัวจรกา
เมื่อหลบตามารบให้ผิดเมือง
จะรบกับจรกาดังว่านี้
แม้ไม่รู้แห่งเมืองจรกา
ถ้าขึ้นตั้งประชิดติดกรุงไกร
ถึงมาตรแม้นจรกามีมาเล่า
เมตตาว่าน้องเป็นสตรี
ใช้นางเกิดในปทุมมา
จะมาช่วงชิงกันดังผลไม้

ท้าวคงคัยสัณแดหวา
ไปเอาดาพราน
จะตายบ่ต้องไม่พอที่
จึงเจ็ดสัณธียธอยไป
จะช่วยข่มรรคาบอกให้
จะชิงชัยไม่ฟังท่านพาที่
ตัวเราจำช่วยด้วยเป็นที่
จะทอดทิ้งมารศรีเสียอย่างไร
สุริยวงศ์พงศานันหาไม่
อันจะได้นางไปอย่าสงกา

- ร้องเพลงการเวกชั้นเดียว -

เมื่อนั้น
จึงว่าเรายกโยธา

ท้าวกะหมิงกุหนิงใจกล้า
หมายมาจะชิงพระบุตร

- พุด -

ถึงจะรับของสู่ระตูไว้
จรกาไม่มาก็ยิ่งดี
สุดแท้แต่นางอยู่ที่ไหน
อันชิงนางอย่างนี้ไม่ผิดธรรม
สุดแต่ใครดีก็ใครได้
จงยกทัพกลับคืนไปพารา

ยังมิได้ทำการภิเษกศรี
ไม่มีผู้ทวงแทนเกียจกัน
เราก็จะชิงชัยที่นั่น
ธรรมเนียมนั้นมีแต่บุราณมา
การอะไรของเจ้าผู้เชษฐา
เบื้องหน้าจะได้สืบสุริยวงศ์

- ร้องเพลงกระบอกทอง -

เมื่อนั้น
ซึ่งจะให้เรายกจัดทรงค์
อับอายไพร่ฟ้าประชาชน
ฤๅหมายไม่สมคะเนเรรวน
อย่าพักพุดอุบายให้ตายใจ
รีพลจะพลอยย่อยยับ
จะได้ดูฤทธิฝีมือ
ฤๅรักตัวกลัวจะม้วยชีวัน

ระเด่นมนตรีตอบตามประสงค์
คินคกรงไกรนั้นไม่ควร
เสนีรีพลจะแซ่สรวล
จึงชวนพุดจาหย้าทัพ
ท่านมียกคืนไปก็ไม่กลับ
เราก็บ่ขวนขวายสู้กัน
ให้ฤๅอยู่ในชาวเขตชั้นที่
มิใช่คิดจะให้กลับไปพารา

- ร้องเพลงเขมรปากทองมโนราห์ -

เมื่อนั้น
ได้ฟังคังแค้นแทนบิดา
คู่ก่อนอริราชไพร่
โอหังบังอาจประมาท
มิเราก็จ้าจะตายลง
ยังมีทันพันตูมาชู้ศึก

อันนายไพร่ใจชาญ
จึ่งคิดตอนจ้าวาไป
อย่างหลบหลู่ท่านผู้ใหญ่
จะบนบอยบอบไหวอย่าฟังนึก
อย่าหมายจิตคิดทวงในการศึก
จะรับแพ้แลเลิกไม่มีลาย

- ร้องรำย -

เมื่อนั้น
ฟังวิทยาสะก่าอภิปราย
จึงทูลองค์ระเด่นมนตรี
สู้วิทยาสะก่าผู้ศักดิ์ดา

สังคามาระตาเจิดฉาย
หยาบคายเคื่องขัดอธยา
น้องนี้จะขออาสา
พระองค์จงยืนมาเป็นประธาน

- ร้องเพลงมอญรำดาบชั้นเดียว -

เมื่อนั้น	ระเด่นมนตริใจหาญ
จึงตอบอนุชาชัยชาญ	เจ้าจะต้านต่อฤทธิ์ก็ตามใจ
แต่อย่าลงจากพาสี	เพลงกระบี่ยังหาชำนาญไม่
เพลงทวนสั้นทัดชัดเจใจ	เห็นจะมีชัยแก่ไพร่

- ร้องร่าย -

เมื่อนั้น	ลึงคามระดาเรืองศรี
น้อมองค์ลงถวายอัญชลี	กระตะพาขึ้นไปพลัน

- ร้องเพลงขอมกล่อมลูกชั้นเดียว -

ยืนม้ายู่ตรงวิหยาสะกำ	แสรงทำเป็นที่เย้ยหยัน
แล้วว่าใครไม่คิดแก้ชวัน	จะชิงตุนาหงันพระธิดา
จงมาเล่นทวนด้วยกันก่อน	ให้เห็นฤทธิ์รอนแกล้วกล้า
แม่นควรคู่กับวงศ์เทวา	จึงจะยกภรรยาให้ไป

- ร้องร่าย -

เมื่อนั้น	พระธิดาองค์ประไพ
ได้ฟังแค้นชดกลัดใจ	จึงขึ้นขี่ม้าไปพลัน

- พุด -

ดูก่อนเจ้าผู้เรืองฤทธิ์รงค์	พระธิดาองค์ประไพ
เชื้อชาติญาติวงศ์พงศ์พันธุ์	จึงขึ้นขี่ม้าไปพลัน
ฤาเป็นวงศ์อัสสัมชัญ	พระธิดาองค์ประไพ
จึงป็นหน้ามาต่อฤทธิ์ไกร	ในสนคราจึงเจิญ
ที่ยืนม้ายู่ข้างหลังนั้น	เมื่อก้าวขวาลัยจะมรรณา
นามวงศ์พงศ์ใดจงบอกมา	กันกลดพื้นสุวรรณโอ้อ่า
	แจ้งกิจจาแล้วจึงจะรบกัน

- ร้องร่าย -

เมื่อนั้น	ลึงคามระดาเจิดฉฉ
ได้ฟังดังครเสียบกรรม	จึงตอบไปพลันทันใด

- พูด -

อันองค์สมเด็จพระปิ่นเกล้า
นั้นกะหัดตะปาดิชาญชัย
นี้สุหรานากงทรงสวัสดิ์
นั้นระเด่นดาหยนภูมิ
เราชื่อสังคามาระดา
ได้เป็นอนุชาเรืองชัย

คืออิเหนากุเรปันเป็นใหญ่
ร่วมในสุริยวงศ์ธิดี
องค์อะทนะสิงห์ดสำหรับ
อยู่หมั้นหยานาภิกรงไกร
หน่อท้าวปักมาทงันเป็นใหญ่
ภูวนัยองค์ระเด่นมนตรี

- ร้องเพลงเจ้าเขิน -

เมื่อนั้น
ยัมแล้วจึงกล่าววาทิ
อันกาหลังสิงห์ดสำหรับนั้น
ทั้งหมั้นหยานาบินันไสร

วิยาสะกำเรื่องศรี
ซึ่งท่านว่ามานี้ยังแคลงใจ
ดาหากุเรปันกรงใหญ่
ก็แจ้งใจว่าวงศ์กันสืบมา

- พูด -

ตัวลืออยู่ปักมาทงัน
เหตุใดว่าเป็นอนุชา
ฤๅหนึ่งพี่จะมาเป็นน้อง
เราคิดเห็นผิดประหลาดใจ

ไขว่สงสัยแดท้าว
นับในตมการการใด
ก็ยาวที่ตรึงกับเป็นน
ซึ่งบอกในแต่จระดนี้

- ร้องเพลงตะลุมพิน -

เมื่อนั้น
ฟังวิยาสะกำพาทิ

เสด็จในระเด่นเรื่องศรี
ดูละครในพระนคร

- ร้องรำ -

จึงร้องว่าเหวยไพริน
มาถามไถ่ไต่เอากิจจา
สุดแต่ว่าจิตพิศวาท
อย่าพักเจรจาให้เข้าไป
ว่าพลางทางกรายปรายทวน
ชักอาชาชิดติดพัน

ละเลงหยานคยณิกหนา
คือจะปรารณาลังใด
ก็นับเป็นวงศ์ญาติกันได้
จะชิงชัยให้เห็นฝีมือกัน
รำรำเป็นกระบวณทวนหัน
เข้าประจัญจ้วงโจมโถมแทง

- ร้องรำ -

เมื่อนั้น
ขับม้าเลี้ยวล้อต่อแยง
กลอกขยับกลับแทงซ้ายขวา
ถ้อยทีหนีโล้รับรอง

วิยาสะกำเข้มแข็ง
กรายพระแสงทวนรำเป็นทำนอง
สังคามาระดาปกป้อง
เปลี่ยนท่าทวนทองแทงกัน

- ปี่พาทย์ทำเพลงพญาเดิน -
- ร้องเพลงประเทศชั้นเดียว -

เมื่อนั้น
ขับมาไว้องป้อประจัญ
ร้ายรับกลับแทงไม่เพลงพล้า
ต่างเรียงเคียงรายย้ายกระบวน

สังคามาระดาเชิงชั้น
เป็นเชิงชั้นชิงชัยในทิววน
วิหยาสะกำผัดผันหันทวน
ปะทะทวนรวนรุกคดคลุคลี

- ร้องเพลงต้นประเทศ -

เมื่อนั้น
ชักม้าวงวังชิงที
โถมแทงแล้วแปลงเปลี่ยนกระบวน
หมายเขม้นเช่นฆ่าปัจจามิตร

วิหยาสะกำเรื่องศรี
โหมหักไพรด้วยแรงฤทธิ์
ทบทวนม้าที่นิ่งไม่พลั้งผิด
ตามติดด้านทานราญรอน

- ร้องร้าย -

เมื่อนั้น
รบบืบเคียวขับอัสตร
กลับกลอกรำร้ายกรายพระแสง
แล้วทำเสียชิงชักม้าทรง
นัยเนตรมุ่งหมายวิหยาสะกำ
พระแทงสอดตลอดเกราะถูกไพร

สังคามาระดาชาญสมร
ยอกย้อนเปลี่ยนกลรณรงค์
ปะทะแทงลงไปที่ไหลหลง
ตกลงแล้วเข้าในมุ้งที่
ในกลังแล้วไล่ตีที่
ตลิ่งน้ำพายุไรรมือ

- ปี่พาทย์ทำเพลงโหด -
- ร้องเพลงทะเลบ้า -

เมื่อนั้น
เห็นโอรสต้องศาสตรา
กริ้วโกรธโกรธาบ้าจิต
แกว่งหอกคู่ขับอาชาไนย

พารอจับตัวอินทรธนู
ดลจากกลองตีระลือ
จะร้องร้องคิดกับทมิ
เข้ารุกไล่สังคามาระดา

- ร้องร้าย -

เมื่อนั้น
เห็นไพร่รุกไล่อนุชา
กลับกลอกหอกทรงพุ่งสะกด
พระชักอาชาไนยไว้วาง

พระสุริยวงศ์พองค้อสญแดหวา
พระขับม้าถลันออกกันทาง
ระตูรับฟันผัดไม้ขัดขวาง
สะบัดอย่างเขื่อนชายย้ายทำนอง

- ร้องรำ -

เมื่อนั้น
ขับม้าวกวิ้งซิงคลอ
ขับกรพ่อนพุ่มข้างละที
ระดูตามติดพันด้วยสันทัด

ท้าวกะหมังกุหนิงไวว่อง
เคล้าคล่องกลีบกลอกหอกขัด
ระเด่นมนตรีป้อมปัด
ผันผัดอาวุธกันไปมา

- ร้องรำ -

เมื่อนั้น
รับพลางทางชักอาษา
จึงคิดว่าระดูผู้
ทั้งอาวุธต่างต่างก็ชำนาญ
อย่าเลยจะชวนประกาศไป
เรารบกันบนหลังอาษา
มาจะลงยังพื้นปฐพี
ว่าพลางลงจากอัสดร
รำรำพันเทียนเวียนระวัน

พระผู้พงศ์เทวัญสัณหา
รั้งรารอไว้ไม่รอนราญ
ท่วงที่สามารถอาจหาญ
จะผลาญบนหลังม้าเห็นยากใจ
ดูก่อนภูวนัยธิบัติ
ต่างกล้าสามารถไม่ถอยหนี
ติกระบี่ให้เห็นฝีมือกัน
พระกรทรงกระบี่ผาดผัน
หมายมั่นเช่นฆราวารี

- ร้องเพลงเขมรสุดใจชั้นเดียว -

เมื่อนั้น
จึงถอดโคลนโจนจากพาชี
ทรงกระบี่รำเรียงเคียงรำย
ขับพันพันหลังออกมา

ท้าวกะหมังกุหนิงไวว่อง
ภูมิไม่ยังรำ
ประปรายในวงเวียน
แล้วกลับทวนวงเวียนมาพันพัน

- ร้องเพลงแขกอะทวังชั้นเดียว -

เมื่อนั้น
กลับกระบี่ให้ทำเปลี่ยนแปลง
แทงต้องระดูแล้วพันซ้ำ
ต่างทรงศักราชราฤทธิ

พระสุริยวงศ์ทรงอาวุธ
ต่อแย้งย่างเข้าชิด
ไม่ชอกซ้ำผิวหนังแต่ผัดผัด
เลี้ยวไล่ตามติดด้านทวน

- ร้องรำ -

เมื่อนั้น
แกว่งกระบี่ผัดผันประจัญบาน
แทงทะลวงจ้วงพันพันที
กระบี่ต่อกระบี่ตีกระทบ

ท้าวกะหมังกุหนิงท้าวหาญ
ไม่ย่อท้อต่อต้านราญรบ
ระเด่นมนตรีหลีกหลบ
เป็นประกายกลุ้มกลบกันไปมา

- ร้องร่าย -

เมื่อนั้น
เห็นระตูต่อตีมัคคดา
ท่วงทีหนีไล่ว่อง
ยากที่ใครจะรอดอยู่ทอ
จำกูจะสังหารผลาญด้วยกริช
คิดพลางชักกริชฤทธิไกร

ระเด่นมนตรีใจกล้า
คงทั้งศัสตราวุธ
เพลงกระบี่ตีคล้องเป็นที่สุด
เป็นบุรุษผู้หนึ่งในแดนไตร
ซึ่งเทเวศร์ประสิทธิ์ประสาทให้
แล้วร้องว่าไปมิได้ช้า

- พุด -

ดูก่อนระตูภูมิ
ต่างคนไม่แพ้ฤทธา
ว่าพลางทางถอดกริชกราย
กวักพระหัตถ์ดรัสเรียกระตูพลัน

เพลงกระบี่ตีกันจนสิ้นท่า
เรามารำกริชสู้กัน
เยื้องย้ายร่ายรำบิดผัน
พระท่าทีเย้ายหยันไพรี

- ร้องร่าย -

เมื่อนั้น
ได้ฟังชื่นชมยินดี
อันเพลงกริชชวามลายู
คิดแล้วชักกริชฤทธิธรม
กรขวานันกุมกริชกราย
เข้าปะทะประกริชด้วยฤทธา

ท้าวกะหมังกุหนิงเรืองศรี
ครั้งนี้โอเหมายจะวายชนม์
กูรู้สันทัดไม่ขัดสน
ร่ายรำท่ากลมารยา
พระหัตถ์ข้ามทั้งปวง
ผัดผันไถ่ไม่คู่สู้รบ

- กลองแขก - สระหมา -

- ร้องร่าย -

เมื่อนั้น
พระกรกรายฉายกริชติดตาม
หลบหลีกไวว่องป้องกัน
ปะทะแทงแสสร้างทำลำทับ
เห็นระตูถอยเท้าก้าวผิด
ล้มลงด้าวดินสิ้นกำลัง

ระเด่นมนตรีใจกล้า
ไม่เข็ดขามศรีไม่รักข่อย
ผัดผันหนีออกไกลไกล
อย่างขยับรุกไล่ไม่ปล่อย
พระกรายกริชแทงออกตลอดหลัง
มอดม้วยชีวังปลดปลง

- ปี่พาทย์ทำเพลงโอด -

- ร้องเพลงบรเทศ -

เมื่อนั้น
ทั้งระเด่นดาหยนสุริยวงศ์
เห็นระเด่นมนตรีต่อสู้
สามองค์ทรงม้ากระชั้นชิด
ต่างเข้าลุยไล่ไม่รอรั้ง
ทหารโห่เอาชัยได้ที

กะหัดตะปาดีสอง
สุหรานากงทรงฤทธิ์
แทงระตูแม่ทัพดับจิต
จะสังหารผลาญชีวิตไพร
ท้าวปาหยังประหม่นผ่นหนี
ตามติโยธาฝ่าฟัน

- ร้องร่าย -

เมื่อนั้น
สุดที่จะรับรองป้องกัน
ไพร่พลัดจากนายกระจายหนี
ปลอมพลปนไปในกองทัพ
บ้างบ่าวเข้าคนละบำพานายวิง
บ้างหนามเกี่ยวหัวไม่รู้ตน
บ้างเทหิงได้ข้าวเขนงเป็น
ที่ถูกปืนป่วยชาละล้าละลัง

องค์ระตูปาหยังประหม่น
พลชั้นธังฟ้ายตายยับ
เห็นเสียทีตีมาควบขับ
ไม่ผ่นหน้ามารับแต่สลักคน
ประเจียดเครื่องเปลื้องทิ้งไว้เกลื่อนกล่น
ซุกชนคั่นไปแต่ลำพัง
รื้อตื่นเสียงเพื่อนกันข้างหลัง
อุตส่าห์คลานเซซังซุกไป

- ปี่พาทย์ทำเพลงเชิด -

- ระตูปาหยังประหม่นหนีลงเวทิว้าง - ยกรถยาวยอมแพ้ -

- คลานขึ้นเวทiben -

- ร้องเพลงขวัญอ่อน -

เมื่อนั้น
ก้มกราบบาทมุลแล้วทูลไป
ข้าน้อยทั้งสองเป็นไพร่
จงโปรดปรานประทานชีวา
ขอเอาพระเดชปกเกศเกล้า
ถึงปีจะมีบรรณาการ

สองระตูตัวสู้หนีไพร่
ภวนัยได้ทรงเครื่องพิศ
โทษผิดครั้นนั้นทูล
ไว้เป็นข้าได้เบื่องบพิตร
ตราบเท่าชีวังสงคร
มาถวายตามบรรณประเพณี

- ร้องเพลงขอมใหญ่ -

เมื่อนั้น
ฟังระตูสองราพาที

ระเด่นมนตรีเรื่องศรี
ภูมิจึงตรัสตอบไป

- ร้องรำย -

ซึ่งท่านมาอนน้อขอโทษ
อันเชษฐาณัดดาซึ่งบรรลัษ
ท่านจงรับศัพททั้งสองนั้น
บูชาเพลิงปลงสังสการ

เราจะถือโกรธนั้นหาไม่
เพราะใจโหดงำลึงพาล
พากันกลับไปยังถิ่นฐาน
ให้พร้อมพวงศัวงศัวานในธานี

- ปี่พาทย์ทำเพลงเชิด -

- ปิดม่าน -

- จบการแสดง -

บทละครเรื่อง อิเหนา *

ตอนชมศาล - เล่นธำร และตัดดอกไม้ฉายกริช

พระราชนิพนธ์ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

หม่อมแก้ว สนิทวงศ์เสนี จัดทำบท

จัดแสดงวันศุกร์ที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๐

- ฉากนำ -

- ท้าวดาหาเสด็จไปใช้บนที่เขาวิลิสมาหรา -

- การแสดงเวทีล่าง -

- ปี่พาทย์ทำเพลงพญาเดิน -

- ขบวนพยุหยาตราของท้าวดาหาออกเวทีล่าง -

- ร้องเพลงสามไม้กลาง -

ครั้นถึงพลับพลาเชิงคิริ

จึงให้หยุดโยธีทั้งหมด

ลงจากพระที่นั่งบัลลังก์รถ

ทรงยศเสด็จขึ้นพลับพลาชัย

- ปี่พาทย์ทำเพลงเข้ม่าน -

- ท้าวดาหาเสด็จขึ้นเวทีบน แล้วรำท่ายเข้าข้างหลังม่านแดง -

- องค์กรที่ ๑ ชมศาลและเล่นธำร -

- ฉาก ศาลเทพารักษ์บนเขาวิลิสมาหรา -

- ปี่พาทย์ทำเพลงเร็ว - ลา -

- บุษบาภิบนางกำนัลออกเวทีล่าง -

ครั้นถึงซึ่งศาลเทพารักษ์

เรื่องฤทธิลัทธิศักดิ์อาศัย

แม่นธำนิมีเหตุเกาทัณฑ์

ก็บวงบนเทพไททุกครั้ง

ศาลนั้นชั้นเชิงสนุกนัก

ฉลุฉลกลายงามทั้งสามหลัง

ทองหุ้มซุ้มทวารบานบัง

มีบัลลังก์ตั้งรูปอารักษ์ไว้

ริมรอบขอบเขตอารามนั้น

มีระเบียบสามชั้นกว้างใหญ่

พื้นผนังหลังคาพาไล

แล้วไปด้วยสุวรรณบรรจง

สลัถมารคลาดลั่นศิลาเลียน

แลเตียนไม่มีธูลีผิง

ที่สถานลานวัดจังหวัดวง

บรรจงปรายโปรยโรยทราย

- ปี่พาทย์ทำเพลงเร็ว - ลา -

- ตัวละครขึ้นเวทีบน -

* สะกดคำตามต้นฉบับเดิม

- ร้องเพลงรื้อรำย -

ครั้นไถ่บ้ายแสงทินกร
ชวนพี่เลี้ยงนวนายดาตรกราย

แด่อ่อนบดบังสุริย์ฉาย
ผันผายสู่ท่าชลธาร

- ร้องเพลงลงสร้งมอญ -

นางจิงสร้งสนานในสระศรี
หอมกลิ่นโกสุมภ์ประทุมมาลัย
น้ำใสไหลเย็นเห็นตัวปลา
นิลบลพ่นน้ำขึ้นรำไร
ดอกขาวพราวแดงสลัปลี
บัวเพื่อนเกลื่อนกลาดในสาคร
นางทรงทักทอยเป็นสร้อยบัว
แล้วปลิดกลีบปทุมามากมี

กับกำนัลนารีเกษมศานดี
อวลอบชลธารขจรไป
ว่ายแหวกปทุมมาอยู่ไหวไหว
ตุ้มตึงบังใบอรชร
บานคลี่ขยายแยมเกษร
บังอรเก็บเล่นกับนารี
สรวมตัวกำนัลสาวศรี
เทวีลอยเล่นคงคาลัย

- ปี่พาทย์ทำเพลงลงสร้ง ๒ เที้ยว -

- ร้องรื้อรำย -

สร้งเสร็จเสด็จทรงเครื่อง
เที้ยวเล่นริมธารสำราญใจ

ย่างเยื้องจากฝั่งสระใหญ่
ชมพันธุ์ดอกไม้นานา

- ปี่พาทย์ทำเพลงแมลงภู่งทอง -

- ร้องเพลงเต่ากินผักบั้ง -

แล้วหยุดนั่งแผ่นศิลาลาด
จิงสังสาวสรค์กัลยา

เตียนสะอาดได้ร่วมพฤษภา
จงไปเก็บบุปผามานี้

- ร้องรำย -

บัดนั้น
ครั้นแจ้งรับสั่งพระบุตร

ฝ่ายนางยุบลค่อมทาสี
ก็ชวนฝูงนารีเพื่อนกัน

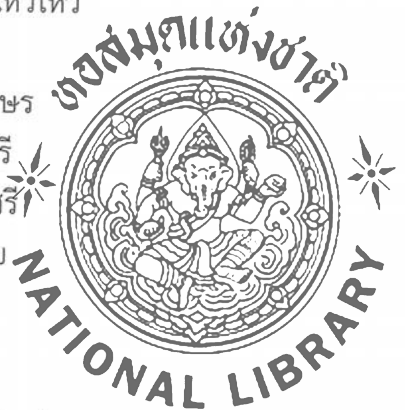
- นางค่อมและนางกำนัลลงรำเวทิล่าง -

ลดเลี้ยวเที่ยวบุกไปทุกแห่ง
พลางเที่ยวเก็บผลไม้ในไพรวัน

แลลอดสอดแสวงดอกปะหนัน
เลี้ยวลัดดัดคั่นเดินไป

- ปี่พาทย์ทำเพลงเชิด -

- นางยุบลลงเวทิล่าง -

- ร้องรำ -

นางยุบลบานจิตคิดเพลิน
ครั้นเหลียวหลังมาไม่เห็นใคร
จะกลับไปก็ไม่รู้แห่งทาง
ที่เห็นจะตายวายชีวิต

หลงไปตามเนินเขาใหญ่
ก็ตระหนกตกใจเป็นสุดคิด
ความกลัวบีบปางจะดับจิต
สุดคิดก็รำไคร่

- ปี่พาทย์ทำเพลงโอด -

- นางยุบลร้องเรียกเพื่อน ๆ เมื่อไม่มีใครมารับ ก็ร้องอีก -

- ปี่พาทย์ทำเพลงทวย -

- นางยุบลเข้าโรง -

- เปิดม่านแดง -

- องค์กรที่ ๒ อีเหนาตัดดอกกล้าเจียก -

- ตอนที่ ๑ อีเหนาชมอาราม -

- ฉาก พลับพลาอีเหนากลางป่า -

- ร้องเพลงสารถี -

เมื่อนั้น

สถิตย์สุวรรณพลับพลา

พระสุริยวงศ์เทวัญอุลัญญา

กับพี่เลี้ยงเสนาทั้งนั้น

- ร้องเพลงปี่นดลิ่งใน -

พระแสนระลึกตริกคณิง

ให้เราร้อนอุราจาบัลย์

จะใคร่ไปชมสถานศาลเทว

จึงเสแสร้งแกล้งชวนพระน้องชาย

ถวิลถึงบุษบาสาวสุวรรณค์

ดังเพลิงกัลป์ลามลนสกนธกาย

พอให้พาใจเศร้าบรรเทาหาย

กับพี่เลี้ยงสื่อนายผู้ร่วมใจ

- ร้องเพลงรื้อรำ -

พร้อมหมู่แสนสุรเสนี

ไม่เสด็จโดยทางที่คลาไคล

ลงจากที่พลับพลาอาศัย

ภูวนัยด้นดัดลัดมา

- ปี่พาทย์ทำเพลงเชิด -

- อีเหนากับพี่เลี้ยงเสนาลงเวทีล่าง -

- ปิดม่านแดง -

- ร้องเพลงมาลีหวน -

มาถึงอารามพนาเวช
พื้นปราบราบรื่นล้วนศิลา
อันชุ่มทวารราแลปรการ
เจดีย์วิหารดั่งเนรมิต
กนกกลายลายจำหลักเครือชด
ปลูกไม้ดอกผลรอบเรียง

ที่ประเทศแทบเชิงภูผา
พฤกษาร่มแสงพระอาทิตย์
ล้วนแล้วแก้วประพาฬไพจิตร
แกลังประดิษฐ์รูปสัตว์วัดเมียง
มุขลดหน้าบันชั้นเฉลียง
มีระเบียบสามชั้นบรรจง

- ร้องเพลงทกบท ชั้นเดียว -

ชมพลาญพระทางคณิงใน
คิดถึงบุษบาโฉมยง

ห้วนห้วนฤทัยพิศวง
พระเดินดัดลัดลงเลียบมา

- ปี่พาทย์ทำเพลงเชิด -

- เป็ดมาน -

- ตอน ๒ ตัดดอกลำเจียก -

- ฉากป่าลำเจียกเชิงเขา -

- ตัวละครอนราขึ้นเวทีบน -

- ร้องรำย -

จูงกรอนุชาพาประพาธ
พอไฉนเสียงโศกา
หยุดยั้งฟังศัพท์สำเนียงนั้น
จึงห้ามคนทั้งปวงไว้แต่ไกลไกล

ชมพันธุ์รุกขชาติที่เชิงผา
พระตริศตราประหลาดหลากหลาย
สำคัญที่ทางไม่สงสัย
แล้วเสด็จคลาไคลดำเนินมา

- ปี่พาทย์ทำเพลงฉิ่ง -

- นางยุบลออกเวทีล่าง อิเหนารำลงเวทีล่าง -

- ร้องรำย -

ครั้นถึงจึงเห็นทาสี
จึงชักไซร์ไต่ถามกิจจา

ไศกร่ำไรอยู่ในป่า
เอ็งมาร้องให้อยู่ไย

- ร้องรำย -

บัดนั้น
ครั้นเห็นพระองค์ผู้ทรงชัย
จึงบังคมก้มกราบกับบาทา
ที่เห็นจะรอดชีวิต

นางยุบลโศกาน้ำตาไหล
ความที่จิตใจเป็นสุดคิด
ดังอมฤตฟ้ามายาจิต
ทูลแถลงแจ้งกิจทุกประการ

- พุด -

ขอน้อยมาตามพระบุตร
สั่งให้เที่ยวเก็บสุมามาลย์
ข้ามาเก็บปะหนังกีฬองอยู่
พระช่วยไว้อย่าให้วายชนม์

บัดนี้ยังเสด็จอยู่ที่ศาล
จะสักการอารักษ์ฤทธิธรม
จะกลับไปก็ไม่รู้แห่งหน
ให้รอดพ้นจากสัตว์ในพนา

- ร้องรำ -

เมื่อนั้น
จึงว่าเราจะช่วยชีวา

พระโณมยงองค์สัณญแดหว่า
จงให้กตिकासัญญาไว้

- พุด -

ถ้าทำตามคำเรานั้นคง
อันสิงห์สัตว์ในป่าพนาลัย

จะพาลงจากเนินเขาใหญ่
หยาบคายร้ายใช้พอดิ

- ร้องรำ -

บัดนั้น
ความกลัวเป็นพันพันทวี

นางยุบลค่อมทาสี
อัญชลีส่นองพระวาทา

- พุด -

แม้พระเมตตาจะพาส่ง
จะบรรหารประการใดมา

ให้ลงจากเนินภูผา
ไม่แข็งขันตัวจวนาญ

- ร้องเพลงแขกไท่หรั่งคนเดียว -

เมื่อนั้น
เอ็งอยู่นีก่อนอย่าร้อนใจ
สั่งเสร็จพระเสด็จลีลา
ลงจากอารามเชิงเขานั้น

ระเด่นมนตรีเฉลยไข
เราไปไม่ช้าจะมาพาลัน
แลลอดสอดหาดอกป่าหนัน
จรจรัลไปริมธารา

- อิเหนารำขึ้นเวทีบน -

- ปี่พาทย์ทำเพลงฉิ่ง เชิดฉิ่ง -

- อิเหนาเห็นดอกลำเจียก -

- ปี่พาทย์ทำเพลงสระหมา -

- อิเหนาตัดดอกลำเจียก

- ร้องรื้อรำ -

ได้บุหงาปาทนันทันใด
เป็นอักษรทุกกลีบมาลา

ภูวนายลิขิตด้วยนขา
แล้วกลับคืนมายังศิริ

- ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอ -

- อิเหนาลงเวทีล่าง -

- ปิดม่าน -

- ร้องรำย -

ครั้นถึงจึงเข้าไปใกล้
เอ็งเร่งเอาไปให้จงดี

พลงส่งดอกไม้ให้ทาสี
อย่าให้ผิดที่สัญญาไว้

- พุด -

แม่นใครถามว่าได้จากไหนมา
จำเพาะส่งแต่องค์อรทัย

เอ็งอย่าบอกแจ้งแก่ลงไซ
แล้วเร่งหลีกออกไปในทันที

- ร้องเพลงวิลันดาขึ้นเดียว -

สั่งพลงทางพายุบลค่อม
ลงจากเชิงผาพนาลี

เดินอ้อมแอบไม้ไพรศรี
ภูบดีค้นดัดลัดมา

- ปี่พาทย์ทำเพลงเชิด -

- อิเหนาพานางค่อมเข้าโรง -

- เปิดม่านแดง -

- องก์ที่ ๓ ฉายกริช -

- ฉากเชิงเขา -

- บุษบานั่งเลือกบุหงากับนางกำนัล -

- ปี่พาทย์ทำเพลงเชิด -

- อิเหนากับนางยุบลออกเวทีล่าง -

- ร้องรำย -

ครั้นใกล้ถึงศาลเทเวศร์

แลเห็นระเด่นบุษบา
จึงขึ้นบอกยุบลทันใด
เอ็งอย่าเพิ่งลงตรงนี้

แฝงไม้ নয়เนตรชำเลื่องหา
นั่งเลือกมัลลากับนารี
มาใกล้พวกเพื่อนอิงมี
ไปที่อื่นก่อนจึงย้อนมา

- ร้องรำย -

บัดนั้น

บังคมก้มกราบกับบาทา
ลัดเดินตามเนินเขานั้น
แอบอ้อมค้อมเดินเข้าไป

จึงนางยุบลค่อมทาสา
แล้วแฝงกายคลาไคล
มิให้เพื่อนกันสงสัย
ชูแต่ดอกไม้ไม่พาที

- นางค่อมขึ้นเวทีบน -

- ร้องรำ -

เมื่อนั้น
นั่งเค็ดบุพผามาลี
เหลือบไปเห็นนางยุบลค่อม
ดีใจถามไปด้วยพลัน

ระเด่นบุษบามารศรี
กับพี่เลี้ยงนารีกำนัล
เดินด้อมชูดอกปะหนัน
บุหงานั้นได้โชนมาให้เรา

- ร้องรำ -

บัดนั้น
ถวายดอกจำเริญแก่่งเยาว์

นางยุบลบังคมก้มเกล้า
แล้วหลีกเหล้ากำนัลหนีมา

- ร้องรำ -

เมื่อนั้น
ปลิดกลีบปะหนันมิทันช้า

ระเด่นบุษบาเส่นหา
เห็นสารก็อ่านไปทันที

- ร้องเพลงช้าลูกคู่ -

ในลักษณะนั้นว่าจรรกา
ทรลักษณ์พิกลทั้งอินทรี
แมนแผ่นดินสิ้นชายที่พึงเชย
พิพลอยร้อนแทนสมรทุกเวลา

รูปชั่วตาข้าทั้งศักดิ์ศรี
ดูไหนไม่มีเจริญตา
อย่ามิคู่เสียเลยจะดีกว่า
หรือว่าวาสนาน้อยจะต้องกัน

- ร้องรำ -

ครั้นอ่านเสร็จสิ้นในสาร
จึงฉีกที่มีหนังสือนั้น

เยาวมัลย์เคื่องขุนทุนหัน
ทิ้งลงเสียพลันทันที

- นางบุษบาฉีกดอกจำเริญทิ้ง -

- นางกำนัลใกล้ที่ประทับเก็บแซมผม -

- ร้องรำ -

บัดนั้น
จึงว่าแต่สามพี่เลี้ยงนารี
เดิมทีสีให้แสงหา
เห็นทรงเฟ่งพิศอยู่ช้านาน
จึงเรียกเอาบุหงามาติดต่อ
เห็นความประจักษ์แจ้งไม่แคลงใจ

นวลนางบาทยันมารศรี
ปะหนันนี้ทำเรื่องเคื่องรำคาญ
ครั้นได้มาก็ไม่เป็นแก่นสาร
น่าจะมีเหตุการณ์สิ่งใด
เป็นกลีบแต่พออ่านได้
มิใช่ใครอื่นอย่าสงกา

- พุด -

ระเด่นมนตรีกูเรปัน
ทำไมจึงว่ากัลยา
ช่างเสาะหามาได้ดังประสงค์
นางค่อมไปไหนจึงพบพาน

แม่นมั่นแก้ไขเป็นหนักหนา
ให้ทาล่าเจียกจะต้องการ
แล้วส่งมาต่างราชสาร
ได้วามเป็นเหตุถือมา

- ร้องร่าย -

ว่าแล้วจึงสั่งนางกำนัล
ข้าจะใคร่ได้แจ้งกิจจา

เจ้าจงชวนกันไปเที่ยวหา
มาแล้วหลบหน้าไปแห่งใด

- ร้องร่าย -

บัดนั้น
แย้มสรวลแล้วชวนกันไป

ฝูงนางกำนัลน้อยใหญ่
เที่ยวหาในไพร่ตลอดมา

- นางกำนัลเที่ยวตามหานางยุบล -

- อิเหนาออกเวทีล่าง -

- ร้องร่าย -

เมื่อนั้น
เห็นกำนัลพ่อนกันออกมา
อันระเด่นบุษบาโฉมยง
ดูบุหงาอันลงจับไม้
จึงดำเนินเดินผ่านออกมา
ครั้นนางไม่เห็นก็อุบาย

พระสุริยวงศ์พงศ์อัสญแดหว่า
บ้างดูมาลาที่ไห้ไป
จะทรงเลือกบุหงาก็หาไม่
พระจะใคร่ให้นางเห็นกาย
จะให้สบนัยนาโฉมฉาย
เยื้องกรายฉายกริชฤทธิ์

- ปี่พาทย์ทำเพลงกลองแขก -

- ขึ้นม้าแล้วออกสละหม่า -

- อิเหนารำกริช -

- ร้องร่าย -

แสงกริชแวววาบปลาบมา
นางร้องสุดเสียงเทวี
แล้วพระบุกษัณฐลัดป่า
ไปยังพหลพลไกร

ดังสายฟ้าต้องเนตรमारศรี
สลบลงกับที่ทันใด
หนีมาตามเนินเขาใหญ่
เข้าในวัดเชิงเขานั้น

- ปี่พาทย์ทำเพลงเชิด -

- อิเหนารำเข้าโรงไป -

- ปิดม่านกนก -

- จบการแสดง -

บทละครตอน *

เรื่อง อิเหนา ตอน ลมทอบ
กรมศิลปากรปรับปรุงใหม่

ฉากที่ ๑ พลับพลา กลางป่า

สมมติเป็นเวลากลางวัน

- ปี่พาทย์ทำเพลงวา -

เปิดม่าน

- อิเหนานั่งเฝ้าอยู่อยู่บนพลับพลา -

- ระเด่นดาหยน, ระเด่นสังคามาระตา และพระพี่เลี้ยงทั้ง ๔ อยู่ในที่เฝ้า -

- มีพวกกิดาหยนและเสนาเฝ้าอยู่พร้อมหน้า -

- ร้องเพลงเข้าป่าใน -

เมื่อนั้น

แต่เสด็จมาประทับพลับพลา

- ร้องเพลงน้ำลอคได้ทราย -

พระทวนรำลึกตริภคินี

แม่นเสกสมจรจากธานี

จำจะคิดฝันแปรแก้ไข

ลอบพาโฉมตรูสู่แดนดง

- ร้องเพลงรื้อร้าย -

จึงตรัสแก่สังคามาระตา

เจ้าจงอาสาพี่ยาไป

- พุด -

อย่าให้ใกล้ไกลกับดาหา

ท่าทางเลี้ยวลับชอบกล

เราจะไฉนนางที่นั่นก่อน

แล้วพี่จะทูลลาคลาไคล

พระสุริยวงศ์เทวัญอสุภยา

นอกแดนหาหาธานี

ถวิลถึงบุษบาหยาย

จะเลื่อมศักดิ์เสียศรีสุริยวงศ์

มิให้อภิเษกสมประสงค์

ช่ออนงค์นวลนางไวกลางไพร

จะชิงนุชบุษบาสู่ป่าใหญ่

สำรวจในเถื่อนถ้าทุกตำบล

ให้พันแดนไปมาสืบสน

มิให้เห็นเป็นต้นทางไป

จึงจะย้อนมาแก้สงสัย

ไปตามอรไทเทวี

- ร้องเพลงแขกเจ้าเซ็น -

เมื่อนั้น
คำนับรับสั่งด้วยภักดี
พระอย่าโทมนัสขัดข้อง
กว่าจะเสร็จสมถวิลจินดา

สังคามาระตาเรืองศรี
อัญชลีแล้วสนองพระวอ
ธุระนี้ไว้น้องจะอาสา
มิให้เคืองบาทาภูวไนย

- ร้องเพลงแขกไท่ -

เมื่อนั้น
ส่งระเด่นดาหยนผู้ร่วมใจ

องค์อิเหนากุเรปันเป็นใหญ่
จงปลอมพลเข้าไปในพารา

- พุด -

เมื่อวันจะเข้าลักนางนั้น
ไปทางกะหมังกุหนิงนครา
ได้ทีให้ตักลองศึก
ระดมยิงปืนไฟเป็นโกลี
เมื่อได้ยินเสียงกลองเสียงปืน
เจ้าจงรีบรัดจัดการ
สิ้นทุกโรงงานมหรสพ
จงเลือกแต่เสนที่ไวใจ

จงพาพวกพลชั้นธำสา
แล้วเข้าล้อมดาหาธานี
โห่ร้องก้องกึกยิ่งมี
ทำที่ดังจะเข้ารอนราญ
ชาวเมืองก็ตื่นแตกฉาน
ให้ทหารเราปลอมเข้าจุดไฟ
หลีกหลบอย่าให้เขาจับได้
กำชับกันให้จงทุกคน

- ร้องร้าย -

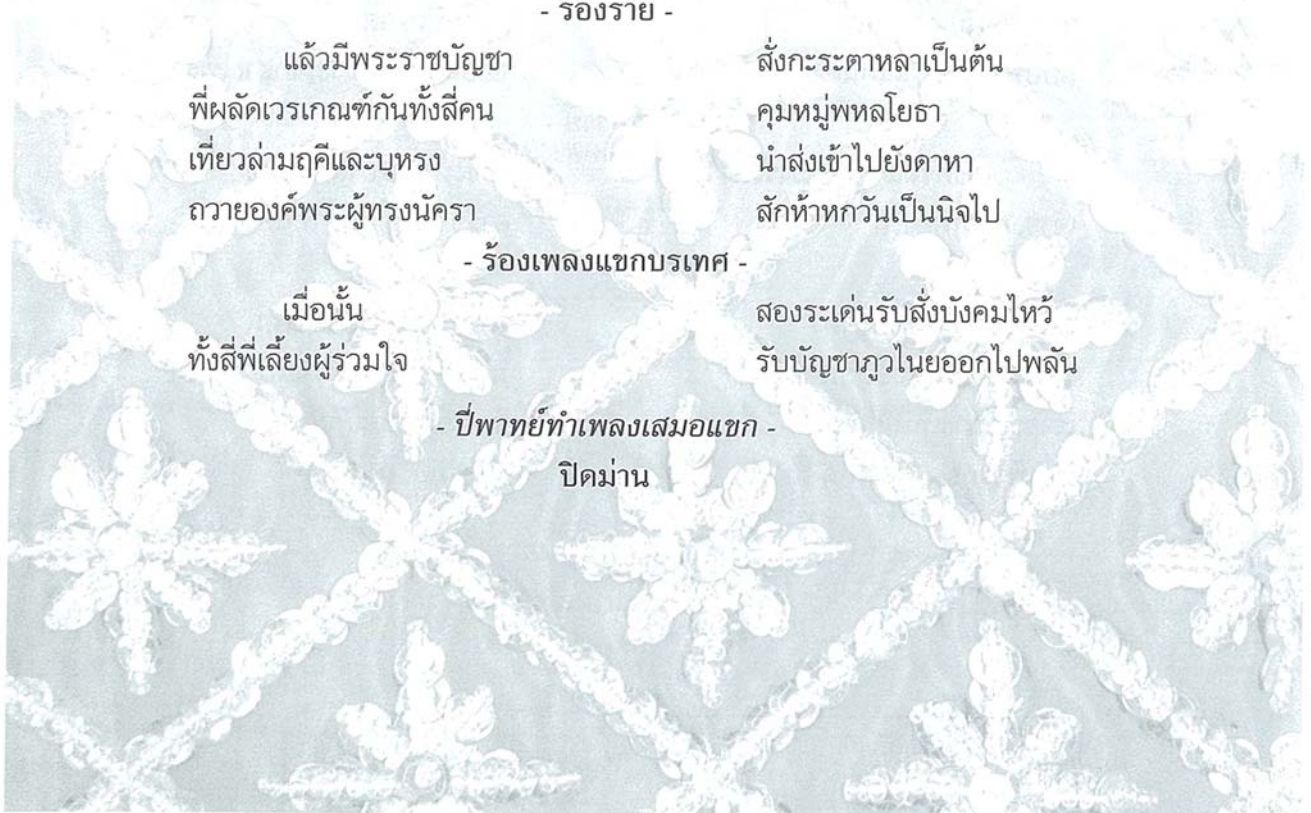
แล้วมีพระราชบัญชา
พิฬลัดเวรเกณฑ์กันทั้งสี่คน
เที่ยวล่ามฤศิและบุหร่ง
ถวายองค์พระผู้ทรงนครา

สังกะระตาหลาเป็นต้น
คุมหมู่พลโยธา
นำส่งเข้าไปยังดาหา
ลักทำทวันเป็นนิจไป

- ร้องเพลงแขกบรเทศ -

เมื่อนั้น
ทั้งสี่พี่เลี้ยงผู้ร่วมใจ

สองระเด่นรับสั่งบังคมไหว้
รับบัญชาภูวไนยออกไปพลัน

- ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอแขก -
ปิดม่าน

- สองระเด่นและสี่ที่เลี้ยงลงมารำเสมอแขกเวทีล่าง -

- สองระเด่นเข้าประตูซ้าย -

- พวกพรานออกประตูสองข้างเวทีล่าง -

- ร้องเพลงแขกสุม -

สี่ที่เลี้ยงคุมทหารพรานป่า

ที่ท่าทะมัดทะแมงแข็งขัน

- สร้อย -

(สุม สุม บริยัน บุรีสไชยา ยาน้อ บุรีสไชยา ยานอ สุม สุม บริยัน)

ถือทอกแหลนหลาวเกาทันท์

จรรจรัลให้ร้องกึกก้องมา

- สร้อย -

- ปี่พาทย์ทำเพลงสระหม่าแขก -

- สี่ที่เลี้ยงกับพลพรานพากันยกเข้าโรงทางประตูซ้าย -

จบฉากที่ ๑

ฉากที่ ๒ หน้าวังดาหา
สมมติเป็นเวลากลางคืน
ห่างจากฉากที่ ๑ ราว ๗ วัน

- เสียงกลองโชนและม้าล่อดังกึกก้องก่อนเปิดม่าน

เปิดม่าน

- โชนกับจั่วแสดงอยู่แล้ว -

- ประชาชนที่ชมงานเดินไปมาขวักไขว่ -

- ร้องเพลงหงส์ทอง -

บัดนั้น
ต่างคนยินดีปรีดา

ประชาชนหญิงชายชาวดาหา
เที่ยวชมงานการวิวาทพระบุตร

- เจริญ -

มีการเล่นต่าง ๆ เช่น

๑. โชน - ตอนถวายลิง และตอนอื่น	เล่น ณ เวทีบนด้านขวา
๒. จั่ว - ตอนใดตอนหนึ่ง	เล่น ณ เวทีบนด้านซ้าย
๓. กระบี่กระบอง	เล่น ณ เวทีล่าง
๔. มีเง็กชายของและอื่น ๆ	

ฯลฯ

- พวกทหารอาสาของอิเหนาปลอมตัวเข้ามาดูงานปะปนกับประชาชน -

- ทหารบางพวกทำแอบซ่อนซบซิบกันให้คนดูเห็น -

- ทหารบางพวกก็ค่อยทยอยกันไปภายในกำแพงเมือง -

- ร้องเพลงแขกอะทวง -

บัดนั้น	พลอาสาเข้าประจำตามหน้าที่
ปลอมเป็นชาวกะหมังกุหนิงธานี	ครั้นได้ทีเข้าห้อมล้อมวัง

- ปี่พาทย์ทำเพลงร่ำสามลา -

- ได้ยินเสียงตีกลอง - โห่ร้อง - จุดเพลิง - เพลิงลุก -

- พวกชาวเมืองและพวกเล่นมหรสพแตกตื่น -

- เสียงเรียกเสียงกู่ -

- ราษฎรออกประตูพระราชวัง -

- ร้องร้าย -

เมื่อนั้น
ปลอมเป็นจระกาน้ำขัง

องค์อิเหนาขึ้นชมสมหวัง
แนบนั่งสนิหิตทราวม้วย

- ราชรถเข้าทูลรับทางด้านขวา -

- ปี่พาทย์ทำเพลงเชิด -

- ประชาชนกับพวกเล่นมหรสพและทหารบางพวกวิ่งผ่านไปมา ณ เวทีล่าง -
ปีค่ม่าน

- ราชรถออกประตูขวามาเวทีล่าง -

- ร้องเพลงคลี่นกระทับผึ้ง -

ครั้นออกมานอกทวารเวียง

จึงกล่าวเกลี้ยงพจนาปราศรัย

โฉมเฉลาเยาวยอดยาใจ

จงแจ้งในกลซึ่งเสน่หานาง

มิใช่จรรกาได้มาต้อง

พืดอกนวลน้องอย่าหมองหมาง

ซึ่งโคกศัลย์กันแสงเคื่องระคาง

จงบรรเทาเสียบ้างเกิดเทวี

- ร้องเพลงแขกทูปมะพร้าว -

เมื่อนั้น

ระเด่นบุษบามารศรี

รู้ว่าระเด่นมนตรี

เทวีชวนทียกยับไป

- ปี่พาทย์ทำเพลงแขกสะมารัง -

- ราชรถเข้าโรงทางประตูซ้าย -

จบฉากที่ ๒

ฉากที่ ๓ ภายในถ้ำทอง
สมมติเป็นเวลากลางวัน
ห่างจากฉากที่ ๒ ราว ๒ วัน
- ปี่พาทย์ทำเพลงปี่นตลิ่งใน -

เปิดม่าน

- เห็นเสนาเดินเวรยามปากถ้ำ -

- อิเหนากับบุษบาเดินประคองกันออกมาจากคูหาภายในถ้ำ -

- ถัดออกมาเห็นบาทย่นกับประเสริฐเดินเข้าเข้ามา -

- ตอนปากถ้ำมีประสันตากับกระตาดทาลและกิดาทย่นเสนา -

- ร้องเพลงปี่นตลิ่งใน -

เมื่อนั้น

ดำเนินพลางทางประคองพระน้องไว้

พระโหมยทรงฤทธิ์พิสมัย

แล้วปราศรัยปลอบนุชบุษบา

- พุด -

พี่รักเจ้าเท่าเทียมชีวิต

อย่าครครคิดว่าจจะร้างเสนาหา

มิให้เสียคำมั่นสัญญา

วนิดาอย่าแหยงแคลงความ

พี่ทำการหาญหักเพราะรักนุช

ถึงสิ้นสุดชีวิตไม่คิดขาม

ได้สมปรารถนาพยายาม

จะอยู่ชมโหมงามไม่ร้างไกล

- อิเหนาประคองบุษบาให้นั่งบนแท่นทอง -

ซึ่งจะต้องจากลาในครานี้

มิให้ชาวบุรีเขาสงสัย

จำเป็นจำลาคลาไคล

แต่ใจไม่พราจากนวลน้อง

- ร้องเพลงต้นเพลงยาว -

ว่าพลางทางกระถกเข้าใกล้

เจ้าเคื่องพิยาโยมิให้ต้อง

พระลูบทรงบังอรกรตรระกอง

นางปิดป้องช่องขัดอธยา

ถนอมแนบแอบอ้อมจุมพิต

ชมชิดประกิจแก้มแนมนาสา

เสน่ห่नुชสุดใจจะไคลคลา

ดังอุราจะแตกตายวายชีวิ

พอเสร็จแก่งสยในธานี

จะรีบคืนศิริไม่นอนใจ

- ร้องร่าย -

เมื่อนั้น

เห็นพระทรงโคกเศราก็เข้าใจ

บุษบาเวยยอดพิสมัย

แจ้งในรสรักประจักษ์จิต

ว่าอาลัยผูกพันมั่นคง

กราบก้มบังคมบาทพระโหมย

ค่อยคลายแหยงแคลงคิดพิศวง

นวลอนงค์โคกศัลย์รำพันทูล

- พุด -

พระจะชดน้องไว้ผู้เดียวนี้
อยู่หลังตั้งแต่จะอาดูร
พระจะพรากจากไปอย่าให้ซ้ำ
แม่นมิสมสัญญาพาที

เหมือนแก้งัดไม้ตรีให้เสื่อมสูญ
เพิ่มพูนทุกซ่ทเวษถึงภูมิ
พอเย็นลงจงมาให้ถึงนี้
น้องนี้จะแบหลาลาตาย

- ร้องเพลงไอ้บูชาคุณท์ -

ทูลพลงนางทรงแสนทเวษ
เพียงจะสิ้นวิญญาณชีวาวย

ชลนانونเนตรไม่ขาดสาย
โฉมฉายกำสรดศอกา

- ปี่พาทย์ทำเพลงโอดแขก -

- ร้องเพลงไอ้โลม -

เมื่อนั้น
รับคำข้าปลอบกัลยา

พระทรงโฉมประโลมเสนาหา
เจ้าอย่าอาวรณ์ร้อนฤทัย

- ร้องร่าย -

แล้วตรัสสิ่งพี่เลี้ยงสองนาง
บัดนี้น้องจะลาคลาไคล
พอลิ้นแสงสุริยาสายัณท์
แม่นพระน้องศอกาอาวรณ์
จะให้กะกังประสันดา
น้องไปไม่ล่วงราตรี

พี่ค่อยอยู่พลงอย่าหม่นหมื่น
ไปแก้งสยในนคร
จะกลับมาให้ทันถึงสิงขร
จงปลอบโยนโอนอ่อนให้จงดี
กับกระตาทหลายอยู่เพื่อนพี่
มิให้เสียวาทที่สัญญา

- ร้องเพลงแขกอะท้วง ๒ ชั้น -

สั่งเสด็จพระเสด็จยุรยาตร
จึงกวักหัตถ์ตรัสเรียกประสันดา

จากอาสน์สุวรรณอันเลขา
กับกระตาทหลายผู้ภักดี

- พุด -

วันนี้้องจะไปในพารา
คอยโฉมเล่าเอาใจเทวี
แม่นน้องยังไม่มาจนสายัณท์
โฉมยงจะทรงศอกพุ่มพาย
จงเชิญองค์อรไทไปประพาส
ให้ทรงระแทะทองรูจี

พี่จงอยู่คู้หากับโฉมศรี
อย่าให้มีกินแครงแคลงระคาย
นางจะนึกสำคัญว่าหนีน่าย
ปลอบนางไม่ส่างคลายศอกี
ชมพรรณรุกชาติในสวนศรี
เก็บมาลีเล่นพลงให้เพลินใจ

- ร้องเพลงแขกเข้ารีต -

กำซับกัณหมั่นดูให้จงดี
แล้วออกจากปากถ้ำอำไพ

อย่าให้มีเหตุการณ์ภัยพาลได้
แข็งใจไปทรงอัศดร

ลคม่านสีม่วงลง

พร้อมหมู่กิดาหยันสันทัด
อาลัยมิใคร่จะจากจร

ตามองค์พงศ์กษัตริย์จากสิงขร
สะท้อนถอนทฤทัยจำโคลคลา

- ปี่พาทย์ทำเพลงทยอย -
- อิเหนากับกิดาหยันลงเวทีล่าง -
- ชักม่านสีม่วงขึ้น -
- เห็นฉากเขียนเป็นสะพานม่น -
- ร้องเพลงม้าย่อง -

ครั้นถึงเชิงผาสะพานม่น
บ้างออกดอกดวงพวงพกา
พี่ปลุกไฉนหวังว่าเจ้า
เจ้ามาอยู่ถ้าทองได้สองวัน

พระทรงฤทธิ์พิศพรรณพฤชา
รุกษชาติดาษดาสารพัน
โฉมเฉลามาเล่นสะพานม่น
ยังมีทันที่จะพามาชมเชย

- ร้องเพลงเขมรราชบุรี -

ชะรอยกรรมจำพราดให้จากไป
แม้เนหาไม่สงสัยไม่ไปเลย
หอมกลิ่นกล้วยไม้ที่ใกล้ทาง
เปลี่ยวเปล่าเศร้าสร้อยวิญญณ์

จะผ่อนผันฉันใด ณ ออกเอ๋ย
จะอยู่เชยชมแก้วกัลยา
เหมือนกลิ่นสไบบางขนิษฐา
เหลียวดูคูหาให้จาบัลย์

- ร้องเพลงทยอยขึ้นเดียว -

ตะลึงแลจนลับนัยน์เนตร
พระรับขับอัศตรจรจรัล

ยิ่งอาดูรทูลทวेषโศกศัลย์
หมายมั่นด้นคงตรงมา

ปิดม่าน

- ปี่พาทย์ทำเพลงเชิดแขก -
- อิเหนากับกิดาหยันเข้าโรงทางประตูซ้าย -

จบฉากที่ ๓

ฉากที่ ๔ วิมานเมฆ
- ปี่พาทย์ทำเพลงทေး -
เปิดม่าน

- ปะติธรรภาทลายประทับอยู่บนพระแท่น -
- มินางฟ้าถวายอยู่งาน -
- มีหมู่เทพบุตรเทพอัปสรเฝ้าอยู่พร้อมหน้า -
- ร้องเพลงญานี -

มาจะกล่าวบทไป
ซึ่งเป็นบรมราชอัยกา

ถึงองค์ปะติธรรภาทลาย
สถิตในชั้นฟ้าสุราลัย

- ร้องเพลงเทวาประสิทธิ์ -

ห้อมล้อมด้วยเทพนิกร
พ่อนรำขับร้องทำนองใน

ทั้งหมู่อัปสรพิสมัย
บำเรอไทเทวรินทร์ปิ่นอมร

ระบำเทพบันเทิง*

- ร้องเพลงแขกเชิญเจ้า -

เหล่าข้าพระบาท

ขอโรกาส เทวฤทธอดิศร

ขอพ่อนกราย

ร่ำร้ายถวายกร

บำเรอปิ่นอมร

ปะติธรรภาทลาย

ผู้ทรงพระคุณ

ยิ่งบุญบารมี

เพื่อเทวดิ

สุขสมรมยา

เกล็ดเทพลิลิตมา

พิมานสำราญฤทัย

- สร้อย -

(สุรศักดิ์ประสิทธิ์ สุรฤทธิ์กำจาย)

ทรงสร่ายพระกาย ทรงสไบพระทัย)

ถวายอินทรี

ต่างมาลีบูชา

ถวายดวงตา

ต่างประทีปจำรัสไข

ถ้อยคำอำไพ

ต่างธูปหอมจุนจันทน์

ถวายดวงจิต

อัญชลิตวรวงศ์

ที่ทรงการุณย์

ผองข้ามาแต่บรรพ

ถวายชีวัน

รองพระบาทจนบรรลีย์

- สร้อย -

* ระบำเทพบันเทิง ของ มนตรี ตราโมท แต่งบทและปรับเพลงใหม่

- ร้องเพลงยะวาเร็ว -

ร่วมกันร้องทำนองลำนํ้า	มาฟ้อนมารำให้รื่นเริงใจ (ซ้ำ)
ให้พร้อมให้เพรียงเรียงระดับ	เปลี่ยนสับท่วงทีหนีไล่
เวียนไป	ได้จังหวะกัน
(หญิง) อัสสรฟ้อนส่าย	กริดกรายออกมา
(ชาย) ฝ่ายฝูงเทวา	ทำท่ากางกัน (ซ้ำ ๒ บรรทัด)
(ชาย) เข้าทอดสนิท	(หญิง) ไม่บิดไม่ผัน (ซ้ำ)
ผูกพัน (ผูกพัน) สุดเกษม	ปลื้มเปรม (ปลื้มเปรม) ปรีดา

- รำตามเพลงที่ซ้ำตอนท้ายต่อไป -

- ปี่พาทย์ทำเพลงเร็ว -

- เสียงครืนครัน มีควันเป็นหมอกตระหลบ ต่างตื่นตกใจ ระบุว่าพากันเข้าโรง -

- ร้องเพลงสมิงทองมอญ -

อัศจรรย์บันดาลวิลาส	เทวราชหลากจิตคิดกังขา
จึงเล็งรู้ด้วยทิพนัยนา	ว่าดาทาเกิดเหตุเภทภัย

- ร้องรำ -

แค้นด้วยอิเหนานัดดา	อหังการหักท้าวก่อการใหญ่
กุแกล้งสรรค์บุษบาลงไป	หวังจะให้เป็นผู้ครองกัน
ก็ไม่เลียงตามวงศ์ที่จงให้	ทำตามน้ำใจหุ่นหัน
รักแต่ที่ต่ำพงศ์พันธุ์	บากบันด์ตรอนบ่ท่อนคิด
เดิมน่าไม่เลียงบุษบา	แล้วกลับมาภิรมย์สมสนิห
กুমิให้สู่สมชมชิด	จะปลดปลิดบุษบาพาไป
ถึงจะพบพานกันวันหน้า	จะทรมานให้แทบเลือดตาไหล
คิดแล้วออกจากพิมานไซ	เหาะไปยังยอดบรรพต

- ปี่พาทย์ทำเพลงกลม -

ปิดม่าน

- ปะติระกาทาลองมารำเวทิล่าง -

- ปี่พาทย์ทำเพลงเชิด -

- ปะติระกาทาลาเข้าโรง -

จบฉากที่ ๔

ฉากที่ ๕ อุทยานเชิงเขา
สมมติเป็นเวลาเย็น วันเดียวกับฉากที่ ๓

- ปี่พาทย์ทำเพลงฉิ่ง -

เปิดม่าน

- เห็นกิดาทยันและเสนา คอยเฝ้าถวายอารักขา -
- เห็นนางบุษบาประทับบนระแทะ มีสองนางพี่เลี้ยงติดตาม -
- ประสันตากับกระตาดหลาช่วยกันลากระแทะ -
- ร้องเพลงแขกโหม่ง -

เมื่อนั้น
ประทับระแทะทองรจนา

บุษบาเวยายอดเสนาหา
กัลยาพี่เลี้ยงเคียงไป

- ปี่พาทย์รับ -

- ร้องเพลงคันตะนาว -

มาถึงเชิงผาสะตาทมัน
สองนางพลางทูลอรไท

รุกขชาติเรียงรันงามไสว
ชี้ชวนชมไม้หลายพรรณ

- ปี่พาทย์ทำเพลงแมลงภู่งทอง -

- พี่เลี้ยงทูลเชิญบุษบาลงจากระแทะเที่ยวชมสวน แล้วกลับขึ้นระแทะอีก -

- ร้องเพลงอาถรรพ์ -

ขึ้นทรงรถลดเลี้ยวเที่ยวประพาส
ชมพลาทางคະนึ่งถึงทรงธรรม์

มิ่งไม้เคียรดาษในสวนขวัญ
นางแสนโคกคัลลยพันทวี

- ลากระแทะเข้าทลืบขวา แล้วออกประคองขาลงมาเวทีล่าง -

พระแสงสรรค์บรรจงแต่งไว้
ทิ้งน้องให้อยู่ผู้เดียวนี้
นางร่ำกำสรดแสนทเวษ
ตะลึงไปไม่ชมมาลา

แล้วไม่มาชมสวนศรี
พระแกลังหน่ายหนีไปพารา
ถวิลถึงทรงเดชเชษฐา
และห้อยคอยหาพระภูมิ

- ปะตาระกาทลาออกบนยอดเขา -

- ทำฟ้าร้องฟ้าแลบแปลบปลาบแล้วฉายไฟสว่างเห็นปะตาระกาทลา -

- ร้องเพลงประลองเสภา -

เมื่อนั้น
ยับยั้งยั้งยอดคีรี

องค์ปะตาระกาทลาเรืองศรี
ครันเทวีเที่ยวชมอุทยาน

- ร้องรำ -

จึงผาดแผลงสำแดงศักราชเดช
เมฆหมอกมีดมลอนธการ

สะเทือนทั่วทุกประเทศทิศานต์
อัศจรรย์บันดาลด้วยฤทธิ์ธณ

- ปี่พาทย์ทำเพลงคึกพายัพ -

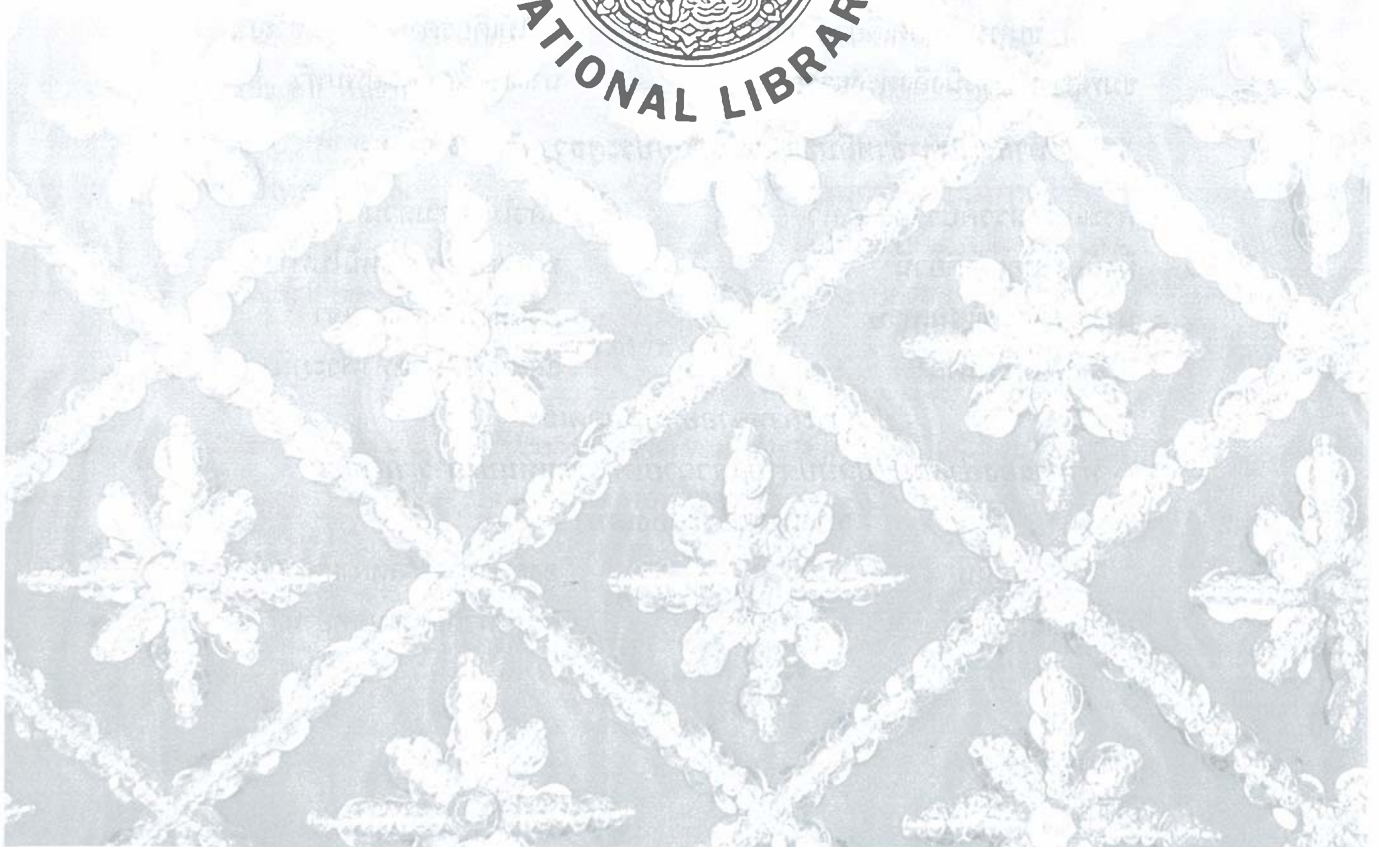
- ร้องรำ -

แล้วให้บังเกิดพายุใหญ่
ลมทอบพารณฤมล

กัมปนาทหวาดไหวทั้งไพรสนต์
สามคนลอยลิวปลิวไป

- ปี่พาทย์ทำเพลงเชิด -

ปิดม่าน
จบฉากที่ ๕
จบการแสดง

บทละครในเรื่อง อุณรุท
ตอน “ศุภลักษณ์वादรูป - อัมสม”

บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

กรมศิลปากรจัดแสดง

เนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย พุทธศักราช ๒๕๓๓

ณ สังคีตศาลา สนามช้างโรงละครแห่งชาติ

วันอังคาร ที่ ๓ เมษายน ๒๕๓๓

เวลา ๑๖.๓๐ น.

เสรี ทวัญในธรรม และ ปัญญา นิตยสุวรรณ ทำบท

จิรัส อัจฉนรงค์

บรรจุเพลง

- ปี่พาทย์ทำเพลง วา -

(นางอุษาเคียดอุทกหนึ่งเดียว)

- ร้องเพลงกลอน -

เมื่อนั้น

ครั้นสว่างสร้างเวทเทวัญ

- ร้องเพลงกลอน -

ไม่พบพระโสมเฉลิมเกียรติ

แสนอาวรณ์ร้อนรุ่มเป็นสุดคิด

อนิจจาพระยอดเขาวราช

แลหาไม่เห็นยิ่งอาลัย

หรือนางอุษาสาวสวรรค์

พร้อมผู้เฝ้าทอหองค์พระทรงฤทธิ

อันแรกทวาดทวนต้นจิต

อันเฝ้าพิชเฝ้าทรวงดวงใจ

มาสมสวาทแนบน้องแล้วไปไหน

อรไทซ่อนทรวงเข้าไศกา

- ปี่พาทย์ทำเพลงโอด -

(นางอุษาร้องให้ นางศุภลักษณ์กับนางผีเสื้อกั๊กเข้ามาสอบถามว่าร้องไห้เพราะอะไร)

- ร้องร่าย -

สุดรักสุดคิดจะปิดความ

พินิจจงได้เมตตา

ยังเห็นพระองค์ทรงลักษณ์

ถามพลางก็ร้องไห้พลาง

จึงถามพระผีเสื้อกั๊ก

ช่วยบอกแก้ข้าอย่าอำพราง

ทรงศักดิ์ออกไปที่ไหนบ้าง

พางเพียงจะพิณาศขาดใจ

- ปี่พาทย์ทำเพลงโอด -

- ร้องเพลงแป๊ะ -

บัดนั้น
ได้ฟังฉนวนสนเท่ห์ใจ
ตรัสร่ำรำพันไปทุกสิ่ง
ยังเด็กเล็กอยู่เมื่อไรมี

พระพี่เลี้ยงผู้มีอัชฌาสัย
เออโฉนมาเป็นดังนี้
ครั้นจะว่าไม่จริงก็ใช่ที่
จะไม่รู้คิดได้อย่างไร

- ร้องรำย -

จึงชวนกันออกมาเที่ยวมอง
มิได้พบพานผู้ใด

ตรวจดูทุกห้องน้อยใหญ่
ทั้งทำอรไทก็กลับมา

- พุด -

พี่เลี้ยง ๑ ทูลกระหม่อมเพคะ เลิกทรงกันแสงเสียเถิดเพคะ พวกหม่อมฉัน
คันดูจนทั่วแล้ว ไม่พบเห็นผู้ชายเลย แม้แต่สักคน

พี่เลี้ยง ๒ จริง ๆ นะเพคะ ทุกห้องทุกแห่งก็มีแต่พวกนางกำนัลที่เคยอยู่งาน
ทั้งนั้น อย่าทรงกันแสงไปเลยเพคะ ทูลกระหม่อมฉันก็จะทรงผั้นไปดอกเพคะ

พี่เลี้ยง ๓ จริงแล้วเพคะ พระทูลกระหม่อมฉัน ทรงผั้นไปแน่ ๆ ในพระตำหนัก
แห่งนี้ ออกลิบลับ มีทหารป้อมประตูนอกชั้นในผู้หนึ่งคนเดียวจะลอบเข้ามาได้
ทรงผั้นไปดอกเพคะ จริงไหมเพคะ

พี่เลี้ยง ๔ จริงแล้วเพคะ ทรงผั้นไปเพคะ ก็ขอทรงกันแสงเถิดเพคะ เรามาหา
อะไรเล่นกันให้เพลิน ๆ ดีกว่าเพคะ

- ร้องเพลงทั่วไป -

อนิจจาพี่นางของน้องเอ๋ย
ควรหรือไม่เชื่อว่าจา
เมื่อมีชายทรงโฉมประโลมสวาท
ไม่เคลิ้มแคลงแจ้งตระหนักประจักษ์ใจ

โฉนเลยไม่เห็นอกข้า
จะขึ้นว่าไผ่ฝั้นด้วยอันใด
มาร่วมอาสน์แนบสนิทพิสมัย
จริงจริงจำได้ทุกประการ

- พุด -

ทั้งกลิ่นเกลาเสาวรสที่ในกาย
ตัวพี่ล้วนปรีชาชาญ

ยังติดอยู่ไม่หายหอมหวาน
วานอย่าแคลงถวิลในวิญญา

- ร้องรำย -

ว่าพลางหวานหาพระเยาวราช
(ครวญ) ทอดองค์ลงทรงโคศกา

วรนาฏเศร้าโศกมนัสสา
ดังว่าจะสิ้นสมประดี

- ปี่พาทย์ทำเพลงโอด -

- ร้องเพลงต้นเพลงจึง -

บัดนั้น
เห็นองค์สมเด็จพระเทวี

ฝ่ายนางศุภลักษณ์ยักษ์
โศกบอกรำไร

- ร้องเพลงครวญหา -

ให้ฉนวนสนเทห์เป็นพนัก
ครั้นจะว่าไผ่ผันกระสันไป
จึงเสียศรีพิภพหม่นหมอง
ปรากฏเปรียบปรากฏแค้นลงการ
ฤาจะว่าเหวมาลอบชม
คิดแล้วทูลถามไปทันที

โฉนทอนงลักษณ์ก่นร้องไห้
ไยองค์นิดาอุพาพาล
ดั่งบัวทองต้องแสงสุริย์ฉาน
ก้นดาดชอกช้าเป็นราศี
แนบน้องภิรมย์สมศรี
ภูมินันนามกรใด

- พุด -

อุษา - พระมาสมสู้อยู่ด้วยน้อง
ครั้นจะถามนามวงศ์ก็จวนใจ
ประหลาดใจเหตุไฉนเป็นฉนี้
น้องเคลิ้มหลับสนิทนทรา
อันนามวงศ์พงษ์ไหนไม่รู้จัก
ทรงศิริเลิศลักษณ์วิไลวรรณ

จะได้พร้อมพจนานันทาไม่
พุดออกมิได้ดั่งจินดา
อันนางศุภลักษณ์ยักษ์
แต่เดิมพี่ไฉนยังจำได้แม่นยำ
ราชเทวีองค์ใหญ่เปรี๊ยะปาน

- ร้องเพลงแขกต๋อยมโน -

แม่อย่าโศกศัลย์เลยขวัญเนตร
เชิญเสวยแสนสุขให้สำราญ
จะเที่ยวหาเสาะไปในไตรภพ
วาดรูปสุริยวงศ์กษัตรา

อย่าไปเสียเวลา
ไว้ซึ่งงานที่รัก
ทูลบ่นทักท้วง
คนธรรพ์เทวานาคี

- พุด -

ศุภลักษณ์ - ทั้งหกห้องสวรรค์ชั้นทวีป
รูปใดแม่นยำเหมือนภูมี
จงบอกพี่เถิดสายสมร
สมแก้วนิดาอย่าใจ

เร่งรีบทูลถวายพระโหมศรี
อันมาร่วมที่บรรทมใน
จะไปอนเชิญเสด็จมาให้
ลุได้ดั่งถวิลจินดา

- ร้องเพลงจะเข้ขวางคลอง -

เมื่อนั้น
ฟังพี่เลี้ยงร่วมชีวา
จึงถอดพระอำมรงค์เพชร
ประทานแก่โหมศรีศุภลักษณ์

โหมยองค์นางอุษา
กัลยาแสนโฉมสนัก
เรือนเก็จคู่ทรงพระยาจักร
น้องรักให้พลางเป็นรางวัล

- พุด -

อุษา - แม่นสมดังจิตที่คิดแล้ว
จะเพิ่มให้พี่นางเอนกอนันต์

ทรัพย์แสนแหวนแก้วทุกสิ่งสรรพ
อันช่างคิดชอบข้าขอบใจ

- ร้องร่าย -

บัดนั้น
รับอำมรงค์แก้วแววไว

ศุภลักษณ์ผู้มีอัชฌาสัย
บังคมลาเหาะไปด้วยฤทธิ์

- ปี่พาทย์ทำเพลงเชิดฉิ่ง -

(นางศุภลักษณ์รับแหวนแล้วรำลงเวทีล่าง)

(นางอุษากับพี่เลี้ยงเข้าโรง)

(นางศุภลักษณ์รำแล้วเข้าโรง)

(เทพเจ้าต่าง ๆ ออกยืนตามจุดต่าง ๆ)

(นางศุภลักษณ์ออก)

- ร้องเพลงต้นบรเทศ -

ขึ้นยังพิภพเทวัญ

วาดโฉมสมเด็จพระสุลี

ทั้งพระขันธกุมารราช

รูปพระนารายณ์เทวา

ทั้งรูปพระเพลิงเริงแรง

พระพายผู้เรือนฤทธิ์รอน

ท้าวโลกบาลชาญฤทธิ์

พระพิรุณทรงอาสน์วาสุกรี

วาดโฉมสมเด็จพระสทสนัน

อีกองค์สยามเทวัญ

รูปท้าวนิมมานรดิศ

ล้วนทรงศรีสวัสดิ์สถาวร

หอพระรัตนพัราศรี

ทรงพระไตรศุลีสงดา

สถิตนภัสสรนครปักษา

บุษบงกชพิลาศพาธ

ประยงค์เมฆาณัติประภัสสร

เขมรินทร์อัยยสุนพาธ

คัมภีร์วิจิตรพิศมิล

ทิวาราตรีรังสิขณ

ทรงไอยราพตรังสรรค์

เจ้าสวรรค์ดุสิตฤทธิ์รอน

ขึ้นนิมิตแมนมารชาญสมร

เสร็จแล้วเขจรกลับมา

- ปี่พาทย์ทำเพลงเชิด -

(นางศุภลักษณ์รำเข้าโรง)

(เทพเจ้าต่าง ๆ เข้าโรง)

(นางอุษาและพี่เลี้ยงออก)

(นางศุภลักษณ์ถือรูปวาดออก)

- ร้องเพลงกระบอกทอง -

ครั้นถึงเจ้าเข้ายังปราสาท	นบบาทถวายเป็นรูปเลขา
แก่องค์สมเด็จพระธิดา	ทูลว่าอันรูปทั้งนี้
ที่จำลองลักษณะพักตร์เพศ	เทเวศเจ้าฟ้าทุกราศี
องค์ใดจะเหมือนพระภูมิ	เชิญเทวีทอดทศนา
(นางศุภลักษณ์ถวายรูปวาด)	

- ร้องรำย -

เมื่อนั้น	พระบุตรเวยวยอดเส่นหา
พิศรูปเทวราชที่วาดมา	ผิดพระยอดฟ้าใจ
ยิ่งแสนสลดระทดจิต	พิศพิศแล้วถอนใจใหญ่
จึงตรัสแก่พี่เลี้ยงทันใด	รูปนี้มีใช่พระทรงลักษณ์

- พุด -

อุษา -	อันพระองค์น้องเห็นจะเป็นมนุษย์	มงกุฎแหล่งหล้าอาณาจักร
	ผิดเทพเทवासुरารักษ์	พิมพ์พักตร์ร่างกายนั้นไกลกัน

- ร้องเพลงแขกเร็ว -

แม่นไม่พานพบพระองค์แล้ว	ใหญ่ใจสลดคลั่งวิชาลัย
รำพลางซ่อนทรวงจาบัลย์	ที่องค์สลดอันแท้

- ปี่พาทย์ทำเพลงโศก -

- ร้องเพลงหนีเสือ -

เมื่อนั้น	องค์สมเด็จพระพุทธ	องค์พี่เลี้ยงชื่อนางศรี
เห็นองค์สมเด็จพระบุตร	โศกอันเป็นดังขลุ่ย	สลดใจด้วยเหตุวิญญาย
ต่างตนตกใจเป็นสุดขีด		เข้าประคองพระกายกัลยา
สำคัญว่าสิ้นชีวินวาย		

- ร้องรำย -

ฝ่ายนางศุภลักษณ์โฉมศรี	ผู้ปริชาชาญหาญกล้า
จึงคิดถวิลจินดา	อันองค์กัลยาวิลาวัณย์
ถ้าบุญประเสริฐเลิศลักษณ์	คู่บรมจักรรังสรรค์
จะสิ้นชีวาวยเสียกลางคัน	อัศจรรย์วิปริตผิดที่
คิดแล้วจึงค่อยประคองทัด	ลัมผัสพาดองค์มารศรี
ยังละมุนอุ่นอยู่ทั้งอินทรี	ก็รู้ว่าเทวีไม่วายปราณ
(ทอด) จึงว่าแก่พี่พระพี่เลี้ยง	อันเคียงข้างเวยวยอดสงสาร

- พุด -

ศุภลักษณ์ - พวกเราอย่ามัวแต่ร้องไห้อยู่เลย รีบไปนำเครื่องพระสุคนธ์มาประพรมองค์เทวีเถิด พระวรกายยังอุ่นๆ อยู่ ไม่สิ้นพระชนม์หรอก ไปซิ รีบไปนำมาไวๆ

- ร้องรำย (ต่อ) -

จึงว่าแก้ผีพระพิไลย
จงเอาวิมลสุคนธ์ธาร

อันเคียงข้างเยาวยอดสงสาร
มาพรมองค์นงคราญทั้งกายา

- ร้องเพลงตะลุมโปงชั้นเดียว -

เมื่อนั้น
จึงเอาเครื่องพระสุคนธ์มา

สิ้นนางผู้ยอดแสนหา
ชโลมองค์กัลยาหลงทันที

- ปี่พาทย์ทำเพลงร่ำ -

(สี่พี่เลี้ยงทาพระสุคนธ์จนนางอุษารู้สึกตัว)

- ร้องเพลงเต่ากินผักบุ้ง -

เมื่อนั้น
ต้องรสสุคนธาวารี
ทั้งพระพายรำเพยพานองค์
หอมกลิ่นเหมือนกลิ่นภวไนย

นวนางอุษามารศรี
ขึ้นซาบอินทรีย์เย็นใจ
โหมยงค่อยฟื้นขึ้นมาได้
จริงใจตลอดมา

- ร้องร้าย -

มีความแสนโสมนัสนัก
ทั่วทั้งห้องแก้วลงการ

นิตยภัตคณนแรรณหา
นิตยภัตคณนแรรณหา

- พฤศจิกายน -

อูษา - (สะท้อน) โอ้...พระพุทธรูปกระหม่อมหายไปไหนพระปิตุลาอูษา...ก็เพียงคนเดียว
อูษาจะมีชีวิตอยู่ต่อไปได้อย่างไร

พี่เลี้ยง ๑ - อายาทรงกันแสงไปเลยเพคะ ถ้าบุพเพนิวาสแต่ปางก่อน เคยทำบุญร่วมกันมา ถึงจะอยู่ไกลแสนไกลเพียงใดก็คงได้พบกันหรือเพคะ

ศุภลักษณ์ - จริงเพคะ หม่อมฉันจะรับอาสาเสาะแสวงหาบุรุษทุกแหล่งหล้าแล้ว
วาดภาพมาถวาย อ้อ...จริงละเพคะ ยังมีกษัตริย์องค์หนึ่งทรงพระนาม
ว่าอุณรุท โอรสท้าวไกรสูท อยู่ที่เมืองนครกา หม่อมฉันจะขอลาไป
วาดภาพพระอุณรุทมาถวายเพคะ

- ร้องเพลงนำลอดใต้ทราย -

เมื่อนั้น
ฟังพี่เลี้ยงร่วมชีวิต
ให้ชิมชาบออบอ้อมฤทัยนัก
ดั่งเห็นองค์พระพงศ์จักรกรุข

นวลนางอุษามารศรี
พาทีออกนามพระอุณรุท
นงลักษณ์ยินดีเป็นที่สุด
วรनुชพิศวาสจะขาดใจ

- ร้องเพลงสะสม -

ด้วยวาสนาจะควรกัน
บรรดาเรือนเร่าฤทัย
ดั่งใครเอนน้ำสุรามฤต
จึงกล่าวมธุรสเสาวนีย์

เทวัญประสาทลงมาให้
ก็สะสางออกไปทันที
มารดทรงดวงจิตโฉมศรี
พี่ผู้ศีกดาปริษาชาญ

- พุด -

อุษา - กรุณาน้องแล้วอย่าเสียสูญ
เหมือนช่วยชูชีพขนมาน

จงนุกูลให้เป็นแก่นสาร
วานเร่งไปวาดรูปมา

- ร้องรำย -

เมื่อนั้น
ได้ฟังเสาวนีย์พระธิดา

นวลนางศุภลักษณ์กรรฐา
กัลยานบนิวสนองไป

- พุด -

ศุภลักษณ์ - แม่ผู้เสมอทรวงดวงเนตร
อุระร้อนเพียงนี้มีเป็นไร

อยู่เฝ้าเจ้าทนต์นบนนโต
จะให้เสร็จสมโดยยาวมอญ

- ร้องเพลงบรเทศ -

ท่าพี่ลักหน้อยเถิดร่อยซัง
ว่าพลางลาองค์นงคราญ

อยู่ทนต์นบเฝ้าขามคังค
เกาะพระธิดาพันอันนง

- ปี่พาทย์ทำเพลงเข็ด -

(นางอุษาและสี่พี่เลี้ยงเข้าโรง)
(นางศุภลักษณ์รำแล้วเข้าโรง)
(อุณรุทออกนอนบนเตียง)
(นางศุภลักษณ์ออกเวทีล่าง)

- ร้องเพลงแขกต่อຍหม้อ -

ครั้นถึงจึงลงยังปราสาท
ร้ายเวทกำบังอินทรี

พระหน่อนาสุริย์วงศ์เรืองศรี
อยู่ใกล้แท่นที่พระบรรทม

- ปี่พาทย์ทำเพลงรว -

- ร้องเพลงสามเล่า -

แลไปในห้องสุวรรณรัตน์
ไม่ใคร่บันเทิงสำเร็จรมย์
ดูทิวโยคโคกแสน
เพ่งพิศพระจรีตักิริยา

เยียบสัจดสำเนียงนางสนม
เห็นพระองค์บรรทมอยู่เอกา
คะนึ่งแน่นทรวงโถมน์สลา
แล้วจินดารำพึงคะนึ่งไป

- พุดรำพึงกับตนเอง -

ศุภลักษณ์ - พระโฉมเฉลาเยาวราช
เมื่อสมบัติพิสดานโอฬารใจ
แต่กูเที่ยววาดโฉมสวัสด์
จะเห็นใครชบเศร้าโศก
ฤาพระไปลอบลองประคองชิด
แต่สองสองสมภิมรมย์เซย
อนิจจาเป็นน่าสงสารนัก
ให้สองศรีสยบชบเขา
ชะรอยเทวาราฤทธิ
แล้วเกรงภัยอสุรราชกุมภันท์

องค์นี้ประหลาดน่าสงสัย
โฉนเยียบเหงาอยู่ดั่งนี้
แห่งกษัตริย์เทวาทุกราศี
เหมือนหนึ่งดั่งนี้ไม่มีเลย
แนบสนิทร่วมเรียงเคียงเสนย
เสวยสุขด้วยองค์นงเยาว์
ใครพรากรสรักฉะนี้เล่า
ร้อนเร้าโศกาจาบัลย์
พาไปเซยชิดภิรมย์ขวัญ
จึงด่วนพรากรจากกันพามา

- ร้องเพลงฝรั่งควง -

จะเหมือนกุลาสำคัญเป็นมันคง
คิดพลางวาดรูปพระผ่านฟ้า

สององค์จิ๋วพอจะลบลดา
เสร็จแล้วก็ลั่นนาคด้วยร้องไป

- ปี่พาทย์ทำเพลงเชิด -

(นางศุภลักษณ์วาดรูปแล้วรำเข้าโรง)

(อุณรุทเข้าโรง)

(พี่เลี้ยงทั้งสี่ออกนั่งกับพื้น)

(นางอุษาเดินออกนั่งเตียง)

(นางศุภลักษณ์ออกหน้าเวที)

- ร้องรำ -

ครั้นถึงจึงเข้ายังห้องแก้ว
ถวายรูปแก่องค์อรไท

แล้วนบนิ้วประนมบังคมไหว้
ด้วยใจจงรักภักดี

- ร้องเพลงวิลันดาตัด -

เมื่อนั้น
รับกระดาษาวาดโฉมพระภูมิ
เห็นรูปพระศรีสุริยวงศ์
ดั่งแว่นแก้วแพรพรรณอลงการ

นวลนางอุษามารศรี
เทวีกลือออกทัศนาศนา
ทรวดทรงลายลักษณ์อันเลขา
ล่องจับนัยนานงคราญ

- ร้องเพลงเขมร -

เหมือนลั่นสรรพสารพางค์กาย
พิศพักตร์เหมือนพักตร์เมื่อปางกาล
พิศโอษฐ์เหมือนโอษฐ์อันพรายพริ้ม
พิศเนตรแหลมล้ำขำคม

โฉมฉายปลื้มเปรมเกษมศานต์
แนบพักตร์ชวนสมานสมรชม
ยิ้มรับป้อนสลาเมื่อมาสม
เหมือนพระชายเนตรชมเมื่อราตรี

- พุด -

อุษา - ไขแล้วละพีศุภลักษณ์ พระอนุรุธผู้นี้แหละที่มาพบน้องในห้อง ขอบใจพี
ศุภลักษณ์มากนะที่ไปวาดภาพมาได้ถูกตัวเช่นนี้
ศุภลักษณ์ - ตีแล้วละเพคะ พระแม่เจ้าจะได้หายโศกเศร้าเสียที ต่อไปนี้ก็คงจะไม่มากวนใจ
พวกหม่อมฉันอีกแล้ว จริงไหมจะพวกเรา
พี่เลี้ยงทั้งสี่ - จริงจะศุภลักษณ์
อุษา - ทำไมละจะพีศุภลักษณ์ ทำไมฉันจึงจะไม่กวนใจพวกพี่ๆ อีก
ศุภลักษณ์ - อ้าว ก็ได้ของที่ต้องพระทัยแล้วนี่เพคะ ต่อไปนี้คงจะทรงมีแต่ความสุขสำราญ
ละเพคะ

- ร้องรำ -

เมื่อนั้น
ฟังพี่เลี้ยงกล่าวพจมาน
นี่โฉมนั้นะพี่นาง
เดิมน้องบอกเล่าสักเท่าไร

นางอุษานางเจ้าอยู่หัวดัดการ
นงคราญจึงสอนคนเป็น
ควรฤชาช่างเย็บเย็บ
ก็สงสัยไม่เชื่อจริง

- พุด -

อุษา - ยังยืนยันว่าความฝัน
เป็นกุศลได้สร้างแต่ปางมา
ช่างไม่เวทนาบ้างเลย
ถึงอกพี่เช่นนี้ก็เหมือนกัน
ทำคุณน้องแล้วให้เป็นผล
จงได้กรุณาปรานี

จนโศกศัลย์เพียงสิ้นล้นชา
จึงพบพระยอดฟ้าวิไลวรรณ
มาชวนกันแยมเย็บเย็บ
ชื่อนั้นขอเถิดอย่าพาที
ไม่วายชนมก็แทนคุณพี่
ไปเชิญภูมิเสด็จมา

- ร้องเพลงลมพัดชายเขา -

บัดนั้น

สรวลพลางสนองพระวาทา
จงอดโทษโปรดเถิดนะทูนเกล้า
ซึ่งจะตรัสใช้ให้กลับไป

นวลนางศุภลักษณ์กรรฐา
แก้วตาของพี่อย่าถือใจ
ขวัญข้าวผู้ยอดพิสมัย
เชิญเสด็จภูวไนยมาบัดนี้

- พุด -

ศุภลักษณ์ - พี่เห็นขัดสนเป็นพันนักษ
เอองค์แสนโสภโศภ
พระกรกุมพระขรรค์ฤทธิ์รงค์
ซึ่งจะไปเฝ้าองค์พระทรงชัย

ด้วยพระทรงลักษณ์เฉลิมศรี
อยู่ถึงแท่นที่บรรทมใน
ฝูงก้านลอนงค์ไม่รอได้
ไม่มีสิ่งใดเป็นสำคัญ

- ร้องเพลงนกจาก -

เมื่อนั้น

ฟังพี่เลี้ยงกล่าวพจมาน
จึงตรัสว่าซึ่งพี่จะไปเฝ้า
จะให้แหวนแก้วกับสไบ

นวลนางอุษายอดสงสาร
นงคราญเห็นจริงทุกสิ่งไป
พระโฉมเฉลาผู้ยอดพิสมัย
ของน้องไปเป็นที่สำคัญ

- ปี่พาทย์รับเบา ๆ -

- พุด -

อุษา - อันธำมรงค์กับทรงสะพักนี้
จงทูลพระสุริยวงศ์ทรงธรรม
คลอคลอของชลนัยน์เนตร
ให้พระรับเร่งเสด็จมา

ภูมิจำได้แม่นยำ
ว่าน้องโศกศัลยโสกา
พูนทวษศรัศรียลลิตหอยหา
แม่นยำจะมีขวัญ

- ร้องเพลงนกจาก (ต่อ) -

ว่าพลางนางเปลื้องสไบทรง
ใส่ในผอบแก้วรุจี

ถอดพระหัตถ์ร้อยพระ
ส่งให้พี่เลี้ยงทูนไป

- ร้องรำ -

บัดนั้น

จึงรับผอบแก้วแววไว
น้อมเกล้าเคารพบนอบ
อย่าแสนโสภไปเลยนงคราญ

ศุภลักษณ์ผู้มีอนาคต
ด้วยใจจงรักเยาวมาลย์
ซุสลาพลางปลอบด้วยคำหวาน
ว่าแล้วเหาะทะยานขึ้นเมฆ

- ปี่พาทย์ทำเพลงเชิด -

(นางอุษาสั่งนางศุภลักษณ์แล้วเข้าโรง)

(พี่เลี้ยงทั้งสี่เข้าโรง)

(นางศุภลักษณ์รำแล้วเข้าโรง)

(อุณรุทออกนั่งเตียง)

- ร้องเพลงฟ้าคะนอง -

เมื่อนั้น

แสนทวษโคกคัลย์พันทวี

พลิกกลับสับสนทรร้อน

มิได้สรงสวยโกชนา

พระอุณรุททรงสวัสดิ์ศรี

อยู่ในแท่นที่ไสยา

ไม่วายอาวรณ์ถวิลหา

โคกาสะอันอาวรณ์

- ปี่พาทย์ทำเพลงโอด -

(นางศุภลักษณ์ออก)

- ร้องร่าย -

เมื่อนั้น

เห็นหลานสมเด็จพระสีกร

นับนิ้วประนมบังคมบาท

แล้วทูลสารอัครเทวี

นวลนางศุภลักษณ์ดวงสมร

บังอรลดองค์ลงทันที

ถวายผอบบนพมาศมณีศรี

โดยดั่งเสาวนีย์สั่งมา

(นางศุภลักษณ์ถวายผอบ)

- ร้องเพลงขวัญอ่อน -

เมื่อนั้น

ฟังนางกล่าวถ้อยจ่านรรจา

เผยผอบออกเห็นสไบทรง

จำได้ว่าของเทวี

พระอุณรุทสุริยวงศ์นาถา

ดั่งวารีทิพย์โชมอินทริย์

กับพระอำมรงค์มณีศรี

ยิ่งยินดีชื่นชมภิรมย์

- พุด -

อุณรุท - เราจำได้ว่านี่คือสไบกับอำมรงค์ของผู้หญิงที่เรารัก เมื่อคืนที่นาง
อุ้มสมให้เราได้พบกับนาง พอรุ่งเช้าก็พลัดพรากจากกันไป เราค้นหาจนทั่วทั้ง
ก็ไม่ได้พบเธอ สู้ค้นค้นค้นหาไปแทบทุกเมืองก็ไม่พบ จึงเสียใจไม่มีคนอุ้มสม
จนกระทั่งได้ข่าวของนางในวันนี้เราดีใจเป็นที่สุด เออ... นางที่รักของเราเธอยัง
เป็นสุริยวงศ์พงศ์บ้านเมืองไหน

ศุภลักษณ์ - องค์พระบุตรชื่ออุษาเพคะ นางเกิดในเกษรดอกบัว ท้าวกรุงพาณ
เจ้าเมืองรัตนาไปขอจากพระฤษีนำมาเลี้ยงไว้เป็นพระราชธิดา หม่อมฉันชื่อ
ศุภลักษณ์ เป็นพี่เลี้ยงของนางเพคะ เวลานี้ องค์พระบุตรก็ทรงเศร้าโศก
คร่ำครวญทวนหาได้ฝ่าพระบาท ขอทูลเชิญเสด็จไปพบนางเถิดเพคะ

- ร้องเพลงตะลุมโปง -

เมื่อนั้น
ฟังนางร่ำว่าพาที
ดูก่อนนวลนางเทวี
บัดนี้ก็จวนเวลา

พระอุณรุทสุริยวงศ์เรืองศรี
ยัมแล้วจึงมีวาจา
ศรีศุภลักษณ์กรรฐา
พินางจงพาน้องไป

- ร้องร่าย -

เมื่อนั้น
ได้ฟังบรรหารพระภูวไนย
นับนิ้วประณตบทงส์
ขึ้นแซมแยมยัมพริมพักตร์
จึงโอบอุ้มองค์พระเยาวเรศ
ออกโดยบัญชาจรูจี

นางศุภลักษณ์ผู้มีอัชฌาสัย
อรไทแสนโสมนัสนัก
พระผู้เฝ้าหริวงศ์ทรงจักร
นงลักษณ์รับสั่งทันที
ประไพเพศเพียงท่อนมณิศรี
เทวีกีพาเหาะไป

- ปี่พาทย์ทำเพลงเชิด -

(นางศุภลักษณ์พาอุณรุทเข้าโรง)

(นางอุษาออกนั่งเตียง)

- ร้องเพลงสร้อยเพลง -

เมื่อนั้น
เสด็จเหนือแท่นทิพย์อำไพ
นั่งนบหมองยามย่ำท่อม

นางอุษาเยาวชอดพิสมัย
อรไทเร่ร้อนในวิญญาน์
อุระรุมรัญจวนทวนหา

(อุณรุทออก)

พอเหลือบแลแปรนัยเนตรมา

เห็นยุพราชาแสนโสมนัส

- ร้องเพลงทองย่อน (รวบ) -

จึงเสด็จจากแท่นอลงกรณ์
รีบไปด้วยใจประติพัทธ์

บังอรนาคชายกรายหัตถ์
รับพระทรงสวัสดิ์พันปี

- พี่พาทย์รับ -

(นางอุษาเสด็จมาทูลเชิญอุณรุทนั่งบนเตียง)

- ร้องร่าย -

ลุดองค์ลงเหนือบัลลังก์แก้ว
ร่วมอาสน์อัครราชเทวี

อันพราหมณ์พราวดด้วยดวงมณิศรี
แล้วมีบัญชาอันสุนทร

- ร้องเพลงมุล่ง -

สุดเอยสุดสวาท
บุญพี่กับองค์บังอร
จึงให้เทวาพาสม
แนบสนิทวันดีลาวัลย์

นุชนาถนึ่งเนื้อดวงสมร
ปางก่อนเคยสร้างมาด้วยกัน
ร่วมรักเซยชมภิรมย์ขวัญ
แล้วบันดาลด้วยฤทธิ์เกรียงไกร

- ร้องเพลงคลิ่นกระตบฝั่ง -

มิให้ตัวเราทั้งสองรา
ไม่รู้ที่สำคัญประการใด
ตื่นขึ้นคว้าหาไม่เห็นเจ้า
ตั้งแต่แสนโคกโคก

ออกโอษฐ์เจรจาด้วยกันได้
จำพรากจากไปในราตรี
โฉมเฉลาเสาวภาคย์จำเรไรศรี
แสนทวิเทวษเวทนา

- ร้องเพลงลีลากระทุ่ม -

เมื่อนั้น
ได้ฟังมธุรสบัญชา
ซึ่งตรัสร่ำรำพันมาทั้งนี้
จะรับใส่เหนือเศียรเกล้าไว้

นงลักษณ์อัศรเรศเสนาหา
กัลยานบิณวสนองไป
ไพเราะไม่มีที่เปรียบได้
ภูไนยจงทราบสุนทร

- ร้องเพลงไอ้โลม -

โฉมเอยโฉมเฉลา
เจ้าดวงดอกฟ้าสถาวร
ตรัสพลางสอดเกล้าเข้าหยอก
ค่อยประคองต้องเต้าสุคนธ์ธาร

ยุพเยาว์เช่นเชื้ออัปสร
ขวัญอ่อนผู้ร่วมชีวนต์
สัพยอกปลื้มเปรมเกษมศานต์
ประสานสมน้องตระกองกาย

- ปี่พาทย์ทำเพลงไอ้โลมเพลงฉิ่ง -

(อุณรุทเล้าโลมนางอุษาแล้วประคองพาเข้าโรง)

- จบการแสดง -

บทละครในเรื่อง อุณรุท
ตอน กรุงพาลมเหศวรทิมพานต์และรุกรานสวรรค์
ปัญญา นิตยสุวรรณ จัดทำบท
จากพระราชนิพนธ์
ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
มนตรี ตรีโมท บรรจุเพลง

- จาก ภายในปราสาทนครรัตนา
- ท้าวกรุงพาลประทับบนราชอาสน์ -
- เสนายักษ์หมอบเฝ้าตามตำแหน่ง -
- ปี่พาทย์ทำเพลงวา -
- เปิดม่าน -
- ร้องเพลงสมิงทองมอญ -

มาจะกล่าวบทไป
เป็นหน่อสุริยวงศ์พรหมา

- ร้องเพลงมอญรำดาบ -

รอบรู้ศิลปศาสตร์มหาเวท
ครอบครองไพร่ฟ้าสถาวร
ถึงปีเคยไปเที่ยวประพาส
ชมกนิษฐสรสสนานสำราญใจ

- ร้องรำ -

จึงมีบรรหารสีหนาท
จงเตรียมพลพลโยธา

- ร้องเพลงมอญรำดาบขึ้นเดี่ยว -

บัดนั้น
กัมเกล้ารับบัญชาพญามาร

- เสนาคลานเข้าโรง -
- ร้องเพลงสิงโต -

เมื่อนั้น
จับพระแสงศรีสุทนต์ธรรณ

- ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอมาร -

ถึงท้าวกรุงพาลยักษา
ลิบเคียวลิบหน้ายี่สิบกร

ทนต์เดชท้าวทัญชาญสมร
ในนครรัตนากรุงไกร
ทิมพานต์โนคาตสระใหญ่
เสพย์สัตว์ไพร่อ้มอเมเปรมอุรา

สั่งมหาอำมาตย์ยักษา
กูจะไปเที่ยวป่าทิมพานต์

เสนาผู้ใหญ่ใจหาญ
คลานออกไปจัดพลนิกร (รับ)

ท่านท้าวกรุงพาลชาญสมร
บทจรไปทรงพิชัยรถ

- ท้าวกรุงพานรำลงเวทีล่าง -
- ปิดม่าน -
- ปี่พาทย์ทำเพลงกราวใน -
- เสนายักษ์ออกเวทีล่าง -
- ท้าวกรุงพานออกตรวจพล -
- แล้วขึ้นทรงราชรถ -

- ร้องเพลงแขกมอญบางขุนพรหม (ร้องรวบ ๒ คำ) -

รถเอยราชรถแก้ว	ดุมกงล้อแล้วด้วยมรกต
งามแปรงแครงอนอ่อนชด	ชั้นลดช่อตั้งบัลลังก์ทอง
ครันได้ศุภฤกษ์ให้เคลื่อนทัพ	พลนิกรซ้อนขับกึกก้อง
มุ่งตรงเข้าหิมพานต์หาญคะนอง	ต่างให้ร้องก้องป่าพนาคร

- ปี่พาทย์ทำเพลงเชิด -
- ท้าวกรุงพานสั่งเคลื่อนทัพ -
- เข้าโรง -
- เปิดม่าน -

จาก ป่าหิมพานต์

- มีสระอินดาต และพรรณไม้ต่าง ๆ -
- ท้าวกรุงพานทรงราชรถยกพลออก -
- ร้องเพลงมอญแปลง -

เดินทางหว่างเขาลำเนาธาร	ล่องเข้าหิมพานต์สิงขร
ใกล้สระอินดาตขลุ่ยโสร	ที่พักผ่อนสำราญวิญญาน์
พิศพลางทางเที่ยวเลี้ยวลด	ตามเชิงบรรพตคูหา
แสนสนุกสมหวังดังจินดา	จนเพลาย่ำแสงอโณทัย

- ร้องเพลงต่อຍหม้อ -

แล้วหยุดยั้งนั่งชิงรำพึงคิด	ด้วยดวงจิตคิดการกำเริบใหญ่
จะใคร่ชมชั้นฟ้าสุราลัย	พิภพสหัสสนัยน์เทพบดี
ตริแล้วสั่งเลื่อนราชรถ	ให้เลิกทศโยธายักษ์
เหาะทะยานผ่านขึ้นบนเมฆ	ตรงไปที่ดาวดึงส์ของอินทรา

- ปี่พาทย์ทำเพลงเชิด -
- ท้าวกรุงพานเคลื่อนพล -
- ปิดม่าน -

- เทวดานางฟ้าร่าเริงออกเวทีล่าง -

- ร้องเพลงคำหวาน (รวบ ๒ คำ) -

ฝูงเทพจันทรำรำราย
กระหับย่างนวยนาดเข้ามา
แล้วขัดสองกรอ่อนชด
เรียงรอกลอคเล้าเยวามาลัย
นางสวรรค์กันกรป้องปิด
เทพบุตรรำท่ามัตติล

ทอดกรกริดกรายซ้ายขวา
ไกล่ฝูงนางฟ้ายุพาพาล
ท่าท่าพระรโยนสาร
ประโลมลานทอดสนิทไปในที่
บิดสะบัดเบี่ยงบ่ายชายหนี
แสนเกษมเปรมปรีดิ์ศรีสุนทร

- ปี่พาทย์ทำเพลงเร็ว -

- ท้าวกรุงพาดทรงราชรถยกพลออก -

- ร้องเพลงพญาสี่เส้า -

ครั้นถึงชั้นดาวดึงสา
แต่ละองค์ทรงโฉมอรชร
ลงเล่นเป็นสุขในสนาม

เห็นฝูงกัลยาอัปสร
กับเทพนิกรเทวัญ
อสุรีมีความเกษมสันต์

- ท้าวกรุงพาดลงจากราชรถ -

เข้าโล้โรมรูกบับัน

กลางฝูงนางสวรรค์ควนไป

- ปี่พาทย์ทำเพลงเชิด -

- ท้าวกรุงพาดเข้าโล้ไขว่คว้านางฟ้า -

- เทพบุตรและนางฟ้าพากันหนีเข้าโรง -

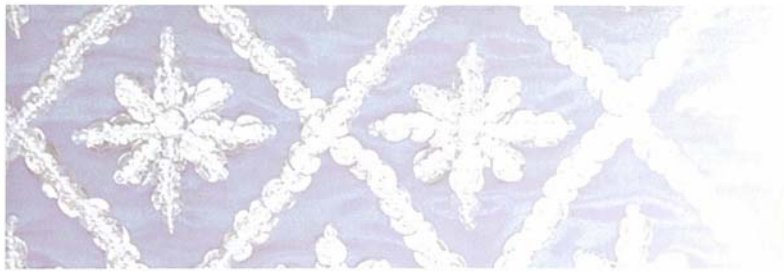
- เล่นกวนมุขตามสมควร -

- ท้าวกรุงพาดขึ้นทรงราชรถสั่งเคลื่อนพลติดตามไป

เครื่องแต่งกายละคร และการพัฒนา :
การแต่งกายขึ้นเครื่องละครในของกรมศิลปากร

๔๐๓

ภาคผนวก ง.

เครื่องแต่งกายโนรา

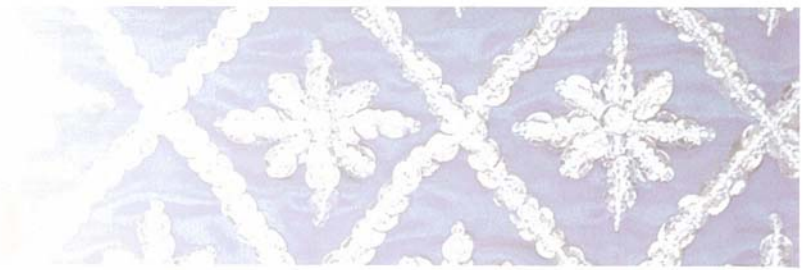

ภาพขุนอุปถัมภ์กันรากร (พุ่ม เทวา) และ โนราพรหม ปานมา

ภาพโนรายก ชูบัว ศิลปินแห่งชาติ จังหวัดสงขลา

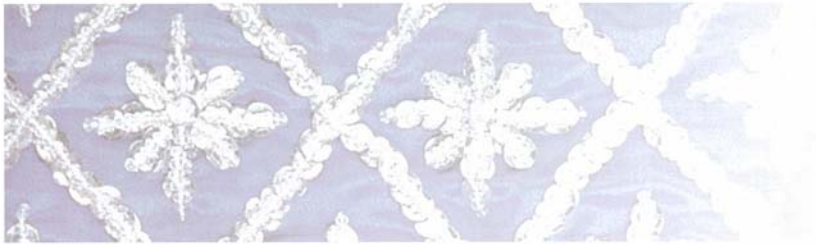
ภาพโนรากลีน พานรัตน์ จังหวัดพัทลุง

ภาพเทริด (ด้านหน้า)

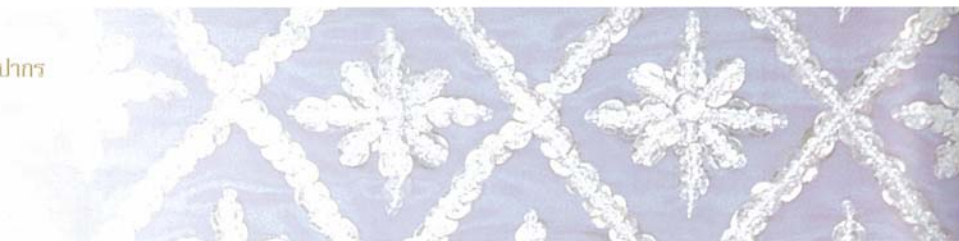

ภาพเทริด (ด้านหลัง)

ภาพเทริด

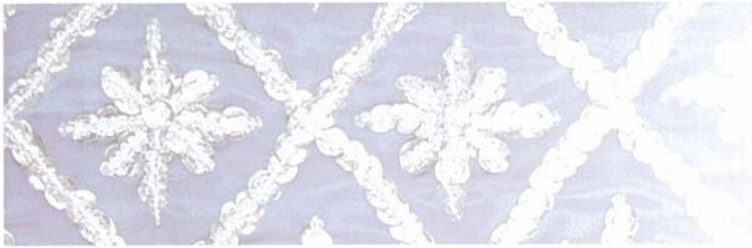
ภาพหน้าพราน (ผู้ชาย)

ภาพอุปกรณ์ที่ใช้ในการแสดงโนรา

๑. ธนู
๒. กระบอง
๓. พระขรรค์
๔. ขวาน

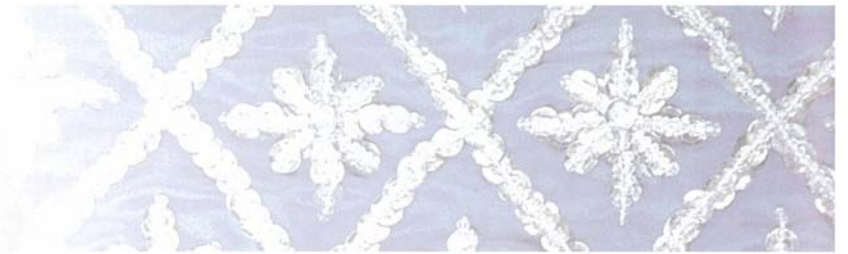

ภาพ ๑. สายคอและทับทรวง (หัวอ๊ก) ๒. สังกวาล และปีกนกแอ่น
๓. ปิ่นเท่ง (ปิเท่ง) ๔. สายคอและทับทรวง (หัวอ๊ก)

ภาพ ๑. ปิ่นเท่ง (ปิเท่ง) ๒. กำไลตันแซน ๓. กำไลปลาย
๔. รัดอก ๕. แผงบำ ๖. สายคอและทับทรวง (หัวอ๊ก)
๗. ปีก (หาง) ๘. ปิ้งคอ หน้า - หลัง

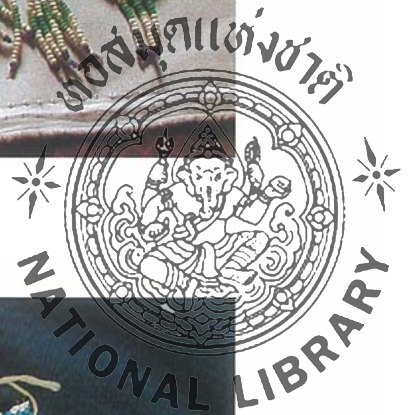

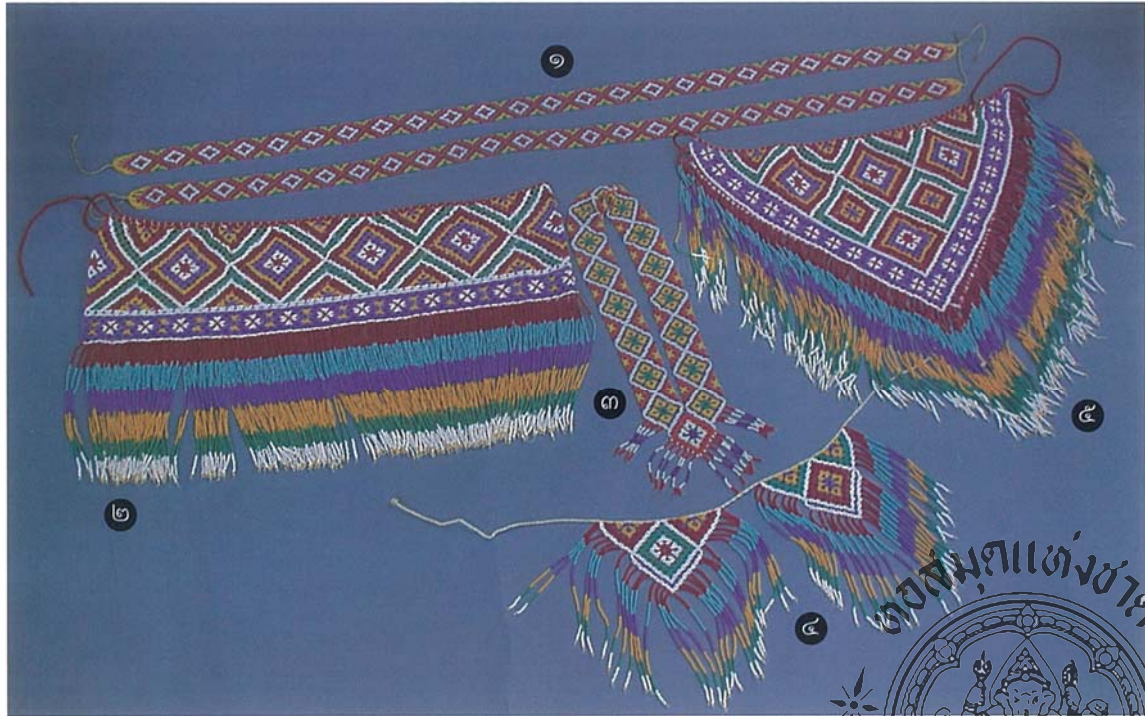
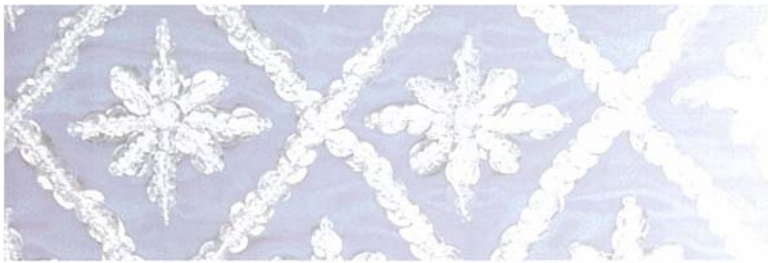

ภาพรัดอก

ภาพรัดอก

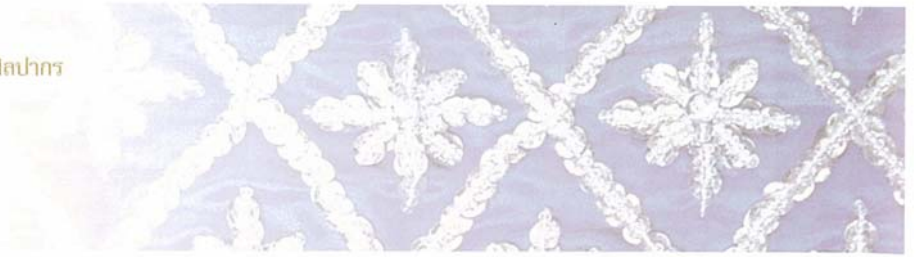

ภาพ ๑. สายสังวาล ๒. รัดอก ๓. สายคอ
๔. ปั้งคอ ๕. แพงบ่า
ของนายสุพัฒน์ นาคเสน

ภาพแพงบ่า

ภาพ ๑. สายคอและทับทรวง ๒. สายสังวาล และ ปีกนกแอ่น ๓. สายสังวาล และ ปีกนกแอ่น

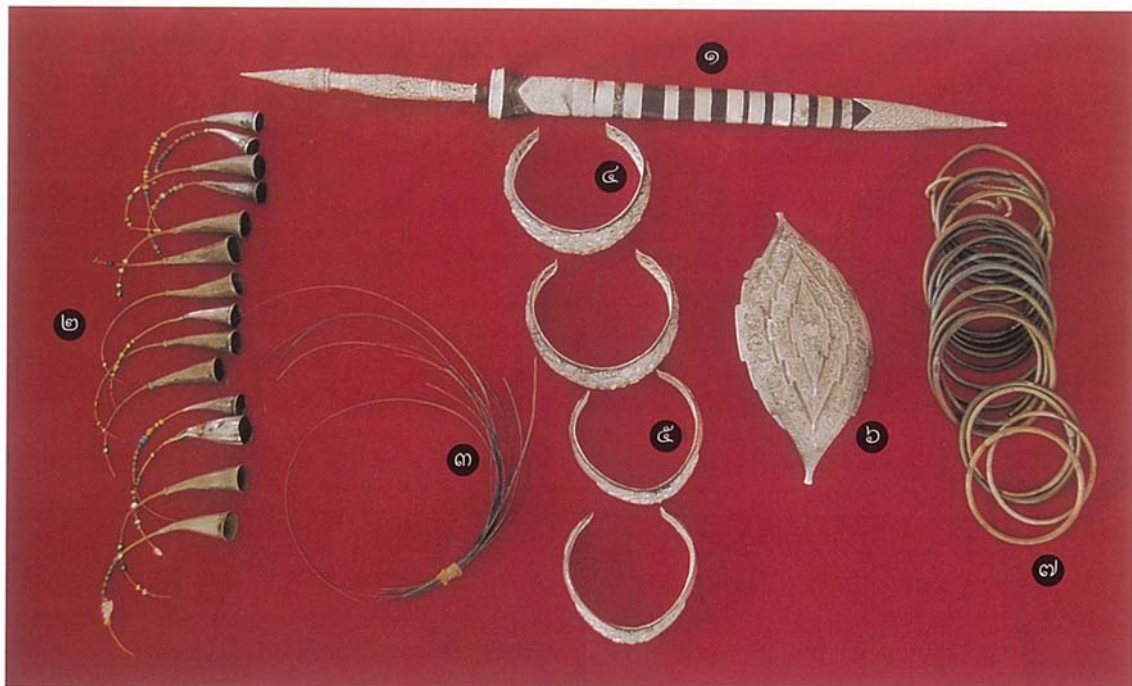

ภาพรัดอก

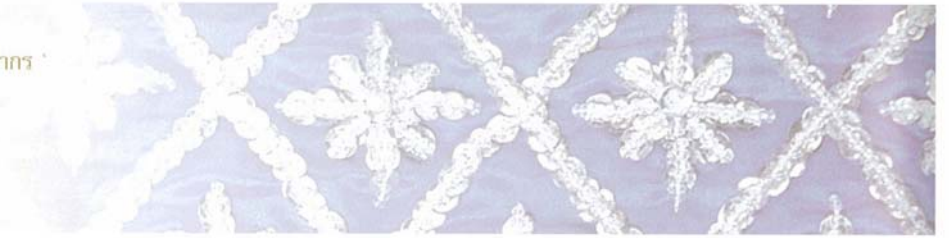

ภาพลักษณะของปีกนกแอ่น และทับทรวงแบบต่างๆ

๑-๓. ปีกนกแอ่น ๔. ปั้นเหน่ง (ปีเหน่ง) ๕-๘. ทับทรวง
ของโนราอรุณ แก้วสตัยา

ภาพ ๑. พระชรรค์ ๒. เล็บ ๓. ทางช้าง ๔. กำไลด้นแขน
๕. กำไลปลายแขน ๖. ปั้นเหน่ง (ปีเหน่ง) ๗. กำไลข้อมือ
ของโนราอรุณ แก้วสตัยา

ภาพ ปีก (หาง) ลูกปัดแก้ว
ของโนราบานเย็น

ที่มา วิทยาลัยนาฏศิลปนครศรีธรรมราช

ภาพ ปั้งคอ ลูกปัดกระดุก
ของโนราบานเย็น

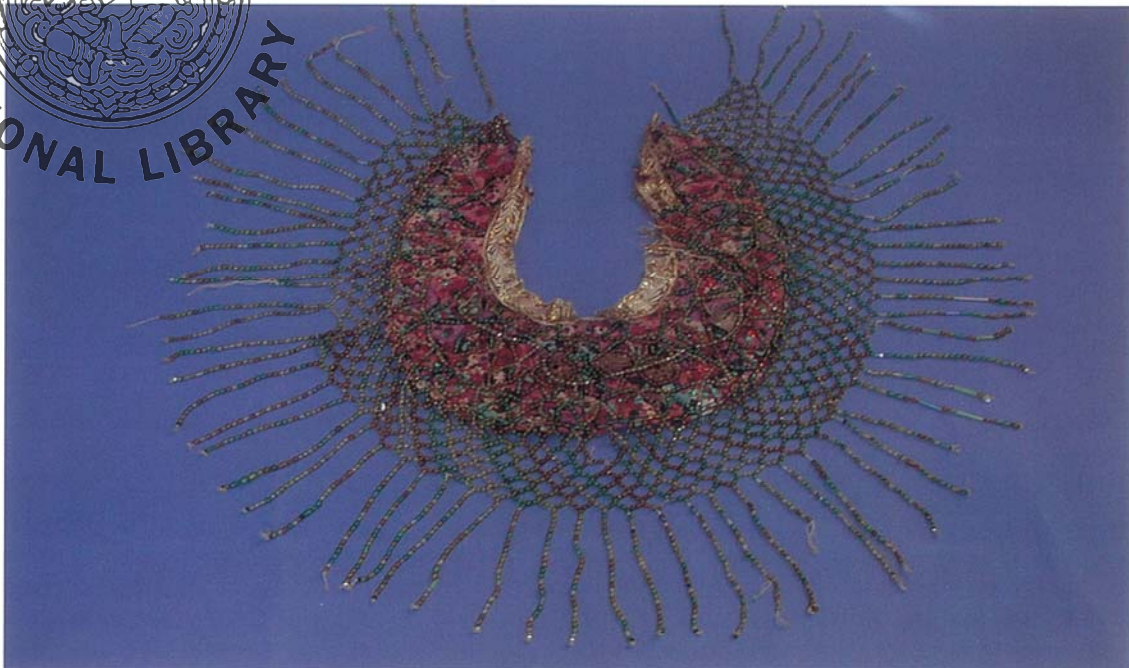
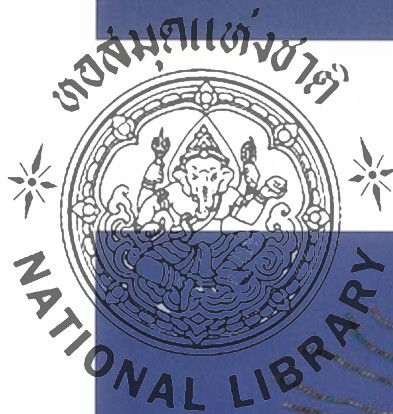
ที่มา วิทยาลัยนาฏศิลปนครศรีธรรมราช

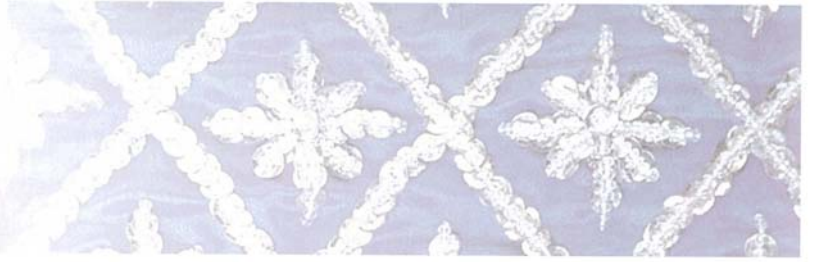
ภาพ นวมคอ ลูกปัดแก้ว
ของโนราบานเย็น

ที่มา วิทยาลัยนาฏศิลปนครศรีธรรมราช

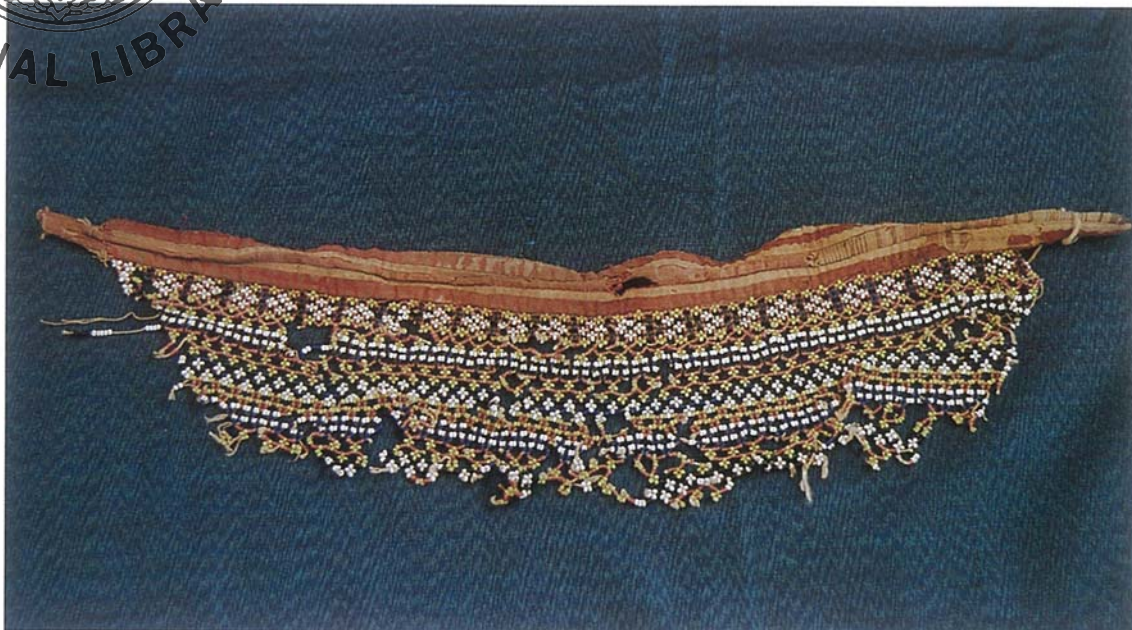
ภาพ นวมคอ ลูกปัดแก้ว
ของโนราบานเย็น

ที่มา วิทยาลัยนาฏศิลปนครศรีธรรมราช

ภาพ นวมคอ ลูกปัดแก้ว
ของโนราบานเย็น

ที่มา วิทยาลัยนาฏศิลปนครศรีธรรมราช

ภาพ รัตอก ลูกปัดแมงโรม
ของโนราอรุณ แก้วสัตยา

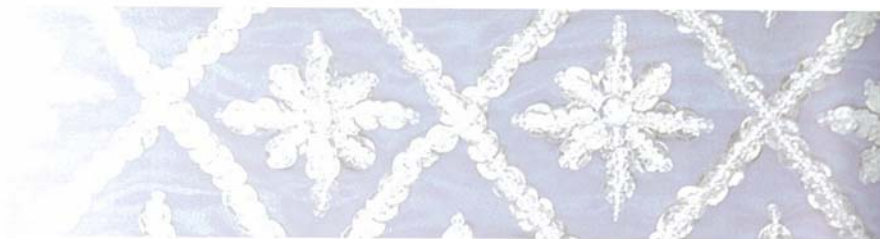

ภาพ รัตอก ลูกปัดแมงโรม
ของโนราอรุณ แก้วสัตยา

ภาพ นวมคอ ลูกปัดแก้ว
ของโนราอรุณ แก้วสัตยา

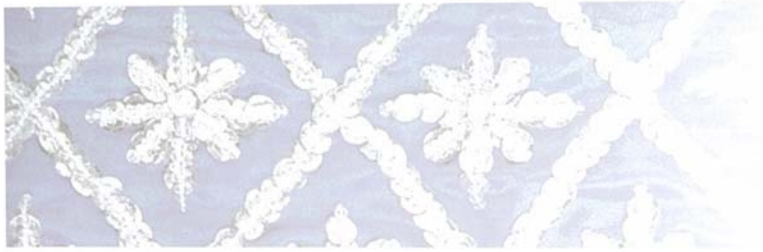

ภาพ ปีก (หาง) ลูกปิดแก้ว
ของโนราอรุณ แก้วสัตยา

ภาพ ปีก (หาง) ลูกปิดแก้ว
ของโนราอรุณ แก้วสัตยา

ภาพ ๑. หน้าผ้า

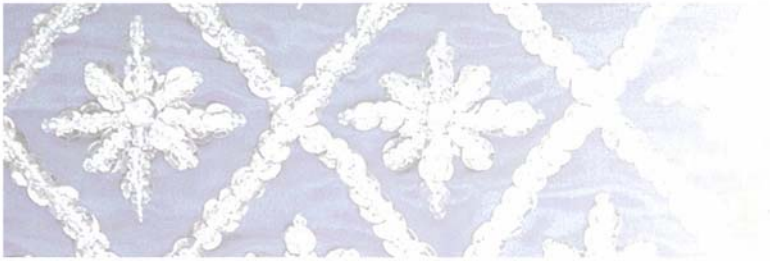
๒. รัตอก

๓. ผ้าห้อย

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY

๒๗

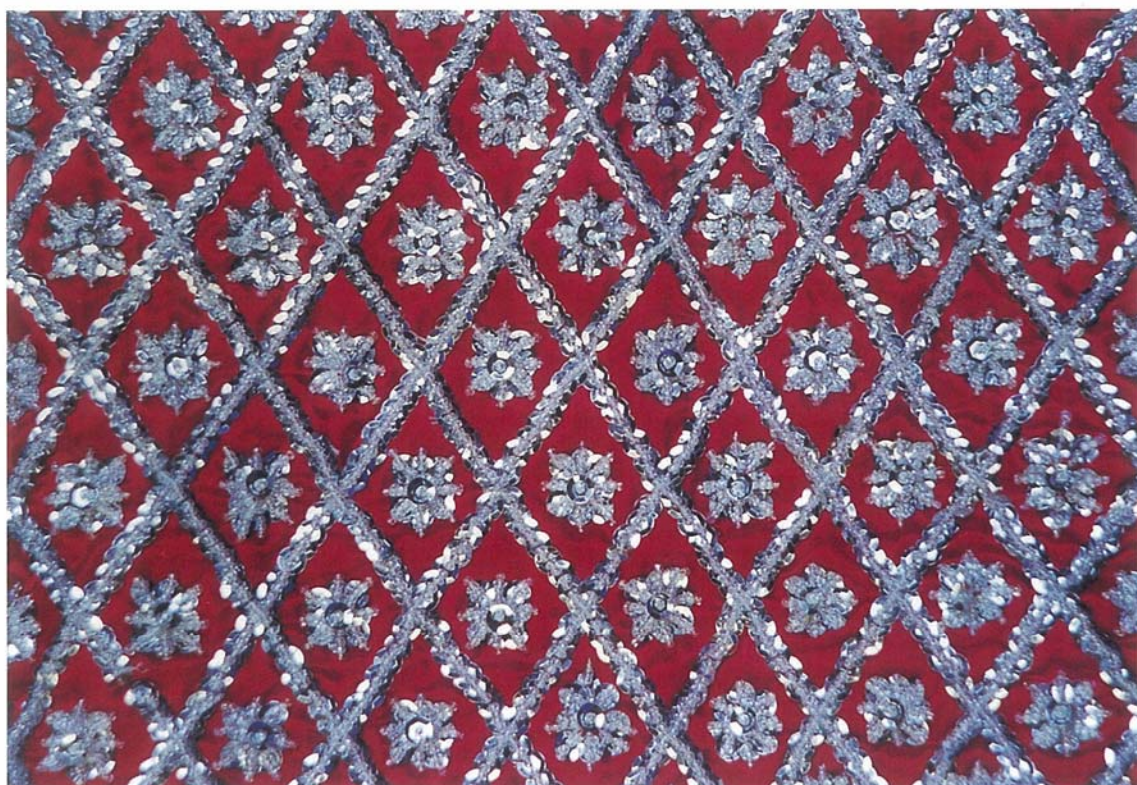
ภาคผนวก จ.

เครื่องแต่งกายละครชาตรี

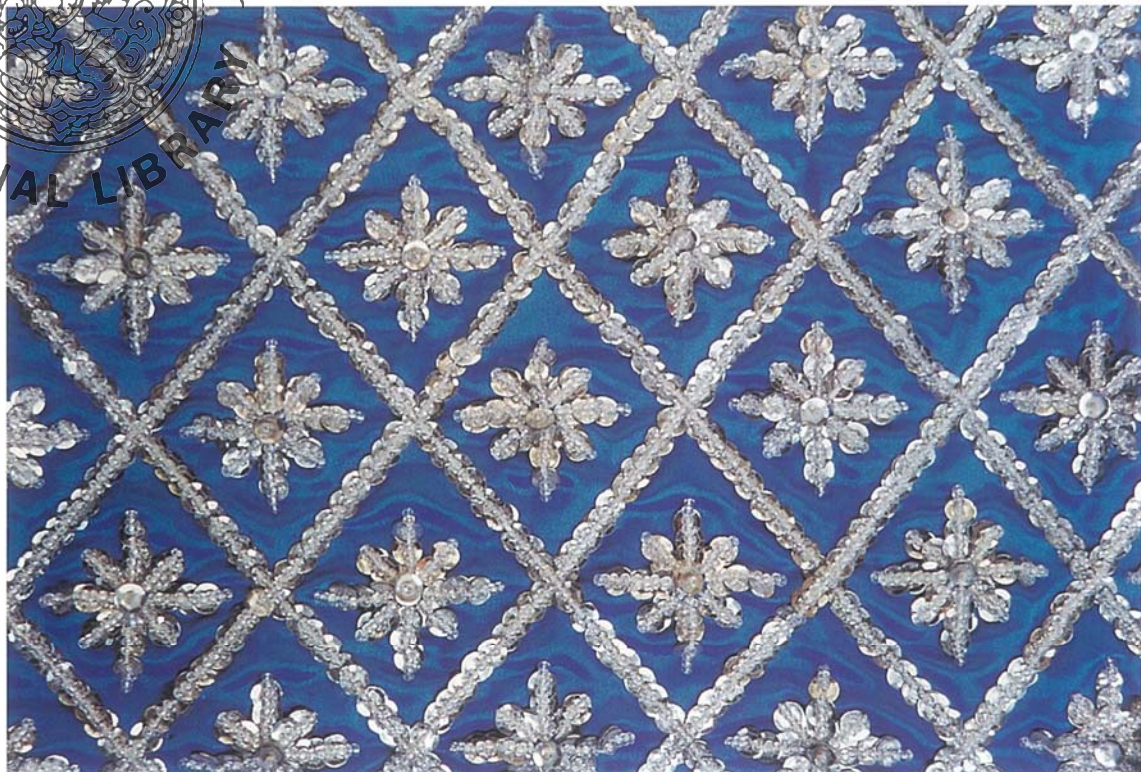
คณะประทีนทิพย์ - จังหวัดเพชรบุรี

ภาพลายเสื้อตัวพระ

คณะประทีนทิพย์ - จังหวัดเพชรบุรี

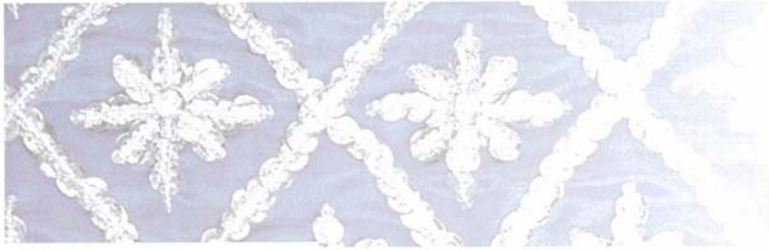
ภาพลายเสื้อตัวพระ

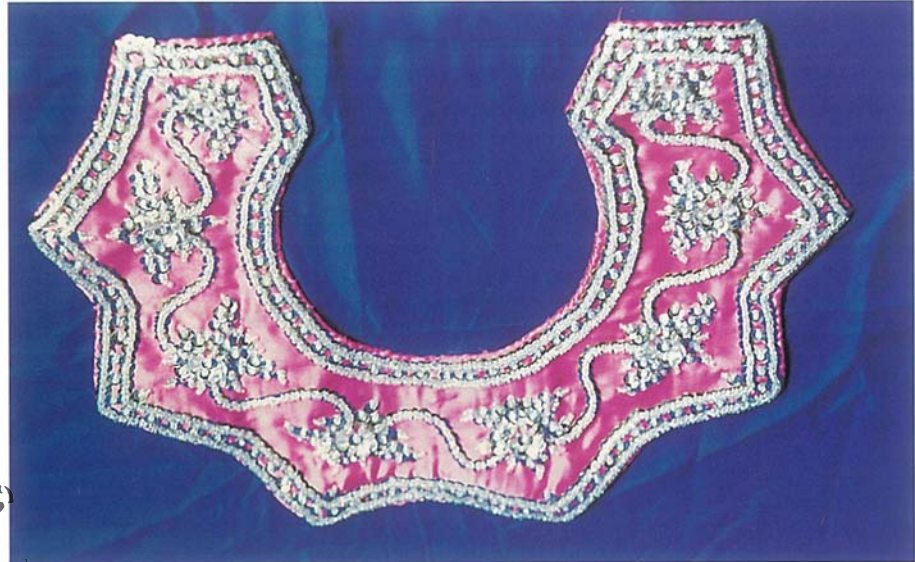
คณะประทีนทิพย์ - จังหวัดเพชรบุรี

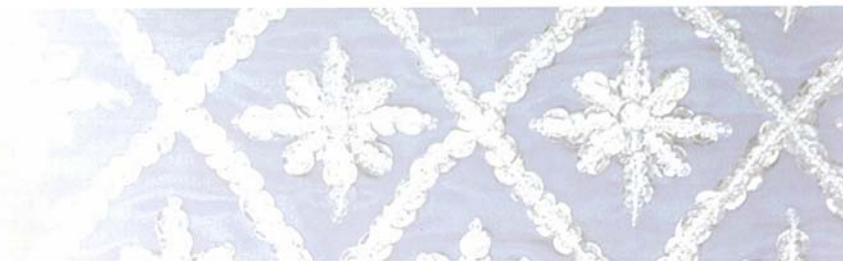
ภาพผ้าท่มนาง

คณะประทีนทิพย์ - จังหวัดเพชรบุรี

ภาพเครื่องแต่งกายตัวพระ

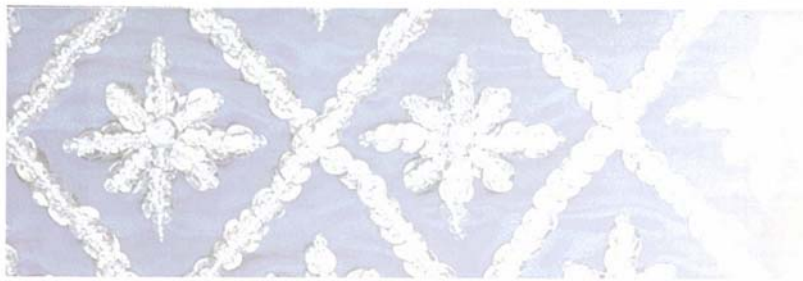

คณะประทีปทิพย์ - จังหวัดเพชรบุรี

ภาพเครื่องแต่งกายตัวพระ

คณะประทีนทิพย์ - จังหวัดเพชรบุรี

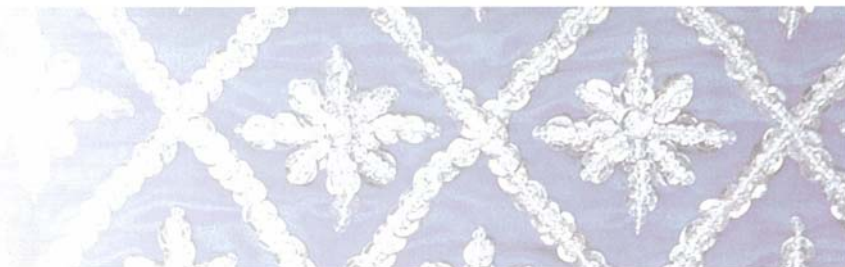

ภาพขวา

ภาพมงกุฎกษัตริย์

คณะประทีนทิพย์ - จังหวัดเพชรบุรี

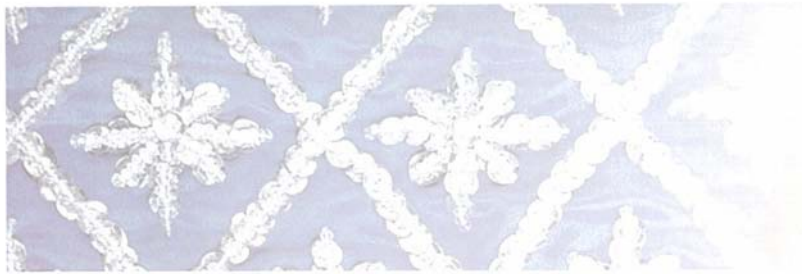

ภาพกระบังหน้า

ภาพถนิมพิมพาภรณ์ (ตัวพระ)

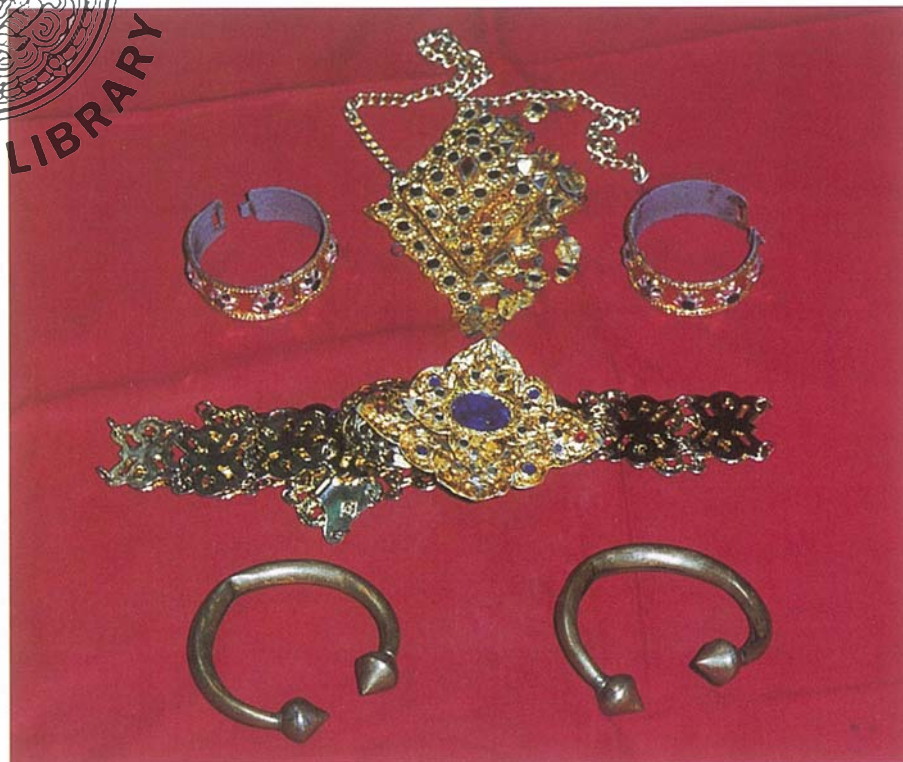

คณะปทุมศิลป์ - จังหวัดเพชรบุรี

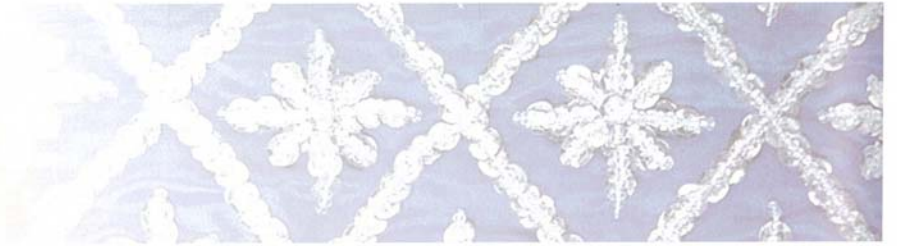

ภาพถนิมพิมพาภรณ์ (ตัวพระ)

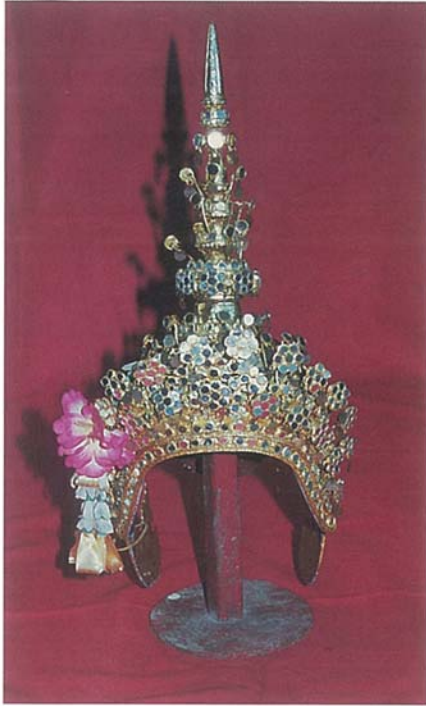

ภาพถนิมพิมพาภรณ์ (ตัวนาง)

คณะปทุมศิลป์ - จังหวัดเพชรบุรี

ภาพมงกุฎกษัตริย์

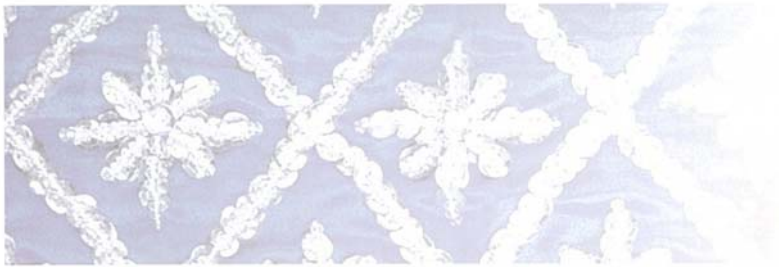

ภาพชฎา

ภาพกระบังหน้า

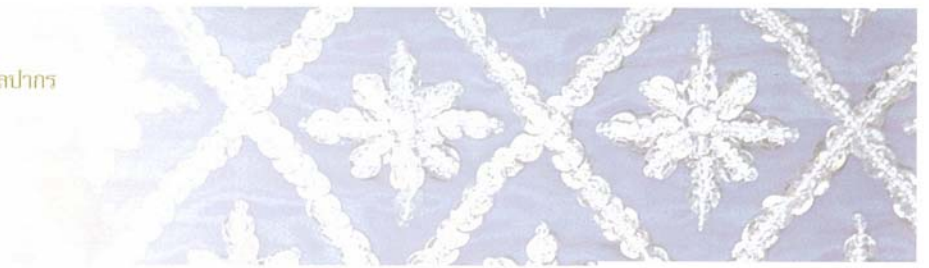

คณะปทุมศิลป์ - จังหวัดเพชรบุรี

ภาพผ้าคาด สำหรับนุ่ง ใช้ทั้งตัวพระและตัวนาง

คณะปทุมศิลป์ - จังหวัดเพชรบุรี

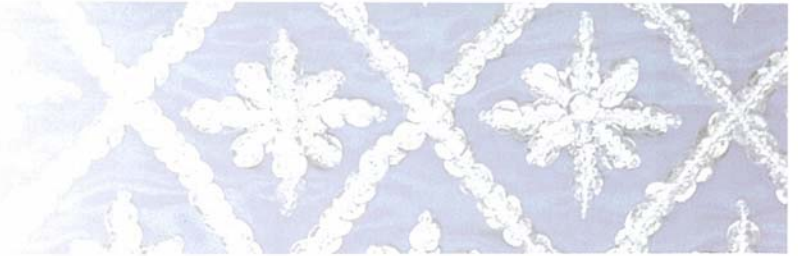
ภาพเครื่องแต่งกายตัวพระ

คณะปทุมศิลป์ - จังหวัดเพชรบุรี

ภาพผ้านุ่งของตัวพระ

คณะปทุมศิลป์ - จังหวัดเพชรบุรี

ภาพลายผ้าท่มนาง

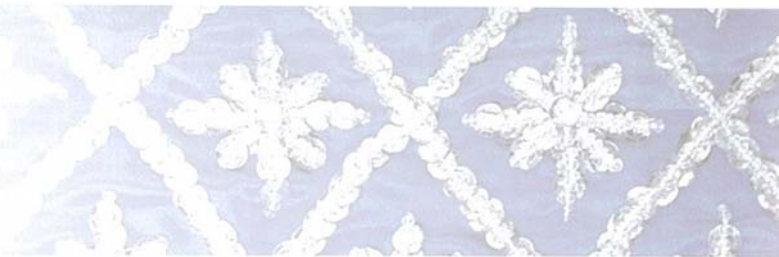

คณะปทุมศิลป์ - จังหวัดเพชรบุรี

ภาพผ้าท่มนาง

คณะเบญจา - จังหวัดเพชรบุรี

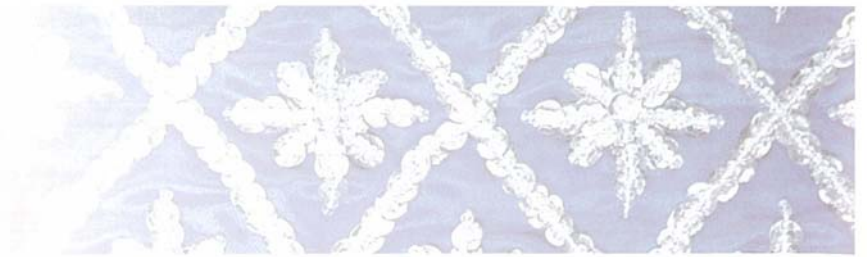
ภาพเครื่องแต่งกายตัวพระ

คณะเบ็ญจา - จังหวัดเพชรบุรี

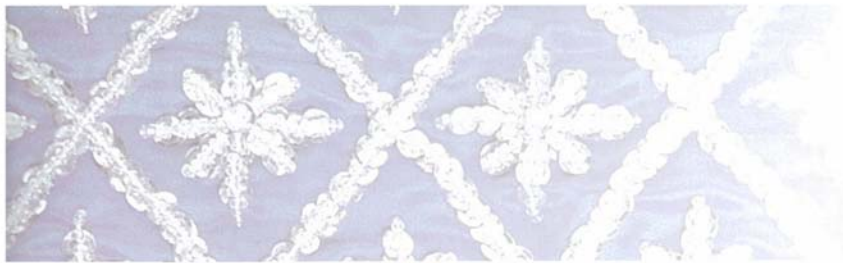
ภาพเครื่องแต่งกายตัวพระ

คณะเบ็ญจา - จังหวัดเพชรบุรี

ภาพผ้าที่มนาง

คณะส.ลูกเพชรพินิจนาฏศิลป์ - จังหวัดสมุทรสงคราม

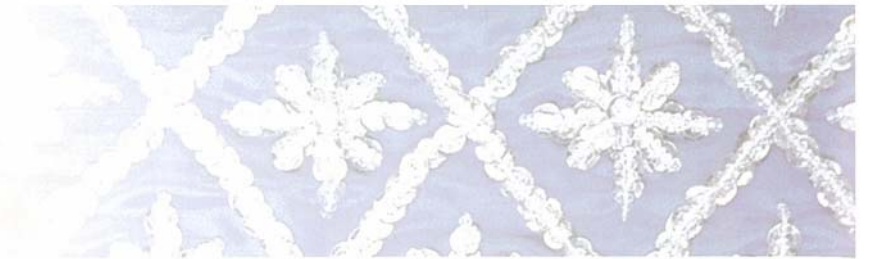

ภาพศิราภรณ์

ภาพถนิมพิมพาภรณ์

คณะส.ลูกเพชรพินิจนาฏศิลป์ - จังหวัดสมุทรสงคราม

ภาพเสื้อตัวพระ

ภาพผู้แสดงคณะละครชาตรี ส.ลูกเพชรพินิจนาฏศิลป์

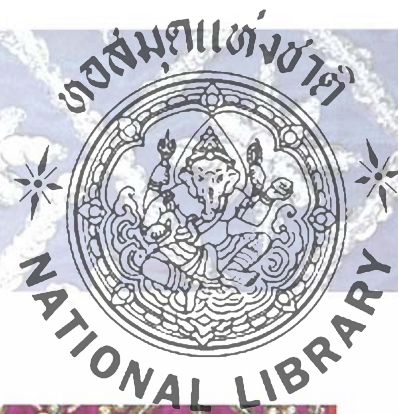

คณะส.ลูกเพชรพินิจนาฏศิลป์ - จังหวัดสมุทรสงคราม

ภาพลายผ้าที่মনาง

คณะส.ลูกเพชรพินิจนาฏศิลป์ - จังหวัดสมุทรสงคราม

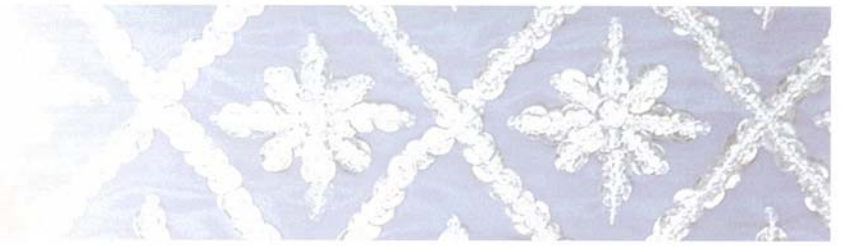
ภาพลายผ้าท่มนาง

คณะส.ลูกเพชรพินิจนาฏศิลป์ - จังหวัดสมุทรสงคราม

ภาพลายผ้าหม่นนาง

คณะส.ลูกเพชรพินิจนาฏศิลป์ - จังหวัดสมุทรสงคราม

ภาพลายผ้าหม่านาง

คณะส.ลูกเพชรพินิจนาฏศิลป์ - จังหวัดสมุทรสงคราม

ภาพลายผ้าหม่นนาง

คณะส.ลูกเพชรพินิจนาฏศิลป์ - จังหวัดสมุทรสงคราม

ภาพลายผ้าห่มนาง

ภาพห้อยหน้า ห้อยข้าง รัดสะเอว (ตัวพระ)

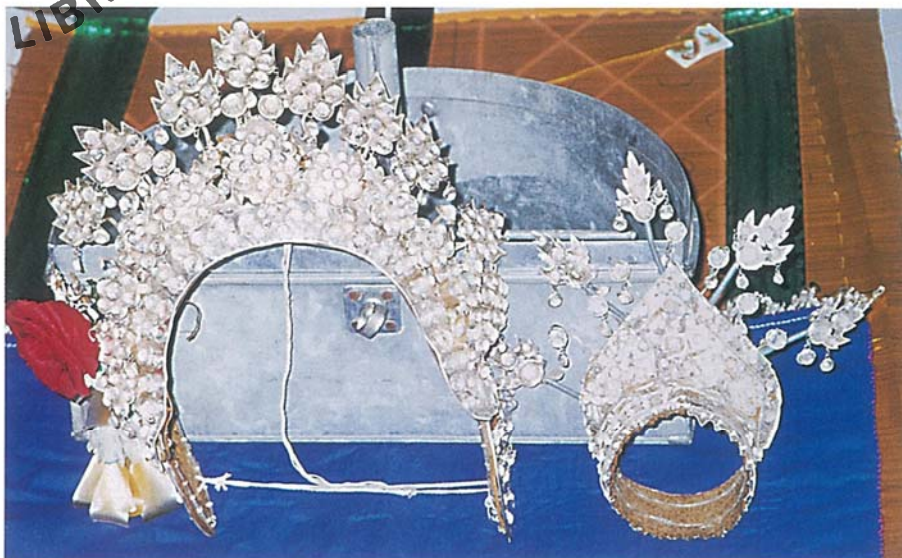

คณะศรีจันทรา - จังหวัดอยุธยา

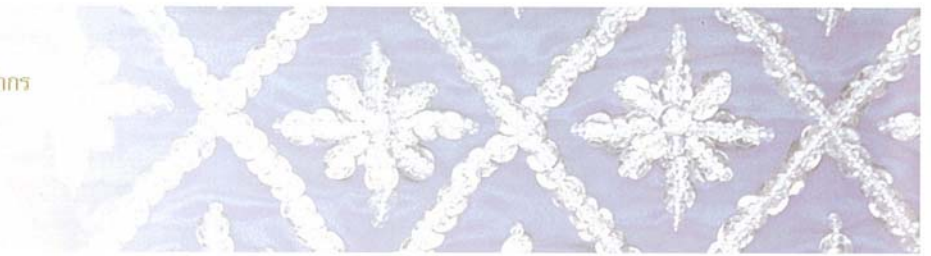

ภาพมงกุฎกษัตริย์

ภาพกระบังหน้า

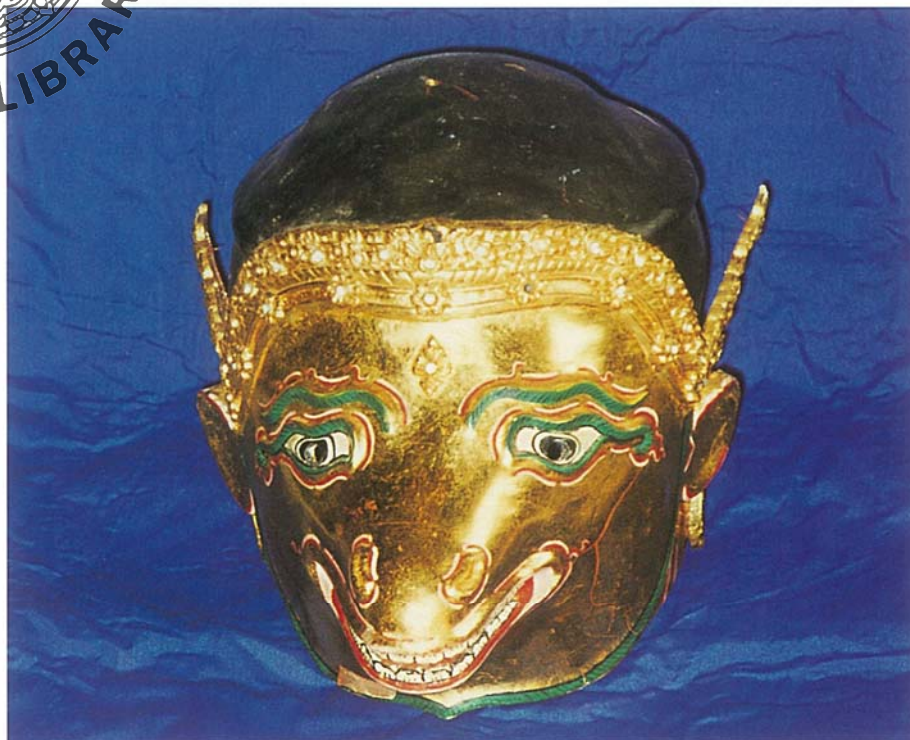

คณะศรีจันทร์ - จังหวัดอยุธยา

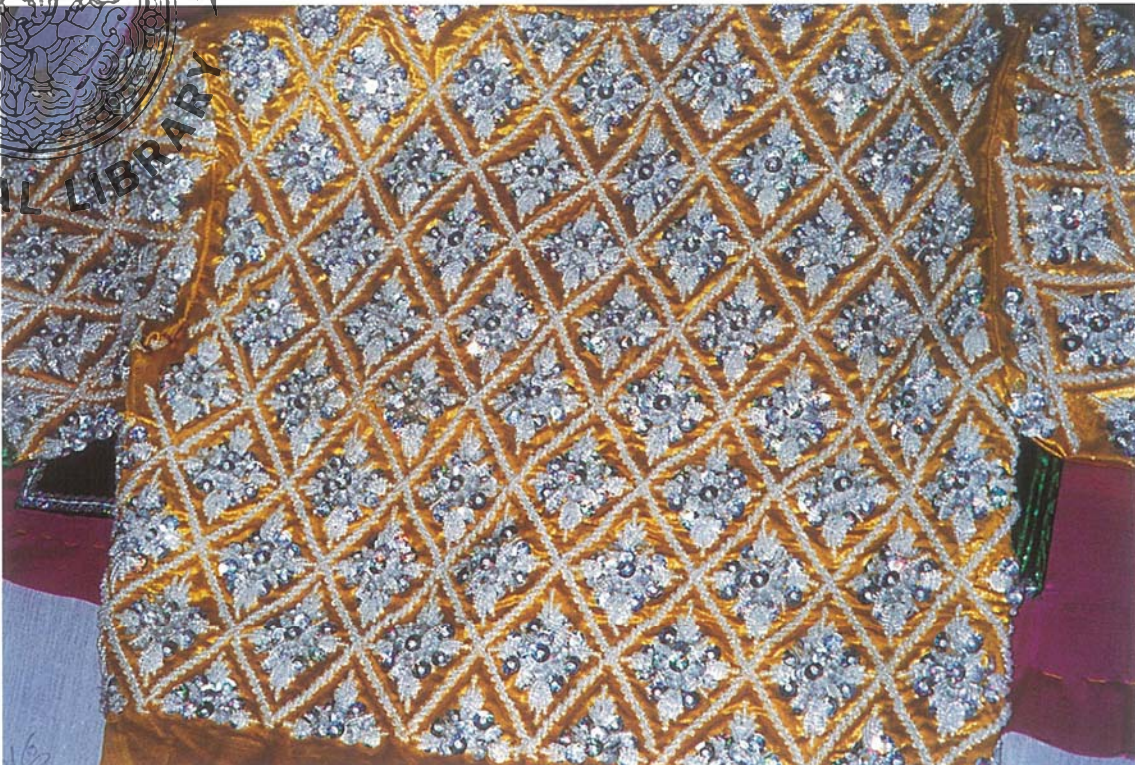
ภาพนิมิตพารณ์

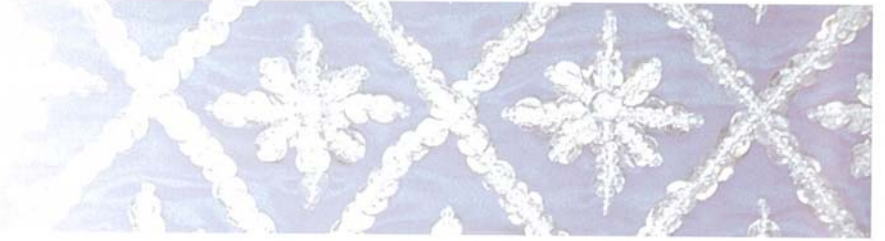
ภาพศิราภรณ์

คณะศรีจันทร์ - จังหวัดอยุธยา

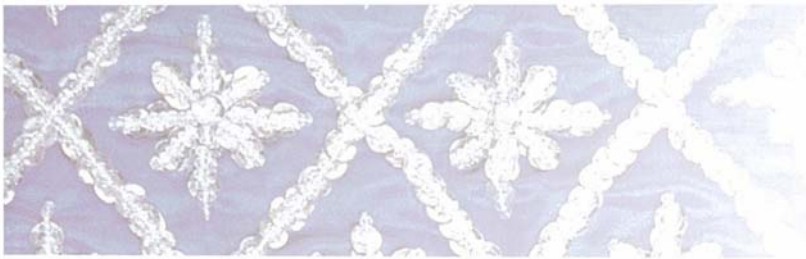
ภาพลายเสื้อตัวพระ

คณะศรีจันทรา - จังหวัดอยุธยา

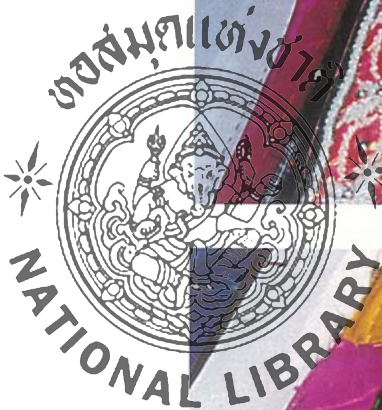
ภาพลายผ้าหม่นนาง

คณะศรีจันทรา - จังหวัดอยุธยา

ภาพลายผ้าหม่นนาง

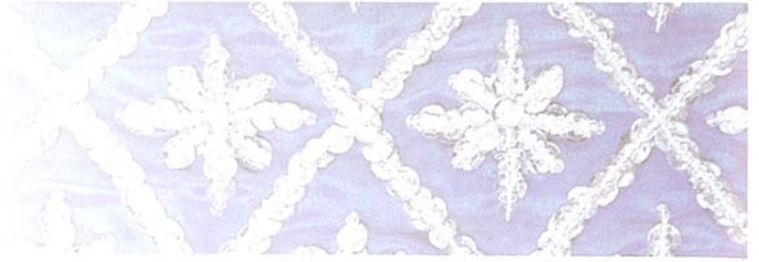

ภาคผนวก จ.

การประชุมสัมมนาเชิงวิชาการ
“เรื่อง วิวัฒนาการเครื่องแต่งกายละคร
ของกรมศิลปากร”

การประชุมสัมมนาเชิงวิชาการ โครงการรวบรวมค้นคว้าและวิจัย เครื่องแต่งกายละครและการพัฒนา เรื่อง วิวัฒนาการเครื่องแต่งกายละคร ของ กรมศิลปากร

หลักการและเหตุผล

ตามที่กลุ่มงานวิจัยและพัฒนางานแสดง ได้รับอนุมัติหลักการให้ดำเนินงานตามโครงการรวบรวมค้นคว้าและวิจัยเครื่องแต่งกายละครและการพัฒนา เพื่อรวบรวมหลักฐานข้อมูลเกี่ยวกับศิลปะด้านการแสดงและเครื่องแต่งกายจัดเป็นเอกสารและตำราทางวิชาการ ซึ่งในกิจกรรมตามโครงการฯ มีกิจกรรมการจัดประชุมสัมมนาเรื่องวิวัฒนาการเครื่องแต่งกายละคร โดยเชิญศิลปินแห่งชาติ ผู้เชี่ยวชาญ ครู อาจารย์ด้านนาฏศิลป์และที่เกี่ยวข้อง มาให้ความรู้ ข้อคิดเห็นรวมทั้งข้อเสนอแนะข้อมูลต่างๆ ที่ได้รวบรวมมานำเสนอในที่ประชุม

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อรวบรวมความรู้จากศิลปินแห่งชาติ ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิที่เข้าร่วมประชุม
๒. เพื่อนำมาวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับการพัฒนาเครื่องแต่งกายละครให้ถูกต้องตามลักษณะสีเครื่องแต่งกาย ศิราภรณ์และเครื่องประดับแต่ละประเภทของการแสดงต่อไป

เป้าหมาย

ครู อาจารย์ทางนาฏศิลป์ นิสิต นักศึกษา นาฏศิลปินกรมศิลปากร
ระยะเวลาการดำเนินงานและสถานที่

โรงแรมตรัง ถนนวิสุทธิกษัตริย์ กทม.

ผู้รับผิดชอบโครงการ

กลุ่มวิจัยและพัฒนางานแสดง สำนักการสังคีต กรมศิลปากร

งบประมาณ

๒๐๑,๓๑๘.๐๐ บาท (สองแสนหนึ่งพันสามร้อยสิบแปดบาทถ้วน)

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ได้ผลงานการวิเคราะห์อันเป็นแนวทางไปสู่การวิจัยอย่างเป็นระบบในรูปแบบทางวิชาการ สีและเครื่องแต่งกายละคร ในการแสดงประเภทต่างๆ
๒. ได้พัฒนาการแสดงให้มีรูปแบบที่มีลักษณะผสมผสานระหว่างศิลปะกับวิชาการ ซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติงานแนวใหม่
๓. ทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับงานศิลปวัฒนธรรมด้านการแสดงทั้งด้านการศึกษา นาฏศิลป์ ได้รับประโยชน์จากผลงานการสัมมนา และวิเคราะห์วิจัย

กำหนดการ

สัมมนาเชิงวิชาการ

โครงการรวบรวมค้นคว้าและวิจัยเครื่องแต่งกายละครและการพัฒนา
เรื่อง “วิวัฒนาการเครื่องแต่งกายละครของกรมศิลปากร”

วันที่ ๑๗ - ๑๙ กันยายน ๒๕๔๖

ณ โรงแรมตรัง ถนนวิสุทธิกษัตริย์ กรุงเทพฯ

จัดโดย กลุ่มวิจัยและพัฒนางานแสดง สำนักการสังคีต กรมศิลปากร

วันพุธที่ ๑๗ กันยายน ๒๕๔๖

๐๘.๐๐ - ๐๘.๓๐ น.

ลงทะเบียนผู้เข้าร่วมสัมมนา

๐๘.๓๐ - ๑๐.๐๐ น.

พิธีเปิดงานสัมมนาเชิงวิชาการเรื่อง วิวัฒนาการเครื่องแต่งกาย
กรมศิลปากร ดร. สิริชัยชาญ พักจำรูญ อธิบดีกรมศิลปากร
บรรยายพิเศษเรื่อง การอนุรักษ์และการพัฒนาเครื่องแต่งกาย
ละครไทยของกรมศิลปากร

ดร. สิริชัยชาญ พักจำรูญ อธิบดีกรมศิลปากร

๑๐.๐๐ - ๑๐.๑๕ น.

พักรับประทานอาหารว่าง

๑๐.๑๕ - ๑๒.๐๐ น.

สัมมนา : การอนุรักษ์รูปแบบเครื่องแต่งกายละครไทยของ
กรมศิลปากร

นาวาอากาศเอกอาวุธ เงินชูกลิ่น ศิลปินแห่งชาติ

๑๒.๐๐ - ๑๓.๓๐ น.

พักรับประทานอาหารกลางวัน

๑๓.๓๐ - ๑๕.๐๐ น.

สัมมนา : ลวดลายกนกของศิลปะไทยกับงานเครื่องแต่งกาย
เครื่องแต่งกายละครไทย

อาจารย์จักรพันธุ์ โปษยกฤต ศิลปินแห่งชาติ

อาจารย์วัลลภิศร์ สดประเสริฐ

ประเมษฐ์ บุญยะชัย - ดำเนินรายการ

๑๕.๐๐ - ๑๕.๑๕ น.

พักรับประทานอาหารว่าง

๑๕.๑๕ - ๑๖.๓๐ น.

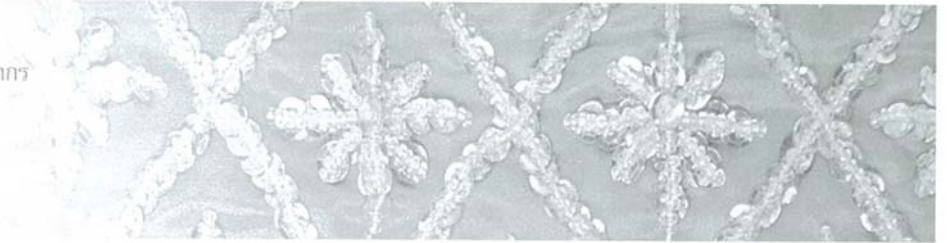
สัมมนา : ลวดลายกนกของศิลปะไทยกับการออกแบบ
เครื่องแต่งกายละครไทย (ต่อ)

อาจารย์จักรพันธุ์ โปษยกฤต ศิลปินแห่งชาติ

อาจารย์วัลลภิศร์ สดประเสริฐ

ประเมษฐ์ บุญยะชัย - ดำเนินรายการ

วันพฤหัสบดีที่ ๑๘ กันยายน ๒๕๔๖

๐๘.๐๐ - ๐๘.๓๐ น.

ลงทะเบียน

๐๘.๓๐ - ๑๐.๐๐ น.

สัมมนา : เครื่องแต่งกายละครนอกของกรมศิลปากร

อาจารย์สุวรรณีย์ ชลานุเคราะห์ ศิลปินแห่งชาติ

อาจารย์ศิริวัฒน์ ดิษยนันทน์ ศิลปินแห่งชาติ

อาจารย์ณัฏมัย ไตรทองอยู่

อาจารย์นพรัตน์ หวังในธรรม

อาจารย์จตุพร รัตนวราหะ

ชวลิต สุนทรานนท์ - ดำเนินรายการ

๑๐.๐๐ - ๑๐.๑๕ น.

พักรับประทานอาหารว่าง

๑๐.๑๕ - ๑๒.๐๐ น.

สัมมนา : เครื่องแต่งกายละครพื้นทางของกรมศิลปากร

อาจารย์สุวรรณีย์ ชลานุเคราะห์ ศิลปินแห่งชาติ

อาจารย์ศิริวัฒน์ ดิษยนันทน์ ศิลปินแห่งชาติ

อาจารย์ปราณี สำราญวงศ์

อาจารย์ประทุม แก้วสุวรรณ

อาจารย์รามพ โพธิเวส

ไพโรจน์ ทองคำสุก - ดำเนินรายการ

๑๒.๐๐ - ๑๓.๐๐ น.

พักรับประทานอาหารกลางวัน

๑๓.๐๐ - ๑๕.๐๐ น.

สัมมนา : เครื่องแต่งกายละครในของกรมศิลปากร

อาจารย์สุวรรณีย์ ชลานุเคราะห์ ศิลปินแห่งชาติ

อาจารย์ศิริวัฒน์ ดิษยนันทน์ ศิลปินแห่งชาติ

อาจารย์สุนันทา บอลล์

อาจารย์สถาพร สุนทอง

อาจารย์รัตติยะ วิกสิตพงศ์

ชวลิต สุนทรานนท์ - ดำเนินรายการ

๑๕.๐๐ - ๑๕.๑๕ น.

พักรับประทานอาหารว่าง

๑๕.๑๕ - ๑๗.๐๐ น.

สัมมนา : เครื่องแต่งกายละครเสภาของกรมศิลปากร

อาจารย์สุวรรณีย์ ชลานุเคราะห์ ศิลปินแห่งชาติ

อาจารย์ศิริวัฒน์ ดิษยนันทน์ ศิลปินแห่งชาติ

อาจารย์สินีนานา โพธิเวส

อาจารย์อิสสระ โพธิเวส

อาจารย์จันทา พวงประยงค์

ไพโรจน์ ทองคำสุก - ดำเนินรายการ

วันศุกร์ที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๔๖

๐๘.๐๐ - ๐๘.๓๐ น.

ลงทะเบียน

๐๘.๓๐ - ๑๐.๐๐ น.

สัมมนา : เครื่องแต่งกายละครชาตรีของกรมศิลปากร

อาจารย์ศิริวัฒน์ ดิษยนันทน์ ศิลปินแห่งชาติ

อาจารย์รัตติยะ วิกลิตพงศ์

อาจารย์ชุมศรี มณีวัฒน์

อาจารย์เรณู จินเจริญ

อาจารย์บุญนาค ทรรทรานนท์

อาจารย์จันทา พวงประยงค์

ไพโรจน์ ทองคำสุก

- ดำเนินรายการ

๑๐.๐๐ - ๑๐.๑๕ น.

พักรับประทานอาหารว่าง

๑๐.๑๕ - ๑๒.๐๐ น.

สัมมนา : ลักษณะพิเศษเฉพาะของเครื่องแต่งกายละครไทยของ
กรมศิลปากร

อาจารย์ประเมษฐ์ บุญยะชัย

ไพโรจน์ ทองคำสุก

- ดำเนินรายการ

๑๒.๐๐ - ๑๓.๐๐ น.

พักรับประทานอาหารกลางวัน

๑๓.๐๐ - ๑๕.๐๐ น.

สัมมนา : การพัฒนาเครื่องแต่งกายละครในของกรมศิลปากร
ในอดีตสู่ปัจจุบัน

อาจารย์นิตยา จามรมาน

อาจารย์ประพิศพรรณ ศรีเพ็ญ

อาจารย์ชนานันท์ ช่างเรียน

อาจารย์ปราณี ลำราญวงศ์

อาจารย์บงกช โพธิ์ทอง

อาจารย์สมศักดิ์ ทัดติ

อาจารย์สุรัตน์ จงดา

ชวลิต สุนทรานนท์

- ดำเนินรายการ

๑๕.๐๐ - ๑๕.๑๕ น.

พักรับประทานอาหารว่าง

๑๕.๑๕ - ๑๗.๐๐ น.

สัมมนา : แนวโน้มการพัฒนาเครื่องแต่งกายของกรมศิลปากร
ในปัจจุบันสู่อนาคต

อาจารย์สมบัติ แก้วสุจริต

ผู้อำนวยการสำนักการสังคีต

ปิดการสัมมนา

อัมไพวรรณ เดชะชาติ พิธีกร

คำสั่งกรมศิลปากร
 ที่ ๕๔๕ / ๒๕๔๖

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการจัดการสัมมนาเชิงวิชาการ

โครงการรวบรวมค้นคว้าและวิจัยเครื่องแต่งกายละครและการพัฒนา

เรื่อง วิวัฒนาการเครื่องแต่งกายละคร ของ กรมศิลปากร

เพื่อให้การดำเนินการสัมมนาเชิงวิชาการโครงการรวบรวมค้นคว้าและวิจัยเครื่องแต่งกายละครและการพัฒนา เรื่องวิวัฒนาการเครื่องแต่งกายละครของกรมศิลปากร ในวันที่ ๑๗, ๑๘, ๑๙ กันยายน ๒๕๔๖ ณ โรงแรมตรัง ถ.วิสุทธิกษัตริย์ กทม. เป็นไปด้วยความเรียบร้อยบรรลุวัตถุประสงค์ของทางราชการ จึงแต่งตั้งบุคคลต่อไปนี้ เป็นที่ปรึกษาและคณะกรรมการจัดการสัมมนาเชิงวิชาการโครงการรวบรวมค้นคว้าและวิจัยเครื่องแต่งกายละครและการพัฒนา เรื่องวิวัฒนาการเครื่องแต่งกายละคร ของกรมศิลปากร

คณะที่ปรึกษา

๑. นายสิริชัยชาญ พักจำรูญ
๒. นายเกรียงไกร สัมปัชชลิต
๓. นาวาอากาศเอกอาวุธ เงินชูกลิ่น
๔. นายเสรี หวังในธรรม
๕. นางสาวรณิ ชลานุเคราะห์
๖. นางศิริวัฒน์ ดิษยนันทน์ ศิลปินแห่งชาติ
๗. นายจักรพันธ์ โปษยกฤต
๘. นางสาวปราณี สำราญวงศ์
๙. นางสาวนิตยา จามรมาน
๑๐. นางประพิศพรรณ ศรีเพ็ญ
๑๑. นายรามพ โพธิเวส
๑๒. นางนฤมัย ไตรทองอยู่
๑๓. นางเรณู จินเจริญ
๑๔. นายจตุพร รัตนวราหะ
๑๕. นางรัตติยะ วิกลิตพงศ์
๑๖. นางนพรัตน์ หวังในธรรม

อธิบดีกรมศิลปากร

รองอธิบดีกรมศิลปากร

ผู้เชี่ยวชาญด้านสถาปัตยกรรมไทย

ผู้อำนวยการด้านสังคีตศิลป์

ศิลปินแห่งชาติ

ผู้อำนวยการด้านนาฏศิลป์ไทย

ศิลปินแห่งชาติ

ผู้อำนวยการสอนนาฏศิลป์ไทย

ผู้อำนวยการสอนนาฏศิลป์ไทย

ผู้อำนวยการสอนนาฏศิลป์ไทย

ผู้อำนวยการด้านนาฏศิลป์โขน

ผู้อำนวยการสอนนาฏศิลป์ไทย

ผู้อำนวยการด้านนาฏศิลป์ไทย

ผู้อำนวยการด้านนาฏศิลป์โขน

ผู้อำนวยการสอนนาฏศิลป์ไทย

ผู้อำนวยการสอนนาฏศิลป์ไทย

๑๗. นายประสิทธิ์ ปิ่นแก้ว
๑๘. นางรจนา พวงประยงค์
๑๙. นางชนานันท์ ช่างเรียน
๒๐. นางบงกช โพธิ์ทอง
๒๑. นายวัลลภศิริ สดประเสริฐ

ผู้อำนวยการด้านนาฏศิลป์ไทย

ผู้อำนวยการสอนนาฏศิลป์ไทย

อำนาจหน้าที่

๑. ให้คำปรึกษาด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสัมมนา
๒. ชี้แนะความถูกต้องของเรื่องที่สัมมนา

คณะกรรมการอำนวยการ

๑. รองอธิบดีกรมศิลปากร (นายเกรียงไกร สัมปัชชลิต)	ประธานกรรมการ
๒. ผู้อำนวยการสำนักการสังคีต	รองประธาน
๓. หัวหน้ากลุ่มนาฏศิลป์	กรรมการ
๔. หัวหน้ากลุ่มดุริยางค์ไทย	กรรมการ
๕. หัวหน้ากลุ่มดุริยางค์สากล	กรรมการ
๖. หัวหน้ากลุ่มจัดการแสดง	กรรมการ
๗. หัวหน้าฝ่ายพัสดุราภรณ์และเครื่องโรง	กรรมการ
๘. หัวหน้าฝ่ายบริหารงานทั่วไป	กรรมการ
๙. หัวหน้ากลุ่มวิจัยและพัฒนางานแสดง	กรรมการและเลขานุการ
๑๐. นางสาววันทนี ม่วงบุญ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

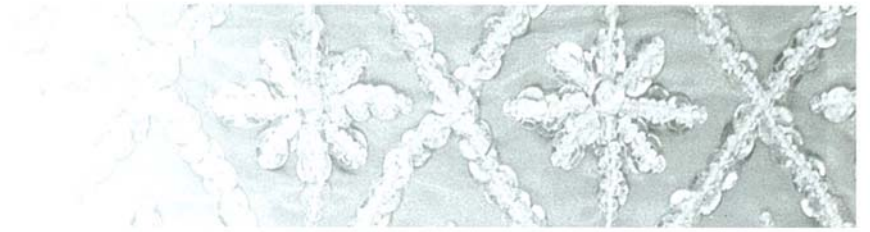
มีอำนาจและหน้าที่

๑. วางแผนการจัดการประชุมสัมมนา
๒. กำหนดรูปแบบและแผนการปฏิบัติงาน
๓. วิเคราะห์หลักการและเหตุผลเพื่อให้การสอดคล้องกับการจัดงาน

คณะทำงานด้านการดำเนินงาน

๑. ผู้อำนวยการสำนักการสังคีต	ประธานคณะทำงาน
๒. หัวหน้ากลุ่มวิจัยและพัฒนางานแสดง	รองประธานคณะทำงาน
๓. นางสาววันทนี ม่วงบุญ	คณะทำงาน
๔. นายประสาธ ทองอร่าม	คณะทำงาน
๕. นายลลิต อิศรางกูร ณ อยุธยา	คณะทำงาน
๖. นายชวลิต สุนทรานนท์	คณะทำงานและเลขานุการ
๗. นายไพโรจน์ ทองคำสุก	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
๘. นางอัมไพวรรณ เดชะชาติ	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

มีอำนาจและหน้าที่

๑. จัดเตรียมการประชุมสัมมนา
๒. ประสานงานกับวิทยากร ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญ
๓. ดำเนินการค้นคว้าหาข้อมูล เอกสาร ภาพถ่าย ประกอบการสัมมนา
๔. ดำเนินงานตามที่ได้รับมอบหมาย

คณะทำงานฝ่ายต้อนรับและลงทะเบียน

๑. นางสาวปณิ ปิ่นแก้ว
๒. นางสาวสุภาพรพรณ สันติสุข
๓. นางชูสกุล สุตมาตร
๔. นางสาวเยาวมาลย์ ทรงสกุล
๕. นางกรรณิการ์ อีชาวาส
๖. นางวิไลลักษณ์ เกียรติธีรรัตน์
๗. นางสาววัลลีย์ อ่องสกุล
๘. นางสาวอัญชลี สวัสดิ์
๙. นางกนกนาถ ญาณฤทธิ

ประธานคณะทำงาน

คณะทำงาน

คณะทำงาน

คณะทำงาน

คณะทำงาน

คณะทำงาน

คณะทำงานและเลขานุการ

คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

อำนาจและหน้าที่

๑. จัดเตรียมเอกสารในการลงทะเบียน
๒. อำนวยความสะดวกผู้เข้าร่วมการสัมมนา
๓. ประสานงานกับส่วนราชการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

คณะทำงานด้านเอกสารและการพิมพ์

๑. หัวหน้ากลุ่มวิจัยและพัฒนางานแสดง
๒. นางสาววันทนี ม่วงบุญ
๓. นางเมตตา อรรถกฤษณ์
๔. นางกาญจนา จันทรพิทยุทธ
๕. นางสาวระวีวรรณ พุกย่อย
๖. นางบุญตา เขียนทองกุล
๗. นางวัลลภา สุขตานนท์
๘. นางเย็นฤดี เล็กเลอพงศ์

ประธานคณะทำงาน

รองประธานคณะทำงาน

คณะทำงาน

คณะทำงาน

คณะทำงาน

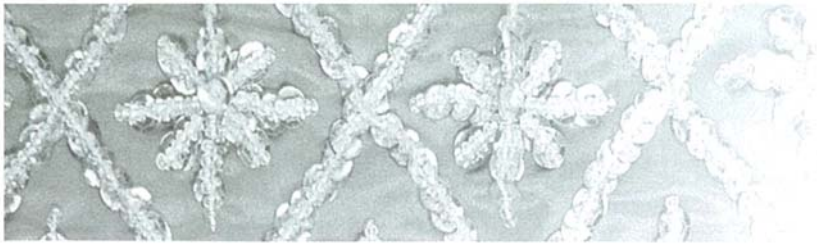
คณะทำงานและเลขานุการ

คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

อำนาจและหน้าที่

๑. จัดเตรียมและรวบรวมเอกสารที่ใช้ประกอบการสัมมนา
๒. ดำเนินงานตามที่ได้รับมอบหมาย

คณะกรรมการการเงิน

๑. หัวหน้างานการเงินและพัสดุ
๒. นางปิยะนุช สารถวัลย์แพทย์
๓. นางพเยาว์ สว่างกุล
๔. นางสาวลัดดา บรรพบุรุษ
๕. นางเบญจมาศ รักสัจ

ประธานคณะกรรมการ

คณะกรรมการ

คณะกรรมการ

คณะกรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

อำนาจและหน้าที่

๑. จัดทำประมาณการค่าใช้จ่ายในการจัดการสมมนาทั้งหมด
๒. ประสานงานกับส่วนงานที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการเบิกจ่าย
๓. ดำเนินงานตามที่ได้รับมอบหมาย

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๖

ศิริชัย

(นายศิริชัยชาญ พักจำรูญ)

อธิบดีกรมศิลปากร

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ สำนักงาน. ผ้าไทย. กรุงเทพมหานคร : ศุภสภา, ๒๕๓๗.
- ดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ตำนานละครอิเหนา. พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๗.
- ดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ละครพ็อนรำ. พระนคร : ไสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๖ (งานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย).
- เทวธिरาช ป.มาลากุล หม่อมราชวงศ์. พระราชูปโภคและพระราชฐานบางตอน. พระนคร : อุดม, ๒๔๙๕. (พิมพ์ในงานพระเมรุพลเอก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร ณ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม วันที่ ๒๙ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๙๕)
- ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน). ลักษณะไทย. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๑.
- ธนิต อยู่โพธิ์. ความพยายามอันล้มเหลวในการนำนาฏศิลป์ไปสหรัฐอเมริกา.
- ธนิต อยู่โพธิ์. คำนำและบทความบางเรื่องของธนิต อยู่โพธิ์ อธิบดีกรมศิลปากร, พระนคร : ศิลป, ๒๕๑๐. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในศุภวารดิถี ๖๐ ปี ของผู้เขียน ๒๐ ตุลาคม ๒๕๑๐)
- ธนิต อยู่โพธิ์. ตำนานโขนหลวง และนามบรรดาศักดิ์โขนหลวงในรัชกาลที่ ๖. กรมศิลปากร, พระนคร : ธนาคารกสิกรไทย จัดพิมพ์เพื่อเผยแพร่. กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๒๐.
- ธนิต อยู่โพธิ์. ศิลปการละครหรือคู่มือนาฏศิลป์ไทย. กรุงเทพมหานคร : ศิวพร, ๒๕๑๖.
- ธรรมศาสตร์. นาฏศิลป์ไทยเฉลิมพระเกียรติเนื่องในวโรกาสสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเจริญพระชนมายุครบ ๓ รอบ. บรรณาธิการโดย ม.ล. วลัยวิภา บุรุษรัตนพันธุ์. พิมพ์ครั้งที่ ๑ กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๖.
- เนาวรัตน์ เทพศิริ. เครื่องแต่งตัวชุดพระและนางของละครรำ (พ.ศ. ๒๓๒๕ - พ.ศ. ๒๕๓๕) วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชานาฏศิลป์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕.
- ประเมษฐ์ บุญยะชัย. ภาพเก่าเล่าอดีต อิทธิพลของ Collar ในการแต่งกายละครไทย. ศิลปากร นิตยสารรายสองเดือน กรมศิลปากร ปีที่ ๔๕ ฉบับที่ ๔ ก.ค. - ส.ค. ๒๕๔๕. กรุงเทพมหานคร : เอ พี กราฟิค ดีไซน์และการพิมพ์, ๒๕๔๕.
- ประพันธ์ สุนธระชาติ. ประพันธ์ สุนธระชาติ ครบ ๖๐ ปี. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พรินต์ติ้ง, ๒๕๓๔. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ครบ ๖๐ ปี ๒๔ ก.ย. ๒๕๓๔)
- พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. ๒๕๑๐. พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช. ๒๕๓๑)
- ไพโรจน์ ทองคำสุก. วิเคราะห์รูปแบบความเป็นครูสู่กระบวนการถ่ายทอดความรู้ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย ครูเฉลย ศุขะวนิช. กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๔๔. (ผลงานวิจัยด้านนาฏศิลป์ไทยของกรมศิลปากร)

ไพโรจน์ ทองคำสุก. ครุจำเรียง พุทธประดับ ศิลปินแห่งชาติ รูปแบบความเป็นครูผู้ถ่ายทอด
นาฏศิลป์ไทยแบบโบราณ กรุงเทพมหานคร : ดอกเบี๋ย, ๒๕๔๖. (ผลงานวิจัยด้านนาฏศิลป์ไทย
ของกรมศิลปากร)

รัชณี งามเจริญ. "กมลนาฏกรรมไทย". นิตยสารศิลปากร ปีที่ ๔๔ ฉบับที่ ๔. กรุงเทพมหานคร :
รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๔๔.

ศิลปากร กรม. เอกสารเรื่องขออนุญาตสร้างหอประชุมศิลปากร ๒๕๓๗.

ศิลปากร กรม. สุนัขบัตรละครใน เรื่องอิเหนา ตอนศึกกะหมังกุหนิง. กรุงเทพมหานคร : การศาสนา,
๒๕๒๓.

ศิลปากร กรม. สุนัขบัตรละครใน เรื่องอิเหนา ตอนลักผิดตัว พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธ
เลิศหล้านภาลัย. กรุงเทพมหานคร : ศุภสกาลาดพรวัว, ๒๕๓๕.

ศิลปากร กรม. สุนัขบัตรละครใน เรื่องอิเหนา ตอนลมหอบ กรมศิลปากรปรับปรุงใหม่. พระนคร :
พระจันทร์, ๒๕๔๙.

ศิลปากร กรม. วิพิธทัศน์. กรุงเทพมหานคร : เซเวน พรินต์กรุป, ๒๕๔๒.

ศิลปากร กรม. ศิลปการ นิตยสารรายสองเดือน. กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๔๗.

ศิลปากร กรม. อัญญาอาภรณ์ พระนคร : ๒๕๒๐. (พระราชทานเพลิงศพ พันตรี หลวงจบ
กรมศิลปากร)

ศิลปากร กรม. สารานุกรม ระบุว่า รำ ฟ้อน. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๗.

ศิลปากร กรม. ผู้ช่วยศาสตราจารย์. นาฏศิลป์ไทย : นาฏศิลป์สำหรับครูประถมศึกษา - อุดมศึกษา
พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๘.

สุรพล วิรุฬห์รักษ์. ศาสตราจารย์ ดร. นาฏศิลป์ปริทรรศน์. กรุงเทพมหานคร : หสน. ห้องภาพสุวรรณ,
๒๕๔๓.

สุรพล วิรุฬห์รักษ์. วิวัฒนาการนาฏศิลป์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

โหมด ว่องสวัสดิ์. ชีวิตผลงานอาจารย์โหมด ว่องสวัสดิ์ ศิลปินแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร : เพรส
มีเดีย จำกัด, ๒๕๔๓.

อนุสรณ์คุณหญิงประภาพรรณ วิจิตรวาทการ. วิจิตรวรรณคดี. กรุงเทพมหานคร : ๒๕๓๖. (ที่ระลึกใน
งานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงประภาพรรณ วิจิตรวาทการ ๒๖ ธ.ค. ๒๕๓๖ ณ วัด
พระศรีมหาธาตุวรวิหาร)

อรรณ ขมวัฒนา. รำไทยในศตวรรษที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์. ทุนวิจัยรัชดาภิเษกสมโภช
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร : ๒๕๓๐.

องค์การคำครุสภา. พระราชพิธีบรมราชาภิเษก. กรุงเทพมหานคร : คอมแพคพริ้นท์ จำกัด, ๒๕๔๒.

DHANIT YUPHO. THE KHON AND LAKON. BANGKOK : SIVA PHORN LIMITED
PARTNERSHIP, 2506.

ประวัติคณะผู้วิจัย

๑. นายชวลิต สุนทรานนท์

ตำแหน่ง นักวิชาการละครและดนตรี ๘ ว. กลุ่มวิจัยและพัฒนางานแสดง สำนักการสังคีต
การศึกษา ปริญญาตรี ศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขานาฏศิลป์ไทย คณะนาฏศิลป์และดุริยางค์
วิทยาลัยนาฏศิลป์ สมทบวิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา (สถาบันเทคโนโลยี
ราชมนคล) ปีการศึกษา ๒๕๒๕

๒. นายไพโรจน์ ทองคำสุก

ตำแหน่ง นักวิชาการละครและดนตรี ๗ ว. กลุ่มวิจัยและพัฒนางานแสดง สำนักการสังคีต
การศึกษา ปริญญาตรี ศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขานาฏศิลป์ไทย คณะนาฏศิลป์และดุริยางค์
วิทยาลัยนาฏศิลป์ สมทบวิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา (สถาบันเทคโนโลยี
ราชมนคล) ปีการศึกษา ๒๕๒๖
ปริญญาโท ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์
คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา ๒๕๓๗

๓. นายลลิต อิศรางกูร ณ อยุธยา

ตำแหน่ง นักวิชาการละครและดนตรี ๗ ว. กลุ่มวิจัยและพัฒนางานแสดง สำนักการสังคีต
การศึกษา ปริญญาตรี ศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ดนตรีตะวันตก)
ปริญญาโท M. Mus. (Composition), Butler University, USA ปีการศึกษา ๒๕๓๕

๔. นางสาววรรณพินี สุขสม

ตำแหน่ง นาฏศิลป์ ๗ ว. กลุ่มจัดการแสดง สำนักการสังคีต
การศึกษา ปริญญาตรี ศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขานาฏศิลป์ไทย คณะนาฏศิลป์และดุริยางค์
วิทยาลัยนาฏศิลป์ สมทบวิทยาลัยเทคโนโลยีและการอาชีวศึกษา (สถาบันเทคโนโลยี
ราชมนคล) ปีการศึกษา ๒๕๒๕
ปริญญาโท ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์
คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา ๒๕๔๕

๕. นางสุพรทิพย์ ศุภรกุล

ตำแหน่ง นาฏศิลป์ ๖ ฝ่ายพัสดราภรณ์และเครื่องโรง กลุ่มจัดการแสดง สำนักการสังคีต
การศึกษา ปริญญาตรี ศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขานาฏศิลป์ไทย คณะนาฏศิลป์และดุริยางค์
วิทยาลัยนาฏศิลป์ สมทบวิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา (สถาบันเทคโนโลยี
ราชมนคล) ปีการศึกษา ๒๕๒๕
ประกาศนียบัตรช่างปักสะตังชั้นสูง สถาบันวิทยาลัยในวังหญิง ปีการศึกษา ๒๕๔๓

๖. นายสมรัตน์ ทองแท้

ตำแหน่ง นาฏศิลป์ ๖ กลุ่มนาฏศิลป์ สำนักการสังคีต

การศึกษา ปริญญาตรี ศึกษาศาสตรบัณฑิต เกียรตินิยมอันดับ ๒ สาขานาฏศิลป์ไทย
คณะนาฏศิลป์และดุริยางค์วิทยาลัยนาฏศิลป์ สมทบวิทยาลัยเทคโนโลยีและ
การอาชีวศึกษา (สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล) ปีการศึกษา ๒๕๒๖
ปริญญาโท ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์
คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา ๒๕๓๗

๗. นางอัมไพวรรณ เดชะชาติ

ตำแหน่ง นักวิชาการละครและดนตรี ๖ ว. กลุ่มวิจัยและพัฒนาางานแสดง สำนักการสังคีต

การศึกษา ปริญญาตรี ศึกษาศาสตรบัณฑิต เกียรตินิยมอันดับ ๑ สาขานาฏศิลป์ไทย
คณะนาฏศิลป์และดุริยางค์ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล ปีการศึกษา ๒๕๓๗

๘. นางบุญตา เขียนทองกุล

ตำแหน่ง นักวิชาการละครและดนตรี ๖ ว. กลุ่มวิจัยและพัฒนาางานแสดง สำนักการสังคีต

การศึกษา ปริญญาตรี ศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต (ดนตรีไทย) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร ปีการศึกษา ๒๕๒๘

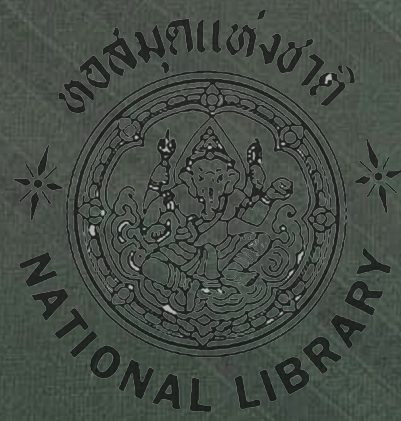
ปริญญาโท ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล ปีการศึกษา ๒๕๓๙

ท.ง.ตร.

THE LIBRARY OF THE

ROYAL INSTITUTE

OF SCIENCE AND ART, LONDON